

1885
CASA ȘCOALELOR
BIBLIOTECA IERARHICĂ
№ 1885
TEOLOGIA

DOGMATICĂ ORTODOXĂ

DE

MACARIE

Tradusă

Cu bine-cuvântarea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Primat

D. D. Calinic.

DE

Arhiepiscopul Gerasim Simuș

*Doctor în teologie, profesor la Facultatea teologică din București și Director al
Internatului teologic.*

TOMUL I.

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICESTI

34 Strada Principale-Unit. 34.

1886.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
București

Cota M 437522

Inventar 431194

92441 „Zidiți fiind pe temelie apostolilor, și a Proorociilor, fiind piatra cea din unghiul înșuși Iisus Christos.”

(II, 20, Efes).

„Ca se ocii cum trebuie în casa lui D-zeu a petrece, care este biserică lui D-zeu celui viu, stâlp și întărire a adevărului.”

(I, Tim. III, 15).

„Tribuților, să nu credeți la tot duhul, ci să ispitiți duhurile, de sunt de la D-zeu.”

(I Ion, IV, 1).

INTRODUCERE

Μέγιστον κτήμα ἔστι τῶν δόγμα-
των μάθημα.

(St. Cyril Ierusal. catech. IV, 2).

§ 1. *Indatorirea Teologiei dogmatice ortodoxe.*

Teologia dogmatică ortodoxă, privită ca sciință, trebuie să espue dogmele creștinismului într'o ordine sistematică, cu tótă deplinătatea, chiaritatea și soliditatea posibilă, și acésta numai în spiritul bisericei ortodoxe.¹⁾

§ 2. *Conceptul dogmelor creștine, ca obiect al Teologiei dogmatice ortodoxe.*

Sub numele de *dogme creștine*, se înțeleg acele adevăruri descoperite, pre care biserica le propune ómenilor, ca principii sigure și neschimbăciose ale credinței, prin care ne mântuim. Orice dogmă presupune, prin urmare, trei caractere neînălăturabile.

1. Dogma este un *adevăr descoperit* (veritas revelata), adecă se găsește în sânta Scriptură, saũ în sânta tradițiune, saũ și într'una și în ceia-laltă; căci nu sunt alte isvóre ale religiunei creștine; și o învătătură, care nu se află în aceste isvóre, nu pôte fi o dogmă creștină. În înțelesul acesta adevărurile aduse pre pământ de Mântuitorul nostru Is. Chr.

¹⁾ Vedi Introducerea în teologia dogmatică, § 151, 152, 160, 162, 177 și 178.

se numesc *dogme* ¹⁾, chiar în cuvântul lui D-deu, și se întîmpină la părinții cei mai celebri ai bisericeii expresiuni ca acestea : *dogme dumnezeiești* ²⁾, *dogme creștine* ³⁾, *dogmele Domnului* ⁴⁾, *dogme evanghelice*, *dogme apostolice* ⁵⁾, chiar și totă învățătura creștină se însemnă de ei sub numele de *dogmă* ⁶⁾, evangeliștii și apostolii se numesc *învățătorii dogmei* ⁷⁾ și creștinii ortodocși *păzitorii dogmei* ⁸⁾. Acest caracter distinctiv deosebește dogma creștină de toate dogmele, și în general de toate adevărurile, care nu aparțin creștinismului, adică, de dogmele și adevărurile unei alte religii ⁹⁾, de dogmele luate în sens filosofic ¹⁰⁾, în sens politic ¹¹⁾, etc; ade-

1). Când se dice, de exemplu, de Mântuitorul : „că prin corpul său a disființat legea orânduirilor din precepte (ἐν δογμασιν) (Efes. II, 15) sau că a șters prin dogmele sale înscrisul, ce era asupra noastră (Col. II. 14). St. Chrisost., Teodoret, Teofilact și alții esplică aceste locuri, înțelegînd, prin dogme, doctrina evanghelică.

2). Δόγματα θεῖα (Teodoret, Epist. ad Iohan. Antioch); — θεοῦ (Orig. in Math. t. XII n. 23; Clem. Alex. Strom. III. 2; VI, 15).

3). Τὰ ἰησοῦ Χριστοῦ δόγματα (Ign. ad Magn. XIII; Iustin Mart. n. IV. Vasile in Psalm. XLIV, n. 4).

4). Σπουδάζετε βεβαιωθῆναι ἐν τοῖς δόγμασι τοῦ Κυρίου (Ign. ad Efes. § 13).

5). Δόγματα τῶν Ἐραγγελίων (Atanas. in Math. euv. IX); ἀποστολικὰ (Teodoret, Hist. Eccl. I. 2, 7).

6)... τοὺς καθ' ἕνα νόμισμα τὸ δόγμα τὸ θεοῦ παραχαράττοντας περιεργάζεσθε (Synes. Epist. V). Ordinavit eos et instruxit ad praedicationem dogmatis ac doctrinae suae (Lactant. de mort. persecut. n. II. Conf. s. Basil. Hexaem. Orat. VI).

7). Διδάσκαλοι τοῦ δόγματος (apud Origen. Contra Cels. lib. III).

8). Οἱ τοῦ δόγματος (apud Euseb. Hist. eccles. libr. VII, cap. 30).

9). Se dice d. e. δόγματα ἑλληνικά (Sozom. Hist. eccles. lib. V. c. 16).

10)... „De suis decretis, quae philosophi vocant dogmata“ (Cicer. Quest. acad. IV. 9.) Etă pentru ce st. Isidor Pelusiotul numește pre Socrat τῶν ἀτιτικῶν δογμάτων νομοθέτην (Lib. I, Epist. 2 Ophelio Grammatico).

11). În st. Scriptură se numesc câte o dată *dogme*, edictele cesarului sau imperatorului (Luc. II, 1; Act. XVII, 17; Dan. II, 13; edictele regelui (Dan. VI, 8, 9, 15); și cuvântul *εδογματισαν* este întrebuintat sau vorbind de regi (Est. III, 9) sau despre adunările poporului, formând un act de putere administrativă (II Mac. X, 8; XV, 36).

văruri, care deși creștine, nu se găsesc în descoperirea dumnezească, bună oră, ca cea mai mare parte din adevărurile istorice, ce privesc la viața și scrierile vre-unui părinte bisericesc, adevărurile privitoare la rit și canon, care fixază serviciul divin și disciplina. Tóte aceste adevăruri orî cât de importante ar fi, fiind că nu se găsesc în descoperirea d-đească, nu se pot numi dogme creștine.

2. Dogma est un adevăr *propus de biserică*. Deși tóte dogmele creștine în genere sunt conținute în descoperirea d-đească, se póte întâmpla, ca credinciosul, voind să le scóttă de a dreptul de acolo, să nu înțelegă vre-una dintre ele, sau să'o înțelegă pe dos, sau chiar înțelegându'o cum se cuvine, să nu fie sigur că așa este, precum înțelege el ¹⁾; pe când biserica a fost instituită de Domnul, și ca depositară și interpretătore a descoperirii sale pentru tóttă lumea, ca *stâlp și întărire a adevărului* (I. Tim. III, 14) și pentru aceia este ea și ferită prin sântul Spirit de a nu putea gręși, a nu amăgi pre ómeni, nici a se înșela pre sine însași ²⁾. Astfeliú, pentru a ne încredința pe deplin, că noi trebuie să recunóștem, ca dogme, adevărurile descoperite, cunoscute, și a le înțelege într'un sens anumit și nu alt-feliú, trebuie numai de cât să ascultăm aceste adevăruri, precum și definițiunea lor exactă însuși din gura bisericei lui Christos, negręșit a bisericei adevărate, ortodoxe. In acest înțeles întrebuintă acum sinodul apostolic din Ierusalim, care reprezenta tóttă biserica învățétore, cuvântul *édoξe*: pãrutu-s'a sântului Duch și nouè: Fapt XV, 28) la începutul hotărîrilor sale, publicate mai târziu, pentru a servi de conducătoriú tuturor credincioșilor, și care decisiuni le numi st. Luca dogme sau hotărîri (*δόγματα*) *ale apostolilor și presbiterilor*,

1). Veđi introducerea în teologia ortodoxă, A. M. § 127.

2). Veđi epistola patriarhilor bisericei catolice de orient, despre credința ortodoxă art. 2 și 12 și introducerea citată, §§ 134—140.

carii erau în Ierusalim (Fapt. XVI, 4). Tot în acel înțeles, mai în urmă și sinódele ecumenice, care representaú éráși totă biserica învătăóre, începură hotăririle lor, ca și sinódule apostolice, prin cuvântul ἐδοξε (Părutus'a) și numirá hotăririle lor *dogme*; b. o. *dogma celor o sută șépte decî părinți ai sinodului al șéselea ecumenic, despre cele doué voi și cele doué lucrări în Domnul nostru Is. Chr.*¹⁾. În fine de aceia, dogmele creștine, în scrierile părinților vechi, se numesc adese-ori *dogmele bisericei, cuvintele bisericei*²⁾, și creștinii, carii țin dogmele nestrămutat: *bisericești, sau carii aparțin bisericei*³⁾.

Acest caracter deosebește dogmele creștine de opiniunile particulare, ce pot creștinii să și formeze despre adevérurile credinței, întemeindu-se de a dreptul pe descoperirea d-đe-éscă, și care, chiar drepte de ar fi, totuși n'iar putea fi alta, de cât simple opiniuni sau păreri, pe câtă vreme nu vor fi fixate de toți și învățate de biserică⁴⁾. Deosebește mai departe aceste dogme creștine, întru cât ele sunt *ortodoxe, sânté și pióse*⁵⁾, de dogmele neortodoxe, sau după cum dic sântii părinți, de *dogmele nepióse, depravate și ereticești*,

¹⁾. Veđi *Nomocanonul*, sau cartea canónelor sântilor Apostoli, a sântelor sinóde ecumenice sau provinciale și a sântilor Părinți.

²⁾. Δόγματα ἐκκλησιαστικά (Cyril. Alex. in Amos II, 7; VI, 2; Chrisost. in Math. XXI 23); τα τῆς ἐκκλησίας δόγματα (Gregor. Nysis contra Eunom. orat. XII in t. II p. 815; Paris 1638; Chrisos. Homil VI, in epist. ad Philip); ἐκκλησιαστικοὶ λόγοι (Orig. in Math. t. XI n. 17; t. XII, n. 23).

³⁾. Ἐκκλησιαστικοὶ (Gregor. Nysis. contra Eunom. Orat. II in op. t. p. 481, ed. Morel); ἐκκλησιασμένοι (Epil. Haeres. LXI, 4); οἱ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας (Origen. contra Cels. V, 61).

⁴⁾. În acest înțeles, dice însuși St. Chrisostom: ἐπειὶ γὰρ ἔσχε παρατετραήμερον, οὗ πολλὰ τῶν λεγόμενων παρ' ἡμῶν ἀγωνιστικῶς κηρυττεται, οὐ δογματικῶς. (In Math. XXI, 23; in coteler. Monum. eccles. gr. III. 145).

⁵⁾. Ὁρθὰ τῆς ἐκκλησίας δόγματα (Cyril Alex. Defens. anathem. X; Chrisost. in genes. homil. II n. 5); ὀρθά (Origen in Ion. t. VI, n. 2; t. XX n. 22); τῆς εὐσεβείας (Orig. in Mat. t. XVII n. 7; Cyril Alex. in Amos VI, 2); εὐσεβῆ (Cyril in simbol. ad. Monach).

propuse de biserică sau societății particulare, care s'au despărțit de biserica adevărată a lui Christos. 1).

3). Dogma este un adevăr propus de biserică, ca *principiu sigur și neschimbăcios al credinței, prin care ne mântuim*. Acesta este ultimul caracter esențial, care distinge dogma creștină de celelalte adevăruri ale descoperirii creștine conservate și propuse de biserică. Adevărurile descoperirii creștine, conținute mai ales în cărțile sântei Scripturi, sunt de două feluri: adevărurile speculative sau ale credinței, ce se pot însuși prin spirit, și adevărurile practice sau active, ce și le pôte însuși prin voință și împlini în vieță. Cele dintey se sub-împart în două clase: unele se referă chiar la esența religiunei creștine, întru cât este ea restabilirea legăturii între D-zeu și om; ele conțin învățătura despre D-zeu și referința sa cu lumea, și în deosebii cu omul; ele determină ce anume și cum trebuie să credă omul, ca să se mântuiască; aceste adevăruri le învață biserica, ca principii sigure și neschimbăciose ale credinței spre mântuire. Altele nu se rapórtă de a dreptul spre dovedirea religiunei creștine. Ele conțin orii fapte istorice ale sântei biserici a vechiului și în parte și a noului Testament, despre judecători, regi, guvernatori, arhieriei poporului lui D-zeu, despre profeți, apostoli și altele, sau descrieri particulare despre deosebite persoane, profeți, apostoli, chiar despre Mântuitorul, fără să aibă vre-un raport cu esența creștinismului (așa st. Ión. I, 42, 47; I V, 50; V, 8), sau predicerii despre sórta poporului lui D-zeu, a altor popóre, orașe etc; tóte acestea sunt de sigur vrednice de credința nóstră, pentru că le conține des-

1). Τῆς ἀσεβείας δόγματα (Chrisost. t. VIII term. V edit. Paris. p. 133); impia in irreligioso dogmata (Iren. *Advers. Haeres.* lib. II pref. n. 1); δόγματα μυσαρὰ (Teodoret in Ies. Nav. quest. (XVI); ἄθεα (Euseb. in psalm. LVII, 12); pestifera et mortifera dogmata (August. de civit. dei XVIII, 51, n. 1) Can. 7 al sin. 3 ecum. dice érăși, „dogmele uriciose și depravate ale Nestorienelor“.

coperirea; dar biserica nu le primește ca neapărate pentru mântuirea noastră. Adevărurile practice se sub-împart érași în două clase, adecă acele care arată ce trebuie să facă omul, ca ființă morală, chemată la o nouă legătură a harului cu D-đeu; acestea sunt în deosebi preceptele moralei creștine; și acele care arată chipul cu care creștinul are să arate raportul seú cu D-đeu, în cultul exterior, și să se *póрте în casa lui D-đeu* (1 Tim. III, 15); adevăruri rituale sau canonice, într'un număr óre-care se află și în cărțile noului Testament. Din toate adevărurile acestea descoperite, împărțite ast-feliú în patru categorii, nu se numesc dogme, în sensul strict al cuvântului, de cât cele dintéi, adecă adevărurile, care se rapórtă la însași esența religiunei creștine, contin învătatura despre D-đeu și referința sa cu lumea și cu omul, și determină ce și cum trebuie să credă creștinul spre mântuirea sa. Ca adevăruri ale credinței, ele se deosebesc de toate adevărurile (regulile sau principiile) practice; și, ca principii de credință spre mântuire, se deosebesc de toate acele adevăruri ale credinței, care nu se rapórtă direct la esența religiunei creștine și mântuirea omului.

Biserica numește dogme, în înțelesul strîns al cuvântului, numai adevărurile credinței, spre a le deosebi de toate adevărurile vieței creștine, de adevărurile morale, rituale și canonice. Sinódele ecumenice întebuinară cuvântul acesta numai pentru hotărîrile lor în materie de credință, numind hotărîrile lor, în alte materii, *canóne* sau *regule*⁽¹⁾. Asemenea din scrierile st. părinți: Cyril Alexandrénul, d. e. unde cetim: „Esența religiunei (sau a cultului) constă în o cunoștință exactă a dogmelor pietăței și a faptelor bune: dogmele fără fapte bune nu plac lui D-đeu; lui nu i sunt plăcute faptele,

¹⁾ Vedi Nomocanonul sau cartea legilor.

de cât când sunt întemeiate pe dogmele pietății (1).“ Așa st. Grigorie Nisanul, după cuvintele Mântuitorului către apostoli: *Mergând deci învățați (μαθητεύσατε) toate neamurile... să păzescă toate (τηρεῖν πάντα) câte am spus vouă*“ (Math. XXVIII, 19-20), împarte totă învățătura în două părți, una morală, alta dogmatică (εις ἡθικὸν μέρος καὶ εἰς δογματῶν ἀκριβείαν); și érašī, după st. Chrisostom, pentru a fi creștin, trebuie a uni cu dogmele ortodoxiei o vieță piósă (2). În fine în cărțile liturgice se întrebuintează cuvântul *dogmatica* (δογματικὸν) în unele cântări făcute în onórea prea sântei Maice a Domnului, care conțin învățătura credinței în privința fecioriei sale, intrupărei Domnului nostru Is. Chr. și unirea celor două naturi în persóna sa.

Numele de *dogme* se dă numai acelor adevăruri descoperite ale credinței, care referindu-se la însași esența religiei creștine, ca alianță reînnoită între D-zeu și om, conțin numai învățătura despre D-zeu și referința sa cu lumea, mai ales cu omul, și sunt propuse de biserică, ca principii sigure și neschimbăcioase ale credinței spre mântuire. Ca dovadă pentru acésta, este de ajuns a cita: mai ântéitū, dogmele ortodoxe în esența lor, sau simbólete, care nu conțin de cât numai adevărurile despre D-zeu și referința sa cu lumea, și în parte cu omul, precum și esplicarea ce o face biserică acestor simbóle în catechisme, unde găsim érašī același lucru; apoi, faptul incontestabil, că biserică, dela începutul seū, a îndepărtat tot-déuna din sinul seū, și prin urmare dela pârtașia mântuirii de veci, pre toți aceia, cariī aū îndrăsnit a respinge sau a schimba dogmele sale (3), în fine chiar învăță-

1). Ὁ τῆς θεοσεβείας τρόπος ἐκ δυοῖν τούτων συνέστηκε, —δογματῶν εὐσεβῶν ἀκριβείας, καὶ πράξεων ἀγαθῶν (Catech. IV. n. 2).

2). Ὁ χριστιανισμὸς μετὰ τῆς τῶν δογματῶν ορθότητος καὶ πολιτείας ὀρμαινουσάν ἀπαιτεῖ. (Christos. in Ión. homil. XXVII). St. părinte repeta aceiași în Genes. homil. II n. 5 și XIII n. 4.

3). Veđi cuvântul eresie—tabla alfabetică, pusă la urma ediției din 1843 din cartea legilor.

tura bisericeii privitoare la certitudinea și inviolabilitatea dogmelor sale: « Dacă cine-va, dic sântii părinți ai sinodului al șeselea ecumenic—, nu primește și nu păzește dogmele pietății, nu și conformeză vederile și predica sa cu acestea, ci se silește a le combate, anatema să fie, după hotărîrea de mai înainte a sântilor și prea fericitilor părinți, să fie seos și înlăturat din adunarea creștinilor, ca un strein. Căci conform cu cele ce s'au hotărît mai înainte, am decis, că celor sus așezate nu putem nimica nici să le adaogem, nici să scótem ceva dintr'ênsele. (Can. 1). » Acéstă inviolabilitate și statornicie a dogmelor creștine se razimă pe aceia, că toate sunt descoperite de D-đeu și propuse de biserică, învătătoarea noastră d-đească și care nu póte greși.

Așa dar, dogmele creștine, cu privire la caracterul ior deosebitoriu, față cu alte adevăruri descoperite, se pot defini și așa: sunt niște adevăruri, care fac parte esențială din corpul învătăturei religioase, păstrate și învătate de biserică creștină, și pentru aceia, teologia dogmatică ortodoxă nu este alt-ceva, de cât *o espunere sistematică a învătăturei credinței ortodoxe*. Dacă se consideră tot-odată și conținutul dogmelor creștine, se póte defini și ast-feliu: « Sunt adevăruri (păstrate și propuse de biserică), care au de obiect pre D-đeu și raportul seú cu lumea, mai ales cu omul, sau ceia ce este tot una, pre D-đeu în sine, și éráși ca creatoriú, ca Providență și ca Mântuitoriú. » În urmă, sub numele de teologie dogmatică ortodoxă, va trebui a se înțelege *sciința care espune învătatura bisericeii ortodoxe despre D-đeu și fapăturile sale*, precum se definește de ordinar acéstă ramură a teologiei.

§ 3 *Origina și desfășurarea dogmelor în biserică; izvóre și modele de teologie dogmatică ortodoxă.*

Din conceputul, ce s'a dat despre dogmele creștine, răsare firește divinitatea originii lor. Ast-feliu, nimenea nu are

dreptul a le adauge, saũ a le scãdea numãrul, nici a le schimba, saũ a le ciunti, nici într'un chip; cãci tot ce a bine-voit D-đeti a descoperi la început, trebuie sã se ție pe cãt va sta creștinismul. Cu tôte acestea, de și neschimbãciöse în descoperire, orĩ pentru numãrul lor, orĩ în privința naturei lor, totuși dogmele credinței trebuie sã fie dezvoltate în bisericã, precum și sunt în adevãr fața cu credincioșii.

De când ómenii începurã a și însuși dogmele învãtate în descoperire și a le face sã se pogóre la nivelul înțelegerii individuale, aceste adevãruri sãnte trebuie sã se reprezinte deosebit diferiților indiviđi, (așa este cu orĩ-ce adevãr care devine proprietatea cugetãrei omenești); a trebuit negreșit sã se dea pe fața, și s'aũ manifestat în adevãr deosebite opinii, deosebite îndoeli în privința dogmelor, chiar óre-care schimbãri a acestor dogme saũ eresii, de bunã-voie și fãrã voie. Pentru a feri pre creștini de nesiguranța, spre a li arãta ce și cum aũ sã credã, rãzemați pe descoperire, bisericãli propuse de la început, urmãnd tradițiunei st. apostoli, modele prescurtate saũ simbóle de credința (1). Aici în puține cuvinte, se espunea în totalitatea lor tôte dogmele fundamentale ale creștinismului, și fie-care articol avea o privire îndoită; pe de o parte arãta adevãrul descoperirei, pe care credincioșii trebuieãu sã'l primescã, ca dogmã a credinței; și pe de altã parte i ferea de vre-o eresie, contra cãriea era îndreptat el. 2). Așa fu pe timpul celor trei vécuri din-

---

1). Pentru deosebitele însemnãri ale cuvântului *simbol* (σμβολον) și despre originea simbólelor în biserica creștinã, veđi istoria biblicã de Filaret, mitropolitul Mosquei 599—601, 4-a edit. și în Switzer The-saurus Eccles. cuvântul simbol: σμβολον.

2). Așa d. e. cuvintele din simbólele vechi: „Cred în D-đeũ... a tot puternicul, creatoriul ceriului și al pãmântului“, feriau pre ortodocși contra erorii Simonienilor și Menandrienilor, eretici, cari se ivirã acum pe timpul apostolilor, și cari învãtau, cã lumea ar fi fost creatã de ángeri, era nu de D-đeũ. Invãțatura acelorași simbóle despre conceperea lui Is. Chr. prin Spiritul sãnt și nașterea sa din fecióra

tăi ale creștinismului. Atunci nu era numai un simbol în biserică; erau mai multe identice în privința spiritului, însă deosebite după literă ¹⁾; mai toate conțineau și ore-care particularități îndreptate în contra vre-unei erori, care se ivise în locul, unde se întrebuintă simbolul respectiv ²⁾. Unul din aceste simbole au rămas până acum în mare onoare în biserică ortodoxă: acel al st. Grigorie Taumaturgul, care espune învățătura atributelor și despre egalitatea perfectă a fie-căriea din persoanele santei Treimi, contra lui Sabeliu și Paul Samosaténul. ³⁾.

Maria, în ferea de erorile altor eretici din timpulacela, de Cerintieni și Ebioniți, cari învățau, că Is. Chr. ar fi fost conceput și născut ca și ceilalți omeni, și că în adevăr era fiul lui Iosif, și al Mariei.

¹⁾. Până acum se cunosc simbolele bisericelor din Ierusalim, Ceesarea, Alexandria, Antiohia, Roma și Aquilea. Se găsec și în scrierile părinților singuriți, de pe atunci: Ireneu, Tertulian, Cyprian, Grigorie Taumaturgul și în Constituțiunile apostolice. Ele diferă în întindere, precum și în ore-care termini, și în ordinea espunerii cător-va articole: Veđi simbolele la Bingham. Orig. Eccl. lib. X, cap. 3 și 4.

²⁾. De esemplu, în simbolul bisericii din Aquilea, la aceste cuvinte: *Cred în D-deii Părintele a tot puternic, se adagă nevédut și nepătimitorii* (invisibilem et impassibilem). De sigur, contra Sabelienilor și Patripasienilor. „Cunoscut să fie, dice Rufin, care aparțineea bisericii de Aquilea, că aceste două cuvinte nu se găsec în simbolul bisericii romane și la noi s'au adaus contra eresiei Sabelienilor, cunoscută sub numele de eresia Patripasienilor, cari învață că Părintele (Pater) însuși s'a născut din Fecióră, că a devenit vedut și că a patimit [passus est] în trup. Negreșit pentru combaterea acestei erori adăugară părinții noștri aceste cuvinte, adecă numiră pre Părintele *nevédut și nepătimitorii*.” [Rufin în expunerea Simbolului]. De sigur tot pentru aceia se adausera în unele simbole vechi articolele, *despre pogorirea în iad a lui Is. Chr. și comuniunea sântilor*, de și nu scim când s'au adaugat acestea [Bingham. op. cit. lib. X, c. 8, § 7].

³⁾. Nu vorbim aici despre simbolul numit apostolic, care se întrebuintă în cele trei secole primare, mai ales în biserică romană, și care până acum se bucură de mare stimă în occident: nu dicem nimica, pentru că biserică ortodoxă de răsărit nu întrebuintă simbolul acesta, nici în cele trei secole primare, când avea altele, nici după aceia; că prin urmare ea nu'l consideră nici o dată într'un sens riguros, ca un simbol *apostolic* și nu'l preferă nici odată altor simbole vechi de credință, care, după tradiție, toate puteau să și aibă originea lor de la apostoli, dacă nu după literă, cel puțin după spirit și conținut. [Ist.

Dela începutul vécului al patrulea, odată cu ivirea eresilor funeste ale lui Ariu, apoi a lui Macedoniū, și când ereticii începură a abusa de cuvintele întrebuintate până atunci, spre a exprima adevărurile credinței, și a publica și ei simbóle, după esemplul ortodocșilor; atunci biserica se vedu nevoită nu numai a face și a publica un simbol, care să servescă de normă pentru toți credincioșii, neschimbat chiar după literă, dar și a fixa chiar terminologia sacră și în genere limba teologică a bisericei ¹⁾.

Ast-feliū fu simbolul compus de primul sinod ecumenic și complectat în al doilea, numit Niceo-Constantinopolitan, și care prin canónele sinodului al treilea ecumenic și cele următoare deveni un model statornic de credință pentru totă

---

bibl.de Filaret, mitrop. Mosquei p. 600. 4 ed]. *Ἡμεῖς, ὅτε ἔχομεν ὅτε εἶδομεν σύμβολον τῶν Ἀποστόλων*: fu respunsul represintanților bisericei ortodoxe, dat latinilor la sinodul din Florența, cari arătându'și simbolul lor, diceaū, că provine chiar de la apostoli [Concil. Florent. sect. VI, cap. 6].

¹⁾. Este de observat, că formarea limbei teologice a bisericei începu în parte chiar înaintea sinodului ecumenic din Nicea: în câte-va sinóde provinciale, cum: acel din Antiochia, contra lui Paul Samosaténul, care introduse în simbolul seū cuvântul *de ofintă*, ὁμοούσιος și în scrierile unor părinți, d. e. Dionisie al Alexandriei, care întrebuintă același cuvânt [în Epist. ad Dyonys Rom.] și Teofil din Antiohia, la care găsim pentru prima oră cuvântul *Treime Trizis* [ad Autolic II, n. 15]; că se continuă chiar după sinodul din Nicea, potrivit cu eresiele care apareau, contra cărora trebuia a stabili cu mai multă siguranță învățătura ortodoxă și a fixa prin urmare mai exact însuși valórea expresiunilor Cuvintele principale din care se compuse ast-feliū limba teologică a bisericei și care au un sens riguros fixat, sunt, în espunerea învățăturai despre D-deū, că este *unic în Treime, unic în esență, întreit în presóne sau ipostasuri*; că atributul personal al Părintelui, este *de a nu fi născut*: acel al Fiului că *este născut din Tatăl*; al st. Spirit, că *purcede din Tatăl*; în espunerea învățăturai privitoare la Christos Mântuitorul nostru: că *s'a intrupat, s'a făcut om*; că în el se află numai *o persónă*, dar că are *două naturi*, natura d-dească și ominescă, reunite fără amestecare, neschimbabil, neîmpărțit, nedes-părțit etc.

lumea creștină și pentru toate veșturile ¹⁾. Acest simbol conține aceeași învățătură, ca și simbolele anterioare, numai cu deosebirea, că unele articole de credință sunt espuse cu mai multă precisiune și amărunțime, contra eresielor nouă, mai ales articolul privitoriu la divinitatea persoanei a doua a sântei Treimi contra lui Ariu, Fotin și Apolinariu și articolul despre divinitatea persoanei a treia contra lui Macedoniu ²⁾.

Secolul următoriu vedu ivindu-se eresia Monofisiților, și sinodul al patrulea ecumenic (an. 451) compuse o profesiune de credință *asupra celor două naturi reunite în persoana Domnului nostru Isus Christos*, care nu este alta, decât o esplicare mai precisă a sensului ce se află în articolul al treilea al simbolului Niceo Constantinopolitan ³⁾. Mai în

1). Sinodul III ecumenic, can. 7; sin. VI, can. I și 2. Opinia conciliului IV ecum. din Chalcedon asupra acestui punct, vedi Labbey, Concil. tom IV, p. 567; cât despre hotărîrea conciliului de Constantinopole [în 867], care trecu lung timp în orient, ca al VIII-le ecum, vedi: Lect. dim. IV an p. 400.—Comp. introd. în Teol. De la sinodul al doilea și mai ales de la al treilea ecumenic, începutu a privighia cu asprime, că să nu se întrebuinteze, pentru a esprima adevărurile fundamentale ale credinței, de cât termenii consacrați de biserică și nici decum espresiuni arbitrare; și sinodul VI ecumenic, după ce a esaminat afacerea patriarhilor Constantinopolitan, Sergiu, Pyr și Paul și alții, cari engetau cași dênșii, fî acusa mai ales, că au întrodus în limba teologică espresiuni nouă contrare credinței ortodoxe (vedi la Labbeum. Concil. t. VI p. 610—611), și confirmă din nou obligațiunea nu numai de a primi dogmele sântilor părinți numai în sensul adoptat de ei, dar și a le esprima ca dâșii și a nu introduce nimic nou (Labb. ibid. p. 1028).

2). Este de obsrvat că espunând mai cu de amăruntul simbolul sinodului I ecumenic, părinții din al II-lea întrebuintară spre acesta cuvinte și frase din st. Scriptură și că cele patru articole dinteu, care se găseau numai în simbolul sinodului din Nicea le luară din simbolele vechi, ce se întrebuintău în biserică înaintea celui din Nicea.

3). Nu putem trece cu tăcere un lucru foarte important pentru noi în cazul acesta, adică apostrotarea [προσπορευτικῆς] acestui sinod ecumenic către împăratul Marcian. Aici, părinții espun cu de amăruntul, că desvoltarea gradată a dogmelor este necesară în biserică, mai ales când se ivesc eresii; că biserică este în drept a face acesta și că desvoltând dogmele nu se adauge nimic nou [Labb. Concil. t. IV p. 819—828].

același timp apèru simbolul, numit Atanasian, care, pe lângă învățătura despre st. Treime, conține espunerea cea mai exactă despre unirea celor două naturi în Domnul nostru Iisus Christos; acest simbol, deși nu e compus în vre-un sinod ecumenic, este admis de biserică și foarte stimat. Apoi se ivi eresia Monoteletilor, și sinodul al șeselea ecumenic (681) statori o nouă mărturisire de credință despre *cele două voï și două lucrări în Domnul nostru*, care pôte fi privită, ca o desfășurare a celei din Chalcedon. Veni în fine eresia Iconoclastilor, și sinodul al șeptelea ecumenic (în 787) statori învățătura despre adorarea sântelor icône. Tôte hotărîrile acestea ale sinódelor ecumenice, al patrulea, al șeselea și al șeptelea în materie de credință, forméză complectarea necesară a simbolului Niceo-Constantinopolitan, deși nu s'a întrodus în simbol, tot în urma hotărîreilor acelorași sinóde despre inviolabilitatea și neschimbabilitatea acestuï simbol.

Pe lângă dogmele principale, puse dela început în simbolele credinței și desfășurate în conciliile ecumenice, aũ fost și altele, care, în același timp și cu ocazia unor eresii nouă, fură desfășurate în sinódele provinciale și întărite mai târziu prin sinodul al șeselea ecumenic în *Trula*; ast-feliu: dogma păcatului original, acea a grației, a necesităței botezului pruncilor (can. 123—130 a sinodului din Cartagena) și acea despre taina miro-ungerei (concil. Laodicéan, can. 49); tot aceste dogme fură întărite și de sântii părinți în numeroșele lor scrieri particulare, din care multe, foarte stimate, sunt citate cu aprobarea sinodului *Trulan*¹⁾ (can. 2). Ast-feliu se împlini periodul al doilea, cel mai important, pentru esplicarea și desvoltarea dogmelor creștine în

¹⁾. Tôte simbolele conciliilor atât ecumenice, cât și provinciale, precum și hotărîrile lor în materie de credință, și cele ale sântilor părinți, numite de conciliul Trulan, se află în *Nomocanon* sau cartea legilor sântilor apostoli, a sântelor sinóde ecumenice și provinciale. și a sântilor părinți, publicate în Petropole 1839 și 1843.

biserică: cel mai important, pentru că în acesta s'au desfășurat dogmele și s'au fixat în sinódele ecumenice infailibile; apoi pentru că atunci se determină dogmele fundamentale, care conțin și din care derivă altele; pentru că se întări definitiv, pentru toate vécurile, un singur model de credință, nevariabil ca fundament al teologiei dogmatice întregi, pentru că se stabili chiar și se regulă cu exactitate limba teologică a bisericei. De aceea sânta biserică ortodoxă de răsărit, mărturisește lămurit ceia ce urmează: „Dogmele noastre și învățătura bisericei de răsărit au fost de mult cercetate, legiuit și cu frica lui Dumnezeu așezate și întărite de sântele sinóde ecumenice; este oprit de a mai adăuga sau de a lăsa ceva. Ast-feliu, cine dorește a se înțelege cu noi despre dogmele dumnezeiești ale credinței ortodoxe, trebuie să se supue și să se conformeze, cu totă curățenia inimii și cu blândete, fără cercetare, nici curiozitate, celor ce sau așezat și întărit de tradiția veche a sântilor părinți și sau confirmat de sântele sinóde ecumenice, de pe timpul apostolilor și de către succesorii lor, părinții inspirați ai bisericei noastre. ¹⁾”

Nu se pôte dice, că cu încetarea sinódelor ecumenice, s'au pus capăt desvoltărei dogmelor în biserică ortodoxă. Nu, această desvoltare nu a încetat; pentru că nu s'au sfârșit nici erorile. Cele mai principale din aceste erori fură mai întâi acele ale bisericei romane, care o desbinară de biserică ecumenică: Orientul ortodox adună de mai multe ori sinóde în contra lor și făcu pentru acesta espuneri de credință foarte exacte; apoi erorile protestanților cu diferitele lor secte, care érași fură obiectul cercetărei păstorilor bisericei de răsărit reuniți în sinóde, și cari opuseră decisiuni esplicite în privința credinței, pentru a se păzi

¹⁾. Veđi scrisórea patriarhilor de răsărit despre credința ortodoxă la început.

curăția ortodoxiei. Ast-feliu se formulară, în biserica de orient, două mărturisiri de credință, provocate de impurjări, în care se desfășură cu deamăruntul cele hotărîte de sinódele ecumenice, în contra eresielor și erorilor provenite mai târziu. Este vorba despre *mărturisirea ortodoxă a credinței catolice și apostolice de răsărit, și despre epistola patriarhilor bisericeii catolice ortodoxe, despre credința ortodoxă* ¹⁾. După aceste două mărturisiri de credință, mai ales cea dintei, se compuse tot pentru același scop atât în Rusia, cât și în orientul ortodox, expunerii de credință sau catechisme, pinte care numerăm în prima linie *Catechismul cel mare creștinesc al bisericeii catolice ortodoxe de răsărit*, revăduț și aprobat de sântul sinod dirigent. Nu se pôte dice cu siguranță, că desvoltarea dogmelor creștine să fi încetat și cu acestea; nu va înceta, pe câtă vreme vor dura erorile contra dogmelor, se va menține dar și necesitatea, în care se află biserica de a fixa și esplica dogmele sale, spre a păzi ortodoxia de alte erori ²⁾.

1) Mai cu de amăruntul asupra acestor cărți, veđi Introducerea în teol. ortod. § 149.

2) Se pôte vedea prin aceia, ce trebue a gânde de imputările adresate de scriitorii romanii bisericeii ortodoxe de răsărit. Acéstă biserică, dice ei, s'aú condannat la imobilitate și e óre cum mórtă, pentru că se ține cu strictete și óre-cum esclusiv de cele șapte sinóde ecumenice, și respinge organul viu, ce biserica, acéstă învțătore infailibilă, îi presintă în persóna Papei. Da, Biserica ortodoxă se rađimă în adevăr într'un chip tare și neclătit pe cele șapte sinóde ecumenice, ca pe cele șapte colonne, pe care înțelepciunea ș'aú zidit casă (Prov. IX, I); biserica ortodoxă n'a schimbat, nici a lăsat afară vre-o dogmă înțarită de sinódele ecumenice, și n'a admis nici una, care să nu fie cunoscută bisericeii vechi ecumenice: étă pentru ce se numește ea *ortodoxă*. Dar în același timp, ea avu tot-déuna și are și astă-dí un organ viu, pentru a esprima doctrina sa infailibilă: este vocea tuturor păstorilor sei, sunt sinódele lor. Mai mult, conformându-se tot déuna în tóte celor șapte sinóde ecumenice și părinților vechi ai bisericeii, i.u. va înceta nici-odată de a espune cu de amăruntul, cu ocazia unor erori și eresii nouă, ce s'ar ivi, dogmele sale neschimbătore, spre a servi de normă ortodoxilor: așa s'a făcut mai ántéiu contra erorilor bisericeii

*

- 431194 -

În genere, ce să dicem despre înțelesul acestei desvoltări sau acestei esplicări a dogmelor în biserică? Nu se adaogă numărul acestor dogme nici decum; astăzi sunt în biserică ortodoxă tot atâtea dogme câte ni-a descoperit D-zeu de la început. Si biserică ortodoxă nu conservă și propune până astăzi în totă puritatea și nemutabilitatea o schimbare de dogme. Propriu vorbind, totă desvoltarea acésta este numai o defînire mai dréptă, o esplicare mai precisă a acestor dogme nevariabile în ființa lor, compuse gradat în decursul timpului, din cauza diferitelor erori și eresii, care s'a ivit și nu încetază de a exista în sinul creștinismului ¹⁾. Si de cine s'a făcut și se face acésta desvoltare a dogmelor? De biserică, în care locuește neîntrerupt Spiritul sânt, care o ferește de ori-ce eróre. Cum se face ea? Numai pe baza descoperirii dumnezeesti, adecă pe sânta Scriptură și sânta tradițiune, în care se află aceste dogme propuse de D-zeu de la început.

Ast-feliu, desvoltând dogmele, nu se adaoge nimic nou în corpul doctrinei creștine: numai cu ocazia eresielor se defi-

---

romane și mai târziu contra protestanților. Biserica ortodoxă de orient viețuește deci și lucrează până acum, tocmai așa, precum făcea biserică ecumenică, pe când biserică romană găsi cu cale a se despărți de ea.

¹⁾ Unul din scriitorii bisericesei ai vécului al cincilea, Vikentie Lirinénul scria fórte cu judecată în privința acésta. Forsitan dicet aliquis: Nullusne ergo in ecclesia Christi profectus habebitur religionis? Hebeatur plane, et maximus. Nam quis ille est tam invidus hominibus, tam exosus Deo, qui istud prohibere conetur? Sed ita tamen, ut vere profectus sit ille fidei non permutatio. Siquidem ad profectum pertinet, ut in semetipsum una quaeque res amplificetur; ad permutationem vero, ut aliquid ex alio in aliud transvertatur. Crescat igitur, oportet et multum vehementerque proticiat, tam singulorum quam omnium, tam unius hominis quam totius Ecclesiae, aetatum ac saeculorum gradibus, intelligentia, scientia, sapientia... Fas est etenim, ut prisca illa coelestis philosophiae dogmata processu temporis excurentur, limentur, poliantur; sed nefas est, ut commutentur... Accipiant licet evidentiam, lucem, distinctionem; sed retineant, necesse est, plenitudinem integritatem, proprietatem. (Commonit. 1. Cap. 38).

nește, se esplică cu mai multă precisiune, pentru creștinii ortodocși, aceluși puncte, pe care le mărturiseau acum mai 'nainte, prin credința în revelațiune, deși într'un mod mai puțin clar. Și prin urmare, dezvoltarea dogmelor prin biserică, merită tot așa de bine respectul nostru că și dogmele înseși: căci dezvoltarea, ca și dogmele, se întemeiază pe descoperirea lui D-zeu; dezvoltarea, precum și dogmele se deduc consciincios tot din descoperire, de către biserică, care este învățătoare nefailibilă.

Din toate cele șise despre origina și dezvoltarea dogmelor, trebuie să tragem conclusiunile următoare:

1). Unicul isvor al teologiei dogmatice ortodoxe este revelația dumnezească, adecă sânta Scriptură și sânta tradițiune.

2). Fundamentul nemutabil al acestei teologii este *simbolul Niceo-Constantinopolitan*, care a înlocuit toate simbolele anteriore, și care s'a primit de biserică ecumenică, ca normă neschimbată de credință pentru toate timpurile, și cu acest simbol, ca supliment, *tote hotărârile în materie de credință a sântelor sinode, atât provinciale cât și ecumenice, și a sântilor părinți ai bisericeii, amintiți de sinodul Trulan; precum și simbolul sântului Gregorie Taumaturgul, și acel care e cunoscut sub numele lui Atanasie din Alexandria, două simbole admise și venerate de totă biserică* ¹⁾.

¹⁾. Din vechime se da simbolului deosebite numiri, spre a însemna înalta sa importanță. Se numea *adevărul ἀληθεία* (Iren. adv. Haeres. lib. 1 c. 9 n. 5: cap. 10 n. 2) și *canonul adevărului, κήνων της ἀληθείας* (ibid. lib. 1. c. 9 n. 4); *credință, πίστις* (ibid lib III, c. 1 n. 14), *credința catolică* (August. de Fide et Symbolo, cap. I), *canonul credinței* (Tertul. adv. Prax. cap. 2: August. Serm. CCXIII in Tradit. symboli), *legea credinței* (Tertul. de Velandis virginibus, cap. I), *fundamentul credinței catolice* (August. Serm. de Symbolo ad catechumen. cap. I): *învățătura apostolică* (Iren. adv. Haeres. libr. III c. 24: lib. IV. cap. 33), *credința bisericeii, διδασκαλία καθολική* (Constit. Apost. lib. VI cep. 9); *Vechiul sistem al bisericeii întregi: τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἑκκλησίας σύστημα κατὰ παντός τοῦ κόσμου*. Această din urmă numire a simbolului este mai ales semnificativă pentru știința sa sistemul de teologie dogmatică otodoxă.

3). Conducătoriul ce trebuie a' l urma statornic, în espunerea amăruntă a dogmelor în teologia dogmatică ortodoxă, este: 1) *Mărturisirea credinței ortodoxe a bisericei catolice de orient*; 2) *epistola patriarhilor de orient asupra credinței ortodoxe*; 3) *catechismul cel mare creștinesc al bisericei catolice de răsărit*, cea dintei și cea diu urmă din aceste scrieri, mai ales în părțile lor, care conțin lămuriri asupra simbolului credinței ¹⁾.

Deosebitele împărțiri ale dogmelor și sensul acestor împărțiri în teologia dogmatică ortodoxă.

Pentru divisibilitatea conceputului dogmelor, s'a obicnuit a se privi din mai multe părți, de unde provin și deosebitele împărțiri, care nu sunt toate admise în teologia dogmatică ortodoxă.

1. Considerând dogmele în raport cu condițiunile lor esențiale, se împart în dogme *biblice*, întru cât sunt ele conținute în biblie, sau în genere în descoperire, și în dogme *bisericesci*, întru cât sunt predicate de biserică : dar acesta este o împărțire neîntemeiată. Căci nu este nici o dogmă bisericască, care să se pōtă distinge de dogmele biblice ; cel puțin, în biserica ortodoxă, nu există nici una de felul acesta: ea păstrează, cu cea mai mare îngrijire și punctualitatea cea mai scrupuloasă, dogmele conținute în descoperire ; ea se mărginește a le determina și a le esplica fiilor sei, arătându-li în ce și cum trebuie să credă pe baza cuvântului dumnezeesc. Cât despre dogmele, care nu au de basă revelațiunea, sau care o contradic, nu se pot găsi de cât în bisericile sau societățile neortodoxe : așa, d. e. acea a bisericei romano-catolice despre supremația și infailibilitatea Papei.

¹⁾. Cât despre alte espuneri de credință, din care se pōte scōte é-răși doctrina simbolică a bisericei ortodoxe, vedi Introducerea în teol. ortod. A. M. § 149.

2. Privind dogmele față cu desvoltarea lor, se deosebesc în *desvoltate* (explicita) și *nedesvoltate*. Acésta împărțire se întemeiază chiar pe natura lucrului; căci sunt cu adevărat în biserică dogme determinate chiar în amărunțimele lor; așa dogma despre sânta Treime, despre unirea celor două naturi în Is. Chr. care fiind atacate de mai multe ori de eretici, au fost fixate și statorite în conciliile generale;—și sunt altele, care nu au aceiași precisiune amăruntă: de exemplu, dogma judecății particulare și aceea a căderii îngerilor răi. Biserica învață că, după mórtea fie-cărui om, i se face o judecată particulară; dar când, unde și cum se face ea, nu ni spune lămurit. Ea învață érași că ângerii răi erau buni la început, și că au cădut prin greșala lor proprie; dar când și cum a fost căderea acésta, care era numărul ângerilor, ea nu ni determină exact. Acésta împărțire esistă chiar în teologia dogmatică ortodoxă; ea va da loc la aceia ce se numește *opiniune*. Tot ceia ce biserică ortodoxă învață într'un mod precis, în privința unei dogme cunoscute, dogmatica trebuie să primescă cu supunere absolută și nevariabil; cât despre punctele pe care biserică nu le determină relativ de aceiași dogmă, teologul său ori care alt creștin pôte să aibă opiniunile sale personale în privința lor, mai ales dacă se unesc cu ființa dogmei stabilită de biserică, cu tóte dogmele cele-lalte, în genere cu tótă învățătura sa, și dacă se întemeiază și fie chiar în parte, pe descoperire; acésta autoritate a opiniunilor, în domeniul teologiei ortodoxe, este consecrată după exemplul sântilor părinți.

Totuși trebuie de observat, că relativ numai unele dogme se pot numi *desvoltate* și altele *nedesvoltate*; în adevăr, fiind-că nu se află dogme pe care biserică să le fi lăsat cu totul nedesvoltate sau neexplicate (nu e nici una, asupra căria să nu dea óre-care învățătură destul de lămurită), nu esistă nici una pe care să o explice, să o desvolte până în cele

mai mici amărunte : ast-feliu, fie-care dogmă (chiar acea a sântei Treimi) va putea să procure tot-déuna materie la vre o întrebare, pentru care nu vom găsi răspuns în doctrina pozitivă a bisericei; va trebui deci atunci a se mulțami cu opiniunile particulare, cu opiniunile sale proprie, sau cu acele ale vechilor celebrități păstorale ale bisericei.

3. Cercetarea dogmelor, în raporturile lor între ele, crează o nouă împărțire a acestor dogme; sunt pe deoparte dogme *generale* sau fundamentale, alt feliu numite *articole de credință* (ἄρθρα τῆς πίστεως), din care fie-care conține în sine alte dogme, sau cel puțin li servește întru cât-va de fundament; și de altă parte, dogme (δέγματα τῆς πίστεως) *particulare*, deduse din cele d'întei, sau fondate pe ele. Totalitatea dogmelor generale, fixată și confirmată de sinódele ecumenice, constituie simbolul credinței. În *Mărturisirea ortodoxă* (Part. I resp. la întrebarea 15) cetim : că articolele credinței catolice ortodoxe sunt în număr de două-spre-dece, după simbolul primului conciliu de Nicea și al doilea de Constantinopole. Tot ceia ce se ține de credința noastră, este aici așa de neted spus, că nu avem să credem nici mai mult, nici mai puțin, nici alt-feliu de cât așa cum au făcut Părinții, cari au compus acele articole. Dară, printre acestea, sunt unele înțelese și lămurite de sine; pe când altele conțin ceva misterios, și greu de înțeles. Sânta biserică ni oferă, în mărturisirele sale de credință, sau în catechismele sale, deducerea și definierea dogmelor particulare, după simbolul credinței. Acéstă împărțire a dogmelor, perfect în acord cu vederile bisericei ortodoxe, trebuie să găsească loc chiar în dogmatica ortodoxă și are importanța sa. Ea ni esplică cum, adoptând articolile de credință, pe care biserică ni le propune în simbol, suntem chiar prin aceia îndatoriți a primi și dogmele particulare, pe care biserică le deduce de acolo, și respingând vre una din aceste dogme, res-

pingem numai de cât, deși indirect, articolul de credință din care este luată această dogmă. Ea ni esplică éráși pentru ce o mulțime de credincioși, cari cunosc și mărturisesc de arostul simbolul credinței, necunoscând toate dogmele particulare ale bisericei, se numesc ortodocși și au speranța mântuirii; pe când alții, cari resping cu îndărătnicie chiar și una din dogmele particulare ale bisericei ortodoxe adecă o dogmă, care nu este literalmente conținută în simbolul credinței, sunt excluși de la comuniunea credincioșilor și priviți ca eretici. Ceî dintei primind și mărturisind pe față simbolul credinței, primesc tot odată, deși fără o cunoscință exactă, toate dogmele particulare, pe care biserica le deduce din el; ceî-lalți din contra, combătând vre o dogmă particulară, resping prin aceia însuși articolul simbolului pe care se razimă această dogmă, sau, mai bine ȳicând, resping articolul IX al acestuî simbol, prin care mărturisim următoarele: *Cred întruna sântă, catolică și apostolică biserică.*

4). Considerate în raport cu spiritul nostru, dogmele se împart: în dogme *necuprinse de minte*, sau *misterii*, și în dogme *înțelese*, sau accesibile spiritului nostru. Cele dintei se mai numesc și *curate* (pura), întru cât se razimă ele numai pe descoperirea supranaturală; și cele-lalte, *mixte* (mixta), întru cât le cunoscem nu numai din revelațiune, dar și prin lumina naturală, sau numai cu mintea noastră. Acestă împărțire este éráși dréptă și nu este fără folos în dogmatica ortodoxă. Amintindu-ne de ea, vom ști, care sunt dogmele, pentru care se pôte și chiar trebuie a se admite întrebuințarea rațiunei în teologie; care sunt acele, pentru care întrebuințarea rațiunei este neadmisibilă, sau de prisos, și în genere care trebuie să fie rolul acesteî facultăți și într'un cas și în altul.

5). Privind dogmele în raportul lor cu mântuirea eternă a omului, se disting în dogme *fundamentale* (fundamenta-

les), ce trebuie numai de cât să se admită și să se mărturisască spre mântuire; și dogme *nefundamentale* (non fundamentales), ce se pot admite, dar și respinge, fără a fi mântuirea în pericol. Acesta este o deosebire iscodită de protestanți și cu totul neadmisă în teologia ortodoxă. Ea este mai întâiu în contradicere cu sânta Scriptură. Mântuitoriul nostru, trimetînd pre ucenicii sei să propoveduiască în lume, li-a dis: *Mergînd, învățați toate neamurile, botezîndule în numele Tatălui și al Fiului și al Sîntului Duh, învățîndu-i să păzescă toate câte v'am încredințat voue* (Mat. XXVIII, 19-20); adăugînd, fără a face vre-o deosebire în dogmele sale: *Cel ce va crede și se va boteza, se va mîntui; érá cel ce nu va crede, de sigur în totă învățătura apostolilor, se va osîndi* (Marcu XVI, 16). Si apostolii, supunîndu-se ordinului Domnului, *nu lipsiră nică o dată de a vesti ómenilor totă voința lui D-zeu* (Fapt. XV, 27); și pe de o parte mărturisiră cu tărie aprobarea lor, acelor ce păziau cu sântenie totă învățătura lor: *Vé laud, fraților mei, că ve aduceți aminte de mine în toate, și păziți regulele, care vi le-am dat.* (1 Cor. XI, 2); pe de altă parte anatemitasău pre acei carii îndrăsneau a schimba, sau a lepăda ceva din această învățatură: *Cînd v'am vesti noi înșine, sau cînd vre-un ánger venit din ceriú, v'ar vesti o Evanghelie deosebită de aceea pe care ați primit-o, să fie anatema* (Gal. I, 8. — Comp. II Ión, 9 și 10; Tit. III, 10).

Intrebăm, pentru ce apostolii au spus toate adevărurile, ce le aflăm în cuvîntul d-deesc, dacă ar fi fost de trebuință pentru mântuirea noastră numai un mic număr și cele-lalte să fi fost de prisos? Acestă împărțire a dogmelor este éráși în contradicere cu tradițiunea sacră, precum și cu practica bisericei ortodoxe, carea dela începutul seú privi tot-déuna caeretici, nu numai pre îndrăsnetii, carii respingeau sau atăcau dogmele sale fundamentale,

dar și pre acei cariî negău, sau alterău aceste dogme, pe care protestanții le privesc astă-dî de nefundamentale : de exemplu, în sinodul al șeptelea ecumenic, ea anatematisă pre iconomachi, pentru că nu onoraū nicî sântele icône, nicî mōștele sântilor. Acēstă împărțire este și în contra minții sănătōse. Ce pōte fi mai opus sensului comun, de cāt de a deduce, din unul și același principiū, consequenți contradicētore? Si tocmai așa este cazul aici, în clasificarea dogmelor fundamentale sau fiiŋțiale, și nefundamentale sau neesențiale. De ce să fîm noi îndatoriți a primi pre unele și a le privi ca fiiŋțiale spre mântuire? Singura dovadă ce s'ar putea aduce, este că aceste dogme sunt descoperite de D-đeū. Dar cele-lalte nu sunt și ele descoperite de D-đeū!? Și ele se află cuprinse în descoperirea sã; de unde ne luăm dreptul de a nu le primi, de a nu le privi ca absolut necesare spre mântuire? Mai putem adauge, că acēsta este o împărțire închipuită, care nu se justifică nicî prin experiența protestanților însesși. Căci, până acum, nicî ei, nicî toți învęțații nu se unesc în aceia, care adevēruri sã se numere între dogmele fundamentale și pe care sã le pue în cea-laltă categorie; pentru unii, cutare punct este esențial, fundamental; pentru alții, altul. Nu se vor înțelege nicî odată, fie din cauza naturei lucrului, care este arbitrar, fie din cauza naturei particulare a spiritelor, care se ocupă de acēsta. In fine o așa împărțire a dogmelor este cu totul periculōsă în urmările sale. Ea conduce la o rēsturnare totală a creștinismului; din momentul cānd va fi permis fie cāruea a decide, care dogme sã fie esențiale și care nu, adecă, care dogme sã fie admise și care respinse, nu se va mai găsi în descoperire nicî un adevēr dogmatic, care sã nu'î vie în minte vre-unuea a'l rēspinge, precum se pōte videa din exemplul protestanților rașionaliști. Ea conduce la indiferentismul religios; fie-care,

fiind încredințat că mărturisește dogmele fundamentale ale creștinismului, ori-care ar fi biserica sau societatea creștină, a cărei membru este, va privi ca un lucru de puțină importanță diferența între confesiuni. Ea conduce la disperare pentru mântuire; dacă, pentru a merita mântuirea vecinică este neapărat de trebuință a crede dogmele fundamentale, fiind-că până acum nici un protestant n'a putut să ne spue care sunt, cel puțin pozitiv și incontestabil, cum vor putea ei să fie siguri, că se află pe calea mântuirii, adică că cred anume dogmele esențiale, toate dogmele acelea și resping numai pe acelea care nu sunt de categoria lor? Se poate oare să fie sufletul liniștit cu ast-feliu de opinii?

În fine nu putem trece cu tăcerea împărțirea dogmelor în *dogme generale* sau *comune* bisericii ortodoxe și bisericilor sau societăților neortodoxe și *dogme particulare* sau *deosebitore*, adică: acele pe care numai ea le-a păstrat neatînse, ca o moștenire a bisericii vechi ecumenice, pe când cele-lalte biserici sau societăți creștine le-au alterat sau chiar le-au respins. Trebuie a ne aminti de această împărțire în dogmatica ortodoxă, spre a fi cu mare luare aminte la dogmele de categoria a doua, mai ales că sunt espuse la atacurile eterodoxilor.

§. 5. *Caracterul, planul și metoda teologiei dogmatice ortodoxe.*

Conceputul îndatoririi, obiectului și modelelor dogmatice ortodoxe, îi determină și caracterul. Ea trebuie să aibă *forma unui sistem*, adică să espue dogmele credinței creștine, pe cât posibil, cu rânduélă, chiaritate, deplinătate și soliditate; întru aceea constă caracterul său *extern*, care o distinge de toate modelele și de toate profesiunile de credință, în care însași sânta biserică propune dogmele, și în genere de ori și care espunere nesistematică a dogmelor.

Cât despre *spirit*, dogmatica acésta trebuie să fie înfierată cu semnul ortodoxiei, adecă să se povătuéscă tot-déuna în espunerea dogmelor, de învățătura sênătósă a bisericeî ortodoxe și să urmeze neîncetat modelelor sale și profesiunilor sale de credință: acesta este caracterul seü *intern*, care o distinge de tóte cele-lalte dogmatici neortodoxe; de cea a bisericeî romano-catolice, a bisericeî luterane, de cea reformată, precum și de tóte cele-lalte secte, care s'aü despărțit de adevérata biserică a lui Christos. Numai luând de bază unicul principiü al dogmaticéî ortodoxe, conceputul exact al obiectului seü, este cu puțință a forma sistemul, a face planul; căci o sciință trebuie să fie copia exactă a obiectului seü, și prin urmare să'î coréspundă până și în împărțirea în părți constitutive. Obiectul dogmaticéî ortodoxe ni este cünoscut: sunt dogmele credinței; saü dacă privim la conținutul lor, «sunt acele adevéruri ale credinței, care raportându-se direct la esența religiunei creștine, conținând învățătura ce are de obiect pre D-đeü și raportul seü cu lumea, mai ales cu omul; însé religiunea creștină nu este numai o legătură a lui D-đeü cu omul, ca legătura primitivă, la care Domnul chemă pre om, precum și pre cele-lalte ființi spirituale, chiar prin faptul creațiunei lor; ci este mai ales reînoirea, restabilirea acesteî legături, întreruptă prin căderea omului, și propusă nemijlocit și numai omului decăduț, și acésta prin faptul rescumpărării în Iisus Christos. De aceia dogmele creștine, care espun învățătura despre D-đeü și raportul seü cu lumea, și în parte cu omul, sunt de doué soiuri. Unele conțin învățătura despre D-đeü și raportul seü general (naturale, ordinario) cu omul, raport pe care D-đeü l-a susținut și 'l susține și cu cele-lalte ființi ale lumii și care se manifestéză în doué lucrări divine: Creațiunea și Providența. Altele conțin învățătura despre D-đeü, numai în calitatea sa de rescumpă-

rătorii al omenilor și a referinței sale particulare (supernaturali, extraordinario) cu nēm̃ul omenesc, referința cunoscută, sub numele de lucrarea cea mare a *mântuirii* noastre ¹⁾. Adevărurile de felulul ânteiũ aparțin creștinismului, ca religione, și ele ar fi avut locul lor chiar în religia primitivă, dacă omul ar fi conservat'o până acum. Celelalte 'i aparțin exclusiv, în calitatea sa de creștinism, sau de legătură restabilită, reînviată. Acastă divisiune a dogmelor creștine fu cea mai generalminte întrebuițată de către părinții vechi ai bisericeii, cariĩ numiau de ordinar *θεολογία* (teologie) cuprinsul dogmelor de felulul ânteiũ; pe când cea laltă era însemnată de ei cu numele *οικονομία*, misteriu răs-cumpărării sau economie ²⁾. (Efes. III, 9, după textul original). Biserica ortodoxă o conservă érași generalminte în toate timpurile care urmară. Mitrofan Critopulo, patriarhul Alexandriei, pe la finea secolului al șapte-spre-de-celea, scrie în mărturisirea sa de credință a bisericeii catolice și apostolice de orient următoarele: „Biserica are de obiceiũ a împărți învătura sa dogmatică în *teologia simplă* (*θεολογία ἀπλή*) și teologia mântuirii (*θεολογία οἰκο-*

¹⁾ Sau, după espreșiunea ordinară, *economia mântuirii*, traducend literalmente *οικονομία τῆς σωτηρίας*, cu toate că această espreșiune nu este toemai ușoră de înțeles.

²⁾ Ion Damaschin, *de Fide orthod.* lib. I. c. 2. Citațiunile altor sânti părinți spre apărarea acestei idei se găsesc în Petau (de Teolog. dogmat. t. 1. prolegomen. Cap. I, și t. V, lib. IV cap. 1), care face din partea sa această observare generală asupra acestor citațiuni: „Toate cuvântările despre D-deu se împart în două părți, din care una se numește teologie, *θεολογία*, și alta *economie*, *οικονομία*. Cuvântul *θεολογία* arată numai aceia ce privește pre D-deu însuși și persoanele divine, adecă ființa lui D-deu și atributele sale, absolute, independente (absolutae proprietates) sau fără raport cu lumea, ori relative (relativae), care au acest raport. Dară *οικονομία* cuprinde tot ce se raportă la natura și lucrarea lui Dumnezeu, întru cât se îngrijește de mântuirea noastră, ceia ce Grecii numiau *ἐνσαρκιον οἰκονομιαν*, érá latinu incarnatio (întrupare), și vieța Mântuitorului nostru Iisus Christos în corpul seu.“

νομική) 1). În urmarea aceștia se p^ote împărți și astă-
 încă dogmatica ortodoxă în două părți principale, adecă :
 1° învățătura, care are de obiect pre D-deu, considerat în
 sine și în referința sa generală cu lumea, și mai ales cu
 omul, adecă Creațiunea și Providența; 2° învățătura, care
 tratéză despre D-deu, numai ca rescumpărătoriu al óme-
 nilor și despre referința sa particulară cu némul omenesc,
 adecă cu misterul r^escumpărării (Θεολογία οίκονομική).

În particular, în desvoltarea fie-cărei dogme, dogmatica
 ortodoxă trebuie, înainte de tóte, să dea o definițiune dréptă
 după mărturisirele de credință ale bisericei, restrânse sau
 mai întinse, căci cea dint^ei problemă a teologiei dogmatice
 este de a arăta, care este învățătura bisericei ortodoxe asu-

1). Βούλεται δε τήν τοιαύτην διδασκαλίαν διαιρεῖσθαι εἰς τε τήν ἀ-
 πλὴν θεολογίαν καὶ εἰς τήν οἰκονομικήν. Și nemijlocit după aceea adu-
 ge, că biserica asignéză ca obiect al teologiei numai învățătura
 privitoare la D-deu în sine și D-deu, ca creatoriu și providență, lăsând
 rămășița pentru cea-laltă parte: „Teologia simplă, după biserică, tre-
 bue să învețe, că D-deu este unul, și anume unul în fință, că nu a
 avut început, că nu este născut, nici creat; că este etern, creatoriu
 a tot ce se vede și nu se vede; că el este și administratoriu, providența
 și conservatoriu ori-cărei creaturi v^edute și nev^edute.“ (Confes. ca-
 thol. et apost. in Oriente Ecclesia, ed. Helmst. c. 1) Este de observat, că
 chiar teologia st. Damascen într'o copie grécă, deși nu veche, este îm-
 părțită în două părți, din care cea dint^ei tratéză, precum se exprimă edi-
 toriu operilor lui Damascen, Lequin (περὶ τῆς θεολογίας, hoc est de
 deo uno, trino, creatore et provisoro); și cea-laltă (περὶ τῆς οἰκονο-
 μίας, sive de deo carnefacto, redemptore et remuneratore (Vid. in
 Libr. st. Iohan Damasc, de Fide orthod. proleg. edit. operilor aces-
 tui st. părinte de Lequin t. 1 p. 119). Dacă nu e permis a încheia din
 faptul acesta singurit că acéstă împărțire este opera st. Ión Damas-
 cen chiar, pentru că nu se află în alte copii grece ale teologiei sale,
 cel puțin nu se p^ote împedeca de a videa aici o nouă confirmațiune
 la cele duse de Mitrofan Critopul, că în timpurile vechi se obicinua
 în orientul ortodox, de a împărți teologia dogmatică așa. Apoi chiar
 Ion Damascen, care nu'și împărți opera sa în capitole, nu încep
 acela în care se trata Περί θείας οἰκονομίας, de cât după ce a tratat de
 D-deu în trei fețe, despre creația și providența sa (veđi de Fide ortod
 cap. 45 sev. libr. III c. 1).

pra dogmelor. Ceia ce este mai lesne de făcut pentru acésta, este de a arăta învățătura bisericeii asupra câtor-va dogme, la începutul fie-cărei divisiuni sau capitol, destinat pentru cercetarea acelor dogme; apoi a discompune învățătura indicată în părți, după cum cere acésta sistemul adoptat; în fine a esamina fie-care din aceste părți una după alta. Câte o dată numai, pôte fi necesar, în asemenea cas, de a împreuna cu acésta o definițiune mai particulară a vre-unei dogme în desvoltarea sa după împrejurări.

2). După definițiunea dogmei, conform cu învățătura bisericeii, dogmatica ortodoxă trebuie să presinte temeiurile din sânta Scriptură și tradițiunea sacră. Căci biserica nu ne învață de la sine, nici din temeiul său propriu, ci ea împrumută dogmele sau adevărurile descoperite de D-zeu din cuvântul lui D-zeu. Etă, în privința acésta principiile mai însemnate ale dogmaticii ortodoxe: 1. *In raport cu sânta Scriptură.* A cita, spre temeiul dogmelor, locuri nu numai din Testamentul nou ci și din cel vechiu, dacă este de trebuință; căci ambele forméză descoperirea d-dească; și dacă cu ivirea celui dintăi, cela-lalt a luat finit în privința legilor sale cerimoniale și civile, nu este tot așa și cu cele privitoare la credință și morală: acestea sunt și astă-zi în totă vigórea lor; numai ele sunt mai lămurite și mai desvoltate în descoperirea Testamentului nou.—A întrebuinta de preferință cărțile canonice ale Testamentului vechiu, de óre ce mărturiile luate din cărțile necanonice, în favórea dogmelor, nu pot avea aceeași importanță.—A nu cita tóte locurile Scripturei, care se pot aduce în favórea vre-unei dogme, ci a se mulțemi cu cele mai chiare, din acele care se numesc *clasice*.—In genere a nu scóte locuri din sânta Scriptură și a nu le interpreta spre întemeierea dogmei alt-feliu, de cât după regulile unei ermeneutici sante ortodoxe. 2. *In raport cu sânta tradițiune*—nu trebuie a cita, spre

sprijinul său spre explicarea dogmelor, mărturiile ce ni procură tradițiunea, de cât după acele ce ni le presintă sânta Scriptură, isvorul cel dintăi și de căpitenie al religiunei creștine. Este neapărat de trebuință a cita mărturiile tradițiunei în toate casurile, când acele ale Scripturei nu sunt nici destul de clare, nici destul de complete, sau ni procură materie la interpretări deosebite și la dispute.—Dară nu este necesar a cita locuri din isvorul dintăi, când cele din al doile sunt destul de clare și determinate, când nu sunt puse la îndoelă, nici interpretate alt-feliu, nici de ortodocși, nici chiar de eterodocși: de exemplu, în doctrina relativă la unele atribute ale lui D-șei: în asemenea cas, locurile tradițiunei, conservate mai ales în scrierile sântilor părinți ai bisericei, ni vor arăta cu atât mai mult modul, cum părinții vechi și renumiți ai credinței explicau dogmele cunoscute. In genere, locurile citate din tradiție trebuie să pörte semnele originiei lor apostolice ¹⁾.

După ce s'a u îndeplinit ast-feliu cele două îndatoriri esențiale în desvoltarea fie-cărei dogme, adecă după ce s'a arătat ce învață biserica ortodoxă față cu această dogmă, și după ce s'a făcut să se înțelégă, după st. Scriptură și sânta tradiție, pentru ce se învață așa, teologia dogmatică pöte păși mai departe.

3). Ea pöte admite și judecata minții sănătöse față cu dogma cercetată (Rom. XII, 2; 1. Tes. V, 20). Dacă acea dogmă este înțelėsă de mintea ominescă, pöte să găsescă aici, în sfera cunoștințelor sale explicarea și chiar sprijinul seü. Dacă este un mister neînțelegibil, totuși se pöte arăta, cum acea dogmă, cu tóte că nu se pöte cuprinde cu mintea ominescă, este lămurită pentru credinciosul adevărat; fiind-că se află

¹⁾. Pentru mai multe lămuriri asupra subiectului, veđi introducerea in teologia ortodoxă § 131: Caracterile tradițiunei apostolice și § 132 importanța și folosul tradiției sacre.

în legătură strînsă cu alte adevăruri ale creștinismului și pe care mintea le înțelege ; întru cât ideia ce o exprimă el este demnă de D-zeu, compatibilă cu perfecțiunile sale și în același timp folositoare moralității omenești : ce nedreptate ar fi a o respinge, numai pentru că mintea nu o pöte înțelege. etc.

Să scie că dogmele înțelese de minte, și mai ales acele care sunt mai presus de minte, au fost și sunt chiar pentru necredincioși obiectul nenumăratelor obiecțiuni, care, cea mai mare parte, sunt iscodite de minte și care chiar pentru aceia nu pot să fie combătute fără ajutorul său. Dreptul vorbind, tóte acele raționamente ale spiritului omenesc pentru a lămurii, a sprijini sau a apăra dogmele, nu pot să aibă un prețiu mare în tărâmul teologiei creștine, care este cu totul pozitivă și supranaturală; dară ele pot se ușureze mult credincioșilor înțelegerea dogmelor creștine, apropiând de ideile lor naturale înaltele adevăruri ale descoperirii ; și, în unele casuri, cel puțin nu sunt ele de prisos (pentru desvoltarea dogmelor neînțeligibile) ; în altele sunt folositoare (pentru dogmele accesibile minții) ; aiurea sunt chiar neapărate (în combaterea obiecțiunilor). Êtă pentru ce sântii părinți și în vătăorii bisericeii vechi, departe de a îndepărta din domeniul credinței întrebuintărea legitimă a rațiunei și sciinței omenești, le-au privit din contra ca neapărat de trebuință ¹⁾.

1). Cităm cuvintele lui Ciril Alexandrénul : Πιστή τοιγον ή γνώσις γνωστή δέ ή πίστις θεία τινί ακολουθία τε και αντακολουθία γινεται (Strom. lib. II cap. I) ; ale St. Ion Chrisostom : Τότε γάρ μάλλον πιστευομεν, όταν και την αιτιαν μάθωμεν και τον λόγον, καθ' ου γινεται (în Hebr. hom. XII n. 2. Acele ale lui Augustin ; „Absit, ut hoc in nobis Deus oderit, in quo nos reliquis animantibus excellentiores creavit. Absit, inquam, ne idem credamus, ne rationem accipiamus sive quaeramus, cum etiam credere non possemus, nisi rationales animas haberemus. Ut ergo in quibusdam rebus, ad doctrinam salutarem pertinentibus, quas ratione nondum percipere valemus, sed aliquando valebimus fides praecedat rationem qua cor mundetur, ut magnae rationis capiat et perferat lucem, hoc utique rationis est.“ (Epist.

De câte ori trebuiau să espue cu de amăruntul dogmele creștine, mai ales în contra eterodocșilor, nu se mărgineau a cita mărturiile din sânta Scriptură și din tradițiune, ci aveau obiceiul a chema în ajutoriū și mintea omului; se ajutau cu dialectica, filosofia, ontologia și alte sciinți, pentru a găsi în ele fie-care, după puterea înțelepciunei sale, dovedile și lămuririle asupra adevărurilor descoperite (1). Și făceau

ad Consent. CXX, n. 3). Să cităm și pe ale lui Ilariū: *Fidem non nudam apostolus atque inopem rationis reliquit; quae quamvis potissima ad salutem sit, tamen nisi per doctrinam instruat, habebit quidem inter adversa tutum refrigerandi recessum, non etiam retinebit constantem obtinendi securitatem eritque ut infirmis sint post fugam castra, non etiam ut arma habentibus adsit interrita fortitudo.* (Lib XII). Să cităm și cuvintele lui Teodoret: *Δεῖται ἡ πίστις τῆς γνώσεως, καὶ ὅτι αἱ ἡ γνώσις τῆς πίστεως. οὐτε γὰρ πίστις ἄνευ γνώσεως, οὐτε γνώσις δίχα πίστεως γένοιτ' ἄν. ἡρεῖται μέντοι τῆς γνώσεως ἡ πίστις, ἔπεται δὲ τῆ πίστει ἡ γνώσις* (Graecar. affect. curat p. 479).

1). Ar fi de prisos a mai cita, spre sprijinul acestei idei, exemple împrumutate din scrierile celor mai savanți dintre sântii părinți și învățatori ai bisericeii, ca Iustin, Clement Alexandrénul, Ciril Alexandrénul, Vasilie cel Mare, Grigorie Teologul, Ión Chrisostom, Augustin, etc. Este de ajuns a observa aici în genere, că sântii părinți n'au desprețuit înțelepciunea lumescă; că din contra au privit'o, ca foarte folositoare teologului creștin. „Eu pun ca principiu, dice d. e. st. Grigorie, că tot omul dotat cu puțină înțelepciune va mărturisi, că cel dinteiū dintre bunuri pentru noi este sciința, și nu numai a noastră, cea mai nobilă din toate, care desprețuind toate ornamentele și polilogiele cuvântărei, tinde numai la mântuire și frumuseța supremă, obiectul meditațiunelor sale, dar chiar sciința în genere, pe care mulți creștini, din cauză că nu o cunosc bine, o desprețuesc ca perfidă, periculoasă și bună pentru a îndepărta pre cine-va de D-zeu..... Noi am împrumutat de la sciința cercetările și descoperirile lor, dar am respins tot ceia ce duce la demoni, erorea și abisul pierdărei. Am dedus de acolo ceia ce poate servi chiar pietăței noastre, învățând dela ea binele prin rău și înturnând slabăciunea lor spre tăria învățătorei noastre. Nu voim să distrugem sciința, cum cred unii; din contra, trebuie a considera de nebuni și ignoranți pre aceia cari, având o asemenea idee, ar voi ca toți să li se asemene, cu scopul de a ascunde ignoranța lor personală în ignoranța generală și se scape ast-feliū de pericolul de a se da pe față. (Operele st. părinți, publicate la academia ecclesiast. din Moscva t.IV, p. 63—64). Trebuie a observa și aceia, că mulți părinți și învățatori ai bisericeii iubeau a se deda la studiul filosofiei, mai ales

aşa, nu numai faţă cu dogmele inteligibile, când d. e. trebuiau să dovedească unitatea lui D-zeu contra politeiştilor, sau realitatea providenţii contra stoicilor şi panteiştilor, sau că explicau origina reului în lume, prin abuzul libertăţii ominesci, contra gnosticilor şi a marcioniţilor ⁽¹⁾; dar încă, când, combătând doctrinele false ale ereticilor, ei discutau cele mai sublime misterii ale creştinismului. Trinitatea persoanelor în D-zeu, eternitatea cuvântului lui D-zeu, întruparea sa, mărtaşa pe cruce şi alte misterii de aseminea. Scrierile marilor dascăli de a totă lumea, — Vasilie cel mare, Grigorie Nazianzul şi sântul Chrisostom, mai ales cele ale sântului Atanasie cel mare şi ale fericitului Augustin sunt pline de raţionamente de felul acesta, asupra tuturor adevărilor neînţelese pentru noi ²⁾. Si st. Ion Da-

platonice; îndemnau şi pre alţi creştini a se ocupa cu acesta, şi însuşi se folosiră foarte adesea de a desvolta şi a explica învăţătura creştină. (Vezi t. I-ii al tratatelor elevilor Academiei eccles. de Kiev, V-lea curs, despre opiniunea părinţilor bisericei din cele cinci secole primare, privitoare la filosofie şi mai ales cea a lui Platon; şi comp. Baltus'a: *Defense des saints Pères accusés de platonisme*). Se observăm în fine că din toate ştiinţele lumene, cea ce apreciară ei mai mult, şi pe care o considerau chiar necesară pentru teologul creştin, fu ramura filosofiei numită dialectica. *Ἡ γὰρ τῆς διαλεκτικῆς δύναμις τεῖχος ἐστὶ τοῖς δόγμασι, οὐκ ἔωσα αὐτὰ ἀδιάσπαστα εἶναι καὶ ἀίλωτα τοῖς βουλομένοις* cugeta st. Vasilie (în cap. 2 Eisaia). — „Disputationis disciplina ad omnia genera quaestionum, quae in litteris sanctis sunt, penetranda et dissolvenda plurimum valet,“ şice eraşi fericitul Augustin (de doctr. Christ. lib. II, c. 31; asemenea amintiri de dialectică se întâlnesc în Clement Alexandrénul (Strom. lib. I, p. 319; lib. VI, p. 655). Grigorie Nisanul (*De anima et resurr.* t. III, p. 201 ed Morel). Ieron. (t. III p. 995), etc. şi sântul Grigorie vorbeşte despre st. Vasile, că şciind perfect toate ştiinţele şi fiind puternic în filosofie, era mai ales în partea, care se ocupă cu deducţiunile şi opoziţiunile logice, chiar dispute şi porta numele de *dialectică*; şi că era mai uşor a eşi din un labirint de cât din cursele cuvântului seü, când găsea de trebuinţă. (Operile st. părinţi t. IV, 78—79).

¹⁾ Vezi d. e. Ireneü, *Contra Haeres.* libr. II; Tertul. *Advers. Heremog. et contra Marcion*; Epifaniü *Haer.* XXXI, XLI—XLIV; Greg. Nisan. *Contra Manich. syllogismi decem*, opp. t. II. Paris, 1615).

²⁾ Vezi d. e. Operile st. Vasilie, cartea *despre st. Spirit* şi cele

mascen, care este cel ânteiu teolog sistematic, ni-a lăsat în ‘Espunerea sa exactă a credinței ortodoxe’, un exemplu și mai puternic despre posibilitatea de a reuni, în domeniul teologiei dogmatice, dovețile și esplicările adevărurilor prin descoperire (fie acestea înțelese, sau neînțelese de min-te), cu dovețile și lămuririle, ce ni le procură rațiunea o-minescă asupra acestor adevăruri ¹⁾. Numai lăsând să in-tervie rațiunea în domeniul teologiei dogmatice, trebuie a păzi regulile următoare: a nu face acésta, de cât precum fă-ceaū sântii părinți, și nu precum fac campionii modernii ai rațiunei (ratio), raționalistiū; adecă trebuie tot-déuna a ținea acéstă facultate ominescă atârnată de credință (II Cor. X, 5) ²⁾, care este temelia ³⁾, isvorul ⁴⁾, condițiunea neînălaturabilă ⁵⁾ și judecătoriul adevărat (κρίτήριον) a tótă

cinci cărți contra lui Eunomiū; st. Grigorie Nazianz, cele cinci cu-vinte despre teologie contra Eunomienilor; sânt. Augustin, cele cinci cărți despre Sânta treime.

¹⁾ Veđi mai ales lib. I. cap. 5: dovadă că e numai unul D-deū și nu mai mulți; cap. VI, despre cuvântul lui D-deū, dovada minții, cap. VII; despre St. Spirit, dovada minții; precum și cartea III tótă, unde sunt discutate mai ales cele două naturi în Is. Chr., precum și modul neînțeleș al împreunărei lor și raportul lor reciproc.

²⁾ Părinții vechi ai bisericii aū căutat să esplice prin o comparațiune raportul care trebuie să existe, în cazul acesta între credință și rațiune: „Credința,” diceaū ei, trebuie să fie stăpână, ca Sara în casa lui Abram; și rațiunea saū filosofia trebuie să servescă ca Agar. (Clem. Alex.: Strom. 1, p. 284—285: Hieron. Epis. 146, ad Magn.).

³⁾ Πιστεύσαι δὲ θεμέλιος γνώσις. (Clem. Alex. Strom. lib. VII. c. 10). Veđi Iren. adv. Haer. Massuet lib. 1 cap. 1—10; lib. II, cap. 28; Atanas. Epist. 1 ad Serapion, cap. 20).

⁴⁾ St. Chrisost. dice Διὰ πίστεως ἡ γνώσις, καὶ πίστεως ἄνευ οὐκ ἔστι γνῶναι (Chrisost. Hom. XI în epist. ad Philipens). Πίστεως ἔργον ἢ κατανόησις (Hom. XXI, in Hebr. n. 1). St. Ciril de Alexandria: Μετὰ τὴν πίστιν ἡ γνώσις, καὶ οὐ πρὸ τῆς πίστεως (Caten. în cap. 6 Ión) Veđi și St. Cyril Ierus. catech. V, 2 și Teofilact în cap. I ad Titum.

⁵⁾ Rationabiliter dictum est per prophetam: nisi credideritis, non intelligetis (Is. VII, 9.) Ubi procul dubio discrevit haec duo, deditque consilium, quo prius credamus, ut id, quod credimus, intelligere valeamus. Proinde ut fides praecedat rationem, rationabiliter visum est (August. Epist. CXX ad Consentium. Așa și Clement Alex. (Strom. II, 4.); st. Vasile (Hom. Psalm. CXV.)

cunoștința teologică ¹⁾; a priveghia, ca mintea să trateze adevărurile, cu toate privirile și respectul datorit ²⁾, păzindu-se de a vroi să înțeleagă și să explice ceea ce nu se poate ³⁾, a îndrăzni să judece mai mult de cât se cuvine (Rom. XII, 3); dar a nu recunoște nici o dată rațiunea, ca judecătoriu al credinței, ca și cum ar fi în drept de a supune cercetărilor sale critice dogmele supra-naturale, de a se pronunța asupra meritului lor, pe urmă de a le interpreta în cutare sau cutare mod: acesta n'ar mai fi un folos, ci ar fi un abus al rațiunei în teologia descoperită, abus contrariu chiar și naturei descoperirei creștine, dumnezeescă și supra-naturale, precum și intențiunelor Mântuitorului și st. apostoli, cari cereau înainte de toate credință (Marc. XVI, 16; Rom; XIV, 23; Hebr. XI, 6 etc. etc.), abus contra căruia s'a rădicat toți învățători vechi ai bisericei ⁴⁾.

A nu urma exclusiv cutărui sau cutărui sistem și învățământ filosofic, ci în genere rațiunei sănătose, și după consiliul sântilor părinți, a se folosi de tot ceea ce poate fi de trebuință credinței din cunoștințele omninesc, urmând exemplului albinei, care alege din fie-care flóre numai aceia ce'i

1). Κυριώτερον οὖν τῆς ἐπιστήμης ἢ πίστεως, καὶ ἔστιν αὐτῆς κριτήριον (Clem. Alex. Strom. lib. II c. 4).

2). Πανταχοῦ μὲν ἐυλαβοῦς διανοίας δεῖ, μάλιστα δὲ ὅταν περὶ θεοῦ λέγωμεν τι, ἢ ακούωμεν. Chrisost. Hom. 2 in Hebr.

3). Οἱ ταῖς ὑπὲρ μέτρον ἀκριθείαις καταλίθειν ἄξιον, οὔτε μὲν ταῖς εἰς ἄκρον ἐρεῦναις ὑποφέρειν τα ὑπὲρ νοῦν. (Cyril. Alex. in Proshonet ad imperat. Theodosium).

4). Elaborandum est... „dicit st. Ambrosie, ne quis adsertionem nostram per philosophiam despraedetur. Sic enim Arianos in perfidiam ruisse cognovimus dum Christi generationem putant usu hujus saeculi colligendam. Reliquerunt Apostolum, sequuntur Aristotelem; reliquerunt sapientiam, quae apud deum est, elegerunt disputationis teudielas et ancupia verborum secundum dialecticae disciplinam.“ (In Ps. CXVII serm. XXII, n. 10). asemenea la Tertulian (de praescr. haeret. Cap. 7). St. Chrisostom (Homil in Ps. CXV, n. 1) st. Vasilie (Contra Eunom. lib. 1), Augustin (Serm. 87 de Temp).

convine ¹⁾; a nu pune aceste raționamente în nivel cu dogmele, chiar fie ele legitime, în domeniul teologiei ortodoxe, fie ele dela noi; sau luate din scrierile sântilor părinți; a nu le asimila cu dovețile și esplicările dogmelor, împrumutate din sânta Scriptură și din tradițiunea sacră; nici chiar a le considera ca doveți în sensul teologic riguros; uitarea regulii aceștia, precum se pôte vedea din esemplul bisericeii romano-catolice, a făcut să se ridice de mai multe ori la rangul dogmelor opinii particulare ale învățăturelor vechi și chiar ale teologilor veniți mai târziu ²⁾; discutând dogmele, să nu se lase în subtilități dialectice vane, și cu mai mult cuvânt, a evita chestiunile zadarnice, care nu se raportă direct la învățătura pozitivă a bisericeii: esemplul scolasticeii din evul mediu ni arată în deajuns, până unde pot să ducă teologia dogmatică ³⁾ aceste subtilități și aceste chestiuni.

4). Acéstă sciință se pôte folosi și de istoria dogmelor. Am observat acum, că dogmele care forméză obiectul credinței, ca adevăruri dumnezești, rămân tot-déuna învariabile în doctrina bisericeii ortodoxe: chiar astă-đi, ea învață aceste adevăruri, așa precum le primiră dela Domnul și le va învăța așa până la sfârșitul vécului: dar mo-

¹⁾ Vas. cel mare Hom. in Ps. CXV; Augustin, de Doctr. christ. lib. II. Cuvintele lui Clement de Alexandria sunt éráși fórte însemnate: „Înțeleg sub numele de filosofie nu sistema particulară a lui Zeno, Platon, Epicur sau Aristot, dar ceia ce este adevărat în toate scólele acestea, ceia ce ne învață adevărul și pietatea, toate acestea dic luate la un loc, le numescú filosofie“. (Strom. cart. I cap. 7).

²⁾ Așa învățătura, după care st. Spirit precede și de la Fiul, acéstă învățătură pe care biserica romană o numeră ca dogmă, era pe la începutul secolului al șéptelea numai o opiniune particulară, împărțită de puține persóne.

³⁾ Acum st. Grigorie Taumaturgul îndemna pre teologii creștini: Μη περιεργαζόμεθα την 'Ευαγγελικόν λόγον λέξσει περιέηροις, και άπερβαντους έητήσεις και λογομαχίας σπειροντες, και τον λειον και εβδύτα τον της πίστewς λόγον τραχύνοντες. (Citat apud Damascen, in Eclog. Tit. 76 es lib. περί σαρκώσεως και πίστewς).

dui cum aũ fost ele înțelese variază de mai multe ori în decursul timpului; s'aũ găsit ómenĩ, cariĩ aveaũ idei false asupra dogmelor; alții le schimbară cu totul sau le respinseră și cădură în eresie. În urmarea acestora, biserica convocă conciliĩ ecumenice sau provinciale, în care se făcură definițiunile și esplicările cele mai exacte ale acestor dogme, ca să servescă de normă ortodoxiei; și chiar conducătorii aceștia zeloși scriseră contra ereticilor opere întregi, în care ei produceau în favoarea dogmei atacate cutare sau cutare explicațiuni sau doveđi după ideile și părerile lor particulare, natura eresiei și după diferitele împrejurări ale locului și timpului. De aci provine istoria dogmelor, care fiind espusă în dogmatica ortodoxă, servește foarte mult spre a da o idee exactă de învățatura bisericeĩ în privința acésta. Dar acésta istorie nu trebuie să fie espusă pe larg în dogmatică; espunerea detaliată a eresielor și ideilor false, relativ de adevărurile credinței, precum și espunerea învățaturii sântilor părinți și învățătorii ai bisericeĩ, cariĩ operară aceste adevăruri, sunt obiectele sciințelor particulare referitive; și dogmatica nu trebuie să împrumute pentru istoria dogmelor sale, de cât numai aceia ce i se pare ne apărat de trebuință, pentru a le face mai înțelese, și prin urmare numai în cazul când cere trebuința. Dar, fiind-că sunt unele dogme, care cel puțin în propozițiunile sale particulare, nu dădură nici odată loc nici la interpretări diferite, nici la eresii, sau care pot fi ușor înțelese chiar fără ajutoriul istoriei, este evident că dogmatica nu va recurge la acésta, de cât într'un mic număr de casuri de o ne apărată trebuință, de exemplu; în espunerea învățaturii despre sânta Treime, despre întruparea, despre persóna D-đeu-Omului și alte de asemenea. Teologia, după împrejurări, având trebuință de istoria dogmelor în desvoltarea sa, póte să'i găsescă loc, după voie, sau la început, la mijloc, sau la finea aces-

teî dezvoltări. Totuși mai potrivit ar fi de a o uni cu dovedile dogmei, ce ni le procură st. tradițiune, din cauza conexității sale cu această istorie.

5). Dogmatica pôte în fine să arate raportul dogmelor cu viața creștină. Să scie că chiar prin natura creștinismului, există o legătură strânsă între dogmele credinței și legile moralei creștine; că împărțășite împreună chiar de D-șeu, în descoperire, dogmele și morala rămân ast-feliu nedespărțite în viața creștinului adevărat; prin urmare, dacă, pentru a ușura studiul acestor obiecte, știința le cercetază deosebit, la orî-ce ocaziune, ea trebuie să arate legătura vie, care le lipsește una de alta.

Ast-feliu dar, după ce s'aū dezvoltat fie-care dogmă, cum cere trebuința, dogmatica va face bine de a arăta aplicarea morală a ei, sub formă de încheere. Dar fiind-că o asemenea arătare nu va fi de cât o deducere din ideile morale și regulile edificătore ale dogmelor deja dezvoltate, fără a avea vre-un raport direct cu dezvoltarea lor, chiar și cu espunerea lor, obiectul propriu al teologiei dogmatice, toate aceste reflexiuni morale, deși nu escluse de această știință, trebuie să ocupe numai un loc mic, mai ales că este o știință aparte, care espune morala creștină.

Dar în genere este de observat că această știință trebuie să îndeplinescă cele două condițiuni dinteiu, pe care le am arătat, espunând adevăratul metod al dogmaticेi ortodoxe, adică a espune mai ânteiu învțătura bisericei ortodoxe despre dogmă, apoi a citi temeiurile după sânta Scriptură și st. tradițiune; aceste două condițiuni nu trebuie să lipsescă în dezvoltarea fie-cărei dogme; almintrelea n'ar merita numele seū. Cu cele-lalte trei, pôte să facă cum va găsi cu cale mai bine; orî că le ar nebăga în sēmă, orî că s'ar mărgini la unele din ele, nu va perde pentru aceia dreptul de a se numi *dogmatica, ortodoxă*.

§ 6. *Privire istorică asupra teologiei dogmatice ortodoxe:*

1. *Periodul anteiū.*

Istoria teologiei dogmatice ortodoxe prezintă trei perioade deosebite; anteiul, dela secolul al doilea până la jumătatea celui al optulea, adică dela bărbații apostolici până la st. Ion Damascen, (730—754); al doilea, dela jumătatea vécului al optulea până pela mijlocul vécului al șapte-spre-đecelea, adică de la st. Ion Damascen până la Petru Movilă, mitropolitul Chievului (1630—1647); al treilea, de la jumătatea secolului al șapte-spre-đecelea până acum.

În *periodul anteiū*, nu vedem încă o teologie dogmatică sub formă de știință sau sistem; dar vedem un metod ărecare de investigațiune, chiar începuturile unei espunerii a dogmelor în un sistem, deși necomplect, și care nu făcea deosebire mare între aceste dogme, ca obiect al teologiei dogmatice, și între cele-lalte adevăruri ale credinței creștine.

Metodul savant, urmat pentru cercetarea dogmelor creștine, pe care Mântuitoriul și apostolii sei, și după dênșii, părinții apostolici, le învățară sub o formă foarte simplă și înțelesă de toți, era potrivit cu împrejurările, în care se găsea biserica primitivă. Voim să đicem: ivirea adversarilor bisericeii, în persóna înțelepților păgânismului, cărora trebuia nu numai să li se espue creștinismul, dar să li se dovădescă dogmele sacre și să le apere prin ajutorul dialecticeii¹⁾;—intrarea a o mulțime de erudiți păgâni în sînul bi-

1). Allgemeine Gesch. der Christ. Relig. und Kirche von Aug. Neander, Hamb. 1826, Band. seit. 163—181; Bekämpfung des Christ. durch Schriften der Heiden.

sericeii lui Christos ¹⁾, cari fiind obicinuiți a cerceta totul după regulele științei saii sistematic, întroduseră firește această cercetare și în privința adevărurilor creștinismului; — ivirea ereticilor, cari aplicând la descoperirea dumnezească principiile cutărei saii cutărei filosofii (mai ales a celei neo-platonice), căutând a și da sémă cu mintea lor despre adevărurile necuprinse ale credinței și resturnând ast-feliu multe din dogmele sale, pe urmă apărând erorile lor prin dialectică, nu puteau fi combătute și respinse de cât cu aceleși arme ²⁾; — înființarea școlilor creștine, în care tinerii ce se destinau la serviciul bisericeii, studiând, pe lângă adevărurile credinței și alte științi ajutătoare, se obicnuiau pe nesimțite a judeca metodic despre toate, și prin urmare și despre adevărurile creștine; aceste școli, pînre care se distinseseră mai ales cea din Alexandria, existau acum în vécul al doilea și al treilea, și se înmulțiră încă în vécul al patrulea și cele următoare ³⁾; — în fine gustul pronunțat al multor din sântii părinți pentru filosofie; era după ei, pe de o parte calea pentru a veni la Christos, și mijlocul de a pregăti spiritul pentru înțelegerea înțelepciunii d-deești ⁴⁾; pe de alta, bariera și păzitorea adevărurilor Evangheliei ⁵⁾. Acești învățători celebri puseră adese-orii în serviciu știința această, spre a espune și a apăra învețătura descoperită; unii urmaii de

1). Așa tură: Iustin filosoful, Tatian, Atenagora, Teofil Antiochénu, Hermias, Quadrat, Aristid, Castor, Tertulian și alții.

2). Opera citată a lui Neandru. Vol. I. part. 2, s. 397-537: *Gesch. der Secten*.

3). Erau la Efes, la Smirna, Antiochia, Alexandria, Cesarea, Cartago și aiurea (Fleury Diss. II, in *Hist. eccl.* § 13-15). Comp. *Esquisse d'histoire ecclesiastique*, de Inocentiu, part. 1. p. 4-5, ed. 4-a.

4) Προπαρασκευάζει τοίνυν ή φιλοσοφία, προοδοποιούσα τον υπό Χριστού τέλειούμενον. Clem. Alex. Strom. lib. I, pag 282. Origen dice tot ast-feliu (Philocal. cap. 13, p. 41-42).

5). Η διαλεκτική συνεργεί προς τὸ μὴ ὑποπιπτεινταῖς κατατρεχούσαις αἰρέσεσι. (Clem. Alex. Strom. lib. I, p. 319.)

preferință filosofiei eclecticice ⁽¹⁾; alții celei a lui Platon ⁽²⁾; alții în fine pe cea a lui Aristotel, care acum din secolul al cincilea, începură a se întări la creștinii erudiți și se introduse în școlile creștine ⁽³⁾. Din cauzele acestea, metoda savant fu urmat foarte de timpuriu în cercetarea dogmelor creștine; îl găsim acum în operele lui Iustin filosoful (165), Atenagora (180), Teofil de Antiochia (199), Ireneu (203) și Terulian (220); el se observă mai ales la învățătorii și elevii celebrei școle din Alexandria: Clement Alexandrinul (217), Origen (254), Grigorie Taumaturgul (270), Dionisie Alexandrinul (265) și alții. În secolul al patrulea se întrebuița metoda acesta în decumun de scriitorii bisericesci, și mai ales de Atanasie cel mare, st. Vasilie, Grigorie teologul, Grigorie Nisanul. În veicul al cincilea se desvoltă încă și mai mult de către Teodoret, Cyril Alexandrinul și mai ales de Augustin. Éta în ce consta acest metod, urmat de acești păstori demni: espunând saū apărând cutare dogmă, se sileaū de a i fixa sensul, cât se pôte de exact, îl desfășurau prin st. Scriptură și st. tradițiune, și pentru acésta, aduceau adese ori, după esemplul bisericilor apostolice ⁽⁴⁾, imnele sacre, rugăciunile și cerimoniele vechi întrebuițate în biserică ⁽⁵⁾, saū aduceau mărturiile numeroase luate din scrierile

1). Veđi mai sus părerea lui Clem. Alexandr. despre filosofie.

2). Veđi nota, în care vorbește st. Grigorie despre folosul sciinței.

3). Fleury. Hist. eccl. t. VII, lib. 32. § 6.

4) Ireneu contra Heres. lib. III, cap. 2 și 3; Tertul. de Praescr. haeret. cap. 19, 20, 21 și 22; Origen, praef. in lib. I de Principiis n. 2, p. 47, edit. Paris, 1572.

5). Ast-feliū, acum Cajus, preot (din sec. II) pentru a dovedi divinitatea lui Is. Chr. contra ereticului Artemon, se basa pe vechile cântări compuse în onórea lui Christos ca D-đeu (veđi la Euseb. Hist. eccl. lib. V. cap. 28, p. 157, Amst. 1795, și la Fot. Bibliot. cod. 48); și Iustin și Tertulian demonstraū trinitatea persónelor în D-đeu, prin forma veche a botezului, ce consta în o întreită cufundare în numele Tatălui, al Fiului și al St. Spirit (Iust. Apolog. 1, n. 61; Tertul. advers. Praxeam, cap. 27 și contra Marcion, lib. 1, cap. 28); st. Vasile, dumneđeirea Sântului Spirit, prin cuvintele unui imn vechiū de sară, în onórea sântei

învățătorilor înaintași ⁽¹⁾ și împrumutați locuri din actele martirilor ⁽²⁾; tot odată și permiteau raționamente asupra dogmei, deduceau consecvenții din adevărurile descoperite, formați silogisme, se lăsați chiar câte odată în subtilitățile delectivei, mai ales în disputele lor cu ereticii ⁽³⁾, învocați la trebuință măturii chiar din autorii păgâni ⁽⁴⁾ și în general nu nebăgați în seamă tot ceea ce înțelepciunea pămîntenă ar fi putut oferi spre sprijinul vre-unei învățături creștine ⁽⁵⁾.

Începuturile său elementele unei espunerii colective a dogmelor, într'un sistem, deși necomplet, imperfect încă și nestabilind o deosebire mare între aceste adevăruri, ca

Treimi (De Spiritu sancto ad Amphil. cap. 29, n. 73). St. Chrisostom, spre a întemeia ideea, că îngerii sunt îngerii de pace, cita cuvintele ecteniei. unde diaconul cere dela D-deu *înger de pace* (Homil. XXXVIII. p. 447 t. V. Francfort. 1698); fericitul Augustin arăta importanța învățătorei despre rugăciunile pentru cei morți, prin obiceiul comun al bisericeii, și prin faptul că în rugăciunile ce se fac de preot la altariu, cele pentru morți ocupă un loc anumit și tot-deuna același (Tractat de cur. promort. ger. cap. IV).

¹⁾ Operile st. părinții t. IX: a st. Vasilie despre Sântul Spirit, cap. XXIX și Lect. crest. 1846 part I: a lui Teodoret, despre întruparea neschimbată a lui D-deu Cuvântul p. 69-75.

²⁾ Chiar st. Vasilie. d. e. în cap. XXIX despre St. Spirit, aduce spre întemeierea ideei sale un imn, pe care martirul Atenogen l lăsa discipulilor sei, când mergea la rug.

³⁾ Nicăiri nu se vede acesta mai lămurit, de cât în cele patru cuvântări ale st. Atanasie contra Arienilor, și în scrierile fericitului Augustin contra Pelagienelor.

⁴⁾ Ei citară d. e. în scrierile lor contra păgânilor: *actele lui Pilat* (Justin. Apol. 1. cap. 35; Tertul. *Apolog. adver. gentes*, cap. 5 și 21; Chrisost. Hom. XXVI in 2 ad Corint.), epistola lui Plu iu cel tînăr către împăratul Traian (Tertul. Apol. adv. gentes. c. 2), locuri luate din filosofi, poeți, istorici și alți scriitori păgâni. V. Lumperi *Histor. teologico-trit. de vita, scriptis atque doctrina S. Patrum*, part. II, p. 6, edit. Aug. Windelic 1784.

⁵⁾ Mai cu de amăruntul se pôte găsi confirmarea acestei ideei, despre metodelor urmat de părinții vechi, pentru desvoltarea dogmelor, în *istoria generală a autorilor sacri*, de Cellier, în care autorii analizară compunerile câtor-va părinți, mai ales ale lui Atanasie (t. V.), ale st. Vasilie (t. VI), Grigorie Teologul (t. VII.), August. (t. XI și XII).

obiect al teologiei dogmatice, și alte adevăruri ale creștinismului, se găsesc:

1). In opera lui Origen, *despre principii* (Περὶ ἀρχῶν) (1). Este împărțită în patru cărți: cea dintâi tratăză despre D-zeu Părintele, Fiul (λογος) și Sântul Spirit, pe urmă despre spiritele cerești, despre libertatea lor, căderea lor și despre deosibirea ce există între spirit și materie; a doua, despre crearea omului și a lumii, precum și a celor ce sunt în lume, despre unitatea lui D-zeu în vechiul și noul Testament, despre întruparea Cuvântului, despre lucrările st. Spirit în profeți și apostoli, despre suflet, despre înviere, despre răsplătă și pedepse; a treia despre libertatea omului, despre lupta sa cu demonul și alte puteri ale rēului, cu indicarea raportului acestuia cu binăle moral al lumii și al mântuirii; a patra, cel din urmă sfērșit al lucrurilor, despre dumnezeirea sântei Scripturi și despre modul de a o citi și interpreta.

Acest tratat de teologie dogmatică, a cărui părți de sigur nu aū o ordine stabilită, care presintă lacune (învățătura despre char, și despre st. taine d. e.) și mai în tótă partea sa din urmă nu este de cât o espunere a regulilor ermeneutice și nu a unor adevăruri dogmatice, este însemnat însē pentru noi, pentru că este cel mai vechiū tratat în feiul seū. Dar fiind-că învățatul autoriū a espus mai mult ideile sale filosofice, asupra obiectelor credinței, de cât adevărata învățatură a lui Christos, și, desvoltând unele dogme, s'a depărtat chiar dela puritatea ortodoxiei 2), tra-

1). Din nefericire acēstă lucrare însemnată n'a ajuns până la noi, nici în original, nici în traducerea lui Ieronim; s'a păstrat numai în o traducere a lui Rufin foarte neexactă și arbitrară, cu prescurtări și schimbări, precum spune însuși Rufin (în proleg. de princ.), de aciea e greu a se pronunța sigur asupra operei.

2). Anume, el privea lumea ca o consequență necesară a atotputinței lui D-zeu; el admitea d. e. un număr infinit de lumi, care aū precedat lumea actuală, și un număr egal de alte lumi, care trebueau să o înlocuēscă în eternitate; el consideră spiritele ómenilor

tatul seǔ, drept vorbind, n'ar trebui să aibă loc în istoria teologiei dogmatice ortodoxe.

2. În *catechesele* st. Cyril Ierusalimiténul ¹⁾. Sunt două feluri de acestea: *unele pentru catechumeni*, ele sunt în număr de opt-spre-zece, destinate a servi de pregătire la mir-ungere saǔ la botez; altele, *pentru a servi de introducere la st. taine*, sunt cinci la număr, rostite către creștinii noi. În cele dintâi, după ce a împărțășit mai ântâiǔ auditorilor seǔ, după împrejurări, ideile despre păcat, despre pocăință și botez, apoi despre numărul dogmelor principale ale credinței creștine și chiar despre natura acestei credințe, sântul părinte esplică cu deamăruntul, unele după altele, tôte articolele simbolului, atunci în us în biserica de Ierusalim. În cele-lalte, trătéză el despre st. taine, despre botez, despre ungere, despre împărțășire, espunând și îndatoririle celor de curênd botezați.

Aceste meditațiuni sunt tot așa de prețioase pentru noi, în altă privință, ca și opera lui Origen despre *începutura saǔ principiu*, ca primul tratat ce posedăm despre o espunere ortodoxă a dogmelor, sub forma sistematică: aici, în numele bisericei întregi, întemeiat pe simbolul seǔ, condus de ea, sântul părinte espune adevărurile credinței și prin aceia ni transmite, în punctele sale principale, cuprinsul întregii învățături religioase a bisericei, de și el face a-cêsta ca predicatoriǔ și nu ca teolog sistematic.

de spirite cădute, care sunt trimise aici în lumea acêsta și unite cu corpurile, pentru a se curăți și care odată curățite, devin érași spirite curate, cum erau înainte de căderea lor și se reîntorc la locul lor; el nu admitea prin urmare învățătura bisericei despre păcatul original, ce se prourméză în fie-care om dela protopărinți;—el nega eternitatea pedepselor și fără a respinge direct învierea corpurilor, dicea că se vor transforma în o substanță eteră spirituală. Fotie mai găsea în el și alte erori ale lui Origen, privitoare la persónele st. Treime (Photii, Bibliot. cod. VIII.)

¹⁾. Sunt cunoscute și în limba rusă două traduceri: una a Archiepiscop. Ambrosie de Moseva, alta a seminarului de Iaroslav.

3). Două opere ale fericitului Augustin, una cunoscută sub numele de *Manual despre credință, speranță și caritate*, adresat unui Lavrentie (Euchiridion ad Laurentium de fide, spe et caritate) ¹⁾; altul intitulat *despre regatul său cetatea lui D-zeu* (de civitate dei). Cel dintăi este cam de felul catechismelor noastre; el espune mai întâi pe scurt și cu precisiune articolele credinței, după simbol; apoi vorbește și mai scurt despre speranță, și în fine despre caritate. Este însemnat numai ca prima încercare a unei espuneri colective și destul de regulate a dogmelor bisericești occidentale. Cel-lalt op este mai important; se întemeiază pe ideea profundă despre regatul lui D-zeu, sau despre biserica creștină în lupta sa cu păgânismul; și conform ideii aceștia fundamentale, care se zărește în opera întregă, autoriul desvoltă foarte pe larg dogmele creștinismului despre D-zeu, creațiune, ângerî, om și căderea sa, despre biserică, carea esistă de la început și trebuind să existe până la sfârșitul lumii, despre înviere, judecata cea de pe urmă, recompense și pedepse eterne, în opunere cu învățătura păgânilor despre acelăși subiecte. Trebuie însă a recunoște că acastă compunere vastă (două-zeci și două volume), compunere model a st. Augustin, pörtă un caracter mai mult istoric de cât dogmatic și conține elementele unei adevărate filosofii a istoriei.

4.) În *espunerea prescurtată a dogmelor dumnezești* ale fericitului Teodoret († 430), care formeză a cincea carte a operei sale, contra eresielor, și se împarte în două-zeci și nouă de capitule. Acest tratat se deosebește de toate cele enumerate până acum, în aceia că în cele două-zeci și trei capitule dinteî, examinéză numai dogmele credinței; el le cercetéză deosebit de cele-lalte adevăruri ale creștinis-

¹⁾ S'a tradus în rusesece de P. Todorstii, și publicat în Sbornik, sub titlul: Trei cărți ale fericitului Augustin, St. Petersb. 1795.

mului, și fără a'și permite abateri, nici digresiuni; el face acésta cu cea mai mare rânduélă, exactitate și legătură logică, cu tóte că în terminii mai puțin de cât în tratatele antecedente și fără a cuprinde mai mult de cât adevéru-rile credinței ¹⁾.

Se póte pune în rândul tratatelor de felul acesta:—*catechisa cea mare* (λογος κατηχητικός ὁ μέγας) a st. Grigorie Nisanul († 370), împărțită în patru-șeci de capitule, unde se esaminéză pe larg, și mai ales cu o logică sănătósă ideile principale ale credinței contra jidovilor și păgânilor; dogmele despre st. Treime, întruparea cu deosebitele sale împrejurări, botezul, eucharistia, nemurirea sufletului și focul de veci;—cartea despre dogmele bisericeii (de dogmatibus ecclesiasticis) a lui Genadiu, mai ântéiū preot, apoi episcop la Marsilia (†495), nu este alt ceva de cât un sumar al dogmelor bisericeii, mai fără ordine și desvoltare, îndreptat contra diferiților eretici; dar este un sumar destul de pe larg și destul de complet (cuprinde opt-șeci și opt de capitule), care întrece în privința acésta tóte tratatele anterióre ²⁾; — în fine *Espunerea prescurtată a credinței ortodoxe* (ἐκθεσις σύντομος τῆς ὀρθόδοξου πίστεως) a lui Atanasie Sinaitul, patriarhul Antiochiei (†561), presintată sub formă de întrebări și răspunsuri (doué-șeci la număr) între un învățătoriu și învățacelul seú; este cea mai veche încercare a unui catechism grec, deși fórte scurt ³⁾.

¹⁾ Imprimat în Lect. creștină, 1844, part. IV, p. 173—229 și 311—389.

²⁾ Cea mai bună ediție a operei acésta, cu variante și comentarii se află în vol. LVIII din Patol. curs. compl. publicată de abatele Lamennais, Paris. 1847.

³⁾ S'a publicat de mai multe ori, nu în original, ci în limba latină (Veđi Casimiri Oudini, Commentar. de script. eccles. antiqu.t. Ip. 1663-1664, Lipsca 1722). Se întrebuintă și la noi, traduse în rusește, și se afla în culegerea conținutului sciinței asupra articolelor credinței, publicată pe timpul patriarhului Iosif Mosc. 1649. (Veđi Bergii *de statu eccl. et relig. Moscoviticae*. pag. 25 Holm, 1704), astăđi se imprimă cu psaltiriul de ordinariu.

Este de observat că, deși în tot decursul periodului întâi ce l-am cercetat, n'au apărut o singură lucrare în care să se espue științific adevărurile credinței, adecă cu totă deplinătatea, precisiunea, și soliditatea dorită, cu un cuvânt sub forma unui sistem riguros; totuși acest period este cel mai important în istoria dogmaticii ortodoxe; în ceia ce privesce știința, se făcea puțin pe atunci, dar în fond se făcea totul. Atunci se esamina, se confirma, se apăra din toate părțile însuși principiile științei aceștia; atunci se cerceta, până în cele mai mici amărunte, toate dogmele particulare, se scria numeroase tratate, adese ori întinse și disertațiuni dogmatice, așa că nu rămânea alta de cât a întrebuița tot materialul acesta, spre a construi edificiul solid al științei ¹⁾. Periodul acesta al dogmaticii din timpul sinodelor ecumenice și al sântilor părinți, fu, periodul cel mai mânos, periodul model.

§ 7 *Periodul al doilea.*

La începutul periodului al doilea, care coprinde tot timpul evului de mijloc, apăru cel dintâi sistem de teologie dogmatică ortodoxă, sistem încă necomplect, dar care are toate caracterile unui sistem: și rămaseră singur domnitori mai în tot decursul acestui period. Se compuseră ôre care încercări de felul acesta, dar mult inferioare aceluia. Se scriseră și un mic număr de cercetări dogmatice particulare și tratate, relativ cu ceia ce s'au scris mai înainte puțin de tot și ceia ce este cu deosebire de însemnat, este că tot ceia ce apăru atunci în mare parte nu fu de cât esploatarea materialului pregătit mai înainte pentru dogmatica ortodoxă.

¹⁾ Atât sunt de numeroase scrierile acestor părinți, că nu le putem număra. Se află enumerate în biblioteca teologică a lui Walchius (t. I cap. 2 și cap. 5 sect. 2); lista acestor scrieri și conținutul lor în partristicele cunoscute ale lui Lumper, Dupin și Oelieri.

Sântului Ión Damascen i-a fost dat a scrie primul sistem de dogmatică ortodoxă; de aceia cu dreptul se și pôte numi părintele acestei sciinți. Zelos pentru o pietate adevărată, în care a fost crescut. studiind cu temeiū cuvântul lui D-șeu și operile sântilor părinți, pe care le citea neconținut, de almintrelea cunoscut cu filosofia, mai ales cu dialectica (lui Aristot), precum și cu alte sciinți, hotărî de a se folosi de tôte ajutóarele acestea, pentru a compune *Espunerea exactă a credinței ortodoxe* ¹⁾, și publică o operă, care făcu epocă în istoria dogmaticiei ortodoxe. Acéstă lucrare, compusă din câte-va capete, apoi pentru mai mare îndemânare, împărțită în patru cărți, nu se scie de cine ²⁾, presintă în sine planul cel mai natural în împărțirea materiei. Mai înainteū (cart. I), autoriul espune învățătura despre D-șeu: cum că el nu se pôte coprinde cu mintea, esistența, unitatea sa în ființă, trinitatea în persóne și atributele sale.

Apoi (cart. II) învățătura despre creațiunea dumnezească: lumea nevêđută sau ângerii bunî și rîi; lumea vêđută,

1). Ἐκδοσις, sau ἔκδοσις ἀκριβής τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Se cunosc la noi patru traduceri: cea a lui Ión, exarchul Bulgariei, făcută la finea secolului al noulea, sau la începutul secolului al decelea; cea a lui Epifanie Slavénitzky, în sec. al 17-lea; cea a lui Amvrosie, archiepiscopul Mosevei, în a două jumătate a sec. 18; cea a academieî eclesiastice de Moscva, 1844. Cele trei dintei în slavonă, cea din urmă rusește. În românește tradusă de Ieromonachii Grigorie și Gerontie, publicată la an. 1806.

2). Numêrul capitulelor nu este același în diferite copii și edițiuni ale teologieî st. Ión Damascen: în unele este 96, în altele se află 100, 102, 103, aiurea 149. (Petri Lambecii commentar de Ang. Bibliotheca Caesar. Windobonensi, lib. IV, p. 269, 468, 469 și cart. V, p. 13 ed. Kollarii). În versiunea slavonă a lui Ión, exarchul Bulgariei, 112 capitule; în cea a lui Ambrosie, 111. Acéstă deosebire vine de acolo că multe capitule aū fost reunite sub aceiași cifră sau separate. După tótă aparența, împărțirea acestei teologii în patru cărți, împărțire, care nu se află în nici una din copiele grecești, ci numai în cele latine, fu făcută în Occident în evul mediū, când se întrebuinta acéstă împărțire a teologieî. (Veđi Prolog. in libr. st. Ión Damasceni de Fide orthod. de M. Lequin, t. I-iū al ediției sale din operile lui, p. 119—120).

cu părțile și elementele sale; lumea mică sau omul, cu deosebitele sale facultăți, în particular libertatea și căderea sa, și învățătura despre providența divină, despre precizie și predestinațiune. Mai departe (cart. III), tratéză despre învățătura privitoare la economia divină a mântuirii omului, întruparea Fiului lui D-zeu, cele două naturi ale Domnului nostru, și unitatea sa ipostatică, urmările unirei ipostatice ale celor două naturi în Christos; — că în el se află comuniunea naturilor și a calităților; că sânta Fecióră este Născetóre de D-zeu; că în Christos se află o îndoită voință și lucrare; că în persóna sa sunt adorate ființa trúpului și acea a voinței; — starea de înjosire a Mântuitorului nostru, mórtea sa pe cruce pentru mântuirea ómenilor și pogorirea sa în iad. În fine (cart. IV) espune învățătura despre starea gloriósă a lui Is. Chr, învierea sa, înălțarea și șederea de a drepta lui D-zeu Tatăl și deslegarea unor întrebări, care se rapórtă la subiect; învățătura despre apropierea mântuirii, a credinței, despre tainele botezului și eucharistiei, despre venerațiunea sântilor, despre reliquiele și imaginile lor, despre Scriptură, despre virginitate și alte obiecte, care se rapórtă la acesta; învățătura despre sfârșitul iconomieii: venirea lui Antichrist, învierea morților, resplátiri și pedepse eterne. Afară de calitățile acestea esterióre, naturalul și rânduéla în împártirea tratatelor, opera lui Ión Damascen, pe care o esaminăm, se distinge încă prin calitățile interióre, particulare sciinței sau sistemului, adecă: o precisiune, o chiaritate și o soliditate, care până atunci nu s'a întâlnit în nici o carte consacrată espunerii dogmelor religiunei. Metodul, urmat în lucrarea acesta, pentru desvoltarea fie-cărei dogme a parte, este acela, care se potrivește mai bine cu sciința dogmaticii ortodoxe: sântul părinte, esplicând și dovedind adevérurile credinței, se întemeiază nu numai pe locuri din sânta Scrip-

tură, dar și pe mărturiile vechilor învățători celebri ai bisericeii; și nu ține mai nimic, care să nu fie hotărât și consimțit, ori de sinódele ecumenice, ori de sântiții părinți înaintașii seii; dar în același timp se folosește de învățăturile minții senătóse, luminată prin revelațiunea dumnezească. Acei dintre părinți și învățători ai bisericeii, pe care îi citează mai adesea, sunt: st. Grigorie teologul, apoi st. Dionisie Ariopaghitul, st. Vasilie cel mare, st. Grigorie Nisanul, Nemesiú, fost episcop de Emesa în Siria, st. Atanasie și st. Chrisostom, în fine st. Cyril Alexandrénul, Leon cel mare, Maxim mărturisitoriul, Epifaniú și alții. În urmarea celor țise, se póte spune, că teologia st. Ión Damascen este ca un tesaur de cugetări ale sântiților părinți, asupra dogmelor religiunei; mai mult încă, a cugetărilor pe care el le a căutat cu privirea sa de vultur, până în spiritul dascălilor credinței, pe care le-a sprijinit și esplicat în multe părți, prin cuvântul lui D-șeu, pe care le-a adunat și orînduit prin meditațiunile sale proprii. Totuși trebuie de observat, pe de altă parte, că în acest sistem al teologiei dogmatice ortodoxe nu sunt espuse cu aceiași deplinătate tóte obiectele credinței; sunt unele care nici nu se amintesc ¹⁾, fără îndoială pentru că st. părinte se ocupă mai ales cu dogmele, care pe timpul seii erau atăcate de eretici;—că acest op conține unele subiecte nedogmatice ²⁾, de și se rapórtă la dogme; că în fine, dogmele, care sunt cu adevărat obiectul dogmaticeii, nu sunt anume despărțite de cesțiunile și opiniunile teologice particulare ³⁾. Dar trebuie a ne aminti, că Damascen scrise *Espunerea credinței ortodoxe*,

1). D. e. nu se află învățătura despre grație, justificare, despre st. taine, afară de botez și eucharistie.

2). Așa sunt tratatele despre lumină, foc și stele; — despre sóre, lună și stele; — despre aer și vânturi; — despre apă, pământ, întristare, trică, mânie, facultatea cugetărei, memoriei etc.

3). Veđi lib. II. cap. 6-22. și libr. IV. cap. 4, 5, 7. etc.

nu pentru scôlă, ci pentru toți creștinii ortodocși și că prin urmare nu cređu de datoria sa a se supune riguros condițiilor și exigențelor multiple ale scôlei.

Publicarea teologiei st. Ión Damascen fu un eveniment de cea mai mare importanță, nu numai în orient, ci în totă biserica lui Christos; căci pe timpul acela, toți creștinii de la răsărit și apus erau uniți între dênșii prin aceeași credință, și pentru orient, ca și pentru occident, *Espunerea esactă a credinței ortodoxe* fu primul sistem de dogmatică ortodoxă. Dar din nefericire fu și cel din urmă, pre care aceste biserici 'l avură în comun: îndată, cu finea secolului al noulea și mai ales cu mijlocul celui al unspre-dece-lea, biserica de Occident, atrasă de un spirit inovatoriu și ridicând unele opiniuni particulare la înălțimea dogmelor, părăsi biserica veche ecumenică și se desbină de orientul ortodox. De atunci sôrta teologiei în biserica romană, — catolică și în cea ortodoxă fu deosebită. În occident apêru și se întări scolastica, care ca vasală demnă a bisêricei din partea locului, desvoltă până la extrem principiile adoptate de ea. Acolo, uitând de respectul datorit cuvântului lui D-deu și sântilor părinți, începu a se proba adevêrurile religiunei, mai puțin prin locuri din sânta Scriptură și tradițiunea sacră, și mai mult prin subtilitățile dialecticei; de mai multe ori se preferău opiniunile lui Aristotel, Cicero, Virgil sau Ovid și ale altor autori pagâni, mărturiilor st. Chrisostom, ale st. Vasilie, ba chiar acele ale profetilor și apostolilor. Acolo, dogmele adevêrate ale credinței odată desconsiderate, prin importanța dogmatică, dată unor opiniuni particulare, se ocupaū mai ales de acele opiniuni teologice, trăgeău închicri, după plac din dogmele credinței, împartiaū acele conclusiuni în propoziții mai particulare, închipuindu și o mulțime de întrebări, chiar din cele mai seci și fără nici o valoare, disputaū după toate regulele dialecticei, și li dădeaū cea

mai mare importanță. Apărură o mulțime de scoli, academii și universități, în care se dezvoltă și înflori teologia scolastică, în decursul a cincii saū șese vecuri cu tôte nimicurile și escentricitățile sale. Se scriseră, în scôlele acelea, o mulțime de sisteme teologice, care tôte fură conduse de același spirit și dădură mai cu totul uitărei primul sistem al dogmaticii acel al st. Iónn Damascen, cu tôte că cei dintei teologi scolastici se folosiră de el ¹⁾. Veniră apoi sectele teologice, care apărate de opiniunile învățătorilor sei *serafic* saū *divini*, controversară tumultuos secole întregi, și inundară literatura teologică a occidentului de scrieri ne-numerate ²⁾. În orient era cu totul altă direcție. Aci, păstrând cu credință ortodoxia veche, continuă a privi, ca și mai nainte, cu cea mai mare stimă la cuvântul lui D-șeu, sub îndoita formă a sa: scris și nescris saū oral; precum în trecut, se studia și acum adevărurile religiunei, urmând în totul sântelor sinode ecumenice și provinciale. precum și sântilor părinți. Si în orient erau scoli, unde, ca și în cele apusene, de pe timpul acela, se învățau sciințele înalte, cel puțin până la luarea Constantinopolei de Turci. (1453).

Filosofia lui Aristot, mai ales dialectica sa ³⁾, domina și în orient; dară nici o-dată nu făcu invasiune în domeniul teologiei, cu acéstă forță desordonată, care se observa la scolastică. Aici nu se scriseră, sub înriurința domnitore a lui Aristot, nici una din acele sisteme nouă teologice, în care sen-

¹⁾. Adecă: Petru Lombardul, Tomas Aquinus și alți (Veđi Prol. în libr. st. Ión Damasc. de Fide orthod. în ediția acestui st. părinte de Lequin].

²⁾. Asupra scolasticeii, veđi istoria bisericească a lui Mosheim saū Alex. Natalis, sec. al 11-lea 12, 13, 14, 15, și mai cu de amăruntul Bulaei. Hist. Universitatis Parisiensis, ed. Paris 1665-1673 în patru volume.

³⁾. Corpus Hist. Bysant. t. XXI p. 208—209, edit. Venet; Philippi Cyprii Chronicon eccles. Graecae, p. 258, 280 și altele, Lips. 1687; în particular Institut. Hist. Eccl. Moschemii, sec. XI, XII, XIII și XIV în singul. parl. II. cap. I.

tențiile sale și acele ale altor pagâni să fie puse alătura cu textele sântei Scripturî și mărturiile sântilor părinți. Ac continuă a domina vechiul sistem al st. Ión Damascen care era luat din scrierile celor mai vechi învățatori ai bisericeii; și, dacă se scrise câte odată unele încercări nouă în genul acesta, se făcură tot-deuna luând de bază aceste principii ale ortodoxiei adevărate și sub direcțiunea acestor conducători infailibili în materie de credință.

Că teologia st. Damascen a continuat a domina în orient, acêsta se dovedește pe deplin prin copiele numeroase ale acesteii opere în limba grécă, care a petrecut vécurile până la luarea Constantinopolei de Turci, și s'a conservat până acúm în deosebitele bibliotecii ale Europei ¹⁾. De abea prinse rădăcini credința ortodoxă la slavii meridionali, cam o sută cincizeci de ani după mórtea lui Damascen, și teologia sa fu tradusă în limba slavonă de Ión, exarchul său vice-patriarchul Bulgariei, ca una din cărțile cele mai importante pentru creștinii noi ²⁾. Când se întroduse ortodoxia în Rusia, sosi și acêsta teologie în limba slavonă; și de atunci n'au încetat de a fi întrebuința tă, precum se arată din copiele numeroase făcute în diferite vécuri ³⁾.

1). O copie din sec. XI (1069) se află în biblioteca imperială rusă (veđi catal. muzeului Rumiantzoff. p. 240 st. Petersb. 1842). Este una din sec. XII-lea în biblioteca st. Sinod din Moseva (Accurat. codic. Graec. M S S. bibl. Mosc. s. Synodi notitia et recensio, edit. a Christ. Frid de Mathei Lips. 1805, t. I. n. 376). Sunt și altele de asemeina foarte vechi, din diferite vécuri și cea mai mare parte anteriore luării Constantinopolei de Turci, care se află în biblioteca imperială din Viena și în mai multe bibliotecii ale Angliei (Petri Lanbecii Hamburgensis Comment. de Aug. Bibl. Caesar. Windobonensi, ed. 2. studio Kollarii t. III, p. 260, 294 și 303; t. IV p. 269 și 478—479, mai ales t. V. p. 214 și 635; și catal. libr. manuscript. Angliae et Hiberniae in unum collect. Oxoniae 1797. Veđi indicele alfab.)

2). Ión exarchul Bulgariei de Kalaidowitsch cap. 3, p. 17—58.

3). O copie din sec. 12, care fu în mânele lui Kalaidowitsch și se află acúm în biblioteca st. Sinod din Moseva (Ión Bulgariul p. 17,

Cât despre alte lucrări ale teologiei dogmatice ortodoxe, scrise în aceiași epocă în orient, în formă sistematică, cunoșcăm numai trei:

1. *Panoplia dogmatică a credinței ortodoxe* de călugărul Eutimie Zigaden sau Zigaben ¹⁾, fu compusă la începutul vécului al doîspre-decelea din ordinul împăratului Alexie Comnenul și conține o culegere de cugetări ale sântilor părinți și învățători ai bisericeî (maî ales: Atenagora, st. Vasilie, st. Chrisostom, Gregorie Teologul, Dionisie Areopagitul, st. Cyril Alexandrénul, Maxim mărturisitorul, Leontie al Chiprului, Damascen și Foțiü), asupra obiectelor principale ale credinței și contra erorilor principale în privința religiei. Maî mulți dintre teologii cei maî bunî ai timpului acestuia s'aü ocupat cu culegerea acésta: lui Eutimie Zigaben se datorește orînduirea acestor cugetări; el le a împărțit în capitole, le-a reunit într'un tot armonic. Aici, în douë-deci și șépte sau douë-deci și opt de capitule, împărțite în douë cărți după unele copii ²⁾, autoriul espune maî ântëiü învățătura despre D-șeü, despre unitatea sa în ființă, despre trinitatea în persóne, despre creațiune și întrupare, apoi combate pe Ebreiî: Simon Magul și Marcion, pe Manichei, Sabelieni, Arieni, Pneumatomachi, Ro-

26—28); una din vécul 15, în muzeul lui Rumianzoff (Catalogul acestui muzeü de Vostokoff p. 508); diferite copii din vécul al 16, în același muzeü (p. 236—240), în biblioteca mănăstirei Volokolomsk, etc. (Kalaidovicî, Ión, exarchul Bulgariei p. 75) în biblioteca imperială publică, între manuscriptele comitelui Tolstoi; copii din secol. 17, între manuscr. mănăstirei noului Ierusalim la Voskrissensk, etc.

(1) Πανοπλία δογματική της ορθοδόξου πίστεως (ήτοι όπλοθήκη δογμάτων), περιέχουσα έν συνόψει τα της μακαρίοις και θεοφόροις πατράσι συγγραφέντα, εις τάξιν δε και δισκεμμένην ήρμονίαν παρ' Εοθυμίου Μονάχου Σιγαδένου τεθέντα. Ea a fost publicată numai odată în original în Valachia 1710, și de maî multe ori în trad. latină (Walch. bibl. theolog. I p. 617).

²⁾ Petri Lambecii Comment. de Aug. biblioth. Windobonensi, t. III, p. 420 et. t. V p. 698: Cave script. Eccl. hist. litter. saec. XII, sub voce Eutimius Zygabenus.

manî, Nestorienî, Monofisiți, Iconomachi, Armeni, Paulicienî, Bogomili și alți eretici, cuprindând ast-feliu, de și în mod polemic, mai toate dogmele principale. Tratatul lui Eutimie Zigaben nu oferă unitatea intrinsecă, legătura, precisiunea teologiei lui Damascen, dar o întrece opera acesta prin întinderea și amărunțimea multor tratate ce conține.

2) *Tezaurul credinței ortodoxe* (θησαυρός ὀρθοδοξίας) de Niceta Choniata († 1206). Este érași o lucrare scrisă în spiritul polemic, îndreptată contra eresurilor vechi și contra celor de pe timpul seii, între altele contra Paulicienilor, Bogomililor și Saracenilor, arătând, cum pot să fie primiți aceștia în sinul bisericii lui Christos. Diferința între opera acesta și Panoplia lui Zigaben este, că sprijină adevărurile religiunii și combate erorile, nu numai cu mărturiile luate din st. părinți, dar și cu dovezi deduse din rațiunea senătosă și că cercetază mai multe cestiuni cu mai multă precisiune și amărunțime. Se compune din douăzeci și șapte de cărți, din care numai cele cinci dintei au fost publicate ¹⁾.

3. *Conferințele eclesiastice despre religiunea lui Christos, singură adevărată* de Simeon, arhiepiscopul Salonicului, care viețuea la începutul secolului al cinci-spre-decelea. Aceste conferinți sunt împărțite în două părți: cea dintei combate pe ateii, păgâni și Iudei; ea se compune din 10 capitule, stabilind existența lui D-șeu, unitatea sa în ființă și trinitatea în persoane; a doua atacă pre ereticii de la Simon Magul până la cei din urmă: Bogomiloff, Varlaam, Akindin etc.; ea este îndreptată și contra Mahomedanilor și

¹⁾ Și acelea numai în latină, între altele în max. biblioth. Patrum. t. XXV, p. 54 și seqq. (Vezi Casimiri Oudini Comment. de Script. Eccles. antiqu. t. II, p. 1711; Lips. 1722 Walch. Bibl. Theol. I p. 619). Conținutul tuturor cărților este însemnat de Montfaucon (Palaeograf. graec. lib. IV, cap. 9, p. 327; conf. Fabricii Biblioth. graec. vol. XI. p. 420).

formeză douăzeci și trei de capitule, în care sunt espuse unele principii ale teologiei ortodoxe. Această operă nu este voluminoasă; dar se distinge prin aceea, că este clară, precisă și luată mai ales din st. Scriptură și scrierile st. părinți ¹⁾.

Nu putem trece cu vederea unele tratate prescurtate de espunere a dogmelor, care apărură în aceeași epocă în biserica ortodoxă.

Ast-feliu sunt: *Espunerea credinței ortodoxe de Grigorie Palama*, arhiepiscopul Salonicului, care viețuia la mijlocul vécului al 14-lea ²⁾; *Esplicarea sântului simbol al credinței creștine ortodoxe*, de un alt arhiepiscop, tot de acolo. Simeon, care compuse lucrarea acesta la începutul vécului XV-lea ³⁾; *Marturisirea credinței ortodoxe și curate a lui Is. Chr.* compuse de Ghenadiu său Georgiū Scolariul, patriarhul Constantinoplei, după cererea sultanului turcesc Mahomet II, după luarea Constantinoplei (1453) ⁴⁾; *Catechismul lui Meletie Pigas*, patriarhul Constantinoplei, distins prin erudițiunea sa, în secolul al XVI ⁵⁾, și mai ales *cele trei Epistole dogmatice* ale lui Ieremia, patriarhul Constantinoplei, către teologii protestanți din Wirtemberg (scrise de la 1571—1581), în care se află espuse cu de amăruntul, după

1). Éta titlul complet al cărței: Διάλογοι ἐκκλησιαστικοὶ Ἀρχιερέως καὶ Κληρικοῦ κατὰ Ἀθέων, Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων, καὶ πάσων τῶν αἵρέσεων, καὶ περὶ τῆς μόνης πίστεως τοῦ κυρίου, καὶ θεοῦ, καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὰ πάντα ἐκ τῶν ἀγίων γραφῶν, καὶ Πατέρων εἰρηνοσθέντα, καὶ συντεθέντα, πρὸς ἀπολογία τῶν, ὅσα κατὰ καιροὺς ἐρώτησαν αὐτὸν διάφοροι εὐλαβεῖς, cuprinse în colecțiunea completă a st. Simeon Tesalonicenul, Venetia 1820.

2). Cave Script. hist. eccl. sub voce: Gregorius Palama.

3). Inserată în ediția grécă citată mai sus a operei acestui st. prelat p. 451—479, sub titlul: Ἑρμηνεία εἰς τὸ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῶν Χριστιανῶν ἱερῶν σύμβολον.

4). Se pôte vedea în Kummel: Liri Simbolici Eccl. graec. p. 1—24 Ienae 1843.

5). Philip. Cypriul Chron. eccl. Graecae, p. 434, Lips. 1687.

cuvântul lui D-zeu, decretelor sântelor sinode ecumenice și învățătura sântilor părinți, învățătura generală a bisericeii ortodoxe de răsărit, mai ales în ceea ce deosebește mărturisirea sa de cea de Augsburg ¹⁾. Și pînă la lucrările, care au apărut în Rusia: *Cartea despre credința ortodoxă, singură adevărată și sânta biserică ecumenică și apostolică* îndreptată contra Latinilor și publicată la Ostrog, cam pe la 1588 ²⁾; *Opera Despre singura biserică sântă, ecumenică și apostolică*, compusă érași contra Latinilor de ieromonahul Zaharia Kopystenski și publicată la Kiew în 1619 ³⁾; — *Catechismul* atribuit lui Laurențiu Zizanius, protopresviter în Lituania, publicat la Moscva în 1627 ⁴⁾.

¹⁾. Aceste epistole au fost publicate cu acele ale teologilor din Wirtemberg către Ieremia, sub titlul: Acta et scripta Theol. Wirtemb. et Patriarchae Constpl. D. Hieremiae. ... graecae et latinae ab isdem Theolog. edita Wirtemb. 1584.

²⁾. Catal. Muzeului Rumianzov. no. 295 etc.

³⁾. Zacharot, revista bibliografiei slavo-ruse, t. I. libr. II, n. 176.

⁴⁾. Ibid. n. 235. Ce servea ore de model înainte de publicarea catechismelor străbunilor noștri în materie de credință? Pe lângă operele sântilor părinți în genere, traduse de mult în limba slavă și într'un număr destul de mare, erau mai ales: ¹⁾. *Espunerea acurată a credinței ortodoxe* de st. Ión Damascenul; ²⁾. câte-va alte serii de felii acela, deși mai puțin întinse, ale vechilor învățători ai bisericeii, traduse érași de mult în limba slavonă, precum *întrebările și răspunsurile teologice*, un feliu de catechism destul de mare a lui Anastasiu Sinaitul, patriarhul Antiohiei (+ 599), cuprins deja în eulegera lui S. Iatoslay din vécul al un-spre-decelea (Inv. muzeului lui Rumianzov n. 356) și în copiele vécului al XV-le (ibid. n. o 1); *Regulele credinței și vieții creștine* de st. Ghenadiu, patr. Constantinopolei (+ 471), dela care sunt copii din secolul XIV-le (Supliment la operele st. părinți, trad. rus. p. I, Mosc. 1845), *către principele Antiohus asupra unor întrebări importante*. . . de st. Atanasie Alexandrénul, un feliu din catechism cu întrebări și răspunsuri, manuscr. din sec. XVI-le (Catal. Comitel. Tolstoi div. I no. 304); *Cartea Catechism, ce tratéză despre credința și principiile cele mai necesare, care se raportă la ea*; copie din sec. XVI, le (ibid. div. II no. 340); opera unui anonim, dar care a fost pusă în catechismul publicat în 1649 la Moscva sub patr. Iosef cu alte espuneri de credință ale sântilor părinți (Zacharot. Revista biografică slavo-rusă t. 1, lib. 2 no. 510). Cât despre catechismele înprimite în slavonește, se cunosc și altele de cât cele enumerate, însă n'au fost întrebunțate sau chiar nu sunt ortodoxe: Așa un Catechis

În ceea ce privește cercetările și tratatele dogmatice speciale scrise la răsărit în epoca de care ne ocupăm, se avea în vedere mai ales dogmele alterate și respinse de papistași și de protestanți. Etă cele mai însemnate din aceste compuneri: 1) *Contra învățătura bisericeii de apus*, întru cât ea susținea purcederea sântului Spirit și din Fiul, ca și din Tatăl; scrierile lui Fotie, patriarhul Constantinoplei; din vécul IX; a lui Eustratiu, mitropolitul Niceei în secolul XII-lea; a lui German, patriarhul Constantinoplei, în sec. XIII; în fine a doi arhiepiscopi de Tesalonic: Grigorie Palama și Nil Kovăcilă în secolul XIV-lea. 2). În *contra învățătura despre supremația papei*; scrierile aceluși Nil Kovăcilă și a călugărului Varlaam din vécul al XIV-lea.

3). În *contra erorilor latine*; în genere, la Grecii—Nikita Peptosul, preot în Constantinople, în secolul al unspredecelea; Georgie mitropolitul de Corfu, sec. XII-lea; Grigorie Cyprul sec. XIII și a lui Macarie de Ancyra în sec. XV-lea; și la Ruși ale lui Leontie Karpowici și Zacharia Kapistenski, la începutul vécului XVII-le. 4). În fine *Contra erorilor protestante*; scrierile lui Gavriil, mitropolitul Filadelfiei din partea Grecilor, și ale lui Zinovie, călugăr din Novgorod, secolul XVI, din partea Rușilor 1).

---

publicat în Veneț'a 1517 (Dict. scr. bis. rus. de P.S. Eugeniū 1 p. 262 ed. 2); un catechis luteran, tradus de disertorii ortodoxiei, Matejū Rabetchieski, Simon Boudin și Laurent Krischkoviski și publicat în Nervige 1561, apoi la Roma 1583; și un altul tradus de Ant. Dalmate și Ștefan Istrianim, publicat în Tjbingen 1561; altul tradus din latină, și publicat în Wilno în 1585 (Bergii de statu eccl. et relig. Moscov. p. 31), două catechisme slavone publicate în limba latină 1582 și 1603; în fine un catechism publicat de Matejū Dickowitsch la Veneția în 1611.

1). Veđi Em. Sa Inocentiū. Manual de istoria ecl. din vécul al noulea până în vécul al șapte-spredecelea, sect. scriitorilor ecl. *Abbildung der alten und neuen, griechischen Kirche* Leipz. 1711, Anhang. p. 70—72 și 78; Walchii, *Bibl. Teolog.* I. p. 630—642; S. E. Eugen. *Dict. scriitorilor bis. ruse*, sub numele scriitorii ruși pe cari i am arătat.

§. 8. *Periodul al treilea.*

Ast feliu se petrecură, pentru teologia dogmatică ortodoxă, vécurile evului de mijloc; aceste vécuri numite în general vécurile întunerecului, față cu periodul luminilor, care începe cu finea secolului al patru-spre-decelea și începutul celui al șese-spre-decelea, prin descoperirea imprimăriei (1440), care coincide cu alt eveniment important: luarea Constantinopolei (1453); apoi prin reformă (1517) și alte cauze, se deschise în favoarea Europei occidentale un period noi pentru luminare și instrucțiune în genere și în particular pentru desvoltarea teologiei. Cât despre orient, cu biserica sa ortodoxă, cunoscută în raport cu teologia ortodoxă, acest period se ivi mult mai târziu, cam pe la mijlocul vécului al șapte-spre-decelea, deși el a fost pregătit în cele două vécuri precedente. Éta împrejurările care i pregătiră. Incepând cu despărțirea lor de biserica ecumenică, pontificii Romei fură neconținut preocupați de ideia, de a și supune orientul ortodox, și mai ales Rusia ortodoxă, precum se dovedește din o mulțime de încercări, ce le făcură în sensul acesta, și care se află în istorie. Dar aceste încercări nici o dată nu fură așa de energice, așa sigure de reușită, nici așa de periculoase pentru ortodoxie, ca în vécul al șese-spre-decelea. Ceia ce i favorisa mai mult în Grecia era căderea imperiului (1453) și decăderea științelor, care urmă îndată; eră în Rusia, lipsa de instrucțiune și reunirea provinciilor sale occidentale cu Polonia (1569). Arma lor principală și în o parte și în alta, fu înființarea ordinului Iesuiților (1540). Ei străbătură în curând în Polonia și Rusia occidentală, înființară scótele lor la Polotsk, la Vilnă și în Volynia, ca să învețe în spiritul ordinului lor pre copiii ortodocși; pretutindene respândiră serieri contra bisericeii de orient, pentru a trage în cursele lor chiar

ómenî de o etate mai matură, care'î aparținură din légăn ; în fine nenorocita unire, care se făcu pe la finea vécului al șese-spre-đecelea în partea occidentală a Rusiei), fu primul fruct al acestor sforțări ¹⁾. Nu cu mai puțină repegiune străbătură învățăceii lui Loyola și în Grecia și deschiseră stabilimentele lor la Galata chiar în Constantinopole, dându-se a învăța tineretul fără nici o retribuțiune, căutênd a se face confesorii poporului, împărțind pretutindenea cărți vătămătore ortodoxiei ²⁾; pe când afară de Grecia, în academiile și universitățile cele mai renumite din apus, tinerimea grécă, ne avênd scólile lor proprii și avidă de învățatură, alerga neconținut și se nutrea pe nesimțite cu același spirit, lăsându-se a cădea în cursele lor. Insuși papa Grigorie al XIII fundase în Roma un colegiū grec pentru a crește pre toți Grecii și Rușii, cărui se duceau în această capitală ³⁾. Tótă această încordare de activitate a Vaticanului se esplică prin reforma lui Luter.

Prin această lipsindu-se de odată de o mulțime din fiii sei, papii se îngrijiră a se desdaună de pèrderea lor, supuindu'și biserica orientală, și cu scopul acesta nu cruțară nici un mijloc. Protestantii; din altă parte, nu rămaseră nepăsători. Și ei se siliră (luteranii și calvinii mai ales) a răspândi învățăturile lor prin orient. Acum în vécul al șese-spre-đecelea aveau templele lor în guvernămêntele Podolsk, Kiev, Galitiia, Volinia și Rusia albă. Ei pătrunseră în România, se aședară în Grecia, unde înființară chiar la Constantinopole, o partidă puternică, care se înfruntă pre Iesuiți ⁴⁾. Ei cău-

1). Istoria bis. ruse de Filaret. III p. 81; V p. 72 etc. ed. 1847.

2). Chronicon eccl. graecae Th. Cyprii. p. 461—464.

3). Leon. Allatii de Eccl. occid. atque orient. perpet. consens. lib. III cap. 7 n. 7 p. 986 ed. Colon. Agripp.

4). Istoria bisericeii ruse de E. S. Philaret, III, 84—85; 'Επικρισις εις την νεοελληνικην 'Εκκλησιαστικην σύντομον.... opera lui Constantin Iconomus 1839, p. 299 până 360 Monumente autentice ale religiei Grecilor.. de Ioan. Agmon. p. 8—15 ed. 1708.

tară în același timp a răspândi scrierile lor pînă la ortodocși. În particular, pentru a câștiga pe Ruși, traduseră catechismele lor în limba slavonă ¹⁾ și publicară în grecește, sub numele patriarhului de Constantinopole Ciril Lucaris, o *Confesiune* de credință, imbibată de spiritul calvinismului, și care produse o mare agitațiune în totă biserica resăritenă ²⁾. Ast-feliu ortodocșii se găsiră puși între două focuri; papistii se sforțau a-i trage în partea lor, căutând a dovedi între altele că biserica orientală n'a încetat nici o dată în privința învățăturai a fi de acord cu biserica Romei; protestanții i atrăgeau în partea lor, pretinzând din contra, că nu învățatura latinilor, ci a lor cea protestantă se unea cu cea de răsărit ³⁾. Că rămânea de făcut în asemenea împrejurări, pentru a apăra ortodoxia? Înainte de toate și mai ales era de trebuință cât de repede ca biserica ortodoxă de orient se compue o mărturisire a credinței sale, pre cât se pôte de exactă și amărunită, care să arate lămurit fiilor seii ceea ce a creșut în tot deuna și ceea ce învăța ea a crede, și în ce se deosebea învățatura sa adevărată de aceea a papistașilor și a protestanților. Apoi împrejurările cereu ca să se înființeze pentru ortodocși școli speciale, unde să

1). Vezi mai sus p. 71, not. I și cartea lui Adrian patr. Rusiei despre *Mărturisirea cred. ort.*

2). *Chronicon. Eccl. Graecae.* Ph. Cyprii p. 481; *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* Μεσσιόν t. III, p. 430 și 447; *Manual de istorie bis. de S. E.* Inocent. sec. XVII., art. scriitor. bis. în Grecia.

3). Disputele între papistași protestanți au început cu finea vécului al XVI, cu ocazia corespondenței teologilor din Wurttemberg cu Ieremia, patriarhul Constantinopolei și de pe atunci se scria și de o parte și de alta asupra acestui subiect. Dar aceste dispute luară un avânt mai mare la începutul véc. 17 cu ocazia așa numitei confesiuni a lui Cyril Lucaris, și apoi se înmulțiră foarte mult scrierile publicate, atât de papistași, cât și de protestanți, în scopul de a dovedi unii, că biserica grăcă se unea în privința învățaturai cu biserica romană; alții că cu cea protestantă. Se pôte găsi enumerarea acestor scrieri și altele în Heinicius. *Abbildung der alt. und neuen griech. kirche* Leips 1711 p. 80 — 82.

se învețe pe lângă altele teologia ortodoxă în totă întinderea sa și de unde să ăsa nū numai profesori demni ai credinței ortodoxe ci încă apărători învățați ai acestei credințe contra ereticilor. Acestei cerinți duple, care se simțea pretutindene în Grecia și Rusia ¹⁾, răspunse cu ardore fără sémăn Petru Movilă, Mitropolitul Kievului. El găsi mijlocul de a compune o *Mărturisire a credinței ortodoxe a bisericei de răsărit, catolice și apostolice*, și el cel dintăi introduse în colegiul seū Kievo-Movilesc învățatura teologiei, cu întinderea ce o avea în școlele contimpurane din Europa, puind ast-feliū temelă (1631—1647) unū period nou, care este al treilea în istoria teologiei dōmatice ortodoxe. Mărturisirea ortodoxă constituie, în adevăr, o epocă în istoria acēsta. Până atunci fiil bisericei orientale nu aveaū o carte simbolică proprie; nici un manual mai pe larg, care să li se fi dat, în numele bisericei chiar, pentru a li servi de povățuitorū în credință și prin urmare în esplicarea și apărarea sciințifică a dogmelor; ei se mulțemeaū cu niște definițiuni scurte ale credinței simbolice a sinódelor ecumenice, ori provinciale, cu canónele sântilor părinți, cunoscute sub numele sinodului *trulan* și cu alte serieri ale părinților, care cu tóte acestea nu puteaū să aibă o importanță egală. Mărturisirea ortodoxă a lui Petru Movilă, revădută și corectată în douē sinóde, acel din Kiev (1640) și acel din Iași (1643) revădută și aprobată mai târđiū de cei patru patriarchi ecumenici, precum și de patriarchiū Rusiei Ióchim și Adrian, fu prima carte simbolică a bisericei orientale. Aci pentru prima oră

¹⁾ Acēsta se vede: 1) din decisiunea luată în conciliū (1593) de patriarchiū răsăritului, de a înființa școle în fie-care episcopat (Vedī actul conciliului în Tabule publicate de patriarhul Nicanor în 1656); 2) din aceia că se înființa atunci chiar câte-va școle în sudul Rusiei (Ist. bis. ruse de Filaret III 65; IV, 95 — 99); 3° din aceia, că pe timpul acela aparură atât în Grecia cât și în Rusia, mai multe opere spre apărarea ortodoxiei, contra pretențiunelor papiste și reformate (Vedī Heinecii *Abbildung der alt. und neuen griech. Kirch. ch. p. 71 Au 78 și Arist. bis. de Philaret IV, 104*)

fură espuse toate dogmele, cu toată precisiunea posibilă; și nu numai în contra'eresiilor vechi, ci încă și contra erorilor nouă în care cădură, în occident, după ce părăsiră ortodoxia eumenică. Etă, prin urmare, conducătorul cel mai amănunțit și mai sigur, pe care biserica l-a dat în materie de credință, atât credincioșilor ortodocși, cât și mai ales teologilor lor, pentru desvoltarea dogmelor la ocaziuni, ce se vor ivi. Introducerea teologiei ortodoxe în școle constituie érași, în felul său, o epocă în istoria acestei teologii; căci atunci pentru prima oră luă locul său între științi și se supuse negreșit (pe cât îi permite caracterul adevărurilor descoperite) tuturor cerințelor științei și școlei, pe când toate tractatele de teologie precedente, deși conțineau, mai mult sau mai puțin, unele caractere ale științei, aveau cu totul un scop deosebit de cel al școlei, și anume al vieții practice.

De pe timpul introducerii teologiei ortodoxe în școlile noastre naționale, se pôte stabili în desvoltarea sa succesivă trei distincțiuni mai particulare.

La început, în decurs de patru-deci de ani (1671—1711), se învăța în formă de tratate separate, mai fără nici o legătură sistematică, între ele, nici împărțirea riguroasă între dogmele credinței și între alte adevăruri ale creștinismului. De asemenea purta numele de teologie, deși nu acel de Teologie dogmatică, cu toate că cerceta cu deosebire dogmele. Acesta se scie din cele trei sau patru cărți elementare ale academiei de Kiew, care s'au conservat în manuscris. Cea mai veche (cetită în 1642—1646) urmăzu, în repartiția tratatelor, ordinea cunoscută a teologiei lui Toma D'Aquina ¹⁾, unde se ved și câte-va urme din sistemul acesta-

---

¹⁾ *Thomae Aquinatis Summa theologie*, publicată de mai multe ori. Ea se compune din trei părți și trătează numai despre dogme, dar și morală (Walh., bibl. teol. I. 28).

În a doua (1693—1697) tratatele éráşî nu aú între ele legătură strînsă, ci numai tranziţiuni verbale de la unul la altul, pusă în fruntea fie-cărui. În a treia (1702 — 1706) şi a patra (1706 — 1711) nu se găseşte chiar tot-déuna aceea legătură esterioră. Tratând despre D-đeú, despre întrupare, biserică, st. taine şi alte dogme ale credinţei, aceste cărţi elementare conţin şi tratatele despre păcate şi virtuţi, adecă despre obiecte ce aparţin teologiei morale. Acesta e metódu curat scolastic, care domină aci în desvoltarea adevérurilor; un şir de discuţiuni, din care fie-care se descompune în mai multe cestiuni; aceste cestiuni se sub-împart în altele şi se anunţă în tese mai particulare; după aceia vin doveşile obiecţiunelor numeroase şi a refutaţiunilor. Direcţiunea acestor cărţi este conformă cu spiritul bisericeii ortodoxe şi curat polemică, contra papistaşilor şi mai ales a protestanţilor; de asemenea punctele de discutat sunt esaminate cu tótă întinderea posibilă, şi li se adaugé apoi tratate de controversă specială (*tractatus theologiæ controversæ*), după desvoltarea adevérurilor din punctul de vedere pozitiv. De ce óre apăru teologia în şcólele nóstre, la început sub o formă aşa de puţin sistematică şi cu un asemenea metódu? Acésta se esplică, în ceia ce priveşte forma sciinţei, prin împrejurarea, că ea ni veni din Europa, unde fură educaţi mai toţi profesorii cei dintéi ai colegiului din Kiew şi unde scolastica continua a domina în şcólele cele mai bune ¹⁾. Cât despre direcţiunea sciinţei, ea se esplică prin spiritul bisericeii ortodoxe, şi prin faptul, că atuncî, preţutindenea în orient, era în prada atacurilor celor mai violente din partea romano-catolicilor şi a protestanţilor.

Teofan Procopovici, profesor de teologia dogmatică la a-

¹⁾. Istoria academiei de Kiew de Ieromon. Bulgakof, St. Petersburg. 1843 p. 36 — 39, 61 — 62, 69 — 74 etc.

cademia din Kiew (1711—1716), fu cel dintâiu, care despărți teologia morală ¹⁾, și, făcând din ea o știință a parte, o reprezintă sub forma sistematică, și merită ast-feliu de a se numi părintele teologiei sistematice în Rusia. Ță planul dogmaticii sale: partea ăntei tratăză despre D-đeu în sine (*de Deo ad intra*): D-đeu unic în ființă și ăntreit în persoane; a doua, despre D-đeu afară de sine (*de Deo ad extra*), adecă în operile sale și în particular r-iu despre creațiune: lumea vėđută și nevėđută; 2-le despre providența sa generală, relativă la tóte creaturile, și particulară, relativă de omul decăđut, constând în regenerarea a tot nėmul omenesc prin Is. Chr ²⁾. Acest plan de sigur bűn în părțile sale generale, nu este cu tóte acestea scutit de defecte în ămărunțimi (mai ales în sub-divisiunea secțiunii din urmă: despre regenerarea omului), de și autoriul însuși n'a avut timpul de a'l realiza și trebui să se oprėscă la tratatul despre căderea omului ³⁾. Met. dul acestei lucrări conține ceva scolastic, dar fórte puțin riguróse. Adevėrurile sunt espuse aici în cea mai mare parte sub o formă pozitivă, și nu sub o formă disputativă; o mulțime de cestiuni nefolositoare sunt escluse. În direcțiunea acestei cărți domină și polemica, mai ales contra papistașilor. Autoriul se vede a fi un teolog de o erudițiune vastă. Totuși trebuie neapărat a recunóscz, că Teofan grăbinduse a aduna materialu

¹⁾ El împarte tótă teologia în douė părți, numind pie cea dintei-*pars theologiae de fide seu de credendis* și cea din urmă: „*pars theologiae de faciendis*“ (Vėđi Prolegomen. cap. 3).

²⁾ După ce ău espus pe larg planul seű de teologie dogmatică, el ănceie: „ut haec ipsa arctius stringam, considerandus Deus est *ad intra* în esentia et personis, et *ad extra* în efficientia sua, quae consistit in creatione et providentia. Providentia vero duplex est: altera communis, altera singularis, in qua totum situm est salutis nostrae negotium“ (ibid).

³⁾ Deci teologia dogmatică a lui Teofan fu terminată după planul lui de Samuel mitrop. Kievului și publicată în 3 vol. în 1782 la Lipsca.

pentru opera sa, nu seiu tot-déuna să scruteze în de ajuns ideile ce le împrumută din diferite isvóre și mai târziu nu avu timpul de a complecta, nici a rectifica compunerea sa; se află în unele locuri, precum a observat Eugeniu Mitropolitul Kievului, estrase din Gerhard și alți autori streini ¹⁾.

După Procopovicî, în decursul unui secol, (dela 1715 — 1809) se pôte observă un feliu de nesiguranță în ordinea și metoda învățământului teologiei dogmatice. Unii urmărind calea bătută de Teofan, adecă compuseră scrierile lor sub formă de tratate separate, neavând nici o legătură între ele; alții, din contra, după esemplul acestui din urmă, se în cercară de a espune dogmele sub o formă sistematică. Aceia, menținând vechiul metod scolastic, deși mai mult saū mai puțin moderat, desvoltară adevărurile, nu numai în mod pozitiv, dar în același timp polemic; ei făcură acésta în o limbă streină pentru noi, limba latină; ceștia-lalți presentară aceste adevăruri într'o espunere pozitivă, simplă vulgară, mai fără scolastică, nici polemică și în limba națională.

Pintre tratatele de teologie dogmatică, scrise în formă de tratate separate, și după un metod moderat scolastic, jumătate polemic și jumătate didactic, cele mai însemnate, sunt: *Lecțiuni teologice* de arhim. Silvestru Konliabka, cetite în academie dela 1741—1745, deși neterminate ²⁾; *Prescurtare de teologie polemico-dogmatică*, de arhim. Iacynt Karpinski, predată în seminariul de Kolomisk dela 1771—1772 și împărțită în un-spre-đece capitule ³⁾; în fine *teologia dogmatică polemică* de arhimandritul Silvestru Lebedinski, predată la academia din Kazan dela 1797 — 1799, și

¹⁾ Dict. hist. sur les eccl. de Russie t. II. p. 314. 2-a ed.

²⁾ Ist. acad. de Kiev St. Petersb. 1843 p. 139 — 141

³⁾ Ea a fost publicată sub titlul: *Compendium orthodoxae Theologiae doctrinae, ab arch. Hyacinto Karpinski concinnatum*. Lips. 1786.

espuse în șese-șeci și opt de capitule ¹⁾. De almintrelea trebuie a se observa, că de și în cele două încercări din urmă, tratatele și capitulele, fără legătură între ele, nu prezintă nici un sistem particular, totuși se succed în ordinea cea mai naturală, mai în aceeași, care se observă de ordinar la sisteme. Pintre încercările de teologie dogmatică, serise în formă sistematică, după un metod polemico-didactic și scolastic, se numără : *Teologia creștindă ortodoxă* de George Konisky ²⁾ și *Teologia dogmatică polemică* a lui Ireneu Falkowsky ³⁾; aceste două manuale se citiră în academia de Kiev: cel dintâiu de la 1751 până la 1755; cela-lalt la finea secolului trecut și la începutul acestuia (1795—1804); ambele sunt compuse după planul lui T. Procopovici. Ca o încercare în formă sistematică, după un metod curat pozitiv, fără polemică, nici scolastică, avem *Teologia dogmatică* a lui Teofilact Gorski, cetită în academia din Moscva (1769—1774), redigiată după un plan nu prea riguros, format de autoriu însuși ⁴⁾.

În fine pintre încercările scrise într'un mod simplu pentru toți, în limba națională, fără un sistem riguros, de și cu destulă randuelă, posedăm: *Prescurtarea teologiei creștine* a lui Platon, mitropolitul Moscvei, predată de Eminența sa A. S. Imp. moștenitoriului tronului tuturor. Rușilor, Paul Petrovici (1763—1765), se compune din trei

¹⁾ Publicată de două ori (în 1799 și 1805) sub titlul: *Compendium Theologiae classicum didacticum polemicum doctrinae orthodoxae Christianae, maxime consonum per theorematum et quaestiones expositum... etc.*

²⁾ Nepublicată, dar conservată în manuscris. Veđi sumarul în Istoria acad. de Kiev p. 141—142.

³⁾ *Christianae, orthodoxae, dogmatico-polemicae Theologiae, olim a clarissimo viro Theoph. Procopovitzj ejusque continuatoribus adnotatae compendium, in usum Ross... juventutis concinnatum atque adjectione sex ultimorum librorum, juxta delineationem ejusdem cl. Theophanis ab Archim. Irinaco Falkovski completum. Mosquae 1802.*

⁴⁾ *Orthodoxae orientalis ecclesiae dogmata, seu doctrina Christiana de credendis.* Petrop. 1818 și schița planului însuși veđi § 22, p. 67.

părți, din care a doua conține propriu vorbind dogmatica ¹⁾: *Teologia Dogmatică* a arhimandritului Macarie, cetită în seminariul de Kiew de la 1764 — 1766 ²⁾ și Teologia creștină a ieromanahului Iuvenal Medvedsky, lucrare compusă în 1797, în care dogmatica ocupă numai partea întâia ³⁾. Din toate tratatele de teologie dogmatică, ce le-am menționat până aici, acele care se recunosc cu drept cuvânt ca cele mai bune comparativ, din punctul de vedere al solidității și deplinătății, sunt acele ale arhim. Macarie, a E. L. Ireneu și Teofilact.

Dela organizarea școlilor noastre bisericești, începută în 1809, sau mai drept, dela 1812, datéză publicarea *Sumariului* științelor teologice pentru aceste școle; și mai târziu, când apărură în 1814 ordonanțele privitoare la academiile bisericești și seminariile, teologia dogmatică începu a se învăța și la noi în formă sistematică. Un plan general fu tras în *sumariul* numit; se indicară în sumariu și ordonanțe, un metod și o direcțiune. De atunci, precum se știe, profesorii academiilor noastre bisericești și ai seminariilor noastre scriseră mai multe tratate, în formă sistematică, despre dogmele ortodoxe, de și din nefericire mai toate se află în manuscrise, afară de câte-va tratate puține imprimare în publicațiunile periodice ale bisericeii noastre. Singurul tractat, care a apărut este *Teologia dogmatică* a unui profesor de la universitatea din Moscva, protopresbiterul Petru Ternowski lucrare destul de exactă și compactă ⁴⁾. Metodul și direcțiunea teologiei dogmatice cu adevărat ortodoxă, sunt și mai bine stabilite prin regulamentele, pe care comisiunea școlilor bisericești le publică în 1838, pentru în-

¹⁾ A fost publicată de mai multe ori. Veđi. Dict. scr. Bis. de Eugeniū. la cuv. Platone Levvschine

²⁾ Public. de două ori în 1783 și 1790 la St. Petersburg.

³⁾ Publicată la Moscva în 1806.

⁴⁾ Publicată de două ori în 1836 și 1843.

vătarea științelor în seminarii, și prin alte regulamente, pe care st. Sinod creșu de datoria sa a le publica în 1840, tot pentru același-lucru. Este de dorit ca după aceste deosebite măsuri, să se facă în fine și la noi pentru teologia dogmatică cărți elementare sistematice, demne de subiect, și conrespundătoare pe deplin necesităților tineretului, care se educă în școlile noastre bisericești, precum și pentru biserica întregă ¹⁾.

Tratând despre desvoltarea teologiei dogmatice ortodoxe, ca știință, în periodul acesta, nu fără cuvânt ne-am mărginit numai la Rusia. În Grecia și în tot orientul dela căderea Constantinopolei, civilizația căduse în decadentă; școle mai nu erau, sau dacă se găseaū pe unde-va, erau numai primitive, în care nu se învăța teologia ²⁾. Toți acei, cari aspiraū la o instrucțiune superiōră trebucaū să se ducă în școlile din occident, sau să-și consacre totă viața lor în lucrări de cabinet ³⁾. Numai de pe la mijlocul socolului din

¹⁾. În adevăr apēru de curând la noi o carte elementară de fe-linul acesta pentru școlile bis. mijlocie, sub titlul: Teologia dogmatică a bisericei ortodoxe catolice de răsărit, cu apendicele unei scurte întroduceri generale în cursul științelor teologice propuse în seminariul de Kiev de către rectorul seū, arhimandritul Antonie.

²⁾. Turco-Graeciae libri octo a Mart. Crusio... edit. Basil. p. 94, 1205, 246 și 537; Chronicon Eccl. graec. Phil. Cyprii p. 507. „In tota Graecia“ dice anume Crusius, „studia nullibi florent, Academiās et professores publicos nullos habent, praeter scholas triviales, in quibus pueri *ωρολογιον, οκτωήχρον*, Psalterium aliosque libros, quorum in missa usus est, legere docentur. Qui vere eos intelligant inter presbyteros et calogeros paucissimi sunt...“ Creta rēmasc sînt gurul refugiū al științelor (Turco graeciae p. 537). La Constantinopole cea dintēi școlă grēcā fu deja înființată pe timpul lui Mahomet III, care domni dela 1644—1689, de către un neguțatoriu bogat Manolaki (Ist. patr. de Ierus. de Dositeiū t. II, 477).

³⁾. Quidam Italiae Academiās adeunt, in quibus antiquam linguam, principia philosophiae Patrumque Theologiam percipiunt.“ (Turco-praec.... p. 205). Totuși pe lângă tōte împrejurările acestea puțin favorabile, numărul învățaților grēci, și mai ales printre păstori, fu destul de însemnat. Demetriu Moscopolita numeră pentru secolul al se se-spre-decelea și o parte din vēcul al șapte-spre-decelea până la

urmă, de pe timpul renumitului Eugenie Bulgaris, care fiind pe rând rector al gimnasiilor din Ianina, Aflona, și Constantinopole, începu cel dintâiu a învăța dogmele credinței într'un mod sistematic; numai din timpul acesta știința acésta începu a fi cunoscută în Grecia ¹⁾, fără să fie vre-o dată învățată alt-feliu de cât pe manuscrite, care ni-au rămas necunoscute. Dar de când Grecia a devenit un stat liber și a creat în universitatea din Atena o catedră consacrată învățământului științelor teologice în totă întinderea lor și pe deplin; de când în genere instrucția atât eclesiastică cât și lumescă a început a se răspândi din ce în ce mai mult printre Greci, este permis a spera că aceștia vor relua érași o parte activă la sórta teologiei dogmatice ortodoxe, ca știință, bine înțeleas.

Dacă trecem acum dela sistemele și cărțile elementare dogmatice la símbóele credinței, precum și la cercetările particulare despre dogme, vom găsi în decursul acestui period un număr destul de mare atât de unele cât și de altele, atât la Greci, cât și la noi.

Printre prescurtările sau símbóele credinței, cele mai însemnate sunt:

1). In limba grécă: 1° *Mărturisirea credinței bisericei catolice și apostolice de răsărit*, a lui Mitrofan Critopulo, ieromonah, care fu mai târziu patriarh de Alexandria, și carei serisă mărturisirea acésta în timpul călătoriei sale în Europa, la cererea învățaților streini ²⁾; 2° *Mărturisirea de credință*

---

noă deei și nouă. Demetr. Procopii Moschopolitae Brevis recensio eruditorum Graecorum superioris saeculi, nonnullorum etiam praesenti hoc nostro florentium, conscripta, 1720. Veđi Fabricii Biblioth. Graec, vol. XI p. 770—804 Hamb. 1722).

1). Veđi Dict. scriit. bis, de E. S. Eugeniū la cuvântul Eugeniū Bulgaris.

2). Ομολογία της ανατολικής Ἐκκλησίας της καθολικής και ἀποστολικής... διὰ Μητροφάνου ἱερομονάχου, publicată cu traducerea latină-Helmstadii, 1661.

a lui Dositeiū, patriarhul Ierusalimului, cetită și aprobată în sinodul din Ierusalim, dela anul 1672, pe urmă trimisă, din partea tuturor primatilor răsăritului, sântului Sinod, în 1723, ca o espunere exactă a credinței ortodoxe ¹⁾; și 3-lea *Confesiunea saū espunerea credinței bisericeī ortodoxe apostolice*, de Eugeniū Bulgaris, care muri în Rusia, purtând dignitatea de arhiepiscop de Slavensk și Kherson ²⁾.

2). In limba rusă: 1° *Catechismul* eminenței sale Teofan Procopovici, care se întrebuiță mult timp în scōle ³⁾; 2° *Catechismele* (cel mic și cel mare) a eminenței sale Platon, Mitropolitul Mosevei, care avură aceeași destinațiune ⁴⁾; 3° *Catechismele*, și mai ales cel mare, al eminenței sale Filaret, Mitropolitul Moscvei, care se publică în ȕilele nōstre, fie pentru învetămēntul scolar fie pentru folosul creștinilor ortodocși ⁵⁾.

Cercetările dogmatice speciale din epoea acēsta, precum și acele care aū precedat'o, se raportaū mai ales la acele din obiectele credinței, care erau în prada atacurilor eterodocșilor și prin urmare aū un caracter mai polemic. Pintre scrierile acestea, cele mai bune sunt: 1° *Contra papistașilor*: 1° *Despre purcederea sântului Spirit*; acele ale lui George Corezi, Iōnichie Galiatowski; și mai ales a lui Adam Zernikaw și Teofan Procopovici; 2). *Contra învetătaturei despre supremația papei*; acele ale lui George Corezi,

¹⁾. Ea se află în original, cu versiunea latină, în Kummel. Libri symbol. Eccl. graecae, si în rusește, ea a fost publicată sub titlul: Epistola patriarhilor bisericeī catolice ortodoxe despre credința ortodoxă.

²⁾. Veđi Dict. lui Eugeniū la cuvēntul: Teofan Procopovici.

³⁾. Imprimată în elinește la Amsterdam. 1765.

⁴⁾. Ibid. la cuv. Platon Leuchine.

⁵⁾. Pintre alte catechisme, care aū apărut în epoea actuală: I se cunōște în grecește: 1° *Συνοψις τῶν θείων καὶ ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας δόγματων*, de Grigorie Protosincelul, Venet. 1635; *Κατήχησις ἱερὰ...* de Nicolai Bulgarul Venet. 1781; 2° *Sacra tabula fidei Apostolicae sanctae, oecumenicae ac orthodoxae graecae orientalis ecclesiae...*, edit,

Iónichie Galiatowski și Nectarie, patriarhul Ierusalimului; 3° *Despre momentul transubstanțiațiunei Eucharistiei; sau despre timpul prefacerii Eucharistiei*; acele ale fraților Lichondoff, Iónichie și Sofronie, ale st. Dimitrie al Rostovului și Stefan Iavorski. — II Contra Protestanților: 1° *Despre cele șapte taine ale bisericeii, icône și invocațiunea sântilor*; aceea a lui George Corezi; 2° în genere *Contra erorilor Luteranilor și Calvinistilor*; acele ale lui Meletiu Siriga, a fraților Lichondoff, a lui Stefan Iavorski și Teofan Lapatinski: III. *Contra sectarilor Rusiei*: 1). *Despre timpul venirii lui Antichrist și despre sfârșitul lumii*; scrierea lui Stefan Iavorski; 2° *Contra tuturor erorilor în general*; cărțile publicate sub numele sântilor patriarhi ai Rusiei, scrierile lui Dimitrie al Rostovului, Teofilact Lapatinsky, Pitirim, Teotoche ¹⁾ a P. S. Filaret, Mitropolitul Moscvei ²⁾ și a P. S. Ignatie de Voronej ³⁾. În timpurile din urmă, o mulțime de cercetări și în genere scrierile dogmatice particulare, de mai multă sau mai puțină întindere, au fost inserate în cele trei jurnale eclesiastice, publicate la noi; *Lec-*

(numai în latinește) a Theocleto Polyide, arhiepiscopului în sanct. Monte, 1736 — II În Rusia: 1° *Prescurtarea de catechism, sau culegerea științei privitoare la articulele credinței*, de Movilă, publ. la Kiew în 1645. la Lirow în 1646 și la Moscva în 1649. 2° *Cartea uniceii credințe adevărate, ortodoxe și a sântei bisericeii*, publ. la Moscva în 1648; 3° *Catechismul, sau scurtă învățătură în sânta credință a bisericeii catolice de orient...* espusă în sensul st. Bisericeii de orient. Cernigov. 1715; 4° *Noul Mentor sau instrucțiunea adolescenților de arhim. Mac. Sovsalnikoff. st. Petersburg. 1785*; 5° *Catechismul preotului Alex. Belikof Moscva, 1818, etc.*

¹⁾ Pentru titlurile operilor scriitorilor greci, aci menționate, vezi Heineccius, *Abbildung der alt. und neuen. griech. Kirche*, Leips. 1711 Anhang p. 70—80; pentru unele, Fabricius *Biblioth. Graec.* vol. X, 787—729 și vol. XI, 770—804 Hamburgi 1722. Cât despre scriitorii ruși, consultă dict. hist. al Metrop. Eugeniū, la numele autorilor respectivi.

²⁾ *Hom. la așa numitul cult vechiū, impr. Lect. Chr. 1805—1836.*

³⁾ *Adevărul sântei mănăstiri de Solavitsk, întru falsitatea supliceii numită Solavitsk, privitoare la credința. st. Petersburg. 1844, etc.*

tura creștină ¹⁾, *lectura de Duminică* ²⁾ și *operile Sântilor părinți* cu apendice asupra subiectelor spirituale ³⁾, precum și în tratatele elevilor academiilor noastre eclesiastice, care se publică din timp în timp la st. Petersburg, Moscva și Kiew ⁴⁾.

---

¹⁾ D. e. 1 Doctrina despre D-zeu, întru cât este unic și 2° Invățătura despre D-zeu, ca Părinte, Fiú și st. Spirit (Lect. crest. 1822, VI, p. 50 și 166); 3° Cugetări despre ângerul păzitoriu, 1823 XI, 301; 4° Despre st. Spirit și operațiunile sale 1843, II, 163; 5° Despre înpăcarea lui D-zeu cu omul prin mijlocirea lui Is. Chr. 1853, IV, 317; 6) Despre întemeierea bisericei lui Is. Chr. pe pământ. 1839, III, 43 și 174; 7). Despre sânta biserică creștină 1846, IV, 70; 8). Despre predestinațiune 1845, IV, 301; 9° Despre comemorațiunea morților, 1824 XVI, 169 și altele..

²⁾ D. E. 1° Despre harul st. Spirit, V, 59; 2° Despre gloriificarea sântilor VI, 73; 3° Tipurile vechiului Testament, privitoare la persóna și cultul Maicei Domnului, VII, 293; 4° Comomaraea morților VIII, 151; 5° Invățătura bisericei ortodoxe catolice despre st. Fecióra Maria XI, 273 și altele.

³⁾ Anume: 1° Despre biserică ortodoxă, a lui Christos; 2° Despre providența divină (apend. part. I-iú); 3° Despre întreitul ministeriu al lui Is. Chr. (part. 2); 4° Despre pregătirea némului omínesc a primí pre Mântuitorul lumei (part. 3°); 5). Despre persóna Domnului nostru și Mântuitorul Is. Chr. (part. 5°) și altele.

⁴⁾ Așa de es. cugetări: 1° Despre chemarea sântilor; 2° Despre adorarea st. ângeri; 3° Despre comemorarea morților; 4° Despre pogorirea lui Is. Chr. în iad; 5° Despre adorarea reliquiilor; 6) Despre îndrăciit, de care vorbește Evangeliul (III vol. al esercíțiilor studentilor Acad. Ecl. de st. Petersburg din anul VI, publicate la st. Petersb. 1825); 7). Despre purcederea st. Spirit (vol. I Esercíțiile elevilor din an. V Kievv. 1-32) 8) Despre căile providenței divine în convertirea pecătoșilor (vol. I al culegerii compunerilor studentilor Acad. bis. de Kievv 1839); 9 Despre divinitatea Fiului lui D-zeu; 10 Despre ungere și 11° Despre comemorarea morților (comp. stud Acad. bis. de Moscva, publicate a parte.

TEOLOGIA

DOGMATICĂ ORTODOXĂ

PARTEA I

Despre Dumnezeu în sine și despre raportul său general cu lumea și cu omul.

(ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΑΠΑΝ)

SECTIUNEA I

DESPRE DUMNEDEŪ ÎN SINE.

*Trei sunt cari mărturisesc în cerii :
Tatăl, Cuvântul și Duhul Sânt ; și acești
trei una sunt (I Ión V, 7).*

§ 9 *Ce știm noi despre D-zeu, după învățătura bisericei ortodoxe.*

Biserica ortodoxă începe tot ce ne învață ea despre D-zeu, în simbolul apostolilor, cu aceste cuvinte... *Cred...* și ăta cea dintăi dogmă, ce și propune ea de a ni împărtași : «D-zeu este necuprins de mintea ominescă ; omul nu pöte să'l cunöscă de cât numai în parte, întru cât bine voește el singur a ni se descoperi nouă, pentru credința și spre folosul nostru.» ¹⁾.

¹⁾ ăta ce învață biserica ortodoxă : 1-u Despre ființa lui D-zeu : „Ceia ce este D-zeu în ființă, nu pöte sci nici o creatură vėđută și nevėđută, adecă nici chiar āngerii ; cāci nici o asemānare nu pöte fi între Creator și creatură. Dar pentru folosul nostru, precum đice Cy-

Acesta este un adevăr netăgăduit, lămurit, espus în sânta Scriptură și desvoltat pe larg în scrierile sântilor părinți și învătători ai bisericeii, chiar pe temeiul minței sănătoșe.

Cărțile sante predică pe de o parte că *«D-șeu locuește în o lumină neapropiată, pe care nimene din ômeni nu l-a vëdut și nici nu pôte să l vada.»* (Tim. VI, 16)¹⁾; că nici omul și chiar nici o creatură nu pôte să cunôșcă în totu natura sa; *«că judecătțile sale sunt necercate și căile sale nepătrundibile»* (Rom. XI, 33, 34; comp. Ión I, 18; Ión IV, 12; Lev. I, XVIII, 3, 4) și numai D-șeu pôte să cunôșcă pre D-șeu perfect; *«câci cine cunôșce cele ale omului, dacă nu spiritul omului, care este într' ênsul? De asemenea nimența na cunoscute ceia ce este în D-șeu decât numai spiritul lui D-șeu»* (I Cor. II, II). *Și nimene nu cunôșce pre Fiul șară*

ril Ierusalimitenul, este destul a șei, că avem numai un D-șeu adevărat, viu și etern, care se asemăna tot-déuna cu sine însuși și nu se schimbă (Mărtur. Ortod. Art. I resp. 8). 2° Despre Treimea persónelor în D-șeu: „Nu este comparațiune care se pôta esplica pe deplin acest misteriu, și să represinte lămurit spiritualu nostru, cum D-șeu este uul în ființă și întreit în persóne. . . Nici o înțelepciune ominéseă, nici chiar ânger, nu este în stare de a înțelege, nici o limbă nu pôte espriima acesta. Ast-feliu fiind credința noastră, ne reținem de la ori-ce cercare mai departe. Este de ajuns pentru noi, că șt. Scriptura a vechiului Testament, vorbind despre unul adevăratul D-șeu, ni arata Treimea sa în persóne. Sânta Scriptură și învătăorii bisericeii ni vorbesc foarte adesea de acesta.“ (Ibid. resp. 10). 3° Despre atributelu lui D-șeu: „Atributelu lui D-șeu sunt necuprinse, ca și El însuși. Deci, noi putem să ne facem o idee de ele și să vorbim, numai pre cât ni s'a dat a cunôșce din șt. Scriptură și învătăorii bisericeii.“ (Ibid. resp. 11). Aceiași învătătura se propune și în catehismul cel mare creștin al bisericeii catolice, ortodoxe de răsărit, în esplicarea art. I al simbolului credinței, și adese ori esprimata în cărțile serviciului dumnezeesc, d. e. în Liturgiieru: „*Cuviincios lucru și drept este a te lăuda. . . câci tu ești D-șeu nespus, necunoscut, nevëdut, necercat, nepătruns și nespus*“ (F. 81 Moseva 1817); în Trebnic: „*Rege etern, nevëdut, necercat, nepătruns și nespus*“ (F. 234 Mosc. 1836); în Octoih: „*Nu, chiar ângeru, aceste puteri nemateriale, nu pot să te înțelegi Unitate, Trinitate eternă*“ (art. I. f. 93 Mosc. 1838).

¹⁾. Alte locuri despre acesta: Ex. XXXIII, 18—20; Iob XI, 7—9; Intel IX, 13; Sir: XLIII, 33, 34.

numai Tatăl, și nimene nu cunoște pre Tatăl fără numai Fiul., (Mat. XI, 27). Dar de altă parte cărțile sante ni spun că această ființă nevedută și necuprinsă cu mintea, bine-voi singură a se arăta ómenilor în creațiune: «*căci perfectiunile nevedute ale lui D-zeu, vecinica sa putere și dumnezeirea sa, s'au făcut vedute dela crearea lumii prin cunoscința ce ni dau creaturile de ele.*» (Rom I, 20; comp. Ps. XVIII, 2, 5; Ințel. XIII, 1, 5), și mai mult în descoperirea supranaturală, când «*vorbind odinioară părinților noștri, de multe ori și în deosebite chipuri, prin profeți; ni-au vorbit și noue în zilele acestea prin propriul seú Fiú.*» (Hebr. I, 1, 2; comp. Ințe IX, 16, 19), și că acest Fiú unic a lui D-zeu, s'a arătat aici în trup (1 Tim. III, 16) ni-a dat înțelepciune, ca să cunoștem pre adevăratul D-zeu (II Ión, V, 20), apoi a predicat învățatura sa prin apostoli, după ce au trimis asupra lor pre «*spiritul adevărului, care cercă toate, chiar și cele ascunse ale lui D-zeu.*» (Ión XIV, 17-18; 1 Cor. II, 10). In fine st. Scriptură afirmă că deși «*Fiul unic, care este în sinul Tatălui.*» ni-a dat ast-feliú «*cunoscința de D-zeu, pre carele nimenea nu l-a vedut* (Ión. I, 18), numai puțin, «*chiar acum, noi vedem pre cel nevedut numai ca prin o oglindă și în enigme; chiar acum nu pricepem pre cel necuprins de cât imperfect*» (1 Cor. XIII, 12); chiar și acum «*mergem către el prin credința și nu pe vedute,* 1) (II Cor. V, 7).

1). Aceste cuvinte ale st. apostoli deslegă una din cestiunile cele mai importante, nu numai ale teologiei, ci și ale filosofiei. adică: dacă și până la ce punct ni este cu putință a avea noțiuni metafisice despre D-zeu. Apostolul dice pozitiv, că aceste noțiuni sunt cu putință; însă el observă: 1° că acum vedem pe D-zeu ca în o oglindă (*δι' ἐσόπτρου*); nu'l videm dar nemijlocit, față în față, precum videm obiectele lumii fizice; noi videm numai imagina lui D-zeu, care pentru noi se răsfrânge în oglinda lumii și a descoperirii. Nu numai atâta, prin mijlocul unei oglinde se pôte cunoște destul de bine obiectele, mai ales că oglinda răsfrânge curat și distinct; dar apostolul adauge: 2° că din contra, chipul lui D-zeu ni se presintă în oglindă întunecos, sub un vël, în enigmă (*ἐν αἰνίγματι*). Dar o enigmă

Sânții părinți și învățători ai bisericii desvoltară adevărul acesta pe larg, mai ales cu ocaziunea unor opinii eretice, care apăruse în privința acésta.

Câți-va eretici învătau, că D-zeu este cu totul cuprinzătoriu pentru noi că, noi 'l cunoșcem tot așa de bine, precum se cunoșce el pre sine; și că ceia ce contribue mai ales la acésta sunt numele care exprimă însași ființa sa; ast felii fură în secolul al II-lea Valentin, Ptolomeu, Carpocrat ¹⁾, și mai ales Aetiū și Eunomiū cu aderenții lor, cari vițuiră în vécul al patrulea ²⁾. Cei trei dintei fură combătuți de st. Irineu ³⁾; Eunomiū și discipulii sei, de st. Grigorie Nisanul, Grigorie Teologul, st. Vasilie, st. Chrisostom. etc. ⁴⁾. Ei se uniră a demonstra că ființa saū natura lui D-zeu este nepătrunsă de noi: 1° pentru că spiritul nostru este finit, mărginit, pe când D-zeu este infinit, nemărginit, și infinitul ar înceta de a fi așa, dacă s'ar putea înțelege complet

trebuie să fie deslegată și deslegarea ei este tot-déuna cam grea, și nu pôte conduce de cât la ipotese și presupunerii, mai mult saū mai puțin norocite. De aceia și apostolul încheie dicënd: 3° că nu cunoșcem pre D-zeu acum de cât în parte, adecă că nu cunoșcem de plin pre D-zeu și că ceia ce scim despre el, scim numai necomplet; 4° că prin urmare caracterul cunoștinței noastre metafisice este credința: „*mergem pe calea credinței și nu pe vedute.*“ Este firesc lucru a aduce aici însuși cuvintele lui D-zeu, pe care le-a auzit Moisi, când acésta exprimă dorința de a 'i vîdea fața: *Dosul meu vă vedea, ér fața nici-o dată* (Ex. XXXIII, 23).

¹⁾ Irén. contr. Haeres. lib. II, c. 28, n. 9.

²⁾ Aetiū dicea: „Cunoșc pre D-zeu așa de bine și perfect că nu m'asī cunoșce pre mine așa“ (Vid. apud. Epitaniū Haeres. 76); și Eunomiū se laudă, că cunoșce desevășit ființa lui D-zeu și în genere cunoșce pre D-zeu așa, precum se cunoșce pre sine. (Teodoret Haeret. fabul. lib. IV, c. 3).

³⁾ Veđi mai sus și Lectura creștină 1838 III p. 3—19 art. st. Irineu, episco. de Lion. Despre aceia că în cercetarea, misteriiilor D-đești, nu trebuie a se îndepărta de regula adevărului și a ideii sănătoșe despre D-zeu, ei a crede st. Scripturii și a nu se confunda în cercetării mai presus de mîntea ominescă.

⁴⁾ St. Grigorie Nisanul: contra Eunomium orationes duodecim (in t. II ed. Morel). St. Grigorie teologul: cinci cuvinte despre teologie, contra lui Eunomiū (Lect. creșt. 1841 part. I, II, III și

de o ființă finită ¹⁾; 2° pentru că spiritul nostru mărginit este unit cu corp material, care ca o masă întunecată este interpusă între noi și divinitatea nematerială, și împedecă ochiul nostru spiritual de a primi în totă curățenia lor razele luminei dumnezeiești ²⁾; 3° pentru că spiritul nostru, pe lângă că este mărginit și strâns unit cu corpul, este întunecat prin păcat, ceia ce l face și mai puțin apt de a se înălța până la contemplațiunea curată a Dumnezeirii ³⁾; 4° pentru că nu pricepem perfect nici chiar ființele și obiectele mărginite, care sunt tot-deuna sub ochii noștri, noi nu pricepem nici esența materiei și elementele, care lucrăză în natură, nici esența sufletului nostru și modul unirei sale na corpul, nici natura îngerilor, arhangelilor și a alor puțeri necorporale ⁴⁾. 5° Ei observă cât de imperfectă era cuoperile st. părinți t. III); st. Vasilie: Reînfrângerea discursului apologetic al nepiosului Eunomiū (operile st. părinți, t. VII); st. Chrisostom: cincî discursuri despre cel necuprins, contra anomeilor (Lect. crest. 1844, part. III și IV și 1842, I); st. Efrem: contra scrutatorilor esenții lui D-deū (Lect. crest. 1838, I, 20).

¹⁾ „Divinitatea ar fi negreșit mărginită, dacă ea ar fi pricepută de minte; căci chiar cugetarea este un felu de mărginire.“ (Operile st. Păr. III p. 26). Aceiași idee se întâlnește în Iustin (Trifon n. IV), Athenagora (Legat. X), Ireneū (advers. Haeres. IV, 19), Teofil Antiochénul (ad. Autol. I. 3), Atanasie cel mare (decret. sinod. Nicean n. 22) și Augustin (De civ. Dei. lib. XII c. 18).

²⁾ „Intre noi și D-deū se află aceiași materie întunecată, care odinoră, sub forma unui nour, despartia pre Ebrei de Egipteni. Și étă pôte ceia ce însamnă aceste cuvinte: *Pus-aū întunerec spre locuința lui* (Ps. XVII, 12), adecă corpul nostru, prin care puținî ómenî vèd și ceia ce vèd e fórte puțin“ (operile st. Părinți III 28; comp. p. 20).

³⁾ „Nu pôte să judece fie-care despre D-deū, numai ace-ia sunt capabili de acésta, cari s'aū esăminat pe sine bine, aū petrecut viața lor în meditațiune, și mai ales aū curățit saū cel puțin și curățat sufletul și corpul. Pentru cel necurat este chiar primejdios de a se atinge de acela, căre este curat, ca și pentru un ochiū slab a privi razele sórelui“ (oper. st. Părinți III, 7). „Trebue decî a se curățî pre sine și apoi a vorbi cu acel curat“ (ibid. II, 116; comp. 174).

⁴⁾ Acésta dovadă este esplicată de Ireneū (Lect. crest. 1838, III. 1—7), st. Chrisostom (ibid. 1841, IV p. 59), st. Vasilie (operile t. Părinți; VII, 36-37) și mai ales st. Grigorie teologul (ibid. III 35-51).

noscința de D-zeu chiar la acei cari s'aũ invrednicit de descoperiri particulare, ca Moisi, Isaia, Ezechiel, Petru și Paul, în genere toți profetii și apostoli¹⁾; 6° că nu numai omenii cunosc neperfect natura lui D-zeu, ci chiar Heruvimii și Serafimii și în genere toate spiritele cele mai înalte și mai perfecte ale creațiunii²⁾; 7° în fine, dacă D-zeu ar fi desevârșit inteligibil, ar înceta de a mai fi D-zeu pentru noi³⁾. Numind pre D-zeu necuprins de minte, sãntii pãriinți⁴⁾ l numeãũ nespus, nepovestit, nedescriptibil⁴⁾; ei diceãũ, cã toate numele pe care i le atribue sãnta Scripturã, numele de Iehova (cel ce este) Elochim (plurarul dela Eloah, cel puternic), de Adonai (Domn), Sadaĩ (tare, a tot puternic), de D-zeu, dõmn, etc., nu esprimã esența sa, ci numai ceia ce se rapõrtã la esența sa (τὰ περὶ τὴν φύσιν), sau aratã referința sa cu lumea și cu omul⁵⁾ și sunt nume mai mult negative

1). Acãstã dovadã se espune pre larg de Chrisostom (Lect. crest. 1841, III, 373—379; IV, 200), Vasilie cel mare (operile st. Pãriinți VII, 35 și 37 și Grigorie teologul Ibid. III, 33—36).

2). St. Chrisostom consacrã tot discursul al II spre dezvoltarea acestei idei, în contra anomeilor, precum și mare parte din al patrulea (Lect. crest. 1841, IV, 165—206).

3). Θεὸς γὰρ καταλαμβάνομενος οὐκ ἔστι Θεός (Atanas Quest. ad Antiochl resp. la întreb. 1 și erãși Lect. crest. 1842, II, 213).

4). Ἀρρητός (Justin Apolog. 1 n. 61); ἀνόμοιος (Maxim, Tyr. disc. VIII, § 10); ἀκατομάστος; (Greg. teol. operile st. pãriinți III, 96); ἀνονόμαστος (Tatian ad Gr. n. 5); Θεοφίλ ad Autolic 1, 3); ἀπρακτός (Gregor. Nisanul orat. XII contra Eunom); ἀνεκπράκτος (Eu. seb. demonstr. evang. IV, 1): inenarrabilis (Iren. contra Haeres. IV, 20 n. 6); ineffabilis (August. în Psalm. 85 n. 12), etc.

5). „Nu este nici un nume care, cuprindẽnd totã esența lui D-zeu, sã fie în deajuns a l exprima complect.“ (st. Vas. Operile st. Pãriinți, VII, 31). „Dupã mãrturiile sãnteĩ Scripturi, scim cã Divinitatea este nenumitã și nespusã (ἀκατομάστων τε καὶ ἀπρακτων), și afirmãm, cã totã denumirea inventatã de õmeni, sau invẽtatã în cartile sãnte n'ar putea sã exprime ceva din esența divinã (περὶ τὴν θεϊαν φύσιν νοούμενον) dar nu esprimã nici ființa însãși.“ (Greg. Nis. Tract. quod non sint tres dii, t. III, p. 18, ed. Morel). „Ceia ce noi atribuim lui D-zeu afirmativ ne aratã ne esența sa, ci numai ceia ce se rapõrtã la ea [τὰ περὶ τὴν φύσιν]. Trebuie a crede cã fie care din calitãțile atribut ve lui D-zeu exprimã, nu ceia ce este el prin esența, dar ceia ce un

de cât afirmative ¹⁾; că noi nici odată nu am fi în stare de a găsi unul, care să corespundă esenței sale ²⁾; că chiar această anonimie (ἀνωνυμία) a lui D-zeu este cauza diferitelor și număróselor denumiri (Πολυωνυμία) ce'i atrebuim ³⁾.

Dar, pe când unii eretici cădeaū în extrem, susținēnd că D-zeu este cu totul necuprinđibil pentru noi, alții, după esemplul câtor-va păgâni, se aruncaū în extremul opus. Voim să vorbim de *Marcioniți* și alți învățători falși asemenea lor din timpul acela, cari afirmaū, că D-zeu este cu totul neaccesibil inteligenței nóstre, că este un D-zeu cu deseve-

este, sau óre care raport între El și ceia ce i se opune, sau ceva care decurge din esența sa [τι τῶν παρεπομένων τῆ φύσει], sau óre care lucrare divină.“ [Ión Damasc. Exp. acurată a credinței ort. p. 9 și 32; Mosc. 1844]. Grigorie Teologul ȑice ceva de asemenea [oper. st. Păr. III, 96]: „Dintre tóte numele Divinității, numai: *Cel ce este*, era privit de unii ca meritând preferința, întru cât exprimă în parte însași esența lui D-zeu.“ — „Cu câtă ușurință“ ȑice st. Grigorie, se înțelege cuvintele *Cel ce este* și *D-zeu*; acestea sunt numele esenței divine, mai ales *Cel ce este*, nu numai pentru că acel care vorbește lui Moisi pe munte, întrebat despre chipul cum ar trebui să fie numit, 'și dădu singur acest nume și ordonă a spune și poporul: *Cel ce este m'a trimis la voi* [Ex. III, 14], dar și pentru că acest nume ni se pare a fi cel mai esențial al lui D-zeu [operile st. Părinți III, 96—97]. „Cel mai caracteristic din tóte numele atribuite lui D-zeu, ȑice s. Ión Damascen, este ó ὄν cel ce este, precum ȑice singur respunđēnd lui Moisi pe munte: *Să ȑici filor lui Istraíl cel ce este m'a trimis la voi* [Ex. III, 14]; căci D-zeu conține în sine tot ceia ce are existență, asemenea unui ocean de existență infinită și fără margini.“ [Esp. acur. a cred. ortod. p. 32]. Aceiași ideie se află la Dionisie Ariopag. [De divin. nom. cap. V], Epifaniū [Haeres. 69] Ambrosie [Coment. în ps. 43] și Ieronim [Epist. 136].

¹⁾ Teofil ad Autolyc. I 3—4; Greg. Naz. Hymn. de Deo; Dion Ariopag. De divin. nom. cap. 1 § 5; I. Damascen, Espunerea cred. ort. cap. IV p. 8—9 „Deus ineffabilis est; facilius dicimus quid non sit, quam quid sit“, observă fer. Augustin [In Ps. 85 n. 12].

²⁾ Ονομα γάρ τῷ ἀρρήτῳ θεῷ οὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν. εἰ δέ τις τολμήσειεν εἶναι λέγειν, μέμνηε τὴν ἄσωτον μανίαν [Justin apolog. II, 6]; aceiași ideie se găsește la Chrisostom [Hom. II în epist. ad. Hebr. p. 438]. Augustin [Tract. în Ps. 35] și alții.

³⁾ Teofil ad. Autol. 1, 3, 4; Greg. Naz. Hymn. de deo; Greg. Nys. Contra Eunom. orat. XII, p. 757 Morel.

şire necunoscut ¹⁾, întemeindu-se mai ales pe cuvintele Mântuitorului (Mat XI, 27): *Niminea nu cunoşce pre Fiul fără numai Tatăl, şi pre Tatăl nu'l cunoşce nimene fără numai Fiul* ²⁾. Etă ce scriea st. Irineu spre reînfrângerea acestei erori: «Mântuitorul nu ȳice că este absolut cu neputinţă de a cunoşce pre D-ȳeu; ci ȳice numai, că nimene nu pôte fără voinţa anumită a lui D-ȳeu, fără să fie învăţat de El, fără descoperirea sa: «*Nimenea nu cunoşce pre Tatăl fără numai Fiul şi căruia va voi Fiul să'î descopere.*» Dar, fiind-că Părintele a voit, ca noi să cunoşcem pre D-ȳeu şi fiind-că Fiul ni l-a descoperit, apoi în privinţa acésta avem tôte cunoscinţele trebuincioşe. Almintrelea ar fi fost zădărnă venirea Fiului lui D-ȳeu pre pământ. S'ar putea ôre să fi venit ca să ni ȳică ôre cum: «Nu căuta pre D-ȳeu; căci nu se pôte cunoşce, şi nu'l vei afla.» ³⁾! Sântii părinţi carii 'l urmară şi se aplicară a reînfrânge pre Eunomieni făcură asemenea. Demonstrând că esenţa lui D-ȳeu este necuprinsă de mintea ominescă, nu contestară nici o dată aceştia posibilitatea de a cunoşce pre D-ȳeu; din contra ei învăţară, că deşi nu cuprindem cu mintea pre D-ȳeu în esenţa sa, putem însă să'l cunoşcem în lucrurile şale, în creaţiune şi Providenţă, în natura vedută şi în consciinţa noastră ⁴⁾, şi mai ales în descoperirea sa supra-natura-

¹⁾]. Pintre scriitorii păgâni, mulţi priveau pre D-ȳeu cu totul necuprindibil. Se cunoşce tratatul lui Simonide. Tiranul Hieron 'l întrebă: Ce este D-ȳeu? El il rugă să'î acorde o ȳi ca să se gândescă; pe urmă întrebă a doua ôră, el ceru trei ȳile, apoi şese, două spredece şi aşa mai departe; după care răspunse: Cu cât cuget mai mult asupra întrebării, cu atâta 'mi vine mai întunecată [Cicero. De natura deorum n. 22. veđi şi Plato, In Timeo p. 28].

²⁾]. Irineu contra Haeres. lib. I, cap. 27, n. 1; lib. III, cap. 24, n. 2; lib. IV cap. 20, n. 6].

³⁾]. Ibid. lib. IV, cap. 6, n. 4.

⁴⁾]. Εἰς μὲν θεογνωσίας τροπὸς ὁ διὰ τῆς κρίσεως ἀπάσης, ἕταρος δὲ οὐκ ἐλάττων, ὁ τοῦ συνειδήτου; [Chrisostom Hom. XI, t. V. p. 53]. «Ὅπως διεκόσμησε τὴν κρίσιν ὁ θεός, ὥστε καὶ μὴ ἀμάρταν αὐτὸν τῆ ψῆσει,

lă ¹⁾; că deși pînă la numirele lui D-zeu, nu este nici una, care să exprime însuși esența sa, totuși luate împreună sau p_rivite fie-care a parte, aceste nume ni dau o noțiune destul de clară și mai mult de cât ajungătoare despre D-zeu; ceia ce trebuie a se dice despre tôte, atît cele negative, cât și afirmative ²⁾; că în fine, dacă ni ar fi cu totul cu nepuțință a cunósce pre D-zeu, predicarea evangheliei ar fi zadarnică, precum și credința noastră; ceia ce ar duce de a dreptul la ateism ³⁾. Numai cunoscința ce o avem acum

ὁμως εκ τῶν ἔργων γινώσκουσαι [Atanas. orat. contra Gent. t. I p. 38]. Πάσιν ἡ γνώσις τοῦ εἶναι θεὸν ὅπ' αὐτοῦ φυσικῶς ἐγκατεσπαρται, καὶ αὐτῇ δὲ ἡ κρίσις, καὶ ἡ ταύτης συνοχὴ τε καὶ κυβέρνησις τό μεγαλειον τῆς θείας ἀνακηρύττει φώσεως [Ciril Alex. lib. de s. Trinit p. 1]. St. Dionisie Ariopagitul indică chiar cele trei căi prin care ajungem dela lucrurile create la cunoscința de Dumnezeu: ἐν τῇ πάντων ἀφαιρέσει καὶ ὑπεροχῇ καὶ ἐν τῇ πάντων αἰτία [De divin. non. VII] adecă, împrumutând limba scolastică: *calea negațiunei*, „via negationis“, care constă în a nega lui D-zeu tôte imperfecțiunile ce le observăm în creaturi; *calea causalității*, „via causalitatis“ prin care atribuim lui D-zeu perfecțiunile ce se observă în creaturi, ca cauza lor, și *causa escelenței*, „via eminentiae“ prin care'i atribuim aceste perfecțiuni în supremul grad. Dar alți părinți distingeau numai două căi, *calea negațiunei* și *calea afirmațiunei*; *calea causalității* și cea a escelenței făceau una, căci ambele învață a afirma ceva despre Dumnezeu [operst. Părinți VII, 31; st. I. Damasc. Exp. ac. a cred. ort. lib. I cap. 12, p. 39].

¹⁾ Isid. Pelus. 396 lib. I p. 96: Atanas. Alex. Orat. contr. Gent. n. 1 s. a.

²⁾ După ce a șis că nu e nici un nume care se exprime esența lui D-zeu, st. Vasilie cel Mare adauge: Cu tôte acestea mai multe nume diterite luate fie-care în însemnarea sa particulară, formeză o idee întunecată și necompletă, în adevăr, față cu totalitatea; dar ajungătoare pentru noi. Numele ce se dau lui D-zeu exprimă unele ceia ce este el, altele ceia ce nu este el. În adevăr, prin aceste două mijloce negațiunea aceea ce nu este și afirmațiunea pentru aceea ce este se formeză în noi un feliu de întipărire despre D-zeu. (Oper. st. Păr. VII, 31). Aceiași ideie este exprimată și în Dionisie Ariopagitul (De Divin. nom c. 4). Teodoret (Serm. II de Principiis) și st. Ión Damascen (Espunerea acurată a cred. ort. lib. 1, cap. 9 p. 32, 33 și 39).

³⁾ Eū nu dic că nu se pôte înțelege existența lui D-zeu, ci ceia ce este El. Căci dore nu predicăm noi în zadar; nu credem în zadar... Sinceritatea noastră să nu fie pentru voi o causă de ateism (Greg. Teol. Oper. St. Părinți III. 21—21).

despre D-zeu, diceau luptătorii și apărătorii învățături creștine, această cunoștință comparativ cu cea ce o vom avea în viața viitoare este cunoștința copilului față cu cea a bărbatului, este o cunoștință incompletă, obscură, conjecturală, în figuri și simboluri ¹⁾, o cunoștință, ce se întemeiază, și se încoronază prin credință ²⁾.

În fine pentru a da în puține cuvinte ideile sântilor părinți asupra dogmelor ce esaminăm, vom cita cuvintele st. Ión Damascen, luate din cap. I al *Expunerei sale acurate a credinței ortodocse*. «Divinitatea, dice el, este nespusă și ne cuprinsă; căci nimene nu cunoște pre Tatăl fără numai Fiul și nimene nu cunoște pre Fiul fără numai Tatăl. (Mat XI, 27). De asemenea Sântul Spirit cunoște pre D-zeu, precum spiritul omului cunoște ceia ce este în om (1 Cor. II, 11). Deci, afară de ființa primă, ființa pe deplin fericită, nimene n'a cunoscut nici odată pre D-zeu, fără numai acela căruia D-zeu i-a descoperit; nimene, nu numai dintre oameni, dar și pînre puterile cerești, pînre Heruvimi și Serafimi. Cu toate acestea D-zeu nu ni-a lasat în o completă ignoranță față de densusul. Căci, El a pus chiar în natura fie căruia ideea existenței sale, și creatura însăși, conservarea și direcția sa, mărturisesc mărirea lui D-zeu. (Intel. XIII, 5). Afară de aceia, D-zeu s'a făcut cunoscut, cel puțin atîta pe cât permit limitele inteligenței noastre, mai înteu prin Lege și Profeti, apoi prin unicul seu Fiú, Domnul Dumnezeu nostru și Mântuitoriul Isus Christos. De asemenea tot ceia ce ni-au împărtașit Legea și Profeti, Apostoli și Evangeliști, primim, recunoștem, respectăm și nu cercetăm nimic mai departe. Ast-feliú D-zeu, care scie totul și se în-

¹⁾ St. Chrisost. Di c. I despre cel necuprins, Lect. Crest. 1841. III 370.—371.

²⁾ Chrisost. Homil. XI în epist. ad Philip.; Clem. Alex. Strom. lib. VII, cap. 10; Atanas. Epist. I ad Serap. cap. 20; August. Epist. 120 ad Consentium.

grijește de conservarea fie-căruea, ni-a descoperit tot ceia ce, ni-a fost de tolos spre sciință și ni-a ascuns aceia ce nu suntem în stare de a înțelege. Noi ne mulțemim cu a-césta, și ne ținem de ea, fără se trecem vre odată margi-nile cele vecinice, nici se violăm tradițiunea D-đească ¹⁾. (Prov. XXII, 28).

§. 10. *Esența și împărțirea învățaturii ortodocse despre Dumneđe în sine.*

Esența a tot ce D-đeșu bine-voi a ni descoperi despre sine însuși, afară de referința sa cu cele-lalte ființi, biserica ortodoxă o esprimă în puține cuvinte în aceste điceri ale simbolului numit Atanasian: „Acésta este credința catolică, ca să adorăm pre unul D-đeșu în Treime și Treimea în Unime, nici amestecând ipostasele, nici despărțind ființa», sașu și mă scurt, în aceste cuvinte ale *Mărturisirei ortodocse* (Art. I resp. 10). «D-đeșu este unul în ființă și întreit în fețe.» Ast-feliu tótă învățatura ortodocsă despre D-đeșu în sine, se împarte în douė părți: 1° învățatura despre unitatea lui D-đeșu, din punctul de vedere al ființei, și 2° învățatura despre Treime, în privința persónelor.

---

¹⁾. Cuvintele St. Ciril Ierusalimiténul sunt éráși fórte însemnate: „Va đice cineva: dacă esența lui D-đeșu este necuprinsă, de ce vorbești tu de ea? Dar ce! dacă nu pot bea tótă apa unui riú, se póte óre pentru aceia să mă opréscă de a'mi lua câtă-mi trebuie? Pentru că ochii mei nu pot să cuprindă sórele întreg, ar trebui să nu privesc la razele sale atâta pe cât am trebuință? Fiind-că, întrând în o grădină, nu pot se mânânc tóte fructele, ai vroi tu ca să ies fără să'mi alinez pofta? (Catech. VI, 5 p. 100—101).

CAPITULUL I-ii

Unitatea lui Dumnezeu față cu ființa sa

§. 11. *Natura și dispunerea cercetării.*

Natura e creșterii despre D-deu, unic în ființă, este evidentă: trebuie mai întâi să arătăm că D-deu este unic în ființă, și apoi să expunem ideea despre ființa lui Dumnezeu.

I. Despre Dumnezeu unic în ființă.

§. 12. *Învățătura bisericii și prescurtare din istoria dogmei.*

Nemijlocit după cuvântul *«cred»*, care învață dogma necuprindibilității lui D-deu, pronunțăm în simbolul credinței aceste cuvinte: *«Întru unul Dumnezeu»*, mărturisind astfel o a doua dogmă a bisericii, dogma despre unitatea lui D-deu. Acastă dogmă în tot-deuna a fost considerată ca una din cele mai însemnate, mai temeinice ale creștinismului, precum se vede acesta din faptul, că se află în toate simbolele primite de biserică chiar înaintea celui Nicean ¹⁾, precum și în toate mărturisirile de credință particulare scrise în deosebite timpuri de către învățători, ori înaintea, ori în urma sinodului Nicean ²⁾. La început, și cu

1). Adecă: în simbolul bisericii din Ierusalim: Πιστεύω εἰς ἕνα θεόν...; al bis. din Cesarea: Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν...; din Antiochia: „Credo in unum et solum Deum...” (Apud. Cassian. de Incarnat. lib. VI p. 1272); de Alexandria; Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν (apud Socrat. lib. I, cap. 26); în mărturisirea credinței alăturată la constituțiile apostolice: Πιστεύω καὶ βαπτίζομαι εἰς ἕνα ἀγέννητον μόνον, ἀληθινόν θεόν...; în Ireneu: Ἡ μὲν γὰρ Ἐκκλησία παρὰ δὲ τῶν Ἀποστόλων παραλαβοῦσα τὴν εἰς ἕνα θεόν πίστιν... (Contra Haeres. lib. I. cap. 1, n. 1); Tertulian: „Regula fidei una omnino est, sola immobilis et irreformabilis, credendi scilicet in *unicum* Deum omnipotentem.” (De Veland. virgin. cap. 1). etc.

2). D. E. de Grigorie Taumaturgul: Εἰς θεός, πατήρ λόγος ζῶντος., Atanasie cel mare: Πιστεύομεν εἰς ἕνα ἀγέννητον θεόν (Opp. T. I. part. I p. 99); St. Vasilie: Πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν ἕνα μόνον ἀληθινόν καὶ ἀγαθόν θεόν (Cuv. despre Cred. T. II, p. 227, ed. Garnier) etc.

drept cuvânt, era pentru creștinii, cea dintâi dogmă, care distingea religiunea adevărată, dată de D-zeu, de toate religiunile false ale păgânismului, care predicau politeismul său realismul ¹⁾.

Adversarii învățătorei creștine despre unitatea lui D-zeu fură: 1° înainte de toate, și lucru foarte firesc, păgânii săi politeiști, cari trebuiau să fie convertiți la creștinism; 2° apoi, de prin vécul al doilea, ereticii creștinii, cunoscuți în genere sub numele de *Gnostici*, dintre cari unii sub influența filosofiei și a teologiei orientale, deși recunoscă un singur D-zeu suprem, îi asocia cu toate acestea o mulțime de zei inferiori, săi eoni, emanați din el și creatori ai universului; pe când alții trași de aceeași filosofie, cari căuta între altele a deslega cestiunea originii rului în lume, recunoscă două principii coeternă, neconținut în luptă: acel a binelui și acel a rului, ca cauze principale a tot binele și a tot răul, care există în lume ²⁾; 3° ceva mai târziu încă, de pe la finea vécului al treilea și mai ales de pe la începutul celui al patrulea, se iviră noi creștinii eretici, manihei, cari admiteau tot în același sens două divinități, una a binelui, alta a rului, subordonând unia împărăția eternă a luminei și alteia împărăția eternă a întunerecului ³⁾; 4° de pe la finea vécului al șeselea, secta puțin numerosă a triteiștilor, cari desprețuind învățătura creștină privitoare la Treimea persónelor în un singur D-zeu, recunoscă trei dumnezei, cu totul deosebiți unul de altul, cum ar fi de exemplu: trei persóne săi trei individualități óre-care din némul omenesc, de și toate de aceeași natură, și precum sunt în genere indivizi fie-cărei spe-

¹⁾. Iustin. Cohort. ad. Graec. cap. 36: Δυνατόν μανθάνειν ὑμᾶς ἕνα καὶ μόνον εἶναι θεόν. ὁ πρῶτόν ἐστι τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας γνώρισμα.

²⁾. Presc. de Ist. bis. a Em. S. Ionicențiu, sec. II, sect. VII, despre eresii și secte.

³⁾. Aceiași istorie sec. III și IV, sect. VII.

cie și a fie-cărei ordine de ființă ¹⁾; 5° în fine, de prin vécul al șeptelea până în al doi-spre-decelea paulicienii, pe cari mulți îi priveau ca o ramificare a maniheilor, și cari în adevăr ca și aceștia recunosceau două divinități, una a binelui și alta a reului ²⁾.

Aparând dogma ortodocsă contra tuturor erorilor acestora politeistice, diteistice și triteiste, părinții bisericeii ortodoxe avură statornic ideia, că D-șeu este unic, nu precum este un obiect óre-care, luat în ordinea altor obiecte de aceeași specie sau de același gen (în sensul acesta s'ar putea numi unic fie-care șeu al păgânismului, tras din mulțimea celor-lalți deși ai seși), ci în sensul acela, că nu este alt D-șeu nici egal, nici superior, nici inferior Lui, și că numai El este D-șeu unic ³⁾. Spre întemeierea acestui adevăr, părinții bisericeii ortodocse, luând în considerare oři caracterul

¹⁾. Secta triteiștilor datorește origina sa mai ales unuia Filipon gramaticul, care viețua la Alexandria, cam pe la 580 (Ion Damasc. De Haer. n. 83, ed. Le Quien și Presc. de Ist. bis. de Em. Inocentiu sec. VI, sect. VII). Acastă eróre fu urmată mai târziu de către școlastici, precum Godechalk (sec. IX), Roscelin (sec. XI), Petru Abelard (sec. XII), Scherlok și Petru Taydis (finea sec. XVII).

²⁾. Fotiu, *περί της Μανιχαίων αναδίαστροφής* (in S. XIII, ed. Galland); Presc. de Ist. bis. de Inocent. sec. IX—XI, sect. VII. În timpurile moderne (sec. XVIII), un scriitoru celebru frances (Bayle) vroia a se face apărătorul sistemului dualistic; în curënd înse se convinse de nesiguranța și neconșeșența acestui sistem (Bayle, *Eclaircissements sur les Manichéens*, in diction. crit.)

³⁾. Clem. Alex. Paedag. lib. I. c. 8: *Εν δὲ ὁ θεός, καὶ ἐπεξεργαστὸς ἑνός καὶ ὑπὲρ αὐτῶν μονάδα*; Origen, de Princip. 1, 6...: „Uti ne majus aliquid et inferius in se habere credatur (Deus), sed ut sit et omni parte *μονάς*, et, ut ita dicam. *ἕνας*.” Rufin Exposit. Fidei p. 18: „Când dicem că bisericele orientului cred întru unul D-șeu, Părinte a-tot-puternic și întru unul Domnul, trebuie a înțelege aici, că El se numește *singur, unic*, nu din punctul de vedere al numărului, ci acel al totalității (unum non numero dici, sed universitate). Ast feliu, vorbește cineva de un om sau de un cal; în cazul acesta, *un* se pune din punctul de vedere al numărului; căci pot să fie, doi-trei ómeni etc.; asemenea și pentru cal. Dară unde e vorba de *unul*, fără să fie cu putință a adauge un al doilea, al treilea, acolo cuvântul *un* se înțelege nu față cu numărul, ci cu totalitatea. Dacă d. e. dicem un șore,

însuși al adevărului, orî acel al adversarilor lor, aduceau de regulă dovezi de două feluri: unele luate din st. Scriptură, altele din mintea sănătoasă.

§. 13. *Dovezile despre unitatea lui D-zeu luate din St. Scriptură.*

Adevărul unității lui D-zeu este stabilit în sânta Scriptură cu multă claritate și amărăunțime.

Era dogma fundamentală a descoperirii vechiului Aședemânt: *Eû sunt Domnul Dumneđeul têu, cel ce te-am scos din pământul Egiptului, din casa robiei; să nu ai alți D-zei afară de mine.* (Ex. XX, 2, 3); așa sună cea dintâi poruncă a Decalogului, pe care o dădu D-zeu poporului istrailtén din muntele Sinaï și care servi de basă întregului Aședemânt vechiu.

În urmă însuși D-zeu amintea adesea acest adevăr Istrailtenilor. «*Vedeți*», le dicea prin gura lui Moisi, odată pe când adusesese jertfele lor demonilor și mâniase pre D-zeu închinându-se la zei streini (Deut: XXXII, 17, 21), *vedeți că eû sunt și nu este D-zeu afară de mine.* (Ibid. 39). Mai târziu, când fiii lui Istrail recăduse în idololatrie, le repetă acest adevăr prin profetul seû Isaia: *Eû sunt Domnul D-zeu, acesta'mî este numele; mărirea mea nu o voiû da altuea, nici bunătățile mele celor ciopliți.* (Isaia XLII, 8). *Eû sunt ânteu și eû după acestea: afară de mine, nu este D-zeu* (Ibid. XLIV, 6). *Voi sunteți martori de este D-zeu afară de mine* (Ibid. 8). *Aduceți-vê aminte cele de mă nainte de véc, că eû sunt Dumneđeû, și nu este altul afară de mine.* (Ibid. XLVI, 9; Comp. XLV, 5, 6). Este de observat, că saû aici, saû în multe alte locuri ale Scripturei, Dumneđeû

atunci cuvântul *unul* este întrebuintat într'un sens, că nu se permite a adauge al doilea, nici un al treilea. Cu atât mă mult când e vorba de D-zeu, trebuie a înțelege cuvântul *unul*, nu în privința numărului, ci a totalității, adecă că e unul saû unic în sensul, că nu este alt Dumneđeû.

vorbind despre Sine însuși, ca despre singurul D-zeu adevărat, numește toate divinitățile păgânismului *demoni* ¹⁾, *idoli* ²⁾, *minciunoși, muți, ciopliți, necinsuștețiți* în genere lucruri de mâni omenești ³⁾ și oprește formal de a-i considera, nici chiar ca divinități inferioare.

În același timp, profeții repetau adesea Istraillenilor, chiar în numele lor propriu, adevărul unității lui D-zeu său ¹ mărturisau solemn, nu fără a afirma, că divinitățile păgânilor nu erau zei. Ast-feliu Moisi, aducând aminte poporului istrailtén bine-facerile particulare ale lui Iehova și îndemnându-i se păzescă poruncile sale, repetă de mai multe ori: „Să scii deci că Domnul D-zeul tău acesta este *Dumnezeu*, și nu mai este altul afară de el (Deut. IV, 35). *Cunoșce dară asta-ge, și să te întorci cu mintea că Domnul D-zeul tău acesta este Dumnezeu în ceriul sus și pe pământ jos, și numai este altul afară de el* (ibid. 39); și mai departe: *Ascultă Istraile, Domnul Dumnezeul nostru Domn unul este; și să iubești pre Domnul D-zeul tău din totă inima ta și din tot sufletul tău și din totă puterea ta.* (Ibid. VI, 4, 5). Ast-feliu și Psalmistul strigă (Ps. XVII, 34): *Căci cine este D-zeu afară de Domnul, sau cine este D-zeu fără nuană D-zeul nostru.* În alt loc: *Nu este asemenea ție întru D-zei Domne, și nu este după faptele tale. Toate nemurile câte ai făcut vor veni și se vor înclina înaintea ta, Domne, și vor*

¹⁾ Și ei să numai jertfescă sacrificiele lor demonilor (Lev. XVII, 7). Așa dice Domnul: Ce nedreptate aflară în mine părinții voștri de se departară de la mine, și umblară după deșertăciune și se făcură deșerti (Ierem. II, 5).

²⁾ Să nu vă întorceți la idoli și zei turnați să nu vă faceți voue (Lev. XIX 4). Și chipurile turnate ale lor să le nimiciți, și toate înălțimele lor să le sfărâmați (Numerii 33.—52).

³⁾ „De ce m'au întărtat prin chipurile lor cioplite, prin deșertăciuni streine? (Ierem. VIII 19).“ „Și s'au făcut lor și din argintul lor chipuri versate, idoli după măestria lor (Osea XIII, 2).“ „Voiu estermina din mijlocul vostru idoli și statuile vóstre și nu vă veți înclina lucrului mânilor vóstre (Mich. V, 13).“

preamări numele tău; că mare ești tu și cel ce faci minună, tu ești D-zeu însuși. (Ps. LXXXV, 8—10). In altă parte: *Că mare este Domnul și laudat forte; înfricoșat este mai pre sus de cât toți Dumnezeii: că toți zeii păgânilor sunt demoni, era Domnul ceriurile aii făcut.* (Ps. XCV, 4, 5) Ast-feliu profetul Ieremia face înaintea Domnului acéstă mărturisire: „Nimene nu este asemenea ție, Dómne! Ești mare și numele tău este mare în putere. Cine să nu se témă de tine, Rege al popórelor! căci între toți înțeleptii popórelor, și între tóte regatele lor nu este nime-ne asemenea ție. Ci cu toții sunt proști și nebuni, lemnul însuși este mustrarea deșertăciunei lor. Argint ciocănit se aduce din Tars și aur din Ofas, lucru de meșteri, și de mână de argintariu; vestmântul lor este vênăt și purpuriu; tóte sunt lucruri de ómenii iscusiti. Dar Domnul este Dumnezeul cel adevărat, D-zeul cel viu și Regele etern.” (Ier. X, 6—10).

Trebue a se aminti aici și rugăciunea piosului rege Ezechias, care arată cum era înțeles adevărul unităței lui D-zeu de acei cari nu erau trimișii lui Iehova: „Și se rugă Hezekia, dice cartea IV-a a Regilor, înaintea lui Iehova dîcînd: Dómne Dumnezeul lui Istrail, cel ce șeđi pre Heruvimi, tu singur ești Dumnezeu al tuturor regatelor pămîntului; tu ai făcut ceriul și pămîntul; Dómne, plécă-ți urechia ta, și ascultă; deschideți, Dómne, ochii tăi și veđi, și ascultă cuvintele, lui Senacherib și ale celui trimes, ca să blesteme pre Dumnezeul cel viu. Căci adevărat, Dómne, regii Asiriei nimiciră popórele și țerele lor; și aruncară în foc zeii lor; pentru că nu erau zei, ci făptura mânilor ómenilor, lemne și petre; pentru acésta le nimiciră. Si acum Dómne Dumnezeul nostru, mântuește-ne pre noi din mână lui, ca să cunóscă tóte împărățiile pămîntului, că tu singur ești Domnul Dumnezeu.” (IV Regi, XIX, 15—19).

Dupre toate mărturiile acestea, ar fi o calomnie pe față și îndrăsnită a susținea, precum fac unii, că în Vechiul Testament s'ar găsi urme de politeism, și că D-zeul Iudeilor, după cărțile lor sante, ar fi unul din zeii lor în ființă, D-zeu național, asemenea zeilor altor națiuni de pe timpul acela ¹⁾. Spre întemeierea părerii celei dintei, ei citază locuri din St. Scriptură, unde D-zeu se numește Elohim (zei, de la Eloah, D-zeu) la plural și unde este reprezentat dîcînd: «*Să facem om după chipul nostru*» (Gen. I, 26) «*Să-ți facem (lui Adam) ajutorii asemenea lui*», (ibid. II, 18), etc. Dar, mai înainte, fiind-că același Moisi. în a cărui cărți se află locurile acestea, predică foarte adese și foarte lămurit unitatea lui D-zeu, articolul principal al întregii legislațiuni din Sinai, fiind-că el numește de adreptul pre toți zeii păgânilor divinități deșerte, idoli și se silește din toate puterile a împedeca pre Jidovi de ale urma lor (Lev. XVII, 7; Deut. XXXII, 21, s. altele), de sigur, în locurile citate, nu putea să se contradică singur, să învețe în secret politeismul; suntem siliți a recunoște cu sântii părinți ai bisericei, că, dacă D-zeu este în adevăr represintat aici la plural, nu trebuie să deducem de aici mulțimea zeilor, ci pluralitatea persoanelor dumnezeesti în unul și același D-zeu, adică, că se face aici alusiune la misterul prea santei Treimi ²⁾. Cât despre numele Elohim, în particular, este de observat, că chiar după esplicarea lui Moisi nu înșamnă mai mulți zei, ci unul și același D-zeu, numit și Iehova. În adevăr se află în Moisi espresiunea acesta: «*Iehova, care este Elohim*» (Deut. IV, 39); și la el ca și la alți scriitori sacri ai națiunei, veniți după dînsul, aceste două numiri ale lui

¹⁾ Acesta este opiniunea mai a tuturor raționalistilor moderni.

²⁾ Teofil ad Autolic. lib. II; Isidor Pelus. lib. III, epist. 112; Vasile cel Mare, Contra Eunom. lib. V, și de Spir. Sancto, cap. 16; Cyril Adversus Julian, lib. I; Chrisost. Homil. in Genes. VIII; Teodoret in Genes. Quest. 19; August. de Trinit. lib. I cap. 7 v. a.

D-zeu sunt adese ori reunite și întrebuințate ca unul și același: Iehova Elohim, Domnul D-zeu (Ex. IX, 20; Ios. XXII, 22; I Regi VI, 20; II Regi VII, 18, 19; I Par. XVII, 16, 26; Ps. LXXXIII, 9, 12; Ion. IV, 6). Spre întemeierea opiniunii a doua, cum-că Vechiul Testament consideră pre D-zeul național al Iudeilor, ca pre unul din zeii lor în ființă, citază textul unde se numește, *D-zeul lui Abraam, lui Isaac și Iacob* (Ex. III. 6 și 15), *D-zeul Ebreilor* (ibid. 18), *D-zeul zeilor și Domnul domnilor* (Deut. X, 17). Dară numirele cele dintei două sunt esplicate în deajuns prin referința particulară, ce avea D-zeu cu Istrailtenii. Alegându-i pentru o menire sublimă, aceia de a conserva credința adevărată în mijlocul impietății generale, care domnea pre pământ, făcuse acum cu Abraam strămoșul lor, o legătură specială, pe care o renoi apoi de mai multe ori (Gen. XVII 7--9; Ex. XIX, 4 -6; Deut. XXVI, 16—19), și prin care le făgăduia, că va fi în particular Dumnezeul lor, că-i va trata ca pre ai seși, ca pre poporul seș, ales d'între toate națiunile pământului (II Regi, VII 24). Firește că putea să fie numit întru'n înțeles particular D-zeul lui Avraam, al lui Isac și Iacob și D-zeul Ebreilor. In ceia ce privește cuvintele lui Moisi către Istrailtenii: «Domnul D-zeul vostru este însuși D-zeul zeilor și Domnul domnilor» (Deut. X, 17), nu se poate pretinde, fără nedreptate, că ele-ar implica esistența altor zei inferiori, când se scie, că mai nainte, chiar în cartea Deuteronomului, legislatoriul Ebreilor dăduse lămurit poporului seș: «Cunoșce dară asta-dă și ăea în inimă, că numai Domnul este D-zeu și în ceriul sus și pre pământ jos, și altul nu este» (ibid. IV, 19). Dacă Moisi numește pre Iehova Dumnezeu prin escelență, D-zeu care este mai presus de toți zeii păgânismului, evident că pentru a se acomoda ideilor păgânești, cari erau încredințați de esistența zeilor seși falși;

căci el singur înfiera pre aceștia cu numele de idol său ființi închipuie ¹⁾ (Lev. XIX, 4; Numer. XXXIII, 52).

Consultând cărțile noului Testament, găsim adevărul unității lui D-deu cu aceeași însemnare înaltă, pe care am vădut-o în vechiul Aședemânt. Mântuitorul nostru însuși la întrebarea unui învățatoriu de legi: *„Care este cea mai mare poruncă?”*, îi răspunde: *„Etă cea dintâi dintre porunci; ascultă Istraite, Domnul Dumnezeul nostru, Domnul este unul.”* (Marc. XII, 28, 29). Cu altă ocaziune exprimă acest adevăr tot așa de lămurit său și mai lămurit încă, când observa, bună oră, unui om, care l numea *învățătorule bune*: *„Numai unul D-deu este bun”* (ibid. X. 17, 18), și în rugăciunea sa către Părintele ceresc, El dice: *„Și acesta este vieța de veci, ca să te cunoască pre tine unul adevăratul D-deu.”* (Ión XVII, 3). Numind pre Părintele ceresc *singurul D-deu adevărat*, Christos ne învață fără îndoelă, că toate cele-lalte ființi, numite cu numele acesta, erau false ²⁾.

Sânții apostoli proclamară naturalminte adevărul unității lui D-deu, de câte ori erau chemați a converti la creștinism pre politeiști, pre păgâni: *Prietenilor, ce voiți să faceți?* strigară Paul și Varnava către locuitorii din Listra, cari la vederea unei minuni făcute de Paul, se grăbiră a le aduce jertfe, creșdând că sunt Jupiter și Mercur: *„Și noi suntem ómeni ca voi, supuși acelorași slăbăciuni; și ve în-*

¹⁾ St. Chrisostom (în Ps. 50) observă, că idolii păgânilor sunt numiți câte odată *dei* în st. Scriptură: *Οὐ κατὰ τιμὴν, οὐτὲ χάριτι προσήγοριάζ, ἀλλὰ οἰά τινι ἀπάτην τῶν πλανηθέντων καὶ οὕτως καλεσάντων.* De scie érași că în Biblie se dá numele de *dei* câte odată și regilor, guvernatorilor, judecătorilor și preoților (Ex. XXII 28; Ps. LXXXI, 1 și 6; CXXXV, 2 etc). Moisi putu érași se numéscă pre Iehova D-deul *deilor*, Domnul *domnilor*, față cu ast-feliu de *dei*, și nu numai cu *dei* păgânilor.

²⁾ Așa sunt cuvintele Mântuitorului către Jidovi: „Cum puteți să credeți voi, cari luați laudă de la alții și nu căutați mărirea care vine de la *unul D-deu?* (Ión V, 44). Ast-feliu sunt și cuvintele Mântuitorului către diavolul: „*Domnul Dumnezeului tău să te închină și lui unicea să i servești* (Lue. IV, 8).

demnăm a părăsi aceste superstițiuni deșerte și să vè înlăbrceți la D-deul cel viu, care a făcut ceriul și pământul, marea și toate cele ce sunt într'ênsa». (Act. XIV, 7—15) Veți și cuvântul apostolului Paul înaintea Areopagului Atenian, (Fapte, XVII, 22—31) și istoria predicărei sale în Efes și în alte locuri (Fapt. XIX 25—26). Mai târziu apostolii creșură de trebuință a repeta acest adevăr câte odată și creștinilor convertiți din nou de la păgânism. Așa, bună oră, întreat de către învățaceii sei din Corint, ca să scie ori de este permis a mânca carnea jertfită idolilor, apostolul némurilor li scrie între altele: *«Èrà despre mâncarea cărnei jertfită idolilor, scim că idolul nu este nimică în lume, și că nu este D-deu fără număr unul. Căci, de și se numesc unii deș, ori în ceriù, ori pre pământ, și că sunt deș mulți și domni mulți, pentru noi înse unul este D-deu Părintele, din care sunt toate și noi întru el, și unul este Domnul Iisus Christos, prin care s'au făcut toate și noi prin el (1 Cor. VIII, 4—7).*

În fine apostolii citaù de mai multe ori adevărul unităței lui D-deu, pentru a esplica saù a confirma alte adevăruri dogmatice și morale. Ast-feliù învățând, că omul se îndrepteză prin credință, fără faptele legei cerimoniale ale Istrailtenilor, st. Paul scrie: *«Óre D-deu este număr al Iudeilor ? nu și al păgânilor ? adevărat și al păgânilor ; căci unul este D-deu, care justifică tãerea împrejur din credință și netãerea împrejur prin credință».* (Rom. III, 29, 30). Și aiurea îndemnând pre credincioși a vieții potrivit cu chie-marea lor înaltă și a conserva între ei unitatea spiritului, li amintește, între altele, că : *«Unul este D-deu și Părintele tuturor, care este preste toate și prin toate și în toți»* (Efes. IV, 6). În fine în alt loc, chemând odată pre credincioși și îndemnându'i să facă cererë..... pentru toți ómenii, li dă é-răși ca motiv *«Că unul este D-deu, unul și mijlocitoriù între*

D-zeu și omeni, omul Christos Iesus, carele s'a dat pre sine răs-cumpărare pentru toți, ¹⁾. (1 Tim. II 5).

§. 14. *Dovețile minții întrebuințate de sântii părinți ai bisericei spre, întemeierea dogmei despre unitatea lui D-zeu.*

Dovedile minții, ce le aduseră sântii părinți și învățători ai bisericei spre întemeierea dogmei despre unitatea lui D-zeu, sunt mai acelși ce se aduc de ordinar pentru același scop. Ele sunt luate din mărturia istoriei și a sufletului ominesc (doveți antropologice); parte din contemplarea lumii [cosmologice), și parte din însuși ideia despre D-zeu (ontologice).

Desvoltând dovețile de felul ănteu, sântii părinți și învățători ai bisericei se provocau:

1). La tradițiunea veche despre unitatea lui D-zeu, răspândită la toate națiunile, în puterea căreia chiar păgânii cei mai necultivați, ori cât de cufundați erau ei în politeism și idololatrie, totuși conservară în credințele lor conceputul despre un singur D-zeu suprem, privind pre ceilalți zei ai lor ca inferiori, născuți sau chiar creați de el și în toate privințele subordonați puterii sale și stăpânirei sale²⁾.

¹⁾ Aici se aduc și textele: „*Voi credeți că unul este D-zeu, binefaceti; dară și demonii cred și se cutremură*” (Iacob II, 19). „*Unica D-zeu Mântuitorul nostru prin Iesus Christos Domnul nostru, mărire și magnificență, putere și tărie înainte de toți vezi și acum și în toate veștile amine*” (Iuda 25; Rom. XIV 10). „*Ți poruncesc mărimea lui D-zeu... să păzești poruncile ce ție-am în credințat... până la venirea Domnului nostru Iesus Christos, care în timpurile sale o va arăta cel fericit și singur puternic, Regele regilor și Domnul domnilor, care singur are nemurire* (1 Tim. VI, 15—16).

²⁾ Augustin, *contra Faustum* lib. X cap. 10; Lact. *Instit.* lib. I c. 3; Orosiu presb. *Hist.* lib. VI cap. 1 p. 986 in t. XXXI, *Patrolog. cursus complectus*. St. Iustin numește tradiția acesta și credința generală καθολική δόξα lib. De Monarchia Dei, cap. 1.

2) Chiar autorii păgâni se unesc a recunósce unitatea lui D-đeü. Spre întemeierea ideiei acestia, apărătorii creștinismului citaü pre Orfeü, Esiod, Sofocle, Platon, Xenofon, și alții, saü chiar aduceau locuri din scrierile lor, locuri care adesea-orï se distingeau prin chiaritatea și tăria lor ¹⁾.

3) In fine ideia înăscută, care se află în fie-care om despre un singür D-đeü. Ei numeauä ideia acésta *mărturia sufletului*, pe care fie-care om o posedă și care orï cât de înădușită ar fi ea prin prejudețe și superstițiunii păgânești, scapă câte odată instinctiv din gura păgânilor chiar în convorbirele lor de tóte țiele: „Ascultați, țiea Tertulian, păgânilor, ascultați de mărturia sufletului vostru însuși, care cu tótă prinsórea sa trupescă, cu tóte credințele deșerte, și educația rea, cu tótă violența pasiunilor, cu tótă aservirea țieilor mincinoși, când se deșteptă, ca dintr'un felii de beție saü dintr'un somn adânc, zărește, așa țiecând, o scânteie de sântenie și invocă fără voe numele unuea adevăratului D-đeü, strigând: *Mare D-đeule! bunule Dómnne! Fie voea Domnului!* Ast-felii numele seü se află în gura tuturor ómenilor. Sufletul îl recunósce éráși ca judecătóriu prin cuvintele acestea: *Martur mi'z D-đeü, nádăjauesc în D-đeü; Dumneđeü mi-o plăti.* Éca mărturia unuí creștin firesc (naturaliter christiana) ! Și vorbind ast-felii nu privește către

1). Acésta dovadă fu întrebuintată contra păgânilor de Atenagora (Legat. cap. 6 și 7); Iustin Martir. Cohort ad Graec. cap. 18 și 19 (Dialog; cum Triphon cap. 6). Tertulian (de Test. animae, cap. 1); Minutiü Felix (Octavius Cap. 18-20); Clement Alexandrinul (stromat., lib. V cap. 14); Lactant (Instit. lib I cap. 6); Cyril (Contra Iulian lib 1); Augustin (contr. Faust. lib XX, cap. 10 De civit. Dei, lib. IV cap. 31); Prudențiu (Apotheos. contra haeres. Sabel. V, 23, 59) și alții: Etă numele din locurile pe care le citezá din autorii păgâni:

Cuvintele lui Orfeü: Εἷς δ' ἔστι ἀνογένης, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκτα.
 ale lui Xenofon: Εἷς θεός ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος,
 ale lui Sofocle: Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶν θεός,
 Ὅσ οὐρανὸν τέτυχε καὶ γαίαν μακρὰν,
 Πόντε τε χαροπὸν οἶδμα κανέμων βίας.

Capitoliu, ci caută la ceriu știind foarte bine că acolo este locuința D-zeului cel viu, că de acolo și de la acest Dumnezeu 'și trage origina sa" (1).

Căutând a dovedi unitatea lui D-zeu prin contemplarea universului, păstorii vechi ai bisericei făceau raționamentele următoare:

1) Lumea este una, și în orânduirea tuturor părților sale mari și mici, ori cât de numeroase și variate ar fi ele, reprezintă o unitate perfectă: ea atestă ast-feliu lămurit unitatea Creatoriului (2).

2) În viața universului se observă statornic aceeași ordine și aceeași armonie; totul se conduce după legi determinate, se îndreptă către ținta hotărâtă; totul se susține reciproc și conlucră spre binele comun; dovadă incontestabilă, că este numai un singur administratoriu suprem al lumii, care dispune totul după planurile înțelepciunii sale. Că dacă ar fi mai mulți administratori ai lumii, mai mulți zei, esențialminte deosebiți unii de alții, n'ar putea fi în natură acest curs regulat și această armonie demnă de admirațiunea noastră; din contra, totul ar cădea în disordine și s'ar preface în haos; fie-care zeu ar conduce partea sa

---

1) Tertul. Apolog. cap. 17; idem de Testimonio animae cap. II și VI; și în trad. ruse de E. Karneieff. St. Petersburg. 1847 p. 42, 194-197 și 203. Aceiași idee este reprodușă de Minuțiu Felix: „Audio vulgus, cum ad coelos manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt, et Deus magnus est, et Deus verus est, et si Deus dederit, Vulgi isti naturalis sermo est, an christianam contentis oratio?“ (Octav. cap. 18. A fost reprodușă și de Ambroiu (ad gentes lib. II) și mai pe larg de Lactanțiu (Divin. Instit. lib. II, cap. 1).

2) Atanasie cel mare d'ice: „Dovada cea mai sigură că numai unul D-zeu este autoriul a tot ce există, este că se află numai o lume și nu mai multe.“ Și după aceea dezvoltă ideea sa în capul 39 a operei sale contra păgânilor. Tot această idee se află și la Eusebiu (Praepar. evangel. lib. III c. 13) și Ambrosie. Unum Deum communis natura testatur, quia unus est mundus.“ (De Fide, lib. I cap. 1].

și chiar lumea întrégă după voința sa și speculațiunile sale, și ar rezulta de aici ciocniri și lupte nesfârșite (1).

3) Spre a crea și a conduce lumea este de ajuns un singur D-zeu a tot puternic și a tot sciutoriū; ce mai folosesc dar alți zei? Desigur ar fi de prisos. A dice că mai mulți zei a creat și organizat lumea acēsta în unire și că o guverna în comun, ar fi a susține, că fie-care din ei, aparte, nu pōte face acēsta, adecă este lipsit de a tot puternicie și omnisciență care se cuvin lui D-zeu, că prin urmare sunt toți imperfecti și nu sunt D-zei (2)

În fine étă dovedile principale pe care le deduceau învętorii bisericei chiar din conceputul despre D-zeu spre dovedirea unităței sale.

1) În acēsta se unesc toți ómenii, că D-zeu este ast-feliū de ființă, că nu pōte fi alta nici mai înaltă, nici mai perfectă. Dar o așa ființă nu pōte fi de cât una. Căci dacă ar mai fi și altele asemenea aceștia, ar înceta de a fi cea mai

1) Ireneū contr. Haeres. lib. II, cap. 27 n. 2; Iustin. Cohort. ad gent. XVII; Tertul. adv. Marcian. 1, 3, 5; Atanas. Orat. contr. Gent. cap. 38; Gregorie teol. De vera Relig. cap. 32, 33, 36 și 40. «Ordinea care domnește în lume, dice St. Atanasie în partea citată, și perfecta armonie a părților care compun, o arată lámurit că este numai un administratoriū și ordonatoriū. Căci dacă ar fi mai mulți, nu s'ar putea mântine acēstă ordine; din contra totul s'ar preface și s'ar amesteca, pentru că fie care ar dispune după planul seū și ar lucra opus altuia. Și precum am đis că politeismul este ateismul, ast-feliū trebuie se dăm și poliarchiei numele de *anarchie*; îndată ce unul distruge dominațiunea altuia, numai rămâne nici un cap; ar fi o anarhie generală. Acolo unde nu'ı cap numai este ordine; este numai disordine“ etc.

2) „O lume care ar fi fost creată de mai multe ființi, prourmază același părinte în capul urmatoriū (Contr. Gent. cap. 39), ar denota slăbiciunea creatorilor: de óre ce producțiunea unități cere concursul pluralităței; dar în același timp acēsta ar trada, în fie-care din asociaț. neîndestulătatea sciinței pentru crearea operei; căci dacă ar fi ajuns unul, n'ar fi trebuit mai mulți pentru a îndeplini neajunșetatea parțială. Dar, a dice că-ı lipsește ceva lui D-zeu, ar fi nu numai o impietate, ci mai pre sus de ori-ce nepietate, pentru că chiar la ómenii nu s'ar dice perfect, s'ar dice că e slab artistul, care ar fi făcut

înalță și cea mai perfectă din toate, adecă ar înceta a fi D-zeu ⁽¹⁾. Pe de altă parte nu pot să existe mai multe ființi în totul perfecte, pentru că între mai multe ființi trebuie să se găsească numai decât o deosebire; almintrelea ar forma o singură ființă și nu mai multe. Că dacă s'ar admite ôre care deosebire între ele, ce s'ar face cu egalitatea în perfecțiune la toate? Negreșit una va trebui să aibă ceva mai mult sau mai puțin de cât ceia-laltă. Si dacă ar lipsi la fie care dintre ele câte ceva din perfecțiunea absolută, fie în bunătate, fie în putere sau înțelepciune, sau ori-care altă calitate, atunci nu ar mai fi ființi, în totul perfecte; nu ar mai fi D-zeu ⁽²⁾.

ceva, nu el singur, ci cu ajutorul altora. "Asemenea în Tertulian contr. Marcion, lib. I, cap. 5. Ambrosie (De fide lib. I cap. I) și Lactanțiu (Divin. Instit. lib. I cap. 3).

¹⁾ Tertul. adv. Marcion lib. I, cap. 3 și 4; Prudent. adv. Marcion, V. 20-24; Novat. Trinit. cap. 4; Greg. Nis. Orat. catechet. praefat.: „Vo-ești să știi că este numai un D-zeu? Țice cel dinteiu dintre acești autori întrebă-te singur ce este D-zeu și vei ști. Pre cât este cu puțință a defini pre D-zeu écă definițiunea: D-zeu, precum recunoșce conștiința generală, este *mărirea supremă* (summum magnum), ce vie-tuște din veci, nenăscut, necreat, neavând început nici sfârșit . . . etc. Și care trebuie să fie condițiunea de existență a acestei mării supreme? Este că nimic nu este asemenea ei și prin urmare numai este alta; căci dacă ar fi, atunci ar fi asemenea cu densa, și prin urmare nu ar fi mărirea supremă, cu totă condițiunea sau mai bine legea, care afirmă că nu este nimic egal cu mărirea supremă. Ast-feliu este neapărat de trebuință ca suprema mărire sau maestate să fie una (unicum) și neasemănată, pentru ca se remăe mărire supremă". Tertulian începe și termină raționamentul acesta cu aceste cuvinte: „Deus si non unus est, non est.“ Ast-feliu Atanasie numea politeismul ateism (*ἐλεγομεν τὴν πολυθεότητα ἄθεότητα εἶναι*) contr. gent. cap. 28).

²⁾ In text am citat mai literal pre st. Cyril Alex. (De st. Trinit.) care repeta mai târziu același cuvinte în teologia st. Damasceń (Esp. cred. ort. lib. I. cap. 5 pag. 10-11). Același raționament se află și la Lactanțiu: „Virtutis perfectior natura potest esse in eo in quo totum est quam in eo in quo pars exigua de toto est. Deus vero, si perfectus est (quia perfectus est, ut esse debet) non potest esse nisi unus, ut in eo sint omnia. Deorum igitur virtutes ac potestates infirmiores sint necesse est, quia tantum singulis deerit quantum in caeteris fuerit. Ita quanto plures, tanto minores erunt (Divin. Instit. lib. I. cap. 3).

2). D-zeu, ca ființă absolut perfect, este în același timp o ființă nemărginită, care cuprinde totul. Dacă ar exista mai mulți Dumnezeu, cum s'ar mănținea imensitatea lor? Acolo unde ar exista unul, de sigur n'ar putea exista un al doilea, nici al treilea, nimene altul (1).

Expunând aceste dovezi și alte probe de asemenea despre unitatea lui D-zeu contra păgânilor, și în genere contra tuturor erezicilor acelora, cari respingeați sau resturnați dogma creștină despre unul Dumnezeu în ființă, păstorii bisericei recurgeați și la dovezi particulare contra dualiștilor, cari admiteați două principii împreună vecinice în luptă neconținută a unuia contra celui-lalt: acel al bineului și al reului. Substanța acesteia din urmă categorii de dovezi se cuprinde mai ales în aceste două propozițiuni:

1. Ântăia, că sistemul dualiștilor conține în sine multe neconsecinți. Care sunt cele două principii, care luptă unul contra altuia, întrebați apărătorii ortodoxiei? Sunt ele de o potrivă de puternice sau nu? Dacă ar fi egale, s'ar neutralisa cu totul și nu ar fi în lume nici bine, nici reu. Dacă, din contra, nu ar fi tot una de tari, cel mai tare ar nimici pe cel mai slab și ar fi în lume sau numai bine sau numai reu. Cum există aceste principii? Ele nu pot să fie nici unul în altul, nici unul lângă altul. Trebuie dar să admitem că fie-care din ele ocupă în univers un domeniu a parte. Dar cine a fixat fie-căruia domeniul seü? Nu se

1) Iren. contra Haer. libr. II, cap. I, n. 2 și 5; Tertul. advers Marcion. lib. I, cap 2; Atenag. adv. gent. n. 6; Cyril Alex. de st. Trinit cap. 4; Ión Damascen: Esp. cred ort. lib. I, cap. 5 p. 1: „Cum ar putea să fie mai pre sus de D-zeu, o altă plenitudine sau un alt principiu, o altă putere sau un alt D-zeu, când D-zeu, ca plinirea a tóte în nesfârșit (omnium pleroma in immenso), trebuie numai decât să conține totul, și să nu fie conținut de nimic? Dacă ar exista ceva afară de el, nu ar fi plinirea tuturor lucrurilor și nu ar cuprinde totul; căci plenitudinea saü lui D-zeu care este mai presus de tóte, iar lipsi ceia ce se presupune afară de el, și ar avea început, mijloc și finit, față cu acele ce sunt afară de el.“ etc. (Cuvint. st. Ireneü în partea citată.)

pöte dice că s'ar fi înțeles în privința acesta și ar fi făcut o convențiune; căci, precum răul încetază de a fi rău, de îndată ce este în armonie cu binele, tot asemenea binele încetază de a fi bine, de îndată ce se împacă cu reul. Trebuie numai decât să admitem că fie-care din aceste posedă de la altă ființă domeniul său determinat, că'l posedă de la altul cine va mai puternic decât dênsele și care are autoritate asupra lor. Dacă este așa, ecă trei principii în loc de două, sau ca să ne exprimăm și mai exact, étă un principiu suprem căruia îi sunt supuse cele-lalte două (1).

2) A doua propozițiune este. că sistemul dualiștilor nu răspunde scopului pentru care a fost pregătit. Pentru ce se pretinde că este necesar de a admite două principii: un principiu al binelui și un principiu al răului? De sigur numai pentru a esplica originea și existența răului în lume; căci este cu neputință, ca răul să provie dela bine. Dar în sine reul nu este o ființă (o realitate), nici o proprietate a ființei, este ceva accidental: este numai lipsa binelui și o deviațiune dela ceia ce este natural, la ceia ce este contra naturii. În adevăr nu este nimic rău din natură: „*D-deu vedu tâte lucrurile care le-ău făcut și ele erău foarte bune*“ (Gen. 1. 31.), și fie-care ființă dacă ar remênea așa precum a fost creată, ar fi foarte bună. Aceia devine (moralmente) rău, ce se îndepărtază de bună voe de la natură și o combate. Fi-rește că totul este supus creatoriului și împlinește vederile sale; dar când o creatură i se opune, se revoltă contra a-utoriului său, atunci și ea devine rea. Cât despre reul fisic (răutatea, pedepsele etc), prin natura sa nu este un rău:

---

1) Iren. adv. Haeres. II. 1, n. 4; III. 25, n. 3; Tertul. advers. Marcion 1, 2 și 3; Tit. Bostrens. adv. Manich. 1, 5 și 7; Atan. Alex. contr. gent. cap. 6 și 7; Cyril Ierus. Cateh. VI, XIII, p. 109; Greg. Teol. operele st. părinți IV, 227; Basil. cel mare cuv. II, despre cele 6 zile, op. par. V. 29; Ion Damasl. Esp. cred. ort. lib. IV, cap. 20. p. 281.

este un reu numai față cu noi; mai mult încă, reul acesta este consecința reului nostru moral și este trimis sau permis de D-zeu spre folosul nostru moral. Nu este dar necesar de a-și imagina un principiu al reului; există numai un singur principiu acel al binelui, de la care totul provine spre bine și numai mai târziu devine reu, înputerea liberului arbitru și pentru că a deviat de la natura și destinațiunea sa (1).

Credem de prisos a mai arăta aici în particular, cum se sileau apărătorii ortodoxiei a respinge erorile triteiste. Această eresie proveni numai de acolo, că nu-și dădeau bine seama despre adevăratul sens al învățăturilor lui Christos,

1) Tertul.-adv. Marcian lib. II, cap. 14; Atanas. Alex. contr. gent. cap. 7; Greg; Teol. operele st. părinți III, 220: Vas. cel. mare Des. pre aceia că D-zeu nu este autoriul reului. Lect. crest. 1824 XIII și operele st. părinți VIII: August de Genes. contr. Manich. lib, II cap. 29, n. 43; Ion Damasc. Esp. cred. ort. cart. III cap. 29: „Cred, scrie st. Grig. teol., că reul nu are nici esență a parte, nici putere în el; că nu este etern; că nu există prin sine însuși, și că nu este creat de D-zeu, ci este opera noastră și a spiritului reu; că nu ne provine de cât prin neglijența noastră și nu prin lucrarea D-zeului creatoriū” (Loco cit.) — „Altul este reu în raport cu facultatea noastră de a simți, altul este în raport cu natura sa. După natură depinde de noi; de es. nedreptatea, ignoranța, lenea, ura, omorul, hoțiile și toate cele lalte vicii de felul acesta, care infectând sufletul făcut după chipul creatoriului se u micșurază frumuseța. Mai numim reu și aceia ce impresionează neplăcut penibil sensibilitatea noastră, d. e. bôla și ranele corpului, lipsa de cele trebuincioase, disonoria, perderea averei, a părinților, toate acele încercări care ni sunt trimise spre binele nostru prin a tot bunăitatea și înțelepciunea Domnului. El lipsește de avere pre cei ce o întrebuințază reu și le smulge ast-feliu un nstrument al păcatului, trimite bôla la mulți din aceia, cari dacă nău ar fi reținuți de ea, ar merge pe calea păcatului. Mórtea vine atunci, când sosește timpul hotărît dela început de către dreptul judecătoriū care din eternitate prevede ceia ce se cuvine fie-căruia din noi. Fômea, seceta, ploile esttraordinare sunt pedepse publice trimise cetăților și popórelor spre pedepsa reutății lor. Precum medicul este un bine făcătoriū, cu tótă amarăciunea doctoriilor și suferințelor corpului; căci el combate maladia, și nu pre cel bolnav, ast-feliu D-zeu este bun când brin pedepse particulare, mântuște pe fie-care om”. (Loco citat).

privitoare la cele trei persoane în un singur D-zeu și se întemeiază mai mult pe interpretarea greșită a unor locuri din st. Scriptură; vom afla reînfrângerea acestor greșeli acolo unde se va expune, după cuvântul lui D-zeu, învățătura ortodoxă despre sânta Treime.

§ 15. *Aplicarea morală a dogmei.*

Putem să tragem, spre folosul nostru, trei lecțiuni importante din dogma despre unitatea lui D-zeu.

Cea dintâi privitoare la raportul nostru cu D-zeu. «Cred intru unul Dumnezeu», dice fie-care creștiu începând simbolul; întru unul și nu în mai mulți, în doi sau în trei, cum făcu păgânii și ore cari eretici; numai Lui trebuie să-I servim ca lui D-zeu (Deut. VI, 13; Math. IV, 10); numai pe El trebuie să-I iubim din totă inima noastră și din tot sufletul nostru (Deut. VI, 4, 5); numai în El trebuie să concentrăm toate speranțele noastre (Ps. CXVII, 8, 9; 1 Petr. I, 21); și în același timp trebuie să ne păzim de tot felul de politeism și idolatrie. (Ex. XX, 3, 5). Păgânii, adorând pre un D-zeu suprem, recunosceau și o mulțime de zei subalterni, și puneau adese-ori spirite curate în numărul acestor zei, spirite bune sau rele (genii sau demoni), chiar morți cari se ilustrase în decursul vieții lor; și noi cinștim pre ângerii buni, onorăm pre persoanele sante, care în decursul vieții lor s'au deosebit prin credință și pietate; dar nu perdem din vedere că după învățătura bisericeii ortodoxe, trebuie să-I onorăm nu ca pe zei subalterni, ci ca pe niște servitori și amici ai lui D-zeu, ca pe mijlocitorii noștri pe lângă El, ca pe conlucrătorii noștri în lucrarea mântuirii noastre; a-I onora așa, ca totă gloria să revie la acela numai, *care este minunat întru sânti* (Ps. LXVII, 37; Math. X, 40). Păgânii făceau zeilor statui; ei espuneau în public chipurile și idolii lor; pentru că în orbirea lor extremă, ei priveau aceste obie-

cte ca pe însuși deii lor și le dedeau închinare dumnezească. Fie-care creștin să se ferescă de a cădea vre-odată în o asemenea idololatrie. Și noi întrebuițăm și onorăm icónele adevăratului Dumnezeu și ale sântilor sei, și noi plecăm genuchiul înaintea lor; dar nu le întrebuițăm și nu le cinstim de cât ca reprezentațiunii sacre pentru noi și foarte instructive. și nu facem din ele niște deși; îngenucherile noastre înaintea sântelor icóne nu le facem lemnului, nici boelei, ci chiar luă D-deu și sântilor represintați pe aceste imagine. Așa trebuie să fie adevărata adorațiune a sântelor icóne; cu condiția acésta, nu póte să fie nici într-un chip asimilată idololatriei. Se scie în fine că păgânii personificaū tóte pasiunile ominești și 'și făceau din ele pe atâtea divinități; cât despre noi, nu mai personificăm pasiunile pentru a le divinisa; căci scim ce valoréză ele; cu tóte acestea, din nefericire, se întâmplă adesea creștinilor de a da un felu de închinare patimilor lor; de și nici ei nu se îndoese mai puțin de deșertăciunea lor. Unul este dedat la lăcomie și în genere la plăcerile sensuale, care, după cum dicese apostolul, *'și face pântecete D-deu* (Ps. III; 19); altul este preocupat cu totul de grijă spre ași aduna averi, veghiază spre conservarea lor cu atâtea avariție și dragoste, că acéstă strădănuire a lor nu póte fi calificată alt-felu decât cu numele de idololatrie (Col. III, 5); cela-lalt este așa de îngânfat de meritele saū de folósele sale reale saū imagine, și le înalță așa de mult că 'și forméză óre-cum un idol, pe care 'l adoră singur și pentru care cere și dela alții aceiași adorațiune (Dan. III). Cu un cuvânt fie-care patimă, fie-care alipire către vre-un obiect óre-care, fie el cât de distins prin importanța și nobleța sa, de îndată ce prin el ajungem a uita pre D-deu și a călca poruncile sale, devine pentru noi un D-deu nou, saū un idol, pe care 'l servim; și tot creștinul trebuie să conserve cu tărie în

memorie, că o idololatrie de felul acesta este incompatibilă cu serviciul unui D-zeu adevărat, după cuvintele Mântuitorului: «Nimene nu poate servi la doi domni... Nu poți servi lui D-zeu și Mamonei» (Math. VI, 24).

A doua lecțiune privitoare la raportul nostru cu aprópele. Credând într'un singur D-zeu adevărat, de la care cu toții am primit existența, «în care viem, ne mișcăm și suntem» (Fapt. XVII, 28), și care este ținta noastră comună tuturor. Firește suntem conduși la unirea unuia cu altul; trebuie să trăim ca frații, așa că fiind legați unii cu alții prin o dragoste frățească, să formăm pe pământ o singură familie mare, sub domnița Părintelui comun, care este în ceruri. La această unitate a spiritului prin legătura păcii îndemná st. apostol pre creștini, când li ȳice: «*Voá aveți numai un D-zeu, Părintele tuturor, care este mai pre sus de toate, preste toate și întru noi toți* (Efes. IV, 6). Această unire a tuturor ómenilor între dênșii și cu D-zeu, o avea în vedere Domnul nostru, când ruga ast-feliu pre Părintele seú: «*Ca toți să fie una, precum tu Părinte în mine și eú în tine, ca și eú în noi să fie*» (Ión. XVII, 21). Pentru ca să restabiléscă această îndoită unire a tuturor ómenilor, s'a pogorít pre pământ (Ión, X 16), ca să'i învețe a cunósce pre unul adevăratul D-zeu (Ión XVII, 3); el sfarămă zidul care despărtea pre némuri de fiii lui Istrail (Efes, II, 14, 18), predică tuturor cu cuvântul și cu fapta *porunca sa cea nouă a dragostez perfecte și reciproce* (Ión, XIII, 34); în fine el bine-voi a face din dragostea acesta caracterul distinctiv al adevăraților seí învêțacei (Ibid. 35).

În fine, a treia lecțiune, privitoare la raportul cu noi însuși. Credând într'unul Dumnezeu în ființă, trebuie să facem totul ce depinde de noi pentru a restabili în propria noastră natură unitatea primitivă distrusă în noi prin păcat. Acum simțim noi dualitatea ființei noastre, desunirea

puterilor noastre, a facultăților și a tendintelor noastre, «că mă bucur în legea lui Dumnezeu după omul lăuntric, ved o altă lege în membrele mele luptându-se în contra lezei minții mele, care mă prinde în legea păcatului, care este în membrele mele (Rom. VII 22, 23); tot așa și acum, în fie-care din noi sunt doi oameni în loc de unul: omul lăuntric și omul din afară, omul spiritual și omul corporal. Să ne silim dar din toate puterile, «a despoia pre omul cel vechi, după care am viețuit în viața noastră cea dintăi, care se corupe urmând ilusiunei patimilor» (Efes. IV). 22, 24), și să revenim ast-feliu la aceiași unitate a ființei, cu care am eșit din mânele Creatorului; și această unitate ne va conduce naturalmente la cea-altă unitate, care este scopul principal al existenței noastre, la unirea spirituală cu Ființa supremă, prototipul nostru, către care tindem acum prin legea firei noastre; căci totă viața omului nou va fi consacrată lui Dumnezeu: «Cel ce viețuește în unire cu Domnul este într'un spirit cu el», dicea st. Apostol. (1 Cor. VI, 17).

II DESPRE FIINȚA LUI D-DEU.

§ 16. *Prescurtare din istoria dogmei; învățământul bisericei în privința acésta și părțile constitutive ale acestui învățământ.*

Acum, din cei dintei secoli ai creștinismului întrebarea acésta: Ce este D-đeu în ființa sa sau natura sa (*οὐσία, φύσις*, esența, substanța, natura)? fu pentru învățătorii bisericei obiectul unei atențiuni particulare: pe de o parte, ca o cestiune foarte importantă prin sine însăși și care se ține foarte aprópe de mintea și de inima fie-cărui om, și mai ales, ca o cestiune de care se ocupa pe atunci foarte mult ereticii, chemând ast-feliu la luptă pre apărătorii ortodoxiei (1) Dar în timpurile vechi, învățătorii credinței, reînfrângând pre învățătorii falși, cari pretindeau că cunosc perfect esența lui D-đeu, se indeletniciră mai ales cu desvoltarea acestei idei: că ființa lui D-đeu este necuprinsă de mintea noastră, că noi nu o cunóscem și nici că putem să o cunóscem în vieța presentă (2). De aceia și dádeaú ei puțină ostenelă a căuta și a descoperi o definițiune precisă a ideei despre D-đeu, care să pótă fi recunoscută ca conrespunđetóre în totul ființei sale; din contra, ei o defineau într'un feliu sau altul, după trebuința lor; întrebuintând spre acésta deosebite trásuri prin care D-đeu este reprezentat în revelațiune.

1). Veđi nota § 9.

2). Ibid. nota II, p. 86.

Acum ei ȕiceau ȕă D ȕeu este spirit curat ⁽¹⁾; acum îl numiaŭ fiinȕă creatore a tot ce se vede ŕi nu se vede ⁽²⁾; aci vedeau în el mărirea supremă ⁽³⁾, sau binele cel mai perfect ⁽⁴⁾, binele cel mai înalt ⁽⁵⁾, sau fiinȕă, ce rămâne în veci ⁽⁶⁾; ŕi dacă câte odată se încercaŭ unii dintre ei a indica câte o denumire ca exprimând însaŕi esenȕă lui D-ȕeu ⁽⁷⁾, acęsta se considera numai ca o opiniune particulară ⁽⁸⁾, sau pe o basă etimologică ⁽⁹⁾, ŕi nu fără a observa în acelaŕi timp că tóte denumirile în genere aplicate lui D-ȕeu, chiar acele

1). Θεός ἐστὶ πνεῦμα ἄϑλον, ὀφθαλμῶς ἀκίνητος καὶ νοῦς ἀκίνητος: Atan, Alex. Quest. aliae respons, ad quest. 1. T. III, p. 335, Paris. 1698. De aseminea Augustin. De Cognit. verae vitae, cap. 7.

2). Atan. Alex. ibidem: θεός ἐστὶν οὐσία δημιουργικὴ πᾶντων τῶν ἀοράτων καὶ ὀρωμένων κτισμάτων Conf. Inst. Dialog cum Triphon., III.

3). Veđi p. 107 nota 2.

4). Τὸ παντελεῖον ἀγαθὸν αὐτός ἐστιν ὁ θεός. Basil. In Psalm. XXXIII, 7.

5). Τὸ κάλλιστον πᾶντων καὶ ἐξοχώτατον ἀγαθὸν αὐτὸ τὸ θεῖον ἐστὶ. Gregor. Nis. De Opific. homin. cap. 12.

6). Ambrosius: „ουσία Dei cum dicitur, quid aliud significatur nisi Deum semper esse? Quod litterae ipsae exprimunt: quoniam vis divina οὐσα ἀεὶ, hoc est, cum sit semper, οὐσία dicitur unius litterae mutato ordine, propter sonum et compendium decoremque sermonis (De Incarnatione, cap. 9). Vel: quid est οὐσία et unde dicta, nisi ὁσα (οὐσα ἀεὶ), quod semper maneat? Cui enim esse est semper Deus est, et manens semper οὐσία dicitur divina. (de Fide III 7).

7). Voim să ȕicem numele lui D ȕeu ὁ ὦν, cel ce este (V, rem. 166); ŕi Dionisie Ar. opagitul privea ca atare cuvântul ὁ ἀγαθός; bunul [veđi Damasc. Esp. ac. a credinȕei ort. lib. I. c. 9]; ŕi st. Gregorie teol. în parte ŕi cuv. ὁ θεός D-ȕeu (op. Patr. III, 96).

8). De exemplu ŕt. Grig. teol. se exprimă așa în privinȕă acęsta „Pe căt putem să înȕelegem denumirile: Cel ce este ŕi D-ȕeu, sunt, întru căt-va denumiri ale esenȕei“; ŕi st. Ión Damasc. ȕice: „Din tóte numirele lui D-ȕeu, se pare că cel mai convénabil este ὁ ὦν. Cel ce este“.

9) Ὁ ὦν Cel ce este sau care există, ȕiceau ei, exprimă însaŕi esenȕă οὐσίαν lui D-ȕeu; căci ὁσα nu însamnă alt ceva decât οὐσα ἀεὶ, ceia ce este sau ceia ce există în veci. În realitate D-ȕeu există în etern: ὁ ὦν ŕi el există de sine ŕi prin sine: el este prin urmare οὐσία prin escelenȕă, pe când tóte cele-lalte creaturi au primit fiinȕă dela El ŕi prin El. (Veđi mai sus. p. 115, nota 8; Veđi ŕi Ilariu de Trinitate, lib. I: Ieron, în cap. 3, Epist. ad Efes; August. tract. 38 In Ioannem).

ce se par că i conving mai bine, nu exprimaŭ de cât imperfect esența sa (1). Cu un cuvânt, numind pre D-ŕeu ființa necuprinđibilă și nenumită prin esența sa, păstorii bisericeii vechi o numeau și nedefinibilă (2).

Noi vedem cu totul alt-feliu la apus. Continuând a recunosce pre D-ŕeu ca necuprinđibil, scolasticii voiau cu orice prețiu să determine numai de cât în ce consistă esența sa. Spre acêta ei deosebeau în D-ŕeu o esență îndoită: una fizică, alta metafizică. Prin cea dintea ei înțelegeau însași natura lui D-ŕeu, a tot perfectă, sau tot ce este în D-ŕeu; prin a adoua, vre-una din calitățile sau perfecțiunile lui D-ŕeu, care ni se oferă nouă și ne atinge înaintea altora, li servește așa dicând de rădăcină și principiū generatoriū și distinge pre D-ŕeu de cele-laite ființi. Ei făcură toate sforțările imaginabile pentru a descoperi, ce să fie acea perfecțiune, și acêta fu o cestiune, care provocă în scôle disputele cele mai arđetore din care se ved eşind o mulțime de opinii deosebite. Este destul a cita patru din cele mai principale. Unii susțineau, că cea ce constituie esența metafizică a lui D-ŕeu, nu este vre-una din calitățile sau perfecțiunile sale luate a parte, ci totalitatea perfecțiunilor sale; alții o puneau în infinitatea radicală (infinitate radicali) sau necesitatea (exigentia) tuturor perfecțiunilor; aceștia, în inteligența reală (in intelligentia reali) sau radicală

1). Ast-feliu st. Ión Damascen. după ce a designat ó ó, Cel ce este, ca numele cel mai escelent al divinității, adaugă cu toate acestea ceva mai departe: „Acêta denumire exprimă numai că D-ŕeu este, existența (τό εἶναι), dar nu exprimă nici de cum cea ce este El (τό τί εἶναι) Comp. not. 3 și 4, 88.

2). Clem. Alex. Strom. V, 12; Evagr. Apud Socratem hist. eccles. lib. III, cap 7; Ambros. de Fide orthod. Contr. Arianos. Cap. 6 în t. XVII Patrol. crest. curs. compl. p. 560; Augustin De. cognit. verae vitae cap. 7; Hilar. De trinit. lib. I. „Certe hoc est Deus quod, cum dicitur non potest dici; cum aestimatur, non potest aestimari; cum comparatur, non potest comparari; cum definitur, ipsa definitione sua crescit.

(radicali), adecă în singura facultate a inteligenței; alții, în fine în independență, în *aseitatea* sa sau existența sa prin sine însuși (in esse a se seu aseitate).

Acastă opiniune din urmă reunea un număr foarte mare de partisanî, și chiar acum este susținută mult de teologii bisericeî romane ¹⁾. Este ușor de priceput, că toate opiniunile acestea, deși streine esenței dogmeî, nu aduc nici o vătămare învățătoreî adevărate creștine despre divinitate, ci sunt fără folos, neputând explica un subiect necuprinșibil; și însuși cestiunea esenței lui D-zeu a esenței sale metafisice, este o cestiune mai mult de scôlă, de cât o cestiune de credință sau folositoare vieței creștine.

Înlăturând cu cea mai mare grijă subtilitățile acestea, biserica noastră se ținu tot-déuna și se ține încă numai de aceea ce D-zeu bine-voi a face cunoscut despre dânsul în descoperire. Ea n'are pretențiunea a defini esența lui D-zeu, pre care o recunôșce de necuprinșibilă și prin urmare și de nedefinibilă ²⁾ în sensul riguros al acestui cuvânt. Cu toate acestea, fiind-că ea dorește a da fiilor seî o idee despre D-zeu, pre cât se pôte de dréptă, exactă și înțelesă, écă ce dice ea în privința acésta: «D-zeu este un spirit etern, a tot-bun, a tot-sciutoriü, prea drept, a tot-puternic, pretutindene de față, nemutabil, prea fericit». Aici ea ni arată: 1° Esența (sau natura, substanța) necuprinșibilă a lui D-zeu, cel puțin atât pe cât pôte fi pricepută de mintea noastră, și 2° calitățile sau perfecțiunile esențiale, care deosebesc ființa acésta, sau mai exact, care disting pre D-zeu însuși de toate cele-lalte ființi ³⁾.

1). Veđi la Perrone Praelect. theolog. vol. II, part. I, cap. 3 și Liberman. Inst. theolog. t. III, lib. I, cap. 2. Acastă opiniune este combătută pe larg și cu temeiu de Teofan Procopovici în teologia sa t. II, part. I, lib. I, cap. I, p. 315—327.

2). „Că tu ești D-zeu, cel ce există (în sine însuși), nedescriptibil, etern și nenumit“. Trebnic p. 12 Mosc. 1836.

3). Acastă citațiune a catechismului celui mare creștinesc al bise-

§ 17. *Ideia despre ființa lui D-deu: D-deu este spirit.*

Cuvântul *Spirit* arată în adevăr în modul cel mai inteligibil esența, substanța sau natura divină necuprinzibilă pentru noi. Noi cunoștem numai două feluri de substanțe: substanțele materiale, compuse, înzestrate cu cunoștință și înțelepciune; substanțele nemateriale, simple spirituale, mai mult sau mai puțin înzestrate cu facultatea de a cunoaște și a pricepe. Ni este cu neputință a admite că D-deu să aibă în sine o substanță de felul întâi, când în toate operele sale, atât ale creației, cât și ale providenței, pretutindena vedem urmele rațiunii celei mai înalte. Și din contra, contemplațiunea continuă a urmelor acestora ni face să presupunem în D-deu o substanță de felul al doilea. Dacă revelațiunea însăși ne reprezintă pe D-deu ca o ființă spirituală, presupunerea noastră trebuie să se transforme în o adevărată certitudine (1). Ei bine! tocmai acesta este și ca-

ricei ortodoxe de orient este răspunsul la întrebarea: Ce idee se poate trage din descoperirea D-dească, despre esența lui D-deu și despre atributele sale esențiale? (Vezi art. I-ii). Este cu neputință de a nu aminti aici cuvintele st. Augustin, care deși dispese într'un loc: „Porro summus Spiritus, sicut anullo intellectu valet proprie cogitari, ita nulla definitione poterit proprie determinari“, continuă imediat după aceea: „Sed quia intellectualis mens eum utcumque agnoscere anhelat, haec aenigmatica definitio ei interim sufficiat: Deus spiritus est, essentia invisibilis, omni creaturae incomprehensibilis, totam vitam, totam sapientiam, totam aeternitatem simul essentialiter possidens, vel ipsa vita, ipsa sapientia, ipsa veritas, ipsa justitia, ipsa aeternitas existens“. [De cognit. verae vitae cap. 7. în Patrolog. curs. compl. t. XXXVI p. 1010].

[1] Dicând că cuvântul *spirit* exprimă în chipul cel mai înțeles pentru noi ființa lui D-deu, nu pretindem cu toate acestea a dice că ființa lui D-deu numai este necuprinsă de mintea noastră. St. Ion Damascan explică acesta: „Invetând, dice el“, ceea ce se atribue lui D-deu și înălțându-ne de aici până la ființa sa, ajungem a pricepe, nu însăși esența, ci numai ceea ce se raportă la ea [τά περί τῆς οὐσίας], precum și pentru a înțelege că sufletul este nematerial, nedivizibil și nevăzut, prin acesta nu-l cunoaștem mai bine esența lui. Ast-felii, deși șcim bine, că cutare corp este alb sau negru, totuși prin aceea nu-l pătrun-

sul: revelațiunea ne învață, că D-zeu este un spirit curat, fără să fie amestecat sau îmbrăcat cu vre-o substanță corporală, și că prin urmare, natura sa este eu totul nematerială, streină de ori și ce felii de compuseciune, adecă simplă.

1. Acésta resultă din deosebitele locuri ale sântei Scripturii, în care se négă pozitiv lui D-zeu tóte proprietățile, ce aparțin materiei sau corpului. 1° Fie-care corp este mărginit prin spațiu: D-zeu nu este mărginit prin nimica și este de față p̄tutindene: «*Cel ce se ascunde scapă óre de mine și nu'l vèd eú ?* » *dice Domnul. Óre nu umplu eú ceriul și pãmântul ?*, (Ierem. XXIII, 24 ; CXXXVIII, 7—12). 2° Fie-care corp are o formă determinată, și prin urmare póte să fie reprezentat: D-zeu n'are nici o formă sensibilă ; de aceia în vechiul Testament era aspru oprit a'l represinta: «*Cu cine veți asemăna pre D-zeu și ce chip îi veți face* ? » (Is. XL, 18—25). «*Deci feriti-vè fórte sustetele vóstre : că voi n'afți vèdut nici o închipuire în ziua aceia, în care Iehova vorbi către voi în Horeb din mijlocul focului, ca să nu vè conrupeți, și să vè faceți vr'un chip cioplit, vr'o închipuire de idol, asemănare de bărbat sau femeie* » (1), (Deut. IV, 15, 16). 3° Corpul chiar prin aceia póte să fie viđibil: D-zeu este numit *D-deul ne-*

dem substanța ; scim numai aceia ce se raportă la ea ; dar cuvântul adevérului ne învață că Dumneđeirea este simplă, avènd numai o lucrare (εὐεργεσιαν) simplă, salutară, care lucréză în tóte și preste tóte. (Eps. ex. a cred. ort. libr. I, cap. 16 p. 34).

1). Trebuie a maí adauge, că chiar în biserica noului Testament, nu pre D-zeu în ființa sa îl represintă sântele icóne, ci numai diferitele forme ce le luă, când bine-voi a se arăta ómenilor vechiului și noului Aședemènt. Ast-feliu represintă pre D-zeu Părintele sub forma unui bătrân, *cel vechiú de zile*, precum s'a arătat profetulu: Daniil (Dan. VI, 9, 13, 22) ; Fiul lui D-zeu întrupat prin lucrarea St. Spirit și din fecióra Maria ; apoi desvoltându-se gradat până la *starea omului desvèrșit* (Efes. IV, 13), în deosebite vârste : pruncia, adolescența, tinerețea și bărbăția ; în fine St. Spirit pogorit preste Mântuitorul, la botezul sèu, sub ó formă corporală aseminea unui porumb (Luc. III, 22), în chip de porumb.

vădută (Col. I, 15; 1 Tim. I, 17; Rom. I, 20), pre care nimeni nici odată nu l-a vădută (Ión. I, 18; comp. VI, 46), și în special, *pre carele nimenea din ómenii nu l-a vădută și nici nu pòte să l vada* (1 Tim. VI, 16; comp. Ex. XXXIII, 18—23). 4° Corpul este supus schimbărilor: *•Părintele lumii nu pòte să primescă nici schimbare, nici umbră de mutare.* (Iac. I, 17). 5° Fie-care corp fiind compus din părți, este supus descompunerii și corupțiunii: *D-deu este împăratul vécărilor, nemuritoriu* (1 Tim. I, 17), și némurile sunt înfruntate pentru că *•aă schimbat onórea, care se datorește numai lui D-deu celui necuprindibil cu chipul omului stricăcios și cu figurile de paseri, de patrupeze și șerpí* (1), (Rom. I, 23).

II. Spiritualitatea lui D-deu rezultă și din alte locuri, în care, din contra, se atribue pozitiv lui D-deu proprietățile, ce aparțin spiritului, precum: 1° Conștiința de sine și personalitatea: *•Vedeți acum că eu însumi sunt D-deu că nu este altul afară de mine,* (Deut. XXXII, 39; Ex. XX, 2, 3). *•Eu sunt Domnul: Eu sunt cel dintău și cel din urmă,* (Is. XLI, 4; XLVIII, 12). *•Eu sunt alfa și omega, începutul și sfărșitul, dice Domnul D-deu, care este, care a fost și care era și are să vie, a tot puternicul,* (Apoc. I, 8; XXII, 13). 2° Mintea: *O adăncul înțelepciunii și al sciinței lui D-deu! cât de nepătrunse sunt judecările sale și cât de necuprinse caele sale!* (Rom. XI, 33, 34). 3° Libertatea: *•Domnul a făcut câte a voit în cerii, pre pământ, în mare și în tóte adăncurite,* (Ps. CXXXIV, 6); și în genere: *•El face tóte după planul și sfatul voinței sale* (2), (Efes. I, 11). 4° O viétă nesfărșită și

1). Etă și alte locuri care atribue lui D-deu înțelepciune și în genere facultățile intelectuale: Ex. III, 7; II Paral. VI, 30; Iob. XIV, 12; Pr. VII, 10; Isaia XLVI, 2; XLIV, 9; Ier. XIV, 10; Abac. IV, 2; I Ión III, 20; Apoc. XVIII, 5.

2) Vedi asemenea Ps. XXXIX, 7, 9; Iov. XXIII, 13; Is. XLVIII, II; Dan. V, 21; Mat. VI, 10; VII, 21; XII, 50; XXVI, 39—42; Marc. XIV, 36; Luc XXII, 42; Ión. IV, 34; V, 30; Rom. IX, 18.

o activitate neîntreruptă: «*Viū sunt eū, ȳice Domnul*, (Ierem. XXII, 24). «*Eū viețuesc în véc*, (Deut. XXXII, 40). *Tot ceia cē face Tatăl, și Fiul asemenea* (Ión, IV, 19). «*Precum Tatăl are vieță întru sine, așa a dat și Fiului vieță să ai-bă întru sine*, (Ibid. 26). «*De aceia adevēratul D-ȳeū se numește D-ȳeul cel viū*, ca să se deosebescă de toți ȳeiū falși. (Tes. I, 9; I Tim, VI, 17; II Cor. III, 3; Ebr. XII, 22; Ión VI, 58).

III. Spiritualitatea lui D-ȳeū rēsare în fine din locurile unde se numește dea-dreptul *Spirit*. Sunt numai două, dară sunt lămurite și precise. Cel dintēiū se află în convorbirea Mântuitorului cu Samarinenca. Dorind să arate femeiei aceștia, că nu numai pe *Horazein*, precum credea Samarinenca, saū la Ierusalim, precum credeaū Iudeiū, *se cuvine a adora* pre D-ȳeū, ci că s'a apropiat ora când *închinătorū cēi adevērați* îl vor adora ori unde, ȳice Christos: «*Duh esie D-ȳeū și cine i se închină lui să i seînchine cu spiritul și cu adevērul*,! (Ión. IV, 20—24). Prin urmare prin cuvēntul Spirit, Mântuitorul designa o ființā ce nu are nici un loc determinat, o ființā nematerială omniprezentă, inteligentă și morală. Cetim al doilea loc în epistola st. Paul către Corinteni: «*Domnul este spirit și unde este spiritul Domnului, acolo este și libertate*, (II Cor. III, 17). Aici evident, cuvēntul spirit este întrebuițat în sensul seū riguros, literal și nu figurat. Mai este de observat că s-tul apostol Păul numește pre D-ȳeū *Părintele Spiritelor*, în opunere cu părințiū noștri dupē trup (Ebr. XII, 4).

Cum considera biserica, conservatōrea tradițiunei apostolice, acēstā dogmā din vechime? Acesta este un punct pre care învățatoriū seī îl exprimă cu chiaritate, mai ales cu ocaziunea erōrei antropomorfișilor ⁽¹⁾, cariū întemeindu-se

1). Călugărul Sirian Avdei. Avdei se privește ca părintele antropomorfișilor (IV. I); ceia ce dădu acestor sectari numele de Avdieni (Chrisost. în gen. homil. XIII, n. 2°); Epif. Haeres. LXX; Teodoret;

pe aceste cuvinte ale lui D-zeu: „Să facem om după chipul și asemănarea noastră“ (Gen. 1, 26), precum și pe toate locurile Scripturii unde se atribuesc lui D-zeu calități și organe ominești (1), pretindeauă că D-zeu este în adevăr îmbrăcat cu carne și că este asemenea fie-cărui om. Eă cum reînfrânseră această eróre păstorii vechi ai bisericeii.

1) Înainte de toate ei căutară a explica, că locurile citate din st. Scriptură trebuie a se înțelege cu totul almintrelea. Chipul lui D-zeu, diceau ei, se află nu în corpul omului, o așa idee ar fi neîntemeiată, ci în sufletul seü, (2) în puterile și facultățile sale, (3) în virtuțile sale după cuvintele Apostolului (4) (Efes. IV, 24), sau în domnița sa preste tot ce viează aici jos, după însuși cuvintele Creatoriului, care după ce a pronunțat cuvintele: „Să facem pre om după chipul și asemănarea noastră,“ adauge îndată: „Și să stăpânescă peștii mării, păsările ceriului, dobitocele de pre pământ și toate țărătorele ce se mișcă sub ceriü“ (5) (Gen.

H, E. VI. 9), mai târziu, niște călugări egipteni, origeniști, adoptară această eróre (Socrat Is. b. VI. 7: *sözom*. H. eel. VIII, 12), precum și Manicheii (Augustin Contra epist. Manich. n. 2: adv. Faust XX, 7; XaXV, 1: r Confes V, 10); în evul mediü, Albigenii [Luc. Tuden. sis. 11, 9]; în timpurile mai nouă, Hobbes (Leviath. IV, 34, pag. cap. 3) Priestley și o mulțime de Cartesieni.

1) Cum, bună oră: față (Gen. VI, 16); ochi (Is. 1, 15); urechi [Ps. XVI, 6]; gură (Ps. XXXIII, 6); inimă (Ier. III, 15); mâni, brațe, și degete (Ps. XLIII, 3-4; VIII, 3; Isaia XXV, 11); picioare (Ps. XCVIII, 5; Ier. XXVIII, 17).

2) Epifan. Haeres. 90; Euseb. în Ps. VIII. 5; Greg. Nis. Orat. în illud: *Faciamus hominem*, Teodoret H. E. lib. IV. c. 9; August de Trinit. lib. XII, cap. 7.

3) Greg. Nis. De homin. opific. cap. 4; Ambr. în Hexaem. lib. VI, cap. 8. Cyril. Alex. lib. IX în Ion. Hieron. Epist. 146.

4) În ceia ce privește purtarea vöstră precedentă, să ve desbrăcați de omul cel vechiü conform cu adevărul pe care l-a învățat Chr., care se corupe prin poftetele amăgitoare și să ve îmbrăcați cu omul creat de curând după chipul lui D-zeu cu dreptate și sântenie adevărată [Chrisost la Damasc. în Paralel. C. S. Severian De mundi creat orat V. n. 4. (In op. Chrisost. t. IV. p. 484 ed. Montfauc.) Ambros. De bono mortis. cap. 5.

5) Chrisost. In Genes. hom. VIII n. 3 Euseb. Pamf. De incorpor. et invisib. Deo, in Bibliot. Patr. ed Galaud. t. IV, p. 493.

I, 26). Ast-feliu, de câte ori întâlnim în st. Scriptură (și se întâmplă foarte des) locuri unde se atribue lui D-zeu simbolic câte ceva corporal, trebuie să șicem că pentru noi, niște ómenii îmbrăcați cu o carne próstă, este cu neputință a înțelege și a exprima cele înalte și lucrările nemateriale ale divinității, cu atât mai puțin a întrebuița imagine, tipuri sau simbole. Prin urmare, dacă se atribue lui D-zeu câte ceva corporal, nu trebuie nici o dată a videa în acesta, decât un feliu de graiu simbolic, conținând în sine o însemnare mai înaltă; căci divinitatea nu este compusă din părți, este simplă și nevăduță. Este vorba, d-e. de ochii, pleopele, de viderea sa: trebuie a înțelegē prin aceia puterea sa de o pētrundere universală, înțelepciunea sa, care cuprinde tóte, pentru că și noi prin simțul vederei căștigăm cunoscințele cele mai perfecte și mai precise. Este vorba de urechile sale, de aușul seú: trebuie a înțelege prin aceste cuvinte îngrijirea sa milostivă de noi și primirea rugăciunilor nóstre; pentru că și noi, când ne rógă cineva, solicitând dela noi să'l ascultăm cu bună voință, și noi îi mărturisim bună voința noastră prin mijlocul simțului acestuia. Prin *gura* lui D-zeu și prin limba sa trebuie să înțelegem manifestarea voinței sale; căci prin mijlocul gurei și al limbei ne manifestăm și noi cugetările cele intime ale nóstre. Prin *māncare* și *bētură* trebuie să înțelegem căștigarea noastră pentru voința sa; căci și noi prin gust ne satisfacem o trebuință indispensabilă a naturei. *Mirosul* seú este El însuși primind cugetările nóstre îndreptate către dēnsul și efusiunea sentimentelor inimei nóstre; căci prin miros respirăm mirosul cel plăcut. *Fața* sa este arătarea, manifestarea sa în operile sale, precum și pre noi fața este care ne arată și ne face cunoscuți altora. *Mānile* lui D-zeu este puterea sa de acțiune: óre nu cu ajutoriul mânilor nóstre facem totul ce ne este de trebuință și mai ales ceia ce

este mai de folos? Drepta Domnului, este starea sa de față în cele drepte: precum și noi cea mai mare parte cu drepta esecutăm lucrurile mai însemnate, mai importante, și căpătăm mai mult talent și putere. *Pipăirea* lui D-zeu este cunoscința exactă, ce o are El de toate, perspicacitatea sa până și în privința obiectelor celor mai mici și celor mai ascunse; căci ceia ce pipăim noi pôte să fie ascuns ochilor noștri. *Picioarele și mersul* lui D-zeu este venirea și arătarea sa, ori pentru a ne ajuta în nevoi, ori pentru a ne apăra contra inamicilor, ori pentru alt ceva, în tocmăi, precum și picioarele noastre ne transportă ori în contro voim. Jurământul lui D-zeu este nemutabilitatea sfatului său; și între noi convențiunile mutuale se ratifică prin jurământ. Mânia, urgia lui D-zeu este neplăcerea și ura lui pentru reu; și noi despretuind, tot ce contrariază voința noastră, ne supărăm adese ori. În fine *uitarea, somnul, ațipirea lui D-zeu* este îndelung răbdarea sa spre a și resbuna contra celor vinovați, precum și câte odată întârzierea a ne da ajutorul obicinuit. Cu un cuvânt tot ce se țice despre D-zeu corporalmente (*σωματικῶς*), ascunde o idee secretă și ne învață sub forme, care ni sunt familiare, lucruri mai presus de priceperea noastră (1). Tot odată păstorii bisericei nu se mărginiră la aceste explicări.

II. Ei mai căutaū să dovidescă pozitiv, că D-zeu este o ființă nematerială și necorporală. În scopul acesta ei citaū diferitele calități sau perfecțiuni ale lui D-zeu, menționate în Scriptură și aprobate de mintea sănătōsă, dar incompatibile cu o natură corporală. Ei citară, bună oră, nemărginirea și a tot prezența. «Dacă tu dai lui D-zeu un corp, întrēbă st. Grigorie Teologul, cum vei putea tu țice

(1). St. Iōn Damasceū Esp. ac. a cred. ortod. cart. I, cap. 11; st. Grigorie operile st. Părinți III, 122—123; st. Chrisost. Espunere în Ps. VII n. 11; Teodoret. In Ps. CXIX și alți.

în același timp că el este infinit, că n'are nici margini, nici cuprins?... O proprietate de a lui D-zeu este de a pătrunde și a umplea totul, după cum este scris: «*Ore nu umplu eă ceriul și pământul? dice Domnul* (Ierem. XXIII, 24); și încă: «*Spiritul Domnului umple universul*, (Înțelept. I, 7). S'ar putea ôre acêsta dacă D-zeu ar fi limitat de ceva sau ar mărgini el ceva (1)...? Ei citară nemutabilitatea. Ei întrebau: «*Ôre D-zeu ar fi nemutabil, dacă ar fi descriptibil și supus suferinței? Și cum să nu sufere o ființă a cărei corp este compus din elemente și care trebuie să se descompue în părți?*» (2). Ei citară necoruptibilitatea, nemurirea și eternitatea sa. «*Compunerea, diceau ei, este un început de luptă; lupta un început de divisiune și divisiunea un început de distrucțiune. Dar distrucțiunea este esențialmente streină de D-zeu și de substanța primă; decî nu este în el divisiune; căci atunci ar fi distrucțiune; nu este nici luptă, căci atunci ar fi divisiune; nu este compunere, căci ar fi luptă*» (3). Ei se provocară în fine la credința generală, recunoscînd pre D-zeu ca o ființă cu totul perfectă; ceia ce n'ar fi, dacă natura sa n'ar fi cu totul simplă, orîce compunere bănuind tot-déuna ôre care imperfecțiune (4).

III. Este de observat în urmă că, respingînd erôrea antropomorfiștilor, păstorii vechi ai bisericeii o consideraă

1). Operile st. Părinți III, 22; Severian. *De mundi creat. orat.* V. n. 30; Damasc. *Esp. cred ortod.* lib I, cap. 4.

2). Augustin *De Civitate Dei* lib XI; Damasc. *Esp. cred. ortod.* lib. I. cap. 4.

3) Grigorie Teol. oper st. Părinți III, 22. Atanas. Alex. *orat. contr. Gentes* c. 21.

4) Ambros. *De Fide*, lib I cap 16 n-o 106; Augustin *De Trinit.* lib. V. In genere tôte doveđile acestea sunt pe larg în Origen (*De Princ.* 1. n-o 1, 6; II, 2); contr. Cels VI, 69, 70; VII, 27, 38) și Eusebiu (*De incorp. et invisib. Deo*, în *Biblioth. Patrum.* ed Galland. VI p. 497—503, et ibidem, de incorporali, lib I, p. 503—506.

ca o eresie ⁽¹⁾, o eresie nebună ⁽²⁾ și din cele mai absurde ⁽³⁾; și puneau tot-deuna în rândul ereticilor pre antropomorfiții încăpăținați ⁽⁴⁾, necruțând nici pre acei, cari s'ar fi lăsat atrași prin simplitate sau ignoranță ⁽⁵⁾; dovadă incontestabilă, că biserica nu considera această erōre ca indiferentă, când era vorba de credință, precum pretind neoredincioșii din timpul nostru ⁽⁶⁾; din contra, ea o condamnă ca tōrte gravă, și recunoscū ca o dogmă nemutabilă învેtătura despre perfecta simplitate a ființei lui D-đeu.

De aci se vede cum trebuie să privim noi pre panteiști, atāt vechi cât și moderni, cari apărură chiar în sīnul creștīnismului, recunoscēnd ca D-đeu sau ca o desvoltare a Dumnedeirei tot ce există, prin urmare și lumea materială. Căci dacă, după cum judecă biserica, este contrariū revelațiunei de a atribui lui D-đeu fie numai un vestmēt material, un corp, cu atāt mai mult va fi, când am considera ca D-đeu însuși corpul său materia! Pentru aceia și cerimonialul bisericei ortodoxe, ce se face în sēptămāna dintēiū a marelui post, conține între altele, cuvintele: «Anatema, acelor cari afirmă că D-đeu nu este spirit, ci corp sau carne!» ⁽⁷⁾.

¹). Καὶ ἐστὶν αἵρεσις ἕως σήμερον ἀνθρωπόμορφον λέγουσα τὸ θεῖον. Severian De mundi creat. orat., V, n. 3.

²). „... Contra ineptam anthropomorphitarum haeresin longa disputatione disseruit...“; (Cassian. Collat. X, cap. 2 t. XLIV Patrolog. curs. compl. p. 821).

³). „Nempe contra anthropomorphitas... furens... oculos... in senem dirigebas, volens illum suspectum facere stultissimae haereseos.“ Ieron. libr. contr. Ioan Hierosolym. n. II (t. XXIII Patrolog. curs. compl. p. 364).

⁴). Epiphan. Haeres. lib. III, Haer. 70, n-o 2 și seq. Augustin, Haeres, 76 și 86; Philostr. De Haeres. in Bibl. Patr; De la Bigne t. V, col. 50; Damasc de Haeres 70.

⁵). „... Quod rusticitati eorum (monachorum Aegypt)“, dīce st. Augustin „tribuit Epiphanius, parcens eis ne dicantur haeretici.“ Augustin. Haeres. 50.

⁶). Isaac Beausobr. Histoire de Manichée... libr. III, cap. 2.

⁷). Ideia despre perfecta imaterialitate și spiritualitate a ființei lui D-đeu se află adesea și în celelalte rândueli bisericesci, d. e. D-đeu este nematerial prin esență și nevidibil...“ (Octoich p. I, f. 163,

§ 18. *Conceputul atributelor ființiale ale lui D-zeu; numărul și împărțirea acestor atribute.*

Atributele ființiale ale lui D-zeu (τὰ οὐσιώδη ἰδιώματα) *proprietas essentielles*, sau cu un cuvânt, ἀξιώματα, νοήματα, ἐπιτηδεύματα, attributa, perfectiones) se numesc calitățile ce aparțin însesii ființei lui D-zeu și o deosebesc de oricare altă ființă; sunt, prin urmare, calități, care convin de o potrivă tuturor persoanelor santei Treimi, formând o unitate din punctul de vedere al ființei; ceea ce face ca să se mai numescă și atribute *generale* sau *comune* a lui D-zeu (ἰδιώματα κοινά), pentru a le deosebi de însușiile personale sau particulare (τὰ προσωπικά ἰδιώματα, *proprietas personales*), care aparțin fiecărei persoane luate a parte și servesc a le deosebi unele de altele (1).

Este cu neputință a determina numărul însușiilor ființiale sau generale ale lui D-zeu; și biserica, deși ni dă o idee bună despre D-zeu, nu enumeră de cât numai câte-va (D-zeu, ȳice ea, este spirit etern, a tot bun, a tot sciutoriū, a tot drept, prea puternic, pretutindenea de față, nemutabil, cu totul multȳmit, infinit fericit); dar observă în același timp, că însușiile generale ale lui D-zeu sunt nenumărate; căci tot ce se află în descoperire în raport cu D-zeu, unic prin esență, tot aceea și constituie, într'un sens ȳre-care, atributele ființei dumnezeęști (2). De aceea și noi, după exemplul bisericei, vom cerceta numai unele din însușiile sale, cele mai principale, care caracteriză mai bine ființa divină, conțin sau esplică cele-lalte însușiți ale sale mai puțin observate de noi, și se arată mai lămurit în descoperire.

Mosc. 1838); sau: „Sântă Treime, noi te mărim ca pre unul D-zeu; tu ești st. Părinte, Fiū și Spirit, esență sântă, unitate tot-déuna închinată. (Triod. f. 136 Mosc. 1835.

1). Mărturisirea credinței ortodoxe cat. și ap. a bis. de orient. p. I. resp. 13.

2). Ibid. resp. 13 și 17; τὰ ἰδιώματα τοῦ θεοῦ εἶναι ἀναρίθμητα...

Pentru a'și forma niște idei clare despre aceste însușiri și a le expune sub o formă sistematică, de mult acum căutarea teologii a le clasa, și mai ales în evul mediu, precum și în timpurile moderne, se făcură o mulțime de clasificări de acestea, care toate, deși într'un grad deosebit, aū meritul și defectele lor (1). Causa principală a defectelor este ușor de priceput: însușiele ființei divine, ca și ființa însași sunt cu totul necuprinse. Deci, în loc de a căuta zadarnic a găsi o clasificare mai perfectă, vom alege pre ceia ce ni se pare mai dréptă și mai simplă.

D-zeu, prin esența sa, este un spirit; dar în fie care spirit, pe lângă natura spirituală propriu ăsa (substanța), noi distingem în particular două puteri principale sau facultăți: rațiunea și voința. Sub raportul acesta, însușiele esențiale ale lui D-zeu pot să fie împărțite în trei clase.

1° Insușiele ființei lui D-zeu în genere, adecă acele care aparțin de o potrivă și naturei (substanței) sale divine spirituale, și celor două forme ale sale: inteligența și voința și care disting pre D-zeu, ca spirit, de toate ființele celelalte;

1). Se deosebea anume: 1° însușiele negative (*ἀποφατικὰ* negativa), care refușă lui D-zeu tot ce este mărginit și imperfect, și însușiele *positive* sau *afirmative* (*καταφατικὰ* afirmativa), care i atribue perfecțiune ca etern, pe deplin înțelept (Damasce. Espun. cred ort. lib I cap. 12); 2° *attribute de repaus* sau *quiescență* (*συνεργητικὰ* quiescentia, immanentia), adecă, care esclud orî ce ideie de acțiune, și *attributele acțiunii*, (*εὐεργητικὰ*, operativa, traseuntia), implicând acéstă ideie ca etern, bun... 3° *attributele morale* (moralia) în legătură cu voința lui D-zeu și *naturale* (phistica, sau metaphistica), neavënd o ast-feliu de legătură, drept, independent; 4° *attributele proprie* (*propria*) și *figurate* (metaphorica sau inpropria); a tot puterea, mânia; 5° cele *primitive* (primitiva), *derivate* (derivata), cele dinteu servese de base celorlalte: etern, nemuritoriu; 6° *relative* (relativa), exprimând raportul lui D-zeu cu lumea, și *absolute* (absoluta), care aparțin lui D-zeu independent de toate raporturile cu celelalte ființi; a tot bun, infinit, etc. Clasificările atributelor divine și o mulțime altele sunt apreciate în cartea lui Paoli Jac. Andreae „ca attrib. divin. variis divisionibus earumque commodis et incommodis, praemio ornata“. Lug. Batav. 1824.

2° Insușiele înțelepciunii lui D-zeu, adică acele care aparțin numai înțelepciunii divine ;

3° In fine însușiele voinței lui D-zeu, sau acele care aparțin exclusiv voinței divine.

§ 19. *Insușiele ființei lui D-zeu în genere.*

D-zeu, ca spirit, se deosebește de toate celelalte ființi în genere, în aceia că sunt toate mai mult sau mai puțin mărginite și în existența lor și în tăria lor, și prin urmare mai mult sau mai puțin imperfecte, pe când El însuși este un spirit nemărginit sau nefinit în toate privințele ; cu alte cuvinte *deplin perfect*. În particular toate celelalte ființi sunt mărginite prin începutul și durata existenței lor ; toate și-au primit existența lor de la D-zeu și sunt într-o dependență statornică de El și unele de altele, pe când D-zeu nu și are existența de la nimene și nu depinde întru nimic de cineva. El există *prin Sine-însuși* și este *independent*. Toate celelalte ființi sunt mărginite în privința modului și formei existenței lor ; căci sunt numai de cât supuse condițiilor spațiului și timpului ; sunt deci supuse schimbărei. D-zeu este mai presus de toate condițiunile spațiului : El este *nemărginit, pretutindenea de față*. D-zeu este mai presus de toate condițiunile timpului : El este *etern și nemutabil*. În fine toate celelalte ființi sunt mărginite în putere, orî în privința calității orî a cantității ; în privința acesta nu există margini pentru D-zeu ; El este *tare și a tot puternic*. Ast-feliu însușiele principale, ce se cuvin lui D-zeu, după esența sa în genere sunt : *nemărginirea sau a tot perfecțiunea, aseitarea sau existența prin sine însuși, independența, imensitatea sau omni-presența, eternitatea, nemutabilitatea și a tot puterea*.

1 *Nemărginirea*. Numind pre D-zeu nemărginit (*ἀόριστος* ; infinitus), voim să dicem că El nu numai că este scutit de orî-

ce margine și de ori-ce defect sau imperfecțiune, ori și cum ar fi ea, ci încă că El posedă toate perfecțiunile posibile (realitates) și acesta în gradul cel mai eminent sau mai bine fără grad sau măsură ὑπερτελής, *ens realissimum seu infinite perfectum* (1).

Sânta Scriptură represintă însușia acesta în două feluri deosebite: câte odată ea vorbește de D-zeu în chip absolut; câte odată 'l compară cu alte ființi; dară și într'un cas și în altul 'l descrie cu destulă chiaritate și tărie.

Ea vorbește în mod absolut despre nemărginirea lui D-zeu, când 'l numește perfect și scutit de ori-ce imperfecțiune: *„D-zeu este lumină și nu este într-un el întuneric* (1. Ión. I. 4). *„Fiți deseversșiți precum și Tatăl vostru de severșit este*, (Mat. V. 48). Ea 'l numește mare, nemărginit de mare: *„Domnul este mare și lăudat forte, și mărirea lui nu are margini*, (Ps. CXLIV, 5). *„Domnul nostru este cu adevărat mare: puterea sa este infinită, și înțelepciunea lui n'are margini*, (Ps. CXLVI, 5). *„Etă D-zeul nostru este mare: le întrecē sciința noastră și numărul anilor sē este nesfērșit de mare*, (Iov. XXXVI, 26) *„Casa lui D-zeu este! și cât de întins este locul stăpânirei lui! El este întins și n'are margini, este înalt și nemăsurat* (Bar. III. 24 25). Ea 'l numește glorios și chiar Rege și D-zeu al gloriei: *„Domnul puterilor este Imperatul slavei*, (Ps. XXIII, 10). *„D-zeul mării a tunat, glasul Domnului preste ape* (Ps. XXVIII, 3). *„Gloria sa este mai pre sus de ceriuri* (Ps. CXII. 4). *„Tot pământul*

1). Credem într'unul adevăratul D-zeu, stăpânitorii a toate și nesfērșit... ἀριστον... (Epist. Patr. or. despre cred. ort. art. I). „D-zeu este... în sine a tot perfect și slăvit καθ' ἑαυτὸν ὑπερτελής καὶ ὁσδοξασμένος“ (Mart. ort. a bis. or. art. I resp. 8). Se pōte avea o idee despre modul cum era înțelesă în anticitate infinitatea lui D-zeu din cuvintele lui Maxim Mărturisitorul: ἀριστος λέγεται (ὁ θεός) ὡς ὅρα μίθηνι ὑποπίπτων... (Schol. in cap. 2 Dion. Areop. de coelest. hieracl.), și din aceia ce dice St. Grigorie ὁ θεός... οἶόν τε πῆλαγος ὁμοίως ἄπειρόν τε καὶ ἀριστον. πᾶσαν ὑπερχειπτον ἔνοιαν καὶ φροσῶς. (orat. XXXVIII, n° 2; Operile st. Părinți III, 238).

este plin de slava sa!, (Is. VI, 3). Dar mărirea și slava lui D-zeu nu sunt alt ceva decât înseși perfecțiunile sale, sau consecința nedespărțită sau manifestarea acestor perfecțiuni. În fine ea 'l numește pre D-zeu prea fericit, pe deplin voios (I Tim. I, 11; VI, 15), care n'are trebuință de nimic. (Act. XVII, 25, 26). *care umple de veselie arătând fața sa, și în vec bucurie nespuse cu dreapta sa.* (Ps. XV, 115). O ast-feliu de desevêre și de mulțămire și fericire, presupune negreșit în D-zeu deplinătatea perfecțiunilor, care sunt de ajuns pentru el a'l face pe deplin fericit și în totul voios.

Comparând pre D-zeu cu cele-lalte ființi, sânta Scriptură nu găsește nimic, care să I se pôtă asemăna: *Cine este asemenea ție Dómnne?* (Ps. XXXIV, 10). *Cu cine ați asemănat pre Domnul, și cu ce asemănare l-ați asemănat pre el?* (Is. XL 18). Dacă în particular, ea 'l compară cu ființi, care sunt privite în lume, ca cele mai mari și cele mai înalte sub un raport ôre-care, este numai pentru a'l arăta mai pre sus de tôte: *Nimenea nu este Sânt ca Domnul, căci nu este altul ca Tine, și nimene nu este tare ca Dumnezeul nostru!* (I Regi II, 2) *Nimenea din celi cari au făcut legile nu este asemenea Lui;* (Iov. XXXVI, 22). *Cine dintre celi tari este asemenea ție Dómnne? Cine este asemenea ție, care strălucesc de sântenie, înfricoșat și demn de tótă lauda și care faci minuni?* (Ex. XV, 11). și după aceia el se numește, *D-zeul cerurilor, Domnul Domnilor. D-zeu mare, puternic și înfricoșat* (Deut. X, 17), *Regele regilor și Domnul Domnilor!* (I Tim. VI, 15). Mai mult încă, s-ta Scriptură represintă câte odată perfecțiunile lui D-zeu așa de mari, că ale celor-lalte ființi, se par că se nimicesc; ea numește, de exemplu, pre D-zeu nu numai a tot puternic, ci singur puternic (I Tim. VI, 15); nu numai bun, ci singur bun (Marc. X, 18); nu numai sânt, ci singur sânt, (I Regi II, 2); nu numai înțelept ci singur înțelept (I Tim. VI, 16); nu numai nemuritoriu, ci singurur

nemuritorii (Ibid.), ca și cum cele-lalte ființi nu ar avea nici o parte la nici una din însușiele acestea. În fine, în alte locuri, ea declară pe față, că cele-lalte ființi nu sunt nimica față cu slava nesfârșită a lui D-zeu. Ast-feliu cetim, că *„tote popoarele lumii sunt înaintea lui ca și cum n'ar fi, și că le privește ca o deșertăciune, ca pe nimica.* (Is. XL, 17); *El nimicește pre acei carii caută cu atâta îngrijire secretele naturii și face de nimica pre judecătorii lumii.*, (Ibid. 23).

În toate timpurile mintea sănătoasă a recunoscut această mărire și această perfecțiune nemărginită a lui D-zeu. Îi este chiar cu neputință a nu recunoște acesta, fără de a înăduși vocea naturii sale proprie și cea a naturii esterne ⁽¹⁾. Noi avem în noi ideea de o Ființă perfectă și nesfinită. Această idee se deșteptă în om înainte chiar de a se cunoște bine pre sine, și în urmarea căria, precum aū observat învățătorii vechi ai bisericii, toți oamenii, ori-care ar fi gradul lor de dezvoltare, își represintă de ordinariu pre D-zeu ca un ce, pe care nimic nu 'l poate egala în mărire și perfecțiune ⁽²⁾. Judecând după generalitatea acestei idei, după timpul ivirii sale și după natura sa, nu ne putem explica origina ei, de cât admitând, cu eugetătorii creștini și chiar păgâni, că ea este născută în om, adecă am primit o odată cu sufletul nostru și că ea este nedespărțit unită cu natura minții năs-

¹⁾ Precum se vede din scrierile înțelepților păgânismului, d. e. Plotini Enead. V, lib. cap. ultim și VI. lid. cap. 6; Euryphami Pithagorej lib. de vita [ad Calcem opp. Laert]; Herennii Platonici în Metaphisica.

²⁾ „Chiar acei dice fericitul Agustin, carii admit și adoră și alți dei în cerii și pre pământ, când și represintă pre D-zeul deilor, își inchipuesc că El întrece în eselență și mărire tot ce se poate inchipui.. Ei 'i dau preferința preste toate cele-lalte ființi, atât materiale și vedute cât și intelegente și spirituale. Este chiar cu neputință de a găsi un singur om care se nu recunoască ca D-zeu (suprem) pre o ființă din cele mai perfecte. Ast-feliu fie-care recunoște de D-zeu ceia ce este mai pre sus de toate (De Doctrina Christ. lib. I. cap. 7). Aceiași ideie se regăsește și în Tertulian.

tre (1). Minteia nu pôte fără de a renega propia 'și natură, nici să respingă existența lui D-đeū, nici să 'și represinte pre D-đeū alt-feliū de cât ca o ființă infinit perfectă.

Dacă privim la lumea esterióră, descoperind maī la fie care pas urmele unei mărirī înspăimântătóre, de o frumusețe mniunată, și alte perfecțiuni pe atât de variate cât și numeróse, nu ne putem opri de a recunósce că în adevér ceriurile spun mărirea adecă perfecțiunile lui D-đeū, și că tótă natura le vestește neîncetat, ca vestitoriul cel maī eloquent (Ps. XVIII, 2, 5). Dacă așa sunt creaturile, cum trebuie óre să fie creatoriul! ... Dacă ast-feliū de perfecțiunī sunt respândite cu atâta profusiune pe fața pămêntului, cât de numeróse și până la ce grad trebuie să fie în *acel care dă tuturor viețã, respirare și tóte* (Fapt. XVII, 25). „Dacă ceriul este mărețiu, ñice-vom cu unul din păstoriī noștri iluștri, și dacă în acest ceriū se află un sóre, o lună și stele ne-numérate, cu cât maī mărețiu trebuie să fie Creatorul acestora! Dacă pămêntul este frumos, și se află pe acest pămênt priveliști plăcute, munți, colnice, păduri, grădinī, vii, câmpii, flori, maī mult încã, obiecte prețiose, de argint, de aur, pietre prețiose, în fine ómenī, de o frumusețã rarã, asemenea ângerilor prin figurile lor, cu cât trebuie să fie maī perfect, maī precios, maī necesar acela care a creat tóte prin puterea și înțelepciunea sa! Ast-feliū prin creaturi învățãm a cunósce pre creatorul (2).

1). Tertul. apolog. Cap. 17; Hieron. In cap. 1. Epist. ad Galatat: „Ex quo perspicuum est natura omnibus inesse Dei notitiam;“ Lac. Instit. divin lib IV cap 4 și 28; Ión Damasc. Esp. cred. ort. cart. 1. cap. 1: „Cunoscința esistenței lui D-đeū fu împlêtatã de D-đeū chiar în natura fie-cãruia. Pintre pãgãni Aristotel, de Caelo, lib. I cap 3; Cicer. De Natur. deor. I. 16; Senec. Epist. 117; Iamblich. De Myster. I, 3.

2). St. Dimitrie al Rostovului part. II p. 186; Augustin. De Trinit XV, cap 4): „Universa ipsa rerum natura proclamat habere se praesentissimum Conditorum, qui nobis mentem... dedit, qua viventia non viventibus... invidiamus. Ac per hoc quoniam rebus creatis Creatorem sine dubitatione praeponimus, oportet ut Eum et summe

Trebue a ne aminti, că în D-zeu nemărginirea și a tot perfecțiunea nu este precum am observat acum, un atribut particular, ci un atribut general, ce conține pre toate celelalte. St. Chiril Ierusalimitémul ȳice: «D-zeu este desevêrsit în toate.. El este perfect în știință, perfect în putere, perfect în mărire, perfect în presciință, perfect în bunătate, perfect în dreptate, desăvêrsit în dragostea sa către ómenii (1)». Se trecem acum la însușiele particulare ale ființei lui D-zeu adecă :

II. *Aseitatea* sau existența prin sine însuși (*αὐτοουσία*, aseitas). Se ȳice că D-zeu există prin sine însuși, pentru că nu este ȳinut de existența nici unei ființi, ci el are de la sine și existența și tot ceia ce posedă (2).

Sânta Scripturá represintá lámurit aseitatea lui D-zeu, când ȳice:

1º Că înainte de D-zeu n'a existat nimica de la care sá și pótá primi existența și că în adevêr nimene nu i-a dat lui nimica. «*Voi sunteți marturii meé, ȳice Domnul, voi și servitorul, pre care mi l-am ales, ca sá știți, sá credeți și sá înțelegeți cã Eu însumi sunt, n'a fost D-zeu altul afará de mine și nici cã va fi dupre mine.* (Is. XLIII, 10). «*Cu cine sá sfátuit și i-a dat înțelegerea.*» (Ibid. XL, 14).

2º El este cel dinteiú, alfa, începutul a toate: «*Eca ce ȳice Domnul, Regele lui Istrail și rescumparătorul scá,*

vivere et cuncta sentire atque intelligere, et mori, corrumpi mutarique non posse, nec corpus esse, sed spiritum omnium potentissimum, justissimum, speciosissimum, optimum, beatissimum, fateamur».

1). Catech. VI, „8.

2). „Este numai unul D-zeu, Párinte al Cuvêntului celú viu, al înțelepciunii suverane și al Puterei ce există prin sine“ (Simb. St. Gregor. Taumaturg]. „Avem un singur D-zeu, D-zeu care există și tot-deuna este, *θεος ὄντα καὶ ἄσι ὄντα..* (Conf. ort. eath. și ap. a bis. or. resp. 8); Atributele esențiale ale lui D-zeu sunt.. a exista.. tárá început, *τὸ εἶναι... ἀναρχόν...,* (Ibid. resp. 13). Cred întru unul D-zeu Párintele a tot puternic.. etern, prin urmăre necreat și care există prin sine însuși, (Cerem, invest. arch).

Domnul oştirilor: Eu sunt cel d'inteu și Eu sunt cel din urmă; nu este Dumnezeu afară de mine, (Is. XLIV, 6). „*Eu suni Domnul. Eu sunt cel d'inteu și cel din urmă*, (Id. XLI, 4; comp. XLVIII, 12). „*Eu sunt alfa și omega începutul și sfârșitul dice, Domnul D-deu, care este, care era și trebuie să vie, a tot puternicul*, (Ap. I, 8).

3° Că el are viață întru sine și că însuși este izvorul vieții: *Precum Părintele are viață întru sine, așa adă și Fiul se aibă viață întru sine*, (Ion. V, 26). „*Fiți ómenilor... ei se satură din grăsimia casei tale și cu torentul desfătărilor tale și adăpă. Căci la tine este izvorul vieții*. (Ps. XXXV, 9, 10). 4° Că numele seü este *Cel ce este, ó ων*; care există prin eselență (ακτ'έξοχήν). „*Moisi dise lui D-deu: Voř merge deci se ved pre fiu lui Istrail și le voř dice: D-deul părinților voștri m'a trimis către voř; dară dacă-mă vor dice: Care este numele seü? ce să li respund? D-deu dise lui Moisi: Eu sunt cel ce este. Écă, ce se spuă fiilor lui Istrail: Cel ce este m'a trimis la voř*, (Ex. III, 13, 14).

Sânții părinți și învătătorii bisericei; se țineaü mai ales de locul din urmă și representaü pre *Cel ce este*, ca cel mai convenabil din toate numele lui D-deu; pentru că D-deu conține în sine tot ceia ce are existență, ca un ocean de existență nemărginit (1); pentru că el esistă de sine și prin sine, pe când cele-lalte ființi-aü existența de la el (2); pentru că în fine ast-feliü este existența sa, că comparativ cu el, toate cele-lalte ființi se par că nu există (3). Intindënd acest atribut nu numai la existența lui D-deu, ci și la toate

1]. Vedă mai sus.

2]. Hieronim. Epist. 136: Augustin, De civit. Dei, lib. 1. Cap. 32; De Genes ad liter lib. V. cap 16: Ilarie. In verba Exodi, cap. 3; „Ego sum qui sum

3]. Clem. Alex. Paedag. lib. 1 cap 8; Dionis. Areopag. De Divin. nomin. Cap 5. Euseb. praepar. Evangel lib. XI, cap. 9; Augustin. Enarrat. în Ps. 134; „Ita enim ille [Deus] est ut în ejus comparatione ea quae facta sunt, non sint“

atributele sale, sântiți părinți imaginară diferite numiri ale lui D-zeu semnificative și energice, așa precum: D-zeu prin sine însuși (αὐτόθεος) ¹⁾, Domn prin sine însuși (αὐτοκύριος) ²⁾; prin sine însuși viața (αὐτοζοή) ³⁾; putere (αὐτοδύναμις) ⁴⁾; adevărul (αὐταλήθεια) ⁵⁾; înțelepciunea (αὐτοσοφία) ⁶⁾, sântenia (αὐτοαγιότης) ⁷⁾; bunătatea (αὐτοαγαθότης) ⁸⁾; ect. «Credem și st. Ión Damascen, întru unul Dumnezeu... putere, care este însuși lumină (αὐτόφως), însuși bunătatea (αὐτοαγαθότης), însuși existența (αὐτοουσία), care nu dă respuns nimăruî de existența sa și atributele sale, ci el însuși fiind principiul existenței pentru tot ce există, principiū de viață, pentru tot ce viează, principiū rațional pentru tot cel cu minte, pentru toți principiul a tot binele (9).

Și mintea sănătoasă ne îndemná érași a recunósce, că D-zeu există prin sine însuși. Védând că totul în lume este condițional și casual, și urcând treptat șirul neîntrerupt de cauze și efecte, fără de voie pricepem, că acest lanț de ființi casuale, ce provin unele din altele nu pôte să fie nesfêrsit (acésta ar fi absurd), și că trebuie numai decât să presupunem o ființă primă, ce există prin sine însuși, care să nu și fi primit existența de la nime și să fie cauza primă a tot ce există (10). Cum se pôte se fie o asemenea ființă care se

1). Epifan. Haeres. 77; Euseb. Ist. Ecl. lib. V. Cap 4.

2). Greg. Naz. orat. 37.

3). Dionisie Areopag. De Divin. nomin. cap. 2. sect. 8. cap. 6; sec. 1.

4). Athanas. Orat. contra Gentes; Gregor. Nyss. In Hexaem.

5). Athanas. Orat. contra Gentes.

6). Dionis, Areopag. De Divin. nomin. Cap. 5; Crysos. De Providentia lib. 1. Cap. 7.

7). Dionis Areopag. De Divin. nomin. Cap. 12. n-o 1.

8). Ibid. Cap. 2: Bonus est Dominus, „dice Augustin, „sed bonus, non ut sunt bona quae fecit: ille bono suo bonus est, non aliunde participato bono“ [in Psalm. 134].

9). Esp. Cred. Ort. cart. 1. Cap. 8. p. 16.

10). Acésta cugetare este desvoltată de Augustin (lib de Cognit. verae vitae, cap 7) și st. Ion Damascen (Esp. cred. ort. lib. 1. cap. 3 p 6)

nu fi avut nici odată început și să existe de la sine și prin sine? Acésta este neexplicabil pentru noi. Cu toate acestea simțim noi singuri că existența acestei Ființi este absolut necesară minții noastre. Éta pentru ce însuși filosofii păgâni recunosceau aseitatea lui D-zeu (1).

III. Independența. Prin acéastă expresiune, aplicată lui D-zeu, trebuie a înțelege acea însușire în virtutea căria, El se determină prin sine, atât în Ființa sa cât și în puterile și acțiunea sa, este prin sine fericit (*αὐταρχής, ἀνευδής*), a tot puternic (*αὐτεξούσιος*), singur domn (*αὐτοκρατής*). 2).

Acest atribut alui D-zeu decurge acum din cel precedent. Dacă D-zeu este o ființă ce există prin sine, care, tot ce are el, este numai de la sine, rezultă de aici că el nu atârnă de la nimene nici de cum, cel puțin în ceia ce privește existența și puterea sa. Dar afară de acésta, sânta Scriptură ni represintă independența lui D-zeu în diferite locuri.

Ea afirmă că D-zeu n'are trebuință nici de un ajutoriū străin, că din contra el 'l dă tuturor: *„D-zeu, care a facut lumea și toate cele ce sunt într'ênsa, și care este Domnul ceriului și al pământului, nu locuește în temple facute de mâni omenești, nici se onorează de lucruri de mâni omenești, cașicum ar avea trebuință de ceva, el dă tuturor vieță și suflare, și toate.* (Fap. XVII, 24, 25; Is. XL, 28), pe când în noi se destéptă cel întâi sentiment de dependență, din momentul când ne convingem, că nu putem face nimic fără ajutorul altuia. Ea asigură că nu este nimic de afară, care se pótă da ceva lui D-zeu nici în privința existenței și a perfecți-

1]. Mărturiile lor sunt citate de Eusebiu [Praepar. Evang. lib. VI. cap. 9 11].

2]. D-zeu este un spirit... deplin fericit, [Cateh. cel mare al bis ort. resăr. art. 3]. „Suveranitatea lui D-zeu [*παντοκρατορία*] și omnipotența sa nu sunt marginite decât prin propia sa voință și plăcere“ [Conf. ort. part. 1, resp. 14]. „El se numește Domn pentru că totul este în puterea sa“ [Ibid].

unilor sale, nici în privința acțiunilor: *Cine a ajutat spiritul Domnului? Cine i'a dat sfatul? Cine l'a învățat ce trebuie să facă? Cine l'a îndemnat? Cine i'a spus? Cine i'a arătat calea dreptății? Cine i'a dat darul științei? Cine i'a descoperit calea înțelepciunii?*, (Is. XL, 13-14).

«*Cine i'a dat ceva mai înainte, că s'ei c'era resplicire? Totul este de la El, totul este prin El, totul este în El*, (Rom. XI 35, 36). Ea ni mai reprezintă pre D-zeu, ca domn absolut al tuturor celor-lalte ființi, că prin urmare nime nu 'l p'ote constrânge ôre cum va. «*Al meu este pământul, d'ice Domnul și totă plinirea lui*, (Ps. XLIX, 13). *D'omne, D'omne! cetim în Ester, Rege a tot puternic, t'ote sunt supuse puterei tale, și nimene nu se p'ote împotrivi voinței tale, dac'ă tu ai hotărât a mântui pre Istrail. Tu ai făcut ceriul și pământul și t'ote făpturile cele de sub ceriul. Tu ești Domnul tuturor, și nimene nu se p'ote împotrivi măririi tale*, (Ps. XII, 9-11). «*Că t'ote 'ți servese ție*, (Ps. CXIX, 91). În fine ea mărturisește că D-zeu este în adevăr ne atins de ori ce constrângere de afară și că face totul numai după sfatul voiei sale (Efes. 1. 11).

Sânții părinți și învățatori ai Bisericii învățau acum că D-zeu n'are lipsă de nimic și prin urmare n'are trebuință de nimic ⁽¹⁾; că El este independent și de ordinea lucrurilor și de influința stelelor, și de întâmplare și de destin ⁽²⁾; că El este o ființă neatârnată, absolută, a tot puternică, viu făcătoare, o putere stăpânitoare a t'ote, ce exercită o domnie neperitoare și ne sfârșită... o putere căria nui se p'ote opune nimene, care stabilește pre t'ote căpiteniile și t'ote rangurile

1]. Crisost. în Ps. 14; ὁ θεὸς ἐλογίας ὁ δεῖται, οὐδὲ χάριτος ἀνευδὲς; γὰρ τὸ δεῖο. (Conf. în Ps. 114) August. lib. LXXXIII quest. 22; „Ubi nulla indigentia, nulla necessitas; ubi nullus defectus, nulla indigentia. Nullus autem defectus in Deo; nulla ergo necessitas.”

2]. St. Cyril Ierusalim. Cateches. IV n. 5 p. 61. Acastă idee. a platonicienilor, că însuși D-zeu ar fi supus destinului (Fatum) și ar depinde de el este combătută pe larg de Nemesius (Lib. de natura hominis. cap. 38).

și care este mai presus de toate acestea (1); că în fine El face tot ce voește, când voește și cum voește (2). Recunoscând pre D-zeu ca existând prin sine însuși și ca creatoriul și Domn stăpânitor a toate ce există, mintea trebuie să recunoască numai decât independența sa.

IV *Imensitatea și omni-presența*. Imensitatea este atribuită lui D-zeu în înțelesul acela, că fiind un spirit curat și în același timp nemărginit în toate privințele, nu este supus în particular nici unei limități de spațiu sau de loc, ci umple totul cu ființa sa (*ἀπερίγραπτος καὶ τὰ πάντα πληρῶν*, immensus); și omni-presența, în acel înțeles, că umplând totul cu ființa sa, el este firește în tot locul și așa dîcînd present ori-cărei ființi create (*πανταχῶς καὶ πᾶσι παρῶν*, omni-praesens) (3).

Dogma omni-presenței lui D-zeu și credința în dogma aceasta a existat în toate perioadele descoperirii divine.

1). In periodul patriarhal. Acastă credință este exprimată în cuvintele lui Iacob către Laban, când făcură o învoelă între dînșii: «Nimene nu este martor cuvintelor mele, fără numai D-zeu, care este de față și care ne privește» (Fac. XXXI, 44—50); apoi în răspunsul lui Iosif către femeia lui Pentefri: «Cum ași putea eu face o așa nelegiuire și să păcătuesc contra Dumnezeului meu?» (Ibid. XXXIX, 9).

2° In periodul legal. Invățătura omni-presenței lui D-zeu se arată lămurit din sfatul lui Moisi către Istrail: «Să recunoșci dar în ziua aceea, și acesta să fie sâpată totde-una în

1]. St. Ión Damascen, Esp. ac. a credinței ortod. lib. 1. cap. 14 și 8.

2]. Hipol. Adv. Noet. cap 8; *πάντα ποιῶν ὡς θέλει, καθὼς θέλει ὅτε θέλει*

3] „Cred cu tărie și neîndoios, că D-zeu este... pretutindene de față *πανταχῶς παρῶν*. (Conf. ort. part. I resp. 17)“. Atributele esențiale ale lui D-zeu sunt: el este omni-present, umple toate, imens, *το εἶναι πᾶσι παρῶντα καὶ τα πάντα πληρῶντα ἀπερίγραπτον*.“ (Ibid. resp. 13; comp. resp. 15).

inima voastră, că Domnul este unicul D-zeu, din înaltul cerului și până în fundul pământului și că nu este altul afară de El, (Deut. IV, 39); apoi în cuvintele următoare ale lui D-zeu însuși: «Ceriul este scaunul meu și pământul așternutul picioarelor mele. Ce casă mă veți zidi? și undă mă veți da un loc de odihnă», (Is. LXVI, 1). «Cel ce se ascunde, se dosește el de mine și nu-l vea eu? Ore nu Eu umplu ceriul și pământul?» dice Domnul. (Ier. XXIII, 24). Cât de lămurită este mărturisirea acestui adevăr se vede din rugăciunea următoare a lui David către D-zeu: «Unde mă voi duce să mă ascund de spiritul Teu? și de fața ta unde voi fugi? De mă voi sui în ceriul, tu acolo ești; de mă voi pogori în iad și acolo ești; de voi lua aripile de dimineață și mă voi salaslui la marginele mării, însăși mâna ta mă va conduce acolo și mă va povățui dreapta ta» (Ps. CXXXVIII, 7-9; Am. IX, 2, 3); și în rugăciunea lui Solomon: «Dacă ceriurile și ceriurile ceriurilor nu pot să te cuprindă, cu cât mă puțin această casă, pe care am zidit-o!» (III Regi VIII, 27; comp. II Par. VI, 18).

3). În periodul creștin. Ideia despre omni-prezența lui D-zeu este evident presupusă în observarea Mântuitorului către Samarinénca, că cultul adevăratului D-zeu nu pôte să fie legat de vre-un loc, ci trebuie să fie serbat pretutindenea (Ión, IV, 21-23); și ea este exprimată și mai lămurit de către apostolul Paul, când dice, că «D-zeu care a făcut lumea și tot ceia ce este în ea, și care este Domnul ceriului și al pământului, nu locuiește în temple zidite de mână ominești; și că El a făcut să se nască dintr'un singur om tot némul ominesc, pentru ca să caute ei pre D-zeu ca dora l-ar simți și l-ar afla, cu toate că nu este departe de fie-care din noi; căci întru el viem, ne mișcăm și suntem (Fapt. XVII, 24, 26 et.); precum și când afirmă că este numai un D-zeu, Parinte al tuturor, care este măi bresus de toate și în noi toți (Ef. IV, 6).

Cu scopul de a preîntîmpina saŭ a combate diferitele erori, sântii părinți și învățători ai bisericei căutară pe cât cu putință, a explica însuși modul omni-prezenței lui D-zeu și ăca ce ăiceau ei: D-zeu este pretutindenea de față; El umple totul cu ființa sa; dar ăcēsta nu prin estindere saŭ dilatarea esenței sale, precum de exemplu, aerul, lumina; căci esența lui D-zeu este nematerială și cutotul spirtuală ⁽¹⁾ Nu numai prin efectele a tot sciinței și a tot putinței sale (τῆ ἐνεργεία, operatione), precum credeaŭ uniŭ din cei vechi și precum cred căi-va din cei noi ⁽²⁾, ci însuși prin substanța sa (τῆ οὐσία substantialiter); căci cea d'intēi din aceste presupunerī ar trage dupē sine o îndoită neconsequență: mai ântēiŭ, că D-zeu s'ar limita prin locul ce l-ar locui ăre-cum-va și de unde ar conduce tôte părțile universului numai prin putērea înțelepciunei și a tot puternicieŭ sale; a doua, că acțiunile lui D-zeu s'ar despărți și s'ar îndepărta de esența sa, pe când nici o acțiune nu se pôte împlini decăt în locul unde se află însuși făptuitoriul ⁽³⁾ El este pretutindenea de față, nu ca cum s'ar afla în diferitele părți ale lumeŭ cu deosebitele părți ale esenței sale, mai mult saŭ mai puțin considerabile, dupē întinderea acestor părți; ci este cu totul întreg pretutindene saŭ în fie-care parte, orī căt de întinsă ar fi ea ⁽⁴⁾. El este pretutindene de față, nu

1) Atanas. *Lib. adversus Sabellianos*: οὐ συμπαρακεινόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὸ πάντα θεός. σωματικὸν γὰρ τοῦτο. Augustin. *Epist.* 57: „In eo ipso quod dicitur Deus ubique diffusus, carnali resistendum est cogitationi. . . . „ne quasi spatiosa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, sicut humus, aut aer, aut lux“.

2) Pintre cei noi, Socinienī și remonstranții; căt despre cei vechi, Anastasie Sinaitul amintește în a doua carte din cele cinci întitulată: *De incircumscrip̄ta dei Esenț̄ia*“.

3) Aceste idei sunt expuse pe larg de Atanasie Sinaitul în opera citată și de patriarhul Fotie în prima sa disertațiune editată de Henri Canitius.

4) I. Damasc. *Esp. ac. a credinței ortod.* cart. I, cap. 13: „Trebue a sci, că D-zeu n'are părți, că el este cu totul întreg pretutindenea, act“. Hilar. *lib. I ad Constantium*: „Deus et ubique est, et totus ubi-

ca cum ar fi circumscris sau închis în vre-un loc sau altul, din contra, el este în toate și afară de toate (1); prin urmare el cuprinde tot ce există, fără să fie cu toate acestea vre un loc ore care pentru univers și pentru ființele, care-l locuiesc (2) În fine el nu este omni-present, așa ca cum. El pătrundând totul, să fie pătruns de ceva, sau amestecat cu altă ceva, sau atins în lume de ceva necurat și vicios (3) Cu toate ace-

que est“ Teofil ad. Autolic XI. 3; Clem. Alex. de provid. fragm (a pud Galland. 11); ἐν ἐκείνῳ ὄλῳ; Ambros. de Fide, lib I cap. 4 și 8; Augustin Epist. 57: „Ideo totus, quia non parti rerum partem, suam praesentem praebet et alteri parti alteram partem, aequales aequalibus, minori vero minorem majorique majorem: sed non solum universitati creaturae, verum etiam cuilibet parti ejus totus pariter- adest“ (Conf. Epist. 112 și 222).

1) St. Cyril al Ierus.: „El nu este mărginit prin vre-un loc; ci fiind creatoriul locurilor, El este în toate, fără se fie conținut în vre-unul (Catech. VI și 8. p. 105) El este în toate și afară de toate (Catech. n^o). p. 60) Hilar de Trinit. I, 6; Augustin de Geneș. ad liter VIII, 26, n. 48; Atanas. Epist. ad. Serapionem: παντάχως ἔστι, καὶ ἔξω πάντων ὄν; Ironim *In Esa.* cap. 66; I Damascen, *Esp. cred. ort.* lib I, cap. 13: „El se servește de locul său; umple totul și există afară de toate“.

2) Dacă D-deu este locul orî cărui lucru, dice Maxim mărturisitorul nu este într'un chip simțitoriu, ci prin puterea sa creatore [*ὁ σωματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς*]; fiind că el umple ceriul și pământul și toate lucrurile și se găsește el însuși afară de toate, este lămurit că el este imensitatea sau puterea nemărginită (schol. în cap. 1 Dionis. areopag. de Divin. nomin.) sau precum scrie Augustin: „In loco non est: in illo sunt potius omnia quam ipsi alicubi; nec tamen ita in illo ut Ipse sit locus. Locus enim in spatio est, quod longitudine, et latitudine, et altitudine corporis occupatur; nec Deus aliquid tale est“. (De divers. Quæst. 83. qu. 20).

3) Divinitatea pătrunde totul fără a se amesteca cu ceva; dară nimic nu l'a pătruns (Damasc. *Esp. cred. ort. art. I, cap. 14; comp cap. 33*) „Este o putere care pătrunde totă substanța fără a perde din puritatea sa. (Ibid. cap. 8) Ambros. de Fide, lib. cap. 4. și 8 Cyril. *Thesaur. lib. VI: μένει γὰρ (ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ) ἐν ἑαυτῆς καθάρᾳ τε, καὶ τῆς πρὸς ἕτερον κοινωνίας ἀσύμπλοκος φυσικῶς*. Cum se conservă ore D-deu curat, care este present pretutindene, de și în lume sunt atâtea vicii și necurății? acesta se esplică prin comparațiunea puterii divine, ce umple toate, cu razele soarelui, care deși încălzește și luminează locurile necurate remên totuși în curățenia lor. (Greg. nys. *orat. advers. ar. et. Sabel. in Mai Collect. VIII, 11 p. 9; Augustin de civ. Dei lib. VII, cap. 3 și Epist. 57*).

stea, esplicând ast-feliu omni-prezența lui D-zeu, părinții bisericeii vechi nu perdură nici odată din vedere ideia despre necuprinđibilitatea acestui atribut. Noi scim că D-zeu este pretutindene de față, ăce st. Ión Chrisostom dară nu înțelegem cum, pentru că noi cunóscem numai o prezență vedută și nu ni este dat a cuprinde bine ființa lui D-zeu, Fără a voi să intrăm în subtilități în privința acésta, noi trebuie să adoptăm ast-feliu omni-prezența lui D-zeu, ca să fie demnă de el și favorabilă pietăței nóstre (1).

Recunoscând, că D-zeu este spirit curat și în același timp o esență infinită și perfectă în toate privințele, și pe de altă parte, observând pretutindenea urmele acțiuneii sale în lume, mîntea însași nu se póte opri de a nu admite omni-prezența sa, precum aű făcut chiar păgânii și înțeleptii lor (2), cu toate că modul acestei ubiquități ne este cu totul neesplicabil.

V. *Eternitatea.* Când se ăce că D-zeu este etern (αἰδιος, aeternus), aceia însemnăză, că existența sa n'are nici început, nici sfărșit și că în genere El este neatârnat de orî ce condițiune a timpului (3).

În sânta Scriptură însuși D-zeu 'și dá acest atribut. *•Eű viețuesc în veci,* ăce în Deuteronomiű prin gura lui Moisi (XXXII, 40). *•Eu sunt cel d'inteii și cel din urmă* (Is. XLVIII, 12: Comp. XLI, 4; XLIV, 6). *•Eű sunt alfa și omega, începutul și sfărșitul* (ap. 1. 8-17). *•Înainte de mine nu a jost D-zeu și nici după mine nu va fi,* (Is. XLIII, 10). *Eű sunt cel ce este,* (Ex. III, 14). Și profetiű atribue lui D-zeu aceiași însușire, de esemplu, David : *•D'intru început Tu*

1]. Chrisostom, Homil. XII în epis. ad Hebr; Greg. Teol Oper. St. Părinți, III, 25].

2]. Plotin. Enn. VI, lib. V cap 4.

3]. Cred cu tărie că D-zeu este.... atern αἰδιος [Martris. Ort. 1. resp. 17. „Insușiele ființiale ale lui D-zeu sunt: de afi... etern, fără început, fără sfărșit; τὸ εἶναι αἰδιον. ἀνάρχον ἀτελευτητον [Ibid. resp. 13] „Nu măz tu ești vecinic, ca făcătorii vecurilor“ (Leg. pour sept. f. 11. Mose. 1837).

Domne, pământul ar întemeiat și lucrurile mânilor tale sunt ceriurile. Acele vor peri, erva tu rămân în veci; toate ca un vestmânt se vor învechi; ca pe o haină le vei schimba; și se vor schimba; erva tu același ești și anul tău nu se vor fini. (Ps. CI, 25-27). *Mai înainte de a se face munte sau a se forma pământul și tot universul. Tu ești D-zeu din tota eternitatea și în toți vecii.* (LXX IX, 2) *«O mie de ani înaintea ochilor tăi sunt ca ziua de ieri care a trecut.* (Ibid. 4). *Isaia: , Nu știți, nu ați auzit, că D-zeu este Domnul etern, care a creat totă întinderea pământului, care nu slăbește, nici se ostenește și a cărui înțelepciune este nepătrunsă?* (XL, 28; LVII, 15) *Jeremia: «Domnul însuși este D-zeu adevărat, D-deul cel viu, Regele etern,* (X, 10). Tot ast-feliu este și cu scriitorii sânti ai Noului Testament. Sântul Paul numește pre D-zeu, *Impăratul vécurilor nemuritori,* (i Tim. I. 17). *«care singur are nemurire,* (VI, 14); și st. Petru repefind cuvintele psalmistului, dice că înaintea Domnului *o zi este ca o mie de ani și o mie de ani ca o zi,* (ii Petr. III, 8). Mai mult încă, st. Scriptură întinde eternitatea atribuită lui D-zeu, ca esență, chiar și însușielor și lucrărilor sale și dice: *Domne mila ta este în veci.* (Ps. CXXXVII, 9). *Dreptatea ta este dreptatea eternă,* (CXVIII, 142, 144). *Numele tău rămâne în veci,* (CXXXIV, 13), sau *Puterea sa este o putere eternă carea nu i se va rădica,* (Dan. VII, 14). *«Căci împărația sa este împărăție vecinică,* (Ibid. 27)... *Sfatul Domnului rămâne în veci,* (Ibid. i Petr. V, 25; ps. CXVIII, 18). Sântii părinți și învățători ai bisericei ni esplică cum trebuie să fie înțelesă eternitatea lui D-zeu. Nu precum se reprezintă ea în decomun, un period fără început și fără sfârșit, format din o mulțime nenumărată de părți, care s'ar succeda neîntrerupt, și prin urmare compus din un trecut, present și viitoriu; din contra, este numai un present, un present statornic, ne schimbăcios. «D-zeu a fost, este și va fi tot

déuna, saŭ pentru a ice mai bine: El este tot déuna, ice st. Gregorie Teologul; cc aceste cuvinte: *a fost i va fi* exprimă o mprtire a timpului nostru i nu se potrivesc dect unei ființi trectore; pe cnd *Cel ce este* există tot deuna. i acest nume i 'l dă El singur vorbind lui Moisi pe munte (Ex. III, 14), pentru că El cuprinde în sine tt esistena, care n'a avut început i carea nu va avea sfrit. Aseminea unui ocean de existență ne sfritsi fără de margini care se întinde peste marginile a tot ce 'ar putea reprezenta cine-va în timp i existență, El se presint spiritului nostru (i acsta într'un mod frte întunecat i imperfect, nu aa precm este El, ci cu aceia ce este nfurat), prin ajutorul unor trăsură aruncate în grabă, sub figura realittei, care fuge înainte de a fi prinsă, i dispare înainte de a face impresiune spiritului, dar luminz ochiul minței nstre, dacă este sănătos; ca fulgerul, care srbtnd iute nourul, luminz ochii nstri (1). Tot aa se esplică ideia despre eternitatea lui D-eu de către Dionise Areopagitul, Tertulian, Gregorie Nysis, Isidor Pelusiotul, Augustin, Gregorie cel mare, etc. (2).

Fiind cuprini în marginele timpului, i nevdnd împrejurul nostru nimic alta dect lucruri trectore, nu putem să ne facem nici o idee despre modul existenei eterne a lui D-eu. Cu tte acestea mintea nstr este silită a recunosce lui D-eu însușia acsta. D-eu este o fiin, care există prin sine, adecă neprimind de la nimine începutul existenei sale i posednd n Sine un isvor nesecat de vie;

1). Operile St. III, 238 i IV, 154-155.

2). Dionise Areopagita. De divin. nomin. cap. 5; Tertul. contra Marcion. lib. I cap. 8; Gregor Nys. Contra Eunom. lib. I p. 98; Isid. Pelus. lib. III, Epist. 149; Augustin, Confess. lit IX, cap. 10; „Fuisse et futurum esse non est in vita divina, sed esse solum, quoniam aeternum est. Nam fuisse et futurum est non esse aeternum“ (Confess. lib. XI. cap. 16) Grego. mar. Moral. lib. XVI, Cap 20 i lib. XX cap. 23.

El nu p^ote să aibă dar nici sfârșit. D-deu este o ființă a tot perfectă și infinită, pentru care nu există margini nici într'un feliu; este deci străin de toate limitele timpului, adică că nu este pentru El început, durată sau succesiune, nu este sfârșit. Eternitatea lui D-deu era recunoscută chiar de filosofi p^ogânismul uⁱ (1).

VI. Nemutabilitatea. Nemutabilitatea lui D-deu este acest atribut în virtutea căruia rămâne același (*ἀνάλλοϊστος ἀμετάβλητος*, immutabilis) în esența sa, în puterile sale și în perfecțiunile sale, și în determinațiunile și actele sale (2).

Descriind acest atribut a lui D-deu, s^{an}ta Scriptură îndepărtează de la El toate schimbările, care se observă în om: *D-deu nu este ca omul ca să mințescă, nici, ca fiul omului ca să fie supus schimbării*, (Numere XXIII, 19). *Acel care biruiește în Istra'il nu va erta și va rămâne neîmblândit, fără a se cădi de ceia ce a făcut; căci nu este om ca să se cădească*" (1 Reg XV, 29). *„Inima omului are deosebite cugetări, dară voința Domnului va rămâne fermă.* (Prov. XIX, 21). Ea îndepărtează de opotrivă de la el toate caracterile mutabilității ce presintă natura externă: *D'intru început tu D^omnice ai întemeiat pământul, și lucrările mânilor tale sunt ceriurile, acelea vor peri dară tu rămâi în v^ec. Toate ca o haină se vor învechi; și ca un vesmânt le vei schimba și vor fi în adevăr schimbate: dar Tu, același ești, și anii tăi nu se vor sfârși*" (Ps. CI 26, 28; Heb. r. II, 12). *„Ceriul și pământul vor trece; eră cuvintele mele nu vor trece.* (Marc. XIII, 31). Ea adeverește că în D-deu nu este nici umbră de schimbare; *„Tota darea cea bună și tot darul deseversit vine de sus, pogorând de-*

1). Plato in Timaeo; Proclus. In Comment. 11 ad. Timaeum; Plotinus Enn. III lib. VII C. I 2' 4; Numenius apud Euseb. Praepar. evangel. lib. XI, cap. 10; Plutarch. Ibid. cap. 11.

2). Cred eu tărie și statornic că D-deu este... nemutabil prin esența sa: *ἀμετάβλητος εἰς τὴν φύσιν*" (Mart. ortod. Art. 1, resp. 17.). „A vem un D-deu, care este tot de-una asemenea sieși și este tot de-una același ὁμοίον καὶ ταυτὸν παντοτε μὲν τὸν ἑαυτὸν" (Ibid. resp. 8).

la Părintele luminelor, care nu poate se primescă nici schimbare saŭ umbră de mutare. (Iac. I, 17). În fine ea ni pre-
dintă pre D-*deu* însuși *dicând*; *„Eŭ sunt Domnul și nu mă schimb,* (Mat. III, 6).

Părinții și învățătorii bisericei, cari atribuiau de opotri-
vă lui D-*deu* o neschimbare desevârșită în toate privințele ⁽¹⁾,
explicau ideile lor în privința acesta prin următoarele rațio-
namente: Schimbarea unei ființi este însoțită negreșit de
un șir saŭ o succesiune de deosebite stări; dar în D-*deu*
nu poate fi nici șir, nici succesiune, pentru că el este etern ⁽²⁾.
Schimbarea unei ființi poate să fie în bine saŭ rău; dară față
cu D-*deu* este cu neputință a admite atât una cât și alta;
căci el este pe deplin perfect ⁽³⁾. Schimbarea unei ființi se
poate face saŭ prin câștig ori pagubă; dar în D-*deu* ori-ce
câștig și ori-ce perderi sunt cu neputință; căci D-*deu* n'are
lipsă de nimic și este nematerial ⁽⁴⁾. În particular pentru a
explica cum este D-*deu* nemutabil în voința sa și hotărârile
sale în privința creaturelor dotate cu voință liberă și ma-
ales a omului, sântii Părinți întemeinduse pe Scriptură
distingeau în D-*deu* o îndoită voință; cea dintăiu (*ἑτέλημα*

---

¹⁾ Dion. Ariop. De Divin. nom. cap. II n. 6°; Teofil, ad Autolic 1,
4; Origen. De Princip I, 1 n. 6; Chrisostom. Homil. III în Epist. ad
Roman; Augustin. Proem, lib. IV de Trinitate „Omnino Dei essentia,
qua est, nihil mutabile habet, nec in aeternitate, nec in veritate, nec
in voluntate. . . (Confr. Mart. lib. XIII, cap 16 seu 20).

²⁾ Tertul. adv. Prax. XXVII: Deum immutabilem et informabi-
lem credi necesse est, ut aeternum; transfiguratio autem interemptio
est pristini. Origen. Orat. XXIV; Augustin Lib. quaest. 83. quest 19;
Lactant. Inst. lib. XI, cap. 8; Antipatr. Bostrens. Apud Damasc. Pa-
ralel. cap. 1.

³⁾ Grigor Nys. In Psalm. tract. II cap. IV. p. 298 ed Morel; Hilar.
In ps. 2; Augustin Serm. XII de divers. cap. 16; „Mutatio quippe
aut in pejus est, aut in melius. . .“ (Conf. In I Epist. Ión. tract. IV,
cap. 3).

⁴⁾ Gregor Nys. Contra Eunom. orat. XII; Augustin de civit.
dei lib. XI, cap. 10; Damasc. Esp. credinței ortod. lib. I
cap. 8.

πρώτον), și adoua (δευτερον); sau almintrelea: antecedentă (προηγούμενον) și subsequentă (επόμενον); sau în fine, cum începură a se exprima mai în urmă, absolută și condiționată (voluntatem absolutam et conditionatam). Prin cea dintâi se înțelege acea voință a lui D-deu prin care El dorește ceva fără condițiune, într'un mod absolut, de exemplu: *«El voește ca toți oamenii să se mântuiescă și să vie la cunoștința adevărului»* (1 Tim. II, 4); și prin a doua se înțelege cea-laltă voință, după care D-deu așteptă ceva de la creaturele înzestrate cu libertate, sub cutare sau cutare condițiune obligătoare pentru dânsese, de exemplu: el trimise oamenilor pre unicul său Fiiu, *«ca tot cel ce crede întru el să nu pieră, ci să aibă viața vecinică»* (Ión, III 16; Marc. XVI, 13). Ast-feliu voința lui D-deu, atât față cu creaturele, libere, cât și față cu toate creaturile în genere, rămâne nemutabilă, și libertatea celor d'intâi nu este nici de cum restrînsă nici prin voința acesta nici prin hotărârile sale (1).

Miatea nu pôte să nu recunoscă dreptatea raționamentelor acestora ale sânilor Părinți și prin urmare trebuie să mărturisescă, că D-deu este o ființă nemutabilă, precum au și mărturisit acesta din anticitate prin vocea înțelepților păgânismului (2).

VII. A tot puternicia. A tot puternicia se însusește lui D-deu în sensul acela, că El fără nici o restrângere are puterea de a crea toate și a ținea totul sub dominațiunea sa, ceea ce face să fie numit fără deosebire *A tot puternicul*, sau *Cel tare* (παντοδυναμος), și supremul domnitoriu al tuturor (παντοκράτωρ) (3).

1). Chrisost. Homil. I în Epist. ad Efes.; I. Damasc. Esp. cred. ort. II cap. 29.

2). Plato, lib. II De Republ; apud Euseb. Praeparatio evangel. lib. XIII, cap. 3; Salust., initio libri de diis et Mondo; Plotin Enn. IV, lib 2, cap. VIII.

3). Cred cu tărie că D-deu este... a tot puternic: παντοδυναμος. (Márt. ort. art. 1. Intr. 17); Atributele esențiale ale lui D-deu sunt:

Sântele noastre cărți conțin o mulțime de locuri, unde se descrie lămurit acest atribut a lui D-zeu.

Ele mărturisesc a tot puternicia lui D-zeu în genere: «*Sciū că poți tote*, dice evlaviosul Iov (XLII); «*Ava, părintele meu, tote 'și sunt cu putință*, (Marc. XIV, 36). «*La D-zeu tote sunt cu putință*, (Luc. I, 37). Și în același timp numesc pre D-zeu tare (Ps. LXXXVIII, 9), *Domnul puterilor* (XXIII, 10), singur puternic (I Tim. VI 15), și a tot puternic: «*D-zeu este mare și a tot puternic; El este mare în sfaturile sale, tare prin minunile sale, este stăpânitorul a tote, Domnul cel cu nume mare*. (Ion. 18, 20; II Cor. VI, 18; ap. XVI. 7).

Represintă, mai ales, a tot puterea lui D-zeu în creațiune: «*și a dis D-zeu: să se facă lumind și s'a făcut lumind*, Fac. I, 3). «*El a dis și s'a făcut, a poruncit și s'a zidit* (Ps. XXXII, 9; comp. CXLVIII, 5). «*D-deul nostru în ceriū și pre pământ tote câte a vrut a făcut*,. (CXXIII, II; comp. CXXXIV, 6). «*Cu cuvântul Domnului ceriurile s'au întemeiat și cu duchul gurei sale totă oștirea lor*, (XXXII, 6, Comp. Ierem. XXXII, 17; Is. XL, 26, 28). *Vrednic ești Dómne D-deul nostru! a priimi glorie, onóre și putere, pentru că tu ai creat tote și că cu voința ta se țin și au fost create*. (Ap. IV, 11).

O represintă în îngrijirea ce are D-zeu de creaturi și în stăpânirea ce are asupra lor: *Tote așteptă de la tine, să li dai hrană la timp. Când li dai lor, ele se adună, și când deschizi mâna ta, tote sunt pline de bunătatea ta. Dacă înșorci fața ta, ele se tulbură. Veți lua spiritul lor și se vor sfârși și în țărina lor se vor întorce. Trimite-veți spiritul teū și se vor zidi și veți înoui fața pământului*, (Ps. CXXX;

---

a tot puternicia. . . . (Ibid. resp. 13). El se numește a tot puternic sau Stăpân a tote παντοδύναμος ἢ παντοκράτωρ, pentru că totul este în puterea sa, și el a creat universul fără greutate și fără silă, numai cu voința sa (Ibid. resp. 14).

28, 31). «Ție se cuvine, Dómnne, mărirea, puterea, slava și biruința, și ție se cuvine laudă; că tot ce este în ceriú și pre pământ este al teú; ție se cuvine a domni, și tu ești înălțat mai pre sus de toți stăpânitorii. Bogățiile și gloria sunt ale tale. Tu ai putere asupra tuturor creaturilor; tăria și autoritatea sunt în mânil tale; tu ai mărire și orânduiești tóte» (1 Par. XXIX, 11 și 12; comp. Deut. X 17; 1 Tim, VI, 15; ap. XVII, 14; Col. II, 17; Hebr. I, 3).

Mai ales aduc temeieri pentru a mărturisi a tot puterea lui D-đeu în minuni: «Cine este D-đeu mare ca Dumneđeul nostru? Tu ești D-đeu carele faci minuni» (Ps. LXXVI, 13, 14; comp. LXXXV, 11). «Cel ce cauși pre pământ și l faci de se cutremură; cel ce se atinge de munți și fumegă (CIII, 32). «Care face să urmeze după întunerecul nopței, lumina dimineței; cel ce chiamă apele mării și le varsă pe suprafața pământului» (Amos. V, 8). «Bine-cuvântat fie Domnul D-đeul lui Istrail! numai el face minuni» (LXXI, 17; CXXXV, 4.). In propagarea și mântinerea credinței creștine și a bisericei: «Voiú zidi biserica mea și porțile iadului nu o vor birui» (Math. XVI, 18). «D-đeu a ales pre cei mai puțin înțelepți ai lumii, ca să rușineze pre cei înțelepți; cele slabe a ales din lume, ca să rușineze pre cei puternici. El a ales pre cele mai urâte și mai desprețuite ale lumii, și ceia ce nu era, ca să sfarme ceia ce era, pentru ca să nu se laude nimene înaintea lui» (1. Cor. I, 27, 29) «I. Christos trebuie să domnescă până ce D-đeu îl vapune pre toți inimiții sub picioare (Ibid. XV, 25) — In îngrijirea lui D-đeu pentru mântuirea credincioșilor; *Eu li dau viața vecinică, și nu vor peri, și nimene nu îl va smulge din mânil mele (Ión X, 28); și prea înalta mărire a puterei sale către noi, cari credem, după tucurarea puternicei sale țării; (Efes. I. 19) Eră celui ce póte face prea de prisos preste tóte cele ce cerem sau gândim, după puterea ce se lucrăzú în noi, acelaia fie*

mărire în biserică cea în *Christos Isus*, prin toate nemuririle în vecii vecilor, amin (Efes. III, 20, 21). Învăţătura despre a-tot puterea lui D-zeu era așa de generalminte recunoscută că s-îi părinţi și învăţătorii bisericei creșură de prisos a o mai dovedi. „Arată-mă, dicea sântul Augustin, nu ȃic un creștin său un ebreu, ci chiar un păgân închinătoriu de idoli și slujitoriu al demonilor, care să nu mărturisescă că D-zeu este a tot puternic (1); La obiecțiunea ce aduceau unii, că pentru D-zeu ar exista ore-care neputinți, ei răspundeau: Negreșit D-zeu nu pôte muri; el nu pôte face reu nimenui; nu se pôte renega pre sine, nici minți (II Tim. II, 13; Hebr. VI, 18); în genere el nu pôte păcătui nici a măzi; căci dacă ar putea muri său vătăma pre cineva, său minți, în genere a păcătui și a face reu, ar fi la El un semn, nu de putere, ci de slăbiciune și neputință, seu fizică său morală. D-zeu pôte tot ce voiește și ceia ce nu este contrariu naturei sale; dar a muri său a înceta de a fi, este un lucru cu totul opus naturei sale, și prin natura sa el nu voește decât binele și nu voește nimic reu (2).

Aprofundând ideia Ființei a tot perfecte și nemărginite în toate privințele și acea a Ființei care există prin sine, unicul isvor de viață și prin urmare și puterea a tot ce exis-

1) Augustin Serm. CXXXIX, cap. 2.

2) Dionisie Areopagit. de divin. nomin. cap. 8; Isidor Pelusiot. lib. III Epist. 335; Chrisostom. Homil. 38 în Ión. și hom. 51 în acta Apostol; Ambros. de Fide, lib. VI, cap. 3; Augustin Serm. ad catech. de Symbolo: „Deus omni potens est, et, cum sit omnipotens, mori non potest, falli non potest, mentiri non potest. Quam multa non potest! Et omnipotens est, et ideo omnipotens, quia ista non potest. Nam, si mori posset, non esset omnipotens; si mentiri, si falli, si fallere, și mique agere, non esset omnipotens. Facit quod vult; ipsa est omnipotentia. Facit quidquid bene vult; quidquid autem male fit non vult. „St. Gregorie Teolog. opera st. Părinți III, 88: „Considerăm ca imposibil, ca D-zeu să fie reu său ca să nu existe, (aceia ar dovedi în D-zeu slăbiciune și nu tărie), său că există fără să existe, său că în același timp există doi, patru, deuce deii“.

tă (1), și pe de altă parte, contemplând mărirea și întinderea simțitoare a universului creat și tot-déuna conservat de D-*deu*, mintea vine de sine la ideia a tot puținței Creatoriului. Ea era admisă de o potrivă și de înțelepții păgânișmului (2).

§ 20 *Insușiele înțelepciunii lui D-*deu*.*

Se p $\acute{o}$ te examina înțelepciunea lui D-*deu* din dou $\acute{e}$ puncte de vedere: din punctul de vedere teoretic și din punctul de vedere practic, adec $\acute{a}$ în sine și în raport cu lucrurile sale. Aci c $\acute{a}$ p $\acute{a}$ t $\acute{a}$ m conceputul unei însuși a înțelepciunii acestia, a tot știința, pe de o parte; $\acute{e}$ ra pe de alta cea a înțelepciunii.

1. A tot știința. Inv $\acute{e}$ t $\acute{a}$ nd c $\acute{a}$ D-*deu* este o ființă a tot știut $\acute{o}$ re (*τα πάντα εἰδώς*, omniscius), voim s $\acute{a}$ $\acute{d}$ icem un numai c $\acute{a}$ el scie totul ci c $\acute{a}$ el scie totul perfect (3). Cea dintei $\acute{u}$ din aceste aserțiuni este privit $\acute{o}$ re la obiectele științei lui D-*deu*; a doua, la mijl $\acute{o}$ cele și caracterile sale.

Scriptura expune f $\acute{o}$ rte pe larg obiectele științei divine; ea atest $\acute{a}$ în genere, c $\acute{a}$ D-*deu* scie t $\acute{o}$ te și în particular c $\acute{a}$ se cun $\acute{o}$ ște pre sine și c $\acute{a}$ cun $\acute{o}$ ște totul ce este afar $\acute{a}$ de El; c $\acute{a}$ el cun $\acute{o}$ ște tot ce este cu puțință și tot ce exist $\acute{a}$ realminte, trecutul, prezentul, și viitorul.

---

1) Ille plane omnipotens vere solus dictur qui vere est, et a quo solo est quidquid aliquo modo est, vel spirituale, vel corporale“. Augustin contr. Faust lib. XXVI, cap. 5.

2) M $\acute{a}$ rturiile autorilor p $\acute{a}$ g $\acute{a}$ ni în privința acest $\acute{a}$ au fost culese de Huetius. concil lib. XXVI, cap. 5.

3) Cred cu t $\acute{a}$ rie c $\acute{a}$ D-*deu* este . . . a t $\acute{o}$ te știut $\acute{o}$ ri $\acute{u}$, *τα πάντα εἰδώς*“. (Mart. ort. 1, resp. 17) „Atributele esențiale ale lui D-*deu* sunt: a tot știința, cun $\acute{o}$ ștința, a tot ce exist $\acute{a}$, fie descoperite, fie ascuns. (Ibid. resp. 13) „D-*deu*le milostiv și gata spre ajutori $\acute{u}$, Tu cerci inimile și r $\acute{a}$ runchi și tu cun $\acute{o}$ ști numai secretele omului; c $\acute{a}$ ci nimic nu este ascuns înaintea Ta; dar $\acute{a}$ totul este gol și descoperit înaintea ochilor tei“ (Trebnie).

1° D-zeu scie toate: „D-zeu este mai mare decât inima noastră și cunoște toate“ (1 Ion III, 20). „Domnul este Dumnezeu al toată cunoștința“ (1 Regi, II, 3) „Înțelepciunea sa n'are sfârșit“ (Ps. CXLVI, 5).

2° Se cunoște pre sine: „Nimeni nu cunoște pre Fiul fără numai Tatăl și pre Tatăl nu'l cunoște nimene fără numai Fiul“. (Mat. XI, 27) „Cine din oameni cunoște cele ale omului, fără numai spiritul omului care este în El? de asemenea nimeni nu cunoște ceia ce este în D-zeu, fără numai spiritul lui D-zeu“ (1 Cor. II, 11).

3° D-zeu cunoște tot ceia ce este cu putință: *El chiamă ceia ce nu este ca cum ar fi*; (Rom. IV, 17) și cunoște toate înainte de a fi făcute (Dan. XIII, 42).

4° D-zeu cunoște tot ce există realmente: „Căci El vede până la marginele lumii și privește tot ce este sub ceriu“ (Iob. XXVIII, 24). „Nică o creatură nu' este ascunsă: totul este gol și descoperit înaintea celui de care vorbim“ (Ebr. IV, 13). In particular, El cunoște totul în lumea fizică: „El numără mulțimea stelelor și le cunoște pre toate pe numele lor“ (Ps. CXLVI, 4; Comp. Sir. 1, 2). „El cunoște toate paserile ceriului“ (Ps. XLIX, 12). „Ochii Domnului sunt deschise preste tot pământul“ (II Par. XVI, 19). „Înaintea lui iadul este gol și adâncul fără învălișiu“ (Iob. XXVI, 6).—In lumea morală, de es. viața și faptele noastre, bune sau rele: „Domnul privește cu luare aminte căile omului și consideră toate apucăturile sale“ (Prov. V, 21). „Ochii lui D-zeu sunt pe căile fie-căruea și privește toate păsurile lor. Nică întunericele, nică umbrele morței nu pot se ascundă ochilor săi pre acei carii sevărsesc nelegiuirea“ (Iob. XXXIV, 21, 22). Ochii Domnului privesc în tot locul pre cei buni și pre cei răi“ (Prov. XV, 3).—Starea morală a inimii noastre: „Domnul cercă inimile și pătrunde toate cugetările spiritelor“ (I. Par. XXVIII, 9). „Inima tuturor oamenilor este nepătrunsă,

cine o va cunoște? *Eū sunt Domnul, care cerc inimile și răunchiū*“ (Ier. XVII, 9, 10). „Numai Tu cunoști inimile fiilor ōmenilor“ (II Paral. VI, 30; comp. Ps. VII, 10; Sir, XLII, 18). „Dōmne, tu cunoști inimile tuturor ōmenilor“ (Fapt. I, 24; comp. XV, 8).—Trebuințele, dorințele, lacrimile, rugăciunile nōstre: „Dōmne, tōtā dorința mea este înaintea ochilor tei, și suspinul meu mi ți este ascuns“ (Ps. XXXVII, 9). „Tōtā viața mea înaintea ta este, D-zeul meu; tu ai vădut lacrimile mele“ (LV, 8). „Ochii Domnului spre cei drepti și urechile lui spre rugăciunea lor“ (XXXIII, 1. Petr. III, 12). „Rugați-vē Parintelui în secret, și Parintele vostru, care vede în secret, vē va respălăti“ (Math. VI, 6).

5° D-deū cunoște tot trecutul: „D-zeū cunoște lucrul seū din veci“ (Fapt. XV, 16; comp. Sir. XXIII, 29; XLIII, 19-20), și „Va veni ziua cānd Domnul va judeca lumea cu dreptate“ (Fapt. XVII, 31); sau „El va da pe față cea ce este ascuns în întuneric și va descoperi cele mai ascunse cugētări ale inimilor nōstre“ (I Cor. IV, 5), și va da fie-căruia dupre faptele sale“ (Rom. II, 6).

6° Dumnezeū cunoște tot prezentul: „Iadul și perđarea sunt gōle înaintea Domnului; cu atāt mai mult inimile fiilor ōminesci“ (Prov. XV, II). „El descopere lucrurile cele mai adānci și mai ascunse, cunoște cea ce este în întuneric și întru el se aflā lumina cea adevērata“ (Dan. II, 22). „El vede pāna la marginile lumii și privește tot ce este sub ceriū“ (Iov. XXVIII, 24).

7° Dumnezeū cunoște tot viitoriul: „Eū sunt D-zeū și nu este alt D-zeū ca mine... Eū vestesc de la început cea ce are să se întāmple la sfērșitul vēcūrilor“ (Is. XLVI, 9, 10; comp. XLI, 23; Dan. XIII, 42). El cunoște în deosebi nu numai viitoriul necesariū, neevitabil, ci încă și viitoriul casual, contingent: „Eū te-am cunoscut înainte de a te forma în pāntecele mamei tale“ (Ier. I, 5). „Tu ai descoperit

de departe cugetele mele; Tu ai însemnat calea pre care merg în totă viața mea“ (Ps. CXXXVIII, 2, 3). „Ochii tei m'au vădit, când eram încă neformat“ (Ibid I, 5). „Părintele vostru scie ce trebuință aveți înaintea de a'î cere“ (Mat. VI, 8). „Pre acei pre cari i-au cunoscut în presciența sa, i-au și predestinat, ca să fie conformi cu chipul Fiului său“ (Rom. VIII, 29).—Și viitoriul condițional, adică subordonat ôrecăror condițiunii și nerealisându-se, dacă aceste condițiuni nu sunt împlinite: „Va'î fie, Chorazine, va'î fie Vetsaida! pentru că de s'ar fi făcut în Tir și în Sidon minunile, care s'au făcut în tine, de mult în sac și în cenușă s'ar fi pocăit (1)“, (Math. XI, 21).

În ceia ce privește mijlocul și caracterele, știința lui D-șeu se deosebesce cu totul de a noastră, precum putem să închidem deja din textele citate până acum.—Noi câștigăm cunoștinți, adică ne dăm sémă de lucruri, pe care nu le cunoscém mai 'nainte; la D-șeu, nimic de acestea; El scie din eternitate totul: „D-șeu cunósce lucrul seú din eternitate“ (Fapt. XV, 18). Noi învățăm a cunósce lucrurile treptat, mai ântéiú una, apoi alta, după aceia a treia și așa mai departe; D-șeu scie tóte de odată „D-șeu este mai mare de cât inima noastră; El cunósce totul“ (1. Ión III, 20). Noi căpătăm cunoștinți prin mijlocul simțirilor, ce ni transmit impresiunile obiectelor; a imaginațiunei, care ni represintă imaginele acestor obiecte; ale memoriei, care conservă și reamintește închipuirele de mai 'nainte; în fine ale minței, care cercetéză tóte acestea și judecă asupra lor, făcând și deducerile șale. D-șeu vede și scie tóte nemijlocit; trecutul, prezentul și viitoriul, și prin urmare nu are trebuință nici de unul din mijlócele arătate mai sus: „El vede lumea de la o margine la alta, și privește tot ce se petrece

1). Veđi și 1 Regi XXIII 10—14; Ier. XXXVIII, 17—24; Ez. III, 6.

sub ceriū“ (Iob XXVIII, 24). Noi cunoştem numai din partea vădută obiectele, sau numai aceia ce se arată; D-zeu pătrunde chiar în esenţa lucrurilor şi a tot ce există: „*Cel ce doseşte, se ascunde el de mine şi nu'l văd? ăice Domnul. Őre nu umplu eă ceriul şi pămăntul? ăice Domnul*“ (Ierem. XXIII, 24). „*Eă sunt Domnul, care cărcă inimile şi rărun-chiă*“ (Ier. XVII, 10). Cunoştinţele năstre sunt în mare parte necomplete, intunecate, pe ghicite, simbolice, de abea putem să atingem cea mai mică tréptă a adevărului: D-zeu scie totul complet şi cu perfecţiune: „*Totul este gol şi descoperit înaintea aceluia de care vorbim*“ (Hebr. IV. 13). Se mai ăice de dănsul că El este adevărul ⁽¹⁾ şi că adevărul este neîncetat lângă el (Ps. LXXVIII, 8), şi aiurea: „*Tăte căile Domnului sunt adevărul*“ (Ps. XXIV, 10; CXVIII, 151). „*Tăte poruncile lui sunt pline de adevăr*“ (Ps. CXVIII, 86). „*Lucrurile mânilor sale sunt adevărul*“ (Ps. CX, 7). În fine cunoştinţele năstre sunt variabile; ele sunt susceptibile de perfecţionare, sau adese-oră se micşură; pentru că uităm multe din căte am învăţat; sciinţa lui D-zeu este nealterabilă şi eternă: „*Adevărul Domnului rămăne în véc*“ (Ps. CXVI, 2). Trebuie cu tăte acestea a observa că mijlocul sciinţei lui D-zeu, în însaşi esenţa sa, ni este necuprindătoriū, deşi comparându-o cu aceia căria ũ datorim cunoştinţele năstre, am putea să scim diferenţa ce există între ele: „*O sciinţa ca acăsta e prea minunată pentru mine şi aşa de înaltă în cât nu o pot ajunge*“, strigă unii din ómenii vechiului Testament, cei mai deprinşi cu cunoştinţa lui D-zeu ⁽²⁾ (Ps. CXXXVIII, 5, 6).

¹]. *Cel ce m'a trimis este adevărat* [Ión VIII. 26]. *Eă sunt calea, adevărul şi viaţa* (Ibid XIV 6) *Când va veni Spiritul adevărului, vă va învăţa tot adevărul* (Ibid. XVI, 13). *Domnul D-zeu este adevărat* (Ier. X, 10).

²]. „Nu îndrăznese să spun cum posedă D-zeu sciinţa; ăic numai, că nu ca ángerii şi ómenii; dară nu îndrăznesc a spune cum are cunoştinţa lucrurilor, căci nu sunt în stare să înţeleg“ [Augustin. In Ps. XLIX].

Sânții părinți și învățătorii ai bisericei nu se mărginiră a repeta în scrierile lor aceia ce st. Scriptură ni vorbește despre a tot știința lui D-zeu, adică a atribui lui D-zeu cunoștința de sine și de toate creaturile ⁽¹⁾, cunoștința trecutului, prezentului, și a viitoriului ⁽²⁾, neînălăturată, ⁽³⁾, o cunoștință a tot perfectă și deosebită de a noastră ⁽⁴⁾; ei caută în același timp a esplica cauzele acestei a tot științi dumnezeesci. După ei, una din aceste cauze, este că D-zeu este însuși creatoriul tuturor lucrurilor și că totul depinde de El ⁽⁵⁾; al doilea că prin înțelepciunea sa cunoște toate ⁽⁶⁾; al treilea, că este present pretutindenea prin esența sa ⁽⁷⁾. Învățătorii vechi ai bisericei căutară earăși a deslega, pre cât se pôte, cestiunea raportului presciinței divine cu acțiunea liberă a omului; acéstă cestiune, care în tot-déuna fu privită ca una din cele mai grele. Acéstă presciință, diceau ei, nu vatămă întru nimic libertatea noastră. In adevăr : 1° D-zeu prevede nu numai faptele noastre, ci și cauza lor, libertatea noastră; El prevede, că noi vom, sêvêrși aceste fapte după voința noastră; că dacă am voi am face altele pe care le-ar previdea érašî, și prin urmare dacă ne hotărîm a sêvêrși unele și nu altele, alegerea atâr-

¹]. Policarp. ad Filip. n. IV; Teofil ad. Autolic 1, 4; Iustin. apolog. I. n. 16; Atenag. Leg. XXX; Minut. Fel. Octav. XXXII; Iren. Contr. Haeres. IV, 19 n. 2; Clem. Alex. Strom. VI, 17; Origen de Princip. III, I n° 13. IV, 37; Basil. Epist. VIII, n. 11.

²]. Iren. contr. Haeres, XI, 26, n. 3: „Nihil eorum quae facta sunt, et quae fiunt, et fient, scientiam Dei fugit;“ Clem. Alex. Strom. VI, 17: πάντα οὐδεν ὁ μόνον τὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐσόμενα, καὶ ὡς ἔσται ἕκαστον. . . ; Iustin apolog. I, n. 44; Tertul. contra Marcion. XI, 5; Origen. de Princip III, n° 17, Euseb. Demonstr. Evang. IV, I.

³]. Ignat. ad. Filipens: Cap. 4; Greg. Nys. de infant. qui praemature abripiuntur, III. ed morel. August. de dono persev. cap. 9.

⁴]. Clem. Alex. Strom. VI, 17; August. ad Simplic. lib. I. Quest. 2; de Trinit. XV, 14.

⁶]. Dionis. Areopag. de divin nomin. VII, n. 2; Panten. Fragment.

⁶]. Augustin. de Quest. LXXXIII. Quest. 46.

⁷]. Ireneu, adv. Haeres. IV, 19, n. 2; Minut. Fel. Octav. XXXII.

nă în totul de la voința noastră (1). 2° În cazul de care ni este vorba, presciința lui D-zeu poate să fie asimilată cu prevederea omului; precum și pentru a putea cunoaște mai înainte, într'un feliu sau altul, că cutare din frații noștri s'aun decis a lucra în cutare sens, noi nu putem prin aceea să'l constringem a împlini hotărîrea sa, așa și D-zeu prin presciința sa, nu ne constringe nici de cum a săvârși faptele ce le-aun prevădut; El le prevede ca pe niște urmări ale libertăței și nu ca acte necesare. (2). 3° Pentru D-zeu nu este nici trecut, nici viitoriū; numai prezentul există, pentru că el nu prevede, ci vede faptele noastre așa precum le săvârșim. Aici dar libertatea noastră nu suferă nimic, ca și aceea a aprôpelui când suntem martori ai faptelor sale (3) 4° Așa dar faptele noastre nu atârănă de presciința dumnezeescă; din contra Dumnezeu le prevede și le vede pentru că ne-am hotărît singuri a le împlini și că în adevăr le săvârșim (4).

Adevărul a tot sciinței lui D-zeu este necontestabil, ori că ființa lui D-zeu este pe deplin perfectă și nemărginită, ceea ce recunoaște mintea sănătôsă, seū în urma considerațiunelor, prin care, precum am vădut acum, părinții bi-

1]. Augustin. de Civit. Dei, lib V cap. 9: „Ita omnes qui rerum causas praescivit, profecto in eis causis etiam voluntates nostras ignorare non potuit, quas nostrorum operum causas esse praescivit. . . .“ (Conf. cap. 10). Et de liber arbit. lib. III, c. 3 „Cum sit praescius voluntatis nostrae, cujus et praescius, ipsa erit, Voluntas ergo erit quia voluntatis est praescius. Nec voluntas esse poterit si in potestate non erit; ergo et potestatis est praescius. . . .“

2). Origen. Coment. in Genes. apud. Euseb. Praepar. Evang. lib. VI, cap. 11; Augustin de Liber arb. III, 4.

3). Origen. de Princip. III, 1; Ambros de Fide, lib. I cap. 7; Chrysostom. de Prophet. obscur. Homil. 1. n° 4; Teodoret. In Rom. VIII, 30; August. Quest. ad Simplic. lib. II.

4). Origen contr. Cels. II, 28; de Princip III, 3, n. 4; Augustin de Civit. Dei V, 9, n. 4.

sericeii căutară a o esplica. Adevăru! acesta fu recunoscut în tot-déuna chiar și de păgâni (1).

II A-tot-înțelepciunea. După ideia generală, ce ne formăm de înțelepciune, a-tot-înțelepciunea lui D-zeu se poate defini așa: este cunoștința cea mai perfectă a scopurilor celor mai bune și a mijloacelor celor mai nimerite, și în același timp, înțelegerea cea mai perfectă de a aplica pre cele din urmă la cele dintâi; nu este alt-ceva de cât a-tot-sciința lui D-zeu, numai considerată în raport cu lucrurile divine, sau însași înțelepciunea lui D-zeu privită din partea sa practică (2).

Scriptura atribue lui D-zeu această perfecțiune cu totă chiaritatea. Ea 'l represintă în genere, ca ființă a tot înțeleptă, în care este înțelepciunea și puterea, „care posedă sfatul și înțelepciunea“ (Iob. XII, 13), ca, „singur înțelept“ (Rom. XVI, 27; 1. Tim. I, 17; Iud. 25) și ca unicul isvor al înțelepciunii: „Dacă vre-unul din voș are lipsă de înțelepciune, să o cêră dela D-zeu, care dă tuturor cu dărnicie, fără a imputa darurile sale, și i se va da înțelepciune“ (Iac. I, 5). „Domnul dă înțelepciune și din gura sa ese prudenta și sciința“ (Prov. II, 6; Dan. II, 21). În particular:

Scriitorii sacri ai vechiului Testament ni descriu mai ales universul ca oglinda înțelepciunii lui D-zeu: „Cât de mari sunt lucrurile tale Dómnne, tóte cu înțelepciune le-ai făcut“, strigă David, admirând minunile creaturii (Ps. CIII, 24). „Domnul a întemeiat pământul cu înțelepciune, și a așezat ceriurile cu prudentă“, repetă în proverbele sale înțeleptul

1). Thal. apud. Clem. Alex. Strom. V, 14; Plato Parmenid. Pindar ol. I, 64; Aeschil. Choepi. 201, 202; Sophocl. El. 659; Xenofon. Symphos IV, n. 48; Plutarch Isir et. Osid. LX; Ser. num vind. XXI.

2). „Este un singur D-zeu, Părinte al cuvântului celui viu, a-tot-înțelepciunea. . . Un singur Domn, D-zeu din D-zeu. . . înțelepciunea. cuprindătoare a tóte“ (Symbol st. Greg. teologul D-zeu mare și suprem. adorat de totă creatura, isvorul înțelepciunii Trebnic). „D-zeu mare și suprem. . . care creă totul cu înțelepciune (Ibid. f. 193 etc).

fiu al lui David (Prov. III, 19). „D-zeu a creat pământul cu puterea sa, a întărit lumea prin înțelepciunea sa, a întins ceriurile prin a tot înțelepciunea sa“, cetim în cartea profetului Ieremia (X, 12).

În cărțile Testamentului nou, economia rescumpărării noastre este mai ales represintată ca o lucrare a nespusei înțelepciuni a lui D-zeu: „Predicăm pre Isus Christos răstignit, dice st. apostol Paul, care este smintela Iudeilor și Elinilor nebunie, dar care este putere și înțelepciune a lui D-zeu pentru cei chemați, fie Iudei, fie nēmuri“ (I Cor. 1, 23, 24). „Predicăm înțelepciunea lui D-zeu în taina sa, această înțelepciune ascunsă, pe care a predestinat-o și mai'nainte de veci spre gloria noastră“ (Ibid. II, 7). „Mie . . . mi s'a dat darul acesta a vesti întru nēmuri bogăția lui Christos cea nepătrunsă și a lumina pe toți, care este rânduēla tainei ceș de veci ascunsă în D-zeu....; ca acum începătoriilor și puterilor în ceriū să fie cunoscută prin biserică înțelepciunea lui D-zeu cea de multe feliiuri, dupre rânduēla cea mai înainte de veci, care a făcut-o în Christos Isus Domnul nostru“ (Efes. III, 8—II). În fine în a treia epistolă a sa, după ce a discutat planul Dumneșces al acestei economii divine, esclamă: „O adâncul bogăției, al înțelepciunii și al sciinței lui D-zeu cât de nepătrunse sunt judecațile lui și neurmărite căile lui“ (Rom. XI, 33). Sântii părinți și învățatori ai bisericei arată érași, după cuvântul lui D-zeu, urmele a tot înțelepciunii sale, în organisarea universului în genere, a sórelui, lunei, stelelor, aerului, apei și a pământului, a minerelelor, vegetalelor și animalelor mari și mici, nobile sau próste, folositoare sau vêtămătore; ei explică totul fórte pe larg nu numai în unele locuri din scrierile lor, ci chiar în lucrări anume consacrate spre scopul acesta (1). «O singură

1) Voim să vorbim de omilele despre creațiunea în șese zile ale lui Vasile cel mare, Chrisostom, Grigorie Nisanul etc, și câte-va cuvinte speciale, cum acele ale st. Cyril Ierusalimitenul (Catech. IX, p 153-163) și a st. Chrisostom (Serm. XI, către poporul Antiochen).

érbă, un singur firicel de érbă, ȃic ei, este de ajuns pentru a ȃi absorbi tóťă cugetarea ta, prin cercetarea artei ne-sfêrșite întrebuintată la formarea lui (1). Ei ni arată mai ales înțelepciunea divină în organisarea omului, anume ochii, genele, sprincenile, crierul, inima, mânilé, piciórele și cele-lalte membre și organe ale sale: «Daeă am observa cu luare aminte chiar unghiile nóstre, observă st. Chrisostom, chiar acolo descoperim urmele luminóse ale înțelepciunei lui D-ȃeű, orí în forma, orí în substanța, orí în dispoziția lor (2). Ei ni arată în fine în economia mántuiréi nóstre, când judecă despre perfecta bunătate a întrupărei lui D-ȃeű pentru rescumpărarea némului omenesc (3) și despre întruparea Fiului lui D-ȃeű, dar nu despre a lui D-ȃeű Părintele, nici a lui D-ȃeű Spiritul Sânt (4), cauzele venirei întârȃiate a Rescumpăratorului în lume (5), despre pregătirea treptată a ómenilor spre a ȃl primi (6), despre mórtea sa și anume despre mórtea sa pe cruce, etc. (7). «A voi să mántuésca, ȃice st. Grigorie Nisis, este un semn al bunătăței; a rescumpăra un prins în schimb este un

1) Vasilie cel mare, Operile st. Părinți, v. p. 80.

2) A lui Ión. Chrisostom, despre înțelepciunea lui D-ȃeű în organisarea corpului omenesc (Lect. creșt. 1838, II, 159-171); a lui Vasilie cel mare, cuvânt despre structura omului (Lect. creșt. 1841. IV 3-34).

3) Chrisostom. homil. VI în Ión; Atanas. de Incarnat. Dei Verbi, t. II Par. 1698 p. 33; conf. p. 48; Greg. Nys. Catech. cap. 27; Augustin, Lib. de Corrept. et gratia cap. 2 și de civit. Dei lib XVI, cap. 27.

4) Iren. Contr. Haeres. lib. V, cap. 1; Atanas. Orat. III contra Arian; Chrisost. Homil. XVIII in Ión; Geunad. De Dogmat. Eccles. cap. 2; I. Damascen. Esp. cred. ort. lib IV, cap. 4.

5) Gregorie Nys. Orat. de Nat. Christ. t. II, p. 773; Theodoret, Disc. VI contra Graec.; Augustin Epist. 49; De Genes. contra Manih. lib 1. cap. 14.

6) Damascen Espun. cred. ort. lib. III cap 1, Teofilact în cap. 3; V, 10; Epist. ad. Efes.

7) St. Atanasie Alexandr. despre mórtea lui Isus pre cruce (Lect. creșt. 1838 II 132-158).

semn de dreptate; și a face accesibil inamicului său ceea ce este neaccesibil este o lucrare a tot înțeleptă (1).

Cugetând la a tot știința lui D-zeu și aruncând o privire asupra universului, este de ajuns pentru mintea ominescă spre a fi încredințată despre a tot înțelepciunea celui a tot puternic, care fu recunoscută chiar și de păgâni (2).

§ 21. *Insușiele voinței lui D-zeu.*

Voința lui D-zeu se poate considera din două privinți deosebite: în sine însăși și în raportul său cu creaturele. Acolo, ni se prezintă a tot liberă în ființa sa și a tot sântă în activitatea sa liberă; aci noi vedem mai ales a tot bunătatea sa, bunătatea fiind cauza cea dintâi și mai principală a tuturor acțiunilor lui D-zeu față cu creaturile, atât raționabile cât și cele lipsite de rațiune; apoi, în raport cu fapăturile raționabile în particular. *adeverată și fidelă*, întru cât ea se descopere acestor creaturi, ca lege morală pentru voința lor, și ca promisiuni sau motorii morali destinate a aduce la observarea acestei legi; în fine voința lui D-zeu este *dreptă* întru cât urmărește acțiunile morale ale acestor creaturi și li-o dă după merit. Ecă principalele atribute ale voinței lui D-zeu, sau mai bine principalele însuși ale lui D-zeu în a tot voința sa: libertate nemărginită, sântenie perfectă, bunătate nesfârșită, veracitate și fidelitate întregă și dreptate supremă.

1° *Libertatea nemărginită.* D-zeu se numește a tot liber (*ἔλευθερος, ἀπεξούσιος*, liberrimus), pentru că se hotărăște a lucra independent de orî ce necesitate sau constrângere, fie esterióră, fie interióră, fără alt principiu afară de conceptul minții sale înalte și fără alt îndemn decât *sfatul voinței*

1) Gregorie Nys. Orat. catech. cap. 33, 34, t. III, p. 80 ed. Morel.

2) Diogen Laer. Proem. cap. 7. Aristot. Phys. lib. II cap. 8.

sale (Efes. I, 16). El alege ce voește, și ceia ce a ales, îndeplinește cum voește (1).

Sânta Scriptură atribue lui D-zeu cea mai deplină libertate: 1° în toate faptele sale în genere: „*El face totul*“, ȳice ea „*după planul și sfatul voiei sale*“ (Efes. I, 16). Ea i-o atribue mai ales; 2° în crearea lumii: „*Tu ai creat toate, și cu voia ta se țin și au fost create*“ (Apoc. IV, 11) „*D-zeul nostru în ceriū și pre pământ, în mare și în toate adâncurile*“ (Ps. CXXXIV, 6). 3° În mântinerea și guvernarea universului: „*Eu am creat pământul, omii, și animalele, care sunt pe fața pământului, cu puterea mea cea mare și cu brațul meu cel tare, și am dat pământul cui mă-a plăcut*“ (Ierem. XXVII, 5). „*Voiū milui pe care voesc a milui și mă voiū îndura de care voesc a mă îndura*“ (Rom. IX, 15; comp. Ex. XXXIII 19). „*El face tot ce i place, ori în oștirele cerești, sau pintre locuitorii pământesți, și nimine nu se pôte opune mânei sale puternice, nici să i ȳică: de ce ai făcut așa?*“ (Dan. IV, 32: comp. Iob. XXIII, 13). „*Cel prea nalt are stăpânire preste domniele omienilor și le dă cui i place*“ (Dan. IV, 14, 22, 29). *Inima regelui este în mâna Domnului; el o îndrăptă ori unde voește*“ (Prov. XXXI, 1). „*Ore nu două paseri se vënd pe un ban și nici una din ele nu cade pre pământ fără voia Părintelui vostru. Dar ai voștri și perii capului toți sunt numerați*“ (Math. X, 29, 31).

4° În rescumpărarea omului; căci Părintele ceresc „*ne a predestinat, după buna voința a voiei sale, ca să ne facă fi adoptivi prin Is. Christos*“ (Efes. 15). *El a revărsat preste noi charul seū, ca să ne facă cunoscut misterul voiei sale, întemeiat pe buna voința sa, prin care au hotărât în sine că împlinindu-se timpurile rânduite de el să recunoscă totul în*

1) „Stăpânirea și a tot puterea lui D-zeu n'au alte margini decât voința și bunătate sa; și, pentru aceia, el nu face toate câte le pôte, dar face și pôte să facă tot ce voește“ [Mărtur. ortod. art. 1. resp. la întreb. 14].

Isus Christos“ (Id. 7-10). Și Is. Christos Mântuitoriul nostru, *s' a dat pre sine pentru păcatele noastre și pentru a ne scóte din stricăciunea véculuț de acum, după voia lui D-đeu Părintele nostru, căruia fie mărire în vecii vecilor*“ (Gal. I, 4, 5).
 5° In lucrarea renașterei și a sântirei noastre: „*El cu voia sa ne-a născut prin cuvântul adevérului, ca să fim mai înțetii dintre fapturile sale*“ (Iacob. 1, 19). „*Darurile Sântului Spirit . . . . sunt date-fie căruia spre folos: unul primește dela St. Spirit darul de a vorbi cu mare înțelepciune, altul . . . darul de a vorbi cu sciință . . . dar este unul și același Spirit care lucrédă tóte acestea, împărțind fie-căruia aceste daruri după cum'î place*“ (1 Cor XII, 8, 11).

Sântii părinți și învătători ai bisericeii, cari amintesc adesea în scrierile lor libertatea lui D-đeu în genere, expun fórté lámurit ideile lor în privința acésta în trei împrejurări importante: când combat pre acei din filosofii vechi, cari afirmă că lumea existând din eternitate, a provenit de la D-đeu, nu după voia sa, ci necesar, așa precum umbra unui corp, sau raza luminei⁽¹⁾; când respingeaú erórea păgânilor și a cătur-va eretici, cari susțineau, că totul în lume, însuși D-đeu, este supus destinului⁽²⁾; când în fine, voinđ să determine ceia ce constituie în noi imagina lui D-đeu, ei o pun în libera voință a omului⁽³⁾. In tóte acele împrejurări ei spun că D-đeu nu este supus nici unei necesități și că se decide singur în acțiunile sale, cu o libertate de-

¹⁾ Vasile cel Mare, hom. I. despre crearea în șese zile, Operile St. Părinți V, 6, 7; Ambros In Hexaím. lib. I, cap. 5; Teofil, Ad Autol XI, 13; Epifan, Haer. XIII, n° 5; Zahar. Mitylens. Disput. de Mundo t. XII Bibliot. Patr. Graeco. Lat. Paris 1644.

²⁾ Ireneú, advers. haeres. lib. II, cap. 5 n° 4; Tertul. Advers. Hermog. cap. 16; Hipolit. adv. Noet. cap. 8-10; Epifan, Haeres. LXX, n° 7; Augustin De Civit Dei lib. XI C. 24.

³⁾ Ireneú Advers. Haeres. lib. IV, cap. 8; Ambros. In Hexaem. lib. VI, cap. 8; Hieronym. Epist. 146; Gregor. Nyss. De Homin. o. pific. cap. 4, Orat. XVI Damasc. Espun ac. a credinței ortodoxe cart. II. cap. 12; lib. III, Cap. 14).

plină, ⁽¹⁾ că el a creat la început tot ce a voit și cum i'a plăcut, că el face în lume numai aceia ce i' dictéză voea sa ⁽³⁾ și că în genere, prin natura sa chiar, este absolut⁽²⁾. În adevăr, dacă D-zeu este un spirit perfect, un spirit independent și a tot puternic, însuși mintea noastră trebuie se admită că este pe deplin liber prin esență. Libertatea este atributul cel mai esențial al unui spirit care se cunoșce pre sine; și acel care este a tot puternic și ține totul sub dominațiunea sa fără se depindă el însuși de ceva, nu suferă nici necisitate nici constrângere.

II. *Sânțenie perfectă.* Dând lui D-zeu calificarea de sânt (ἅγιος, sanctus), noi mărturisim că este cu totul curat de păcat și chiar nici nu pôte păcătui, că în toate faptele sale, El este cu totul credincios legei morale, că prin urmare el urăște reul și iubește numai binele în toate creaturile sale. ⁽⁴⁾.

Sânta Scriptură o confirmă pozitiv. După ea 1° D-zeu

¹⁾ „Non decet eum qui super omnia Deus, cum sit liber et suae potestatis, necessitati servisse dicere. ut sit aliquid secundum concessionem praeter sententiam ejus . . . “ [Iren. adv. Haeres. II, 5, n. 4].
Ὁὗ γὰρ πάθη συνέχεται τὸ θεῖον, ἵνα ὁ βούλεται μὴ πράττειν, ἢ πράττει ὁ μὴ βούλεται δυνατός γὰρ ἐστὶ ποιεῖν ὁ βούλεται . . . Epifan. Haer. LXX, n° 7).

²⁾ Ὅτε μὲν θέλει, ποιεῖ . . . ἐποίησεν οὖν ὡς ἠθέλησεν . . . [Hipol adv. Haer. X] „ Etenim tanquam ex suofecit, quia unde voluit fecit . . . Et quandiu vult, omnia ejus virtute manens . . . “ [Ambros. In Hexam. lib. I, cap. 5].

³⁾ „Dacă omul fu creat după chipul lui -deu, care este a-tot-fericit și însuși existența, și că divinitatea este liberă și posedă voința în esență (ἀπερσοῦσιος δὲ φύσει καὶ θελητικὴ ἢ θεῖα φύσις), atunci omul ca chipul lui D-zeu, este liber prin esența sa și posedă voință“ [Damasc. Esp. cred. ort. lib. III cap. 14.]

⁴⁾ „Tot ce ți poți închipui de bine, îndreptă lla D-zeu, care este însuși binele, ca la principiul și cauza sa. Din contra, fii bine îndreptat că tot reul ori-care ar fi, este strein de D-zeu și departe de el, nu prin loc, ci prin natură“ (Márt. Ortod. Art. I resp. 31). „D-zeu nu iewa parte de felii la reu“ (Serisórea patr. ort. asupra cred. ort. art 3). „Este cu totul adevărat și neîndoios că D-zeu nu pôte fi autoriul reului“ (Ibid. art. 4, etc).

este cu totul curat de păcat: *D-zeu este credincios în făgăduințele sale; El este departe de ori-ce nedreptate* (Deut. XXXII, 4). *D-zeu este lumina și nu este întru el întuneric* (1 Ión. 1. 5). *D-zeu nu este ispitiitorii celor reii*, (Iac. I. 13) „*El singur este sânt*“ (Ión, III, 3). *Ori-cine este născut de la D-zeu nu servește păcatul, pentru că sămënța lui D-zeu rămâne întru el și nu poate păcătuî. pentru că el este născut de la D-zeu*“ (Ibid. 9). 2°) D-zeu este cu totul credincios legii morale. Pentru această Scriptura îl numește foarte adesea sânt: „*Sânt este Domnul D-deul nostru* (1): *Drept și sânt, El este plin de dreptate și sântenie* (2) „*Sântul lui Israil: Cânta-voii laudele tale în alăută, sântul lui Israil* (3) „In particular, afirmă ea că „*numele său este sânt* (4); *că cuvântul său este sânt*“ (Ps. CIV, 42); *că legea sa este sântă*“ (Rom, VI, 12); *că „sânt este brațul său*“ (Ps. XCVII, 1); *că toate căile sêle sunt în sântenie*“ (Ps. LXXXII, 13); *că „tronul său este sânt,*“ (XLVI, 8); *că așternutul picioarelor lui este sânt* (XCVIII, 5); *că el este sânt în toate lucrurile sale*“ (CXLIV, 17). Ea afirmă că ângerii, cari îl slăvesc în cerii încunjurând tronul său, își dic necontenit unul altuia: „*Sânt, Sânt, Sânt este Domnul; plin este ceriul și pământul de mărirea sa*“ (Is. VI, 3; Apoc. XV, 4). Ea voește în fine ca și noi pre pământ se sântim numele lui D-zeu, imitând sântenia sa perfectă: *Dupa sântul care v'au chemat pre voi și voi să fiți sânti în totă viața, dupa cum este scris: Fiți sânti; că sânt sunt eu* (1 Petru, I, 15, 16; Lev. XI, 44; XIX, XX 2; , 7). 3° Dumnedeu urêște reul și iubește binele

1). Psalm 98, 9; comp. Ios. 24, 19; Is. VI, 3; Ión. XVII, 11; Apoc. IV, 18.

2). Deut. 32, 4; com. Ps. X, 7; 144, 13; Apoc. 15, 4.

3). Ps. 70, 22; com. 88, 18; Is. 1, 4; V, 16; X, 20; XII, 6; 43, 3; Ez. 39, 7; Hab 1, 12; Apoc. VI, 10.

4) Ps. 32, 21; CII, 1; CV, 47; CX, 9; Ez. XX, 39; XXXIX, 7; Luc. 1, 49.

în creaturi: *Urâciune sunt înaintea Domnului căile strâmbe* *era primiți sunt lui toți cei nevinovați în cale* (Prov. XI, 20) „*Urâtă este înaintea Domnului calea nelegiuitorului; cel ce urmază dreptatea este iubit de el,*” (Prov. XV, 9). *Că tu ești D-zeu cel ce nu voești fără de legea. Nu va lăcui lângă tine cel ce viclenește. Nicî vor petrece călcătorii de lege înprejma ochilor tei. Urîta'î pre toți cei ce lucrază fără de lege* (Ps. V, 4, 5). *Ci fără de legile vóstre aũ pus despărțiri între voi și între Dumnezeuul vostru; și păcatele vóstre aũ ascuns fața lui de la voi, ca să nu vă miluască.* (Is. LI, 2) „*Spălați-vă și vă curățiți; depărtați răutatea faptelor vóstre de dinaintea ochilor mei; încetați de a face rău.*” (Is. I, 16; Comp Ps. XIV, 1-5: XXIII, 3, 6).

La sântiți părinți și învățătorii bisericeii găsim o explicare foarte exactă despre ideia sânteniei lui D-zeu. D-zeu este sânt, scriu ei, nu precum sunt ființele create; El este sânt prin propria sa esență, sânt de la sine și prin sine; El este izvorul a totă sântenia. Dară cele-lalte ființi nu pot să devie sânte de cât prin conlucrarea sa, prin mijlocul sânteniei, care vine de la El. Numai el prin urmare este cu adevărat sânt; El este singurul sânt (1).

Aici găsim apărarea sânteniei divine contra unor eretici, cari făceau din D-zeu autoriul răului, ce există în lume. Ei diceau: nu trebuie să considerăm ca rău decât numai păcatul, care însuși este călcarea voiei lui D-zeu. Tot ceia ce numim noi răul fisic, de care se servește D-zeu pentru a pedepsi păcatele noastre, nu este un rău; căci conține în sine puterea binelui (2). Dar păcatele provin toate din abu-

1). Ciril Ierusal. (Cat. V, n. 19, p. 467): „Cu adevărat numai unul este sânt, care e sânt prin natura sa; dar nu este tot așa cu noi; noi suntem sânti numai prin comuniune, prin cult și rugăciune” Cyril, Alex. in cap. XLIX, Ies. V; 7.

2). Vasilie cel mare, despre aceia că D-zeu nu este autoriul reului, (Lec. cres. 1824, XIII, p. 255-258). Tit. Bostrens. adv Manich. XI. 9; X, 15; Clem. Alex. Paedag. I, 8; Augustin. De Genes. ad litt. XI, 6 n. 8. Comp. p. 110, not. 1.

sul ce au făcut creaturile raționabile de libertatea lor, pe care o creă D-zeu bună, cu care-i înzestră o dată pentru tot-deuna, și căria nu voește să-i aducă vătămare (1). El nici nu poate păcătui (2); căci fiind cu totul nemutabil nu poate să mERGă în contra voinței séle proprie (3), și fiind însuși binele înlătură tot felul de reu, precum lumina esclude întunericul și existența, neexistența, (4).

În fine vom afla esplicarea unor locuri ale scripturei în care se pare că D-zeu ar fi represintat ca autoriu al reului. «Când auzi aceste cuvinte: „se întâmplă ôre vre un reu în cetate, care se nu vie de la Domnul (Amos. III, 6)? se scii că acolo sub numele de reu se înțeleg suferințele trimise păcătoșilor spre îndreptarea lor (5) „D-zeu face pace și zidește rele“ (Is. XLV, 7). *El face pace mai ales în tine-când liniștește spiritul teú prin învățături folositoare și în frânăză patimile, care fac resboiú sufletului teú (6). El zidește rele* adică transformă reul și-i dá calitățile binelui... Apoi, dacă numim noi *pace* o stare, care înlătură resboiul, și *reú*, nenorocirele, care însoțesc acest flagel... vom dice, că prin judecata sa cea dréptă, D-zeu pedepsește prin resboiú pre acei ce l-au meritat“. Aseminea expresiunile: «D-zeu a încuét pre toși întrú necredința. (Rom. XLI, 32), séú acesta; *Datuleaú lor D-zeu duh de împetrive, ochi se nu vada etc.*

1). Basil cel mare. Lect. Crest. 1824 XIII, p. 263; Clem. Alex; Strom. I. 17; Greg. Nis. Hom. VII, in Ecclesiast. et Catech. cap. 5. Athanas. Alex. Contr. Gent. cap. 7.

2). Augustin de civ. Dei, lib. XXII, cap 1; Cyril Alex. Coment. în Ioan. lib V ad. verba: *A me ipso facio nihil...* Tit, Bostrens. Contr. Manich. lib. II în bibl. patr. t. IV. col. 903.

3). Atenagora. In apologet. p. 6; Ου γαρ θεου αυτων επι το παρα φύσις.

4). Tertul. Contra Marcion. lib. I cap. 26; Greg. Nis. Catech. cap. I; Vas. cel mare, Hom, IX în Hexaemer.

5). St. Vasilie. Lect. crest. 1824, XIII, p. 254.

6). Ibid. p. 251-252.

(Rom. XI, 8), nu trebuie a cugeta, că D-zeu ar fi făcut acesta, ci el a îngăduit, pentru că El înzestră pre om cu libertate, și nici o faptă bună nu poate să fie prin constrângere (1).

Cu dreptul o mulțime de păgâni (2) recunosceau pre D-zeu ca o ființă sântă; acest adevăr este aprópe de mintea omului. D-zeu este o ființă a tot perfectă; urmază de aici că este a tot sânt; almintrelea nu ar fi a tot perfect; căci în fie care ființă raționabilă și liberă, sântenia este cea ântei perfecțiune, precum păcatul cea dintăi și cea mai rea din tóte neperfecțiunile. Noi represintăm și pre D-zeu ca o Ființă demnă de respect și adorațiune; óre mintea nóstră ar recunosce de adorabilă o ființă, care nu ar fi sântă? Noi simțim în noi o lege morală tot-déuna aceeași, sântă, și care pretinde de la noi sântenie, și acéstă lege o avem de la D-zeu; este expresiunea voinței sale. Óre nu este acésta o dovadă vedită, că D-zeu iubește numai aceia ce este sânt, nu voește decât aceia ce este sânt, și că prin urmare însuși este a tot sânt?

III. Bunătate nesfârșită. Bunătatea lui D-zeu este acea, însușie în virtutea căria este tot-déuna gata a împărtași și împarte în adevăr creaturilor sale atâta bine, cât pot ele să primescă prin natura și pozițiunea lor. Acéstă bunătate (*ἀγαθότης*, bonitas), după condițiunile diferite ale ființilor care-î sunt obiecte, pórtă diferite numiri: *grație* (*Χάρις*, gratia) când acordă bunuri acelora, cari nu le-au meritat (Rom. XI, 35); *milă* (*ἔλεος* misericordia) când dă ajutoriū celui scârbit sau celui lipsit (Luc. I. 72, 78; II Cor. I, 3). *îndelungă-răbdare* (*μακροθυμία*, longanimitas) când are îndurare de cei păcătoși și în așteptarea convertirei lor întârzie a-î pedepsi (Rom. II, 4; III, 25); *blândeță* (*χρηστότης*,

1). I. Damascen Esp. credinței ortod. cart. IV, cap. 19. p. 282

2). Aeschyl. Adam. 637; Eum. 27, 40, 55; Sophocl. Ant. 1044.

lenitas), când micșurează pedepsa păcatului (Rom. XI, 22) etc. ⁽¹⁾.

Sânta Scriptură conține o mulțime de locuri, în care se represintă bunătatea lui D-zeu. În genere D-zeu se numește nu numai bun, ci și singur bun; „*Lăudați pre Domnul, că este bun, că în véc este mila lui.*” (Ps. CXVII, 1; XXXIII 8; LXXII, 1; LXXXV, 5; CXVIII, 68; CXXXIV, 3; CXXV, 1). „*Numai D-zeu este bun*” (Mar. X, 18). Nu numai darnic și milostiv, ci și Părinte al milostivirei: „*Domnul este milostiv și îndurătoriu; îndelung răbdătoriu și mult milostiv*” (Ps. CII, 8; Ex. XXIV, 6; Ps. CXI, 4, CXLIV, 8). „*Binecuvântat fie D-zeu Părintele Domnului nostru Isus Christos Părintele îndurărilor și D-zeul a totă mângâerea.*” Nu numai dragoste ci și D-zeu al dragostei și a tot darul; „*Și noi am cunoscut și cređut dragostea ce are D-zeu pentru noi. D-zeu este dragoste și orî cine rămâne în dragoste este în D-zeu și D-zeu întru el*” (1 Ión. IV, 16). „*Viețuiți în pace și D-zeul dragostei și al păceri va fi cu voi*” (II, Cor. XIII, 11). „*Rog pre D-zeul a tot darul, care ne-a chemat în Is. Christos la gloria sa eternă, că după ce veși fi suferit cât-va timp să vă desăvârșescă, să vă întarască și să vă stabilască ca pe un fundament solid*” (1 Petru. V, 10).

Față cu creaturile se ȃice: „*Domnul este bun catre toți și milostivirea sa asupra tuturor fapturilor sale se întinde*” (Ps. CXLIV, 9). „*Când deschizi tu mâna ta toate se umpla de bunătate*” (CIII, 28). „*El trimite isvórele în văi*” (Ibid. 10); „*adapă munți cu ape ce cad de sus*” (Ibid. 13) „*produce fân pentru dobitoce*” (Ibid. 14) „*învălește câmpiele cu earbă*” (Mat. VI, 30) „*nutrește paserile ceriului*” (Ibid. 26) și dă

¹⁾ „*D-zeu este bun și desăvârșit bun*” ἀγαθος καὶ ὑπεράγαθος. (Mart. Ort. Art. I. resp. 8) Insușiele fințiale ale lui D-zeu sunt: bunătatea (Ibid. Intreb. 13). „*Creatoriul este bun prin natura sa*” (Scris. patr. Or. despre cred. ort. art. 4) Vedeți și Trebnicul.

mâncare la tot trupul“ (Ps. CXXV, 25) „Ochiu tuturor spre tine caută Dómnne, și așteptă să le dai hrană la bună vreme“ (Ps. CXLIV, 15).

Maî ales în privința ómenilor, este scris că D-đeü este părintele nostru: „Să nu numiți pre nimene pre pãmênt părinte, pentru că unul este Părintele vostru care este în ceriuri“ (Mat. XXIII, 9; Deut. XXXII, 6; Is. LXIII, 16; Mat. I, 6; I Cor. VIII, 4-6; Eph. IV, 6). •Deci așa să vă rugați: Tatăl nostru carele ești în ceriuri“ (Math. VI, 9). El primește rugăciunile nóstre cu o bună voință a tot părintescă: „Cine este dintre voi, care cerânduî fiul seü pâne aü dóră petrói va da lui? sau, cerânduî pește, aü șerpe'i va da lui? Decî dacă voi fiind reî, știți se dați lucruri bune fiilor vostri, cu cât mai vêrtos Părintele vostru care este în ceriuri, va da lucruri bune celor ce cer de la dênsul! (Mat. VII, 9-10). El vegheză, ca părinte la tóte trebuințele nóstre: face se rêsară sórele preste cei bunî și preste cei reî și plouă preste cei drepti și preste cei nedrepti“ El dă tuturor viêta suflare și tóte“ (Fapt. XVII, 25), „ne dă cu îmbeșugare tóte cele trebuincióse vieții“ (I Tim. V, 17; IV, 3). El ne trimite de sus tot darul desevêșit și tótă darea cea bună. (Iac. I, 17). „El lucréză în voi și a voi și a face, precum'i place“ (Fil. II, 13). În fine în lucrarea rescumpărării nóstre ni-a dat dovada cea maî evidentă despre nesfârșita sa bunătate către noi; „A-tâta a iubit D-đeü lumea în cât și pre Fiul seü cel unul născut l-a dat, ca tot cel ce crede întru el să nu péră, ci să aibă viêta vecinică“ (Ión. III, 16). „Intru aceia a făcut cunoscut D-đeü dragostea sa către noi, încât a trimis pre unicul seü fiü în lume, ca se vêuim prin El. Și acéstă dragoste constă întru aceia că nu noi am iubit pre D-đeü, ci El ne a iubit maî ânteiü și a trimis pre Fiul seü ca se'și verse sângele pentru pécatele nóstre (I Ión. IV, 9, 10). „Eră dupě ce s'a arătat bunătatea și iubirea de ómenî a lui D-đeü, mântuitoriuul nostru; ne-a mântuit el, nu pentru lucrurile cele cu dreptate,

care am făcut noi, ci după a lui milă, prin spălarea renașterii și-a reînnoirii spiritului Sânt, pre care l-a vârsat preste noi cu prisosința prin Iisus Christos. (Tit III, 4-6); Cel ce nu a crutat pre Fiul seü, ci l-a dat pentru noi toți, cum nu ni va dăruî împreună cu el și toate? (Rom. VIII, 32).

Sântii părinți și învățătorii bisericei înălțară foarte adesea și cu o tărie particulară această însușie a lui D-zeu: Dacă cine-va din noi ar întreba ce onorăm și adorăm noi, respunsul ar fi gata: Onorăm dragostea. În adevăr după cuvintele Sântului Spirit „D-zeu dragoste este“ (1 Ion. IV, 8), și această este numirea cea mai plăcută lui D-zeu⁽¹⁾; ei considerau această însușie a lui D-zeu ca cea mai esențială. D-zeu este bun prin natura sa: El este bun de sine și prin sine și bunătatea sa pare că constituie însuși esența sa: este totul bunătate și totul dragoste⁽²⁾. Ei o priveau ca cauză principală a creațiunii și a providenței. Dela începutul lumii D-zeu există singur, bucurându-se de fericirea supremă, neavând trebuință de nimica și de nimene; ci numai prin nesfârșita sa bunătate, se hotărî de a face să participe și alte creaturi la fericire și le dădu existență; el le dădu perfecțiunile cele mai variate și nu încetază ale împărți cu dărnicie toate bunurile ce li sunt neapărat de trebuință, pentru ase bucura de existență și a gusta fericirea⁽³⁾ Ei se înde-

1). Discurs. 23. Operile st. Părinți, II, 231.

2). Dionisie Areopagitul. De divin. nomin. Cap. 4 și 1; Iren. Contra Haer. III, 25, n° 3; Greg. Nyss. De vita Mosis; τὸ πρῶτον καὶ κορυφὸς ἀγαθῶν, οὐ ἡ φύσις ἀγαθότης ἐστίν, ἀλλὰ τὸ θεῖον, ὅποτε τῇ φύσει νοείται, τούτο καὶ ἐστὶ: καὶ ὀνομάζεται (d. I p. 169, ed. Morel Conf. I. III p. 147). Oecum. in cap XI Actorum: θεὸς καθ' ὅσιν ἀγαθὸς ὑπάρχει, ἀρχὴ καὶ πηγὴ ὄντων ἀγαθῶν; Augustin. Enarrat. in Psalm. XCIX, și 15; CXXXIV, n° 4; Epist. CLIII, alias LIV, cap. 5 n. 12; Maxim monach. De carit. centuria IV, sect. 90: φύσις ἀγαθὸς μόνος ὁ θεός.

3). Dionis. Areopag. de divin. nom. Cap. 4 n 2, 3, 4; Gregor. Nisa. Catech. Cap. V p. 484; Chrisostom. Homil. III in Epist. ad Philimonem; οὐ θεὸς μόνος ἡμῶν ἐποίησεν ἡμᾶς. ἐποίησεν οὐρανὸν γῆν, θάλασσαν πάντα τὰ ὄντα δι' ἡμᾶς τὰντα αὐτὸ ἀγαθοῦτος; εἰπέ μοι; Hilar. ad Psalm. 11; Ambros. In Psalm. CXVIII, Augustin. De Civit. Dei, lib. XI. Cap. 21; Enchirid. ad Laurent. Cap. 27; Zachar. Mitylens. Lib. de Mundi opific; Cyrill alex. De Trinit. dialog. 4.

letniciră mai ales a descrie bunătatea lui D-zeu către ómenī. D-zeu este părintele nostru comun și el ne iubește pre fie care mai cu frăgeđime de cât părinții noștri pămēntești (1). El este bun pentru noi, nu numai când ne mângâe, ci și când ne pedepsește; nu numai când ne dăruiește ceva, dar și când ni-l ȳea (2). Fericirea și mântuirea nóstră-ı sunt mai scumpe de cât însuși gloria sa (3), pentru că, ca să ne mântuēscă n'a cruțat pre unicul seü fiü, ci l-a dat la muncile cele mai crude și la mórtea cea mai amară (4).

Este greu ași închipui cine-va un singur om de bun simțiü, care să reflecte cu luare aminte asupra operilor lui D-zeu și să nu mărturisēscă din adâncul ânimei sale, că D-zeu este cu adevērat dragoste. Am putea đice, că acēsta este glasul naturei întregi, ce ne încunjură; în deosebī este vocea fie-căreı insecte, a fie-căruı atom, care se bucură de binefacerea vieței; este și graiul consciinții nóstre; pentru că totul a primit ființa și există numai prin dragostea Creatoriului, și prin acēsta sunt respândite pretutindene nenumăratele sale binefaceri. Insuși păgânii orı cât de mare era orbirea lor, nu se puteau apăra de a nu observa acestea și recunoscură și ei că D-zeu este bun (5).

1). Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶν οὐδεὶς, κἀν πατὴρ ἢ κἀν μητὴρ, κἀν φλοσ, κἀν ὁστισοῦν, ὅς ὁύτως ἡμᾶς ἡγάπησεν, ὡς ὀποιήσας ἡμᾶς θεός. . . . Chrisostom Homil. XIX, al. XX în Math. n. 7). Δῆλον, ὅτι μᾶλλον ὁ θεὸς ἡμᾶς φιλεῖ, ἢ ἡμεῖς ἐαυτοὺς (In Math. Hamil. XLVI, al. XLVII, n. 1.)

2). Crisostom Opp. t. II p. 87 și 250; t. III p. 29, 34; t. IV, p. 136, 253; t. V. p. 136, 138, 599 ed. Montfaucon, Venet 1734.

3). Οὐ γὰρ ὁύτω μέλει τῆς δόξης αὐτοῦ αὐτῷ, ὡς τῆς σωτηρίας τῆς τῶν ἀνθρώπων. . . . Chrysostom. Eops. în Psalm. CXIII și. 3. p. 297.

4). Chrisostom. Homil. XXXI. al. XXX, în Ioann. n. 2; Augustin Lib. de vera Rel. cap. 16 : Nullo modo beneficentius consuluit generi humano quam cum ipsa sapientia Dei, id est unicus Filius consubstantialis patri et cōaeternus, totum hominem suscipere dignatus est et verbum caro factum est, et habitavit în nobis (Ion, I, 14).

5] Aeschil Agam 952 și 1047; Prom. 772; Plato, în Eutyphone: Hierocles, In aurea carm. Pitag. Plotinus Ennead V. lib 5 cap. 13; Proclus Coment ad lib. II Platonis de Republ.

IV. *Adiveritatea și fidelitatea supremă.* Noi mărturisim, că D-zeu este adevărat și credincios (ἀληθινός, πιστός, verax, fidelis), pentru că tot ce descopere el creaturilor sale, li descopere cu totă adiveritatea și certitudinea, și în particular toate ce li s'au spus, făgăduinți sau amenințări, le împlinește și le va împlini negreșit ⁽¹⁾. D-zeu este adevărat în toate descoperirile sale făpturilor. Scriptura întărește această, când țice : „*Domnul este însuși D-zeu adevărat*“ (Ierem. X. 10 ; Ión, III, 33 ; Rom. III, 4 ; Apoc. III, 7) ; „*D-zeul adiverității*“ (Ps. XXXI, 5) ; „*D-zeu, care nu poate minți*“ (Tit. 1, 2), care „*nu ne poate înșela*“ (Hebr. VI, 16—18) ; că „*cuvântul seü este adevărul*“ (Ión, XVI, 17), și că „*cuvintele Domnului sunt cuvinte curate și lamurite ; argint cercat în foc, curățit în pământ și limpedit de șapte ori*“ (Ps. XI, 6) ; „*cuvinte sigure și adevărate*“ (Apoc. XXI, 5 ; XXII 6 ; Comp. Ps. XXXII, 4 ; CXVIII, 89, 90) ; înfine în genere „*tote căile Domnului sunt mila și adevăr*“ (Ps. XXIV, 10) ; „*ele sunt drepte și adevărate*“ (Apoc. XV, 3) ; „*judecățile sale sunt adevărate și drepte*“ (Apoc. XVI, 7 ; XIX, 2).

D-zeu este credincios în toate făgăduințele și amenințările sale. Étä cum se exprimă Scriptura în privința această, vorbind de D-zeu ea țice : „*D-zeu nu este ca omul, ca să mințescă, nici ca fiul omului ca să se schimbe. Când a țis ceva, óre nu va face ? Când a vorbit, óre nu va împlini cuvântul seü ?*“ (Numér. XXIII ; Comp. 1 Rom. XV, 29). „*D-zeu, prin care ați fost chemați la împărțășirea Fiului seü Iisus Christos Domnul nostru, este credincios*“ (1 Cor. I, 9). „*D-zeu este credincios și el vè va păzi și vè va apăra de reü*“ (II Tes. III, 3). „*Să ținem marturia nădejdei nesmintita, pentru că acel ce a făgăduit este credincios*“ (Ebr. X, 23). „*De nu credem, el credincios rămâne, a se țagădui pre sine*

¹⁾. „D-zeu nu poate să fie reü, nici minți, nici păcätui, nici a se desțice“ (Mart. Ort. Art. I. resp. 14 ; Trebnić).

însuși, nu p^ote. Credincios este cel ce v'au chemat pre voⁱ, carele va și face (1 Thes. V, 24; Comp. Deut. VII. 9) Vorbind de făgăduințele și amenințările lui D-^ode^u, Scriptura ^odice: „Câte sunt făgăduințele lui D-^ode^u într' ^oensul, sunt așa și printr' ^oensul, amin“ (1 Cor I, 20). „Amin ^odic vou^e, nu va trece n^omul acesta până ce vor fi t^ote acestea; ceriul și p^om^ontul vor trece ^oeră cuvintele mele nu vor trece“ (Marc. XIII, 30, 31; Luc. XXI, 32, 33). Ac^ostă însușie dumne^odească este es-^opliată pe deplin prin cele ^oise până aici. Am v^ode^ut, că D-^ode^u este o ființă a-tot sciut^ore, el nu se p^ote amăgi întru nimic; este o ființă a-tot-s^ontă, nu p^ote dec^oi să amăg^oască pe nimene; El este a-tot-puternic, prin urmare este tot-d^oe-una în stare de a-și ținea cuv^ontul, ce și l-a dat, făgăduință or^oi amenințare. Prin urmare nimene nu se va îndoi, că părinții și dascăl^oi biserice^oi au profesat în unanimitate adev^oerul și fidelitatea lui D-^ode^u (1), fiind d^ogma ac^osta nu numai lămurit-expusă în st. Scriptură, ci și v^odită minț^oi sănăt^ose.

V. Dreptatea supremă. Sub numele de dreptate (δικαιοσύνη), se înțeleg^oe aici în D ^ode^u atributul, în virtutea căru^oea r^osplătește creaturilor sale morale, fie-căria după meritele

1). De eș^omplu, st. Clement al Romei ^odice: „Noi ne lipsim prin speranța spiritului nostru de acel care este credincios în principiile sale și drept în judecările se^ole (Ep. I. ad. Cor. Cap. 2); pentru că credincios este acela care a făgăduit, că va da fie-căru^oea după faptele sale“ (Ep. II ad Cor. Cap. 17). St. Cyprian: „Primum, Deus verax est, cujus sermo credentibus aeternus. et firmus est“ (Lib. de Mort). St. Chrisostom; „Cuvintele lui D-^ode^u sunt curate, adev^oerate și sincere“ (Ps. XI, n. 2). St. Atanasie: Πιστος οὐδὲς ὅτι, καθὼς ψάλλει Δαυὶδ, πιστὸς ἐστὶν ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ὁ Κύριος, καὶ ἀειπίστος ἐστὶ, καὶ ἀδυνατόν ἐστιν αὐτὸν ψεῦσασθαι (Contr. Arian. Orat. III) Augustin; „Qui volunt invenire quod omnipotens non potest, habent prorsus; ego dicam: Mentiri non potest“ (De Civ. Dei, lib. XXII, Cap. 25) St. Cyril Alex.; „Τὸ ἀψευδεῖν αἰεὶ ἰηθεῖα σὺνηθὲς τε καὶ φιλαίτατον φῶς.“ Lib. II în Ioan. Cap. 3).

sale, adecă respălătește celor buni și pedepsește pre cei răi (1).

Ideia generală despre dreptatea lui D-zeu este exprimată în cuvintele patriarhului Abraam către D-zeu: „*Nici de cum nu vei face după cuvântul acesta, ca să uciți pre cel drept împreună cu cei nedrepți; nici de cum. Cel ce judeci tot pământul, ai nu vei face judecata?*” (Fac. XVIII, 25).

În Psalmistul: „*D-zeu este un judecătoriu de o potrivă drept, tare și îndelung răbdătoriu*” (Ps. VII, 11). „*Domnul este drept și iubește dreptatea*” (X, 7). „*Drept este Domnul în toate căile sale*” (CXLIV, 17). „*El va judeca popoarele după dreptate*” (XCV, 10). „*Va judeca tot pământul întru dreptate; va judeca popoarele cu dreptate*” (IX, 8; Comp. LXVI, 4: XCV, 13; CXVIII, 75, 137, 144).

— În cuvintele Mântuitorului: „*Că va să vie Fiul omni-nesc întru mărirea Tatălui său, cu ângerii săi, și atunci va respălăti fie-căruia după faptele lui*” (Mat. XVI, 27).

— În st. Paul: „*D-zeu va respălăti fie-căruia după faptele săle... căci nu caută în față*” (Rom. II, 6, II; Gal. II, 6; E-fes. VI, 9; Col. III, 25).

— În st. Petru: „*Și de chemați tată pre cel ce judecă fără de fațarie după lucrul fiește-căruia, întru frică vremea vieței vóstre să o petreceți*” (1 Petru, I, 17).

În deosebii, că D-zeu respălătește și va respălăti pre cei drepți pentru toate faptele bune ale lor, acésta o mărturisește Psalmistul: „*Se vor lăuda întru tine toți cei ce iubesc numele teú; căci tu vei bine-cuvânta pre cel drept*” (V, II, 12), „*Cel nevinovat cu mâinile și curat cu inima... acela va primi bine-cuvântare dela Domnul și dreptate dela D-zeu, Mântuitorul său*” (XXIII, 4, 5). „*El nu va lipsi de bunurile sale pre acci ce merg întru nevinovație*” (LXXXIII, 11).

1). D-zeu este spirit... a-tot-drept. (Catech. cel mare art. I). El nu caută în față (Epist. Patr. Ort. despre credința ortodoxă. Art. 3).

De către autoriul proverbelor: „*El va bine-cuvânta casele celor drepti*“ (Prov. III, 33).

— De către st. Paul: „*Lupta cea bună m'am luptat, calea am sevêrșit, credința am păzit. Și acum 'mă rămâne să aștept cununa dreptăței, care mi s'a păstrat, pe care Domnul, ca un drept judecătoriu, mi-o va da în ziua aceia, ci și tuturor acelor ce iubesc venirea sa*“ (II Tim. IV, 7-8). „*D-zeu nu este nedrept ca să uite faptele vóstre cele bune și dragostea ce ați mărturisit prin ajutoriul ce l-ați dat în numele său. și l veți mai da sântilor*“ (Ibid. VI, 10). „*Fie-care va primi de la Domnul resplătirea binelui ce l va fi făcut, fie rob sau slobod*“ (Efes. VI, 8; Mat. X, 42; Rom. II, 6).

În fine Scriptura afirmă foarte pozitiv că D-zeu pedepsește și va pedepsi pe cei păcătoși pentru fără de legile lor. Ea ni reprezintă, pe de o parte, numeroase pedepse împlinite acum, precum bună oră, acea a protopărinților noștri prin isgonirea din raiu. sórta lui Cain, întâmplarea cu Sodoma și Gomora, deluviul universal, mórtea lui D-zeu întrupat pentru păcatele ómenilor; și pe de altă parte, înfricoșata judecată, ce va să fie, când ómenii vor da sémă chiar și pentru cuvintele lor zadarnice (Mat. XII, 36), și când nelegiuiri vor aúdi înfricoșata sentință ce o va pronunța contra lor Judecătoriu ne îmblândit: „*Duceți-vê de la mine blêstemașilor în focul cel vecinic, care a fost pregătit diavolului și ângerilor seî*“ (Mat. XXV, 41). Ea mărturisește încã că „*Domnul va lovi cu lipsă casa celui nelegiuit*“ (Prov. III, 33; Comp. XV, 25); „*că va face să cadă asupra celor reî nedreptatea lor, și î va face să pérã prin propria lor réutate*“ (Ps. XCIII, 23). Ea numește pre D-zeu foc mistuitoriú; „*D-zeul nostru este foc mistuitoriú*“ (Ebr. XII, 23; Deut. IV, 24). În fine ea î atribue, antropologic, mânie și resbunare: „*se va descoperi mânia lui D-zeu, care va străluci din ceriú contra a, tótda nelegiuirea și nedreptatea ómenilor, cariî reșin a-*

devărul lui D-zeu în nedreptate“ (Rom. 1, 18, Comp. Ex. XXXII, 10; Numere XI, 10; Ps. II, 5, 12; LXXXVII, 16; Ex. VII, 14). „*A mea este răsplătirea, eu o voi face, ține Domnul*“ (Rom. XII, 19; Hebr. X, 30; Deut. XXXII, 35). „*Vecinic este D-zeul răsplătirelor*“ (Ps. XCIII, 1).

Discutând dreptatea lui D-zeu, sântii părinți și învățători ai bisericii căutară între altele a deslega câte-va îndoeli rădicate în contra acestui atribut și mai ales următoarele două.

Prima îndoelă. Cum se împacă dreptatea lui D-zeu, care pedepsește pre păcătoși cu bunătatea sa nesfârșită? . . . Unii din ereticii anticității (Gnosticii), considerând aceste două lucruri neîmpăcate, creșură de bine a recunoscce existența a doi ței; unul superior, a-tot-bun, altul subordonat celui diânteiu, a-tot-drept (1). Părinții bisericii vechi opuseră unei asemenea idei, că adevăratul D-zeu trebuie numai decât să întrunescă bunătatea și dreptatea (2); că bunătatea sa este o bunătate a-tot-dreptă, și dreptatea sa o dreptate a-tot-bună (3); că remâne drept chiar când ne ertă greșelele noastre și ne miluește (4); remâne bun chiar când ne pedepsește pentru păcatele noastre, pentru că el pedepsește ca un părinte, nu din mânie seú resbunare, ci ca să ne îndrepteze și în interesul nostru moral (5) și prin urmare în-

1). Veđi la Iereneu. Contr. Haeres. III, 25 n. 3; Tertul. advers. Marcion 1, 6; Epitan. Haeres. LXII, 2.

2). Iren Contr. Haer. III, 25, n. 2; Tertul. advers. Marcion, 11, 12; De resur. carnis 14.

3). Clem. Alex Strom. VI, 14; Chrisost. espunere in Psalm. 134 n. 4; Hilariu Tract. in Psam. 144 n. 14; Augustin. de Genes. ad litt. I, 11.

4). Augustin. in Psalm. 147 n. 13; „Et cum damnat, justus est; et cum miseretur, justus est. Quid enim tam justum quam reddere misericordiam praeroganti?“ (Conf Enar in Psalm. XCVIII n. 7, 8).

5). Tertul. Contra Marcion II Cap. 13; Chrisost. in Psalm. IV, n. 1; CXVII, n. 1; Ambros De Fuga saeculi, Cap. 3 n. 14; In Psalm. XXXVII, n. 17 și 26; Augustin. in Psalm. LV n. 13.

suși pedepsele séle sunt numai puțin doveđi ale dreptății sale, de cât nedreptatea sa părintescă și dragostea sa către noi (1).

A-doua îndoelă. Cum se împacă cu dreptatea lui D-zeu aceia că adesea cei drepti sufer aici, pe când cei răi prosperă? La acesta respondeau vechii păstori, că nu trebuie a restrânge dreptatea lui D-zeu față cu ómenii, în limitele vieții lor actuale, care nu este așa ȕicând decât o arenă unde sunt chemați a se lupta, un timp de pregătire pentru eternitate; că este o altă vieță unde dreptatea lui D-zeu va da fie-căruea după faptele séle (2). D-zeu pedepsește adese ori aici pre cei drepti după dreptate, căci nu este pre pământ nici un drept, care să nu fi păcătuit într'un feliu, ori în altul; El respălătește de o potrivă celor păcătoși după dreptate; căci sunt și păcătoși, cari fac câte odată bine (3). Dacă pedepsește el pre drepți este o bine-facere pentru ei; căci prin suferință îi curățește de ori-ce pată morală și îi întărește în bine.

El îi pedepsește aici vremelnicește, ca să nu îi pédepséscă în eternitate. Tot pentru același scop cruță câte odată pre cei păcătoși; pentru a îi face să simțéscă totă bunătatea părintescă și să le deie timp de pocăință, sau póte că le dá aici prețul câtor-va fapte bune, pentru ca să sufere în ceriú pedépsa tuturor nelegiuirilor lor (4). Pe de altă parté este cunoscut că adesea, chiar pre pământ, cei răi sunt pedepsiți și cei drepti respălătiți, și că aceștia, chiar în suferinți fi, ind, se bucură câte odată fórte mult prin pacea spirituală, bucuria și mângâerea cu care îi dăruește D-zeu; pe când

1]. Tertul. de Resure. carnis XIV; Augustin. Epist. 138 ad. Marcel.

2]. Chrisost. in Math. Homil. XIII n. 6.

3]. Chrisost. Op. t. I. p. 744, 786 ed. de Montfaucon.

4]. Chrysost. Opp. t. I p. 749, 789; II p. 257, 258; X, p. 429; Augustin Epist. CCX, al. LXXXVII n. 1.

cei răi se torturează foarte adesea chiar în patimile și nelegiuirile lor, care au o influență vătămătoare asupra sufletului și corpului lor. (1).

Mintea sănătoasă trebuie să recunoască érași că D-zeu este a-tot-drept (2). Ori-ce act de nedreptate către aprópele nu póte se provie în noi decât din două cauze: ignoranța sau erórea minții nóstre și nestatornicia voinței nóstre. Dar în D-zeu nici una din acestea nu póte să fie: D-zeu este o ființă a-tot-sciutóre și a-tot-sântă; El cunósce tóte faptele, chiar cele mai secrete, ale creaturelor inteligente și póte să le aprecieze după valórea lor; prin natura sa, el iubește tot ce este bine și urăște tot ce este rău. Se mai adăugem în fine, că D-zeu este și o ființă a-tot-puternică, care prin urmare posedă tóte mijlócele posibile de a da fie căruia după meritele séle.

§ 22. *Raportul însușiilor ființiale ale lui D-zeu, atât cu esența sa cât și între ele.*

Dupé ce s'a expus învățătura ortodoxă, privitoare la esența lui D-zeu și fie-care din însușiile sale ființiale, firește trebuie să trecem la cestiunea raporturilor lor între dênsele. Acéstă cestiune a fost adesea desbătută în anticitate și mai ales în evul međiu atât de biserica apusenă cât și cea răsăritenă și la deslegarea căria adesea au cădút în extreme. Cea dinteiú din aceste extreme admite că între esență și însușiile ființiale ale lui D-zeu, precum și între aceste atribute la o laltă, există o diferință reală ($\tau\tilde{\omega}$ $\pi\rho\acute{\alpha}\gamma\mu\alpha\tau\iota$ *realis*), așa că fie-care din aceste atribute constitue în D-zeu ceva separat de esența sa și cele-lalte însușii ale sale. Cea-lalt

1). Chrisost Epist. ad Olimpiad. XVII, hom. I in epist. II ad. Cor. n. 3. Augustin, In Psalm. LVII, n. 20.

2) Precum recunóscură însuși págânii (Aeschyl, Agam. 369, 813; Soph. Aj. 133; El. 1383; Ant. 1140).

extrem admite din contra că ființa lui D-zeu și însușiele sale ființiale sunt identice între ele; că nu se deosebesc nici în realitate, nici chiar în concepțiunile spiritului nostru (*ἐπινοία, νόησις* cogitatione) și că toate calitățile deosebite ce se atribue lui D-zeu, cum de exemplu: aseitatea, înțelepciunea, bunătatea, dreptatea arată în D-zeu unul și același lucru ⁽¹⁾. Urmând cu strictete învătăturei bisericei ortodoxe, întemeiată pe descoperire, despre esența și atribuțiile esențiale ale lui D-zeu, trebuie să mărturisim, că aceste două extreme sunt de o potrivă depărtate de adevăr; că pe de o parte, nu se poate admite, că esența și atribuțiile esențiale ale lui D-zeu să fie realminte distincte unele de altele și să aibă o existență a parte; pe de altă, ca să nu fie între ele nici o deosebire chiar în concepțiunile noastre, érași nu se poate.

Prima propozițiune: „Esența lui D-zeu și atribuțiile sale esențiale nu sunt realminte distincte unele de altele și nu au o existență a parte; din contră fac o totalitate în D-zeu“.

1). Ast-teliu fură în primii secolii opiniunea lui Aetiū, Eunomiū și uceniciū lor, Aetiāniū și Eunomiēniū, și în secol. 14 aceea a lui Varlaam Akindin și aderenții lor, contra cărora se ținură în Constantinopole patru sinóde (Basil contr. Eunomiu. lib. I; Cantacuz. Hist. 11, 38 et, sq. Nicephor. Gregor. Histor. Byzant. XI, 10; Leo Allat. De Consens. Eccles. Orient et. Occid. 11, 17; Graec. Ortod. t. I p. 756; Le Quien, Oriens Christianus 11, 55). Cea d'ântei fu susținută în Occident în vécul 12, de Gilbert Porretau Episcop de Poitiers. și în Orient, în sec. 14, de către câți-va călugări din muntele Atos (Alex. Natal. Synops. în saec. XI și XII, cap. 4, art 9; Gregor. Palam. Orat. I și II în Domnic. transform. apud. Combefis. Auctor, noviss. t. II, p. 1. p. 106 et sq. Manuel Calecas. De Esent. et. Oper; ibid apud Combefis p. 1. et sq; Ioch. Cyparisiot. Palamit. transgressionum sermones V, ibid. p 68 et sq). Espresiunile: τὸ πραγματι, sau ἐπινοία νόησις, fură întrebuințate chiar de părinții bisericei Grecești, susținând contra ereticilor, că există o diferență între esența lui D-zeu și atribuțiile sale. (Basil. contr. Eunom. lib. 1; Greg. Nysis. contr. Eunom. libr. XII și Catech. cap. 2; Damasc. De Fide ortod. lib. 1, cap. 8.).

1° Acastă idee decurge necesar din locurile Scripturii, unde D-zeu este reprezentat ca un spirit cu totul curat, cu totul nematerial, necorporal și simplu (1). Dacă în D-zeu atributele esențiale ar fi realminte distincte și separate fie de esența sa, fie unele de altele, n'ar fi simplu, ci compus, adică compus și din esența sa și din atributele sale deosebite unele de altele. Așa raționau și părinții bisericești. «D-zeu este simplu și necompus, ține st. Ión Damascan, pe când ceia ce este alcătuit din mai multe elemente deosebite este compus. Dacă deci vom lua ca deosebiri esențiale (*ουσιωδεις διαφορας επι θεου*) aseitatea, eternitatea, nematerialitatea, nemurirea, bunătatea, puterea creatoare, etc, în cazul acesta, divinitatea, aflându-se compusă din atâtea atribute, nu va mai fi simplă, ea va fi compusă; dar a susține asemenea lucru, este culmea nelegiuirii (2).

Chiar și mai înainte, st. Vasilie cel Mare, demonstrând, că sântenia aparține esenței St. Spirit, pentru că este simplu, scriea: «Dacă St. Spirit, nu este simplu, el este format din sântenia și ființa sa; însă o astfel de ființă ar fi compusă. Dar cine ar fi așa de lipsit de minte ca să numească St. Spirit compus și nu simplu, și în virtutea simplității sale, de o ființă cu Tatăl și cu Fiul (3)» Noi găsim aceeași idee despre necomplexitatea lui D-zeu în esența sa și însușiele sale în Atanasie cel Mare, Ilarie și Cyril al Alex. (4)

1) Aceste locuri se află în dezvoltarea ideii despre spiritualitatea lui D-zeu.

2) Expunerea cred. ort. I, cap. 9.

3) Vasilie Epist. 141 p. 933.

4). Atanasius. . . . . Εβραδύσεται γάρ ουσιωδης ο θεος εξ ουσιων και ποιότητος. Πασα γάρ ποιότης εν ουσια εστι. Κατά τούτο δε ή δειξα μονας αδιαίρετος ουσα ουσιωδης φανίσεται, ταυνομένη εις ουσιαν και συμπλοκήως. (Orat V). Hilarius: „Non enim humano modo ex compositis Deus est, ut in Eo aliud sit quod ab Eo habetur, et aliud sit Ipse qui habeat, sed totum quod est vita est“ (De Triūt. lib. VIII). Cyril Alex. Tesaur lib. XXXIV, q. 353.

II. Tot aceiași ideie rezultă și din diferite locuri ale sântei Scripturî, unde nu numai unele calități, de exemplu: viața, adevărul, înțelepciunea, dragostea etc., sunt atribuite lui D-zeu, ci i se aplică și ca denumiri. El se numește adevărul și viața: „*Eū sunt calea, adevărul și viața*“ (Ión. XIV, 6); dragoste: „*D-zeu este dragoste*“ (Ión IV, 8); înțelepciune și putere: „*Noi predicăm pre Isus Christos . . . care este puterea și înțelepciunea lui D-zeu*“ (1 Cor. I. 23-24). Tóte expresiunile de feliiul acesta ar fi nepropie, dacă atributele esențiale ale lui D-zeu ar fi realminte dinstincte, deosebite de esența sa și unele de altele; în casul acesta, nu s'ar putea atribui lui D-zeu aceste calități ale sale, înțelepciunea, dragostea, etc. decât ca părți ale ființei sale; însă nu s'ar mai putea dice că este a-tot-înțelepciune, totul dragoste; că prin esența sa chiar este dragoste și înțelepciune, séu că același D-zeu, care este înțelepciune, să fie în același timp dragoste. Ceia ce ne învață Scriptura în privința acésta, găsim în scrierile sântilor părinți si învățătorî ai bisericeî. După st. Irineu de exemplu „D-zeu este simplu și necomplect; El este cu totul asemenea cu sine însuși; El este tot iubire, tot spirit, tot cugetare, tot rațiune, totul auđ, totul ochiū, totul lumină; cu un cuvânt, El este cu totul isvorul a tot binele (1)“. După Cyril al Ierusalimului: „Avem un D-zeu unic prin esența sa; căci pentru a se numi bun și drept, a-tot-puternic și Sabaot, el nu este deosebit, ci fiind unul și același El descopere lucrurile nenumărate ale divinităței. El nu este mai mare prin vre o însușie și mai mic prin vre o alta; este în totul asemenea cu sine însuși. El nu este mare numai prin dragoste și mic prin înțelepciune; iubirea sa de ómeni este egală cu înțelepciunea, sa; vede pretutindenea și în totul. Așa el este totul ochiū

1). Iren. Contr. Haer. lib. II. Cap. 12n. 3; Conf. 1, 12n. 2; IV, 11 n. 2.

total ureche, total minte ⁽¹⁾. După sântul Grigorie Nisanul: «D-zeu, prin ființa sa, este tot ceea ce este; este esența adevărului, înțelepciunii și puterii ⁽²⁾». După st. Maxim Mărturisitorul: „Omenii au însușietăți aparte; unii se dic virtuoși, alții înțelepți, alții drepti; dar D-zeu este toate acestea într'un înțeles infinit; el este nesfârșit bun, înțelept și drept; este în același timp bunătatea, înțelepciunea și dreptatea, ca esență a toată perfecțiunea ⁽³⁾».

Fericitul Augustin ⁽⁴⁾ și papa Leon ⁽⁵⁾ se exprimă în același chip.

Propozițiunea a doua: «De și esența și atributele esențiale ale lui D-zeu nu sunt realmente deosebite unele de altele și nu au o existență a parte, ele sunt cu toate acestea deosebite în concepțiunile noastre și de asemenea (se poate crede) chiar în D-zeu; așa că ideia despre cutare din atributele sale nu este în același timp ideia despre esența sa, seû despre oricare alt atribut al seû.

1° Acastă propozițiune decurge necesar din st. Scriptură. Aci noi vedem, că D-zeu se numește, în cutare loc, etern;

¹⁾ Cat. VI, n. 7 p. 103.

²⁾ Gregor. Nyss. Hom. I in Cant. Cant. t. p. 570: «Ὁ δὲ κύριος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, αὐτὸ ὅπερ ἐστίν, ἀληθείας τε, καὶ σοφίας, καὶ δυναμῆος οὐσίαι ἐστίν».

³⁾ Apud Eutym. Zygaben. In Panopl. tit. III. Par. 1.

⁴⁾ „Una ergo eademque res dicitur, sive dicatur aeternus Deus, sive immortalis, sive incorruptibilis, sive immutabilis; itemque cum dicitur vivens et intelligens quod est utique sapiens, hoc idem dicitur. Non enim percipit sapientiam qua esset sapiens, sed Ipse sapientia est. Et haec vita, eademque virtus sive potentia, eademque species, qua potens atque speciosus dicitur . . . et caet“. (De Trinit. lib. XV, cap. 5, n. 7; Conf. lib. XV, cap. 3; lib. VI, cap 7; De Fide et Symb. cap. 9 al 20).

⁵⁾ Nemo hominum veritas, nemo sapientia, nemo justitia est, sed multi participes sunt veritatis, et sapientiae atque justitiae. Solus autem Deus nullius participationis indigens est. De quo quidquid digne utemque sentitur, non qualitas est, sed essentia. Incommutabili enim nihil accedit, nihil deperit, quia esse Illi, quod est sempiternum, semper est proprium [Epist. 93 cap. 5].

în altul, omni-present; aiurea, a tot bun; într'un altul, drept și înțelept; pe când eternitatea sa (Ps. CI, 25-27), omniprezența sa (Ps. CXXXVIII, 7-10), bunătatea sa (Ps. CXLIV, 9) dreptatea și înțelepciunea sa (Math. XVI, 27; Ps. CIII, 24) nu sunt reprezentate în același fel. — Aceste descrițiuni, diferite, ce ni dă însuși D-zeu despre adevăr și sinceritate, ne învață naturalmente a distinge în concepțiunile noastre numeroșele sale atribute; și ni este cu neputință a primi, bună oră, că spiritualitatea și eternitatea, omniprezența și bunătatea, dreptatea și înțelepciunea să fie în El unul și același lucru, cu toate că în calitatea sa de ființă simplă și perfectă prin eselență, el este totul bunătate, totul dreptate, totul înțelepciune, totul eternitate, totul spiritualitate, totul omni-prezență, cu toate că atributele acestea sunt nedespărțite în El unele de altele și formeză un singur tot.

II. Aceiași propozițiune fu expusă foarte pe larg de către st. părinți și învățători ai bisericei, mai ales de Vasilie cel Mare și Grigorie Nisanul, contra Anomeilor, cari pretindeau, că nu se pôte distinge nimic în D-zeu, nici chiar prin minte (*κατ' ἐπινοίαν*), și numele, care'i sunt atribuite, înțelepciune, eternitate, dreptate, etc, nu exprimă decât una și aceeași idee și arată însăși ființa sa, esența sa și nu cutare său cutare din atributele sale (1). St. Vasilie cel Mare, dicea: «Toate numele divinităței nu au una și aceeași însemnare: căci fie-care din cuvintele: lumină, viață de vie, cale, păstoriu ... are însemnarea sa .. Și nu este un singur cuvânt, care coprindeând totă esența lui D-zeu, se pôte fi ajungătoriu pentru a o exprima complet; pe când mai multe nume

1) Etă explicarea st. Vasilie în privința învățătorei lui Eunomiū și aderenței se: „El [Eunomiū] negă că omul ar putea distinge în D-zeu, prin o lucrare óre care a spiritului său, *κατ' ἐπινοίαν*, că este necreat, în speranță de a ajunge ast-feliū să dovidéscă mai ușor că tocmai aceia este ce constituie esența lui D-zeu și de a încheia negreșit că Fiul este deosebit de Părintele în privința esenței, *ἀνόμοιος*“ Oper. st. pār. VII, 20).

deosebite, având fie-care însemnarea sa proprie, ni dă fără îndoială o idee confusă și cu totul sêracă, față cu totalitatea, dar cu toate acestea ajungătoare față cu noi (1). Nu este ridicul a țice, că creațiunea este o esență, că providența sêu presciința este éráși o esență și în genere a da numele de esență la orî ce felîu de lucrare? Și dacã acele numiri aũ tot aceeași însemnătate, dacã se rapórtã la același subiect, sunt numai decãt identice, precum vedem, cã un individ ce are mai multe nume se numește, de exemplu Simon, Petru sêu Chifa, de și este una și aceeași persoanã. Prin urmare, acel ce aude vorbindu-se despre nemutabilitatea lui D-đeu va fi condus la ideia aseitãtei sale, și de la ideia indivisibilitãtei va ajunge la acea a creațiunii. Si ce pôte fi mai absurd decãt o amestecare, care, dupã ce a retras fie-cãruî nume însemnarea sa proprie, voește sã impue ca lege, contrariũ usului general adoptat și învêțaturêi st. Spirit? Când aũđim vorbindu-se despre D-đeu *cã el tôte cu înțelegciunea le-a făcut* (Ps. CIII, 24), ne formãm o idee despre creațiune. Când ni se țice: *cã deschide mâna sa și tôte se umplu de bunãtate* (Ps. CXLIV, 16), înțelegem providența sa, care cuprinde tôte. Când cetim: *cã el a ales lacașul sêu în întuneric* (Ps. XVII 11), înțelegem invisibilitatea esenței sale. De asemenea éráși la aũđirea declarațiunii lui D-đeu: „*Eũ sunt Domnul și nu mē schimb*“ (Math. III, 6), simțim eterna identitate și nemutabilitate a esenței lui D-đeu. Nu este óre necuviincios a susținea cã fie-care nume n'are însemnarea sa proprie, ci cã tôte numele, orî care ar fi tãria lor aũ una și aceeași însemnare (2). Prin aceste cuvinte Sãnțîi pãrinți ni aratã și una din cauzele pentru care, în concepțiunile nó-tre stabilim distincțiunii între numele și atributele lui D-đeu. Deosebirele ce

1). Operile st. Pãrinți VII, 24 și 31: *Πλειο δὲ καὶ ποικίλα (ὄνματα), κατ' οὐτὴν ἐκείνου σημασίαν. . . .*

2). Operile st. Pãr. VII p. 26-27.

facem noi însușielor dumnezești nu sunt curat subiective ; nu, principiul lor este chiar în D-zeu, în deosebitele sale manifestări, în lucrările și raporturile sale cu noi, precum : creațiunea și providența, cu toate că în sine D-zeu este unic simplu și necompus. Sântul Grigorie din Nissa ni semnalază altul când ȳice : Cine nu scie, că esența lui D-zeu, orî care ar fi natura sa, este unică, simplă și necomplexă, și nu pôte nici într'un chip să fie respresintată sub forma unei compuseciuni ôre care ? Dar fiind că sufletul omenesc, care vegetăză aici jos în prinsôrea corpului pămêntesc, nu este în stare să cuprindă de o dată pre cel necunoscut (D-zeu), el se înalță către Ființa necuprinsă în diferite moduri și fôrte adesea prin represintațiunile spiritului seü ; dar nu pôte să'și facă nici o idee de aceia ce, este ascuns (1) . Aceia se explică, pe de o parte prin înălțarea nestërșită și necuprindătatea esenții lui D-zeu pe de altă parte, prin marginile restrânse și slăbăciunea rațiunei nôstre, care consideră pre D-zeu parte cu parte și din diferite părți, si'î atribui, sub cutare raport eternitate și aseitate, sub altul infinitate și nemurire, în privința acêsta omni-presența, în cea-laltă eternitate, în cutare sens a-tot-sciința, în celă-lalt-sânțenie, seü bunătate seü dreptate, și cele-lalte attribute, care sunt nedespărțibile în D-zeu fără să fie cu toate acestea identice. In alte părți st. Grigorie, dupě exemplu fratelui seü st. Vasilie, demonstră, contra lui Eunomiü, că toate attributele nenumărate a lui D-zeu, avênd fie care însemnarea sa specială, nu sunt coprinse unele în altele (2), și derîde pre eretic de aceia, că confundând attributele ȳice : « In puterea eternităței sale D-zeu este ne creat și pentru că este ne creat este etern ; cîci aceste douë cuvinte n'aü decăt una și aceiași însemnare (3) ». Nu mai puțin însemnate sunt și

1). Contra Eunom. lib. XII p. 402.

2). Καὶ ἀχλαμυρία περὶ τῶν θείων ζωῶν ἐστὶ νοήματα, ὧν ἕκαστον ἐπὶ ἐξουτοῦ κατὰ τίνα ἰδιόζουσαν ἐννοιαν ταῖς συμμαντικαῖς φωναῖς ἐξαγγελ-
λεται (Contra Eunom. lib. XII, p. 410 et sq.

3). Ibid. p. 415.

cuvintele fericitului Augustin în privința acésta: „Alt ceva este a fi D-zeu, alt ceva a fi Părinte. Deși în D-zeu paternitatea și ființa sunt una și aceeași și nu s'ar putea dice, că în virtutea paternității sale Părintele este D-zeu, este a-tot înțelept. Acésta tu o idee fixă la părinții noștri, și acuzați pre Eunomieni ca culpabili de o eróre gravă în aceea, că suprimău totă distincțiunea între esența Divinității și atributele sale (1).

§ 23. Aplicațiunea Morală a dogmei.

Dogma despre ființa și atributele esențiale ale lui D-zeu pöte să aibă aplicarea cea mai întinsă în viața și acțiunile noastre.

La lumina sa se ved cu precisiune nu numai datoriile omului către D-zeu, ci și multe alte regule ale pietății creștine.

1-D-zeu, prin esența sa, este un spirit, și prin atributul principal al esenței sale, care cuprinde pe toate celelalte, un spirit infinit, adevă a tot perfect, mare și glorios.

Mai înainte de toate învățăm a cinsti și iubi pre D-zeu. În adevăr pre cine vom cinsti, pre cine vom iubi, dacă nu Ființa cea mai perfectă, când totă perfecțiunea escită naturalmente în noi aceste două sentimente? Inse iubirea de D-zeu unită cu venerațiunea sa, este temelă tuturor datoriilor noastre către dēnsul. (Mat. XXII, 37).

Tot o dată învățăm, că dragostea noastră către D-zeu și cultul nostru trebuie să fie sincere, spirituale: „*D-zeu este spirit, și trebuie ca acei ce i se închină, se i se închine în spirit, și în adevăr*“ a dis Mântuitoriul (Ión IX, 24); totă adorarea esterióră în cult nu pöte să și aibă prețul seü, decât când este expresiunea închinării lăuntrice; almintrelea nu este plăcută lui D-zeu (Is. I. 11 15) și după cuvintele profetului „*jertva plăcută lui este mâna înfrântă* (Ps. L, 17)

1). De Trinit. lib. VIII, cap. 4.

Sublimă și fără părtinire, căci D-zeu întrece nesfârșit în perfecțiune pe toate celelalte ființi pentru care putem să avem respect și dragoste, și prin umare, dacă este vre unul pre care trebuie să'l iubim și să'l respectăm de preferință, este El; noi trebuie să'l iubim și să'l cinștim din toată inima, din tot sufletul nostru, din tot spiritul și cu toate puterile. (Marc. XII, 30). — În fine, adânc religioasă. Dacă serafimii înșii, cari încunjură în ceriul tronul Domnului atât puternic, neputând suferi splendoria gloriei sale, își învâlesc fața cu aripele, ținânduși unul altuia : „Sânt, Sânt, Sânt este Domnul Dumnezeu ostirilor ! ceriul și pământul este plin de gloria sa“ (Is. VI, 2, 3); cu atât mai puțin noi, cari suntem cei mai inferiori și mai slabi dintre creaturile spirituale, să nu fim oare cuprinși de un tremur evlavios când'i aducem omagiile adorațiunii noastre ?! (Ps. II, II.).

Invățăm încă a mări pre D-zeu cu inima și cu gura, prin cugetările și toată viața noastră, aducându-ne aminte de cuvintele Psalmistului : „Aduceți Domnului mărire și cinste Aduceți Domnului gloria datorită numelui lui, pentru că Domnul este mare și foarte laudat și mărirea sa nemărginită“ (Ps, XIV, 7. 8, 4; CXLIV, 3). Si îndemnarea Mântuitorului : „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă faptele voștre cele bune și să prea mărescă pre Părintele vostru, carele este în ceriuri“ (Mat. V, 16).

În fine învățăm a tinde către D-zeu, ca către binele cel mai înalt și a căuta numai la el deplină liniște, repetând cu David : „Că ce mi este mie în ceriuri ? și avându-te pre tine, nu doresc nimic pre pământ. Stins-au inima mea și trupul meu : D-zeul inimii mele, și partea mea D-zeule în vec. (Ps. LXXII, 25, 26). Spiritul nostru avid de cunoștință, dorește cu ardore să cunoască adevărul și D-zeu este adevărul cel mai înalt. Voința noastră se simte atrasă neconținut către bine, și D-zeu este absolutul bine. Inima noastră se usucă de o sete nesățioasă de fericire și plăcere, și D-zeu este feri-

cirea supremă nesfârșită. Oare unde vom satisface dacă nu în El, trebuințele mai înalte ale spiritului nostru, ale voinței și inimei noastre?—

II. Cugetând în particular, asupra fie-cărui din atribuțiile esenței lui D-zeu, care îl deosebesc de creatura sa, putem să tragem pentru noi învățături nouă

Și mai înainte, dacă unul D-zeu există prin sine însuși, adecă nu datorește nimăruî nimica, pe când toate cele-lalte ființi și prin urmare și noi, îi datorim totul, trebuie să ne umilim neconținut înaintea lui, după cuvintele Scripturii: „*Ce aveți voi, care se nu fi primit? Și dacă ați primit, de ce ve mai lăudați, ca și cum nu ați fi primit?*” (1 Cor. IV, 7)“ „*Intru el viem ne mișcăm și suntem*“ (Fapt. XXII, 28).

Apoi dacă el singur este independent și fericit, că, prin urmare „*Nare nici o trebuința de bunurile noastre*“ (Ps. XX 2); că din contra „*El dă tuturor viața suflare și toate*“ (Act. XVII, 25), trebuie să conservăm în noi sentimentul dependenței noastre de El și a unei supunerii adânci, și, când îi presintăm noi ofrandele sevă sacrificiile noastre, se nu eredem că prin aceia am obliga pre Ființa a tot fericită, de ore ce tot ce avem noi este al Lui.

De almintrelea, încredințarea că pretuindenea și tot de-una suntem sub ochii Ființei omni-presente, ne dispune naturalminte a ne purta înaintea sa cu totă buna cuviință și cinste; ea ne pôte opri de a păcătui, precum facu o dinioră cu Iosif (Fac. XXXIX, 9); ni dă curaj și mângâere în toate întâmplările, ca și lui David, care dicea de sine: *Purarea pun pre Domnul înaintea mea, El m'ă stă dea dreapta nu m'ă voi clăti* (Ps-XX, 8) *Ne îndemna a ehema, a mări și a mulțami în tot locul Domnului* (Iôn. IV, 21-24).

Aducându-ne aminte, că numai D-zeu este etern, pe când tot ce ne încunjură pe pământ este temporal și trecătoriu, ne învățăm a nu ne alipi cu patimă de bunurile pe-

ritore, ci a căuta la D-zeu singurul bun neperitoriu (Mat. VI, 19, 20); „*să nu ne încredem în cei puternici, în fi omenilor*“ cari de o dată pot se mără și se ne lase fără de sprijin, (Ps. CXLVI, 3) ci să concentrăm tot spiritul nostru ace-luia „*care singur este neschimbacios*“ (1 Tim. VI, 16) și nu ne va lăsa nici o dată.

Gândirea la perfecta nemurire a lui D-zeu ne pôte conduce a spera numai în D-zeu; căci ómenii sunt așa de nestatornici! favorul celor mari și celor puternici de pre pământ este așa de trecătoriu și așa de nesigur! Insuși iubirea aprópelui și a amicilor ne lipsește adesea! pe când unul D-zeu este tot-dé-una același și nu se schimbă. Acéstă meditațiune pôte să ne îndemne în același timp la imitarea nemutabilităței lui D-zeu în sensul moral, adecă a rămânea cu tărie și stăruință in tóte tendințele evlavióse ale spiritului nostru și a urma fără a părăsi vre-o dată cărările virtuței și ale mântuirii.

O credință vie în D-zeu. ca a-tot-puternic ne învață în fine a cere ajutoriul și bine-cuvântarea sa în tóte întreprinderile nóstre: „*Dacă nu zidește Domnul casa, în zadar s'ar osteni cei ce o zidesc pre ea*“ (Ps. CXXPI, 1); să nu ne temem de nimica și să nu ne lăsăm învinși în pericolele cele mai mari, ci să facem ceia ce'i este plăcut lui și să ne facem demni de bunătatea sa: *Dacă D-zeu este cu noi, cine va fi în potriua noastră?* (Rom, VIII, 31)? dară în schimb, a ne teme și a tremura înaintea lui dacă facem ceia ce este neplăcut înaintea sa: El are putere nu numai de a perde corpul nostru, *ci și de a arunca sufletul în focul gheenei* (Math. X, 28).

III. Dacă înturnăm atențiunea noastră asupra atributelor inteligenței divine, vom scóte de aici lecțiunii îmbeșugate și folositoare.

D-zeu este a tot sciutoriú: Ce mângâere și câtă încura-

jare pentru cel drept! Câți oameni, cari nu cunosc planurile sale și nu sunt în stare să îl aprecieze lucrurile, îl calomniază și chiar îl persecută; el are neconținut această convingere prețioasă, că însuși D-zeu vede lămurit ceea ce se petrece în sufletul său, îi cumpănește fără greșelă cugetările și dorințele sale; El cunoscște toate îndemănările lui în lupta sângeră contra inamicului mântuirii, îl cunoscște sărăcia lui de bunăvoie și suferințele sale nemeritate; el cunoscște fie-cărui suspinurile sale, lacrămile fie-cărui, în mijlocul încercărilor celor mai amare. Ce însciuțare înfricoșată pentru cel păcătos! În zadar se ascunde el cu masca ipocrisiei înaintea oamenilor; în zadar se silește a le ascunde intențiunile sale viclene; în zadar seversșează nelegiuirile sale în întuneric; el nu se poate preface înaintea acelei Ființi de privirile căria nu scapă nimene, înaintea căria *totul este gol și descoperit* (Ebr. IV, 13); este cu puțința a amăgi pre oameni, dar pre Dumnezeu nici odată.

D-zeu este înfinit înțelept. Spiritul și inima noastră să nu se tulbure dacă, în viața socială și în natură, suntem martorii unor fenomene, care se par a amenința cu o ruină și destrămare universală; toate acestea se osecută și se permit în puterea decretelor înțelepciunii supreme nepatrunse de noi; să ne păzim dar de a ne lăsa abatuți și de a murmura contra lui D-zeu, dacă întâmpinăm niște împrejurări grele; să ne lăsăm mai bine la voia sa cea sântă, fiind încredințați, că el știe mai bine ca noi, ce ni poate fi de folos și vătămătoriu. În sfârșit să ne deprindem, după puterile noastre, a imita înalta sa înțelepciune, tinzând neconținut către nobilul scop, ce ni l'a prescript și întrebuintând spre acesta mijlocele sigure ce ni le presită el însuși în descoperirea sa.

IV. În fine, fie-care din atributele voinței divine și ne

presintă curat un model de imitat, seú întrunește în el și câte-va instrucțiuni morale.

D-zeú se numește pe deplin liber, pentru că singur alege numai binele, și 'l alege independent de orí ce impulsione seú constrângere externă; și tocmai în acésta trebuie să consteie adevérata nóstră libertate; în posibilitatea și obiceiul de a nu alege și face de cât bine numai pentru că e bine, și nu în voința de a face nepăsătorii bine seú reú cum se crede în decomon, cu atâta mai puțin în voința de a face numai reú: „*Căci, orí cine servește păcatul este sclav păcatului*“, a đis Mântuitoriul (Ión. XIII, 34); d: câte orí facem reú perdem o porțiune din libertatea nóstră, supuinđu-ne din ce în ce mai mult patimilor și seducerilor necurate, pe care s'ar cuveni din contra să le stépânim.

D-zeú este a tot sânt și el ni dă porunca acésta: „*Fiți sânti, că sânt sunt eú, Domnul D-zeul vostru*“ (Lev. XI, 44). Fără acésta condițiune nici-o-dată nu ne vom învrednici a ne bucura de o unire intimă cu Domnul; *căci ce unire póte sa fie între lumină și întuneric* (II Cor. VI, 14). Nici o-dată nu vom fi admiși a'l videa față către față; *căci numai acei carí au inimă curată vor videa pre D-zeú* (Mat. V, 8; Comp. Hebr. XII, 14). D-zeú este nesfêșit bun pentru tóte fãpturile sale și în particular către noi; noi trebuie să 'i mulțemim pentru tóte bine facerile sale, și a răspunde bunătății sale părintești prin o iubire cu adevérat fiescă: „*Să 'l iubim pentru că El ne-a iubit mai întâiu*“. (I. Ion. IV, 19). Si noi trebuie să fim buní și milostivi către aprópele nostru: „*Fiți milostivi, precum și Tatăl vostru este milostiv*“ (Luc. VI, 36). Trebuie să cerem cu îndrăznélă ajutorii seú în tóte trebuințele nóstre, cu deplină încredere de a fi audiți (Mat. VII, 11). numai *să nu cerem reú* (Iac. IV, 3). În sfârșit nu trebuie să desperăm de mântuirea nóstră, orí-cât de grele ar fi păcatele și fără de legile nóstre,

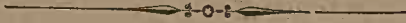
ci să ne îndreptăm cu o căință sinceră către Părintele ceresc „care nu vrea moartea păcătosului”, ci îți dăie: *vino și vești* (Ex. XVIII, 32).

D-zeu este cu totul sincer și credincios. Ecă temelul neclătit al credinței noastre: tot ce ne împărtășește D-zeu în descoperirea sa, trebuie să primim și să păzim cu o supunere orbă, cu toate că se află multe lucruri neînțelese pentru noi. Este de asemenea temelul speranței noastre; El va îndeplini negreșit aceia ce a făgăduit; va săvârși, dacă nu aici jos, cel puțin în eternitate. Tot-odată este pentru noi o învățatură vie, este o îndemnare a ne feri de minciună, a vorbi aprôpelui nostru în adevăr (Efes. IV, 25), și a ne ținea de cuvânt, când am făgăduit ceva aprôpelui său am făcut cu el vre-o învoelă.

D-zeu este a tot drept. Câtă influență ar putea să aibă asupra moralității noastre această cugetare, dacă am conserva-o vie și profundă în spiritul și inima noastră. Ea ne-ar feri de păcat și ne-ar duce la căință, arătându-ne neîncetat sabia înfricoșată a Domnului nevedut, atârnată deasupra capului celui vinovat și focul cel vecinic, care așteaptă pre păcătoșii împetriți dincolo de mormânt. Ne-ar îndemna la virtute, și ne-ar mângâea, ne-ar întări și ne-ar încuraja pe calea sa cea aspră, amintindu-ne de acele bunuri sublime și eterne, care așteaptă pre cei drepti în locuința Părintelui ceresc. În fine, represintăndu-ne neîncetat chipul Judecătoriaului și Rescumpărătorului, care nu caută în față, ne-ar învăța și pre noi a fi drepti și nepărtinitori față cu aprôpele și a „*dă fie-căruiă ceia ce i se cuvine*” (Rom. XIII, 7).

Cu un cuvânt, dacă am lua cu tărie hotărîrea de a merge cu dreptate înaintea lui D-zeu (Ps. LXXXVIII, 15) și de a conserva cu statornicie tot-dé-una în mîntea noastră ideia despre perfecțiunile nesfârșite ale lui D-zeu și Domnului nostru, *calea cea dréptă* (Ps. CVI, 7), *ar fi tot-de-una lamurită*

pentru noi, și am putea găsi, în meditațiunile noastre asupra acestor atribute dumnezeiești, conducători și o regulă de purtare pentru a ne conduce în împrejurările cele mai grele și mai deosebite ale vieții noastre tulburate. Nu în zadar dicea Psalmistul: „*Intru lumina ta Dómnne, vom videa lumina*“ (Ps. X XV, 9).

CAPITULU II.

Sânta Treime s eu D- eu în trei persoane.

ori ipostasuri

§ 24. *Importanța particulară și necuprinderea dogmei s antei Treimi;  nv tatura bisericeii în privința aceasta și conținutul acestei  nv t ri.*

Adev rurile ce le-am  xpus p n  aici, adevăruri, ce au de obiect pre D- eu, unic în esența sa și atributele sale esențiale, nu cuprind tot ceea ce ne  nvat  creștinismul despre D- eu. Mărginindu-ne a recun ște unitatea lui D- eu, nu avem încă dreptul a ne numi creștini: unitatea lui D- eu se mărturisește și de Jidovi, cari refus  de a cun ște pe Christos Mântuitorul, ca Mesia promis, șt resping religia creștină; ea este mărturisită și de Mahometani; a fost și este încă de o mulțime de eretici vechi și noi, chiar în s nul creștinismului.  nv tatura complectă a creștinismului asupra acestui punct capital, această  nv tatur , ce trebuie a o conserva în inima sa și a o mărturisi cu gura, pentru a merita numele de creștin, constă în aceea, că D- eu este unic și întreit; unic în ființă și întreit în ipostasuri. Această  nv tatur  constituie cea dint iu din dogmele creștine; servește de bas  dogmelor privitoare la rescump ratorul nostru Domnul Iisus Christos și s nșitorul Spiritul s nt și mai mult

său mai puțin la toate cele-lalte, care se ating de iconomia mântuirii noastre; așa că nu se poate respinge fără a lovi cu aceeași lovitură toate dogmele, care se întemiază pe această. De almintrelea, mărturisind că D-zeu este unic în ființă și în treit în persoane, ne deosebim nu numai de păgâni, cari admiteau pluralitatea zeilor și de orii cari eretici, cari profesau dualismul, ci încă și de Iudei și Mahometani, precum și de toți ereticii, cari nu recunosc și nu recunosc de cât un singur D-zeu ⁽¹⁾. În urmarea acestei importante particulare a dogmei sântei Treimi, care formeză obiectul principal al tuturor simbolurilor întrebuintate în diferite timpuri în biserica ortodoxa, precum și toate mărturisirile de credință particulare, compuse în diferite împrejurări de către sântii părinți ai bisericii ⁽²⁾.

Dar dogma această, cea mai importantă, precum vom vedea dintre toate dogmele religiunii creștine, este tot-o-data cea mai neînțeleasă ⁽³⁾. Acum în espunerea făcută despre unul D-zeu în esență și despre însușirile sale esențiale, mai ales despre aseitatea, eternitatea și omni-prezența sa, am vădit multe, care sunt mai presus de înțelegerea noastră slabă. Vom mai găsi încă în urmă, cercetând dogmele despre întru-

1). Tot așa raționează și Părinții bisericii St. Grigorie Nisanul dice de exemplu: *ο χριστιανός τῆ εἰς πατέρα καὶ Υἱὸν ἅγιον Πνεῦμα πίστις χαρακτηρίζεται, ἀπὸ τῆ ἐστίν ἡ μορφή τοῦ κατὰ τὸ μαρτύριον τῆς ἀληθείας μεμνημένου*. De Spiritu Sancto, ed Maj, XIII, 11. p. 18) St. Grigorie Teologul: Când numese pre D-zeu, înțelege pre Părintele, Fiul și Sântul Spirit, fără a estinde divinitatea peste acest număr al persoanelor, pentru ca să nu se introducă pluralitatea zeilor, nici a o restrânge la un număr mai mic, pentru ca se nu fiu acusat că micșorez divinitatea, cădând în iudaism prin admiterea unui principiu, său în păgânism prin primirea mai multora (Operile st. părinți III, 240). St. Ión Damascen; unitatea esenței nimicesce erorea păgânilor despre pluralitatea zeilor, și mărturisirea ce se face despre Fiul și st. Spirit, restornă învățătura jidovilor. (Esp. ex. a Cred. ort. lib. I c. 7).

2). Vezi adunarea simbolurilor d. e. Biblioth. der Symbole und Glaubensreg der Apostolisch-Kathol. Kirche herausgeg. von Hahn Breslau 1842).

3). St. Grig. Teolog Operile st. părinți I, 37, st. Vasile cel Mare ibid. VII 269.

parea și persóna Mântuitorului nostru, despre mórtea sa pre cruce, despre pururea fecioria Maicei Domnului, despre efectele harului. ect. Insă taina tainelor religiunei creștine este fără îndoială dogma despre Sânta Treime. Cum de este D-șeu în trei persóne sėu ipostasuri? Cum Părintele fiind D-șeu, Fiul fiind D-șeu și Sântul Spirit fiind D-șeu nu sunt trei D-șei ci unul singur? Acėsta întrece cu totul ceia ce ni s'a dat de a înțelege (1). Și ecă pentru ce ereticii cari se încercară de a esplica adevėrul credinței numai prin mintea lor nu greșiră așa de mult asupra nici unei dogme, ca asupra tainei santei Treimi. Aici este tocmai casul de a se ținea măi mult decât aiurea de învățatura pozitivă a bisericei, care a păzit și a apărat acėstă dogmă contra tuturor opiniunilor eretice și a expune cu tótă claritatea posibilă pentru instrucțiunea ortodoxilor. (2)

1]. Iren. Adversus Haeres... lib II cap 28; Athanas Alex. Epist ad Serap. 1 n. 17, 18, 20; Grigorie Teologul Operile St. Părinți II 288, învață a recunósce că unitatea în treime trebuie a fi închinată și treimea în unime; decī unitatea și treimea sunt deopotrivă neînțelese Hilar. de Trinit II n 5, Extra significantiam sermonis est, extra sensus intentionem, extra intelligentia conceptionem quidquid ultra queritur non enunciatur, non attingitur, non tenetur; verborum significantiam rei ipsius (Trinitatis, natura consumit sensus contemplationem in perspicabile lumen obcaecat intelligentia capacitatem quidquid fine nullo continetur, escedit. Augustin de Trinitat lib XV a 61. Ce raționament; cātă tãrie și putere pricepãtore. Ce vivacitate a spiritului și ce imaginație iscusită ne vor arãta cum existã Treimea! Și aiuria; a esprima decī ceia ce este, nu se pôte nici chiar în limba ingerului cu atât măi puțin în cea a ómenilor (de Simbol ad catechum cap 9) Hieronim In Isaiam lib XVIII n 1 Non dico de inystoroi Trinitatis cujus recta confessio est ignoratio scientiae

2). Quia, cum dice Augustin în tuatul sėu despre St. Treime nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quaeritur nec fructuosius aliquid invenitur (de Trinit I lib. cap 3 n 2. Și aiuria asupra aceluiași subiect, Nobis ad certam regulam loqui fas est, ne verborum licentia etiam de rebus quae his significantur impiam gignit opinionem (de civit dei lib X cap 23) Și St. Grigorie Teologul dupã ce a esplicat, într'unul din discursurile sale (al doilea, învățatura despre St. Treime face observarea acėsta. Asfeliu eũ vė espun fórte pe scurt filosofea nóstrã dogmaticã dar nu cu disputã dupė cum fac pãcãtoși și nu a lui Aristotel; Spiritualmente și nu cu meșteșug oratoric, dupã principiile bisericei și nu în For (Oper. St. Păr. II 225).

Acastă expunere a dogmei sântei Treimi se află în cele trei simbóle întrebuintate astă-dî în biserica ortodoxă, adică: 1. Simbolul st. Gregorie Taumaturgul, episcopul Neocesariei: «Este numai un D-zeu Părinte al Cuvântului celui viu, înțelepciunea și puterea ce există prin sine însuși și chipul celui etern, Părinte perfect al Fiului perfect, Părinte a unicului Fiū.

«Un singur Domn unime din unime, D-zeu din D-zeu, figură și imagine a divinităței. Cuvânt real, înțelepciune cuprinzătoare a toate și putere a toate creatóre; Fiū adevărat al Părintelui adevărat, nevedut din cel nevedut, nestricat din cel necoruptibil, nemuritoriū din cel nemuritoriū, vecinic din cel etern.

«Și un Spirit Sânt ce 'și are existența din D-zeu și carele prin Fiul s'a arătat ómenilor, chipul Fiului, vieță perfectă a celui deseversit, cauza celor ce viețuesc, fântână sântă, sântenie ce sânteste. Prin el se manifestă D-zeu Părintele, carele este preste toate și în toate și D-zeu Fiul care este prin toate.

Trinitate perfectă, nedespărțită și neîmpărțită în slavă, vecinicie și stăpânie. Nu este decî nimic creat, nici inferior în trinitate, nimic de prisos, care să nu fi fost mai 'nainte și să fi venit mai în urmă. Părintele n'a fost nici odată fără Fiul, nici Fiul fără Spiritul Sânt; ci Treimea este-tot-déuna aceeași nemutabilă și nealterabilă.»

II Simbolul Niceo-Constantinopolitan :

«Cred întru unul D-zeu Tatăl,

«Și întru unul Domnal Isus Christos, Fiul lui D-zeu, unul născut, carele din Tatăl s'a născut mai 'nainte de toți vecii, lumină din lumină, D-zeu adevărat din D-zeu adevărat, născut érá nu făcut, cel de o ființă cu Tatăl.

«Și întru Duhul Sânt, Domnul de vieță făcătoriul, carele din Tatăl precede, cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit.

III Simbolul cunoscut sub numele st. Atanasie al Alexandriei : «Credința catolică este, ca să se cinstescă un D-șeu în treime și Treimea în unime, nici amestecând ipostasele, nici despărțind ființa ; căci altul este ipostasul Părintelui, altul al Fiului, altul al St. Duh.

«Dar Dumnezeirea Tatălui și cea a Fiului și cea a Sântului Duh, sunt una și aceeași dumnezeire ; egalitate în slavă, împreună vecinicie a mărireii. Așa este Părintele, așa Fiul, așa și Sântul Spirit. Ast-feliu Părintele este D-șeu, Fiul este D-șeu, Sântul Spirit este D-șeu ; cu toate acestea nu sunt trei D-șei, ci un singur Dumnezeu.

«Părintele n'a fost creat, nici făcut, nici născut de nimeni. Fiul sa născut din Tatăl, dar n'a fost nici creat, nici făcut. Sântul Spirit purcede din Părintele, fără să fi fost creat, făcut sau născut.

«Și în această Treime nu este nici prioritate, nici posterioritate, nici superioritate, nici inferioritate, ci câteși trele ipostasele sunt întregi, împreună vecinice și de o potrivă. »

Examinând cu atențiune această învățătură a bisericii ortodoxe despre Sânta Treime, nu ne putem opri de a nu observa, că ea se compune din trei propozițiuni : una generală și celelalte două particulare, ce decurg nemijlocit din aceia și ı servesc ca esplanare.

Propoziția generală : In D-șeu, care este unic în ființă, sunt trei ipostasuri sau persoane : Părintele, Fiul și St. Spirit.

Prima propoziție particulară : Dumnezeu fiind unic în ființă cele trei persoane sau ipostasuri ale sale sunt egale și de o ființă. Părintele este D-șeu, Fiul este D-șeu, St. Spirit este D-șeu ; nu sunt trei D-șei, ci un singur D-șeu.

A doua propoziție particulară : Cu toate acestea, fiind-că în D-șeu sunt trei persoane, ele se deosebesc între dênsele prin caractere individuale : Părintele n'a fost născut de nimeni, Fiul este născut din Tatăl, St. Spirit purcede din Tatăl.

Prin urmare dogma Sântei Treimi, reprezentată în părțile sale, cuprinde încă trei dogme : 1° aceea a trinității persónelor în unitatea ființei : 2° aceea a egalității, consubstanțialității persónelor și 3° aceea a deosebirei persónelor după caracterele lor individuale.

I. Despre Treimea persónelor în D-zeu în unitatea ființei.

§ 25 *Prescurtare din istoria dogmei și înțelesul învățăturii bisericești asupra acestei dogme.*

Cum-că D-zeu, unic în ființă este și întreit în persóne, a învățat biserica ortodoxă tot-déuna și a mărturisit acesta de la începutul seii, precum atestă simbolele și alte mărturii sigure (1); dar în vécurile cele dintâi, acest adevér se exprima diferit chiar de către învățătorii ortodocși. Unii întrebuintău cuvintele : οὐσία, φύσις substantia, natura, pentru a arăta ființa sa și esența lui D-zeu (2). Alții în număr mai mic și fórte rar se serveau de acele cuvinte, pentru a însemna persónele divine (3). Mai mulți se serveau în același scop de cuvintele : ὑπόστασις, ὑπαρξις, sau τρόπος ὑπαρξεως (4). Erau și din contra, cari înțelegeau prin expresiunile acestea, ființa lui D-zeu și denumeau persónela prin πρόσωπον persona (5). A-

1). Vedi. § 28.

2). Atanasie Alex. Contra Eunom. lib. I. ὅτι μία φύσις ἡ Τριάς, καὶ κατὰ τοῦτο μίαν οὐσίαν καὶ αἰ νόη σὺνοδα γράφουσιν ἀποστολικῶς. Ambros. Epist. 63 : „Trinitatem unius esse substantiae, majestatis, divinitatis.

3). Pierius martir, vedi apud. Phot. Biblioth. cod. CIX; Cyril Alex. Contr. Nestor. lib. III cap. 6; Ion Maxentius Dialog II (Bibl. Patr. t. IV p. 485).

4). Dionis. Areopag. De Eccles. hierarch. cap. 2; Atanas. Alex. De trinit. dialog. 1; Epiphau. Haeres. LXXIII, n. 34; Basil. Epist. 43; Ion Damascen. De fide orthod. III cap. 5.

5). Părinții sinod. Sardican : Ταύτην ἔχομεν τὴν καθολικὴν παράδοσιν, μίαν εἶναι ὑπόστασιν... τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (la Teodoret H. E. II. C. 8). De asemenea, consiliul ținut la Roma sub papa Damas : „Spiritum sanctum ejusdem hypóstasis et usiae esse cum Patre ac Filio . . . (Ibid. lib. II c. 22 și la Sozomen. lib. VI, cap. 23). Conf. Vasil. Epist. 391 și Grigore Nazianz Orat. XXI: Op. st. pâr. II, 210-211; Atanas. Alex. Epist. ad Africanos.

castă diferență în întrebuințarea cuvântului *ipostas* născu diferite dispute în Orient, mai ales la Antiochia, ceia ce făcu ca neînțelegerea să domniască pentru cât-va timp între bisericile din Orient și Occident, care învățau, unele de frică să nu fie acuzate de sabelianism, că în D-zeu sunt trei ipostasuri, altele, unul singur, spre a scăpa de imputarea arianismului. (1) Pentru a deslega această îndoelă se convocă un sinod la Alexandria (362), în care participară, alături cu st. Anastasie, episcopii Italiei, Arabiei, Egiptului și Libiei, Acolo se ascutară reprezentanții ambelor opinii, și se recunoscu că amândouă părțile aveau una și aceeași credință, exprimată numai în termeni deosebiți; se declarară de ortodocși și acei care susțineau, că în D-zeu este o singură ființă și trei ipostase, și acei cari afirmau, că în D-zeu este un singur *ipostas* și trei persoane, pentru cuvântul, că expresiunea *ipostas* era întrebuințată de cei dintâi în loc de *πρόσωπον*, persoană, și de cei lași în loc de *οὐσία* *substantia*, ființă. (2). Cu toate acestea, de pe timpul acela, cea diântei din aceste expresiuni începu puțin câte puțin a se întări în biserică: St. Epifaniu, Vasilie cel mare, Grigorie Teologul, Ión Chrisostom, Grigorie Nisanul, Isidor Pelusiotul etc. o întrebuințau acum statornic; ei diceau că în D-zeu este o singură ființă și trei ipostasuri (3), și că-

1). Vezi. St. Vasilie C. mare Epist. 214 către Terentius comitas; Oper. st. Părinți XI. 95—99, și Grigor. Teolog. ibid. II, 210—211. Sabelius învăța, că nu este în D-zeu de cât. o singură esență (*οὐσία*) și un singur ipostas (*ὑπόστασις*) cu toate că același D-zeu după înprejurări a luat trei forme sau persoane (*πρόσωπα*) și sa arătat acum ca părinte, aci ca Fiul, când în fine ca Spirit Sânt. Inse Ariu admitea trei esențe: a părintelui, divină; a fiului, creată și a st. Spirit earăși creată, însă deosebită de a Fiului.

2). Toate acestea sunt espuse în scrisoarea sinodului către anthioheni, compusă de st. Atanasie și semnată de toți episcopii prezenți. (Vezi. opp. Atanasii t. I. p. II p. 770 Paris 1698).

3). Epiph. Haer. 73; Basil. Epist. 325; Gregor. Naz. Orat. 21 în St. Atanas. Chrisost. Homil II în Epist. ad Hebr: Greg. Nys. adv. Eunom. lib. I. p. 67 125, ed. gret: Isidor Pelusiot: *ἢ μὲν γὰρ ταῦτα. τῆ; τῆ; φύσεω; ὑποστῆσεν διακρίται ἢ δὲ ὑποστάσεων ἰδιότη; εἰ; μίαν οὐσίαν συναπτται.*

utaă a determina diferența, care există între aceste cuvinte. «In Sânta Treime, scrie sântul Vasilie, trebuie a se deosebi ceia ce este comun de ceia ce este individual; ceia ce este comun se rapörtă la esență, dar ipostasul exprimă individualitatea fie-cărei persóne. (1).»

«Cel dintăi, dicea st. Grigorie Teologul, însamnă ființa lui D-đeu (*τὴν φύσιν τῆς Θεότητος*) și cela-lalt calitățile individuale ale celor trei (*τὰς τῶν τριῶν ιδιότητας*) (2). De sigur tot în spiritul acela scriseră și părinții sinodului al doilea ecumenic în epistola lor către episcopii bisericeii occidentale: «Credința noastră, după botez, ne învață a crede în numele Părintelui, Fiului și sântului Spirit, adecă în o singură divinitate, putere și esență (*οὐσία*) a Părintelui, Fiului și Spiritului Sânt, maestate nedespărțită și domnește împreună vecinic în trei ipostasuri sau trei persóne perfecte (3). Și dacă în secolul al cincilea se aflău câți-va teologi, cari nu sețineau riguros de acéstă deosebire între cuvintele *οὐσία* și *ὑπόστασις*, cel puțin în secolul al șeselea și cele următore, se presintă ea ca admisă pretutindenea (4).

Dar pe când învățatorii ortodocși ai credinței se deosebeau între ei numai în privința cuvintelor, mărturisind ne-schimbât pre un D-đeu în treime și treimea în unime (5),

1). Epistola St. Vasilie către fratele seă Grigorie despre deosebirea între esență și ipostas în taina Sântei Treimi. Oper st. Păr. X. 92 etc.

2). Ibid. II, 110.

3)... Ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν, ἕχουσι τρισὶ τελείοις προσώποις ved. la Teodoret. Ist. Ecl. lib V, cap. 9.

4) În vécul al cincilea St. Ieronim explica cuvântul *ὑπόστασις* în înțeles de *οὐσία* și nu îndrăsnea a'l lua în acel de persónă [Epis. 57-da Damasum]; și st. Cyril de Alexandria 'l întrebuintă adesea în loc. de *φύσις* [Ved. Atan. III, de Duodecim].

5) Μοναδα ἐν τριάδι, καὶ τριάδα ἐν μονάδι προσκυνουμένην... [Grg. naz.ort. 25; opar st. păr. II, 288]. Cuvântul Treime [*τριάς*, Trinitas. în scrierile vechi ajunse până la noi, se întâmpină pentru prima. óră în grecesce la Teofil Antiohénu [ad Autolic II, n. 15] și în latinesce la Tertulian [adv. Prax. II, III, VIII], dar nu se póte închia de aici, că nu ar fi fost și mai 'nainte; din contră 'l întâm-

ereticii resturnaū dogma din temelie, negând uniū trinitatea persónelor în D-deu, érá alŝii recunoscând trei Dumne~~de~~ei.

Pintre cei dintéiū se numéra chiar pe timpul apostolilor *Simon Magul*, care învêta, că Părintele, Fiul și Spiritul sânt erau numai manifestări sau forme ale unei și același persóne; că însuși D-deu s'a descoperit, ca Părinte Samaritenilor, ca Fiū în Iisus Christos, Iudeilor, ca Spirit sânt păgânurilor (1). În vécul al doilea, *Praxeas* susŝinea că singurul adevératul D-deu era Părinte întru cât el este ascuns, misterios, concentrat în sine însuși, și Fiul seū Iisus Christos, întru cât s'a manifestat în lucrarea creaŝiunei mai ántéiū, apoi în acea a rescumpărării (2).

În secolul al treilea apărurá *Noet*, care recunoscea pre Părintele și Fiul de una și aceeași persónă, ca singurul D-deu adevérat, care se întrupă, pătimi și muri (3); *Sabelius*, care învêta că Părintele, Fiul și sântul Spirit sunt numai trei acte (*ἐν ἐργείαις*) ale unei și același persóne dumne~~de~~estii, care s'a întrupat și a suferit mórte pentru noi (4); *Paul Samosaténul*, care ~~dicea~~ că Spiritul st. și Fiul nu sunt alta în D-deu de cât precum sunt în om mintea și tária sau puterea (5). În secolul al patrulea, *Marcel* al Ancirei și învêțácelul seū Fotin predicará, după exemplul lui Sabeliū, că Părintele, Fiul și sântul Spirit n'ar fi alt ceva decât denumiri ale unei pinám în liturgia st. Iacov, fratele Domnului (p. 4, 6, 33, 39) și în actele martiriului st. ap. Andreiū [Cap. II] douē monumente, pe care câți-va învêtaŝii le credin secolul ántéiū [Ved. Liturg. Græc. Paris. 1560 p. 137; Renaudot Disert, de liturg. orig et auctor cap V 92 in t. I. Colect liturg. orient. Galand. Bibliot. Patr. t. I proleg. Cap. 4].

1]. Veđi la Iereneū adv. Haeres. lib. I c. 23.

2]. Tertul. adv. Prax.

3]. Hipolit Contr. Noet. Epifan. Haeres. LVII; Augustin. Haeres. XXXVI.

4]. Epifanie, Haers. LXII; Vasilie Epist. 210; Teodoret Ist. bis III, 9.

5]. Epifan. Haeres. LXV.

și același persóne în D-deu; ca și Paul Samosaténul, cá Fiul său Cuvéntular fi Spiritul său rațiunea lui D-deu și Spiritul sânt puterea sea [1]. In evul mediú, Bogomiliú (2). Valdensiú (3) și alții (4). In fine în timpurile mai noue, Suedemborg (5) cu discipuliú sei și o mulțime de alții, cunoscuți sub numele de *nominaliști* sau *modaliști* (6).

La eresia adoua din cele amintite mai sus, aparținea precum am observat acum (7), *Filipon* (pela 540) cu discipuliú sei, câți-va scolastici: *Godeschalk* (sec. IX) *Roscelin* (XI) și *Petru Abelard* (XII); în fine câți-va scriitori posteriori: *Scherlock*. *Petru Taydit* și *Embs* (8). Ecă cum credeau și ei în decomun: Persónele divine: Părintele, Fiul și sântul Spirit, deși de aceeași ființă nu sunt cu tóte acestea una și aceeași ființă: au aceeași natură, însé o posedă fie-care a parte, precum ar face, bună-órá trei persóne din specia ominescá, ele forméză trei D-dei și nu un singur D-deu.

Pentru a pázi turma sa de molipsirea acestor opiniuni ereticești opuse, dintre care cea dintéiú confundă în D-deu ipostasele și adoua împărțeste ființa, sânta biserică ne în-

1]. Vasilie Epist. 69, 263, n. 4; 313, n. 5; Sozom. H. E. IV, 16; Teodoret. H. E. II; 11.

2]. Ei învățau cá Fiul și sântul Spirit au eșit sau emanat din D-deu numai pentru un timp și cá au să se întórecă éráși înapoi. E-utim. Zigaben. Panopl. P. II, til 23.

3]. Veđi apud Riechin Disert. de Waldens. Cap. III, n. 20.

4]. De exemplu, Ión Campan, Ludvic Helzer, și mai ales medicul spaniol Michel Servet, care a scris cu acéstă ocaziune operă intitulată: De Trinitatis erroribus libri VII, ed. 1531, și altele doue tot de felul acesta.

5]. Svedenb. Summ. Exposit. nov. doctr. n. 118, 119.

6]. *Nominalisti* dătoresc numele lor acelei împrejurări, cá ei recunosc pre Tatál, Fiul și sântul Spirit ca trei denumiri deosebite (nomina) ale unui D-deu; și *modalisti* pentru cá admit în D-deu nu trei persóne, ci trei moduri de existență și lucrare (tres modos-existenti et operandi).

7]. Veđi mai sus p. 95, not. 4.

8]. Acesta a espus ideile sale în o compunere intitulată: Tractat, de Deo uno et trinó. Mogunt. 1789.

vață: „că trebuie să cinstim pre unul D-zeu în treime și treimea în unime, nici amestecând ipostasele, nici despărțind ființa.”

Neamestecând ipostasele, adecă trebuie a recunósce pre Părintele, pre Fiul și pre Sântul Spirit, nu ca trei denumiri, trei forme sau trei manifestări ale unui D-zeu, precum fac ereticii; nici ca trei atribute, trei puteri sau trei acte, orî efecte ale ființei sale unice, ci ca trei persóne dumnezești, ce există prin sine însuși, întru cât fie care din ele, Părintele Fiul și Sântul Spirit, cu înțelepciunea dumnezească și cele lalte atribute ale sale, posedă și atributul seú particular. personal: „căci altul este ipostasul Părinteluí, altul al Fiului și altul al Sântului Spirit.”

Nici despărțind ființa, adecă admițênd, că Părintele, Fiul și Sântul Spirit sunt una în ființă, că există unul în altul, nedespărțiți, deosebiți între ei numai prin însușirile sale personale, dar avênd o perfectă identitate de înțelepciune, voință și cele lalte atribute dumnezeesci, totuși alt-feliú de cum ar exista trei indiviđi de o clasă óre care de ființi create, ce și au aceiași natură. „Pintre ființele create, vom đice cu st. Ión Damascen, natura comună a indiviđilor se descopere numai prin minte, „căci fie care din ei, are o mulțime de particularități, care 'l disting de altul. Ei se despart prin loc și timp; se deosebesc între ei prin dispozițiunile voinței, prin soliditate, prin forma saú aparența exterioară, prin apucături, temperament, prin merit, modul de viețuire și alte caractere deosebitóre, dar mai ales pentru că exista a parte și nu unii în alții: de aceia se đice; doí ómení trei ómení, mai mulți ómení. Cu totul alt ceva vedem în sânta, consubstanțiala, sublima și necuprinsa treime: aici se observă comunitatea și unitatea, în adevăr, prin coeternitatea persónelor, prin identitatea ființei, a lucrărei și voinței, prin învoirea hotărírelor, prin identitatea-nu đic conformitatea saú asemănarea, ci prin identitatea

παντοτητα puterii, a tării și a bunătății, și prin unitatea direcțiunii mișcării... Fie-care ipostas este una cu celelalte două, așa precum este cu sine însuși; adică că în toate privințele, afară de ne creare, naștere și purcedere, Părintele, Fiul și St. Spirit sunt una și nu se deosibesc decât în conceputele minții noastre (ἐπινοια). În adevăr, noi cunoștem un singur D-zeu, și numai în atributele paternității, filialității și purcederei vedem noi o deosebire... În divinitate, care este nesfârșită, nu s'ar putea admite, ca la noi nici depărtare, pentru că ipostasele există unul în altul, ne amestecate, dară unite, după cuvintele Mântuitorului: *Eă întru Tatăl, și Tatăl întru mine este.* (Ión, XIX, 11):— nici deosebire de voință, hotărîre, acțiune, tărie și orî ce constituie în noi o deosebire reală și integrală; de aceea noi recunoștem pre Părintele, Fiul și Sântul Spirit nu ca trei D-zei ci un singur D-zeu, în prea Sânta Treime.“
(¹) Tocmai aici se află totă necuprinđibilitatea tainei pre-sântei treimi, ce constă în aceea, că cele trei persoane divine, independente una de alta, în ființă sunt una și nedespărțite; dar dacă ar exista fie-care a parte, ca trei indiviđi aleși după plac dintre creaturi, n'ar fi pentru noi nici o necuprinđibilitate.„ Dumneđeirea este unitate și trinitate, o gloriósă relațiune! Unite prin esența lor, persoanele se deosebesc prin atributele lor individuale; ceia ce este nedespărțit se împarte: ceia ce este una se întreește și acesta este Părintele, Fiul și Spiritul viu, ce conservă toate.„ (²)

¹). Esp. ac. a cred. ortod. lib. I. cap. 8 p. 28—29 Aceiași idee este exprimată de mai multe ori, mai scurt de Gregor. Teolog. Oper. st. pâr. III. 115—117, 261—262 etc.

²). Triod.

1.— Testamentul vechiū

§ 26 *Doveđile trinitatei persónelor lui D-đeu în unitatea ființei, luate din Scriptură.*

Adevărul Treimeii persónelor divine în unitatea ființei este prea lămurit descoperit în noul Testament; dar el a fost cunoscut până la ôre care punct și în cel vechiū... Incepând cu cel dinteiū capitol al Facerei, aflăm în Scripturile vechiului Testament o mulțime de alusiuni la această taină prea înaltă. Nu se pôte đice că sunt cu totul lămurite; ele aū fost în parte înțelegibile chiar pentru poporul ebreū; cu atât mai mult sunt pentru creștini, pregătiri pentru descoperirea noului Testament. Aceste alusiuni se pot împărți în trei clase:

Sunt mai ânteiū de acele, care spun numai, că în unul adevăratul D-đeu există nu numai o persónă, ci mai multe. Aici se rapörtă cuvintele lui D-đeu înainte de a crea lumea: „ *Să facem om după chipul și asemănarea noastră.*„ (Fac I, 26)— Inainte de a alunga pre protopărinții noștri căđuți: „ *Ecă Adam sa făcut ca unul din noi, ca să cunoască binele și răul. Și acum că nu cum-va să 'și întindă mâna sa și să ia din lemnul vieții, și să mănânce și să trădească în veți.*„ (Gen III 22). Inainte de a amesteca limbile și a împrăștia pre ômenii, cari voiău să zidescă turnul Babel: „ *Ėtă un nēm și o gură tuturor, și acēsta aū început a face și acum nu vor înceta dela tôte, orî câte se vor apuca a face. Veniți și pogorându-ne să amestecăm acolo limba lor, ca să nu înțelgă nici unul glasul de própelui său.* (Ibid

XI, 6, 7). În toate aceste locuri, D-zeu este reprezentat, ca cum s'ar sfătui și convorbi cu cine-va. Cu cine anume? Desigur nu s'ar putea admite că cu îngerii, precum pretind Iudeii (1); o asemenea idee lovește simțul comun, care nu și poate închipui, că D-zeu, această ființă înfinit înțeleptă și puternică, când era să facă pe om, sau altă ceva, să fi luat sfat de la îngerii săi, ca și cum ar fi avut trebuință de conlucrarea lor (2); este în contradicere și cu Scriptura, care atribuie numai lui D-zeu totă lucrarea creației (Is. XLIV, 24), și negă în genere ca să fi avut pre cine-va de sfătuitoare (Is. XL, 13—14; Rom. XI, 34). Apoi, este cu neputință de a se închipui, cu alți Iudei, că în locurile premerse, ar fi vorbit cu sine însuși, cum face câte odată omul ca să se îndemne la lucrare, și să vorbească de sine la plural după exemplu oamenilor mari (3). Ar fi ceva straniu a presupune, că D-zeu ar fi avut trebuința a se îndemna la lucru prin mijlocul acesta. „În adevăr, observă st. Vasile, este un non sens a afirma ca cineva să potă fi liniștit și să și poruncască sieși, să se supravegheze pre sine și să se constrângă pre sine imperios. (4)”. Cât despre obiceiul oamenilor mari de a vorbi la plural, acesta a apărut mai târziu; pe timpul când viețuia Moisi nu exista încă, precum videm din cele cinci cărți ce ni-a lăsat: Moisi nu putea decă să se conformeze, pentru a represinta pre D-zeu vorbind

1). Veđi apud Vasil Hom. IX în Hexaem; Chrisost. Hom. VIII în genes: Ambros în Hexaem lib. VI cap. 7.

2). Ei (Iudei) atribuea, observă în privința acesta St. Vasile, Dignitatea de a sfătui servitorilor; face pre autorii creației servitori ca noi, (Oper St. Păvint. V, 172).

3). Veđi la Vasile Homil. IX în Hexaem. Teodoret. Onest: XIX în Genes. Acesta fu ideia cător va erotici (Euseb Contr. Marcel. lib. IV, cap. 17); asemenea și a Socinianilor (Valkieus. De Vera lib. V ca. 9.)

4). Operile st. Păr. V, 17). Și ceva mai înainte. Unde se află vre un ferariu, lemnariu sau cibotar, care ședând între instrumentile sale ar dice se facem un cuțit, un coș sau se cöseam un papuc? Ori nu va procede el în tăcere la confecțiunea lucrului ce i s'a comandat. ?

ast-feliu de sine însuși (1). Dar ceia ce este și mai important în presupunerea acésta și cu totul strein, este sensul cuvintelor lui D-zeu: *Ecă Adam s'a făcut ca unul din noi* (Fac. III, 22); ar trebui a le înțelege așa: *Écă Adam deveni ca unul din mine!* Cât despre alte ființi, cu care s'ar fi putut înțelege D-zeu în cele trei ocațiuni amintite, Iudeii și în genere eterodocii nu sunt în stare a ne arăta și nici că vor putea vre o dată. Nu ne mai rămâne decât opiniunea sântilor părinți și învățători ai bisericeii, mărturisită de toți creștinii cu judecata sănătósă, adecă; că în aseminea împrejurări D-zeu se sfătui cu sine însuși; însă numai D-zeu unic în ființă și întreit în fețe și nu D-zeu privit ca una și aceiași persónă (2). Acéstă opiniune presintă toate caracterile

1). Cu acésta convine Eben-Ezra unul din cei mai savanți rabinii iidovești în Genes. XXV, 26 (Veđi Emanuel Tremellium în hunc) locum]. Cuvintele st. Teodoret sunt érași însemnate: „După ei [Iudei], D-zeu creatoriul tuturor făpturilor s'arfi đis sieși dupre obiceiul ómenilor mari: *să facem*. In adevěr capii popórelor și ai oștirilor întrebuințază pluralul de ordinar. d. e. Ordonăm, scriem, ect, și ei nu sciü nebunii că D-zeul tuturora vorbește adesea de sine la singular: *Hotărît-am să perd pe toți ómenii*“ (Gen. VI, 13]. *Stârpivoiü, pre ómenii de pe fata pământului* (Ibid. 7). „*Să nu ai alți D-đei afară de mine*“ (Ex. XV, 3). *Am să fac minunü nouă, se vor arăta și le veți vedea*“ (Is. XLIII, 18]. *Voř scóte râuri din vârful colinelor, și fântâni în mijlocul câmpului* [Ibid. XLI, 19). In genere pretuindene în st. Scripturá D-zeu vorbește de sine la singular și întrebuințază pluralul numai fórté rar; și atunci arată de ordinar persónele sântei Treimii„. (Lect. crest. 1843 III, 343-344).

2). Cel dintéiu din aceste locuri (Gen. I, 26) au fost luat unanim de către sântii părinți și învățătorii ai bisericeii, ca o indicare a sântei Treimii, cu acéstă deosebire numai că unii videau o deliberare între cele trei persóne divine Teofil Ad Autol. lib XI; Vasil contra Eunom lib. V; Epifan. Haeres. XXIII, n. 5; Teodoret. In Genes. Qest. 19; Cyril Alex. Tesaur. lib I; Isidor Pelusio. lib III epist. 112), cei alți numai o convorbire între Părintele și Fiul, care este numit de profeti (Is. IX, 6) *Sfetnic*. (Tertul De Carne Christi, cap 5 Synodus Autioch. în epis. ad Paulum Samosat; Dyril. Hieros. Cateches. X; Vasilde Spiritu S. cap. 15; Chrisost. Homil. VIII în Genes; Atanas. lib. contr. Gentes; Ambros. In Hexaem lib. VI, cap, 7; Augustin De Trinit. lib. I cap. 7). Al doilea loc [Gen. III, 22) era privit ca indicând trinitatea lui D-zeu, de St. Vasilie [Contr. Eunom. lib. V], st. Cyril

verității. 1° Ea înlătură tot neadevărul în privința convorbirii lui D-zeu cu sine însuși: de îndată ce este un D-zeu de o ființă cu trei persoane independente și de o potrivă demne de venerațiune convorbirea este posibilă este naturală și tot odată demnă de el. 2) Acastă idee răspunde complect și formei recitărei lui M. isi în locul citat, unde videm că D-zeu vorbește singur, dar la plural și încă cu El însuși sau în El însuși. „*Și dize D-zeu: Să facem om după chipul și asemănarea noastră...*” și dize D-zeu: *Ecă Adam s'a făcut ca unul din noi...* „și dize D-zeu; *se ne pogorâm și se amestecăm acolo limbele lor*“. 3° Se confirmă în fine prin contextul său legătura v. rbeii. După ce a dus cuvintele lui D-zeu: „*Să facem om după chipul nostru, istoricul sânt adauge; Decă D-zeu creă pre om după chipul seū și El la creat după chipul lui D-zeu.*”: „cuvântul *să facem* se raportă decă la acela despre care dize: „*El creă*“ și expresiunea *după asemănarea noastră*“ însemnă tot aceiași cu „*după chipul lui D-zeu*“ In locul al doilea cuvintele lui D-zeu: *Ecă Adam sa făcut ca unul din noi*, de sigur fac alusiune la acelea, prin care s'aū amăgit protopărinții nostrii: „*Veți fi ca niște D-zei*“ (Gen. III, 5); expresia acastă; *ca unul din noi* nu se pôte raporta la nimene afară de D-zeu sau persoanele divine. Tot aceiaș observare se face și la locul al treilea: *Veniți decă săne pogorâm și să amestecăm limbele lor*“. In adevăr Moisi a dīs ceva mai sus. „*Domnul s'a pogorât se vadă cetatea și turnul*“, (Gen. XI, 5), și ceva mai jos adauge: „*Domnul 'i împărășcia în tôte parțile lumii*“. (Ibid. 8): adecă cuvintele: *Veniți și să ne pogorâm* se raportă la aceiaș persoană de care se dize

Contra Iulian lib. III] și Augustin [De Genes. ad lit. lib. XI cap. 39]. In fine locul din urmă era privit în același sens da st. Vasilie [Contr. Eunom lib X), st. Grig. Nisis [Lib. de Testim. contra Iud. de Trinitate, st. Cyril (Dialog III de Trinit) și Teodoret (Orat II ad Graec] Tôte împreună le consideră ca alusiuni la sânta Treime în mărturisirea credinței ortodoxe. Art. I resp laintreb. 10] și în cărțile serviciului divin (Octoich).

„*Sa pogorât*“; că acel ce se rervesce de cuvântul, *se amestecam* este același de care se țice că îi împrășciâ [1]“.

Sunt și alte locuri în Testamentul vechiū, care arată a-
nume treimea persónelor în unul adevăratul D-șeū.

Ast-feliū istoricul descriind arătarea lui D-șeū lângă ste-
jarul Mambre țice lui Abraam: „*Odată se arată Domnul lui*
Abraam în valea Mambre“ și mai jos; „*sē arătara trei ó-*
menī lângă el“; apoi nemijlocit după aceia; „*Indată ce răi*
vēđut, alergă de la ușa cortului seū înaintea lor, și căđēnd
la pământ, țise; Dómne, te rog, dacă am aflat har înaintea
ta nu trece casa servului teū“ (Gen. XVIII, 1—3). «*Obser-*
vați țice Augustin, Abraam întâlnește trei persóne, dar
se închină numai uneia... La vederea celor trei el conce-
pu misteriu sântei Treimi și închinându-se ca la o singură
persónă, el mărturisi pre unul adevăratul D-șeū în trei
persóne (2) „*Și aceia este cu atât mai însemnat, cu cât a-*
cești trei ómenī, cariī se arătară lui Abraam convorbesc cu
el, ca cum n'ar fi trei, ci unul; de exemplu, V, 13. „Domnul

¹). „*Vedem că la crearea lumēi D-șeū vorbește cu Fiul și cu sântul*
Spirit precum țice Moisi, antropologic: Se facem om după chipul și
asemănarea néstră“. [Fac. II 29]. Căci cui ar putea se țica D-șeū;
să facem, dacă nu cuvântului și Fiului unic, prin care s'a făcut tóte
după Evangelistul Ión. I. 3. și sântului Spirit despre care este scris:
„Spiritul lui D-șeū m'a format?“. [Iob. XXX, 4]. Dar dacă nu se
țice lámurit cu cine și despre ce vorbește, de sigur nu se îndegeteză
pre sine când țice: „Ecă Adam s'a făcut ca unul din noi“ [Gen. III,
22]; și mai departe: „Veniți să ne pogorîm și să amestecăm limbele
lor“ [Ibid. XI, 7]; pentru ca să înțelegi pre acei ce sunt cu El. Căci
nimine nu va îndrăzni a recunósce pre ângerī ca egali Creatoriului și
stăpânului prea înalt. Apoi este cu neputință a admite în D-șeū o
singură persónă când țice: „ca unul din noi; și „Veniți să ne pogorîm
și să amestecăm“. [St. Vas. cel mare Oper st. Păr. XII, 216].

²). Augustin. De Tempore, serm. LXVII n. 2 și LXX n. 4. Acum,
înainte de Augustin, st. Atanasie (De Commun. Essentia Patr et Fil
et Sp. S. n. 9, in t. II p. 9 ed. Paris 1698) și st. Ambrosie: Vide pri-
mo fidei mysterium. Deus illi (Araham) apparuit et tres aspexit. (De
Abraham. lib, I cap. 5 n. 33), și aiurea: Tres videt (Abraham), un-
um adorat (De Cain. et Abel s. I p. 197, ed. Bened). aū explicat locul
acesta tot în acel înțeles.

di-se lui Abraam, de ce a-rês Sara?“ saũ vers 17; „*Atuncã di-se Domnul; Pute-voiũ sã ascund lui Abraam ceia ce am sã fac* (1) ?“

Ast-feliũ, când D-đeu însuși ordonã preoșilor iudei de a bine-cuvênta pre fiil lui Istrail, ȳ invetã sã o facã acêsta ast-feliũ; „*Domnul sã te bine-cuvinteze și sã te pãstreze! Domnul sã ȳ descopere fața sa și sã te miluêscã! Domnul sa întorçã fața sa cãtre tine și sã ȳ dea pace;*“ (Nom. VI. 24—26). Aici este pronunțat de trei ori numele lui Iehova, care se cuvine numai lui D-đeu și de atãtea ori solicitãnd dela el bunuri particulare în fosul aceluea ce primește bine-cuvêntarea. Nu este ore aici nici o legãturã cu cuvintele altei bine-cuvêntãri a st. Apostol în noul Testament și care are aceiași ideie, numai cu mãi multã claritate? *Darul Domnului nostru Isus Christos și dragostea lui D-đeu Total și împãrtășirea sãntului Duh sã fie cu voi?* (2). (II Cor. XIII, 13).

Așa și Psalmistul di-ce unde-va: „*Cu cuvêntul Domnului (Iehova) ceriurile saũ întãrit și cu duhul gurei lui tãtã tãtã oștirea lor* (XXXIII, 6). Aici êrãși, dupã sãntũ pãrinți, se face alusie la treimea persãnelor în D-đeu, pentru cã în D-đeu se amintește de trei, cari ar fi luat parte la opera creațiunei: Domnul, Cuvêntul seũ și Spiritul; și în alte pãrți Scriptura atribue în adevêr lucrarea creațiunei nu numai lui D-đeu Pãrintele, ci și Cuvêntul seũ, seũ

1). Trebuie a observa, cã unũ invetãtorũ bisericești aũ înteles locul acesta ceva deosebit; și anume ei aũ vedit în eele trei persãne, ce saũ arãtat lui Abraam pre Fiul lui D-đeu, la care se raportã și numele d. Iehova adesea repetat (XV. II, 13, 17, 20, 26, 32, 33) și cu doi ângeri, precum se numesc și la începutul capitolului urmãtorũ (XIX). Veđi Hilar. De Trinit. lib. V: Euseb. Demonstr-evang lib. V. Cap. 23 Hieronim. In cap. 11 Zachariae.

2). Veđi Atanas. De Communi Ess. Patr. et Filii et Sp. S. n. 19, in t. II, p. 12 ed. Paris. 1695. Teodoret examinêzã și alte locuri de acêstea ale vechiului Testament în opera sa: Despre origine saũ despre început. Lect. crest. 1846 II, 214—218.

Fiului său și sântului Spirit, reprezentându-i ca trei persoane divine ⁽¹⁾ (Ión. I, 1—3; Gen I, 2; Iob, XXXII, 4).

Ast-feliu profetul Isaia, căruea Domnul a bine-voit a se a-rêta în tótă gloria sa, mărturisește că Serafimiî stând împre-jurul tronului său striga unul altuea: „*Sânt, Sânt, Sânt este Domnul, D-deul oșîrilor*“ (Is. VI, 3). Convenim că privită isolat acéstă exclamațiune piósă a Serafimilor nu pôte fi recunoscută riguros de o alusiune a prea santei Treimi ⁽²⁾; cu tóte acestea, dacá o vom considera precum se cuvine în raport cu cele-lalte locuri ale vechiului Testament, care presupun lámurit în D-deu pluralitatea persónelor (Gen. I, 26; III, 22; mai mult încá, dacá o considerám în legátura sa cu părțile nouului Testament, unde se dice curat, că Isaia când a avut nespusa onóre a videa pre Domnul și al auđi, veđu în același timp pre Fiul său (Ión. II, 40, 41 și auđi pre Spiritul sânt (Act. XXVIII, 25—27); în fine, dacá ne amintim, că chiar Iudeii vechi aplicară, nu fără dreapta-te, întreita exclamațiune a Serafimilor; Sânt, Sânt, Sânt ⁽³⁾.

¹). Cyprianus, Adversus Iudaeos, lib. II, Cap. 3; Greg. Teol. Ope, rile st- Păr. IV, p. 19; St. Vasilie, ibid. VII, 181, 193, 288; Ambros. De Spiritu S. lib. II, Cap. 5; Hieron. Comment in hunc locum; Da-mascen Parallel, lib. I Cap. I veđi și Mart. Ort. art. I resp. 10.

²). În adevěr sunt unele locuri ale Scripture în care aceeași expre-siune saũ chiar o cugetare se repeta de trei ori spre a da mai multă energie cuvântărei; „Nu vė încredeți în cuvintele mincinoșe, ce dice: templul acesta e al Domnului, acest templu este al Domnului, a Dom-nului este templul acesta“ (Ier. VII, 4). „Pământule, Pământule, Pă-mântule. ascultă cuvântul Domnului“ (XXII, 29). „Veniți némurilor, aduceți daruri Domnului; aduceți Domnului slavă și cinste; aduceți Domnului gloria datorită numelui lui“ Ps. XCV, 7; Comp. XCII 3. 4; CII, 20. 22; Is. XXIV, 18, 19 și altele).

³). Ionatan fiul lui Uziel, esplicând locul acesta în parafraza halda-ică se exprimă așa: „Sânt este Părintele, sânt este Fiul, sânt este Spiritul sânt“ Rabi Simon, unul din cei mai vechi, esplică tot același loc: Sânt, adecă Părintele; sânt, adecă Fiul; sânt, adecă sântul Spi-rit (Veđi apud Galatinum, De arcánis cath. veritatis, lib II, Cap. I). Și este de observat, că Petru Galatin, care viețuea în vécul al 15, citea, cum spune el însuși (Ibid. lib V, cap 3) parafraza lui Ionatan și cele-lalte cărți jidovești de pe manuscriptele cele mai vechi, mai 'na-ante ca Iudeii să fi avut timpul a le falsifica locurile favorabile cre-știnilor.

la cele trei persoane ale divinității, atunci numai este nici o îndoială pentru noi asupra adevăratului sens al acestui loc. De aceea sântii părinți și învățători ai bisericei afirmă în unanimitate, că aici se exprimă în același timp și trinitatea persoanelor în D-zeu, prin cuvântul *Sânt*, reprezentat de trei ori, și unitatea esenței, prin cuvintele : *Domnul oștirilor* (1).

În fine locurile vechiului Testament ce aparțin la categoria atreia prezintă separat personalitatea și divinitatea fiecărui din persoanele sântei Treimi, citând chiar numele lor ; de exemplu, vedem individualitatea și divinitatea Părintelui și a Fiului ; „*Disa Domnul : Fiul meu ești tu ; Eu aștă-ți te-am născut*“ (Ps. II, 7), saū : „*Disa Domnul Domnului meu ; șezi de a dreapta mea*“ (2) (CIX, 1). Vedem individualitatea și divinitatea sântului Spirit, ca și aceea a celorlalte două persoane ; *Acum*, striga Isaia „*Am fost trimis de Domnul D-zeul meu și de spiritul seū*“ (Is. XLVIII, 16). „*Și Spiritul Domnului* (Spiritul lui Iehova va sta deasupra lui (adecă a lui Mesia), care este Fiul), *spiritul înțelepciunii și al înțelegeret, spiritul sfatului și al tăriei, spiritul științei și al pietății, și se va umplea de Spiritul și de frica Domnului*“ (XI, 2, 3) ; saū mai bine : „*Spiritul Domnului preste*

1). Atanas. De Incarnat. et. Cōtra Arian n. 10 : „Când Serafimiū glorifică pre D-zeu strigând : Sânt, sânt, sânt este Domnul D-zeul oștirilor, ei slăvesc pre Părintele, pre Fiul, și pre sântul Spirit“ (In Opp. t. 1 p. 877, ed 1698). Vasilie cel mare (Despre sântul Duch lib. III, : „Cred că, în Isaia, se amintește despre întreita strigare a serafimilor : sânt, etc. pentru că între altele sântenia naturală se contemplă spiritualmente în cele trei ipostasuri“ (Op. sŃ. Păr. VII, 135). Christost. Opp. t. 1. p. 587 ed. Venet. 1741 ; Ambros. De Fide lib. II, Cap. 4 ; „Ut ostenderet Trinitatis unam esse deitatem, cum tertio dixisset : Sanctus, Sanctus, Sanctus adidit singulariter : Dominus Deus Sabaoth“. Aflăm aceiași Ideie în Mărt. Ort. art. I. resp. 10 și în cărțile serv. divin.

2). Aceste texte și altele deasemenea, făcând alusiune la divinitatea Fiului lui D-zeu, ca Mesia făgăduit, au fost cercetate aiurea (Veđi Introducerea § 84).

mine," dice însuși Mesia, „*pentru care m'a uns, a vesti séracilor m'a trimis, a vindeca pe cei frânți cu inima, a anunța scăparea celor prinși și vedere orbilor, și a pune în libertate pe cei apasați* (1)“ (Is. L I, 1; Comp. Luca IV, 18—19; Gen I, 2). Tóte locurile acestea și o mulțime (2) altele nu sunt óre destul de puternice spre a convinge pre Iudei, că în D-đeū nu este numai o persónă, ci că în dēnsul se află Fiul și sântul Spirit?

Fără îndoelă Iudeii vechi, cel puțin cei mai respectabili dintre ei (3) trebuie să fi avut óre-care ideie despre sânta Treime; dovadă parafrastii lor (4), cabala și talmudul lor (5)

1). Gregorie Teologul Oper. st. pâr. III, 129; chrisost. Oper. t. 1 p. 562, Venet 1741; Athanas. Epist. I ad. Serapion n. 5 și 23; Epist. II ad Serapion, n. 8.

2). Adecă. Fac. XIX, 24; XLVIII, 16; Deut VI 4; Is. XLIII, 7; Agg. II, 4, 5; Osea I, 7; Zachar. III, 2; II Regi XXIII, 2.

3). *Ἐν μοναρχίᾳ ἡ Τριάς αὖ κατηγγέλλετο, καὶ ἐπιστάθετο παρ' αὐτοῖς τοῖς ἑσχατοῖς αὐτῶν, τούτῳ προφῆταις καὶ χριστοῖς* (Epifan-Opp, t. I, p. 18, Paris. 1622). Să nu dici: Fiul n'a fost descoperit celor vechi, ci noue, dacă credi în Fiul, ca cuvēntul creatoriū; căci strămoșii noștrii cunoscură pre Cuvēntul; ei adorară pre Cuvēntul D-đe. ese, și cu Cuvēntul pre Spiritul...“ St. Vasilie Oper. sfint. pâr. VII; 219.

4). Veđi mai sus.

5). Ast-feliū partea cea mai veche a cabalei, Sefir Iedzir (cartea creațiunei) enunță într'un loc ideia următoare. D-đeū este unul; dară el s'a descoperit în treime, în cei trei Sefiri ai sei“. Chiar la începutu cărței, acești trei sefirii sunt lámurit deosebiți în D-đeū (Cap. I, sect. I). Apoi se vorbește despre trei mame sau origini principale ale lucrurilor (Cap. I sect. 2; Cap. III sect. 2, 3 și 4), și despre trei părinți (Cap. IV, sect. 1, 2). În fine se dice că acești trei sunt unul, că există prin sine (Cap. IV, sect. 3)... În *Zohar*, adoua parte a Talmudului, la esplicarea cuvintelor lui Moisi: „Ascultă, Istraile: Domnul (Iehovah) D-đeul nostru (Elohenu) este singur și unicul D-đeū [Iehova] (Deut. VI, 4), aflăm următorea însemnare: „Sunt doue [ființe], cu care se unește și o atreia și sunt trei; dară fiind trei nu sunt mai mult de unu... Cele doue sunt arătate în vers prin Domnul [Iehova], rostit de doue ori; dară la acestea se unesce al treilea, D-đeul nostru [Elohenu]; și fiind-că sunt împreună formeză o unitate perfectă“... Și în talmud se esplică în favóra învęțătorei santei treimi versurile 26 și 27 a Cap. I al Facereii. [Drach. ibid. p. 429].

precum și scrierile rabinilor [1]. De sigur trebuie să fi avut o idee, deși nu destul de clară și precisă și despre Fiul lui D-zeu și despre sântul Spirit, ca persoane divine, precum și consubstanțialitatea lor cu Părintele; dovadă autorii pe care i-am citat (2).

Dar pentru ce această idee nu avea totă claritatea și precisiunea dorită? De ce D-zeu voi ca să descopere nedeplin în vechiul Testament taina prea santei Treimi? Causele sunt ascunse în planurile nesfârșitei sale înțelepciuni. Teosofii pun două cause mai principale; întâi, caracterul general al naturii ominești, mărginit și corupt, trebuia să fie adus la cunoștința tainelor celor înalte ale descoperirii numai treptat, după măsura dezvoltării sale, a creșterii facultăților sale și a aptitudinii sale de pricepere. «Ar fi fost periculos, țice st. Gregorie Taumaturgul; ca să ni se predică lămurit despre Fiul, înainte de a se mărturisi divinitatea Părintelui, și înainte de a se chema Fiul (să ni se erte îndrăsnela expresiunii) să ne îndope cu predicarea sântului Duh; ar fi fost prea greu pentru puterile noastre, întocmai precum se întâmplă unor omeni, carii și încarcă stomahul cu bucate preste măsură, sau carii cu o vedere prea slabă cutază a căuta în fața sôrelui. Trebuiea deci ca lumina Treimeii să lumineze pe omeni treptat, să i crească din ce în ce mai mult, cum țice David, să i facă a pași din slavă în slavă și să mērgă din putere în putere; până la locul

1]. Maimonide și alți [Drach ibid. p. 433—434].

2]. Am citat acum mărturiile scriitorilor jidovi privitoare la Fiul său Mesia. [Introd. în teol. Ort. § 84]. În privința Spiritului sânt, ecă ce atestă în numele tuturor predecesorilor sei, unul din cei mai celebri rabinii. Elie Levit: „Ferițiți noștri învățatori numeu pre St. Spirit *Şekhina* pentru că inspira pe profeti“ [Vid. apud Herman Witrinum, Dissert. de Trinitate p. 99. Lugd. Batav. 1736]; și acesta se confirmă din o mulțime de locuri din Talmud. (Veți apud Dansium. De Şekhina cap. 18 fol. 709 et. seg]. Dar numele Şekhina [de la Şakhan a locui], precum ne învață Talmudul și precum recunosc însuși Iudeii, era dat lui D-zeu numai de rabinii [Veți Talmud. trat. Abod a rabinului Nathan. cap. 34].

pe care la așezat Domnul, [Ps. LXXXIII], [6] (1). Adoua ca-
usă, adusă de aceiași învățători, era caracterul particular,
precum și slăbiciunea poporului Iudeu către care se în-
drepta descoperirea vechiului Testament. «D-zeu, în ne-
sfârșita sa înțelepciune, dice Teodoret, nu voi ca Iudeii în-
clinați precum erau ei la necurățiile Egiptului, să aibă o
cunoștință cu totul lămurită despre sânta Treime, casă nu
găsescă aici ei un pretest pentru a se închina la mai mulți
deși; și ecă pentru ce după captivitatea babilonică, când ei în-
cepură a simți desgust pentru mulțimea ȝeilor, se întâm-
pină în cărțile lor sacre și chiar profane, locuri mai nume-
röse și mai clare decât înainte, privitoare la persoanele di-
vine (2).

Să observăm numai că, cercetând toate locurile vechiului
Testament, care conțin alusiuni la misterul sântei Treimi,
am avut în vedere mai ales de a arăta, că învățătura ace-
stei taine nu este o inovațiune a celui Nou, precum pretind
jidovii de acum; că dreptii vechiului Testament credeau ca și
noi într-unul D-zeu în trei ipostasuri, Parinte, Fiul și Duh
sânt. De sigur temeiurile principale ale acestei dogme, cea
mai importantă din religia creștină, se află negreșit în
Evangelie.

1). Operile St. Păr. III, 126. Epifaniu dice aceiași [Haeres. LXXIV.
n. 10]. precum și fer Augustin [In Quest. ex Nov. Test. Cap. 86],
„Gradatim et per incrementa fragilitas humana nutriri debuit, quippe
periculosa sunt quae magna sunt, si repentina sunt. Nam etiam lux
solis subita post tenebras splendore nimio insuetis oculis non osten-
det diem, sed potius faciet coecitatem“ [De Trinit. C. 26].

2). Lib. de Curat. Graecarum affect. Aceiași ideie se află și în Grig.
Nisis. (in verba: Faciamus homo ad imag. orat. 11); Isidor Pelusiot.
(lib II, epist. 143) și st. Chrisostom, care dice: „Chiar pentru aceia
și Iudeii cunoscură pre Fiul lui D-zeu numai intunecos prin profetie.
Dacă, abea desbarați de politeism. ar fi auđit vorbindu-se de un D-zeu
și încă de altul, ar fi recăduť în greșala de mai înainte. De aceia necon-
tenit le amintea Profetii, că este numai un D-zeu și nu mai este altul.
Ei dic acesta nu pentru a respinge pre Fiul (ferescă D-zeu) ci pentru
a-i vindeca de slăbiciunea lor și a-i detrage de la politeism“ (Despre
cel necuprins contr. anom. cuv. V; Lect. Crest. 1842, I, 27).

§ 27. *Doveđile Treimeî luate din noul Testament.*

Locurile noului Testament, care servesc a confirma dogma sântei Treimi, se pot împărți în trei clase : întâia cuprinde pe acele care exprimă ideia treimeî persónelor în D-đei și acea a unităței lor ființiale ; adoua, acele care arată mai ales realitatea și separațiunea persónelor divine ; a treia, acele care stabilesc particular, exclusiv chiar, unitatea ființei lor.

I-ia La locurile de categoria întâia se raportă, în ordinea cronologică : 1-o întrevorbirea în care Mântuitoriul promite Apostolilor de a le trimete lor pre sântul Duh. Se află în capitulele XIV, XV și XVI a Evangheliei st. Ión. Acolo după ce a anunțat învățaceilor seî despărțirea sa veduță din lumea acésta, ca să se întorcă la Părintele, Mântuitoriul, ca să-i mângăe (Ión XIV 1, 7), le amintesce mai întâi referința sa cu Tatăl, despre care vorbise cu ei adese-orî : „*Cel ce mă vede pre mine, le đice el, vede pre Tatăl... Cuvintele care vă grădesc vouă de la mine nu le grădesc; éra Părintele cel ce locuește întru mine, acela face lucrurile. Credeți mă mie, că eu sunt în Tatăl și Părintele întru mine este... Și orî ce veți cere de la Tatăl întru numele meü, accia voiü face, ca Părintele să se prea măréscă în Fiul*“ [9, 10, 11, 13]. Aici de bună sémă sunt deosebite una de alta cele două persóne dinteiü ale sântei Treimi, Părintele și Fiul ; Fiul care vorbește cu ucenicii seî, și Părintele care este subiectul întrevorbirei ; tot odată se indegetéză aici și unitatea ființei. Căci precum observă dascálii bisericei, dacă Părintele și Fiul, formând două persóne deosebite, n'ar fi una în ființă, Fiul n'ar fi putut đice : „*Cel ce mă vede pre mine, vede pre Tatăl...*“ sau „*Eü sunt întru Tatăl și Părintele întru mine este*“ (1).

1). Chrisost. Homil. I, XXIV, in Ión n. 1; Athan. contr. arian. orat.

Apoi întorce luarea aminte a ucenicilor sei asupra unui alt mângâtoriu și promite a' l trimite de la Tatăl în locul sei : „Și eu voi ruga pre Tatăl și alt mângâtoriu va da voue, ca să rămăe în vec cu voi.“ Și ceva mai jos : „*Era Mângâtoriuul, Duhul cel sânt, pre carele Tatăl 'l va trimite întru numele meu, acela pre voi va învăța toate, și ve va aduce aminte de toate câte am spus voue*“ (Ibid. 16, 26). Aici se deosebesc tustrele persoanele santei Treimi, și anume Fiul, care ȳice, vorbind de sine : „*Voi ruga*“ ; — Părintele : „*Voi ruga pre Tatăl*“ ; — sântul Duh, care este numit *un alt mângâtoriu*, și care prin urmare este deosebit de Fiul, va fi trimis de Tatăl, este deci deosebit de Tatăl ; va trebui în fine să vie asupra apostolilor înlocuind pre Fiul și învățându' i toate ; este dar o persoană ca și Fiul (1).

Mai departe împărtășește ucenicilor sei o altă povățuire în privința acelu mângâtoriu pe care avea ei să' l primescă de povățuitoriu, ' i învăța despre referința sa cu Tatăl : „*Era când va veni Mângâtoriuul, Duhul adevăruului, carele de la Tatăl porcede, pe care eu 'l voi trimete voue dela Tatăl, acela va mărturisi de mine*“ [Ibid. 15, 26]. Aici cele trei persoane ale Treime, Părintele, Fiul și sântul Spirit, sunt ărăși lămurit deosebite, ca și în textele citate mai sus, dar aici se descopere și consubstanțialitatea sântului Spirit cu Părintele ; acest Spirit este Duhul adevăruului, care porcede din Tatăl (2).

Mântuitoriuul esplică referința sântului Spirit și cu sine însuși ca Fiul unic alui D-ȳeu Tatăl : „*Era când va veni acela duhul adevăruului, va învăța pre voi tot adevărul : că nu va grăi de la sine, ce și cele viitoare va vesti voue câte*

III 5 ; August. Tract. LXX, in Iohann : Cyril Alex. Despre Treime Cap. 16. (Lect. crest. 1847 III, 35, 36).

1). Chrisostom. Homil. LXXV, in Ioann n. 1.

2) Grig. Teol. Oper. sf. păr. III, 19 ; Ambros. De spir. St. Cap. 1 ; Teod. Exp. Dogm. Div. Cap. 3. (Lect. cr. 1844 VI, 120).

va auzi va grai voue. El me va premia, pentru ca dintr'al meu va lua si va spune voue. Tote cate are Tatal ale mele sunt; pentru acesta am fis, ca va lua dintr'al meu si va vesti voue (Ibid. XVI, 13, 14, 15). In acest loc se arata lamurit consubstantialitatea Sântului Duh cu Fiul; caci cuvintele Mântuitorului: „Tote cate are Tatal ale mele sunt”, nu se pot referi de cât la unitatea fînteii si nici decum la însușiele lor personale (1).

In urmă spre închiere, Mântuitoriul repetă ucenicilor seî ceia ce le disese de la început: „Amin, amin dic voue ca ori ce veți cere de la Tatal, întru numele meu va da voue; ca însuși Tatal vè iubește, pentru ca și voi m'ați iubit și ați cređut ca de la D-đeu am eșit. Eșitam de la Tatal și am venit în lume. Earăși părăsesc lumea și mă duc la Tatal meu. (Ibid. 16, 23, 27, 28). Aici găsim că consubstantialitatea Fiului cu Părintele este exprimată cu mai multă tărie: de la D-đeu am eșit... Am eșit de la Părintele meu (2).

2° Poruncă dată de Mântuitoriul ucenicilor seî trimețindui să propoveduească Evanghelia în lume: „Mergend deci învățați toate némurile, botezânduți în numele Tatălui și al Fiului și al Sântului Duch. (Mat. XXVIII, 19). Aici se numesc, și sedeosebesc destul de lamurit cele trei persóne: Părintele Fiul și Sântul Duch și li se dă un singur nume (3) Cum trebuie să se înțelgă cuvintele acestea?

1). Dionis. Areopag. De Divin. nomin. cap. II, § 1; Atanas. in illud: Homnia mihi tradita sunt.. n. 3, 4; Epist. ad Serapion 1. n. 20; Ambros. De Fide, lib. II cap. 3; Epifan. Haeres. LXVII; Cyril. Alex. In Ioann. lib. XII, cap. 2; Hilar. De Trinit. lib. VIII, cap. 20: „Non permittenda itaque ad impiae intelligentiae libertatem haeretica perversitas est, ut dictum h. c. Domini, quod quia omnia quae Patris sunt sua sunt, ideo a se accipiet Spiritus veritatis, non ad unitatem confiteatur referendum esse naturae.”

2). Chrisost Homil. LXXXIX, n. 2: Atanas. Esposit. Fidei, n. 2.

3). In adevér, în textul grec: Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, fie care din cuvintele acestea aũ articolul (του), însemnând un subiect a parte; și tustrele ca deosebite, sunt unite prin conjecția copulativa (καὶ). În privința numelui, deși aparține la trei persóne deosebite, este la singular și erăși cu articolul (εἰς τὸ ὄνομα).

— De sigur numai în înțelesul ce 'l dădu Mântuitorul și pe care putură se 'l dea Apostoliș sēi. Ceva mai 'nainte, Mântuitorul le exprimase de mai multe ori acestora, că sub nume de Părinte se înțelegea însuși D-șeu Tatăl, care l'a trimis în lume. (Ión. VI,38 — 40 ; VII,16 — 28 XI,42 etc), și pre care 'i îndegeta ȃicând : «*Altul este care mărturisește de mine*, (Ión V,32) ; că sub numele de Fiū se înțelegea pre sine, în care și apostoliș recunoșteau în adevăr pre Fiul lui D-șeu, eșit chiar din D-șeu (Mat. XVI,16 : Ion XVI,30) ; că în fine sub numele de Spirit înțelegeau pre un alt mângâitoriu ce 'l făgăduise, că 'l va trimite în locul seū de la D-șeu. (Ión. XIV ; 16 ; XV,26). Prin urmare și în împrejurarea de față mai ales că Mântuitorul nu cređu de nevoie a face o nouē esplicare cuvintelor citate, căci El înțelegea, și apostoliș nu puteau să nu înțelēgă, sub numele de Părinte, Fiū și Spirit Sânt, decăt numai cele trei persóne divine. Mântuitorul de mult acuma întrebuintase de mai multe ori, înaintea Apostolilor și a auditorilor celor-lalți, expresiunea ; *în numele, cu numele seū, prin numele*, în frase ca acestea, și tot-déuna în înțelesul de *demnitate, tãrie, glorie, putere* ; de exemplu : „*Am venit în numele Pãrintelũ meũ*“ (Ión. V, 43). „*Lucrurile care le fac eũ în numele Pãrintelũ mărturisesc despre mine*“ (Ibid. X, 25). „*Intru numele meũ dracũ vor scóte.*“ (Marc. XVI, 17). „*Orũ unde vor fi doi sau trei adunați intru numele meũ, și eũ sunt în mijlocul lor.*“ (Mat. XVIII, 20 ; XXIV, 5 ; Marc ; IX, 39 ; XIII, 6 ; Ión. X, 25 ; XVII, 11). Prin urmare și în cazul de față, poruncind Apostolilor sēi se boteze pre oameni, nu în *numile* (plural) ci în *numele* (sing.) Tatãlui și al Fiului și al Sântului Spirit, Mântuitorul îndegeta chiar prin aceia o demnitate nedespãrțită a celor trei persóne dumnezeesci, o singurã tãrie, o glorie, o putere, de o ființã și nedespãrțită.

Tot acel înțeles l' dădu și biserica întrégă după apostoli.

Chiar de la întemeierea ei, biserica creștină a împărțisit cu statornicie botezul în numele Părintelui, al Fiului și al Sântului Duh, câte trele persône divine și protestă contra unor eretici, cari îndrăsneau a boteza, sau numai în numele Tatălui, punând mai jos de El pre Fiul și pre Sântul Duh, sau vedând în ei numai niște atribute ori facultăți ale sale sau în numele Tatălui și al Fiului, și chear numai în al Fiului înjosând prin aceia pre Sântul Duh ⁽¹⁾. De asemenea și în privința cuvântului Mântuitorului: *în numele*; tot de-una s'a înțeles ca indigetând o singură demnitate, o singură divinitate și esență a celor trei persône divine. „Se dice *în numele* și nu *în numile* (pl), observă St. Ambrosie; „căci dora nu este altul al Fiului, și altul al Sântului spirit, pentru că D-zeu este unic; nu este pluralitatea de nume, căci nu sunt nici doi, nici trei Dumnezeui ⁽²⁾”.

— «Adu ți aminte, dice Gregorie Teologul, în cine teai botezat. — În Tatăl? — Bine! dar acesta-i iudaism. — În Fiul? — Bine! numai este iudaism, dar nu este perfecțiune. — În Spi-

¹]. Iustin. Apolog. I. cap. 16; Tertul. De Veland. Virg. Cap. 1 ady. Prax. cap. 26; De Praescrit. haer. cap. 20; Iren. Adv. Haer. lib. I. cap. 2; Chiprian. Ep. 73; „Christus gentes baptizari jubet în plena et adunata Trinitate. .... Atanas. Ad Serapion epist. I și 30; „cel ce despărtește ceva din Trinitate și se botéză în numele Tatălui și al Fiului... nu primesce nimic; căci perfecțiunea est: întreime (Conf. Epist. ad Serap. II n. 7; Contra Arian, Orat. II n. 41). Hilar. De Trinit. lib. II, n. 1, 5; lib XII, n. 57; st. Vasilie, Despre st. Spirit, Cap. 10 (Oper. st. Părint. VII, 267); Greg. Teol. Cuv 40 (Ibid. III, 316—317); Epifan Haeres. XX, n. 3: Chrisost. In I Cornit. Homil. XX, n. 3, 4; Ambros. De mist. Cap. 4 n, 28; Augustin; Contr. Maxim. Arian II, 13, n. 2; Cyril Alex. De Trinit. Cap. 20 Lect. cr. 1847, III, p. 39—40); Hieron. Epist. 61 ad Pamaeliam; Leo magn. Ep. 13 ad Pulcheriam; I. Damasc. Esp. cred. ort. lib. I, Cap. 8.

²). Ambrosie. De spiritu S. lib. I Cap. 14. August. esprima aceeași idee: „Iste unus Deus, quia non in nominibus Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti: ubi unum nomen audis, unus est Deus. (In Ioan. tract 6].

ritul sânt? — De minune, da! acésta-î perfectiunea. Dar óre numai întru ei te-ai botezat saú și în numele lor comun? — Da și în numele lor comun — Decî care este numele acesta? — De sigur, este numele lui D-đeú, (1). La fericirea acésta ne conduce credința în Tatăl, în Fiul și în sântul Duh, precum și în *numele* lor comun; la ținta acésta ne conduce regenerarea, renunțarea la fără de lege și mărturisirea Dumneđeirei, — *la acest nume comun* (2). In sfêrșit, precum am vêđut acum, toți părinții sinodului al doilea ecumenic în epistola lor către episcopii occidentali, se exprimă așa: «Credința nóstră, conform cu botezul ne învață a crede în numele Tatălui, al Fiului și al Sântului Duh, adecă într'o Dumneđeire și putere, și ființă a Tatălui, a Fiului și a sântului Duh» (3).

3°. Cuvintele sântului Ión Evangelistul: „*Trei sunt cari mărturisesc în ceriú: Părintele, Cuvêntul și Sântul Spirit, și acești trei una sunt*“ (I Ión V, 7). Aici trinitatea persónelor divine și unitatea ființei lor sunt exprimate și mai lámurit încã, de cât în locurile premerse: trinitatea persónelor; căci Părintele, Cuvêntul și Sântul Spirit se numesc trei marturi; este prin urmare o deosebire între ei; nu trebuie a videa decî în Cuvêntul și în st. Spirit indigetați ca marturi de o potrivã cu Părintele, douë din însușiele sale, saú puteri, saú lucrãri; ci sunt persóne, ca și Părintele. Unitatea de ființă acelor trei persóne; căci dacã Cuvêntul și Sântul Duh n'ar avea aceiași naturã divinã, aceiași ființă ca și Părintele, ci ar-fi de o naturã mai jóse, creatã, ar fi între ei și Părintele o distanță nesfêrșită și ar fi ca neputință a đice că acești trei una sunt (4).

1). Serm. 33. Oper. st. Păr. III, 181, 182.

2). Serm. 22. Ibid. II p. 225.

3). Veđi mai sus p. 200 nota 1; Και ἀκολούθῳ τῷ Βαπτίσματι, καὶ διδάσκουσάν ἡμᾶς πιστεῖν, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ τὴν θεότητος τε καὶ δυνάμεως, καὶ οὐσίας, μίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Πιστενομένης...

4). Se đice; și acești trei sunt una, și nu, *este numai unul* pentru că câte trele fac una și aceiași persónã; observã st. Atanasie seú autoriu cãrșilor despre sânta Treime ce i se atribue. (Atanas. Opp. t. III p. 606 Paris. 1698).

Fără cuvânt voesc să micșureze taina acestui loc dîcînd, că aici cele trei mărturii cerești: Părintele, Fiul și sîntul Duh sunt reprezentați ca unul, nu în privința naturei sau a ființei, ci numai în unanimitatea mărturiei lor, ca și cele trei mărturii pămîntești citate în versul următoriu: *trei sunt cari mărturisesc pre pămînt: spiritul, apa și sîngele și acești trei sunt una* (Ibid. 8). Sunt una, negreșit, nu din punctul de vedere al esenței, ci numai în privința mărturiei. Trebuie a observa însă, că st. Apostol însuși deosebește lamurit unitatea mărturiilor cerești de aceea a mărturiilor pămîntești; de acele, care se deosebesc în realitate între dînesele sau sunt despărțite în ființă, el dîce numai *și cele trei sunt una* (literal; în una sau în loc de una, *οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἶσιν* în privința mărturiei, pe cînd, vorbind și ceia-laltă dîce: *și acești trei una sunt* (*καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἶσιν*, una și nu în una sîu pentru una); sunt deci ceva mai mult de cît mărturiile pămîntești; ei sunt ast-feliu nu numai în privința mărturiei lor, ci și în privința naturei lor. Acesta este cu atîta mai necontestabil, cu cît în versul următoriu însuși st. Apostol numește fără nici o deosebire, mărturia acestora mărturia lui Dumneđu.

„*Dacă primim mărturie de la omeni, cea a lui D-đu este mai mare;*“ el presupune deci, că cele trei marturii cerești sunt una, negreșit din punctul de vedere al divinității, sau sunt trei persoane divine. În sfîrșit ceia ce ne asigură și mai mult este că mai înainte, același apostol a amintit în Evangeliul seü despre fie-care din acești marturii cerești, Părintele, Fiul sau Cuvîntul și sîntul Spirit, ca trei persoane divine, consubstanțiale sau de aceeași ființă, espunînd cuvintele Mîntuitoriului: „*Cu tôte că eu singur mărturisesc despre mine, mărturia mea este adevărată, pentru că știu de unde am venit și unde merg; erva voi nu știți de unde viu și unde me duc. Eu mărturisesc de mine însumă și Părintele meu,*

care m-a trimis, mărturisește de mine“ (Ión VIII, 14, 18 ; Comp. V. 32, 37). Și „Când va veni Mângâtorul, Duhul adevărului, carele de la Tatăl purcede, și pe care'l voiți trimite de la Tatăl, va mărturisi de mine“ (Ibid. XV, 26). „El mă va premări, pentru că dintr'al meu va lua și vè va vesti. Tot ceia ce are Tatăl al meu este; de aceia am dis că va lua de la mine și vè va vesti vouë“ (Id. XVI, 14, 15). De asemenea fără cuvânt se încercă unii a trage la îndoială autenticitatea locului de care vorbim ⁽¹⁾, sub pretest că lipsește în câte-va exemplare grecești ale Noului Testament și mai ales în câteva versiuni orientale, și că n'aũ fost citat nici de părinții vechi ai bisericeii, st. Grigorie Teologul, Ambrosie, Ilarie, nici de sinodul din Nicea, din Sardica și altele, adunate în contra Arienilor, cu toate că versul acesta ar fi fost o armă puternică contra acestor eretici și că câți va Părinți aũ întrebuițat, în contra lor versurile 6 și 8 din același capitol, de și nu așa de puternice dar mai puțin constrângătoare. Tòte aceste doveđi negative în contra autenticității versului, ce'l cercetăm sunt nesuficiente pentru scopul lor; mai mult, noi avem de cele pozitive, care le nimicesc; și aceste doveđi sunt:

Dacă versul acesta lipsește în câte-va exemplare grecești ale noului Testament: ajunse până la noi, în schimb s'a aflat și se găsește în o mulțime altele ⁽²⁾. De ce se dăm

¹⁾. Nu numai mai mulți autori protestanți ci și câți-va scriitori ai bisericeii romane. Teologii noștrii din contra, tot-déuna saũ servit de textul acesta; unii chiar i-aũ apărut autenția de și în puține cuvinte. (Veđi Teofan Procopovici Teolog. vol. I de st. Trinitate, Cap. 2 p. 542—544 Lips. 1782; Teol Dogm. aluĩ Macariũ, Cap. 3 p. 35, Mosc. 1786; Hiacint Karpinski Compend. theolog. Cap. 2. sect. 2. p. 87, Lips. 1786; Iren. Falkovski Compend theolog. lib. II Cap 2. pag. 78 Mosc. 182; Sylvestru Compendium theolog. Cap. 21 p. 128 Mosc. 1805).

²⁾. Ne provocăm, de exemplu la copiele de care se servirã editorii Bibliiei Complutense ed. an. 1515 V. Pfeiffer. Triada testium in coelo, Elang 1771]; la copia veche bretonã (Cod. Britannicus), pe autorita-

preferință celor dintăiū în contra celor din urmă și se închiam că acest vers a fost intercalat în acestea și nu omis în acelea. Cu dreptate se dă preferință celor din urmă. Căci copiile de felul ântăiū sunt copii private, adecă făcute pentru particulari saū spre trebuința unor biserici particulare, pe când copiile de felul al doilea n'aū fost întrebuințate numai de particulari saū de vr'o biserică particulară. ci aū fost și sunt încă întrebuințate în totă biserica catolică de răsărit. Este cu neputință a dovedi că acēsta să fi admis numitul vers numai de cât-va timp spre cetire; ba chiar nici n'a putut să o facă acēsta, dacā n'ar fi fost cunoscut mai înainte. Afară de acēsta este ușor de a se esplica omiterea acestui vers în câte-va copii; s'a putut întâmpla prin nebăgare de sēmă a copistilor, pentru că versul acesta începe ea și cel următorii și se termină

tea căria înroduse Erasmus acest vers in ediția a 3-a sa [1522] anoului Test. cu tôte că'l omisese în cele lalte două precedente; pe cinci-deci și trei din șese-deci de manuscripte grecești, consultate în 1550 de Robert Estienne pentru ediția sa a noului Testament, pe mărturia lui Calvin și a lui Teodor Beza, cari afirmă că pe timpul lor [sec. XVI] manuscriptele grecești cele mai stimate contineaū versul acesta; pe un loc al unui manuscris din vécul X-lea conservat în biblioteca Sorbonei intitulat *Correctorium Bibliæ*, în care se dice despre versul acesta: „Hic corrupti sunt quidam libri Graecorum, ut ait beatus Hieronymus, qui hoc capitulum non habent, in quo maxime fides catholica roboratur“; de unde trebue a închia că se găsea în cea mai mare parte din esemplarele grecești din sec. X-le și lipsă numai în câte-va alterate; în fine la prologul Epistolelor concilielor, atribuit în de comunlu Ieronim și scris cel târđiū în sec. VII în care cetim: „In qua [prima Ioannis epistola] ab infidelibus translatoribus multum erratum esse fidei veritate comperimus, truma tantum vocabula, hoc est, aquae, sanguinis et spiritus in sua editione ponentibus, et Patris, Verbiq̄ue ac Spiritus Sancti testimonium omittentibus; in quo maxime et fides catholica roboratur, et Patris, et Filii et Spiritus Sancti una divinitatis substantia comprobatur; de unde resultă érași că în sec. VII versul acesta lipsa numai în câte-va copii făcute de traducători neesacți, prin urmăre nu în originalele grecești, și că pe atunci creștinii ortodocși se plângeaū de omisiunea acēsta (Veđi Witassii Tract. de Sanctiss. Trinit. quest. III art. 2).

cu aceleși cuvinte (1); să pôte să fie și fapta ereticilor, mai ales a Arieniilor, cărora nu le prea vinea bine conținutul versului 7, și cari de mai multe ori au alterat sau chiar omis texte contrarii erorii lor (2), și era de ajuns de a omite versul acesta în unul sau două exemplare, pentru ca apoi această omitere să se repete în toate copiile sau versiunile luate după exemplarul alterat. Pe de altă parte, a explica pentru ce și cum s'a făcut intercalarea în epistola st. Ion, până acum nimene n'a putut face această. Nu se pôte arunca vina asupra copistilor, căci intercalarea unei frase n'a putut să aibă loc fără intențiune. Nu se pôte dice earăși că de eretici, de ore ce versul nu este în favoarea lor, ci din contra e favorabil ortodocșilor. În fine este cu neputință a imputa această ortodocșilor; căci pentru ce nu au întrebuițat contra ereticilor un loc de atâta valoare? Si cum se face că biserica întrégă l-a adoptat pretutindenea? Dacă versul acesta lipsește în câte-va versuri, mai ales orientale în schimb se află în altele, de exemplu în versiunea vechelă latină sau Itala și în Vulgata actuală (3). Dar și aici trebuie

1). Și unul și altul încep cu cuvintele: *trei sunt cari mărturisesc*, și se termină cel dintăi prin: *și acești trei una sunt*; cea lalt după textul original prin *și acești trei, sunt în una sau în loc de unul*.

2). Această inputa st. Ambrosie de mai multe ori Arieniilor, De Fide lib. II, Cap. 15 n. 335; și în cart. V. Cap. 16, n. 193 și mai ales De Spiritu S. lib. III, Cap. 10, unde, după ce a dis, că ei au omis în codurile lor sacre textul: *spiritus est D-geu*, strigă: „Atque utinam de vestris et non etiam de Ecclesiae codicibus tolleretis! Eo enim tempore quo impiae infidelitatis Auxentius Mediolanensem Ecclesiam armis exercituque occupaverat, vel a Valente atque Ursatio, nutantibus sacerdotibus suis, incurtabatur Ecclesia Syrmensis, falsum hoc et sacrilegium vestrum in ecclesiasticis codicibus comprehensum est. Et fortasse hoc etiam in Oriente fecistis....” Și după mărturia lui Socrat, Arieni omiteau și în codicele lor vers 2 al cap. IV din 1-a epistolă a st. Ion.

3) După Milius există și în versiunea armână, precum și în câteva edițiuni ale textului acestuia, de și lipsește în cea din urmă (edit Veneta Zohrabi an. 1805). Se află și în ediția italică (1532, alui Bruzzoli) făcută după textul grec.

a da preferență acestor din urmă; de sigur că versiunea veche latină s'a făcut de pe textul original; și este cea mai veche din versiunile Scripturii (1), pe când cea mai mare parte din versiunile orientale au apărut mai târziu și au fost făcute sau cel puțin corectate de pe Siriaca, numită versiunea comună (peșito). Dacă deci ele nu au versul, care ne preocupă, este numai pentru că versul acesta lipsește în Siriaca, și o mulțime din versiunile acestea nu probază nimic. Dar în versiunea siriacă s'au putut să se omită locul acesta ori din greșala copiștilor, ori de către eretici, tot așa de ușor ca și în textul grecesc (2). Că dacă sunt părinți și Sinóde, care n'au citat acest vers, în schimb sunt alți părinți și învățători ai bisericii, cari l-au citat adesea; și anume în secolul al doilea, — Tertulian care pe lângă versiunea itală pe care o întrebuiță îndecumun, avea la mână, fără îndoială și textul grec al Noului Testament, pe care l confrunta câte odată cu versiunea (3); în veacul al treilea, sântul Cyprian (4); în al patrulea sântul Atanasie cel mare, sau autoriul unei scrieri contra armenilor, atribuită acestui sânt părinte de mai mulți învățați și Idatius cel bătrân sau un alt autoriu al celor opt

1). Tertulian se servea acum de versiunea acesta, dar ea este cu mult anterioară acestui seriitoriu (Wiseman Two letters on some controversy concerning I. Ioann V, 7; Rom. 1835). Câte-va persoane raportă versiunea acesta în vécul apostolic sau cel puțin în prima jumătate a veacului al doilea. (Milius. In Proleg. ad suam edit. Novi Testamenti p. 41).

2). Este de observat că biserica romană, cași cea grécă, primește și întrebuițază textul acesta ca autentic în *Vulgata sa*.

3). Contr. Prax. cap. 25 și 31. conf. Monoga. cap. 11. unde după ce a citat, după versiunea latina 1. Cor. VII. 39. autoriul adaugă următorea observare: „Sciam plane non sic esse in Graeco autentico, quomodo in usum exiit“.

4). Dicit Dominus: Ego et Pater unum sumus. Et iterum de Patre et Spiritu Sancto scriptum est: Et hi tresunum sunt. De Unit Eceles p, 195, 196 ed. Mâur. Paris 1726; Epist. ad Iubaian LXXIII p 133

cărți despre treime atribuite erăși lui Atanasie ⁽¹⁾; în al cincilea, Eucheriu, arhiepiscop de Lion ⁽²⁾. și patru sute de episcopi africani, din Mauritania din Sardinia și Corsica, cariî întroduseră versul acesta în profesiunea de credință pre care o formulară în conciliu și o presentară lui Hunic regele Vandalilor ⁽³⁾; în al șeselea Vigiliu, episcop de Tapsis Fulgențiu și Casiodor ⁽⁴⁾. Mai ales marturia acestui din urmă este importantă pentru că autorul acesta consacra mai totă viața sa la cetirea și corectarea testului sacru, și nu cruță nici o cheltueală pentru a aduna de pretutindena manuscriptele cele mai vechi ale bibliiei; el îndemnă pre călugării să se servi tot de una de aceste manuscripte vechi se corectate de pe textul grec și pe care el însuși le revădu și le corecta, mai ales cartea Psalmilor, a Profeților și Epistolilor apostolice ⁽⁵⁾. Prin urmăre dacă un scriitoriu ca acesta cită versul contestat și chiar în o lucrare scrisă pe la finea vieții se, trebuie se închiam de aici că el lău găsit în acele manuscripte vechi și corectate, pecare le adunase din deosebite părți; în secolul al șeselea înse nu se putea considera ca vechi decât manuscriptele din vécul al doilea al treile se și chiar și din al patrulea. Număi vorbim despre scriitorii din o epocă mai recentă, cariî erăși au citat locul acesta. Cât despre scriitorii și sinódele, care naî vorbit de ei nu trebuie aînchia din tăcerea lor, că nu lar fi sciut séul ar fi privit ca apocrif: tăcerea acesta póte se fie din alte cause necunoscute nouă. Trebuie a ne aminti de esemplu că sinótele din Nicea și

¹. Athanas g. s. 11 p 205: 229 606 și 605 622 ed. Paris 1698.

². Eucher. Formul spiritual întellig. Cap 11 n. 3.

³. De persecut. Vandalica lib. III. p. 54 ed Ruinar Paris 1635.

⁴. Vihili de trinit lib. I. și VII. (în Bibliot. Patr. ed Lugd. 1. VII p. 771 el se) Fulgent. Respaos ad objection. arian. X; item De trinit lib IV; Cassiodor Complexion în Epistol et. acta apostol. et. apocal ed Florent. 1721. Vedî Complex ad cap. V. Epist 1 Ioanis.

⁵. Casiodor însuși vorbește de tóte acestea în opul seú Institut. divinar cap 3 și în prefața acestei opere.

Sardica, și toți părinții, cari combătură pre Ariu, nu apărară atâta trinitatea persónelor, pecâť divinitatea Fiiului lui D-zeu Iisus Cristos; că prin urmare putură foarte bine se nu întrebuințeze versul acesta, ori pentru că nu se rapörtă direct la obiectul acesta, ori pentru că aveau a cita alte locuri destul de clare din sânta scriptură spre întemeierea opiniunei lor. Numai un număr foarte mic de scriitori, bună oră fer. Augustin, espunënd invetătura despre Sânta Treime au citat versurile 6 și 8 fără a aminti de versul 7 al capului acestuia, ceia ce se pöte foarte lesne esplica, de ore ce esemplarele de care se serveau se putea se nu'l aibă ⁽¹⁾. Cu toate aceste, precum am observat acum de două ori, această omisiune s'a putut furișa pe nesimțite în câteva esemplare particulare.

De almintrelea esaminând versul acesta după legătura vorbei, ne vom convinge îndată despre autentiã și nu se va putea crede, că s'ar fi adaus mai târziu. Este numai decât presupus și necesitat de versurile 8 și 9 care urmaeză. La versul 8 cetim: „*Și sunt trei care mărturisesc pre pământ; spiritul, apa și sângele și aceste trei sunt una.*“ Nu s'ar putea înțelege aici nici întrebuințarea cuvintelor acestora: „*care mărturisesc pre pământ*“, dacă nu se adminte că ele fac alusiune la cei ce mărturisesc în cer, nici cauza pentru care s'a adaus cuvintele acestea: „*și acești trei sunt una*“ (lit. în una séu pentru una), fără numai că corespund cu cele din versul precedent: „*și acești trei una sunt*“; fără aceia ar fi fost de ajuns a dice: *trei sunt cari mărturisesc pre pământ: spiritul, apa și sângele.* Și mai ales este cu neputință de a esplica cum observa st. Grigorie teologul, pentru ce, în grecește, cuvintele versului 8: „*Trei sunt cari mărturisesc* (τρεις; εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες) și acești trei sunt unul, (lit. în una, pentru unu, καὶ οἱ τρεις εἰς τὸ ἓν εἰσιν sunt la masculin, pecând

(1). August. Contra Maxim lib. III. cap. 22.

cuvintele *spirit, apa, sânge* (τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα) tóte sunt neutre ⁽¹⁾, dacă nu pentru cuvântul, că conrespund cu termenii asemenea ai versului precedent; *Trei sunt cari mărturisesc... și acești trei una sunt*; care trebuie să fie éráși la masculin, pentru a concorda cu substantivele lor (Πατήρ, Λόγος καὶ Πνεῦμα). După aceia versul 9 dîce; *Dacă primim noi mărturia ómenilor, acea alui Dumneđeú este mai mare.*“ Care se fie óre acea mărturie alui D-đeú, dacă nu acea a Părintelui, a Fiului și a Sântului Spirit, amintită în versul 7? Éste de prisos a mai adăuga, că cuprinsul versului este conform cu stilul sântului Apostol Ión, că presintă chiar unul din punctele, care 'l caracterisă: căci numai el numește pre Fiul lui Dumneđeú cuvânt saú Logos (Ión I, 1; apoc. XIX, 13) și amintește de aceste trei mărturii, a Părintelui și a Fiului (VII, 18) și a Sântului Spirit (XV, 26).

În sfârșit să nu uităm că, vorbindu-se despre autenția saú neautenția vre unui loc din biblie, numai biserica întrega trebuie să fie judecătóriul cel mai înalt, întru cât ea este însărcinată pentru tot-deauna de către însuși Domnul cu conservarea cuvântului Dumneđeesc, și este ferită de către Sântul Spirit de orî ce greșală în materie de credință. Tótă biserica a recunoscut și recunoște ca autentic textul epistolei sântului Ión, ce l'am cercetat și 'l propune tuturor fiilor sêi spre învățatură comună ⁽²⁾ Și étă pentru ce recunoștem noi autenticitatea acestui loc!

II. Pintre locurile ce aparțin la categoria a doua, adecă care atestă mai ales individualitatea persónelor divine, sunt

1). Orat XXXVII. n. 47; Oper. sfinț părinți III. 119.

(2) Pe textul acesta se întemeiasă și învățatura despre consubstantialitatea persónelor divine, în mărturisirea credinței ortodoxe (vedî art. I, resp.9):

care îndegeieadă deodată individualitatea și deosebirea celor trei persoane ale sântei Treimi și altele, care presintă separat seî individualitatea Părintelui, seîu acea a Fiului seîu a ceea a sântului Spirit.

1° Cele trei persoane în D-șeu sunt represintate tôte împreună ca persoane reale și dinstincte :

În istorisirea evangelică despre arătarea lui D-șeu : „*Botezându-se Iisus, îndată a eșit din apă și iată s'au deschis ceriurile, și a văđut pre Spiritul lui D-șeu pogorându-se ca un porumb și venind preste el. Și éta glas din ceriü grăind; acesta este Fiul meü cel iubit întru carele bine am voit*“ (Mat. III, 16, 17; Marc. I, 10, 11; Luc. III, 21, 22). Aici se deosibesc ca persoane: Părintele care din ceriuri, mărturisește despre Fiul seü; Fiul botezat de Ioan în Iordan, și sântul Spirit, pogorîndu-se din ceriü preste Fiul, în formă corporală de porumb (2).

În cuvintele sântului Paul către Corinteni : „*Darul Domnului nostru Iisus Christos, și dragostea lui D-șeu și împărtășirea sântului Spirit să fie cu voi cu toți*“ (II Cor. XIII, 13). Aici sântul apostol cere în folosul credincioșilor bunuri spirituale nu numai de la Părintele, ci și de la Fiul seü Domnul nostru Iisus Christos și de la sântul Spirit; tot odată cere de la fie-care din ei câte un bun deosebit: Fiul și sântul Spirit sunt deci persoane, ca și Părintele, egale și deosebite unele de altele (3).

În cuvintele sântului Petru către ludeii convertiți din nou pe care i numește „*aleși, după mă' năinte știința lui D-șeu Părintele, ca să primescă sântenia sântului Spirit, pentru a se supune lui Isus-Christos și ca să fie stropiți cu sângele*

²]. Acesta se exprimă lămurit în tropariul ce se cântă la Epifanie.

³]. Atanas. ad Serapion. Epist 1, n. 30, 31, unde desfășură pe larg această idee.

seu“ (1 Petru, I, 1, 2). Aici earăși amintește de Părintele, de sântul Spirit și de Iisus Christos séu Fiul, ca persóne cu totul egale între dênsele, dară deosebite, și fie căria din ele i se atribue o particularitate (4).

1° In particular sânta Scriptură represintă : 1° personalitatea Părintelui, atribuindu-i cunoscința : „*Nimene nu cunoște pre Fiul fără numai Tatăl*“ (Mat. XI, 27; Comp, XXIV, 36; VI, 4, 8, 32; Act. I, 7); voință; „*Nu caut voia mea, ci voia celui ce m'a trimis*“ (Ión. V, 30; Comp. VI, 38—40; Luc, XII, 32; Math. VI, 9, 10; Activitate : „*Tatăl meu până acum lucrédă*“ (Ión, V, 17, 19), și când spune pe larg că Părintele a trimis pre pământ mai întâi pre Fiul (Ión VI, 39, VIII, 16), apoi pre sântul Spirit (Id. XIV, 26); că Părintele iubește pre Fiul (Ión III, 35; V, 20 VX 9) și lumea (Id. III, 16; XIV, 21 Ión, IV, 3, 10): că descopere adevărul ómonilor (Mat. XVI, 17; Hebr. I, 1); că înlesnește bine facerile sale celor ce le cer (Mat. VII 11; Luc. XI, 13; Ión. XVI, 23); că iartă pécatele (Mat, VI, 14; Luc. XXIII, 34); că mântuește (Ión. XII, 27); că premărește (Id. XVII, 5), etc. Ea represintă :

2° personalitatea Fiului, atribuindu-i și lui ca și Părintelui, cunoscință : „*Părintele meu mă cunoște și eu cunosc pre Tatăl*“ (Ión, X, 15; XVII, 25; Mat. XI, 27, Luc. X, 22): voința; *Fărinte, voesc ca unde sunt eu, se fie cu mine și acestia pe care mi ai dat,* (Ión. XVII, 24; X, 18; V, 30) ; Activitate ; *Părintele meu până acum lucrédă și eu lucrez*“ (Ión V, 17 36; XVII, 4); și espunéd cu deamăruntul, că Fiul a venit în lume și s'a întrupat pentru mântuirea nóstră (Ión, I, 14;

4). Noul Testament conține o mulțime de locuri analóge, unde se înfațiază ca reale cele trei persóne ale divinității; de exemplu : Act. II, 32, 33; V, 30, 32; VII, 55; Rom. 1, I, 3, 4; XV, 15 16, 30; 1 Cor. VI, 11; XII, 4—6; II Cor. I. 19—22; Gal, IV, 6; II. Tes. II, 13—14; Tit. III, 4—6.

Ebr. II., 14); că după înălțarea sa la ceriū a trimis de sus de la părintele seū un alt mângâitoriu, pre Sântul Spirit (Ión, XVII, 18; XX, 21; XV, 6; XVI, 7; Luc. XXIV, 49); că Fiul iubește pre Părintele și lumea, (Ion X, 11, XIV, 31; XV, 9); că el a dat o descoperire ómenilor (Ión, I, 18; XIII, 28; XVII, 6, 26); că el umple de bunătăți pre acei, care le cer (Id. XIV, 13); iartă păcatele (Marc. II, 9—10) etc.

3° In fine personalitatea Sântului Spirit, atribuindu-i, ca și Părintelui și Fiului, eunoscință; „*Cine din ómeni cunóște cele ale omului fără numai spiritul omului, care este în el. De asemenea nimenea nu cunóște ce este în D-șeu fără numai spiritul lui D-șeu*“ (1 Cor. II, 11); voință: „*Păruț-s'a sântului Spirit și nouă de a nu ve împune alte sarcini afară de aceasta*“ (Act. XV, 28, II, 4; 1 Cor, XII, 11). Activitate, „*Darurile Sântului Spirit care se arată în afară, sunt date fie cărui-a, spre folos... Unul și același spirit lucrează tóte acestea, împărțind fie cărui-a darurile sale după cum îi place...*“ (1 Cor, XII 7, 11); seū arătândune că el mărturisește despre Fiul și 'l premărește (Ion XV, 26; XVI, 14), că renoește pre ómeni (Id. III, 5-8; 1 Petr. 1, 2; Tit. III, 5), îi învață tot adevărul (Ión XIV, 26; XVI, 13), vestește viitorul (Id. XVI, 13), așează episcopi, (Fapt, XX, 28). etc.

Trebue a adaoge aici că realitatea și deosebirea persónelor în D-șeu este earăși lámurit presupusă în tóte locurile scripturei unde se face amintire despre divinitatea fie cărui-a din ele și despre atributele lor personale. In adevăr, dacă părintele este D-șeu, Fiul este D-șeu și sântul spirit D-șeu, și fie care are însușia sa deosebitóre, care lipsește celor-lalte două, sunt deci persóne egale și persóne deosebite. Dar aceste locuri vor fi aduse la locul lor.

III In fine sunt în biblie locuri care mărturisesc mațales și

mai că exclusiv unitatea și nedespărțirea naturii seî a e-
senței persónelor în D-đeu. Étä cele mai însemnate :

1). Explicarea Noului Testament făcută despre vedenia
profetului Isaia și descrisă în capul VI al cărții sale. Pro-
fetul istorisește că aú fost onorat odată cu prezența Dom-
nului (*Iehova*) oștirilor pe care 'l vėđu, *ședėnd pe un tron mă-
reș și înalt în tótă slava sa*“ (1-4), și că atunci 'l đise Dom-
nul: „*Mergi și đi poporulú acestuia: cu auđul veți auđi
și nu veți înțelege, vėđėnd veți vedea și nu veți pricepe, că s'a
îngreueat inima poporulú acestuia:*“ (9, 10). De sigur este
vorba aici de D-đeu părintele, carele în vechiul testa-
ment se numește Iehova și Savaoth; dară sântul Evan-
gelist Ión, făcėnd alusiune la locul acesta, observă că pro-
fetul *a vėđut gloria Fiului lui D-đeu* și că *de dėnsul
vorbește* (Ión XII 40, 41); si sântul Paul atestă, că
porunca dată lui Isaia: *mergi și đi ...* fu dată de sântul
Spirit (act. XXVIII, 25, 27.) Cum se putea, că vėđėnd
profetul pre părintele, se vėđă pre fiul, și că auđind pre
părintele se audă pre Sântul Spirit? Numaí într'un felú
se póte înțelege: că cei trei de și deosebiți ca persóne,
sunt una după ființă seî natură (1 Ión 5, 7); că toți aú o
divinitate nedespărțită, aceiași maestate, glorie și ac-
țiune nedespărțită (1).

2°) Espresiunile noului testament indegetând identita-
tea puterei Părintelui, Fiului și Sântului Spirit. Étä, de
esemplu, cum colaționéză sfântul Vasilie espresiunile de felul
acesta: *dute la Damasc și acolo ti se va đice.* (Fapt. XXII, 10)

1). Ast-fel explică S. Vasilie cele trei locuri privitoare la vedenia
lui Isaia și încheiind đice: Profetul introduce persóna părintelui, în
care credeau Iudeii, Evangelistul persóna Fiului, Paul acea a Sfân-
Spirit; dar toți cu o gură numescė pre obiectul vėdeaiiei, Domnul
oștirilor. La ei este deosibire în privința espresiunei dar unitatea
nedespărțită în privința conceputului seî ideiei despre unul D-đeu
(Cart. V contra Eun. Oper. părinți VII, 189).

Căci vas ales ești (IX, 15,) dădea Domnul lui Paul, înputernicindu-l a predica Evangelia în lume. Și Anania, pe când Paul intra în Damasc 'l dăse: *Frate Saule primește-teți iarăși vederea: D-zeul părinților noștri te aŭ predestinat...* și pentru ca să nu să crădă că acăsta era dăis de Christos, adause: *Ca să cunoști voința sa și să veđi pre dreptul sãu Isus.* (Fapt. XXII, 13-14.) Și Paul însuși vestind chemarea și alegerea sa dăce: *Paul servitorul lui Isus Christos, apostol prin chemare:* pre urmă arătând ceva mai mult de cât vocațiunea, adauge *ales, osebit* (ἀπορισμένος, separat), *spre a vesti evangeliul lui Dumnezeu* (Rom. I, 1) Și cine l'aŭ osebit? Sântul Spirit precum citim în cartea faptelor apostolice. Acolo se dăce: *Pe când Apostolii se închinău Domnului și ajunău, le dăse Sântul Spirit: Osebiți-mă pre Saul și Varnava, pentru lucrul la care iamhotărât* „(Fapt. XIII, 2). Decă dacă D-zeu Părintele a ales mai înainte pre cine-va și Fiul la chemat, Domnul 'l chiamă și Spiritul 'l osebesce; cum săse admită în Treime deosebire de esență sau natură când se află aici și precum se vede, chiar identitatea de acțiune (¹).

3° Aceste cuvinte ale Mântuitorului; *Eŭ și Tatăl una suntem.* (Ión. X, 30). Că este vorba aici despre unitatea Fiului lui D-zeu cu Părintele, din punctul de vedere al esenței și nu alt ceva, se vede din șirul vorbeii. După istorisirea Evangelistului, Mântuitoriul convorbea cu Iudeii, care 'l întrebaŭ: „*Spunene curat, dacă tu ești Christos.* „ Mai întâiu el le răspunse direct: *Lucrurile, care le fac eŭ în numele Părintelui meu mărturisesc de mine; eară voi, voi nu credeți, pentru că nu sunteți din oile mele care ascultă glasul meu.*„ Apoi îndreptându-se cu mintea la aceste oi carei aparțin, și voind să arate că le va da viață eternă și că ni-

¹). St. Vasilie, Contr. Eunóm. lib V; oper sfint. Păr. VII, 185-187-

menea nu le va răpi din mâna sa adauge: „*Parintele meu care mi le-aŭ dat este mai mare decât tóte.*” (precum credeaŭ și Iudeii) și nimenea nu le póte rapi din mâna Părintelui meu. Căci eu și Tatăl meu una suntem; „Una în putere negreșit, în tărie, în divinitate. Iudeii însuși înțelegeaŭ tot în sensul acesta cuvint le Mântuitorului. „*Ei luară petre să'l omóre,*” ȃicând: „*Că dóră nu pentru vre un lucru bun voim să te ucidem cu petre, ci pentru blasfemia ta și pentru că tu om fiind, te faci D-deu.*” Ce făcu atunci Mântuitorul? Numai nu caută aŭ întórce dela acéstă idee și ale esplica cuvintele sale alt feliu cum va: din contră, îi asigură, că el nu a blasfemat ȃicând: *Eŭ sunt Fiul lui D-deu.* In fine el se provoca la lucrurile, care le făcea în numele Părintelui sėu, si le ȃise: „*Credeți lucrurilor mele; eu le fac ca să cunósceți și se credeți că Tatăl este întru mine și eu întru Tatăl.*” (X, 31—38) Iudeii se încercară earăși să'l prinȃă, dară el scăpă din mânele lor. (1) In aceiași Evangelie sunt iarăși și alte locuri, care îndegetedă earăși consubstanțialitatea Fiului cu Părintele: acele sunt: (Ion V, 19; XIV; 9; XVI, 15; XVII, 10

4° Mărturiile noului Testament ce spun unele, că D-ȃeu Părintele, Domnul D-ȃeul lui Istrail vorbi odinióră prin profeți (Hebr. I, 1; Luc. I, 68, 70) și altele, „*ca mișcați de*

1). Tot în același sens esplică toți părinții locul acesta. St. Vasilie, d. es. se exprimă așa: „El adause: *Eu și Tatăl una suntem* luând evident cuvântul una în sens de egalitate și identitate a puterei.” (Oper. Sf. Păr. XII, 56). Sf. Grigorie Teologul: „când citește: *Eu și Tatăl una suntem*, trebuie să ți concentrezî cugetarea ta la unitatea esenții lor.” (Ibid, II 192). Ión Chrisostom: *ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἔσμεν, κατὰ τὴν δύναμιν ἑνταῦθα λέγων καὶ γὰρ περὶ ταύτης ἦν ὁ λόγος ἅπας αὐτῶσι δὲ ἡ δύναμις ἡ αὐτὴ, δῆλον ὅτι καὶ ὁυσία* (In Ioan, hom. 61 p. 812 ed. Savil.) St. Cyril Aelx. (Thesaur, lib. XII) și Augustin (Tract. XLVIII în Ioan) In același timp ei combătură pe larg erórea Arienilor, că aci ar fi vorba numai de o unire spirituală a lui Iisus Christos cu D-ȃeu Părintele, acemenea cu aceia pe care o póte avea cu el și creatura.

Sântul Spirit a vorbit omenii sânti ai lui D-zeu“ și că însuși Sântul Spirit a prediș „*prin gura lui David și a altor profeti*“ (II Petru I. 21; Act. I, 16; XXVIII, 25; Hebr. III, 7; X, 15; Ier. XXXI, 33). Cum s'ar esplica acêsta dacă nu s'ar admite că Părintele și Sântul Spirit, deosebiți prin însușiele personale, sunt nedespărțiți prin natura lor; că Părintele este în St. Spirit și Spiritul St. în Părintele; că prin urmare de câte ori vorbia Părintele prin gura profetilor sei, vorbia și Spiritul Sânt și că Părintele vorbea cu Spiritul Sânt (1)? Tot în înțelesul acesta Spiritul Sânt, carele în vechiul Testament inspira pre Profeti și în cel nou pre Apostoli, se numește și Spiritul lui D-zeu. „*Nu vorbiiți, ci Spiritul Părintelui vostru vorbește în voi*“, di-se Mântuitorul învățaceilor sei trimetându-i să predice Evangelia, (Math. X, 20).

5°. Cuvintele Apostolului privitoare la Sântul Spirit : „*Eară nouă, D-zeu nea descoperit prin Spiritul său, pentru că Spiritul pătrunde toate și chiar adâncul lui D-zeu. Căci cine din omenii cunoște ce este în om, fără numai spiritul omului care este în el? Așa nu cunoște nimenea ce este în D-zeu fără numai spiritul lui D-zeu.*“ (I Cor. II, 10—12). Este de observat aici că se atribue Sântului Spirit o cunoștință perfectă de ceia ce este în D-zeu; dar și Mântuitorul atribue acesta numai Părintelui și sieși, și'l dădu ca semn caracteristic al divinității și egalității sale cu Părintele (Math. XI, 27); trebuie deci a trage de aici aceiași închiere și față cu Sântul Spirit. O altă însemnare de făcut este, că Sântul Spirit se numește Spiritul lui Dumnezeu: nu este deci provenit din nimic, nu este o creatură; el este de *aceiași* natură cu D-zeu. In fine Sântul Spirit este reprezentat că a-

1). St. Vasile Contr. Eun lib. V; oper. Sf. păr. VII, 187—188. Ambros. de Spiritu st. lib II, cap 13.

vînd cu D-*deu* aceeași referință ca spiritul omului cu omul adecă că este reprezentat ca aflându-se în D-*deu* și fiind una cu el, precum și spiritul nostru este în noi și forméđă împreună cu corpul unul și același om (1).

Terminând *dicem*, că învățătura despre Sânta Treime forméđă obiectul principal al Testamentului nou. Căci ce ne predica el? În Evangelii mai ales pre Părintele, carele „*atata a iubit lumea în cât și pre fiul său cel unul născut la dat, ca tot cel ce crede întru el se nu péră, ci să aibă viață vecinică.*“ (Ion, III, 16); și pre Fiul, care întrupându-se, severși lucrarea cea mare a rescumpărării noastre. În Faptele și în Epistolele Apostolilor, mai ales pre Sântul Spirit, pre carele Mântuitorul 'lă trimite apōstolilor în locul său și care întreprinse de atunci lucrarea cea mare a regenărării și sânteniei noastre.

§ 28. *Intărinea aceluiași adevăr prin sânta tradiție.*

Pe lângă mulțimea și chiaritatea locurilor Scripturei, mai ales a noului testament, învățând trinitatea persōnelor

1). Atanasie cel mare: „Să nu cređi că ceia ce este a lui D-*deu* este creatură, pentru ca să nu numești creatură pe D-*deu* însuși din care purcede Sântul Spirit...“ Și mai departe: „ar fi cea mai mare necuviință a numi creatură pre Sântul Spirit, care purcede din D-*deu* și cercă adâncurile Divinități? Almintrelea ar trebui să se *dică* că și spiritul omului se află afară de om (ἐξ ὀδοῦ ζωοῦ) și că Cuvîntul care este în D-*deu* se fie earăși creatură.“ (Epist. I ad Serap. n. 22; Ambr. de Spirita. St. lib. II. cap. 2. n. 124—129) Clement Alexandrēnu, despre Treime, cap. 23; „resultă lămurit din cuvintele apostolului (I cor. II, 10—11) că Sântul Spirit nu este o esență streină și deosebită, ci are în el esența divină ... mai mult, fiind că nimenea nu cunōște pre Tatăl fără numai Fiul și fiind că nimenea nu cunōște pre Fiul fără numai Tatăl, de asemenea după cuvintele Apostolului, nimenea nu cunōște pre D-*deu* fără numai sf. Spirit, cuvinte care ne descoperă consubstanțialita. tea... El dice: Spiritul care purcede din Tatăl învățându-ne prin aceia, că Spiritul purcede din Tatăl și că este consubstanțial cu El său de aceeași natură cu dēnsul.“ (Lect. cr. 1847, III, 43—45.

întu unul D-zeu, mai avem să consultăm și tradițiunea sacră, care s'a conservat în biserică dela întemeierea sa. Acesta e și necesar, pentru că toate aceste locuri a le scripturii au fost în tot-deauna și sunt încă și astă-zi obiectul deosebitelor interpretări și controverse, care nu se pot rezolva definitiv, cel puțin cu fidelitate, decât numai prin tradiția apostolică și veche a bisericii ¹⁾. Mai este de trebuință cercetarea acesta, chiar pentru a apăra biserică contra unei acușățiunii nedrepte a necredincioșilor, cari pretind că această învățatură a celor trei ipostasuri în D-zeu nu a fost învățată decât de prin secolul al patrulea său de la sinodul atât ecumenic, și că înainte de timpul acesta a fost cu totul necunoscută, său învățată cu totul almintrelea ²⁾. Va fi de ajuns dar a urma firul tradițiunii până în secolul al patrulea său până la atâtaiul sinod ecumenic, și a arăta dacă în cele trei secole dintâi, Biserica creștină învăța dogma Sântei Treimi, și cum făcea ea acesta. Spre a da mai multă lumină asupra subiectului, vom espune: 1° Care era pe atunci învățământul despre Sânta Treime, a întregii biserici, credincioase tradițiunii Apostolilor; 2° Care era doctrina său credința păstorilor luați a parte și a turmei lor. 3° În fine chiar mărturia inamicilor bisericii înprivința aceasta.

1 Până la Sinodul din Nicea, totă biserică creștină învăța dogma despre Sânta Treime, tocmai așa precum făcu ea după acea epocă și precum învață și până astă-zi. Ca dovadă neînfrântă avem:

1° Formulele generale de credință său simbolele întrebuintate atunci în diferite biserici și făcute chiar de apostoli după tradiție. Așa de exemplu: al Simbolul cunoscut sub numele de *Apostolic*, întrebuintat mai ales în biserică ro-

1). V. Intr. în Teolog. ort. A. M. § 127, 132, 134—137.

2). Acesta este în genere opinia raționaliștilor.

mană și în genere în Occident, se cuprinde din următoarele: „Cred în D-zeu, Părintele a tot puternic... Cred și în Iisus Christos Fiul său unic Domnul nostru... Cred tot-odată în Sântul Spirit... „b) Simbolul spus în constituțiile apostolice și întrebuit, mai ales la răsărit, în taina botezului: „Cred și sunt botezat în credința celui singur Etern, singurului adevăratului D-zeu A-tot-puternic, Părintele lui Iisus Christos... Și în Domnul Iisus Christos, unicul său Fiu, cel d'ântei născut dintre toate creaturile, născut și nu creat, înainte de toți vecii, prin bună voința (εὐδοκία) Părintelui. și în Sântul Spirit, adevărat în Mângâtorul, carele de la începutul lumii lucrează în toți sântii, și care fu apoi trimis și Apostolilor de Părintele, după făgăduința lui Iisus Christos, Mântuitorul nostru“⁽¹⁾.

c) Simbolul bisericeii din Ierusalim: „Cred întru unul D-zeu Părintele a tot puternic... și întru unul Domnul Iisus Christos unicul fiu a lui D-zeu, născut din Tatăl înaintea veecurilor, adevărat D-zeu, căci totul s'a făcut prin El. și întru unul Sântul Spirit, mângâtorul, care vorbi prin profeți.“⁽²⁾ de Simbolul bisericeii din Cesarea: „Credem în-

1) Constit. Apost. lib VII, cap. 14. Cu toate că Părinții sinodului al șesilea ecumenic (can. 2) au observat, față cu constituțiile acestea că unii eterodoxi ar fi introdus, în dauna bisericeii ceva fals și profan cu toate acestea, fiind-că simbolul citat este în totul de acord cu celelalte mărturisiri ale bisericeii primitive și nu conține nici o propozițiune eretică, se numără cu dreptul de către erudiți ca unul din cele mai vechi și mai respectabile modele ale credinței ortodoxe. De almintrelea acest simbol apropiinduse, prin espunerea sa de simbolele bisericilor răsăritene mai mult decât de acele ale bisericilor Occidentale, se încheie că a fost mai mult întrebuit în cele d'ântăiu. (Bingham. Orig. Eccl. Vol. IV p. 22. 95. Hal. 1755: Krable, Ueber den Ursprung und den Inhalt der Apostol. constit. S. 204. Hamb. 1829: Hahn Bibliothek der symbole und Glaubensreg-der apostolisch cath. Kirche. S. 40—41, Breslau 1842).

2). Acest simbol se află în Catchesesele sf. Cyril Ierus. cărora li servește de basă.

tru unul D-zeu, Părinte a tot Puternic... și întru unul Domnul Iisus Christos, cuvântul lui D-zeu, D-zeu din D-zeu, lumină din lumină, viață din viață, Fiul unic, cel întâi născut înainte de crearea lumii, născut din Părintele înainte de toți vecii... Credem și întru unul Sântul Spirit, marturisind existența (εἶναι) și realitatea personală (υὑπάρχειν) fie căruia din ei: aceea a Părintelui, adevăratul D-zeu; aceea a fiului adevăratul Fiul, și aceea a Sântului Spirit, adevărat Sânt Spirit, după aceste cuvinte ale Domnului către înveciatei seî, trimițându-i să predice Evangelia: „*Mergînd, înveciatei toate nămurile; botezîndule în numele Părintelui și al Fiului și al Sântului Spirit* (1).”

2° Mărturiile Sântului Ireneu și a lui Tertulian cariî viețuiaū pe timpul acela, și cariî prin oficiul cu care erau investiți, puteau și trebuiau să cunoscă în totul adevărata credință a bisericeî ecumenice. După ce au petrecut zilele juaetei sale în orient, sub conducerea sântului Policarp, contimpuran cu Apostoliî, pe urmă a călătorit mai prin jumătate din lumea creștină a timpului seū, în fine servi biserica lui Christos în calitate de episcop de Lion, Ireneu se exprimă așa: „Cu toate că biserica este răspândită preste tot pământul, ea a primit de la Apostoli și discipuli lor credință întru unul D-zeu, Părintele a tot puternic... și întru unul Iisus Christos, Fiul lui D-zeu, care se întrupă pentru a ne mântui... și în Spiritul Sânt, care vesti mai înainte prin profeti economia mântuirii... După ce a primit această predicare și această credință, Biserica, precum

1). Acest simbol fu cetit în sinodul din Nicea de către Eusebiu, episcopul Cesarei, ca o regulă de credință, provenind de la părinții noștri: „Καθως παραλαβουεν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατηχήσει... ὁὕτω καὶ νῦν πιστεύοντες τὴν ἡμετέραν πίστιν πρόσαναφέρουεν. Ὅστι δὲ αὐτῇ: πιστεύουμεν. Socrat. H. E. lib. I cap. 8 Teodoret H. E. lib. I cap. 12 et Atanas Epist de decret synodi Nicen in op. t. I. p, I. p. 238; ed. Montfaucon.

am ȃis, cu t te că respîndită prin t t  lumea, o păzește cu cea mai mare îngrijire, ca și cum ar sta sub același acoper m nt; ea crede pretutindenea tot într'un feliu, ca și cum ar avea numai un suflet și o inimă; și ceea ce crede pretutindenea tot într'un feliu, ea predică,  nvat  și transmite pretutindene, ca și cum ar avea numai o singură gură. Cu t te că în lume sunt o mulțime de idiome, cu t te acestea, t ria tradițiunei este pretutindenea aceeași... Veți găsi aceeași credință și aceeași predicare în bisericile întemeiate în Germania, Iberia, la Celți; în bisericile din Orient, din Egipt, Libia și chiar din centrul lumii (adecă, după ideile creștinilor de pe timpul acela, în cea din Ierusalim și în celelalte biserici ale Palestinei). Precum s rele, ac st  lucrare a lui D-ȃeu, este pretutindenea același în tótă lumea, de asemenea una și aceeași predicatiune a adev rului strălucește pretutindene, lumin nd pre toți oamenii ce doresc a ajunge la cunoștinț a adev rului. Și nu este nici unul printre capii bisericei, fie el puternic în cuv nt s u neiscusit în arta ac sta, care să susție contrariul celor ȃise de mine s u să slab sc  vocea Tradiției (1)“ Tertulian, apărând învățătura bisericei despre Sânta Treime în contra lui Praxeas, care amesteca ipostasele în D-ȃeu și ȃicea că unul este D ȃeu, se exprimă aș :

„Si noi am creȃut tot-dea-una și acum credem întru unul D-ȃeu, cu ac st  dispensă (dispensatione) cu t te acestea, indigitat  sub numele de *Economie*, că în Părintele unic este și Fiul, cuv ntul s u.. Noi credem că acest Fiu a fost trimis de Părintele  n Fecióră; că s'a născut din ea, om și D-ȃeu, fiul omului și Fiul lui D-ȃeu, și supranumit Iisus Christos... Credem că, după f g duinț a el a trimis de la Tatăl pre Spiritul S nt, m ng itoriul, s ntitoriul credin-

1). Iren. Contra Haeres. lib. I. cap. 10 § 1.

ței acelor ce cred în Părintele, în Fiul și în Sântul Spirit. Acest principiu s'a răspândit pretutindenea, de la începutul Evangheliei, cu mult mai înainte de eretici, și cu atât mai mult înainte de acest Praxea născut de ieri (1).“

3° Ore-care ceremonii și obiceiuri ale bisericei vécurilor d'ântétu; voim sê dicem ceremonia botezului, pe care a practicat-o constant, după porunca Mântuitoriului în numele Părintelui, al Fiului și al Spiritului Sânt (2), și după tradițiunea apostolică, prin o întreită cufundare, spre a da o mărturie și mai evidentă și despre credința sa și despre cea a novicelui în trei ipostasuri deopotrivă cinstite ale unui adevăratului D-șeu (3). Mai avem în vedere doxologia cea mică întrebuițată la început sub două forme deosebite. „Slavă Tatălui prin Fiul în Spiritul Sânt,“ (4), și câte odată „Slavă Tatălui și Fiului și Spiritului Sânt (5).“ sau: „Că Lui (lui Christos), cu Părintele și Sântul Spirit, se cuvine cinstea și mărirea în vecii vecilor, etc.“ (6). După spusa St. Vasilie, acéstă doxologie fu întrebuițată în biserici chiar

1). Tertul. Adv. Prax. cap. 2.

2). Veđi mai sus.

3). Tertul adv. Praxea cap. 27: „Novissime mandans (christus) ut fingerent in Patrem et Filium et Spiritum Sanctum. Nam nec semel, sed ter, ad singula nomina in singulas personas tingimur.“ Conf. De Coron. milit. cap. 3 unde Tertulian întemeiađă lámurit obiceiul acesta pe tradiția sacră; de asemenea Vasilie. De spir. S. cap. 27 (Oper. st Păr. VII 333—336); Hieron. Contr. Lucifer. cap. 4.

4). Mai pe larg despre aceste doxologii veđi în Vasilie cel mare, despre Sântul Spirit, cap. 25, 27, 29; St. Ion Damascen. Epist de Hymno trysagio n. 6; Euth. Zigab. Panopl. p. 2, tit XII, cap 29 și Bingham, Origin eccles vol V lib XIII, cap 2.

5). Constit Apost. VIII cap. 12; Ὅτι σοι πρὸς θεῶν, πάτρῃ καὶ ἐδ-
χαριστία, τιμῇ καὶ προσκύνῃσι, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

6). Epist. Eccl. Smyrn de martyr S. Policarpi, n. 24: ὃ (Χριστῷ).
θεῶν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (Lect
Crest. 1021, I, 141): Mart. St Ignat n. 7 (Ibid. 1822 VIII, 355).

de când începu a se vesti Evangelia; și, îndeosebitele sale forme, ea arată deosebirea persónelor în D-zeu și nedespărțirea slavei lor, a cinstei și a firei (1), Voim să dicem în sfârșit despre mulțămăta de séră *lumină lină*, un cântic vechi cântat în biserică de Părinți, după St. Vasile, care citează din el cuvintele următoare: „lăudăm pre Tatăl, pre Fiiul și pre Sântul Duch, D-zeu,” pentru a arăta credința creștinilor vechi în consubstanțialitatea Sântului Spirit împreună cu Tatăl și cu Fiiul (2).

4° Condamnările pronunțate de biserică primară contra celor ce își permiteau a schimba într'un feliu său în altul dogma Sântei Treimi. Să știe, că de îndată ce aceștia începura a răspândi erorile lor, vocea tuturor credincioșilor, mai ales a păstorilor se ridică în contra lor, ca contra unor inovatori și eretici (3), și că biserică îndată îi despărți de adunarea credincioșilor ortodoxi. Așa făcu ea cu Praxea, Noet, Sabeliū și Paul Samosaténul, cari îndrăsneau a nega trinitatea persónelor în D-zeu, și mai nainte de epoca acesta, în privința Ebioniților și Cerintienilor, cari respingeau divinitatea Fiiului și consubstanțialitatea sa cu Părintele

1). St. Vasile. Despre St. Spirit, Oper. St. Păr. VII, 323, 336, 337, 349.

2). Ibid. p. 345—346. „Părinții noștri au luat a nume de bine a nu primi în tăcere bine tacerea luminei de séră, ci să mulțumiaseă îndată după ivirea ei. Nu putem arăta aūtorul acestor cuvinte de mulțămire a cântării *lumină lină*; însă poporul cântă imnul vechi fără să li să ia nume de reū celor ce dic: *Lăudăm pre Tatăl, pre Fiiul și pre Sântul Duch D-zeu.*” (cele din urmă cuvinte ale cântării de séră care se începe așa: *Lumină lină* sunt: *Lăudăm pre Tatăl pre Fiiul și pre Sântul Duch. D-zeu.*)

3). Tertulian, de exemplu opunând învătătura bisericii, învătăturilor false a ereticilor, și mai ales contra lui Praxea, dicea: „hanc (Scil. Eccles). regulam ab initio Evangelii decurrisset, etiam ante priores quosque haereticos, nedum ante Praxeam hesternum probabit tamipsa posteritas omnium haereticorum quam ipsa novellitas Praxae hesterni....” (adv. Prax cap. 2).

Nu rezultă ôre direct din toate acestea ¹⁾, că învățătura Sântei Treimi era lămurită în biserica veche și adânc înrădăcinată la toți creștinii? Dacă ar fi fost alt-feliu, totă alterarea învățăturai aceștia, de parte de a fi fost considerată vre o dată ca o inovațiune séu erezie, ar fi fost considerată cu dreptul ca ceva indiferent.

ii.-Membrii bisericeî d'ântâi, păstorî și turmă, trebuieău negreșit să creadă în prea Sânta Treime, de ôre ce au fost învățați de Biserică. Și ceia ce ne-au rămas din mărturiile lor și din mărturisirile lor de credință particulare, luate la un loc, pot să servescă spre întărirea celor duse despre credința bisericeî pe timpul acela. Găsim mărturiî de felul acesta, parte în scrierile părinților și învățătorilor vechi ai bisericeî, parte în actele celor d'ântâi mucenici.

1° Sântii părinți și învățătorî ai celor trei secole d'ântâi au profesat unanim în scrierile lor, mai mult séu mai puțin lămurit, dogma despre treimea persónelor în D-șeu în unitatea esenții. Așa, printre părinții veacului d'ântâi séu contimpuranî cu Apostolii. Sântul Clement Romanul dîce: „N'avem noi un singur Dumneșeu, și un singur Christos, și un singur Spirit sânt al harului, revărsat asupra noastră?“. ... Si aiure: „Viú este Dumneșeu, cu Domnul Iisus Christos și sântul Spirit. 2).“

Hermas se exprimă așa: „Acel ce creșuse în D-șeu prin Fiul fură îmbrăcați cu Sântul Spirit (3)“. Sântul Ignatie teoforul dîcea Magnesienilor: „Grăbiți ve a vé întări în dogmele Domnului și ale Apostolilor, pentru ca tot ce veți face

---

1. Euseb H. E. lib. III, cap. 27, 28; Teodoret. H. E. lib. 1, cap. 3; Hieronim Prolegom, în Mat.

2. Clem. Rom., Ep. către Cor, In. 46 (Lect. Cr. 1824, XIV p. 284). și St. Vasilie, despre St. Spirit c. 29 n. 72 (Oper Sf. Păr. VII. 344)

3 Herm. Pastor. lib. III Simil IX, cap. 12 și 13 în t. I, Bibliot. Patr. minor. Gallandi.

să fie spre folosul corpului și sufletului vostru, a credinței și dragostei vóstre pentru Fiul, Părintele și Sântul Spirit.... Supuneți-vă Episcopului și uniți altora, precum și Christos, după trup, fu supus Părintelui seú. precum fură și Apostolii lui Christos, și Părintelui, și Spiritului. (1)“

Printre părinții și învățătorii vécului al doilea, Sântul Iustin martirul, descriind cum le împărtășa taina botezului celor noú convertiți, după ce-í învățase acum, ȓice: „Apoi îi ducem la apă, și-í renaștem, precum am fost și noi renăscuți, adecă îi cufundăm în apă, în numele Părintelui tuturor și Domnul D-ȓeu, și al Mântuitoriului nostru Isus Christos, și al Sântului Spirit“. Mai departe, reprezentând cum se sevârșește taina Euharistiei, face observarea acésta : „Si officiantul, după ce a luat pânea și paharul sântite, intonéză o invocare spre lauda și spre mărirea Părintelui tuturor, în numele Fiului și al Sântului Spirit“. Pe urmă ceva mai jos : „Pentru tóte binefacerile ce le am primit, mulțămim Creatoriului tuturor lucrurilor prin Fiul seú Iisus Christos și prin Spiritul Sânt (2)“. Acéstă învățatură este exprimată și cu mai mare chiaritate de către Ireneu, dela care am citat mărturia despre credința bisericeí întregi în Sânta Treime și prin urmare și pe a sa proprie ; de Teofil Antiochénel, care ȓice : „Cele trei ȓile, care au precedat creațiunei luminătorilor cerești sunt imaginile Treimeí, a Părintelui, a Cuvântului seú, și a Înțelepciunei (3)“; de către Atenagora, care apărând pre creștinii în contra acúsărei nedrepte ce li se făcea, de ateísti, întrébă :

1) - Epist. ad Magn. cap. 13 ; Lect. Chr. 1839 XXXVIII p. 3. etc

2) Apolog. I n. 61, 65, 67 ; Lect. cr. 1825, XVII, 92, 98, 100 ; Comp, 27 și 28.

3) Ad. antol. II n. 15: Αί τρεις ήμεραι πρό των φωστήρων γεγονόσαι τόποι: εἰς τήν Τριάδος τοῦ θεοῦ, καί τοῦ λόγου αὐτοῦ, καί τήν Σφίας αὐτοῦ. Teofil numește iarăși pe Sântul Spirit înțelepciune ; în sensul în carele însuși Ireneu a întrebuintat adesea cuvântul acesta.

„Cine nu se va mira auzind, că se numesc atei niște ó-
menî, cariî numesc pre Părintele D-zeu, pre Fiul D-zeu și
pre Sântul Spirit D-zeu, mărturisind tária lor în unitate și
deosebirea lor în ordine ?“ . . . Pe urmă el adaugă că
„cea mai mare grijă a creștinilor, trebuie se fie a cunoște
pre D-zeu și pre Cuvântul seú, a ști în ce constă unitatea
Fiului cu Părintele și comunicarea Părintelui cu Fiul ; a
ști ce este Spiritul Sânt, ce face unitatea Spiritului, a Fiu-
uî si Părintelui, și diversitatea lor în unitate (1)».

Dintre învătătoriî dela finea secolului al doilea și înce-
putul celui al treilea, scrie Clement Alexandrénul : „Unic
este Părintele tuturor, unic este Cuvântul seú Logos,
unic este spiritul Sânt a tóte știutoriî;“ și încheie așa:
„Laudám și multámim Părintelui și Fiului unic . . . cu
Sântul Spirit, în totul unic, și bun, și perfect și înțelept și
drept, căruia i se cuvîne mărirea acum și tot-déuna și în
vecîi vecilor amin (2)». Tertulian confruntând pre ereticul
Praxeas dice: «El crede că nu se póte crede în unul adevé-
ratal D-zeu, decât numîndul tot odată și Părinte, și Fiu și
Sânt Spirit ; ca și cum D-zeu n'ar rămănea de o potrivă u-
nul în tot, când tot ceia ce provine dela El este una în e-
sență, și să se respecte misteriuî economiei, care predică uni-
tatea sa, deosebind în El trei persóne : Părintele, Fiul, și
Sântul Spirit ; — trei nu prin stare (non statu,) ci prin grad
(sed gradu) ; nu prin esență, ci prin formă ; nu prin putere
ci prin privirea unei puteri seú unei tării unice : căci un
D-zeu este în care se deosebesc aceste grade, aceste forme
și aceste priviri, sub numele de Părinte, și de Fiu și de
Sânt Spirit. (Cap. II). Ei privesc numărul și ordinea Trinită-

1) Legat. pro Christ. n. 10 și 12. Conf. n. 24: ὡς γὰρ θεὸν φάμεν
καὶ Υἱὸν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ἐνόμωμενα μὲν κατὰ δυνά-
μιν τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν, τὸ Πνεῦμα.

2) Paedagog. lib. III cap. 6 și 12.

ței ca o divisiune a unității, pe când unitatea, trăgând din sine sevă Trinitatea, nu este vătămă, ci se conservă în totă întregimea sa. Ei strigă, că noi predicăm două, trei divinități, și se laudă, că ei adoră numai una; ca și cum unitatea însăși restrînsă neînțelepțește n'ar naște erezia, și Trinitatea, înțelăsă cu minte n'ar constitui veritatea. (Cap. III). Nică odată n'am afirmat că sunt doi Dumnezei, doi domni; de sigur noi nu negăm că Părintele este D-zeu, și că Fiul este D-zeu și Spiritul Sânt este D-zeu și că fiecare din acești trei este D-zeu, ci numai pentru a nu predica dualismul (Cap. XIII). Treimea unui singur D-zeu, este Părintele, Fiul și Sântul Spirit (Cap. XXI).

Printre scriitorii vécului al treilea, Origen: «Ne-a învățat a recunoște cele trei ipostasuri ale Părintelui, Fiului și Sântului Spirit (2)». «Tot ceia ce se dice despre Părintele, Fiul și Sântul Spirit, trebuie a se închipui ca anterior tuturor vécurilor și din totă eternitatea; caci așa este Treimea unică, întrecând tot ce se pôte concepe, nu numai temporal, ci chiar vecinic (3)». Sântul Metodiū al Patarei: «Părintele, Fiul și Spiritul Sânt au aceiași stépânie, fiind că au una și aceiași fire sau esență (ούσία) și una și aceiași domnie (κυριότης).

De aceia noi avem o singură adorare pentru unul adevăratul D-zeu, în trei ipostasuri, necreat fără început și

2). Ἡμεῖς δὲ τρεῖς υποστάσεις παιδόμενοι τυγχάνειν, τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. In Ión. t. II n. 6.

3). De Princip. IV, n. 28. Si încă: „Dacă tu recunoști un singur D-zeu și în același timp nu crești că Părintele, Fiul și Sântul Spirit sunt un singur D-zeu, cum să nu se pară necredincioșilor o astfel de credință grea, neînțelăsă, neexplicabilă? (In Exod. hom. V. n.3) „Acastă diferență a celor trei persoane divine, Părintele, Fiul și Spiritul Sânt, ni reprezintă apa, a trei râuri care ar curge separat, dar, ar proveni din același izvor“. In Numer. hom. .XII n. 1) Ἡ ἅγια Τριάς ἕνεις ἄρχεται τῶν κτισμάτων (In. Ps. XVII, 16). Τῆς δὲ Σιών μοχλοὶ, τὰ οὐρανια δογματὰ, καὶ ἡ ὀρθὴ πίστις τῆς προσκωνητῆς καὶ ἁγίας Τριάδος (In Ps. XLVII, 13).

fără sfârșit, etern. (1)“ Sântul Ciprian: „Dacă cel botezat de eretici, pôte să devie templu al lui D-deu, voiă întreba al cui? . . . al Părintelui său al Fiului, sau al Sântului Spirit? când câteși trei fac una (2)?“. Sântul Ipolit: „Noet trebuie numai decât și fără de voia lui, să mărturisescă, pre D-deu Părintele atot puternic și pre Isus Christos, Fiul lui D-deu, D-deu întrupat, și pre Sântul Spirit trebuie să mărturisescă, că aceste trei sunt cu adevărat trei. . . Eră noi nu putem recunôște un D-deu singur, decât cređend cu adevărat în Părintele, în Fiul și Spiritul Sânt (3)“. Dionisie al Alexandriei: „Dacă se pretinde că ipostasele, odată ce sunt trei sunt realminte destincte, atunci sunt în adevăr în număr de trei, nu se îngrijască ereticii: alt-feliu să suprima cu toful ideia despre Sânta Treime (4)“.

Incheind aceste mărturii din scrierile învățătorilor celor mai vechi despre Treime, vom aduce mențiunea generală ce o face sântul Augustin, care viețui într'un timp cu mult mai aprôpe de ei decât noi și care prin urmare fu mai mult în stare de a cunôște credința lor decât noi. El ȕice anume: „Tot ceia ce am putu ceti din interpretii ortodoxi al sântelor taine a vechiului și noului Testament, cariă au scris înainte de mină despre Treime, care este D-deu, tindeaă a învăța, cu Scriptura, că Părintele și Fiul și Sântul Spirit, în privința esenței lor (substantiae), una și nedespărțită, formeză unitatea divină, și chiar prin aceia nu fac trei Dumneđei, ci un singur Dumneđeu (5)“.

2° În actele martirilor vechi se întâmpină mărturisiri

1). Metod In Ramos Palm. n. 5.

2). Cyprian ad Iubajan, epist. LXXIII. Comp. mai sus p. 225 nota 4...

3). Hipol. contr. Noet n. 8 și 12.

4). Veđi St. Vasilie, Despre Sântul Spirit, cap. XXXI, oper. st. păr. VII, 344.

5). De Trinit. lib. 1 cap. 4 și 7.

despre Sânta Treime, nu mai puțin lămurite decât la învățatori bisericești, și atât mai importante, cu cât ele eșiră, cea mai mare parte, din gura unor oameni simpli, neînvățați, și prin urmare așa precum li se propusese de biserică, fără nici un amestec din ideile și raționamentele lor individuale. Vom cita spre exemplu cuvintele ce le rosti sântul martir Policarp când era să se sue pe rug: „Dómne D-șeule a tot puternice, Părinte al Fiului tǎu prea iubit și bine-cuvântat, pentru ceia ce ni se întâmplă, precum și pentru toate, te laud, te bine-cuvintez, te măresc, cu vecinical și cerescul Iisus Christos, Fiul tǎu prea iubit, căruia precum și ție și Sântului Spirit, se cuvine mǎrire, și acum și în vecii vecilor. “⁽¹⁾ Vom cita și mărturisirea Sântului Epipodiu, care suferi martirul la Lion în 178: „Cred că Christos este D-șeu împreună cu Părintele și Sântul Spirit și 'mī daū cu bucurie viața mea pentru acela, care este tot odată creatorul și rescumpărătorul meu ⁽²⁾ ; “ și aceea a sântului Vikentie, care muri martir în 304: „Cred în Domnul Iisus Christos, Fiul unic al unīcului părinte prea înalt, și 'l recunosc ca pe singurul D-șeu adevărat, cu Părintele și cu Sântul Spirit ⁽³⁾. “ Să mai cităm cuvintele a doī martiri, cari muriră în același an. „Cinstesc pre Părintele, ție st. Euplas, și pre Fiul și pre Sântul Spirit; cinstesc Sânta Treime fără de care nu este D-șeu. “ „Dómne Iisuse Christoase, striga s. Afreū, ție 'ți proaduc jertfa mea, ție, carele împreună cu Părintele și cu Sântul Spirit viețuești și Domnești! ca un D-șeu adevărat, în vecii vecilor ⁽⁴⁾. “ Și să ne mai a-

¹⁾ Epist. Smyrn. Eccles. de martyr. Polycarp, apud Euseb. H. E. lib. IV cap. 16; Lect. crest. 1821, I. 135-136 id. 1848, 18, 215.

²⁾ Passio SS. Epipodii et Alexandri, apud Ruinari: Acta primarum Martir. sincera. p. 76 ed. amstel. 1715.

³⁾ Ibid. Pass. S. Vincentii Levitae p. 369 Biserica Ortodoxă serbează ziua sa în 11 Noembre.

⁴⁾ Ibid. p. 404, 408, și 456. Biserica ortodoxă serbeză în 11 August pre sf. Euplu martir. Veđi mărturisiri de aceste la sf. martiri Iulita (ibid p. 408) și st. Marțial (p. 536).

mintim că pronunțând aceste mărturisiri ale credinței lor în Sânta Treime, acești sânti martiri o sigilară cu sângele lor, atât de înrădăcinată era credința, acesta în inima lor și ast-feliu o întrebuițau ei în lucrarea mântuirii!

III Putem cita ca dovadă despre credința bisericei primitive în Sânta Treime și mărturiile inamicilor săi chiar, atât interiori cât și exteriori.

Inimicii interiori ai Bisericeii, adevă ereticii, mărturisesc despre credința acesta în două feluri: unii, de es mplu Praxeas și aderenții sei (1), întru aceia, că neînțelegend învătătura Bisericeii despre treimea persónelor lui D-đeu în unitatea ființei, ei imputau ortodocșilor, că se închină la trei D-đei; alții ca Nazireeni, cari apărură acum pe timpul Apostolilor (2) și Novațianii, din vécul al treilea (3), întru aceia, că ei au recunoscut și învețat pe față această învățatură, fără să fi suferit ceva din partea bisericeii. Intrebăm aici; de unde le-au venit în gând ereticilor să acuzere ortodocși de triteism, dacă aceștia n'ar fi profesat în a devăr trinitatea persónelor în D-đeu? și pe de altă parte pentru ce biserica, care condema la eretici ori ce fel de inovațiune în materie de credință să fi ertat pre câți va din acei ce profesau doctrina despre care vorbim, dacă această învățatură n'ar fi fost cu adevărat a sa, și dacă ea n'ar fi cređut decât numai în un D-đeu?

1). Veđi la Tertulian. Adv. Praxea cap. 3.

2). Veđi la Cotelier. Patr. Apost. t. I; Clementin. Homil. III, cap. 72 Conf Bevereg. *de trina immersione*: Le Quien, de Christ. Nazarenis disert; Damascen VII n. 12—16 și Maran de Divinit. Christ lib. II cap. 7.

3). Cyprian Epist. ad magnum, LXXII, al. LXXVI; „ Quodsi aliquis illud opponit, ut dicat eandem Novatianum legem tenere quam catholica Ecclesia teneat, eodemque Symbolo quo et nos baptizare, eundem nosse Deum Patrem, eundem Filium Christum, eundem Spiritum Sanctum ..... et caet., conf Bibliothec vet. Patr Galland s III prolegom cap de Novatiano, presbyt. Romano.

Biserica, la începutul seǔ, avea obiceiǔ de a ascunde tainele sale inamicilor seǔ din afară, adecă Iudeilor și păgânilor; nu este dar de mirare, că în genere aceștia să fi cunoscut puțin taina Sânteǔ Treimǔ și de aceia să nu fi imputat creștinilor. Dară, uniǔ dintre ei din întâmplare au-deaǔ și făceau din aceasta o armă contra credinței sânte. Ast-feliǔ filosoful Celsiǔ, combătând pre Origen în numele Iudeilor, observă undeva, că creștiniǔ acusă de ordinar pre păgâni de politeism, pe când ei însuși recunosc mai multe persoane în D-đeǔ ¹⁾. Lucian, un scriitor păgân, căutând a derâde învățatura creștină, pune în scenă, în dialogul seǔ intitulat *Philopatride*, pe un creștin anume Trifon, ce învêta pre un păgân Krytés, și acesta întrebând pre învățatoriul seǔ în ce saǔ cum trebuie să jure, îi respunde: „Jur pre Părintele care domnește în ceriuri, care este mare, nemuritor; pe Fiul Părintelui, pe Spiritul, ce purcede din Părintele, unic format din trei, întreit făcând numai unul. Eată ce trebuie tu să recunoști, să mărturisești în locul lui Jupiter și să cinstești ca Dumneđeǔ ²⁾.”

Terminând aici seria acêta de mărturii, care combat victorios ideia absurdă, că biserica numai de prin vécul al patrulea ar fi început a învăța doctrina despre Sânta Treime și că înainte de timpul acesta credința sa era deosebită, credem că ar trebui pentru a înlătura ori ce nesigurantă în privința aceasta, să mai adăugăm la cele ǔse și reflexiunile următore.

¹ *Reflexiune*. Trebuie să deosebim credința bisericeǔ întreǔ a vécurilor dintăiǔ, în privința taineǔ Sânteǔ Treimǔ, de aceea a cutăruǔ saǔ cutăruǔ membru al seǔ. Este necontestabil că biserica întregă învață, în decursul celor trei vécuri

¹ Origen contr Celsum lib. II.

²). Lucian app vol IX Philopatru 12 p 232 ed Lahman Lips 1831.

dintâiū acéstă taină înaltă, întocmai așa precum o învață ea și după vécul al patrulea până în timpul nostru; ceia ce confirmă până la evidență mărturiile aduse. Intemeiată în învățământul seî numai pre cuvântul lui Dumneđeū scris și nescris, și condusă pe calea adevérului de către Spiritul Sânt, Biserica era atunci nefailibilă, precum este și astă-đi; dară membrii seî, luați a parte, turmă și chiar păstori, îmbrățișând învățatura sa, pe urmă, căutând a și-o esplica și a o esplica altora, se puteau amăgi, precum se pot amăgi și astă-đi; căci, în asemenea cas, la învățatura descoperită pe care o învață Biserica se amestecă negreșit și idei personale, și fie care putea să espue ideile sale despre dogmă, așa precum o înțelegea el. Dacă deci se află în scrierile unuea saū chiar a mai multor învățători vechi ai bisericeî neexactități în privința doctrineî prea Sântei Treimî, nu trebuie a imputa pentru acéstă bisericeî însăși.

2° *Reflexiune.* Urmând desvoltarea dogmeî despre Sânta Treime chiar în scrierile cutărui saū cutărui părinte din timpul acela, trebuie să facem o deosebire rigurosă între esența dogmeî, saū cugetarea ce o conține ea, și forma expresiunei și a desvoltărei acesteî idei. Esența dogmeî, adecă învățatura despre un D-đeū în trei persóne, fu profesată de către păstoriî Bisericeî vechi, ca și de biserica întrégă, și de către păstoriî vécurilor următóre, așa precum dovedesc mărturiile aduse acum. Cât despre forma expresiunei și a desfășurărei ideiei însăși, este adevărat că n'au fost tot atât de lămurită tot déuna la păstoriî vécurilor dintâiū, nici nu presintă aceiași precisiune și exactitate ca la scriitoriî posteriori.

3° *Reflexiune.* Ar fi nedrept éráși a atribui aceste neperfectiuni însuși păstoriilor, și nici bisericeî primitive. Lipsa de chiaritate ce o presintă câte odată desvoltarea lor în privința dogmeî Sântei Treimî era atât din cau a înălțimeî

misteriului, ce erau chemați ei cei dintâi a-l desvolta, mai ales cu ocazia diferitelor atacuri din partea ereticilor și păgânilor, precum și din cauza sărăciei limbei ominești și a greutății de a găsi termeni cuviincioși, pentru a espune acest misteriu, și pe cari termeni trebuiau ei cei dintâi să i caute și să i întrebuinteze (1), pe când scriitorii din vécul al patrulea, al cincilea și cele următore, negreșit, că se folosiră în privința acésta, de ostenelele predecesorilor și mai ales viețuiră într'un timp când din cauza deosebitelor eresii acéstă învățatură era acum cercetată și fixată cu cea mai mare îngrijire, până și în espresiunile sale, de către sinóde atât ecumenice cât și provinciale.

4° *Reflexiune.* Dreptatea cere earăși ca locurile celor mai vechi învățatori ai bisericii, în care ideia despre Treime nu este esprimată cu o exactitate și o chiaritate îndesulătore să fie confruntate cu alte locuri ale acelorași autorii, unde tot acéstă idee se póte să fie espusă mai lámurit și mai precis, și să nu se încheie, de la cele de feliuu întâi, că cutare séu cutare scrijtoriu ar fi greșit în privința misteriuului ce ne preocupă. Și ast-feliu vor scăpa de oră ce acusațiune toți scriitorii celor trei vécuri dintâi, fără a escepta pre Iustin, Clement de Alexandria, Origen, în scrierile cărora se află în adevér câte odată neesactități des-

¹ Loquendi causa (observă st. Augustin) de ineffabilibus, ut fari aliquo modo possemus, quod effari nullo modo possumus, dictum est a nostris Graecis una essentia, tres substantiae (ὁμοουσιος a Latinis autem una essentia vel substantia tres personae..... Et dum intelligatur saltem in aenigmate quod dicitur, placuit ita dici ut diceretur aliquid, cum quaereretur quid tria sint, quae tria esse fides vera pronunciat. . „[De Trinit. lib. VII, cap. 4 și 7].„ Quid igitur restat nisi ut fateamur loquendi necessitate parta haec vocabula, cum opus esset copiosa disputatione adversum insidias vel errores haereticorum? Cum enim conaretur humana inopia loquendo proferre ad hominum sensus quod in secretario mentis pro captu tenet de Domino Deo..... et caet., (Ibid n. 9.)

pre doctrina celor trei persoane divine, și unde éráși precum am observat locuri foarte esacte exprimă cum se cuvine această învățătură importantă. ¹⁾

5° *Reflexiune.* În fine n'ar fi cuviincios a pretinde cineva ca se se întemeieze pe niște neexactități despre Treime, scăpate păstorilor vécurilor dintăi, spre a răspândi în numele lor erorile séle proprii, dupre cum făceau de mai multe ori ereticii, după mărturia sântului Augustin. (²)

§ 29. *Raportul dogmei despre Sânta Treime cu mintea sănătoasă.*

Dupé esemplul Sântilor părinți și învățători a bisericei, cari deși mărturiseau lămurit necuprinzătatea dogmei Treimei persónelor lui D-đeu în unitatea ființei, totuși aflară de trebuință a raționa asupra acestei dogme (³), ne permitem și noi a đice câteva cuvinte despre raportul său cu mintea sănătoasă, pe de o parte cu scopul de a combate ideile false în privința acésta, și pe de alta de a semnala și precisa pentru noi numai adevéru.

1° Din vechime erau idei false în privința acésta.

Unii afirmau și afirmă chiar, că această doctrină despre un D-đeu întreit în unitatea ființei, sau despre unul D-đeu în trei persoane, este în contra judecătii sănătoase, pentru că este contradicétore (⁴); dară părerea acésta este cu totul

1). Trebuie a o observa earăși în privința acésta următórea învățătură a st. Grigorie Teologul: „ Dacă în cuvéntul lui D-đeu și în scrierile ómenilor inspirați, auđi că Fiul său Sântul Spirit ocupă al doilea loc după Părintele (aseminea espreșiunii se întemplă în adevér bună óră, în St. Iustin (Apol. I. nr. 13) te sfătuesc a videa aici în cuvintele înțelepciunei înalte această idee, că ea nu desparte divinitatea, ci se înalță la singura rădăcină. eternă pentru a'ți arăta unitatea puterei și nu diversitatea omagiilor. („Oper Sf. Părinți IV 223).

2). Augustin de catechisandis rudibus, cap. 8.

3). Veđi mai jos p.

4). Așa vorbeau în vechime antitrinitarii; în timpurile moderne aciniani și raționaliști.

greșită. Căci, după creștinism, D-zeu este tot odată întreit și unul, nu sub unul și același raport, ci sub raporturi diferite; el este unic în esență și întreit în persoane; și alta este ideea ce ne dă el despre natura sa și esența divină, alta aceea ce ne dă despre persoanele divine; așa că ideile acestea nu se esclud una pe alta. Unde este deci contradicția? Dacă creștinismul ar învăța, că D-zeu este unic prin esența sa și întreit în fire, să și într'ânsul este o singură persoană și trei fețe, să și în el persoană și natura sunt identice, atunci ar putea fi cu adevărat contradicție. Dar repetăm, nu acesta ne învață religia lui Christos, și orî cine nu va amesteca de bună voie ideile creștine despre ființa și fețele dumnezeiești, nu'i va veni în minte nici odată, să caute o contradicție în dogma Sântei Treimi.

Apoi, pentru a numi o propoziție oare care contradicțorie cu mintea sănătosă și cu sine însăși, ar trebui să înțelegem mai întâi perfect acea propozițiune, să înțelegem bine însemnarea subiectului și atributului ei, și să vedem incompatibilitatea unuia cu altul. Dar, în ceea ce privește taina prea sântei Treimi nimenea nu se poate fali, că au îndetulat aceste condițiuni; numai în raport cu creaturile cunoscem înțelesul cuvintelor, natura sa și esența, și ce este o persoană: dar noi nu suntem în stare a înțelege pe deplin nici esența sa și firea, nici persoanele Dumnezeirei, care este ne stârșit mai presus de toate creaturile. Așa dar, nu suntem în stare a judeca dacă ideile despre un D-zeu unic prin esență și despre un D-zeu întreit în persoane sunt cu adevărat compatibile sau ne compatibile una cu alta; nici nu suntem în drept a afirma, că ideea despre D-zeu unic în ființă și întreit în fețe implică realmente o contradicție. Este oare cu minte a judeca despre ceea ce nu înțelegem?

Din contră mintea sănătosă nu se poate apăra de a nu recunoște această idee ca eminamente adevărată și scutită

de orî ce fel de contradicere. Ea nu î pricepe însemnarea intrinsecă; dar mărturiî de afară arată lămurit că a fost propusă de către cel prea Înalt însuși în descoperirea creștină și știe că D-zeu este Dumnezeuul adevărului.

Alții, dând într'o extremitate opusă, au pretins saii pretind că învățătura despre un D-zeu întreit și unic tot odată este înțelesă pentru noi⁽¹⁾. Altă neconsecință! Pe lângă că asemenea pretențiune este în contradicere directă cu cuvântul lui D-zeu, care nu atribue cunoștință despre Sânta Treime decât numai persónelor ce o constituie, și cu escludirea orî căruî altul (Mat. XI, 27; 1 cor. II, 11) și prin urmare cū sânta biserică și toți învățătorii săi, cariî priviră tot déuna dogma Sântei Treimi ca taina cea mai mare⁽²⁾, întreb, cum s'ar putea demonstra, că mintea noastră pricepe această învățatură?

Ôre pentru că se află urme în câte va religiiî pĂgĂnești la Egipteni, Indieni, Perși, Greci și Romani⁽³⁾? Dar orî și cine știe, că tot ceia ce conțin aceste religiiî, dar chiar totul, nu este nici într'un chip fructul minței omenești, care a abusat de dĕnsa; cĂ prin tradițiune s'au amestecat, deși sub o formă mai mult seĂ mai puțin alterată, multe lucruri împrumutate din religia patriarchală, descoperire Dumnezeescă, care până pe timpul lui Abraam au fost pa-

¹). AcĂstă opiniune fu predicată în vécul al cincilea, decĂtre un preot anume Claudiu Mamertus (de statu animae, lib. I, cap. 7 În Biblioth. Patr. edit. Lugdun. t. VI, p. 10 62); în evul mediĂ de cĂți va scolasticĂ: Petru Abelard; Richard Victorius (de trin. lib. I cap 4; lib. III cap 5, lib. IX cap. 1); Henri de Gandavĕne (Quodl. VIII, quaest 18), și mai ales Raimond Lule (lib de demonstr. aequiparent) În timpurile moderne de cĂtre mulți discipuli ai lui Schelling și Hegel. (Vid apud N. Moler Speculat Darstellung des Christenthums Leip 1834).

²). Veđi mai sus.

³). Pfanner. Sist theoloz. gent. cap. 3; Vogel. Die relig. veter. Aegyptet. Graec. Norimb, 1793 Mayer Brahma, oder die Relig. der Indier Lips. 1818, p. 37.

trimonial comun a tot n mul omenesc. Acestor tradi iuni apar in érási fără îndoială, unele idei ce le  nt lnim în religiunile p g ne ti în raport cu Sânta Treime; căci aceste idei sunt cu totul confuse, obscure, neexacte, vagi, pe c nd dacă ar fi fost  nspirate de minte în puterea cuno tin elor sale despre Treime, de sigur ar avea acel caracter de exactitate  i precisiune ce se observă în alte ramuri ale cuno tin elor n stre (1). Trebuie a mai observa, că ideile ce ne oferă în privința ac sta religiunile p g ne ti au numai f rte puțin  sem nare cu  nv  tura adevărată despre Treime, care este  nv  tura cre tin  (2). Prin urmare chiar dacă aceste idei ar face onóre înțelepciunii ominești,

1). Vid. Apud Stolberg. Geschichte der Relig. Jesu Christi. Th. Beilage 5: „Spuren früher  berlieferung von Geheimn. unserer Relig. bey Woelkern.

2). De exemplu, Zenda-vesta Persilor  nva a mai  nt iu—o divinitate supremă Pernan—Akeneri, care nu este alt ceva dec t timpul fără început  i fără finit, tot deuna învelit în ad ncul seu nemăsurat, nev dut  i ne sim it:  i apoi două principii al binelui  i al r ului, Ormaz  i Ariman, vecinic în luptă unul cu altul; cel d' nt i autorul binelui, celalalt autorul r ului (Zend-Avesta Zoroarsters lebendiges Wort Worin. . . Riga 1767), De asemenea, cu t te că se află în doctrinile religioase ale Indiei o Trinitate divină Brama, Visnu  i Sva, tota i nu sunt trei persoane într'unul D-deu ci mai mult trei calit ti, trei acte seu manifestări ale unui D-deu suveran Para—Brama, care a creat totul din sine  i înviază totul priv sine. După Indieni, Brama, Visnu  i Sva guvern  lumea: cel d nt i e puterea creatoare: al doilea înțelepciunea conservatoare; al treilea mânia destructoare a drept ii: cel d nt i este materia din care s'a făcut t te: al doilea întinderea în care esistă totul; al treilea timpul care sf r m  t te; cel d nt i este s rele ce dă viața, al doilea apa care o conservă, al treilea focul; cel d nt i este trecutul; al doilea prezentul; al treilea viitorul. (Ind. Orient. ed. Semen et. Staicovici p. 40. Mosc 1846) dacă în alte p r i Brama, Vişnu  i Sva sunt personifica i, sunt presenta i ca trei de  deosebiți  i cu atributele cele mai streine. Fie care din ei are mai multe fime  i prin ele a dat viața la o genera iune nenumărată de de . Sva d. es. este reprezentat ast-felu: „El este înconjurat de un legion de demoni  i de spirite b t cu părul resfirat acoperit cu cenu e de espiare,  mpodobit cu craniuri  i cu  se, acum r d nd nebune te, acum roşindu-se de spaimă, etc. (Ibid. p. 45—59, etc.)

ele ar trebui mai ales, ca erori, să fie privite ca o dovadă nouă despre adevărul: că singură mintea este necapabilă de a concepe o taină așa de mare.

Orî pôte pentru că ideia despre Sânta Treime se află în Plato (1)? Dar acest mare filosof vorbește despre acest subiect înalt într'un chip așa de vag, așa de imperfect, și confus, că chiar cei mai înțelepți dintre discipolii săi nu'l putură, pricepe, și uniți din ei priveau pre dascălul lor ca admîțînd trei deî: un D-đeū suprem, principiul a tôte și Părintele lumei, un D-đeū secundar, creat de cel d'întâi, înțeligența, prin care totul primi esistența; în fine un al treilea đeū și mai inferior, creat de către al doilea, sufletul lumii, séū isuși lumea (2); pe când alții credeaū că Plato ar admite în D-đeū nu treimea, ci pătrimea, séū că aceste trei principii ale tuturor lucrurilor, subordonați unuî altuia, le subordina încă unei unități supreme (3). Este evident că între doctrina platonică despre trei séū patru divinități ne egale în demnitate și învătătura creștină despre un D-đeū în trei persóne deopotrivă în demnitate, nu este cea mai mică asemănare și chiar fără cuvênt unuî părinți ai bisericeî numiră pe Platon antemergătorul luî Ariū 4). Este natural a închia că, aceste idei despre Sânta Treime, le emise Platon, nu ca fruct al înțelegereî sale proprie (căci ar fi fost espuse mai lămurit), ci ca împrumuturi, pôte că neexat și ne perfect

1). Platon Epist II ad. Dionis. (Apud Euseb. praep. Evang, lib. I .cap. 20) Epist. VI ad. Hermiam. Erástum et Corisam.

2). Plotin. Ennead V, lib. I cap. 3, 8, 13; Numenius apud Euseb. Praepar. Evang. lib II cap. 20; Macrobius in somnium Scipionis lib I cap. 14.

3) Procl. In comentar ad Timaeum lib II; Justin Cohort ad Graecos: 'Ο γοῦν Πλατῶν ποτὲ μὲν τρεῖς ἀρχάς τοῦ Παντός εἶναι λέγει, θεόν καὶ βίην καὶ εἶδος, ποτὲ δὲ τέσσαρας, προστίθησι, γὰρ καὶ τὴν καθ' ὅλου ψυχῆν.

4). Cyril. Adversus Iulianum, lib I conf. baltus defense-des Peres accuses de platonisme lib. II cap. 3.

pricepute, ce au putut să facă orî din tradițiunile obscure ale religiunilor păgânismului, orî precum credeaî mai multî părinî creștini, din cărțile sacre ale vechiului Testament, orî în fine din relațiunile ce le a avut cu Iudeî (1).

Va dice cineva că sunt unele combinațiuni ale spiritului despre natura lui D-șeu, care esplică perfect posibilitatea și chiar necesitatea treimeî persónelor întru unul D-șeu? Dar nu se póte da atâta valoare unor asemenea combinațiuni. Eacă bună oră, una care trece de cea mai bună: în D-șeu, ca spirit, trebuie să recunóștem numai decăt o îndoită acțiune: acțiunea inteligenței și acea a voinței; apoi principiul ambelor acțiuni. Si, fiindcă în D-șeu nu póte să fie nimie întâmplătoriū, nici trecătoriū, fie care din aceste două acțiuni, precum și principiul seū, trebuie să subsiste prin sine însuși. Trebuie deci a admite numai decăt întru una și aceeași ființă saū natură divină, trei persóne deosebite și ne atárnate între-olaltă: Parintele, saū principiul de acțiune a voinței; acțiunea inteligenței saū Fiul, și acțiunea voinței saū Sântul Spirit (2). Dar a esplica astfelî învătătura creștină despre Sânta Treime, nu este a o desfigura și a arăta cât de departe este cineva de a o pricepe?

II Socotița adevărată seū creștinescă în privirea raportului misterului Santei Treimi cu mintea sănătosă este aceea

1). Iustin. Apolog. 1, n. 59, 60; Exhort. ad gent. n. 3. 6; Clem. Alex. Stom. lib. V. p. 710; Euseb. Praepar. Evang. lib. II cap. 30; Teodoret contra Graecos serm. 2; Augustin de doctrin. Christ. lib. II cap. 28.

2). Vid. apud. Stattler Theolog. theoret. tractat. V. et Zimmer Theolog. Christ. p. 3. § 58. Dară dovedile minții, citate în sprijinul acestei învățături de scolasticul Reymond Lulus sunt și mai streine, deși se lauda despre lămurirea și puterea lor convigătoare. Eacă una de exemplu: „In Deo debet esse *bonificativum*, *bonificabile* et *bonificans*. Atqui *bonificativum* ejusmodi est Pater, *bonificabile* est Filius, et *bonificans* est Spiritus Sanctus, Ergo ex eo patet tres esse in Deo, admittendas personas. . . .“ (Lib. de demonstr. aequivalent).

pe care a profesat-o sântii părinți și dascăli ai bisericei. Refusând a recunoște acest mister ca contradicțoriu mințel sănătoșe și tot-odata ca nepriceput pentru noi, ei admiteau totuși că Sânta Treime inchipuindu-se a parte în creațiune, mintea pôte să afle până la un punct imagini foarte slabe și foarte imperfecte ale ei. După acest princip ei însuși ocașional au nazuit la închipuiri spre a apropia, după puțință, acest mister nepriceput de ideile noastre ordinare. Ast-feliu, îndegetară ei, bună oră, sórele, rázele și lumina sa, oferind împreună unitatea și deosebirea; rădacina, trunchiul și fructul aceleuși arbore; isvorul, riul și fluviul, legate nedespărțit între ele și totuși deosebite; trei lumini ardând în același loc și amestecând lumina lor; focul, lumina și căldura sa, înfățișând asemeia treimea în unime; trei facultăți deosebite în același suflet omenesc : mintea, voința și memoria seú priceperea, cunoscința și dorința (1), etc. La aceste închipuiri fără îndoelă, se pôte adauge încă o mulțime altele, împrumutate din lumea fizică și spirituală, spre esemplu : în lumea fizică tie-care corp are neapărat trei dimensiuni : lungime, lățime și înălțime; spațitul, în care se mișcă tóte corpurile, are același dimensiuni; timpul, în care corpurile se desvóltă și se transformă se compune așijderea din trei părți neapărate: trecutul, prezentul și viitoriul;—în

(1). Tertul adv. Prax; cap. 8; Athan. Cont. Aria. Orat IV; Gregor. Naz. De theolog. Orat. V; Gregor. Nyssen. contr. Eunom lib. I; August. de Fide et symbolo, cap. IX, ne 17.; De trinitate, lib. IX n. 18; X, n. 19; XIV, n. 8, 13; XV, n. 28. Demetr. al Rostovului, Sufletul este chipul lui D-deu, întru cât el are treimea puterei seú a facultății și unitatea naturei, dar puterile seú facultățile spiritului omenescú sunt: memoria, mintea și voința. Prin cea dintéiu sufletul se asemănă lui D-deu Părintele; prin a doúa. lui D-deu Fiul; prin a a treia lui D-deu sântul Spirit. Și precum, în Sânta Treime, deși sunt trei persoane, cu tóte acestea nu sunt trei D-dei, ci un singur D-deu, ast-feliu în sufletul omenesc, deși sunt trei puteri seú facultăți spirituale, nu sunt totuși trei suflete, ci un singur suflet . . .!

umea spirituală orî-ce adevăr cuprinde fără îndoelă trei condițiuni deosebite : espunerea, subiectul și acordul espunerei cu subiectul; orî-ce virtute are asemenea trei: libertatea acțiunei, legea, și acordul liberei acțiunii cu legea. Totuși, permițându-ne, de a arăta dupe împrejurări închipuirii de feliul acesta, nu trebuie să perdem nici odată din vedere, că toate închipuirile acestea, precum au însemnat acum vechii învățători ai bisericeii, sunt foarte departe de prototip, neputându-l înfățișa decât în parte și sunt cu totul departe de a-l esplica, că prin urmare, nu trebuie să fie întrebuințate de cât cu cea mai mare rezervă și luare aminte. “ Cu toate meditațiunile la care mă dădeam pentru a îndestula sufletul meu, avid de cunoștință, dicea Sf. Griogorie Teologul, unele agonisiri în intelectuale ce ași fi putut face, unele închipuirii ce ași fi putut căuta asupra misterului Sântei Treimi, nici odată nu puteam să afla ceva, care să fie vrednic de a fi pus, cât de departe, în paralel cu esența dumnezească. Dacă câte odată descopeream ore-care asemănare mică cu Sânta Treime, de îndată mi se înfățișa și mai mare, și mă lăsa foarte departe în urmă, cu ceia ce lu-sem ca punct de asemănare. Odată mi-am închipui, precum făcuse și alții înaintea mea, unū isvor. unū riū și un fluviū, și éta cum raționam : Ore să nu fie vre-o asemănare între Părintele și cel din-teiū, și între Fiul și cel de al doilea, între St. Spirit și al trei-lea ? Căci în sfârșit, isvorul, riul și fluviul sunt nedespărțite de timp, și împreună existența lor, este neîntreruptă, deși se par în același timp deosebite prin trei calități particulare. Dar mă temuiū, mai ânteiū, se admit în D deū un curent care nu se oprește nici odată ; apoi, de a introduce prin o asemenea comparațiune unitatea numerică ; căci isvorul, riul și fluviul nu sunt decât unul în privința numărului și nu se deosebesc decât prin privire. Luaiū alt pūnt de asemănare: Sórele, razele și lumina sa. Și aici veduiū peri-

cole nouă : pericolul de a înfățișa într'o esență necomplexă, ôre-care urme de complexitate, care se observă în sôre și emanațiunile sële; primejdia de a despuia pre cele-lalte persône de neatârnairea lor, atribuind Părintelui esența, și de a le reduce numai la niște puteri dumnezeștii, ce ar esista în Părintele, dar ar atârna de el; căci razele și lumina nu sunt sôrele, ele sunt numai niște emanațiuni ale acestui astru și proprietăți esențiale ale sële; în sfârșit pericolul de a însuși totul lui D-deu de odată și ființa și neființa (încheiere la care pôte duce un ast-feliu de exemplu), ceia ce ar întrece în absurditate tot ceia ce s'a đis mai înainte . . . Și, în genere nu aflu nici una din aceste înfațôșeri, carea, după o cercetare matură, să pôta fixa gândirea mea asupra sa, fără numai cu reserva necesară de a împrumuta ceva și a lepăda remășița. In sfârșit am încheiat că cel mai bun mijloc este de a lăsa la o parte tôte închipurile și tôte umbrele, ca înșelătore și cu totul departe de adevăr, de a rămănea la un mod de cugetare mai potrivit cu pietatea adevărată, mărginindu-se la un mic număr de espresiuni; de a lua ca conducătoriu tot-déuna pre Sântul Spirit, a păstra pană la sfârșit lumina cerescă primită de la el și de a petrece viêța cu El, ca cu un tovarăș credincios; de a adora în sfârșit după putere pre Tatăl și pre Fiul și pre Sântul Spirit, Dumnezeire unică și o singură putere-(1) "

§ 30. *Aplicarea morală a dogmei.*

Adorând, în Părintele, Fiul și Sântul Spirit, trei persône și una și aceeași esență.

(1). Serin. 31. Oper. St. Păr. III, 131—135; Comp. IV, p. 223. Tot așa judeca și Sf. Ilarie : „Si qua nos, de natura dei tractantes, comparationum exempla afferemus, nemo ea existimet absolutae in se rationis perfectionem continere; comparatio enim terrenorum ad Deum nula est. . . Omnis igitur comparatio homini potius utilis habeatur quam Deo apta, quia intelligentiam magis significet quam explicat“ (De Trinit. lib. I n. 19).

I. Ne amintim, că Sânta Treime se reflectează și în noi până la ore-care punct. Ea se resfrânge în cele trei părți integrante ale ființei noastre : spiritul, sufletul și corpul ; de unde ne învățăm a face așa, ca tot ce este în noi : spiritul, sufletul și corpul să se păstreze nepătat (Thes. V, 23) ; să se mănție între aceste trei părți ale noastre armonia și unitatea ce o stabili creatoriul ; ca corpul să nu predomine nici o dată asupra sufletului, nici sufletul asupra tendințelor înalte seú aspirațiunilor spiritului. ci fie-care să-și păziască rangul seú și să se mănție în raportul seú natural. Ea se reflectează de o potrivă în cele trei facultăți capitale ale naturei noastre spirituale : mintea, voința și simțirea. Si aici să ne deprindem a mănținea în noi armonia și unitatea firéscă, adecă a ne sili din tóte puterile, pentru ca nici una din facultățile acestea să nu fie înădușită seú neingrijită în folosul altora, ci că diñ contra ele să tindă tóte într'un acord comun la scopurile lor respective ; mintea la adevérul suprem ; voința la binele cel mai înalt ; simțirea la fericirea supremă ; și să remâe între dênsele în referinți convenabile, adecă : voința subordinată minței ; sentimentul minței și voinței seú legei morale.

II. Ne vom aminti că și noi toți, de și nu suntem unul în ființă, precum sunt cei Trei cari mărturisesc în ceriú, cu tóte acestea suntem toți unul prin natura noastră ominéscă ; că prin urmare de și ne deosebim unii de alții, putem cu tóte acestea să ajungem la unitatea morală cea mai intimă, și să nu fim așa dicënd, decât o minte, o voință, o simțire.

Mijlócele în privința acésta ne sunt descoperite prin întreitul ipostas dumndeesc, în întreita unitate creștină a credinței, a dragostei și a speranței (Efes. IV, 3-6 ; Ion XIII, 34 ; XVII, 21).

III. În fine să nu perdem nici odată din vedere că noi, deși creaturi ale lui Dumnezeu și chiar cele mai slabe dintre

creaturi, cu toate acestea deveniți creștini am devenit și părtași ai naturii divine (II Petru, I, 4); că prin darul Sântului Spirit, care ne-a regenerat, suntem cu toții fii ai Părintelui ceresc și frați ai unicului său Fiu (Ion. I. 12, 13; Luc. VIII. 21). Și prin urmare, putem să ajungem la uniunea morală cea mai strânsă chiar cu acela, care este înțeles în unime, numai ca, creștind întru El și tinzând către dânsul prin speranță să-l și iubim: „Din totă inima, din tot sufletul și din tot cugetul nostru“ (Mat XXII, 33).

Atunci fără îndoială se va împlini asupra noastră această făgăduință a Mântuitorului: „*De mă iubește cine-va, va păzi cuvântul meu, și Părintele meu îl va iubi, și la dânsul vom veni, și lăcaș întru el vom face?*“ (Ion XIV, 23), și pricepem și înțelesul cuvintelor apostolului Paul: „*Au dăra nu știți voi că sunteți templul lui D-zeu și că Spiritul lui D-zeu locuște întru voi?*“ (I Cor. III, 16).

11. Despre egalitatea și consubstanțialitatea persoanelor divine.

§. 31. *Legătura cu cele precedente; prescurtare de istoria dogmei și conceputul ei.*

Dogma despre egalitatea și consubstanțialitatea persoanelor divine decurge firește din aceia ce am esaminat-o. Dacă sunt în adevăr în D-zeu trei persoane deosebite și independente, Părintele, Fiul și Sântul Spirit, și acești trei fac numai unul și sunt tot odată neîmpărțiți în ființă, urmază că sunt toate perfect egale între ele, toate de aceeași ființă; urmază de aici că Părintele este D-zeu, că Fiul este D-zeu și Sântul Spirit D-zeu, dar ast-feliu, că nu sunt trei D-zei, ci unul și același D-zeu. Este deci foarte natural că mântinând tot-déuna și neschimbat dogma despre treimea

persónelor lui D-deu în unitatea esenței, Biserica creștină a mântinut cu statornicie fără să schimbe vre-odată și pre acea despre egalitatea și consubstanțialitatea persónelor divine.

Cu tóte acestea s'aú aflat unii din membrii bisericeii, carií atăcară și dogma acésta, în deosebite chipurí. Unii negară egalitatea și consubstanțialitatea celor trei persóne, a Părintelui, a Fiului și a Spiritului Sânt, alții se pronunțară numai în contra egalității și consubstanțialității Fiului cu Părintele; în fine acei carií respingeau egalitatea și consubstanțialitatea Spiritului Sânt cu Părintele și cu Fiul.

Cei dinteiú esprimară éráși diferit opiniunea lor : Unii dintre ei atribuiaú Părintelui, Fiului și Sântului Spirit o natură divină, nu una și aceeași, ci deosebită, și numiaú pre Părintele superior Fiului și Sântului Spirit, Fiul mai mic decât Părintele, Sântul Spirit mai mic nu numai decât Părintele, ci și decât Fiul ⁽¹⁾; alții atribuiaú natura divină numai Părintelui și Fiului, dar éráși deosebit ; ei faceau pre Fiul inferior Părintelui; éra pre Sântul Spirit îl recunosceaú ca creat ⁽²⁾. Alții éráși dádeaú celor trei persóne una și aceeași natură seú esență (substanță) divină, dar așa că o porțiune din acéstă esență seú substanță aparținea exclusiv Părintelui, o a doua numai Fiului și a treia numai Sântului Spirit ; îi despărtaú dar cu totul unul de altul ⁽³⁾. Aceste opinii uní eretice, care cel puțin n'avură nici odată favóre mare,

(1). Asf-feliú au fost : Faustus, unul dintre cei mai însemnați Manichei (apud Augustin Lib. Contr. Epist. Fundamenti, Cap. 2) ; Donat, capul sectei Donatistilor (apud eumdem, lib. de Haeres. Cap. 69) și Apolinariú apud Greg. Naz. Epist. I ad. Corint.).

(2). Sântul Vasilie cel mare dice, că pe timpul seú erau o mulțime de partisaní ai opiniunei acestia. (Epist. 70 ad Episc. Galliac et Italiae).

(3). St. Ilarie face amintire de opinia acésta fără a numi pre cine-va dintre sectarii seú (De trinit. lib VI) ; August. despre aceeași (De Haeres. cap. 74).

fură combătute de sântul Grigorie Teologul, st. Vasilie cel Mare, Ilarie și fericitul Augustin (1).

Ereticii cari negau divinitatea persónei a doua a sântei Treimi, adecă egalitatea și consubstanțialitatea Fiului cu Părintele, fură înfinit mai numeroși, și causeră câte odată tulburări mari în biserică. Așa fură acum pe timpul Apostolilor, Cerint și Ebion; după mărturia celor vechi, pre acestia îi avură în vedere sântul Ión la compunerea evangheliei séle, în care demonstră cu atâta precisiune și claritate divinitatea Fiului (2). În vécul al doilea Carpocrat, Teodot și Artemon, cu aderenții lor; aceștia voind să stabiliască această doctrină falsă despre cuvântul lui D-zeu, respingeau Evangeliul sântului Ión, falsificau celelalte cărți sacre, și destrugeau sensul Scripturei prin interpretări arbitrare (3); dar ei găsiră antagoniști călduroși în Ireneu, Tertulian și alți învățatori ai bisericei (4). În vécul al treilea, Paul Samosaténul, care nega individualitatea cuvântului său Fiului lui D-zeu și divinitatea lui Iisus Christos (5) și fu condamnat de două sinóde locale, ținute la Antiochia (264 și 270) (6). Dar cel mai periculos dintre toți ereticii de felul acesta, fu în secolul al patru-lea Ariu, preot în Alexandria. El învăța, că cuvântul său Fiul lui D-zeu începuse a exista în timp, deși înaintea tuturor lucrurilor, că fu creat din nimica, cu tóte că în urmă D-zeu a creat prin El

(1). Loc. citat, dar mai ales Ilariu, contra Auxentium.

(2). Iren. adv. Haeres. I. cap. 26; III cap. 2 n. 1; V, cap. 1. n. 3; Ieronim de vir. ilustr. cap. 9; Euseb H. E. III 27; VI, 38; Epifan. Haeres. 28.

(3). Iren. adv. Haeres. 1, 25; Hipolit. ad. Noet. cap 3; Epifan Haeres. 54 și 55. Euseb. H. E. IV, 7; V, 28; Teodoret H. E. II 4; Augustin Haeret. 33.

(4). Loc. cit. et. Tertul. De Praescript. Haeres. cap. 54.

(5). Epifan. Haeres. 65 : Philostr. Haer. 1, 4; Euseb, H. E. V, 28; VII, 27; Theodoret H. E. 64; II, 8.

(6). Euseb. H. E. VII, 28 et seq; Hieronim. De vir. illustr. cap. 71; Athanas. de Synodis.

tóte; că El se numește Fiul lui D-zeu pentru că este cel mai perfect dintre spiritele create, dar nu participă la esența seü natura divină, și că este prin urmare cu totul altul decât Părintele (1). Contra acestei doctrine false și blesfemătoare s'au adunat (în 325) cel dintăi sinod ecumenic, în care trei-sute opt-spre-zece părinți ai bisericei esprimeră unanim vechea învățatură ortodoxă și condemnară pre eretici, decretând acéstă profesiune a credinței : «Credem. . . într'unul Domnul Iisus Christos, Fiul unic alui D-zeu, născut din Tatăl, adecă din esența Tatălui, D-zeu din D-zeu, lumină din lumină, D-zeu adevărat din D-zeu adevărat, născut nu făcut, de o ființă (ὁμοουσιον) cu Părintele.» Éra acei carii dic despre Fiul lui D-zeu, că fu un timp când nu esista, sau că înainte de a se naște n'ar fi fost, carii pretind, că El a fost făcut din neființă sau dintr'altă esență sau ipostas, sau carii denaturéză sau renégă pre Fiul lui D-zeu, toți acei sunt anatematisați de biserica catolică și apostolică (2). Cu-

(1). Epifan. Haer. IXXIX, n. 12 : Socrat. H. E. I, 5, 6; Sozom. H. E. I, 15; Teodoret H. E. I, 4; Hilar. De Trinit. IV, 11.

(2). Veđi, în cartea canónelor, simbolul celor trei-sute-opt-spre-zece parinți ai bisericei, dela sinodul antăi ecumenic. Ceia ce nu le plăcea mai mult Arienilor în simbolul acesta, era cuvântul ὁμοούσιος, de-o-ființă, care demască așa direct erórea lor. „Acest cuvânt, diceau ei, nu se află în Scriptură.“ „Aceia este adevărat, le respunseră aparătorii credinței ortodoxe, dar Scriptura conține lămurit ideia, doctrină esprimată de acest cuvânt; și dacă așa trebuie să fie doctrina și credința noastră, de ce să nu-le sprimăm ast-feliu? (Phaebad. Orthod. Fid. cap. 3, 5; Athanas. decret. Synod. Nicen. n. 23; Augustin Epist. 238).“ „Acest cuvânt nu era întrebuințat de dascăli vecurilor precedente, mai obiectau ei.“ „Acésta nu este adevărat; era întrebuințat la ei, deși mai rar; se află de exemplu în s.t. Gregorie Taumiaturgul (De Fide, cap. 2), în Teognost (apud Athanas. Epist. ad Episcop. Afric.), în sântul Dionisie al Alexandriei (Epist. ad Dyonis Rom) și la alții, nu numai după spusa lui Atanasie (Epist. ad African), ei și după Eusebiu Cesarénul care protestă acest cuvânt și mărturisi mai târđiu că l-a găsit la vechii dascăli renumiți (Epist. de Fide Nicae esposita, apud Teodoret H. E. I, II, al 12; Socrat. H. F. I, 8), și chiar după măr-

rând se formă în sînul arianismului trei secte : Arieniî propriu diși, cariî afirmau, că Fiul ca ființă creată nu se asemăna întru nimica Părintelui (κατὰ παντὶ ἀνόμοιος τῷ Πατρὶ), ceia ce le dădu numele de *anomei*; tot-odată ei se mai numiau și *Aetieni* și *Eunomieni*, după numele capilor lor principali, Aetiu și Eunomiu; *Semi-arieni* (între alții Vasilie al Ancyrei, Eusebiu al Cesareei și Eusebiu al Nicomidiei), cariî învățau, că Fiul nu este o creatură, că este adevărat Fiul lui D-deu, născut din Părintele chiar înainte de veți, numai nu este de o-ființă cu Părintele (ὁμοούσιος), ci aseminea (ὁμοιόσιος) Părintelui prin ființă; în fine, cei de a treia categorie, cariî ținînd mijlocul între Arieni și Semi-arieni și numiți *acașieni*, dupe numele capului lor Acașiu. Învățau că Fiul era aseminea (ὅμοιος) Părintelui, numai aseminea, nu prin esență și divinitate, ci ca o imagine, ce se asemăna cu prototipul, adevă Părintele (1). Tote aceste învățături ereticești, până și în amarunțimele cele mai mici, fură combătute în deosebite sinode provinciale sau locale, și mai ales de către învățatorii cei mai renumiți ai bisericei : de către st. Atanasie și sântul Vasilie, de Grigorie Teologul, Ión Chrisostomul, Grigorie Nysanul, Epifaniu, Ilarie, Ambrosie, Cyril al Alexandriei etc. (2). Din timpul acela arianismul începu a slăbi puțin câte puțin, fără a dispărea cu totul.

turiă lui Philostorgiu Arianul (H. E. I, 7). St. Ilarie ne esplică pentru ce cuvîntul ὁμοούσιος, fu întrebuițat mai rar înainte de sinodul din Nicea, dicînd : „Pe cîta vreme Biserica însași nu determinase încă ideia exprimată de cuvîntul acesta, ar fi putut ușor s fie reu înțeleș; precum se întâmplată cu Marcioniștii și Valentinieni, cariî admiteu emanațiunî în D-deu, sau Sabelieni, cariî confundau ipostasesele divine. (Ilariu De Trinit. IV, 4).

(1). Epifan. Haer. 73 și 74; Rufin H. E. I, 25; Socrat. H. E. II, 30, 35-40; Sozom. H. E. II, 33; III, 5; Teodoret H. E. II. 25.

(2). Ar fi de prisos a mai enumera aici aceste numeroșe scrieri; se pot găsi ușor în catalogul operilor cutărui părinte, consultând titlurile.

În evul mediu ideile lui Ariu se regăsiră la un mare număr de *Catarî* și *Albingensî* (1). De pe la începutul secolului al șese-spre-decelea se află în mare parte la *Anabapțiști* și *Socinienți*, cariî nu ved în Iisus Christos decât un om ordinar (2). În fine în timpurile moderne ideile așa numiților *naturaliști* și *raționaliști*.

Pintre ereticii, cariî negară divinitatea Sântului Spirit și prin urmare egalitatea sa și de-o-ființimea cu Tatăl și cu Fiul, se deosebesc Valentin (secolul al doilea), care învăța că, prin natura sa, Sântul Spirit nu se deosebește de ângerî (3); *Arienii* cariî vedeau în Sântul Spirit o creatură a lui D-zeu (4) și chiar *Semi-arienii*, cariî împărtășeau aceeași părere (5), dar capul pneumatomașilor fu fără îndoelă *Macedoniul*, patriarșul Constantinopolei. El se rădică pe față și chiar cu îndrăsnelă contra învățătorei despre divinitatea Sântului Spirit, numindu-l creatură a Fiului, în serviciul Părintelui și al Fiului, și în scurt timp își făcură o mulțime de sectanți pintre *Arienii* și *Semi-arienii* (6). Cu tôte acestea se găsiră și atunci dascalii ortodocși, cariî combătură cu căldură erorea acêsta. Vasilie cel mare, Grigorie Teologul, Atanasie al Alexandriei, Grigorie Nysis, Amfilochie, Ambrosie, Diodor din Tars și alții scriseră opere speciale pentru a-l combate (7). Mai solemn fu condamnată de si-

(1). Monet. Adv. Cathar. et Walden. lib. III, cap. 3. p. 1. §. 1.

(2). Bock. Histor. Antitrinit. t. I. part. I p. 369; Faust. Socin. Disput. de Christi nat. în B. FF. Polon. t. I. part. I. p. 781 : Catech. Racov. Quest. 53, 71, 73.

(3). Vid. apud Athanas. Orat. 2; et Conf. Origen. De Princip. lib II, cap. 7.

(4). Epifan. Haeres. 69, 76; Hieronym. Epist. ad Pammach. 38.

(5). Epifan. Haeres. 73.

(6). Socrat H. E. II, 45; Sozom. IV, 27; Epiphany. Haer. 74; Augustin. De haeres cap. 52.

(7). Vasil. De Spirit. S; Gregor. Nazianz. Orat. XXXI; Athanas. Epist. ad Serapion; Gregor Nyss. De Trinit et de Spirit. S; Amphiloch. Epist. Syn. contra Pneumat. în Coteler. Monum. II, 99 et Seg.; Ambr. De Spirit S; Diodor. ap. Fotiu bibl. cod. c. II.

nódele din Alexandria (362), Iliria (374), Iconiū (377), în fine prin sinodul al doilea ecumenic ținut la Constantino-pole (381). Părinții sinodului acestuia, în scopul de a păzi ortodoxia, esplicară ast-feliū articolul simbolului credinței privitoriu la Sântul Spirit: ‘Credem în Sântul Spirit, Domnul, isvorul vieții, carele din Tatăl purcede, închinat și mărit împreună cu Tatăl și cu Fiul, carele a grăit prin proroci . . . .’

Ast-feliū apărând și esplicând dogma despre egalitatea și de-o ființimea persónelor în D-șeū, cu ocasiunea diferitelor eresii, sânta Biserică a avut una și aceeași socotință, pe care o păstrează încă și astă dî: că Părintele este D-șeū, Fiul D-șeū, Sântul Spirit éráși D-șeū, și că cu tóte acéstea nu sunt trei D-șei, ci un singur D-șeū (1). Ea dá numele de D-șeū fie căruia din ei deosebit, Părintelui, Fiului și Sântului Spirit, pentru că fie-care din ei forméză o persónă independentă, bucurându-se de tóte perfecțiunile divinităței; dar ea învață, că la o-laltă, Părintele, Fiul și Sântul Spirit fac numai un D-șei și nu trei D-șei, pentru că ei posedă în comun perfecțiuni divine, aū numai o singură esență, o singură divinitate, o singură voință, o singură putere, aceeași tărie, aceeași mărire și aceeași glorie; pentru că, ca persóne, se deosebesc, nu în atributele divine, pe care le posedă în comun, ci numai în atributele lor personale, în virtutea cărora Părintele este numai Părinte, Fiul Fiū și Spiritul Spirit; pe când tot ce constituie divinitatea este unul în trei ipostasuri. Explicând punctul-acesta, écă cum se exprimă st. Gregorie Teologul: „Divinitatea este coexistența înfinită a *trei nesfârșiți*, dintre cariî fie-care privit în sine, este D-șeū, cum Părintele, Fiul și Sântul Spirit, conservând atributul seū personal, și cariî considerați împreună, sunt éráși D-șeū,

(1). Veđi cărțile serviciului divin. Triodul Postului fol. 228, 225.

pē de oparte din cauza unității lor ființiale, pe de alta din cauza unității principiului.“ Si aiurea: „Avem numai un D-zeu, pentru că divinitatea e unică și ființele divine se absorb în unitate, deși noi credem în trei, nici unul dintre ei nefiind nici mai mult nici mai puțin D-zeu, cași cei-lalți, nefiind deosebire între ei, nu se dispart nici prin voință, nici prin putere; aici nu se petrece nimic din ceia ce se pôte întâmpla în lucrurile vedute. Din contra pentru a dice în puține cuvinte, divinitatea este îndivisibilă în persónele séle; așa precum, trei sorī, cariī ar fi cuprinși unul în altul, ar produce una și aceeași emanațiune luminósă. Étä pentru ce, când avem în vedere divinitatea, cauza primară și unicul principiū, ceia ce represintăm noi este unul; dar când ni se întâmplă să cugetăm la aceia în cariī esistă divinitatea, la aceste ființi provenite din cauza primară înainte de orī ce timp, și deopotrivă venerabile, atunci noi adorăm trei. In alt loc éráși cetim : „In D-zeu este unitate, dar sunt trei, căroră se cuvine divinitatea. Fie care din acești trei, dacă tu îl numești numai pre El, este D-zeu unul. Si éráși, étă singurul D-zeu etern, bogat și îndestulat în divinitate, de îndată ce cuvântul înséamnă trei. . S'ar putea numéra trei deī, aceī cariī i-ar despărți saū timpul saū cugetarea, saū domnia, saū voința; cariī prin urmare, în loc de a ti id-nticiī într'olaltă, ar fi între ei în o luptă necontenită. Dar în Treimea pē care o mărturisesc eū este numai una și aceeași putere, una și aceeași cugetare, una și aceeași glorie, una și aceeași stēpânie, care nu jignește nici de cum unitatea, căria glorie supremă constă în armonia unică a divinității (1).“

---

(1). Operele St. Părinți III p. 315 și 115; VI, 224.

§ 32. Divinitatea Părintelui.

Divinitatea primei persoane a sântei Treimi nu fu contestată nici odată, chiar nici de către eretici, cari negă divinitatea celorlalte două persoane. Și nimic mai natural decât acesta; căci este cu neputință omului de a nu recunoaște o divinitate, dora numai dacă cum-va va fi lipsit de minte (Ps. XIII.); și divinitatea Părintelui este represintată în Sânta Scriptură așa de lămurit, că nu mai rămâne nici cel mai mic motiv de îndoială, nici incertitudine. Insuși Iisus Christos. Mântuitorul nostru, numește pre Părintele său D-zeu: „Așa a iubit D-zeu lumea, în cât și pre Fiul său cel unul născut l-a dat, ca tot cel ce crede întru el să nu pérá, ci să aibă viața vecinică“ (Ión. III, 16); singurul D-zeu adevărat: „Și acesta este viața de veci, ca să te cunoscă pre tine unul adevăratul D-zeu și pre carele l-ai trimis pre Iisus Christos“ (Ión. XVII 3); Domnul ceriului și al pământului: „Multămescu-ți Tie Părinte, Dómne al ceriului și al pământului, ca ai ascuns acestea de cei înțelepți și pricepuți și le-ai descoperit pre ele pruncilor“ (Math. XI, 25).

Sânții apostoli numiañ éráși adesea pre Părintele D-zeu, ori începând mai fie-care din epistolele lor către credincioși cu aceste cuvinte: „D-zeu Părintele nostru să vă deie pace“ (Rom. I, 7; 1. Cor. I, 3; II Cr. 2, Gal. I, 3; Eph. I, 2; Phil. I, 2. Col. 1, 3 etc); ori îndemnându-i să laude cu o inimă și o gură pre D-zeu Părintele Domnului nostru Iisus Christos (Rom. XV. 6; Col. I, 12; III 17); unul D-zeu: „Pentru noi este numai un D-zeu, carele este Tatal tuturor“ (I Cor. VIII, 6; Efes. IV, 6); D-zeu bine-cuvântat: „Bine-cuvântat fie D-zeu și Părintele Domnului nostru Iisus Christos, Părintele îndurarilor și D-zeul milelor“ (II, Cor. I, 3; 1 Petr. I, 3; Efes 1, 3; etc).

Ar fi de prisos a mai aduce aici alte citațiuni ale Scripturii, spre a dovedi acest adevăr : Să ne mulțemim a observa, că profesând vechii dascăli ai bisericeii acésta, dădeau lui D-đeu diferite numiri espresive, ast-felū precum: D-đeu prin sine, D-đeu a tóte, Cel ce este preste tóte D-đeu⁽¹⁾, D-đeul tuturor, Părintele tuturor și creatoriul a tóte⁽²⁾. a tot puternicul, singur stěpânitor a tóte⁽³⁾.

§ 33. *Divinitatea Fiul. ă și consubstanțialitatea sa cu Părintele dovedită din S. Scriptura.*

Divinitatea Fiului lui D-đeu, a doua persónă a Sântei Treimi, precum și de-o-ființimea sea cu Tatăl, nu este mai puțin espiimată în sânta Scriptură. Textele sacre, care se rapórtă la acest subiect sunt de douě feliiuri : unele vorbesc direct despre divinitatea Fiului lui D-đeu, altele atestă divinitatea lui Iisus Christos, fiind însuși Fiul lui D-đeu, care a îmbrăcat ipostatic natura omenescă ; ar fi cu totul nefolositoriū a mai face aici o deosebire. In textele acestea, care sunt fórté numeróse, Scriptura atribue lui Iisus Christos, saū Fiului lui D-đeu tot ceia ce nu se póte cuveni decât adevěratului D-đeu.

I. Ea 'i atribue chiar numele de D-đeu ; il numește : 1. D-đeu : *La început era Cuvěntul și Cuvěntul era la D-đeu și Cuvěntul era D-đeu. Și era la început cu D-đeu*“ (Ión. I, 1, 2).

(1). Ἀυτόθεος (Origen In Ioan t. II n. 2. 3) ; κάθολος θεός (Euseb. Orat. panegyri, in H. E. X, 16) ; ὁ ἐπὶ πάντων θεός (Constit. Apostol. III, 17, Origen. Contra Cels. VI, 47 ; Basil. Epist. 38, n., 4).

(2). Θεός τῶν ὄλων (Clem. Strom. II, 9 : Euseb. II. E ; Xs 4 ; Athanas. Contra arian : „Orat. II, n. 75) ; Πάτηρ τῶν ὄλων ; (Iustin. apolog. I n. 45, 61, 63 ; Iren. Advers. Haeres. IV, 20, n. 1) : „Προηγῆς τῶν ὄλων (Iustin. Dialog. cum Tryph. n. 35, 56).

(3). Παντοκράτωρ (Polyeap. Smýrn. n. 14 ; Iren. adv. Haeres. I, 10 ; III. 6, n. 2) ; πανδυνατός ; (Clem. Strom. VII, 5 ; Euseb. demonstr. Evang. I, 5).

Aici cu adevărat, cuvântul se numește D-zeu ⁽¹⁾ în același înțeles cași D-zeu Părintele, cu care era El la început, în sensul propriu, prin urmare; apoi sub numele de *Cuvânt*, fără îndoelă se înțelege Fiul lui D-zeu, Iisus Christos; căci Evangelistul adaugă mai departe : „*Si cuvântul trup s'a făcut, și a locuit între noi, și am văzut gloria lui, ca gloria unicului Fiu al Părintelui; El a locuit între noi plin de dar și de adevăr . . . . căci legea prin Moisi s'a dat, era darul și adevărul au venit prin Iisus Christos*“ (Ibil. XIV, 17). 2-o D-zeu în trup : *Fară îndoelă mare este țâna acésta a dragostei, care s'a făcut arătată în trup, a fost justificată prin Spirit, a fost manifestată ângerilor, predicată nĂmurilor, sau înlume, primită în glorie*“ (1 Tim. III 16). Se vede lămurit de care D-zeu este vorba aici ⁽²⁾. 3-o Domn : *Noi avem un singur D-zeu, care este Părintele, din care toate își trag ființa lor și care ne-a făcut pentru El; și numai un singur Domn, care este Iisus Christos, prin care s'au făcut toate și prin care suntem noi*“ (1 Cor. VIII, 6; Comp. Math. XXII, 43 44); *Domnul gloriei* : „*De o ar fi cunoscut (înțelepciunea lui D-zeu) n'ar fi răstăgnit pre Domnul gloriei*“ (1 Cor. II, 8); *Domnul D-zeu* : „*Luafți aminte de voi și de turma pe carea Sântul Spirit v'a pus episcopi, ca să pasceți biserica Domnului D-zeu* (vers. slav.), *pe care o a câstăgat cu scump*

(1). În espreșiunea Evangelistului : θεός ἦν ὁ λόγος, trebuie a privi ca subiect pre λόγος (cuvântul), întru cât este precedat de articol și ca atribut θεός (D-zeu), care este fără articol; cași în cuvintele Mântuitorului : ἑσθὺν ὁ θεός, (Ión IV, 24); ὁ θεός (D-zeu), deși în locul al doilea este subiect și Πνεῦμα (Spirit) atribut.

(2). În versiunea latină, numită Vulgata, cuvântul D-zeu lipsește în textul acesta, nu se scie pentru ce; dar în original, adică în codicele grecești se află (Schol. Nov. Test. Graecae ad fidem: test. critie, vol II, p. 334, Lips. 1836) și ast-feliu era cetit textul acesta de către învățătorii vechi ai bisericei, precum Chrisostom (Homil in hunc locum), St. Vasilie (Epist. 261. Opp. t. III, p. 402 ed. Benedict), Dydim și alții.

sângele seü“ (Act. XX, 28). Sub numele de Domnul D-*deu*, care a câștigat biserica cu propriul seü sânge nu se pöte înțelege altă persönnä divină, decât numai Fiul (1). 4-o D-*deu* adevărat : „Scim, ca Fiul lui D-*deu* a venit și ne-a dat înțelepciune, ca să cunöscem pre D-*deu* adevărat și ca să fim în cel adevărat, în Fiul seü Iisus Christos ; acesta este adevăratul D-*deu* și viața eterna“ (1 Iön V, 20). Se pare cu neputință a mai dori o mărturie mai constrângătoare decât acesta. Aici apostoiul numește pre Iisus Christos, adevăratul Fiü al lui D-*deu*, prin urmare fiü în sensul propriü, și nu în sensul figurat ; fiü natural, născut din esența Parintelui, și nu adoptat numai prin har. El îl numește tot odată adevăratul D-*deu*, precum însamnă pronumele indicativ *ὁ θεός*, care fără nici o îndoelă trebuie să se rapörte la subiectul cel mai apropiat, și-l numește astfel precum puțin mai 'nainte a numit D-*deu* adevărat pre D-*deu* Părintele (2). 5-o D-*deu* mare : „Darul lui D-*deu*, Mântuitorul nostru, s'a aratat tuturor ömenilor și ne-a învêțot, ca lepädând necurația și patimele lumești, să viețuim cu cumpatate în vécül de acum cu dreptate și cu curatie, fiind tot-déuna în așteptarea fericirei ce sperăm și a venirei gloriose a marelui D-*deu* și Mântuitorul nostru Iisus Christos (Til. II, 11, 13).

Calificațiunea de D-*deu* mare aparține aici lui Iisus Christos și nimäruï altuia ; acesta se vede aratat chiar din construcțiunea frasei în textul original (3) și din sensul cuvên-

(1). Textul dintëiü din cele citate fu întrebuintat de Chrisostom contra arianilor (Hom. V. Contr. Anom.) ; St. Atanas. (De decret. Nic. Synod.) ; St. Cyril (Thesaur lib. IX) ; al doilea și al treilea fură eräși de st. Cyril (Thesaur. lib. XXXII).

(2). Textul acesta e citat în același text de st. Vasilie (Op. st pär. VII, 45) și de st. Cyril (initio dialog. IV).

(3). Căci în grecește înainte cuvintelor : Τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν (Marelui D-*deu* și Mântuitorul nostru), este numai un articol, și prin urmare aceste două denumiri se rapörtă nu-

tărei, care face lămurit alusiune la retribuțiunea viitoare și la glorioasă venire a lui D-zeu așteptat de creștinii; deci, după alte locuri ale Scripturii: „Părintele nu judecă pe nimene, ci a dat Fiului totă puterea de a judeca, (Ión. V, 22); și în adevăr, că Fiul va veni odată întru gloria sa, ca să judece viii și morții, precum mărturisește singur în mai multe părți (Math. XXIV, 3, 43; Marc. XIII. 3, 33; Luc. XVII, 32, 37). Acésta se vede și din confruntarea acestui loc cu vers. 10 al aceluiași capitol, unde Apostolul numește pre Iisus Christos D-zeu mântuitorul nostru: „Ca învățătura Mântuitorului nostru D-zeu să se laude de toți“ (1) (Tit. II. 10). 6° D-zeu bine-cuvântat; enumărând deosebitele prerogative ale Ebreilor, Apostolul dice între altele, că lor li s'a dat adopțiunea Fiilor lui D-zeu, gloria sa, alianța sa, legea, cultul și promisiunile séle; că *patriarchii sunt părinții lor*, și că, *chiar din ei, după trup, a eșit Iisus Christos, care este D-zeu mai presus de toate și bine-cuvântat în toate vécurile*“ (Rom. IX, 4, 5). La cine se rapórtă aceste cuvinte? La Iisus Christos negreșit, și nu la D-zeu Părintele, precum se vede acésta chiar din forma frazei; espreșiunea, care este mai presus de toate (*ὁ ὢν ἐπὶ πάντων*) însemnă necontestabil subiectul, care precede, adecă Iisus Christos în trup; acésta se vede și din contest; după ce a dis, că Christos este din Iudei numai *după trup*, Apostolul dispune naturalminte a aștepta împlinirea ideei, adecă din cine a eșit Iisus Christos afară de trup; acésta resultă în fine din scopul cuvântării: Apostolul arată unul din privilegii, chiar ea cel mai important al poporului ales, ori-

mai la persóna lui Iisus Christos Ἰησοῦ Χριστοῦ. Dar dacă numele *Marelui D-zeu* ar îndigeta-o persónă, și acel-lalt Mântuitorul nostru, o alta, atunci duple geniul limbei grecești, ar trebui să fie două articole, unul înaintea cuvintelor *D-zeu mare*, altul la Mântuitorul nostru.

(1). Cuvintele Apostolului (Tit. II, 33) erau înțelese despre Fiul, de către Atanasie (Lib. de communi essent. Patr. et Fili.); St. Vasil (oper. st. pár. VII, 176) și Cyril (Thesaur. lib. XXXIII).

ginea iudaică alui Iisus Christos după trup. Unde ar fi deci privilegiul, dacă Christos ar fi fost nu om ordinar, și dacă nu l-ar privi cuvintele din urmă : „*Care este D-zeu mai pre sus de toate și bine-cuvântat în toți vecii.*“ (1) Importanța locului acestuia este éráși necontestabilă : Iisus Christos se numește aici D-zeu mai pre sus de toate, adecă D-zeu suprem, întocmai așa precum se numește aiurea și D-zeu Părintele (Efes. IV, 6); el se numește *D-zeu bine-cuvântat în toate vécurile* (II Cor. XI, 31); în fine totul se termină prin cuvântul *amin*, care după întrebuițarea sa ordinară în Scriptură, confirmă séu sigiléză adevărul propus, și prin care însuși Apostolul termină în altă parte o asemenea doxologie în onórea singurului D-zeu adevărat, în opunere cu deii falși ai păgânismului, carora se dádea „închinare și cult dumnezeesc, în loc de a se da Creatorului care este bine-cuvântat în toți vecii, amin“ (Rom. I. 25).

II. Sânta Scriptură atribue lui Iisus Christos natură séu esență divină, egalitate perfectă și consubstanțialitate cu D-zeu Părintele.

Natură divină. Aci se rapórtă mai ales doué expresiuni ale St. Apostol Paul : întâia în epistola sa către Coloseni : „*Tóta plinirea Dumnezeirei locuește întru el (Iisus Christos) trup-ește*“ (II, 9), unde natura lui D-zeu este atribuită în totul lui Christos (comp. Rom. I, 20); a doua, în epistola către Filipeni : „*Să fie în voi același cuget, care era și în Iisus Christos, care în chipul lui D-zeu fiind, n'a socotit ca o răpire a fi în tocmă cu D-zeu; ci s'a micșorat pre sine, luând chip de serv, făcându-se în asemănarea óme-nilor; și aflându-se la chip ca omul, s'a umilit pre sine,*

(1). Aceste cuvinte sură raportate Fiului de Ireneu (Contr. Haer. III, 18); Tertulian (Contra Prax. 13 și 15); Atanasie cel Mare (Contr. Arian, orat. 2 și 5); Gregorie Nyssanul (Contr. Eunom. lib. X); Ambrosie (De Spiritu S. I, Cap. 3; De Fide, Cap. 6); Augustin (De Trin. II 13) etc.

facându-se ascultătorii până la morțe, și morțe de cruce“ (II, 5-8). Aici expresiunile : *în chipul lui D-zeu fiind* (ἐν μορφῇ τοῦ θεοῦ ὑπάρχων) și *a fi în tocmă cu D-zeu* (τὸ εἶναι ἴσα θεῷ) sunt în adevăr opuse acestora : *chip de serv luând* (μορφήν δουλοῦ λαθῶν), *întru asemănarea omenilor facându-se* (ἐν ὁμοιωματι ἀνθρώπων γενόμενος). Dar, fiind că aceste din urmă exprimă evident în Iisus Christos natura ominescă, cele dântăi trebuie să exprime în El natura divină (1). Pe lângă aceea, Apostolul dă a înțelege, că Iisus Christos, având chipul lui D-zeu, nu credu o usurpare (οὐχ' ἀρπαγμαὸν ἡγήσατο) a fi egal cu D-zeu; urmază de aici, că această egalitate îi aparține de drept, adecă prin natură. Apostolul dice în urmă, că Iisus Christos s'a micșurat pre sine, luând chip de serv; de unde rezultă că prin natură sa nu este servitoriul lui D-zeu, nici creatură, ci însuși D-zeu. Almintrelea de ce s'ar fi înjosit, micșurat?

Perfectă egalitate cu D-zeu Părintele : „Părintele meu până acum lucră și eu lucrez“ (Ióα, V. 17.) „Tot ceia ce face Părintele, face și Fiul asemenea“ (Ibid. 19). „Precum Părintele învieză morții și le dă viață, așa și Fiul dă viață cui 'r place“ (Ibid. 21.) „Precum Tatăl are viață întru el, așa a dat și Fiului viață să aibă întru El, (Ibid. 26). „Oile mele.... mă urmază; eu le dau viață eternă, și ele nu vor peri nici odată, și nimenea nu le va răpi din mâinile mele. Ceia ce mă-a dat Părintele mai mare decât toate este, și nimeni nu-l poate răpi din mâna Tatălui meu“ (X, 27-29). „De m'ați fi cunoscut, ați fi cunoscut și pre Tatăl meu, și-l veți cunoște îndată și l'ați vedut“ (2)“ (XIV 7).

(1). Afirm, dice St. Vasilie, că expresia : „a fi în chipul lui D-zeu“ (Phil II, 6) are aceeași putere, ca și a fi în esența lui D-zeu“. Caci, precum : *luând chipul robului* (Ibid 7) însemnă că Domnul nostru se născu în esența naturei omenești, ast-felii și : *a fi în chipul lui D-zeu*, arată proprietatea esenței lui D-zeu. (Oper. St. Păr. VII, 45).

(2). St. Cyril al Alexandriei întrebuințază toate locurile acestea,

Consubstanțialitate cu D-deu Părintele. Ecă și dovedile chiar în cuvintele Mântuitorului. Mai ânteiu : „*Eū și Tatăl una suntem*“ (X, 30); înțelesul, îl cunoșcem acum (1). Apoi : „*Cel ce mă vede pre mine vede și pre Tatăl . . . Eū sunt întru Tatăl și Tatăl întru mine este*“ (XIV, 9-11); éráși s'au esplicat (2). După aceia : „*De m'ați cunoșce pre mine, ați cunoșce și pre Tatăl*“ (VIII, 19; Comp. XIV, 7); presupune numai decât consubstanțialitatea Părintelui și Fiului (3). În sfârșit : *Tóte câte sunt ale mele ale tale sunt, și tóte ale tale ale mele*“ (Ión XVII, 10). „*Tot ce are Tatăl al meū este*“ (XVI, 15); acest cuvânt presupune același adevér (4).

spre a dovedi egalitatea Părintelui și Fiului. (Despre sânta și viū făcétorea Treime, cap. 12 și 13; Lect. cr. 1847, III, 23-26). Aceste cuvinte ale Sântului părinte merită éráși a fi citate : Domnul Iisus Christos ne anunță însuși acéstă egalitate în alt loc, când dice : „*Eū sunt ușa, prin mine de va intra cine-va se va mântui*“.. (Ión. X, 9). Și aiurea : „*Nimene nu póte veni la mine de nu-l va trage pre el Părintele meū, carele m'a trimis*“ (Ibid. VI, 44); de unde vedem că, precum Părintele conduce Fiului sufletele alese de asemenea și Fiul le conduce Părintelui. Unde este deci acea supunere de sclav de care vorbesc ereticii? Unde este acea servitute, convenabilă creaturei? Unde se vede inegalitate între puterea Părintelui și supunerea Fiului?

(1). Veđi mai sus § 27 și p. 232. nota 1.

(2). Ibid. și p. 213 nota 1.

(3). Veđi (observă st. Cyril de Alexandria), cum își arată singur consubstanțialitatea : „*Cel ce mă vede pre mine, vede pre Tatăl ; căci cel care nu e de o ființă nu descopere pre cel neconsubstanțial. Două ființi eterogene și streine una alteia nu se pot explica una pe alta ; dar dacă sunt de aceeași natura, cunoșcând pre una, cunosci și pre cea laltă*“ (Lect. Chr. 1847, III, 31). „*Dacă cine-va a recunoscut pre Fiul în esența sa, observă éráși Sântul Vasilie, a recunoscut și pre Tatăl, căci este scris : „de m'ați fi cunoscut pre mine și pre Tatăl meū ați fi cunoscut,*“ (Ión XIV, 7). Fiul este deci deoființă cu Părintele ; căci nimic necorporal nu póte fi recunoscut prin o ființă, care nu-î este asemenea,“ (Oper St. Păr. VII. 146).

(4). „*Veđi mai sus, pag. 215 not. 1*“. Dacă numai Fiul este creatura Tatălui, dice éráși St. Vasilie, și tóte cele-lalte sunt crea-

III. Scriptura atribuie lui Iisus Christos perfecțiunile lui D-zeu, adică :

Eternitate : *Adevèr, adevèr, dic vouè, mă 'nainte de Avraam sunt eu.* (VIII, 58). *„Și acum Părinte, prea-mărește-mă cu gloria, care am avut' o la tine înainte de a fi lumea.* (XVII, 5). Si mă lămurit încă : *Eu sunt alfa și omega, începutul și sfârșitul.* (Ap. I, 8; Comp. 12, 17, 18). *„Etă ce dice cel d'întăi și cel din urmă, care a fost mort și care este viu.* (Ibid. II, 8). *„Curând voi veni și am răsplătirea mea cu mine, pentru a da fie-căruea după faptele sale : Eu sunt alfa și omega ; cel d'ântăi și cel din urmă, începutul și sfârșitul.* (XXII, 12, 13).

Aseitate seü esistență prin sine. Pe lângă aceste din urmă locuri ale apocalipsei, care arătând eternitatea Fiului, indică și aseitatea sa, mă avem aceste cuvinte ale Mântuitorului : *„Precum Tatăl are viață întru sine, așa a dat și Fiului să aibă viață întru sine.* (Ión. V, 26).

Omnipresență. *„Nimenca nu s'a suit în ceriü decât numai cel ce s'a pogorit din ceriü, Fiul Omului carele este în ceriuri.* (III, 13). *„Orî unde vor fi doi seü trei adunați întru numele meü, sunt și eu în mijlocul lor.* (Math. XVIII, 20).

Nemutabilitatea. Sântul Apostol exprimă atributul acesta al Fiului lui D-zeu, când rapörtă la persóna sa cuvintele Psalmistului : *„Intru început, tu Dómnne, pământul ar întemeiat și lucrul mânilor tale sânt ceriurile. Acelea vor peri, érá tu remâi ; și toți ca un vestmènt se vor învechi, și ca pré o haină le veș schimba, și se vor schimba ; érá tu, a-*

---

tura Fiului, acel care dicea : „Tóte ale mele ale Tale sunt“, avea tot dreptul să dică așa ; dar după Eunomiu n'ar fi trebuit să adauge : și tóte ale tale ale mele (Ión. XVII, 10) ; căci Fiul însuși nu putea fi al seü. Se vede lămurit că el se esprima ast-teliü numai în vederea conformității sale cu Părintele și a esenței sale cu totul nedesparțită și aseminea cu esența Părintelui“ (Oper. St. Păr. VII, 161)

celași ești, și anii tăi nu se vor sfârși. (Ebr. I, 10-20) și mai de parte, în aceeași epistolă dice : *«Iisus Christos erit și asta-ți și va fi în veți.* (XIII, 8).

A tot știința. Este un atribut pre carele însuși Mântuitorul și-l însușește : *«Tote mi-au pus Parintele în mână, și nimene nu cunoște pre Fiul fără numai Tatăl, precum nimene nu cunoște pre Tatăl fără numai Fiul și căruca va voi Fiul să-i descopere.* (Mat. XI, 27; Ión X, 15). *«Și toate bisericile vor cunoște că eu sunt acel ce cerc inimile și rărunchii.* (Apoc. II, 23). I se atribue și de către Apostoli : *«Acum videm bine, că știți toate, și n'au trebuința să te întrebe nimene ; pentru aceia noi credem, că dela D-zeu ai eșit.* (Ión XVI, 30). *«Dómnne, tu știți toate, tu știți că te iubesc.* (XXI, 17). Séu : *«Iisus nu se încredea lor, pentru că cunoșcea pre toți, și n'avea trebuința, ca să mărturisescă cine-va despre om ; căci el cunoșcea ce era în om.* (II, 24, 25). *Intru dânsul toate tesaurile înțelepciunii și ale științei se cuprind.* (Col. III, 3).

A tot puterea. Oile mele glasul meu ascultă, eu le cunosc și ele mă urmăză, și eu le dau lor viața večnică, și nu vor peri în veți, și nimene nu le va răpi din mâna mea. Parintele carele mi li-a dat mai mare de cât toți este, și nimene nu le pôte răpi din mâna Parintelui meu. Eu și Tatăl una suntem. (Ión X, 27-30). *«El va schimba corpul nostru cel stricacios, că să-l facă asemenea cu corpul său glorios, prin aceeași putere, cu care pôte să-și supue toate.* (Fil. III. 21).

Gloria. *«De ar fi cunoscut (Înțelepciunea lui D-zeu) n'ar fi răstignit pre Domnul gloriei.* (1 Cor. II, 8; Comp-lac. II, 1).

IV. Sânta scriptură mai atribue lui Iisus Christos și acțiuni divine și putere preste tot ce există.

Fiul lui D-zeu este represintat : 1-ŭ *Ca creaioriu al lumii* *«Tote printr'ensul s'au făcut, și fără de dânsul nimic nu*

s'a făcut ce s'a jăcut, (Ión. I, 3). «Totul a fost creat prin El în ceriù și pre pământ, cele vëdute și nevëdute, orî Tronurile, orî Domniile, orî Stăpâniile, orî Puterile; totul a fost creat prin El și pñtru El, (Col. I. 16; Comp. Hebr. I, 2, 10).

2º. Ca providență : «El este înainte de tôte și tôte subsistă prin El, (Col. I. 17). «El susține tôte cu puterea cuvântului său, (Ebr. I, 3).

3º. Ca făcënd minunî, prin propria sa putere : «Precum Tatăl învieză morțî și le dă vieță, ast-feliù și Fiul dă vieță cărui place, (Ión. V, 21) «Și celor ce vor crede, aceste minunî vor urma; întru numele meu dracî vor scôte, în limbî nouă vor grăi, preste șerpî vor calca, și de vor bea ceva de mörte, nu-î va vëtäma pre ei; preste bolnavî mâniale își vor pune și bine le va fi, (Marc. XVI, 17, 18).

4º, Ca Domn a tote, Regele regilor, Domnul domnilor : «D-șeu a vestit cuvântul său fiilor lui Israel, împărtașindu-le pace prin Iisus Christos, care este Domnul tuturor, (Act. X, 36; Comp. Iuda. 4). «Ei se vor lupta contra Mielului și Mielul îi va învinge, pentru că el este Domnul domnilor și Regele regilor, (Apoc. XVII. 14), «El purta scris pre vestmântul său și pe cõpse : „**Regele regilor și Domnul domnilor**“ (XIX, 16).

V. In fine Scriptura atribue lui Iisus Christos închinare, care se cuvine numai lui D-șeu. Așa ea poruncește în genere : Că toți să cinstesca pre Fiul, precum cinstesc pre Tatăl, și declară că cel ce nu cinsteste pre Fiul nu cinsteste nici pre Tatăl cel ce l-a trimis, (Ión. V, 25). Ea ordonă în particular, ca se credă în Fiul : «Lucrul lui D-șeu este, ca să credeți în cel ce l'a trimis, (Ión, VI, 29). «Porunca ce ni-a dat este, ca să credem în numele Fiului său Iisus Christos, (1. Ión. III, 23; Comp. Ión, III, 18; VI, 40; Act. XVI, 31 ;

XX, 21). Să se încredă pre Dênsul : *Să nu se tulbure inima voastră. Credeți în D-zeu și în mine credeți.* (Ión. XIV, 1).
 • *Acestea am dis vouă, ca să aflați pace întru mine : mari su-părări veți avea în lumea acésta ; dar încredeți-vă în mine că eu am biruit lumea.* (XVI, 33). Paul Apostolul lui Iisus Christos, din ordinul lui D-zeu, Mântuitorul nostru, și al lui Iisus Christos, Speranța noastră... (1. Tim, I, 1; Comp. Mat. XII, 21; Col, I, 27). Să-l iübescă : *«Dacă cine-va nu iubește pre Domnul nostru Iisus Christos, să fie anatema, maranatha»* (1 Cor. XVI, 12; Ión XIV, 23). Să-l chieame în rugăciuni : *«Tot ce veți cere dela Părintele meu întru numele meu voiă face, pentru ca Părintele să se prea-mărescă întru Fiul. De-mă veți cere ce-va întru numele meu, voiă face.* (XIV, 13, 14).
 • *Adevăr, adevăr, dic vouă, de veți cere ceva dela Tatăl întru numele meu, El vè va da.* (XVI, 23). Să i se închine : *«Când întroduse pre Fiul său cel întâi născut în lume, dise : Să i se închine toți ângerii lui D-zeu.* (Ebr. I, 6). Apostolul voește, *«că întru numele lui Iisus Christos tot genunchiul să se plece al celor cerești, al celor pământestii și al celor de desubt, totă limba să mărturisescă, că Domnul Iisus este în gloria lui D-zeu Tatălui său.* (Fil. II, 10, 11). In fine să-l mărturisescă : *«Oră cine va mărturisi, că Iisus este Fiul lui D-zeu, D-zeu rămâne întru el și el în D-zeu.* (1 Ión. IV, 15).
 • *Dacă mărturisești cu gura, că Iisus este Domnul și dacă crești cu inima, că D-zeu l-a înviat din morți, te vei mântui ; căci trebuie a crede cu inima, pentru a fi justificat și a mărturisi credința sa prin cuvintele sele pentru a fi mântuit.* . . . (Rom. X, 9, 10).

Este adevărat, că în sânta Scriptură sunt locuri, care la prima privire nu se împacă cu învățătura despre divinitatea Fiului lui D-zeu și a egalității sele cu Părintele, și de care s'au și servit ereticii tot-déuna, pentru a combate divini-

tatea Mântuitorului nostru; dar aici trebuie să ne amintim, că după sânta Scriptură, Iisus Christos nu este numai D-zeu, ci El este tot odată și om; că în calitatea sa de D-zeu a priimit ființa Părintelui și prin urmare, deși de o ființă cu El este deopotrivă cu el; El este, după raporturile sële personale, Fiul Părintelui, ocupând al doilea loc în ordinea persónelor Sântei Treimi; că în fine în calitatea sa de Răscumpărătoriu al ómenilor *în zilele trupului sęu*, precum ęice Apostolul, el fu într'o stare de înjosire voluntară (Ebr. V, 7; Fil. II, 6-8), bine-voind a lua asupra sa pęcatele nóstre, a se face însuși pre Sine blestem pentru noi (Gal. III. 13), și a împlini cu credință voința Părintelui, care l-a propus, ca să fie sacrificiu de împăcare prin credință întru sângele sęu. . . (Rom. III, 25). Din claritatea acestor idei vom găsi ușor înțelesul locurilor Scripturei, pre care le aduseră eterodoxii în tot timpul în contra dogmei divinităței Domnului Nostru Iisus Christos. Așa, de exemplu, când ęicea : *Fiul nu póte să facă de la Sine nimic decăt numai aceia ce vede la Tatăl*, (Ión V, 19), Mântuitorul nostru ó ęicea acęsta în virtutea raportului sęu personal cu Părintele, de la care și cu care are nu numai unitatea esistenței, dar și unitatea voinței, acțiunei, puterei; și prin aceia, firește, că tot ce face El, face tot-déuna prin Tatăl și cu Tatăl, și fară de El nu póte face nimic. ⁽¹⁾. Când ęicea : *Tatăl meș mă mare decăt mine este*, (XIV, 28), ęicea

(1). „Ar fi cu neputință și contradicętoriu, că Fiul să creeze ceva ce nu crează Tatăl. Căci tot ce are Tatăl este al Fiului, pre um și ceia ce este al Fiului este al Tatălui. Decí nu este nimic care să fie propriu unuia din Ei; căci totul este al Lor în comun; chiar esistența în Ei este comună și demnă de o adorațiune egală, cu tóte că esistența Fiului provine din Părintele“. (St. Gregor. Serm. 30; Oper. St. Părinți III, 88). Aceiași idee se află în St. Ión Damascen (Espunerea cred. ort. lib, I cap. 13, pag. 45, 46 și cart. IV cap. 18 p. 274).

acésta având în vedere raportul său personal cu Părintele, care este principiul său ⁽¹⁾, în vederea umanității sêse, care este încontestabil inferiôră divinității ⁽²⁾. Când dicea : *«Mă suiū la Tatăl meu și Tatăl vostru, la D-zeul meu și D-zeul vostru.»* (XX, 17), vorbea așa și ca Fiū al lui D-zeū și ca om ; căci D-zeū este Părintele său prin natură, și a devenit D-zeul său prin economia evangelică, întru cât Fiul a luat asupra sa natura omenescă, pe când din contra față cu noi, D-zeū este Părinte numai prin har, dar el este stăpân și D-zeū prin natură, ⁽³⁾. Când dicea : *«Era despre ziua aceea și césul nimeni nu scie, nici ângerii din ceriuri, nici Fiul, ci numai Tatăl.»* (Marc. XIII, 32 ; Math. XXIV, 36), era orî cu privire la omenirea sa, la starea sa înjosită de bună voie ⁽⁴⁾,

(1). „Aici cuvintele măi mare sunt cu privire la causă. Intru cât originea Fiului este în Părintele, acesta este măi mare, ca autoriū și principiū al Fiului. De aceea a dis Domnul : *Părintele este măi mare decât mine.* Dar ce însemneză cuvântul Părinte, dacă nu că el este cauza și principiul a ceea ce s'a născut din El ? “ (St. Vas. fib. Contr. Eunom ; Oper. St. Păr. VII, p. 56). Așa vorbesc st. Gregorie (Oper. st. Păr. III p. 85) ; Părinții sinodului din Sardica (apud Teodoret. H. E. II, cap. 8) ; st. Chrisostom (Homil. LXXXV in Ioan ad cap. 14 vers. 29) ; st. Epitanie (Haeres. 69) ; st. Isidor Pelusiotul (lib. III. Epist. 334) ; st. Ión Damascen (Esp. cred. ort. I, 8 p. 23).

(2). „Când dice“. *„Tatăl meu, care m'a trimis, este măi mare decât mine“* (Iôr XIV 28), el numește pre Tatăl măi mare decât El, pentru că s'a făcut om ; dar ca Cuvânt al lui D-zeū este egal cu El“ (St. Atanas. serm. despre întruparea Cuvântului lui D-zeū contra arienilor ; Lect. Crest. 1840, III, 171-172) ; St. Ambrosie esplică locul acesta tot așa (De Fide III, cap. 4) ; așa și st. Cyril (In Ioan. lib. X) ; Augustin (De Trinit. Cap. 7, 9, 11) ; și papa Leon (Epist. ad Flav. Cap. 4), etc.

(3). Veđi St. Atanasie, Cuv. contr. arienilor (Lect. crest. 1840 III, 178) ; aceiași ideie se află și la Cyril Ierusalimitenul (Catech. XI, n. 19, p. 200) și în st. Grig. Teol. (Op. st. p. III. p. 86).

(4). Veđi St. Grig. Teol. (Op. st. Păr. III, 94). Așa vorbesc : St. Atanasie (contr. Arien. lib. VI) ; Eustațiu al Antiohiei (contr. Arian. lib. VI) ; Cyril al Alex. (Dialog. lib. VI) și alții.

orî cu privire la planul economiei mântuirii, creștând de ne folositoriu a descoperi omenilor timpul judecării (1). Când ȳice : *„Părintele meu, de este cu puțință, trecă paharul acesta de la mine ; dar nu precum voesc eu, ci precum tu,* (Math. XXVI, 39). El manifestă în persóna sa două voinți : voința omenescă, care, din cauza slăbăciunei trupesti, cerea să se îndepărteze suferința, și voința divină, care în totul identică cu aceea a Tatălui, era gata de a primi patima și mórtea (2). Când în fine, pre cruce chiar striga : *„D-zeul meu, D-zeul meu ! căci n'a lăsat !* (Mat. XXVII, 46), negreșit că în numele nostru, pentru că nu suferea pentru El, ci pentru noi ; nu El era părăsit de D-zeu Părintele (era chiar cu neputință din cauza unității și nedespărțirei naturei), ci noi, pentru cari s'a suit pe cruce, ca să ne împace cu D-zeu (3). Din același punct de vedere, ȳice Sântul Grigorie Teologul, trebuie a privi éráși ceia ce se ȳice de Fiul : *„Că el s'a învățat ascultarea din cele ce a suferit,* și strigarea sa, și lacrimile și cererile séle, și rugămintele, și supunerea sa umilită. (Ebr. V, 7, 8). Tóte acestea s'aú sevêșit în numele nostru și se concentrăză minunat în persóna sa divină. El însuși ca Cuvânt, n'a fost nicî supus, nicî nesupus (supunerea și nesupunerea fiind faptul celor inferiori și subordinați, și aceia se atribue celor buni, érá acésta celor răi) ; *dar ca chip de rob* (Fil. II, 7), El se înjosește la nivelul tovarășilor séi-de serviciu.

(1). „Prin cuvintele“ : „nicî ángerii“, ȳice st. Chrisostom, Iisus Christos învătă pre discipulii séi că nu trebuie să caute a ști aceia ce nu știú ángerii. Prin cuvântul : *nicî Fiul*, El îi oprește și de a ști și de a-l măi întreba, etc. (Hom. 76, despre Evang. St. Matei n. 1, 2) ; St. Vasilie (Oper. Sânt. Păr. VII, 166).

(2). Veđi St. Atanasie (Cuv. contr. Arien : Lect. Chr. 1840, III, 207).

(3). St. Greg. Teol. (Cuv. 30. Oper. st. Părinți III, 82, 83 ; st. Atanasie (Cuv. contr. Arien. ; Lect. crest. 1840, III, 169-170) ; st. Ión Damasc. (Esp. cred. ort. lib. IV, cap. 18, 278).

și slugilor; El se învestește cu o asemănare streină, luând asupra sa și represintănd tot ce este al meu, pentru a concentra în persóna sa tóte greșalele mele morale, precum focul topește céra, séu sórele vaporii páméntului, și pentru a mă face, prin unirea mea cu El, participătoriu de ceia ce-í este propriu Luí (1).

După ce s'a arătat ast-feliu mijlocul de a îninterpreta într'un sens cu adevérat religios acele din locurile Scripturei, care se pare la prima vedere, că ar contrađice doctrina divinității Fiului, și s'aú esplicat cele mai grele, credem de prisos a mai examina pre tóte cele-lalte, care presintă infinit mai puțină dificultate (2), și trecem a căuta confirmarea acestei învățături în alt isvor al teologiei ortodoxe.

§. 34. *Divinitatea lui Iisus Christos și consubstanțialitatea sa cu Părintele, dovedite prin St. tradiție.*

Biserica veche a lui Christos, conservătoare a adevératei tradițiunii apostolice, mărturisi, fără nici o îndoélă, în cele trei vécuri dinteiu ale erei nóstre, divinitatea Fiului lui D-đeú. întocmai așa precum fac și astă-đi creștinii ortodocși. Observăm, că și aici, ca și în învățătura despre treimea persónelor în D-đeú, n'avem trebuință de a urma firul tradițiunei mai departe, decât până în vécul al patrulea, adecă după sinodul ánteiú ecumenic, din care timp, chiar după mărturia eterodocșilor, învățătura despre divinitatea lui Iisus Christos a esistat tot-déuna în biserică.

(1), Cuv. 30. Oper. st. Păr. III, p. 83.

(2). Aceste locuri deosebite sunt discutate pe larg în St. Atanasie (Cuv. contr. arien); St. Vasilie (Cart. 4°. Contra Eunom.; Oper. Sânt. Păr. VII, p. 144-178); St. Gregor. (Cuv. 29 și 30, Op. st. păr. III, 72-95) și cei-lalți părinți, cariú aú scris contra arienilor St. Ión Damasc. dá éráși regule pentru îninterpretarea locurilor de feliu acesta (Esp. cred. ort. cart. IV, Cap. 18; Terminii întrebuințați relativ la Christos).

Doveđile despre credința bisericeii din vécurile dintéii în divinitatea lui Iisus Christos sunt de doé feliiuri : unele se pot numi *interne*, altele *externe*.

La dovedile interne aparțin : 1° *Simbólele seéu márturisirile de credință întrebuințate în biserică până la sinodul din Nicea*. În unele din ele, ideia despre divinitatea lui Iisus Christos este exprimată numai în puține cuvinte ; așa, bună oră, în simbolul numit *Apostolic* : *Cred . . . și în Iisus Christos, unicul seéu Fiú, Domnul nostru*. Dar în schimb se arată aiurea cu tóte amărúnțimele și claritatea dorită. Așa, în márturisirea de credință anexată la constituțiunile apostolice, Iisus Christos se numește : *Fiul unic al lui D-đeú, cel ántéii náscut de cât tóte creaturile, mái 'nainte de veci, dupá bună-voința Tatálui, náscut, nu facut* ; în simbolul bisericeii din Ierusalim el se numește : *'Fiú unic al lui D-đeú, náscut din Parintele mái 'nainte de veci, adevérat D-đeú prin care sunt tóte* ; în acel al bisericeii din Cesarea : *'Cuvéntul lui D-đeú, D-đeú din D đeú, náscut din Parintele mái 'nainte de toți vecii* (1) ; în al Sántului Grigorie Taumaturgul, întrebuințat dílnic de către Biserica din Neocesarea, spre învătătura poporului : *'Fiú unic al uniculú D-đeú, D-đeú din D đeú . . . Tarie producétóre a tuturor ființelor create . . . nemuritoriú din cel nemuritoriú, etern din etern* (2).

2°. *Márturisirile de credință compuse, înainte de vécul al patrúlea, în sínódele seéu în numele pástorilor adunați*. De

(1). Veđi § 28.

(2). Veđi simbolul și istorisirea St. Grigorie Nysanul la finea *confesiunei ortodoxe catolice și apostolice a bisericeii de résánt*. ; St. Grigorie (Taumaturgul), díce istoricul, a lásat în manuscris, o învătătură divină (Simbol), moștenire prețiosă succesorilor. Poporul ce locúea în partea aceia, scoțénd în fie-care dí învătătura sa din isvorul acesta, a rémas până acum strein de orí ce eresie (Ibid. p. 232-233, M. 1838).

esemplu, mărturisirea de credință a păstorilor bisericei din Alexandria, espusă în scrisoarea lor către Paul Samosaténul, care nega divinitatea Mântuitorului. «Mărturisim, scrieau ei între altele, pre chipul lui D-zeu, Cuvântul seü și înțelepciunea sa, ca Fiü al lui D-zeu, și adevărat D-zeu, ca una și aceeași persónă eternă, unul și același ipostas. Acésta nu pöte fi la ómenü; căci cuvântul, înțelepciunea, puterea și imaginea omului sunt atribute ale séle; ele nu există prin sine înseși, și fie-care din ele nu este nici om, nici fiul omului. . . din contră, chipul lui D-zeu, Cuvântul, care există împreună cu el, este D-zeu și Fiul lui D-zeu, Cuvânt hipostatic (*ἐν ὑπόστατος Λόγος*) adecă avënd un ipostas deosebit de al Părintelui. Așa mărturiseau însuși sântii Părinți, așa ne-aü învățat și pe noi a mărturisi și a crede. . . Si măi departe: «Pentru ce numești tu pre Christos om perfect și nu D-zeu adevărat, obiect de adorațiune a tötă creatura, împreună cu Părintele și cu Sântul Spirit? . . Este D-zeu nevedüt, care s'a facut vedüt; căci D-zeu s'a arătat, s'a manifestat *în trup* (1 Tim. III, 16). Născut din femeie este același, pre carele D-zeu Părintele l-a născut din pânțece măi 'nainte de Lucéfăr. (Ps. CIX, 4). . . Este Domn prin natura sa și cuvântul Părintelui, prin care Părintele a creat tóte; și Sântii părinți îl numesc consubstanțial cu Părintele. . . Căci învățătura ce ne-o dau ei în privința acésta, este tot aceia ce ne-o dau și despre D-zeu (1). Ast-feliü este și mărturisirea de credință, espusă în epistola sinodului de Antiochia (269) contra aceluși eretic: «Am creüt că trebuie să espunem în scris credința, pe care am primit'o de la început, care ne-a fost transmisă și s'a conservat până aeum în sânta biserică de a tötă lumea: moștenire prețioasă a prea

(1). *Bibliot. vet. Patr. T. I. p. 273-278, Paris, 1624, și Lect. cr. 1840. IV, 10, 12, 14.*

fericiților apostoli, martori vădători și ministri al Cuvântului (Luc. I, 2), și care s'a vestit în lege, profeți și Noul Testament. Étă acéstă credință : D-*deu* este necreat, unic, etern, nevedut. . . Fiul său, pe care-l cunoscem din Vechiul și Noul Testament, îl mărturisim și îl predicăm ca născut, Fiul unic, imagina nevedutului D-*deu*, *ânteiu* născut decât tóte creaturile (Col. I, 15) ; ca Înțelepciune, Cuvânt și Putere a lui D-*deu* (1 Cor. I, 24), ce există din tótă eternitatea ; ca D-*deu*, nu prin presciință, ci prin natură și ipostas, Fiiul lui D-*deu*. Dară orî cine negă că Fiiul lui D-*deu* să fi fost D-*deu* chiar înainte de creațiunea lumii, și pretinde că a recunósce pre Fiiul lui D-*deu* ca D-*deu*, este a admite doi D-*deu*, îl considerăm ca afară de legea bisericeii, și tóte bisericele catolice sunt în unire cu noi în privința acésta. . . Si tóte Scripturile înspirate represintă pre Fiul lui D-*deu*, ca însuși D-*deu*. (1).

3°. *Escomunicările pronunțate de biserică contra ereticilor, cari respingeañ divinitatea Fiului lui D-*deu*, său a lui Iisus Christos, și anume contra lui Cerint, Ebion, Teodot, Carpocrat, Paul Samosaténul, în fine Ariu și toți aderenții lor* (2). În tóte împrejurările acestea credința bisericeii însăși în divinitatea Fiului lui D-*deu* se exprimă în modul cel mai precis și mai solemn.

4°. *Cuvintele unor păstori și dascăli ai bisericeii vechi*. Ast-feliu pîntre acei ce fură contimpuranî apostolilor, Sântul Clement al Romii, în *ânteia* sa Epistolă către Corintenii, aprobând purtarea lor precedentă le amintește că pe atuncî ei aveañ suferințele lui D-*deu* statornic înainte ochilor (3) ;

(1). Collect. concilior. Labbei t. I. p. 844, Paris 1671, și Lect. or. 1840; I, 238. 239; 241.

(2). Veđi mai sus, veđi și Irineu, Contr. Haeres. III. cap. 19; Euseb. H. E. V. Cap. 28, 315.

(3)... Τοις ἐφοδίοις τοῦ θεοῦ ἀρχοῦμενοι καὶ προσέχοντες τοῖς λó-

și începe a II-a Epistolă a sa îndemnându-î ast-feliu : «Fraților, trebuie să considerați pre Iisus Christos ca D-zeu, ca judecătoriu al celor vii și al celor morți (1). Sântul Ignatie Teoforul îl numește câte-odată, în Epistolele sale, D-zeu, D-zeu întrupat, făcut om, Cuvânt al lui D-zeu, etern și Fiul al lui D-zeu prin Dumneșeire (2); el numește sângele său, sângele lui D-zeu și exprimă dorința de a imita pre D-zeul său în suferințele sale (3). Un discipul al Apostolilor, care a ascuns numele său, se exprimă ast-feliu vorbind de D-zeu : «El a trimis ómenilor nu pre unul din servitorii sei, un ánger său un Domn, ci pre însuși architectul și autoriul tuturor lucrurilor (δημιουργὸν τῶν ὅλων)....., prin care totul s'a orînduit, determinat, și de care depinde totul; .... El l-a trimis precum ar face un rege trimetînd un rege pre Fiul său; El l-a trimis ca D-zeu (ὡς θεὸν ἐπέμψεν), (4). Sântul Policarp îl numește Fiul etern al Părintelui (5), cãruea se supune tot ce este în ceriù și pre pãmênt și pe care-l servesc tóte spiritele (6).

γοις αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐστειρισμένοι ἢτε τοῖς σπλάγγχοις, καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ ἦν πρὸ ὀφθαλμῶν ὀμῶν (1. Cor. cap. 2).

(1). Ἀδελφοί, οὕτως δεῖ ὑμᾶς φρονεῖν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς περὶ θεοῦ ... (II ad. Corint. n. 1).

(2). Se citește între altele în St. Ignatie : „Iisus Christos D-zeul nostru (ὁ θεός) a fost în sinul Mariei“ (Ad. Efes. n. 18. Conf. n. 19, 20). Este un singur D-zeu, care s'a manifestat prin Iisus Christos, Fiul său, care este cuvântul său etern“ (Λόγος ᾧδοος) (Ad. Magnes. n. 8).

(3). „Voi următori ai lui Christos, ați sevêrsit o faptă cuviincioasă, facendu-vê vii prin sângele lui D-zeu“ (Ἐν αἵματι θεοῦ) (Ad. Efes. n. 1) Ἐπιστρέψατε μοι μιμητὴν εἶναι τοῦ πάθους τοῦ θεοῦ μου. (ad. Roman. n. 14).

(4). Omul apostolic, cãruea aparțin aceste cuvinte, este cunoscut numai sub numele de autorul epistolei către Diognet, de unde am și luat... Vid. Epist. ad. Diognetum, Cap. 7 și II, in Opp. Patr. Apost. p. 312-314 și 320; Tubing. 1847.

(5). Epist. Smyrn. Eccl. de Marte. S. Polycarp. n. 14.

(6). ὧ ὑπετάγη τὰ πάντα ἐπουράνια καὶ ἐπίγεια. ὧ πάσα πνοή λατρεῖ.

Pintre dascalii vécului al doilea, sântul Iustin afirmă, că Iisus Christos este tot odată cel dintéiu născut al lui D-đeū și însuși D-đeū (1), alt D-đeū după număr și nu după putere (2) : El este care, în Vechiul Testament, s'a arătat sub numele de D-đeū, lui Abraam, Isăac și Iacob (Apol. I N° 63); divinitatea sa este evidentă în aceea, că este cu adevărat născut din D-đeū (Dial. cu Trif. cap. 125, 126); apoi el adaugă : «Acésta (acéstă naștere tainică) mi se atestă prin cuvântul Înțelepciuneii, care este D-đeū însuși născut de Părintele tuturor» (Ibid. Cap. 61). In fine adresându-se Iudeilor, el ție : «Dacă ați fi luat aminte mai mult la ceia ce ție Profetii, nu ați întârția a recunósce, că El (Iisus Christos) este singurul D-đeū și Fiul lui D-đeū necreat» (Ibid. Cap. 121). Tatian apărá în contra păgânilor realitatea veniréi pre pământ al lui *D-đeū în trup*, și numește figurat pre Sântul Spirit Servitoriul lui D-đeū, carele a pătimit (*διάκονον τοῦ πεπονηότος θεοῦ*) (3). Sântul Irineu, în cartea sa *contra eresiiilor*, după ce a numit pre Mântuitoriul singur D-đeū (solus Deus) (lib. III, cap. 8, n. 3), obseryă, că nimine nu se numește D-đeū, afară de D-đeū și Domnul a tóte și Fiul sėu Iisus Christos (III, 6, 21); că numele de D-đeū în înțelesul strict, nu fu dat nici odată ângerilor, și că chiar atuncii se adaugea tot-déuna câte ceva, ce făcea alusiune la imperfectiunea natureii lor (III. 6, 3. 5); că magii aduseră darurii lui Iisus Christos, privindu-l ca D-đeū (III, 9, 2), și că toți Profetii, toți apostolii și Spiritul chiar îl numesc, în înțelesul propriu, D-đeū, Domn, Rege etern, Fiú unic și Cuvânt întrupat (III, 19, 2). Meliton de Sardes, vorbind

(Epist. St. Policarp. ad. Philip. n. II).

(1). Ὁς καὶ Λόγος πρωτότοκος ὢν τοῦ θεοῦ καὶ θεὸς ὑπάρχει (Apolog. I, n. 63).

(2). θεὸς ἕτερος ἀριθμῶ, ἀλλ' οὐ γνῶμη. (Dialog. cum. Tryph. cap. 56).

(3). Tatian advers. Graec. n. XXI și XIII.

despre Christos, dice, că el este D-zeu și tot odată și om ⁽¹⁾ și adaugă despre creștini, că ei nu se închină petrelor, ci Cuvântului, care este D-zeu ⁽²⁾.

Pintre învățătorii vécului al treilea, Tertulian scrie, că Iisus Christos este D-zeu și Rege al tuturor, D-zeu din D-zeu, lumină din lumină, Fiū născut din esența seū substanța Părintelui și consubstanțial cu Părintele ⁽³⁾. El demonștră posibilitatea întrupărei lui D-zeu ⁽⁴⁾; pe urmă observă, că datoria creștinilor, este de a crede în D-zeu mort, și tot odată viu în vecii vecilor; și că nu mai suntem ai noștri, fiind rescumparați prin sângele lui D-zeu, al lui D-zeu răstignit ⁽⁵⁾. Clement Alexandrénul vorbește cu aceeași claritate de Cuvântul, care este tot odată D-zeu și om și isvorul a tot binele, despre D-zeu răscumparătorul, care în calitatea sa de D-zeu a prevăduț tóte dorințele nóstre ⁽⁶⁾, și ne dă învățatura acésta: „Omule, cređi în acela care este tot odată om și D-zeu, D-zeu viu, care a suferit și să i se închine ⁽⁷⁾”. Origen numește pre Iisus D-zeu ⁽⁸⁾, D-zeu și chipul nevăduțului D-zeu, care ne arată pre Tatăl (despre

(1). Apud Euseb. H. E. V. cap. 28.

(2). Apol. fragm. in chronic. Pasch. apud Galland s. I. p. 678.

(3). „Christus omnibus deus et Dominus est“ (advers. Iudaeos. cap. 7). „De deo deus, ut lumen de lumine accensum“ (apolog. Cap. 21). „Filiū non aliunde deduco, sed de substantia Patris“ (adv. Prax. cap. 4). „Consortes (Filius et Sp. S), substantiae Patris“ (Ibid. Cap. 3).

(4). Advers. Marcion II, 16; III, 12 : De Carn. Christ. cap. 34.

(5). „Christianorum est etiam Deum mortuum credere, et tamen viventem in aeo aevorum“ (adv. Marcion II, 16). „Non sumus nostri, sed pretio empti, et quali pretio? Sanguine Dei“ (adv. Uxor. II, 3). „Deus crucifixus“ (adv. Marc. II, 27).

(6). Ἀπὸς ὁ λόγος, ὁ μόνος ἀμρὸ θεὸς τε καὶ ἄνθρωπος. (coh. I; conf. Strom. II, 9; Quis div. salv. VI; Paedag. I, 8).

(7). Πίστευσον, ἄνθρωπε, ἀνθρώπῳ καὶ θεῷ, τῷ παθόντι καὶ προσκυνομένῳ θεῷ ζῶντι (coh. X).

(8). Ὁ θεὸς Ἰησοῦς, (Contr. Cels. V, 66), θεὸς Ἰησοῦς; (Ibid. V, 51).

Fac. X, 6; despre Ev. lui Ión t. II n. 11), D-*deu* este om (asupra Ev. lui Math. t. XVII n.20), care posedă tot ceia ce are Tatăl (asupra Plâng. Ier. VIII, n. 2), care este cu Părintele, unul și același D-*deu* și Domn (1), și că Biserica îi dă aceeași închinăciune divină ca și Părintelui (Conf. Cels. VIII, 26, 27). Sântul Ipolit scrie, despre cuvintele Apostolului pentru Christos (Rom. IX, 5); El este D-*deu* preste tôte; căci el *dice* cu siguranță : « *Tôte mi le-a dat Părintele meu în mâinile mele* » (Math. XI, 27). « *Cel ce este preste tôte D-*deu* bine-cuvântat, este născut și s'a făcut om ; Este D-*deu* în veci* » (2). Dionisie Alexandrénul, pe care unii Părinți, întemeindu-se pe unele espresiuⁿⁱ neexacte din cuvintele sale îl presupuneau, că greșește în privința consubstanțialității Fiului cu Părintele, se justifică complect în privința acésta într'o epistolă fórte stimată, în care mărturisi cu totă claritatea dorită și egalitatea și consubstanțialitatea Fiului cu Părintele (3). Sântul Cyprian *dice* : « Avem un mijlocitoriū și împăcătoriū pentru pécatele nóstre, adecă pre Iisus Christos Domnul nostru și D-*deu* (Ep. III, 7); El este D-*deu*l nostru, el este Christos (despre van. idol); și orî cine nu crede că Christos este D-*deu*, nu pôte să devie tem-

θεός ἄρα καὶ κατὰ τὴν γραφὴν ὁ Σωτὴρ (Select. in Genes. IX, 6)

(1). Ut. autem unam et eandem omnipotentiam Patris et Filii esse cognoscas, sicut unus atque idem est cum Patre Deus et Dominus, audi hoc modo Iohannem in apocalypsi dicentem : Haec dicit, Dominus deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est, omnipotens. Qui enim venturus est, quis est, alius, nisi Christus ? (De Princip. I. 2, n. 10) Ἐνα σὺν θεῶν, ὡς ἀποδεδώκαμεν, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Ἰῶν θεραπείομεν (Contr. Cels. VIII. 12).

(2). Contra Noet. cap. 6. θεός ὢν ἀληθινῶς. Adv. Iud. cap. 4. Conf. Adv. Beron et Helic. n. 2. et Serm. in S. Theophil. n. 10.

(3). Epist. ad Dionys Romanum : « Ἀπερ καὶ σοι δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραφα, ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὁ προσφέρουσιν ἔγκλημα κατ'εμοῦ ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν χριστόν ὁμοούσιον εἶναι τῷ θεῷ (Apud Athan. S. I p. 255).

plul său (Ep. 73). Arnobiu (1), Metodiu de Patara (2), Felix al Romei (3), Petru al Alexandriei (4), precum și toți ceilalți învățători ortodocși de pe timpul acela, mărturisiră curat asemenea dumnezeirea Mântuitorului nostru Iisus Christos, dacă se crede mărturia unui scriitor contemporan, citat de Eusebiu. Combătând opinia ereticilor, că învățătura despre divinitatea Fiului ar fi introdusă în biserică abea după papa Victor, acest scriitor se exprimă așa : «Asertiunea lor ar fi pôte adevărată, dacă n'ar fi desmințită mai ânteu de Sânta Scriptură, apoi de scrierile câtor-va frați, cari apărură înainte de vremea lui Victor, și fură compuse cu scopul de a apăra adevărul contra păgânilor și ereticilor din timpul acela : voi să vorbesc de cărțile lui Iustinian, Miltiade, Tațian, Clement și mulți alții, cari cu toții numesc pre Christos-D-zeu. In fine, cine nu cunoște cărțile lui Irineu, Meliton și alții, în care Christos se numește D-zeu și om? Și câți psalmi și cântări n'a produs anticitatea ortodoxă, în care Christos se numește Cuvântul lui D-zeu și divinitatea sa glorioasă (5).

5. *Mărturisirele Martirilor.* Martirul *Symforos* respuse împăratului Traian, care-l amenință că-l va sacrifica deii lor săi, dacă nu va voi a le tămia pe altariu : «Deii te-

---

(1). „Ideo Christus, licet vobis invitis, Deus; Deus, inquam, Christus; hoc enim saepe dicendum est, ut infidelium, dissiliat et dirumpatur auditus“... (Adv. Gentes. II, 60.).

(2). Credem că în Fiul, care prin un efect al *bunei sële voiuți* (Ef. I, 5) s'a făcut om pentru noi, în virtutea unei indivisibile divinități, reșede Părintele cu St. Spirit, care-i este consubstantial. (Metod. de Symeone et Anna, n. 5).

(3). „Ipsa est sempiternus dei, Filius et Verbum, non autem homo, a deo assumptus... Sed cum perfectus deus esset, factus est simul homo perfectus“ (Epist. ad. Maxim. Episc. et. cler. Alex.).

(4)... *θεός ἦν φῶς, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος φῶς* (De adventu Domini fragm. in Rout. Relig. S. III, 346).

(5). Eusebiu H. Ecl. V. 28. p. 314-315; trad. ruse 1848.

nu mă pot primi ca victimă; dar, dacă sunt ars pentru numele lui Christos, D-zeul meu, voi sfărâma și mai bine Deii tăi, (1).

Pe când se martirisa Sânta Felicia cu cei șapte fiți ai săi (150), cel mai tînăr, Marțial, respunse muncitorului : «Oh! când ai ști ce munci sunt păstrate închinătorilor de idoli! Dar D-zeu întarzie a desfășura mânia sa asupra voastră și a idolilor vostri; căci toți acei, cari nu mărturisesc, că Christos este *adeveratul D-zeu* vor fi trimiși în focul de veci (2). Martira Donata (200) dice érași în fața muncitoriului său : «Noi onorăm pre Cesarul, dar ne temem și ne închinăm lui Christos, care este *adeveratul D-zeu* (3). Martirul Petru (200), tînăr încă, fiind constrîns a sacrifica unei deite păgânești, respunse : «Nu : eu trebuie să aduc sacrificiul de rugăciune, de zdrobirea inimei, de laudă lui Christos, D-zeului viu și adevărat, Regele tuturor vécurilor (4).

Sunt în fine, precum s'a ști, și mărturiile esterne despre credința bsericeii primitive în divinitatea lui Iisus Christos. In categoria acésta punem : 1° *Declarațiunile unor persoane, fie pagâne, fie iudee*. Așa Pliniu cel tînăr scrie către împératul Traian, că creștinii au continuat de a se aduna la răsăritul sórelui și a cînta imnuri, în onóra lui Christos, pre care-l cinstesc *ca D-zeu* (5). Impératul Adrian scrie în epistola sa către Servian, vorbind de locuitorii Alexandriei, că unii adoră pre *Serapis* și alții pre *Christos* (6). Lucian

(1). Ruinart. Acta prim. martyr sincera, Pass. S. Symphor p. 24 ed. 3.

(2). Ibid. Pass. S. Felicit. p. 27.

(3). Ibid. Acta proconsul. Martir. Scillitan. p. 87.

(4). Ibid. Acta martyr. Petri, Andreæ. etc. etc. p. 159

(5). „Soiti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi deo, dicere secum invicem...“ (Lib. X, Epist. 97).

(6). „Ab aliis Serapidem, ab aliis adorari Christum...“ (Vid. apud. Lamprid. invita. Alex. Severi).

împuță creștinilor, că dau cult divin unui om răstignit în Palestina și că pentru dânsul au parăsit pre toți deii Greciei (1). Cels își bate joc de creștini, pentru că ei cred, că D-deu însuși a venit în lume, ca să răscumpere pre omeni, că D-deu s'a născut și s'a răstignit, și pretinde, că din învătătura creștină despre întrupare, rezultă că D-deu s'a schimbat (2). Alți păgâni făceau érași creștinilor aceleși împuțări (3). Iudeul Trifon, în faimósa scriere a lui Iustin martirul, recunósce ca neadevêrat și cu neputință (ἀπιστόν και ἄδύνατον), contradicêtor cu doctrina creștină, că D-deu să se fi făcut om (Dialog c. Trif. n. 68). Un alt Iudeu, într'o scriere numai puțin cunoscută a lui Origen contra lui Cels, respinge obiecțiunea, că Iisus Christos n'ar fi trebuit să fugă în Egipt, pentru că frica de mórte nu i se póte atribui lui D-deu, și nu se póte admite că D-șeul suprem să nu fi avut putere a apăra pe propriul său Fiu (τόν ἴδιον) (4). Este érași de observat, că, când Sântul Policarp își dádea sufletul în chinuri, jidoviî rugau necontentit pre proconsulul, ca să nu dea corpul său creștinilor, ca nu cumva acestia parásind pre (Christos) cel răstignit, să îndeiască (σέβουσθαι) pre noul mártir (5); Iudeiî scieau prea bine, că creștinii onoraú pre Iisus Christos ca D-deu.

2º. *Vocaa erețicilor.* Aici avem în vedere, pe de o parte pre Nazareeni și pre Doceti, cariî dela începutul creștinis-

(1). De Morte peregr. n. 2. : Τὴν μέγαν ἑκαίνον ἔτι σέβουσιν ἄνθρωπον, τὸν ἐν Παλαιστινῇ ἀνασκολοπισθέντα. Conf. ibid. n. 13; θεὸς μὲν τοὺς ἐλληνικοὺς ἀπαρνῆσονται, τὸν δὲ ἀνασκολοπισμένον ἑκείνον σφρίσσειν αὐτῶν προσκυνῶσι.

(2). Apud. Origen. (Contr. Cels. IV. n. 5, 7, 8, 10; VII n. 13; VIII n. 12, 15, 41).

(3). Vid. apud Tertul. adv. Iud. cap. 7, 9, 11 și Arnob. adv. gentes I n. 23, 24

(4)...θεὸν γὰρ οὐκ εἰκὸς ἦν περὶ θανάτου δεδιάναι (Contr. Cels. lib. I. n. 66).

(5). Euseb. Hist. eccl. IV cap. 15 p. 217, vers. ruse 1848.

mului profesaui de sigur divinitatea lui Iisus Christos, fara sa li se fi imputat vre o data din partea bisericeii. Din contra, cei din urma fura condamnati de ea, anume pentru ca, credend in divinitatea lui Christos, negau in el natura omenesca si-i atribueau numai un corp inchipuit, transparent, considerand ca nedemn de un D-deu de a imbraca o carne prostă ca a omului (1). Pe de alta parte am avut in vedere pre arienii, carii negau divinitatea Cuvintului, seu mai bine voim sa dicem maniera cu care aparau invetatura lor falsa. Se scie ca dela inceputul acestei eresii, pastorii ortodoxi, combatend-o, apelaui tot-deuna intre altele la autoritatea predecesorilor lor, pe cand arienii evitaui acesta, marginindu-se la interpretari arbitrare ale Scripturii. «Ei nu voesc, dicea acum Alexandru, episcopul Alexandriei, cel dinteu dintre adversarii lui Ariu, ca sa se pue alatura cu denșii nici unul din cei vechi, nici din acei carii in juneța noastră fura invetatorii nostri. . . Numai pentru ei pastreza numele de ințelept: ei se dau singuri ca inventatorii dogmei, și se lauda ca numai lor s'a descoperit unele adevăruri, care, inaintea lor, nu se ivise in spiritul nici unui muritor (2)». Ce sa dicem. fara numai ca arienii simtau bine ei insusi, ca anticitatea creștină era contra lor, și ca se consideraui ca inventatorii invetaturii lor false? Sântul Atanasie Alexandrenul, in cartea sa despre hotaririle sinodului din Nicea, dupa ce a citat mai multe marturii din parinti vechi, apostrofēza ast-feliu pre arienii : «Vom arata cum invetă-

(1). Credința Nazireenilor in divinitatea lui Iisus Chr. se atesta de Iustin martirul, Ieronim și Augustin (vide apud Lequien. Dissert. Damasc. VIII); acea a Doceților de Irineu (adv. Haer. III, 17, 18); Clement, al Alexandriei (Pædagog. II, 8); Origen (In Ioan t. IV, p. 165, Paris, 1759); Pamfil (in bibl. patr. Gal. IV, 23) etc.

(2). Epist. ad Alexandr. Constantinop. apud Teodoret H. E. lib. I cap. 4; Athanas. De Synod. Nicen. decret. n. 27 p. 233 edit. Bened.

tura acésta, (despre consubstanțialitatea Cuvântului cu Părintele) s'a transmis din părinte în fiu; și voi, Iudei noi și discipuli ai lui Caiafa, ce strămoși aveți să ne aduceți spre sprijinul cuvintelor vóstre? Dar vă provoc a-mi numi în favorea vóstră măcar pe ore-un întelept, un singur om cum se cade, căci toți întore fața de voi. Mai este o împrejurare, ce ne o oferă istoria timpurilor posterioare, și pe care n'am putea-o trece în tăcere. Când împăratul Teodosie, doritor de a pune capăt certelor ortodoxilor cu deosebitele secte ariene, în privința divinității Fiului lui D-đeu, convocă un sinod de episcopi din toate sectele acestea cu episcopii ortodoxi, și duple îndemnul patriarhului Nectarie, întrebă mai întâi pre represintanții arianismului, dacă n'ar voi, ca spre a rezolvi definitiv cesiunea, să se aducă mărturiile păstorilor vechi și venerabili ai bisericei, și dacă ar consimți a asculta de glasul lor; atunci acești represintanți nu sciură ce să răspundă; ei își împărțiră socotințele, începură a disputa între dênșii, și împăratul vedu lămurit, că propunerea sa nu era după gustul lor; el recurse la o altă măsură; și ceru ca fie-care sectă să-i presinte marturisirea sa de credință în scris (1).

După ce am citat mărturiile atât interne cât și externe, despre adevărata credință a bisericei primitive seu a vécurilor dintăi, și mai ales din păstorii și învățătorii sei, despre divinitatea Domnului nostru Iisus Christos, fără îndoelă nici un om cu bun simț nu se va scandalisa, dacă va găsi în unele scrieri din vécurile următoare, ore-care obscurității seu neexactității în desvoltarea acestei dogme înalte, dacă va întimpina locuri ca acele în care, precum se vede și în Scriptură, Fiul ar fi represintat ca inferior Părintelui seu, mai mic decât Părintele seu, seu numai însărcinat a

(1). Socrat. H. E. lib. V. Cap. 10; Sozom. H. E. lib. VII, Cap. 12.

face voia Tatălui său, etc. Tóte observările, ce le-am făcut despre ast-feliu de locuri ale Scripturii (§ 33), precum am ȃis și mai 'nainte în privința acestor ne ex actități și obscurității, care se întimpină la păstoriilor cei mai vechi în espunerea dogmei despre treimea persónelor în D-ȃeu sub unitatea firei (§ 28), tóte acestea să pot aplica și aici, și a ne scuti de orii ce felii de nesiguranță și îndoelă.

§. 35. *Divinitatea Sântului Spirit și consubstanțialitatea sa cu Tatăl și cu Fiul, dovedite din Scriptură.*

Divinitatea Sântului Spirit, a treia persónă a sântei Treimi și consubstanțialitatea sa cu Părintele și cu Fiul, se dovedeste din Scriptură, ca și divinitatea Fiului.

1. Sânta Scriptură atribue Sântului Spirit numele de D-ȃeu. Acésta să vede evident din unele locuri directe ale cuvântului lui D-ȃeu. Psalmistul, după ce a ȃis despre sine : *Spiritul Domnului mi-a spus mie ; cuvântul său a fost pre limba mea*, adauge îndată : *«D-ȃeul lui Israel mi-a vorbit, Puternicul lui Israel mi-a ȃis»* (II Regi XXIII, 2, 3), esplicând ast-feliu pre cine înțelege el prin Spiritul Domnului (Comp. Ps. LXXXIV. 8). Apostolul Petru esprimă și mai lămurit aceiași ideie înfruntând pre Anania pentru minciună : *«Ananie, îi ȃise el, cum te-a îndemnat Satana să mințesti Spiritului Sânt? . . . . . Nu ai mințit ómenilor, ci lui D-ȃeu»*, (Fapt. V, 3, 4). Étă înțelesul acestui loc. După ce Anania a ascuns o parte din prețul pe care-l luase de pre pământul vândut, îi veni în minte a ascunde fapta sa apostolilor, ca unor ómeni (opriind o parte din preț, aduse remășita și o puse la picióarele apostolilor, Ibid 2). Atunci cel dinteu dintre ei, descoperind pre vinovat, îi ȃise : Tu nu ai mințit noi, ci Sântului Spirit, care se află în noi; tu nu ai amăgit pre

niște oameni simpli; ai voit să înșeli pre D-zeu (1). Să nu uităm, că sub numele de Sântul Spirit, ce se află în apostoli, trebuie a se înțelege strict persoană, adică acela-lalt Mângâtoriu, pre carele Mântuitoriu l-a trimis în locul său, și care-l înveța tot adevărul, vorbea prin gura lor, și-l conducea în oficiile ministeriului lor apostolic (2). (Ión XIV, 16, 21; XVI 13). Acésta resultă și din colațiunea diferitelor locuri ale Scripturei. Ast-feliu Sântul scriitoriu al Făcerei adivereste că Iehova însuși conducea pre poporul lui Israel în deșert: *•Domnul (Iehova) fu singurul său conducătoriu* (Deut. XX XII, 12). Dar profetul Isaia ne esplică, că era însuși Spiritul Sânt: *•Spiritul Domnului l-a povățuit* (Is. LXIV, 14; comp. II). Psalmistul dice, că Israelitiu în deșert *așțară mânia celui Prea Inalt, că ispitiră pre D-zeu, că mânia ră pre Sântul lui Israel* (Ps. LXXVII, 17, 18, 40, 41); ast-feliu precum însuși D-zeu istorisește acésta prin gura Psalmistului: *In deșert . . . părinții vostri mă ispitiră și jură martori ai faptelor mele minunate*, (XCIV, 9); dar tot același profet esplică că în deșert Istrailtenii *mânia ră pre Spiritul Sântului său*. (Is. LXIII, 10); și st. Paul observă, că însuși Spiritul Sânt dicea în deșert: *Părinții vostri mă ispitiră și vedură lucrurile mari, pe care le făc eu*, (Hebr. III, 7; 4). Apostolul Paul numește pre credincioși *temple ale lui D-zeu; scifi voi că sînteți casa lui D-zeu* (2co), și *Spiritul lui*

(1). Testul acesta a fost citat ca dovadă despre divinitatea Sântului Spirit de o multime de sânti învățatori, ca : St. Vasilie „Despre St. Spirit, cap. 16; Oper. st. păr. VII, 287; Epifan. Haeres. 74 St. Ambrosie, de Spiritu S. lib. I cap. 4 și lib. III, cap. 10; Cyril Alexandrenul despre Treime n. 25, Lect. crest. 1847 III, 47; Augustin. Contra Max. III cap. 21; Teodoret Contr. Haeres. lib. V, cap. De Spirit. S. Lect. Chr. 1844, IV, 193.

(2). La locurile în care St. Spirit se numește Domn, se adauge și acestea : II. Cor. III, 7; I. Tes. III, 12, 13; II. Tes. III, 5; comp. St. Vasilie. Contr. Eunomiu V, despre Spiritul Sânt, cap. 21; Oper. st. păr. VII, p. 191, 311. și 312.

D-zeu locuiește întru voi? (I Cor. III, 16); apoi ceva mai departe, el îi numește *temple ale Sântului Spirit*: «*Nu știți voi că corpul nostru este templu al Sântului Spirit, care se află în voi pre care l-ați primit dela D-zeu?*» (I. Cor. VI, 14). (1). St. Petru mărturisește ast-felii: «*Nu prin voia oamenilor ni s'aun adus profețiile de demult, ci mișcați de Spiritul Sânt au graiit omenii sânti ai lui D-zeu.*» (II Petr I, 21); și Sântul Paul dice: «*Tota Scriptura, care este inspirata de D-zeu, este de folos spre invetatură*» (II. Tim. III, 16). Pentru ce dar, întreba St. Vasilie cel mare, Sântul Spirit să nu fie D-zeu, când Scriptura sa este însuflata de D-zeu (2)?

2°. Sânta Scriptura atribue și Sântului Spirit natură divină, egalitate și consubstanțialitate cu Părintele și cu Fiul.

Natură divină: «*Eră când va veni Mângăitorul, Spiritul adevărului, carele dela Tatăl purcede și-l voiți trimite dela Părintele, acela va mărturisi de mine.*» (Ión. XV, 16). Prin cuvintele, care purcede dela Tatăl, observă Teodoret, Mântuitorul întâria, că Părintele este cauza seú principiul Sântului Spirit. El n'a dis, ese seú vine, ci purcede, pentru a arata, că au una și aceiași natură, că esența lor este nedivisibilă, nedespartită și că persoanele sunt unite între ele; căci ceia ce purcede nu se póte despărți de acela dela care purcede (3).

Egalitatea cu Părintele și cu Fiul. Resare arătat din ordinul relativ la botez: «*Deci mergend, invetati tote nemurile,*

(1). Prin aceste locuri se dovediră de demult divinitatea Sântului Spirit: St. Vasilie Contr. Eun. cart. III. Op. st. pár. VII, 139; Teodoret, contra Heres cart. V; Lect. crest. 1844, 18, p. 193; Cyril al Alexandriei, despre Treime n. 24; Lect. cr. 1847, III, 46.

(2). Contr. Eun. lib. V. Oper. s. pár. VII, 188.

(3). Scurtă esp. a dogm. divine lib. V. Contr, Heraes: Lect. cr. 1844, IV, 190; Conf. Ambros de Spirit. S. lib. I, cap. 1, 7: Paschas. de Spir. S. lib. I, cap. 12.

botezându-i în numele Tatălui, al Fiului și Sântului Spirit, (Mat. XXVIII, 19), unde Sântul Spirit este pus alătura cu Fiul ⁽¹⁾; această egalitate reese și din aceste cuvinte ale apostolului : *«Este deosebire de daruri, dar același Spirit; deosebire officii, dar același Domn; deosebire lucrări, dar același D-zeu, care lucrăză totul într'u toți;»* și mai jos : *«Darurile Sântului Spirit.. sunt date fie-căruiia spre folos; unul și același Spirit lucrăză toate acestea, împărțind fie-căruea darurile sele după cum voește.»* (I. Cor. XII, 4-7, 11); cuvinte în care lucrarea Sântului Spirit este pusă în același rând cu cea a Domnului Iisus și a lui D-zeu Părintele ⁽²⁾. Această egalitate resare în sine din alăturarea deosebitelor locuri ale Scripturii, unde se face amintire despre trei persoane ale Divinității, dar într'o ordine diferită, așa că într'unul locul dintăi îl ocupă Părintele, al doilea Fiul și al treilea Sântul Spirit (Mat. XXVIII, 14); în altul, mai întâi Părintele, al doilea Sântul Spirit și al treilea Fiul (I, Petr. I, 2); aiurea, se pune mai întâi Fiul, apoi Părintele și în sine Sântul Spirit (II. Cor. XIII, 13); în alt loc în sfârșit, mai întâi Spiritul Sânt, al doilea Fiul și al treilea Părintele (I Cor. XII, 4-6). Ce mai trebuie ore spre a dovedi perfecta lor egalitate în merit? ⁽³⁾.

(1). După formula botezului, precum Fiul se raporta către Părintele, asemenea Sântul Spirit se raporta la Fiul. Și dacă Spiritul este pus alătura cu Fiul și Fiul alătura cu Părintele, este evident, că Spiritul Sânt este alătura cu Părintele (St. Vasilie despre Sântul Spirit cap. 17; Op. st. păr. VII, 297—298). Așa vorbește și Isidor Pelusiotul (lib. I epist. 109); Ciril Alexandrenul (despre Sf. Treime, Lect. Cres. 1847, III, 40), și Teodoret (Lect. cr. 1844, IV, p. 193).

(2). St. Vasilie, contr. Eunom, cart. III : Op. st. păr. VII, 137; Cyril Alex. Thesaur lib. XIII cap. 3, și XIV, 1; Paschas. lib. I. Cap. 2; Teodoret. lib. V. Contr. Her : Lect. crest. 1844, IV, 191.

(3). Câte odată oțetă cele trei ipostasuri fără se urmeze aceeași ordine, ci înlocuind același ipostas, fie la început, fie la mijloc, fie la

Consubstanțialitatea cu Tatăl și cu Fiul. Locurile care stabilesc punctul acesta al dogmei, adică : I Ión, VII, 7; Is-VI, 1-10; comp. Ión XII, 40, 41 și Act. XXVIII, 25—27; act. IX, 15; XXII, 10, 14; XIII, 2, și mai ales I Cor. II, 10-12 (1), le am cercetat pe larg (§. 27); aici ne vom mulțumi numai a indica aceste cuvinte ale Apostolului : *«Nu viețuiești după trup, ci după Spirit, dacă totuși Spiritul lui D-zeu locuiește întru voi; căci dacă cineva n'are spiritul lui Iisus Christos, nu este al Lui. Dar dacă Iisus Christos este în voi, deși corpul este mort din cauza păcatului, Spiritul este viu din cauza dreptății»* (Rom. VIII, 9, 10); cuvinte, în care Spiritul Sânt se numește Spiritul lui Christos, negreșit din punctul de vedere al unității naturei, și locuirea Sântului Spirit în credincioși fiind reprezentată, ca locuința lui Iisus Christos însuși în ei, fără îndoială tot din același punct de vedere (2). În fine vom cita încă câte-va locuri din alăturarea cărora rezultă că Sântul Spirit este nedespărțit unit cu Părintele și Fiul prin ființa și lucrarea sa; de e-

sfârșit. Pentru ce acesta? Pentru a arăta egala dignitate a esenței, (Greg. Teolog. Cuv. 34; Oper. st. păr. III. 193). „În I. Cor. XI, 4-6 puneă pre St. Spirit mai întâiu; aici (II. Cor. XIII, 13) îl pune cel din urmă, arătând ast-feliu că ordinea numelor nu constituie o deosebire de dignitate. Ast-feliu el pune chiar pre Fiul înaintea Părintelui, nu pentru a schimba ordinea urmată de Domnul (Mat. XXVIII, 19), ci pentru a arăta egalitatea onórei în Sânta Treime, (Teodoret, lib. V. Contra Her. Lect. Crest. 1844, IV. 192).

(1). Dovada cea mai tare, că Spiritul face una cu Părintele și Fiul, este cea ce s'a đis că are cu D-zeu același raport, întocmai precum sufletul omului ce se află în ei. Căci este đis : „Cine din omeni cunoște cele ale omului, dacă nu spiritul omului care este în om? Asemenea nimene nu cunoște cea ce este în D-zeu fără numai Spiritul lui D-zeu (I. Cor. II, 11). Și acesta ajunge (St. Vas. Despre St. Spirit cap. 16; Op. s. păr. VII, 294, comp. 138).

(2). Se numește și Spiritul lui Christos, întru cât este una cu Christos prin esență. (St. Vas. despre St. Spirit, cap. 18 : Oper. st. păr. VII. 301).

xemplu, Mântuitorul dice : « *Ceia ce ve dice eu, nu spun de la mine ; ci Parintele meu, care este intru voi face însuși lucrurile care le fac eu.* » (Ión. XIV, 10) ; și aiurea : « *Dacă eu alung demonii cu Spiritul lui D-zeu, împărăția lui D-zeu a și venit la voi.* » (Mat. XII, 28). El dice érăși : « *Nu pot face nimic de la sine.* » (Ión V. 30) ; « *V'am făcut cunoscut voi ce am învățat dela Parintele meu.* » (Id. XV, 15) ; și ceva mai departe : « *Când va veni Spiritul adevărului ve va învăța tot adevărul ; căci nu va grăi dela sine, ci va dice tot ce va fi auzit și ve va vesti cele viitoare.* » (XVI, 13)

3°. Scriptura dă și Sântului Spirit atribute Dumneșcî, spre exemplu :

A tot știința : « *Când va veni Spiritul adevărului, ve va învăța tot adevărul... și ve va vesti cele viitoare.* » (Ión XVI, 13). « *El ve va învăța toate, și ve va aduce aminte de toate câte am spus voi.* » (Ión XIV, 26). « *Spiritul pătrunde totul, chiar și cele mai ascunse ale lui D-zeu, căci cine din oameni cunoșce cele ale omului, fără numai spiritul omului carele este în el ? Ast-felii nimene nu cunoșce cele ale lui D-zeu fără numai Spiritul lui D-zeu.* » (1 Cor. II, 10, 11). « *Nu prin voia oamenilor s'a făcut când-va profetie ; ci misoară de Spiritul Sânt au grăit oameni sânti ai lui D-zeu.* » (II Petr. I, 21 : Comp. Act. I, 16 ; IV, 25 ; Luc. II, 26, 29).

Omnipresența. Ideia despre atributul acesta al Sântului Spirit este lămurit exprimată pretutindene, unde se dice că locuește și lucrază de odată, în sufletele tuturor credincioșilor respândiți pe fața pământului : « *Spiritul lui D-zeu locuește în voi ; căci, dacă cine-va n'are Spiritul lui Iisus Christos nu este al Lui.* » (Rom. VIII, 9, 10, 11, 14, 16, 26, 27). « *Să intrați în zidirea acestui edificiu, ca sa deveniți casa lui D-zeu prin Sântul Spirit.* » (Efes. II 122 ; comp. 1. Cor. III, 16 ; VI, 19 ; XII, 11, 13). Precum în aceste cuvinte ale înteleptu-

lui, «*Spiritul Domnului umple lumea*». (Intel. I, 7) și «*că el vede toate, pătrunde toate spiritele inteligente, curate și subtile*», (Ibid. VII, 23); «*adecă, observă st. Grigorie, precât pot eu pricepe, care pătrunde puterile ângerilor, precum și ale profeților și ale apostolilor, în același timp și pretutindenea, ceia ce constituie și înfinitatea*» (1).

A-tot puterea. Acastă însușie se arată mai ales în aceia, că Sântul Spirit distribue în totă libertatea și stepănia credincioșilor darurile séle minunate séu estra ordinare : «*Darurile Sântului Spirit care se fac cunoscute de afară sunt date fie căruia spre folos*»: unul primește dela Sântul Spirit darul de a vorbi cu înțelepciune, altul primește dela același Spirit darul de a vorbi cu sciință; un altul primește credința prin același Spirit; altul primește dela același Spirit darul vindecărei bôlelor; un altul darul facerăi de minună; altul darul profeției, altul darul cunoșcerăi spiritelor; altul, darul de a vorbi în deosebite limbă; altul, darul interpretărei limbilor, Ci unul și același Spirit lucrădă toate acestea, împărțind fie căruia precum voește, (1 Cor. XII, 7-11).

Maiestate supremă. Se vede în aceste cuvinte ale Mântuitorului «*Adevăr dic vouă, că toate păcatele ce le vor face fiți ômenilor; și totă blasfemia ce vor rosti, se va erta lor; dar dacă cine-va blasfemă în contra Sântului Spirit, nu se va erta nici o-dată și va fi vinovat de un păcat vecinic*», (Marc. III, 28, 29; Comp. Math. XII, 31, 32.).

4°. Sânta Scriptură atribue și Sântului Spirit lucrări dumnezești, spre pildă :

Creațiunea, și mai ales în împărăția harului séu regenerarea sufletelor : «*Spiritul lui D-deu n'a format, și suflarea celui a tot puternic n'a însufleșit*», (Iob. XXXIII, 4; Comp. XXXV, 6).

(1). Disc. 31. Oper. st. păr. III, 130; Comp. St. Vasilie despre St. Spirit. cap. 23.

«Nimene nu pòte fi partașii de împerația lui D-deu, de nu se va naște din nou. . . De nu se va renaște cine-va din apă și din Sântul Spirit, nu va intra întru împerația lui D-deu» (Ión. III, 3, 5; Comp. Tit. III, 5).

«Providența», érași mai ales în împerația harului său administrarea Bisericeii lui Christos : «Vei trimite Spiritul tãu, suflarea ta, și se vor zidi și vei înnoi fața pãmântului, (Ps. CIII, 30). «Luați a mînte de vor și de tótã turma preste care Sântul Spirit v'aú pus episcopi, ca sa guvernați Biserica lui D-deu, pre carea o a câștigat cu propriul său sânge, (Act. XX, 28; Comp. act. XIII, 2; XV, 28; XVI, 6, 7; XX, 24; Efes. II, 22). Aici mai ales, se rapòrtã locurile, care atribuie Sântului Spirit îndreptarea și sântirea ómenilor : «V'ați spãlat, v'ați sãntit, v'ați îndreptãtit în numele Domnului nostru Iisus Christos și prin Spiritul Dumnegeului nostru» (1 Cor. VI, 11; Comp. 1 Petr. 1, 2); adoptarea lor prin D-deu Pãrintele : «Toți acei ce s'aú curățit prin Spiritul lui D-deu sunt fii lui D-deu. Și voi naști primit spiritul robiei spre temere; ci ați primit Spiritul adopțarei de fiu prin care strigãm : Tata! Tata! și acesta este Spiritul care însuși mărturisește Spiritului nostru, ca suntem fii lui D-deu» (Rom. VIII, 14-16); distribuirea darurilor spirituale credinciosilor : Este deosebire de daruri, dar același Spirit; este deosebire de oficiu, dar același Domn. Sunt feliurite lucrãri, dar este unul și același D-deu, care lucrãza tóte întru tóți» (1 Cor. XII, 4, 6); conlucrare la tóte faptele bune ale noastre : «Spiritul ne ajutã întru slabãciunea nãstrã; cãci nu scim nici sã ne rugãm cum trebuie, nici ceia ce trebuie sã cerem dela D-deu în rugãciunile nãstre; ci însuși Spiritul se rogã pentru noi cu suspinuri negrãite» (Rom. VIII, 26). «Ródele Spiritului sunt: dragostea, bucuria, pacea, rãbdarea, îndurarea, bunãtatea, stãruntã, blãndeța, credința, modestia,

cumpătatea, curăția, (Gal. V, 22, 23). *Puterea de a lucra minunî.* Etă cum se esprimă în privința acésta St. Vasilie cel mare : «Degetul lui D-zeu, care în Egipt, prefăcea în insecte pulberea pămîntului». . . . (Ex. VIII, 19), arătând prin faptul acesta creațiunea cea dintîi a animalelor. Acest deget era Mîngâitoriul, Spiritul adevărului. În adevăr, după mărturia celor trei Evangeliști, Domnul șise Iudeilor : «*Dar dacă eî scot demonî cu Spiritul lui D-zeu, împărăția lui D-zeu a venit la voi*», (Mat. XII, 28); și după Sântul Luca, el ăice : «*Dacă cu degetul lui D-zeu scot demonî, de bună sémă împărăția lui D-zeu a venit la voi*», (XI, 20). Ast-fel minunile lucrute în Egipt prin gura lui Moisi și prin degetul lui D-zeu, și nenumăratele creațiuni ale lui D-zeu însuși, se împlinîră prin lucrarea Spiritului. Și nemijlocit după aceia St. Vasilie observă, că Sântul Spirit este și înaltul împărțitor al tuturor celor-lalte daruri minunate (1). (1 Cor. XII, 8-11).

5°. În fine Sânta Scriptură atribue Sântului Spirit închinare dumnezească. Căci toți trebuie să ne botezăm în numele Tatălui, și al Fiului, și al Sântului Spirit (Mat. XXVIII, 19); noi trebuie decî să mărturisim și să preamărim cu toții pre Sântul Spirit împreună cu Părintele și cu Fiul (2). Toți sîntem *templul* Sântului Spirit, care locuește în fie care din noi (1. Cor VI, 19); prin urmare, trebuie să-l servim ca pre un stăpân al templului, ca pre D-zeu.

Să mai adaugem două însemnări foarte importante prin raportul lor cu adevărul de care ne ocupăm.

Insemnarea 1. Nicăeri, în descoperire, Spiritul Sânt nu se numește creatură, nici nu este pus în rîndul ființelor create, cu tóte că scriitorilor sacri nu le-a lipsit ocasiunea

(1). Cart. V. contr. Eunom. Oper. st. Păr. VII, 183-184.

(2). Oper. st. Păr. lib. III, p. 139, și lib. V. p. 195.

spre a-l pune, dacă l-ar fi cunoscut ca o ființă creată. Așa de mai multe ori Psalmistul îndemnă pre toate făpturile cerești și pământești, pre Ângeri, pre Puteri, Sorele, Luna etc., să laude pre Domnul, dar nu țice nimic despre Sântul Spirit (Ps. CII. 20-22; CXLVIII, 1-13). Sântul Pavel însiră făpturile cele mai însemnate ale Fiului lui D-țeu, Scaunele, Domniile, Stěpăniile, Puterile, dar éráși nu vorbeste despre Sântul Spirit (Col. I, 16). Sântul Petru ne încredințază că, pe când Iisus Christos, Domnul nostru, se suea la ceriú și ședu de a drépta lui D-țeu Părintele, Angerii, Domniile și Puterile i-se supuseră, ca D-țeu-omului (1 Petr. III, 22); dar nici urmă de o supunere și din partea Sântului Spirit.

Insemnarea II. Sântul Spirit este represintat împreună cu Iisus Christos, în lucrarea rescumpărării năstre, susținând același raport cași D-țeu Părintele : Tatăl a sântit pre Fiul seú și *l-a trimis* în lume (Ión. X, 36); și Mântuitorul țice despre Spiritul Sânt : *« Spiritul Domnului preste mine; pentru care m'a uns, a bine-vesti sêracilor m'a trimis »* . . . (Luc. IV, 18).

În fine Sântul Petru anunțá că : *« D-țeu a uns cu Spirit Sânt și cu putere pre Iisus Nazareténul »* (Act. X, 38). Părintele a conlucrat chiar la întruparea Fiului seú : *« El l-a trimis îmbracat cu un trup asemênator trupului pécatalui »* (Rom. VIII, 3), *« format din muere »* (Gal. IV, 4); și tot de Sântul Spirit a fost vestit Feciórei Mariei : *« Spiritul Sânt se va pogori în tine și puterea celui Prea-Înalt te va umbri; de aceia și spiritul ce se va naște din tine se va numi Fiul lui D-țeu »* (Luc. I, 35). Mântuitorul nostru țicea despre Părintele : *« Tatăl meu care rămâne în mine, el însuși face lucrurile ce le fac eu »* (Ión. XIV, 16); *« Lucrurile care le fac eu în numele Tatălui meu mărturisesc de mine »* (X, 25);

și despre Sântul Spirit : *«Dacă eü alung demonii cu Spiritul lui D-zeü, decü împërăția lui D-zeü a venit la voi»* (Mat. XII, 28); *«Parintele n'a cruțat pre propriul său Fiu, ci l-a dat la mörte pentru noi toți»* (Rom. VIII, 32). Tot aceiași se atribue și Sântului Spirit în aceste cuvinte : *«Sângele lui Iisus Christos, prin Sântul Spirit, s'a adus pre sine lui D-zeü ca o jertfă nepätată»* (Ebr. IX, 14). Öre asemenea fapte s'ar putea atribui Sântului Spirit în raportul său cu Christos D-zeü-omul și deopotrivă cu D-zeü Tatăl, dacă Sântul Spirit n'ar fi în realitate o persónă divină, ci o simplă creatură? *«Divinitatea Spiritului, ñice St. Grigorie Teologul, este evidentă în Sânta Scriptură. Luați sêma bine la acêsta : Christos vine în lume, Spiritul îl vestește (Luc. I, 35); Christos se botéză, Spiritul mărturisește de El (Ión. I, 33-34); Christos se ispitește, Spiritul îl conduce (Mat. IV, I); Christos lucréză minuni, Spiritul îl însotește; Christos se sue la ceriü, spiritul îi urméză în loc (1)»*.

Se întimpină în Sânta Scriptură locuri puțin favorabile, în aparență, învățaturii despre divinitatea Sântului Spirit; dar aceste locuri sunt förte puțin și nu presintă nici o dificultate. Se citéză, bună öra, cuvintele Mântuitoriului despre Sântul Spirit : *«El nu vâ grăi de la sine, ci ceia ce va aüdi va spune»* (Ión. XVI, 13) : *«Dar nici Fiul lui D-zeü nu grăește de la sine, vom ñice cu Sântul Vasilie cel Mare, el mărturisește : «Parintele, carele m'a trimis, este acela care m'a spus poruncă sa, ce să ñic și cum să vorbest»* (Ión. XII 49). Nu döră că primește lecție de la Tatăl, ci pentru că tot ceia ce grăește Tatăl vorbește prin Fiul său în Sântul Spirit (2). Acêsta se ține de unitatea naturei lor, de identitatea vointei lor, de nedespărțirea lucrării lor, dar tot ödată și pentru că Pă-

(1). Discurs. 31. Oper. st. Pär. III, 128.

(2). Cart. V contr. Eun. : Op. st. Pär. VII, 223-224.

rintele este principiul Fiului și Sântului Spirit și formeză prima persoană a Sântei Treimi, era Fiul în locul după Părintele și Sântul Spirit după Fiul, dupre cum s'a și descoperit lumei. Se mai aduc și alte cuvinte ale Mântuitorului : *« Nimene nu cunoște pre Fiul fără numai Tatăl, și pre Tatăl nu-l cunoște nimene fără numai Fiul, »* (Mat. XI, 27). Dar aceste cuvinte nu înlătură nici cum pre Sântul Spirit dela participarea cunoștinței Tatălui și Fiului, precum și ceia ce ȳice Apostolul : *« Nimene nu cunoște ale lui D-ȳeu fără numai Spiritul lui D-ȳeu, »* (1 Cor. II, 11), nu înlătură pre Tatăl și pre Fiul din participarea cunoștinței lui D-ȳeu. Unde se face amintire numai de două persoane dumneze-eșii său numai despre una, nu este de trebuință să se amintescă toate. Și această declarație a apostolului : *« Spiritul ne ajută întru slăbăciunile noastre, căci nu șcim ce să cerem lui D-ȳeu în rugăciunile noastre, spre a ne ruga cum se cuvine; ci Spiritul însuși se roagă pentru noi cu suspinuri ne-grăite, »* (Rom. VIII, 26). Dar în expresiunile din urmă, ca-
 usa este evident luată în loc de efect; ele nu însemnă că Spiritul însuși se roagă său mijlocește în folosul nostru cu suspinuri negrăite, ci că el ne inspiră rugăciuni, care face să se nască în noi umilință și suspinuri, precum se vede această din cele dintăi cuvinte ale aceluși vers : *« Spiritul ne ajută în slăbăciunile noastre; căci nu șcim nici ceia ce trebuie să cerem, »* (1). Avem un exemplu de felul acesta în ceia ce ȳice Mântuitorul către apostolii săi : *« Nu voi veți vorbi, ci Spiritul Părintelui va vorbi întru voi, »* (Mat. X, 29).

(1). Chrisost. Homil. XIV in Epist. ad Roman; Augustin Contra Maximin. lib. I non longe ab initio : „Intellige locutionem. blasphemiam evitabis. Sic enim dictum est : Gemitibus interpellat, ut intelligeremus : gemitibus interpellare nos facit. Denique alio loco Apostolus eum (Sp. S.) dicit clamantem : Abba Pater; alio loco dicit : in quo clamamus : abba Pater; at per hoc quid est clamantem, nisi clamare facientem“

Adecă Spiritul vă va inspira ceia ce aveți să diceți și vă va învăța tot adevărul.

Se obiectează în fine, că Apostolul adresază adesea bine-cuvântări credincioșilor în numele lui D-zeu Tatăl și Domnului nostru Iisus Christos fără să amintescă de Sântul Spirit (I. Cor. I, 3 și altele); de almintrelea este cunoscut, că Apostolul îi bine-cuvinteză din partea Sântului Spirit, precum și din partea Tatălui și a Fiului: «*Darul Domnului nostru Iisus Christos, dragostea lui D-zeu și împărțirea Sântului Spirit să fie cu voi*» (II. Cor. III, 2). Și cine din noi este îndrept a cere că apostolii la fie care ocaziune să facă amintire despre tuș-trele persoanele santei Treimi (1)?.

§. 36. *Divinitatea Sântului Spirit și consubstanțialitatea sa cu Părintele și cu Fiul dovedite prin sânta Tradițiune.*

Invățătura bisericeii vechi, conservătorea tradițiunei apostolice în ceia ce privește egalitatea și consubstanțialitatea Sântului Spirit cu Tatăl și cu Fiul, reese în parte din mărturiile ce am citat, ca dovadă a credinței sale în treimea persoanelor într'un unic D-zeu. Ea reese numai puțin și din simbolele vechi, în care învață ea pre fii săi să credă deopotrivă în Tatăl, și în Fiul, și în Spiritul Sânt, observând câteodată în privința celui din urmă, că este Mângâtorul care tot-déuna lucrază în omeni sânti, vorbi în Profeti, pe urmă fu trimis apostolilor de Părintele, îndeplinind promisiunea Domnului Iisus. Ea resare din vechia sa doxologie unică, care preamări tot-déuna deopotrivă pre Tatăl, pre Fiul și pre Sântul Spirit, seü cu Sântul Spirit. Ea reese din cântările vechi

(1). Cele-lalte obiecțiuni în contra divinității Spiritului Sânt, obiecțiuni de puțină importanță, întemeiate pe diferite particule (ἐν, in; σύν, cu de), de care se servește Cuvântul lui D-zeu în privința acésta, sunt cercetate pe larg în St. Vasilie despre *Sântul Spirit*. (Veți mai ales cap. 25 și 28).

de s^{er}ă, ^{er}ăși spre lauda Părintelui, Fiului și Sântului Spirit, și din ceremonia botezului, care din cele dint^{eu} ă d^{ile} ale creștinismului se s^{ev}erșia tot-d^{eu}na prin întreita cufundare a neofitului, în numele Tatălui și al Fiului și al St. Spirit, și din mărturisirile martirilor vechi cari și dădură vieța pentru credința întru unul D-^{de}u în trei ipostasuri, Părinte, Fi^u și Spirit Sânt; în fine din mărturisirile Părinților vechi și dascăli ai bisericei, cari au atestat formal acest adev^{er} (Vedⁱ §. 28). Vom cita încă câte-va mărturii de acestea, care au un raport mai întim cu doctrina noastră despre Sântul Spirit; *St. Clement al Romei*, de exemplu, îl numește : « Spirit Sânt și drept, carele purcede din Tatăl^e (1), prin urmare deosebit de Părintele și consubstanțial cu el. *Sântul Iustin* d^{ice}, în numele tuturor creștinilor, pe cari pagânii îi acusau de împietate : « Nu s^{intem} impioși față cu adev^{er}atul D-^{de}u, Părintele adev^{er}ului. . . ci noi îl cinstim și îl adorăm (σεβόμεθα καὶ προσκυνούμεν) pre el însuși, ca și pre Fiul s^{eu} eșit din El și Spiritul profetic, și ne închinăm lui cu cuv^{ent}ul și cu adev^{er}ul (2). Nu punem al doilea pre Fiul, și pre Spiritul profetic al treilea » (3).

Tatian : « Spiritul care pătrunde materia este mai inferior Spiritului divin, și se asemănă cu sufletul, el nu p^ote fi pus pe aceeași linie cu D-^{de}ul perfecțiunei (4).

Sântul Irineu : « D-^{de}ti nu avu trebuința de ângeri ca să creeze tot ce-și propuse, căci tot-d^{eu}na esistă în El cuv^{ent}ul

(1). „ Εστιν οὖν τούτο ἅγιον καὶ εὐδαίς, τὸ ἀπ' αὐτοῦ (Πατρὸς) προσελθόν. . . Galand. Bibliot. Patr. t. I p. 44.

(2). Iustin Apolog. I. n. 6.

(3). Ἰὺν. . . ἐν δευτέρα χώρα ἔχοντες, Πνευμά τε προφητικόν ἐν τρίτῃ τάξει, ὅτι μετὰ λόγον τιμῶμεν ἀποδείξομεν (Apol. I. n. 13)

(4). Πνεῦμα γάρ διὰ τῆς ὕλης διεκόν, ἑλαττον ὑπάρχει τοῦ θειοτέρου Πνεύματος, ὅπερ δὲ φύλῃ παρωμοιωμενον, ὅν τιμιώτερον τῷ τελείῳ θεῷ. Orat. contr. Graec. n. 4.

și înțelepciunea, Fiul și Spiritul, prin ei și cu ei a creat liber și de bună voia sa; lor se adresază când dice: «*Să facem om după chipul și asemănarea noastră*» (1).

Tertulian: «Spiritul lui D-zeu este D-zeu, și Cuvântul lui D-zeu este D-zeu, pentru că ei sunt ai lui D-zeu» (2).

Sântul Hipolit: «Dacă Cuvântul era cu D-zeu și era D-zeu, se poate ôre dice că erau doi D-zei? Ași răspunde că deși nu sunt doi D-zei ci unul singur, totuși sunt două persoane și o a treia darul Sântului Spirit. Căci, deși Părintele este unul, cu toate acestea sunt două încă două persoane, pentru că și Fiul este o persoană și Sântul Spirit o a treia persoană. Nu putem să cunoșcem pre singurul D-zeu adevărat decât creșdend cu adevărat în Părintele și în Fiul și în Sântul Spirit» (3). «Ne închinăm Sântului Spirit» (4).

Origen: «Numerose lucrări ne fac cunoscut pre Sântul Spirit. După acele lucrări, atât de mare este importanța și dignitatea (tantae auctoritatis et dignitatis esse) ipostasului Sântului Spirit, că botezul renăscător nu se poate face decât în numele (auctoritate) prea Santei Treimi» (5). Ei (apostolii) neau învățat érašii, că pentru onórea și dignitatea lor, Sântul Spirit este una cu Tatăl și cu Fiul (6); este tot-de-una cu Părintele și cu Fiul, și precum Părintele și Fiul, a fost, este, și va fi (7).

(1). *Contra Haeres. lib. IV. Cap. 20, n. 1.*

(2). „*Ideo Spiritus dei deus, et Sermo dei deus, quia ex Deo*“... *Advers Prax. cap. 26; conf. cap. 13. „Et Pater Deus, et Filius Deus, et Spiritus Sanctus deus, et deus unusquisque“.*

(3). *Hippol. Contra Noet. Cap. 14. Conf. Cap. 8.*

(4). *Πνεύματι ἁγίῳ προσκυνούμεν. Contra Noet. Cap. 12.*

(5). *De Princip. lib. I. Cap. 3.*

(6). „*Tum deinde honore ac dignitate Patri et Filio sociatum tradiderunt Spiritum Sanctum*“... (*Praedic. Apost. et Eccl.*)

(7). „*Ipsse semper cum Patre et Filio est, et semper est, et erat, et erit, sicut Pater et Filius*“ (*In Rom. I, VI, n. 7. Conf. in Jerem. homil. VIII, n. 1.*)

Sântul Dionisie al Alexandriei : «Cel ce va rosti blasfeme în contra Spiritului Sânt, acela nu va remânea nepedepsit, căci Spiritul este D-zeu (1)».

Sântul Grigorie Taumaturgul : «Spiritul Sânt, purcedător din D-zeu, manifestat prin Fiul, este unic. . . . Este o treime perfectă, neîmpărțită și nedespărțită în glorie, în eternitate, în stăpânire. Nu este decî nimic în Treime nici creat, nici inferior, nici de prisos, nimic, care să se fi făcut mai 'nainte și să fi fost introdus mai târziu. Nici odată Părintele n'a existat fără de Fiul, nici Fiul fără Spiritul Sânt; ci Treimea este nemutabilă este neschimbăciósă, tot-de-una una și aceeași (2)».

Sântul Metodiu al Putareii : «Noi credem că, în Fiul, care «pentru bunătatea sa» (Efes. 1, 5) s'a făcut om, remâne în puterea unei divinități indivizibile Părintele cu Spiritul, care-i este deoființă (3). Nici odată Părintele nu va înceta de a fi Părinte, nici Fiul de a fi Fiul, nici Sântul Spirit de a fi ceia ce este în ipostas, așa că nici una dintre pesónele Treimei nu póte perde nici eternitatea, nici participarea sêu comuniunea (altor pesóne), nici stépânia (4)».

În genere Sântii părinți și învățători ai bisericei celor trei vécuri dintéu, (căci credem de prisos a mai cita mărturiile Părinților din vécul al patrulea, în care se scriseră opere voluminóse despre divinitatea Sântului Spirit, și în care dogma acésta se confirmă definitiv prin sinodul ecumenic) atribueau Sântului Spirit perfecțiunile lui D-zeu :

---

(1). Dionis. Respons. ad proposit. Pauli Samosat. Conf. Athanas. Oper. t. I. Cap. 1. p. 12. edit. Maur.

(2). Veđi Simbolul sêu profesiunea de credință la finea Marturisirei cred. ort.

(3). Metod. De Symeone et Anna n. 6. p. 401. Paris, 1644.

(4). Ibid. In Ramos Palmar. n. 10 și 11 p. 439.

eternitatea (1), omniprezența (2), a tot-sciința (3) sântenia (4) etc; acțiunii divine : creațiunea (5), providența (6) în particular înspirarea profeților (7), sântirea ómenilor (8), împartășirea harului (9), locuirea în sufletul credincioșilor (10); o egalitate perfectă și o întrégă deofințime cu Părintele și Fiul (11), și închinarea dată lui D-đeū (12).

În sfêrșit, în privința neexactităților ce se întimpină câte o dată în scrierile Părinților celor mai vechi ai bisericeii, despre învățătura Sântului Spirit, și în genere despre acea a prea santei Treimi, am făcut acum câte-va însemnări (§ 28) în privința acésta, și ar fi de prisos a le mai repeți aici.

§. 37. Aplicarea morală a dogmei.

Credem că Părintele este D-đeū, Fiul D-đeū și Sântul Spirit D-đeū; că totuși nu sunt trei D-đei, ci un singur D-đeū. De aici, pentru noi, două învățături morale fôrte însemnate.

I. Câte trele persónele Santei Treimi sunt egale între ele; prin urmare le datorim o egală închinăciune; noi trebuie să

(1). Iren. Contr. Haer. V, cap. 12, n. 2 : Τὸ δὲ πνεῦμα ἀέννητον ; Origen. De Princip. I, 3, r. 3, 4; In Genes. I. 1.

(2). Athenag. Legat. VI; Clem. Alex. Paedag. I, 6; Origen. apud Athan. ad Serapion. IV, n. 10.

(3). Barnab. Epist. Cathol. n. 6; Tatian. Orat. Contra Graec. XIII; Origen, De Principiis. I, 3, n. 1.

(4) Origen. In. Num. homil. XI, n. 8.

(5). Theoph. Ad. Autolye I, n. 7; Iren. Adv. Haer. IV. Cap. 20, n. 1.

(6). Hippolyt. Advers. Noet. cap. 9 : Δι' οὗ λόγος κινεῖται, δι' οὗ κτίσις ἕσταται καὶ τὰ ὀμπαντα ζωογονεῖται.

(7). Clem. Roman. I. Ad. Corinth. n. 45; Iustin. Apolog. 1, n. 31, 32, 63; Athenag. Leg. X; Hippolyt. adv. Noet. Cap. 9.

(8). Iren. adv. Haer. III. 17. n. 3,

(9). Clem. Rom. I. ad. Corinth. n. 46.

(10). Tatian. Contr. Graec. Cap. 13, 15.

(11). Iustin. Apolog. I, cap. 32; Tatian. Contr. Graec. Cap. 7; Tertul. adv. Prax. Cap. 9; Athenag. Legat. X; Cyprian, epist. 73.

(12). Origen. In Ioann. t. XXXVIII, n. 9; In Ierem. hom. VIII, n. 1.

cinstim pre Fiul, precum cinstim pre Părintele, și pre Sântul Spirit, cași pre Părintele și pre Fiul. A respinge seú a înjosi pre una seú pre alta din aceste persóne divine, este a distruge în sine credința creștină. «Incredintez, scriea st. Vasilie, pre fie-care om care mărturisește pre Christos și respinge pre D-đeú, că Christos nu-i va fi lui de nici un folos, precum nici aceluea ce respinge pre Fiul și chiamă pre Părintele; căci credința sa este deșartă. Incredintez érași pe orí cine respinge pre Sântul Spirit, că credința sa în Tatăl și în Fiul este deșértaciune, și nu póte să aibă acéstă credință de nu va fi de față și Spiritul; căci orí cine nu crede în Spiritul nu crede nici în Fiul, și orí cine nu crede în Fiul nu crede mai mult nici în Părintele. Nimene nu póte mărturisi, că Iisus Christos este Domnul, fără numai prin Sântul Spirit (1. Cor. XII, 3); și nimene n'a vedut nici odinioră pre D-đeú, Fiul unul născut, carele este în sinul Tatălui, acela ni l-a făcut cunoscut (Ión. I, 18). Cel ce nu crede în Spiritul n'are parte de venerabila adorațiune, căci este cu neputință a adora pre Fiul altmintrelea decât în Spiritul Sânt și nu se póte învoca Părintele altmintrelea decât în Spiritul adopțiunei. (1) «Inchipsește-ți, dicea un alt învățator al bisericei, că Treimea este o pétră scumpă, presentând din tóte părțile aceeași formă și același lustru. Acéstă pétră se întâmplă să fie jignită undeva, ea perde prin aceia tótă frumuseța sa. Când tu înjosești pre Fiul, ca să cinstești pre Tatăl, Părintele nu primește cinstea ta : Tatăl nu póte să fie preamărit prin înjosirea Fiului. *Dacă fiut înțelept este bucuria părintelui seú* (Prov. X, 1), cu cât mai mult onórea fiului trebuie să fie și onórea părintelui? Și dacă tu pricepi acésta : *Fiul meú, nu te făli cu rușinea părintelui teú* (Sir. III, 12), vei pricepe că și

(1). Despre Spiritul Sânt. Cap. 2; Oper. sânt. Părinți VII, 271.

părintele nu se pôte mândri de rușinea fiului seü. Dacă necinstești pre Sântul Spirit, și Fiul respinge cinstea închinărei tale; căci, cu tôte că este Spiritul și nu Fiul Părintelui, totuși purcede și el din Tatăl (1).

II. Câte trele pesónele Sântei Treimi sunt deofință și ne despărțite între ele; decí trebuie să le dăm una și aceeași închinare, și adorând pre fie-care din ele, pre Părintele, pre Fiul și pre Sântul Spirit, trebuie a se avea în vedere tot-de-una divinitatea lor comună. Să nu fie printre noi nici unul din acei creștini, pre cari Sântul Grigorie Teologul îi însamnă cu numele de ultra-ortodocși, cari, în loc de a adora numai trei persóne întrul D-șeu, mărturisesc și onorează trei D-șei deosebiți (2). Sânta biserică, carea singură pôte să ne învețe adevărata închinare, precum tot ea ne învață și adevărata religie; ne procură aici pre povățuitoriul cel mai sigur. Ea are multe imnuri și rugăciuni adresate deosebit lui D-șeu Tatăl, lui D-șeu Fiul și lui D-șeu Spiritul Sânt; dar cea mai mare parte din cele-lalte cântări și rugăciuni ale sale, încheierile mai tuturor rugăciunilor sale, întonările finale și doxologiile sale se adresază la câte trele persónele reunite într'una și aceeași divinitate. Ast-fel cea dintai rugăciune a sa de séră către D-șeu Părintele: «D-șeule cel vecinic și Impérate a tótă făptura» . . . Creștinul ortodox o sfârșește dicând: «Că a ta este împărăția, și puterea și mărirea, Părintelui și Fiului și Sântului Spirit, acum și pururea și în vecii vecilor *amin*»! Așa și a doua rugăciune a sa catre Domnul nostru Iisus Christos: «A tot puternicule Cuvânt al Părintelui.. o termină așa: «Că'ție se cuvine mărirea, împreună cu Părintele cel vecinic și cu Spiritul Sânt in vecii vecilor, *amin*»! In fine a treia rugăciune a

(1). Gregor. Teologul. Disc. XXXVII, Oper. sânt. Părinți III, 228.

(2). Discurs. III; *ibid.* I, 37-38.

către Sântul Spirit: «Dómne, Regele ceriului, Mângâitoriule, Spiritul adevărului... o încheie prin această eschiamare din inimă: «Te cinstesc și cânt și preamăresc sânt numele tău, cu Părintele și cu unicul său Fiú acum și pururea și în veci, amin!»! Trebuie a ne mai aminti că de câte ori Biserica se adresază la câte trele persónele divinității, luată împreună, ea face acesta nu ca la trei persóne, ci ca la un D-đeu unic în ființă și întreit în fețe, invocând tot-déuna la singular și nici o dată la plural, spre exemplu: «Că pre Tine (și nu pre voi) Te laudă tóte puterile cerești; și Tie (și nu vouă) mărire înălțăm, Tatălú, Fiulú, și Sântulú Spirit, tot-déuna acum și pururea și în veci vecilor, amin!»! séu măi bine: «Că a Ta (și nu a vóstră) este împărătia, și puterea și mărirea a Tatălú și Fiulú și Sântulú Spirit, acum și pururea și în veci vecilor amin!»

III. Despre deosebirea persónelor în D-đeu dupre însușiile lor personale.

§. 38. *Legătura cu cele precedente; prescurtare din istoria dogmăi, și învățătura bisericeii în privința acesta.*

Ideia despre egalitatea și consubstanțialitatea Părintelú, Fiulú și Sântulú Spirit, este una din acele care decurg din învățătura creștină despre treimea persónelor în D-đeu în unitatea esenței, și cercetarea ei cu de amăruntul ne învață numai ceia ce este comun în persónele divine, și în ce sens sunt ele numai unul. A doua idee, care decurge din aceeași învățatură voește necesar, ca Părintele, Fiul și Sântul Spirit, formând trei persóne în divinitate, să aibă unele individualități, care să le deosebescă una de alta, alt-mintrelea nu ar fi trei și le am putea ușor confunda. Aceste particularități ale persónelor, constituind divinitatea, le-a numit

biserica în tot déuna *însuşii personale* ale lui D-zeu (1); ele constau în aceia, că Părintele este necreat, nenăscut, dar El naşte pre Fiul şi purcede pre Sântul Spirit, că Fiul este născut din Tatăl, şi că Sântul Spirit purcede din Părintele.

Invătătorii vechi ai bisericeii esprimaū atributul personal al Părintelui prin cuvântul *nenăştere* (ἀγεννησία, innativitas) (2) şi-l numeauă etern seū cel fără început (ἀναρχος) (3), fără causă a existenţei sale (ἀναίτιος) (4); dar, în raport cu celelalte persoane : principiū (ἀρχή, principium) (5), causă (αἰτία, causă) (6), autor (auctor) (7); în deosebii, în raportul seū cu Fiul : Părinte (Πατήρ, Pater) şi în raport cu Sântul Spirit : Producătoriū (Προβολεύς) (8). Atributul personal al Fiului, îl însemnaū prin cuvântul : *naştere* (γέννησις, generatio) (9), şi chiar câte odată prin denumiri mai generale, care indicaū numai, că Fiul 'şi are existenţa din Părintele, cum προβολή, *prolatio, processio, derivatio*; ἀπόρροια, *signatura* (10), şi ver-

(1). Ἐποστάσεων γνωριστικαὶ ἰδιότητες. Greg. Nyss. adv. Eun. lib. II. t. II. p. 435 ed. Morel.

(2). Constit. Apost. VIII, 41; Iustin : Apolog. I, n. 49, II. n. 6; Clem. Alex. Strom. VI, 7; Gregor. Nys. Adversus Eunom. lib. I. t. II, p. 342 ed. Morel; Euseb. Demonstr. evang. I, 5; IV, 1; Gemin. apud. Hilar. Op. hist. fragm. XV, n. 3.

(3). St. Vas. Despre Sânt. Spirit, cap. VIII; Greg. Taumaturg. Oper. st. Păr IV, 218; Epifhan. Haeres. 73, t. I, p. 878 ed. Petav.

(4). Ión Damascen, Esp. cred. ort. cart. I. cap. 13; Nicefor. Constantinop. Epist. ad. Leon. III.

(5). Atanas. De Synod. n. 50; contr. Arian. Orat. IV, n. 1; August. In Ión. I, 1; Ión Damasc. de orthod. Fide 1, 13.

(6). Vasilie contr. Eun. lib. I; Hilar. De Trinit. lib. 11 şi 12; Augustin lib. 83 quaest. n. 16.

(7). Hilar. De Trinit. lib. IX; Augustin. Contra Maxim III cap. 5 şi 4.

(8). Athan. Contr. Arian. orat. 2.; Gregor. Nys. contr. Eunom; I. Damasc. Esp. Cred. Ort. lib. I, cap. 8. şi 12.

(9). Hippolyt. Adv. Noet. XVI; Gregor. Teol. Oper. st. Părinţi III, 54; IV, 15; St. Vasilie, ibid. VII, 68, 82, 199. etc.

(10). Iren. Adv. Haer. II, 28, n. 6; Tertul. Apol. XXI; Adv. Prax. III, VII, IX n. 14; Athenag. Leg. X; Euseb. Demonstr. evang. IV, 3; Hilar. De Trinit. VIII, 46.

bele προπηδῶν, ἐκλάμπειν, ἀναλάμπειν, etc. (1). Pre Fiul însuși îl numeauă ei Fiuși Fiul lui D-zeu, chipul Tatălui, Cuvântului său, înțelepciunea sa, voința, dreapta sa, etc. (2). În fine spre a arăta atributul personal al Sântului Spirit, ei întrebuntau cuvintele : *purcedere*, ἐκπόρευσις, ἐκπόρευμα, *processio*, προόδος, προβολή, πρόβλημα (3) și verbele ἐκπορεύεσθαι, προσελθεῖν, προῖέναι (4); și ei numeauă pre Sântul Spirit însuși : Chipul Tatălui, Înțelepciune, Degetul lui D-zeu, etc. (5). Cum este născut Fiul din Părintele și în ce constă această naștere? Aceasta este un lucru, ce nu-l putem pricepe, nici esprima, diceaă véchiî învățatorî ai bisericeî (6); de sigur această naștere trebuie să fie înțelesă într'un sens cu totul spiritual, și nu se pôte lipi de ea ideia unei divisiuni materiale ore-care (7). Cum purcede Sântul Spirit din Tatăl și întru ce se deosebeste purcederea de naștere? Este érašî un punct, pe care aceiași părinți îl priveaă ca necuprins; ei observaă cu tôte acestea, că trebuia să fie negreșit o deosebire între terminî, desemnând doué modurî particulare de esistență și ne trebuind să fie confundate una cu alta (8).

(1). Tatian Adv. Græc. V; Theophil. Ad Autolye XI, 14; Iustin. Dialog. cum Triphon CXXVIII; Hipolit. Contr. Noet. XI.

(2). Hippol. Contr. Noet. n. XI; Metod. De Christ. et Antichr. n. III; Tertul. Contr. Marcion III, 16; De orat., IV; Athenag. Leg. X; Clem. Alex. Strom. II. 4; Teofil. Ad. Autol. XI, 10; Origen. In. Ps. XVI, 8.

(3). Clem. Rom. Fragm. (Apud. Galand. 1, 44); Athanas. Exposit. Fidei n. 4; Gregor. Naz. Orat. XX, XLII; Damasc. Epist. de trisag. cap. 28.

(4). Cyril adv. Julian. lib. I, et In Ioan. XV. 27; Basil. De Spir. S. XVIII, n. 46, et Epist. XXXVIII, n. 4.

(5). Iren. Adv. Haer. IV, 7; Theoph. ad. Autol. II, 15; Augustin. contr. Faust. XXXII, 12.

(6). Iren. II, 28, n. 6; Didym. De Trinit. I, 9; Greg. Teol. Oper. st. păr. II, 173 și 288, III, 59. 60, etc.

(7). Hippolyt. Adversus. Noet. XVI; Tertul. Adversus Prax. XIX; Euseb. Demonstr. evang. IV, 15; St. Bas. Oper. st. Par. VII, 68, 82, 87; Greg. Teol. ibid. II, 222; III, 55, 56.

(8). Greg. Teol. ibid. II, 173; III, 109, 110; St. Vas. ibid. VII,

Ast-fel fu, în decursul secolelor, în totă biserica creștină, învățătura despre atributele individuale ale persónelor divine; ea luă loc, ca una din dogmele fundamentale ale ortodoxiei în sinodul Niceo-Constantinopolitan, care a fost compusă în vécul al patrulea și propusă ca regulă de credință neschimbată pentru toți creștinii. Dar în vécul al șeptelea, când, dacă trebuie a crede mărturia latinilor, încă din vécul al cincilea, unii învățați la apus începură a rătăci în privința atributului personal al Sântului Spirit, facându-l să purcedă nu numai din Tatăl ci și din Fiul-*Filioque*. (1). Totuși se pôte presupune că nu întrebuițau ei aici cuvântul *«purcede»* (procedit) în același înțeles în raport cu Tatăl și cu Fiul; ci că, mai ântăiū, înțelegeau ei numai purcederea eternă a Sântului Spirit din Tatăl și apoi și purcederea temporală din Fiul séu misiunea sa pre pământ. Ast-fel esplică cel puțin cuvintele acestea un învățator grec, Maxim Mărturisitoriu (662) pentru a îmblânzi pre Greci, cariū îndată și reclamaseră contra acestei inovațiunii a latinilor (2); și aceleși cuvinte fură interpretate mai târziu în acest înțeles de către un scriitor-roman, Anastasie Bibliotecariul (890), care cită esplicațiunea făcută de Sânt-

---

301; Epifan. Haer. LXIX, n. 18; Augustin. Contr. Maxim. III, cap. 16: „Quid inter nasci et procedere intersit. . . explicare quis potest? . . . Haec scio; distinguere autem inter illam generationem et hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio“. I. Damasc. Esp. cred. ort. cart. I, cap. 8; p. 21, 25.

(1). Latiniū citézá propriū încă primul conciliu din Toledo (400) și altele, care se ținură în Spania în vécul al cincilea, care ar fi introdus în profesiunile lor de credință particulare cuvântul *Filioque*, și fericitul Augustin (+ 430) pe care îl privea ca pe începătoriu învățăturii lor. (Cursus Theolog. Compl. VIII, p. 652. Paris, 1841). Dar ce credință se pote da citatelor acestora ale scriitorilor apusenii, vom vedea mai departe (§§ 44 și 48).

(2). „Citând mărturia Părinților latini și acea alui Cyril Alex.

tul Maxim. (1) Dară semânța fusese aruncată și ea nu încetă a aduce fructe. În vécul al optulea cestiunea despre purcederea Sântului Spirit fu cu căldură desbătută și disputată în Occident, și mai mulți teologi, încetând de a distinge misiunea temporală a Sântului Spirit pre pământ de forma eternă a ființei séle, începură a sustinea, că Spiritul Sânt ar purcede din Părintele și din Fiul din tótă eternitatea. Pre la finea vécului acestuea, Filioque fu înserat în Simbolul Niceo-Constantinopolitan, de bună sémă în Spania (2). În adevăr, celebrul Alcuin (804), pe vremea aceia, scriea

---

(coment. asupr. lui Ión) ei (Latinii) nu recunôseacă pre Fiul ca causă a Spiritului (*οὐκ αἰτίαν τὸν υἱὸν ποιόντῶς τοῦ Πνεύματος*), căci ei sciú că nu esista de cât o causă (*μία γὰρ ἴσχυρις αἰτίας*) a Fiului și a Sântului Spirit, Părintele; cel dintâi prin naștere, al doilea prin purcedere. Arată numai că Spiritul este trimis prin mijlocirea Fiului (*δι' αὐτοῦ προπέμψαι*), și arată și parentatea și aseănărea esenței lor“. Epist. ad Marinum Cypri presbyterum, in Op. S. Maximi t. II, p. 69. ed. Paris. 1675

(1) „Praeterea interpretati sumus, ex epistola ejusdem S. Maximi ad Marinum scripta presbyterum, circumstantiam de Spiritus Sancti processione, ubi frustra causari contra nos immit Graecos, cum nos *non causam vel principium Filium dicamus Spiritus Sancti*, ut autumant, sed unitatem substantiae Patris ac Filii non nescientes, sicut procedit ex Patre, ita eum procedere fateamur ex Filio, missionem nimirum processionem intelligentes; pie interpretans, utriusque linguae gnaros ad pacem erudiens, dum scilicet et nos et Graecos edocet secundum quiddam procedere, et secundum quiddam non procedere Spiritum sanctum ex Filio; difficultatem exprimendi de alterius in alterius linguae proprietatem significans“. Anastas. Bibl. ad Ioann. Diaconum. t. V. Concil. Labbei p. 1771.

(2) Se crede în decomun că Filioque fu introdus mai întâiu în simbolul Niceo-Constantinopolitan, deja în sinodul al treilea din Toledo ținut în 589; dar în edițiile cele mai vechi, din actele sinodului acestuea, precum acele din-Cologne 1530, Paris 1535, și de-Madrid, 1593, această adăugire nu se află, dupre mărturia lui Bel-larmin și a câtor-va scriitori moderni din Occident. (Vedi la Zoernicav. De Process. Spirit S. a solo Patre. tract. III. p. 288-289, ed. Regiom. 1774, și Cours. Theolog. Compl. t. V. 406 Paris. 1841); deci a fost intercalat mai târziu în acele acte.

către frații din Lion de a se păzi de înovarea Spaniolă și a nu-și permite nici cea mai mică interpolare în Simbol ⁽¹⁾; și Paulin, patriarhul Aquileei, convocă chiar în 791 un sinod provincial, în carele condamnă orîce fel de adaus ⁽²⁾. Din nefericire glasul apărătorilor adevărului n'a fost ascultat. La începutul vécului al noulea (în 809) imperatorul Carol cel mare convocă la Aquisgrani (Aix-la-Chapelle) un sinod, în care trebuia să se discute sub președința sa subiectul în contestațiune ⁽³⁾. Actele sinodului acestuea pierdându-se ⁽⁴⁾, nu se scie cu deamăruntul cum se petrecură

(1). „Novos, fratres carissimi, Hispanici erroris sectas tota vobis cavete intentione; sanctorum Patrum in fide sequimini vestigia, et universali Ecclesiæ sanctissima vos adjungite unitate. Scriptum est: Terminos Patrum tuorum ne transgrediaris. Et Symbolo catholicæ fidei nova nolite inserere, et in ecclesiasticis officiis inauditas priscis temporibus traditiones diligere“ (Epist. 69 in opp. Alcuini p. 1857 ed. Paris 1617). Alcuin nu însamnă anume ce adaus are în vedere, dar se scie că în biserica apusénă n'a fost vorba de o altă adaugire în Simbolul Niceo-Constantinopolitan afără de cuvântul *Filioque*.

(2). Absit a nobis proculque sit ab omni corde fideli alterum, vel aliter quam illi instituerunt, Symbolum vel fidem componere, vel docere. . . Enimvero non est in argumento fidei addere, vel minuere ea quæ a S. S. Patribus bene salubriterque sunt promulgata; secundum eorum sensum recte sentire, et exponendum eorum subtile supplere ingenium; sed addere vel minuere est sub dole. contra sacrosanctum eorum sensum, alitre quam illi, callida tergiversatione, diversa sentire, et confuso stylo perversum dogma componere, ac per hoc impio ore potius jactanter garrire quam docere præsumere“ (Vid apud. Zærnic. De proc. Sp. S. p. 369-370, et. Theof. Procopovici. Hist. controv. de process. Sp. S. in Teolog. vol. 1. p. 836-838. Lips. 1782.

(3). Asupra autenticității sinodului acestuea, avem mărturia mai multor scriitori contimpurani, precum Ado, In Chronic. ad ann. 809; Aimonius, In lib. IV, de Gestis Francorum cap. 97; Eginhardus. In tom. II Hist. Francorum Scriptor p. 255 ed. Paris. 1636 și alții.

(4). Afără de titlu: Concilium Aquisgranense, de addita ad Symbolum voce *Filioque*, celebratum ann. DXXXIX, tempore Leonis papæ III. De unde vine că aceste acte n'au ajuns până la noi? Oare numai din întâmplare? Sëu că le vor fi nimicit anume, fiind

lucrurile. Se scie numai, că partidul, care cerea introducerea lui *Filioque* în simbol, avu majoritate, mulțămită influinței personale a lui Carol, și în numele împăratului și al sinodului se trimise o deputațiune la Roma către papa Leo III, pentru a-i solicita confirmarea dogmei nouă și autorisarea de a introduce *Filioque* în simbol. După spusa unui martor ocular, deputații începură prin un discurs lung, având de scop a convinge pre papa despre adevărul și vechimea dogmei în favoarea căria solicitați consimțimentul său (Ce mai dogmă, dacă însuși papei trebui săi se dovedescă autenția!) Papa este adevărat, se păru că aprobă dogma nouă; dar refușă pozitiv permisiunea de a o introduce în simbol, cu toate stăruințele delegaților, cari ajunseră până a dice că această *interpolare* a avut loc acum în câte-va biserici (1). Și spre mărturia opunerei sale, spre mai mare solemnitate, precum și spre a preserva de acum simbolul credinței de ori ce falsificare, papa ordonă ca să se sapes simbolul Niceo-Constantinopolitan pe două table de argint, pe una în grecește și pe alta în latinește și le atărnă în biserica Sântului Petru, cu această înscricțiune : Haec Leo posui amore et cautela orthodoxae religionis, adecă: Eu Leon am pus această din dragoste și spre conservarea credinței ortodoxe (2).

că conțineau protestări severe în contra greșelei romane, ca o mărturie a faptului că însuși episcopii occidentului se rădicară cu putere contra acestei doctrine false, unde vedură o inovare până atunci fără exemplu în biserică, și nu consimțira nici de cum o a primi? Imprejurările care urmara sinodului acestuea fac ca presupunerea să fie probabilă.

(1). Acest martor ocular care era de față la întrevederea trimișilor cu papa fu Smaragdus (abbas Verdumensis), care scrisă chiar totă întrevorbirea acesta așa de memorabilă pentru posteritate. (Vid. ap. Lab. Concilior. t. VII, p. 1195-1198, et. Baron. annal. Eccles. t. IX p. 552 ad. an. 809.

(2). Autenticitatea faptului acestuea se atestă prin scriitori vechi occidentali, așa precum : Anastasiu Bibliotecarul, în biografia pa-

Totuși, cu tótă opunerea papei, înterpolarea oprită fu pe nesimțite adoptată în deosebite părți ale Galiei, Spaniei Germaniei și Italiei, așa că în a doua jumătate a vécului al noulea, când misionarii papei veniră la Bulgari cu scopul de a-i desbina de scaunul Constantinoplei, spre a-i reuni cu al Romei, acești misionari respândiră acum în acea parte Simbolul cu adausul *Filioque*. Atunci pentru prima óră Fotie, patriarhul Constantinoplei rădică cu îndrăsnélă vocea spre a apăra ortodoxia contra abuzurilor Latinilor, și le împută înterpolarea în fața lúmei întregi, adaus pe care-l strecurase nelegal în simbol în contra regulamentelor și canónelor ecumenice și pe care-l condamnă îndată după aceia (în 866) într'un sinod numeros unde erau față toți păstorii bisericei orientale (1). Papa Nicolau I în loc de a se pune alătura cu decisiunea sinodului și a repara o eróre, care era fructul ignoranței, a scris lui Hincmar, arhiepiscop de Reims, și altor episcopii ai Galiei, de a-și reuni puterile spre a dovedi Grecilor, că Sântul Spirit purcede și dela Fiul (2); și urmașul lui Ión, Adrian, condamnând tóte

---

peî Leon III (Vit. Roman. Pontif. ed. Romæ, 1752 §84. p. 297), Petru Abeilard (lib. II, Introd. în Theolog. cap. 14, Paris 1616 p. 1089), Petru Lombart. (Sentend. lib. I cap. 2 Colon. 1576), Petru Damiani (Opp. t. III, Paris, 1743, p. 329), Scriitorii mai moderni, Baroniú, Bellarmin și alții nu se îndöesc de fel de acésta.

(1). Epist. Encyclica, inter Épist. Photii, ed. Londini, 1651, secúnda. vid. etiam apud Baron. in Annal. Eccl. ad ann. DCCCLIII t. X, n.º 33. Comp. Abr. de l'Hist. eccl. d'Innocent. part. I, p. 19.

(2). Epist. Nicolai I ad Hinemarum Archiep. Rhemensem, apud Labb. Concil. t. VIII, p. 463. Hinemar, primind scrisórea acésta (pela finea an. 867) o ceti regelui Franciei în prezența unei mulțimi de prelați; după care se decise ca doi dintre barbații cei mai erudiți ai timpului, Odin (Episcop din Beauvais) și Ratramm (căluger de Corbic) să fie însărcinați a răspunde la obiecțiunile Grecilor. Respunsul acestui din urmă a ajuns până la noi, corectat de Hincmar însuși, nu însă și a celui dintei (Vedí. Ceillier Hist. generale des auteurs sacr. et. eccl. t. XIX, p. 150-155 și 282, Par. 1754).

hotărîrele sinodului lui Fotie contra Latinilor, rădică această eróre la rangul de dogmă (1). Papa următor, Ión VIII, înțelegându-se cu Fotiü pãrù a promite, că simbolul credinței va fi reasezat în întegritatea sa cea dinteiü (2). Trimișii săi se duseră îndată după aceia la un sinod mare care se ținu la Constantinopole (în 879), și ei subscriseră cași cei-lalți decisiunile conciliului, reînoid pentru tot-déuna oprirea de a nu se face nici un adaus, nici vre o schimbare óre-care în simbolul credinței din Nicea și Constantinopole (3). Dar papa fiind-că nu obținu de la sinod aceia ce spera, adecã : supremația sa asupra Bisericei bulgare, respinse decisiunile conciliului și nu se ținu de fagăduință; așa că simbolul cu adaosul Filioque continuă a fi întrebuințat în deosebitele biserici apusene. Cum se întrodusă el apoi în Roma; nu se scie; dar, precum mărturisesc scriitorii romani, nu înainte anulü 1014 (4). Din timpul acela și mai ales după niște acusațiuni nouă făcute bisericei Romei de către patriarchul Constantinopolitan, Michail Cerulariü (1053), acésta nu se mai despãrți de acésta învêțatură falsă,

(1). Apud Labb. Concil. t. VIII p. 1084-1087 et segr.

(2). „Reverentia itaque tuae, scriea între altele papa către Fotie, iterum significamus ut de articulo hoc, ex quo orta sunt scandala inter Dei Ecclesias, fiduciam in nobis reponas, quod non solum hoc non dicimus, sed etiam quod eos, qui principio hoc dicere sua insania ausi sunt, quasi transgressores divini verbi condemnamus, sicut theologiae Christi Domini eversores, et Apostolorum et reliquorum sanctorum Patrum, qui, synodice convenientes, sanctum Symbolum nobis tradiderunt; et una cum Iuda illos collocamus“ (Vide apud Labb. Concil. t. IX p. 235, și Bevereg. Pandect. can. t. II p. 306, Oson. 1672); cât despre autenția acesteï scrișori veđi Zernicav. De process. Spir. S. p. 415-420 et Teof. Procopovici, In Teolog. p. 852-853 ed. cit.

(3). Pentru autenția acestui sinod contra Latinilor, veđi ibid. Zernicav. p. 164-170 și Teof. Procopov, 859-852.

(4). Cours. Theolog. Compl. VIII, p. 654. Paris, 1841; Peron., Proelect. Theol. vol. II p. 448 Lovan 1839.

cea mai importantă din înoirile, care o despărți de biserica universală.

În evul mediu, se făcu și în occident, mulțămită scolasticilor, unele alterațiuni în privința dogmei relativă la atribuțiile personale ale divinității. Unii contestați chiar existența acestor atribute, fără a nega cu toate acestea realitatea persoanelor în D-zeu ⁽¹⁾; alții se încercau a explica de ce și cum în D-zeu se naște Fiul și purcede Sântul Spirit, și presupunea cea mai mare parte, că Fiul naște din rațiunea Tatălui și Sântul Spirit purcede din voința sa ⁽²⁾. Aă fost și de acei cari vioră să explice în ce constă deosebirea între generațiunea Fiului și purcederea Sântului Spirit, și pentru ce să se numescă cea dintâi *naștere* și nu cea din urmă; și în răspunsurile lor la aceste cestiuni deosebite, ei dădură în părerile cele mai ciudate și mai streine ⁽³⁾. Cu toate aceste subtilități și nimicuri ⁽⁴⁾ nu trecură preste limitele școlii și nu pătrunseră nici de cum în viața bisericeii.

Din secolul al șese-spre-țecelea se iviră în occident societățile protestante, care respinseră mai toate erorile papismului și cu ele și un mare număr din adevărurile sale. Dar este de mirare cum de aă reținut ei și această dogmă

---

(1). Anume : Præpositivus, Gregorius Ariminensis et Ioannes de Ripis (Apud Tom. Aquinat. Quæst. XXII, Art. ? et Quæst. XL, art. 1).

(2). Acesta era o idee generală la scolastici (Vide apud Teoph. Procopovici. Theolog. vol. I p. 1229, ed. citat).

(3). Ricard Victorini De Trinit lib. VI cap. 18; Bonaventuræ In I Sentent. dist. XIII, quæst. 2; Suaresii de Trinit. lib. XI, Cap. 6, n. 14 și alții.

(4). Mai sînt încă câte-va cestiuni cu care se ocupară deopotrivă scolasticii tratând despre Sânta Treime : „Utrum deus Pater se deum genuerit? Utrum divina essentia genuerit Filium, vel genita sit a Patre, vel de ipsa natus sit Filius? . . . Utrum Pater potuerit vel voluerit gignere Filium? Quod Filius non est de nihilo, sed de aliquo, non tamén de materia. . . et cæt“. . . Vide Petr. Lombardi Sentent. lib. I dist. 4, 5, 6 și 7).

falsă a Romei, privitoare la purcederea Sântului Spirit, pe care o profesază și astăzi.

Numai biserica ortodoxă a conservat dogma atributelor personale ale divinității, precum și toate celelalte în întregitatea sa primitivă, și învață că : «Intru unul D-zeu sunt trei persoane : Tatăl, Fiul și Sântul Spirit ; Tatăl care mai înainte de veci, naște pre Fiul din propria sa esență și purcede pre Sântul Spirit ; Fiul carele este născut din Tatăl înainte de veci și de o ființă cu El ; Sântul Spirit, care purcede din Tatăl din vecie și este de o ființă cu Tatăl și cu Fiul» (Mart. ort. art. I resp. 9) «Ast-fel Părintele, Fiul și Sântul Spirit : necreatul, născutul și purcedătorul, deosebesc în Dumneșire, persoanele și nu esența sevă substanța, care este indivisibilă în ea însăși», (Ibid. resp. 12). Si aiurea : «In această constă deosebirea între persoanele Sântei Treimi, că D-zeu Părintele nu este născut și nu purcede de la nimene ; că Fiul este născut din veci din Tatăl, și că Sântul Spirit purcede din Tatăl mai înainte de veci ⁽¹⁾», (Cateh. cel mare. art. 1-iü).

§. 39. Atributul personal al lui D-zeu Tatăl.

Invățătura bisericei ortodoxe privitoare la atributul personal al lui D-zeu Tatăl are temeiurile cele mai solide în Sânta Scriptura. Aici se raportă : 1° aceste cuvinte ale Mântuitorului : «Precum Tatăl are viața întru sine, așa a dat și Fiului să aibă viața întru sine», (Ión. V, 26). De unde se vede lămurit, că Părintele n'a primit viața dela nimene, că nu este născut din nimene și nu purcede dela nimene. 2°. Tóte locurile numeroșe, în care se numește Tatăl în raport cu Fiul, de exemplu : «Nimene nu cunoșce pre Fiul fără numai Tatăl, și nimene nu cunoșce pre Tatăl fără nu-

(1). Acesta se află și în cărțile serviciului nostru bisericesc (Triodion octoich. etc).

maî Fiul și cărușă va voi Fiul să-î descopere» (Mat. XI, 27). «Toți să cinstescă pre Fiul, precum cinstesc pre Tatăl. Cel ce nu cinstește pre Fiul, nu cinstește nici pre Tatăl cel ce l-a trimis» (Ión V, 23); séu în acele, în care se ȃice, că el naște pre Fiul : «Domnul a ȃis către mine : Fiul meü ești tu ; eü astă-ȃi te-am născut» (Ps. II, 7). «Din pântece maî 'nainte de lucéfăr te-am născut» (CIX, 3). 3°. In fine tóte locurile, care represintă pre Tatăl ca principiü chiar al Sântului Spirit : «Érá când va veni Mângâitoriul, Spiritul adevêrului, carele din Tatăl purcede, pre carele eü îl voiü trimite de la Părintele, acela va mărturisi despre mine» (Ión. XV, 26). «Nu am primit spiritul lumêi, ci Spiritul lui D-ȃeü, ca să cunoscem darurile ce ni le-a făcut D-ȃeü» (1. Cor. II, 12).

Prin ácêta se întêlege pentru ce în ordinea persónelor Treimeî, Părintele ocupă de ordinar locul dintêiü (Mat. XXIII, 19) și se numește primul ipostas al Sântei Treimî, séu, precum se întimpină câte odată la cei vechi : Avto-D-ȃeü, proto-D-ȃeü, D-ȃeü-principiü etc. (1). De aici se vede, că în D-ȃeü esistă numai un principiü al divinităȃei, Părintele, ideie pre care învățatoriî bisericeî vechi aü repetat-o adesea și pre care biserica ortodoxă o conservă până în ȃiua de astă-ȃi, căci numai Lui îi datoresc esistența Fiul și Sântul Spirit. (2). In fine prin aceia este lămurit, că Tatăl este întrü cât-va legătura și unirea persónelor Treimeî, care cu tóte că forméză unitatea din punctul de vedere al esenȃei, sunt cu tóte acestea deosebiți ca persóne ; căci Fiul și Sântul Spirit, avênd dintru El principiul lor, se rapórtă éráși numai la El, ca la autorul lor. «Esența celor trei», scrie St.

(1) Ἀυτόθεος (Origen. In Ioan. t. II, n. 2, 3), πρῶτος θεός (Origen. Contr. Cels. VI, 47, 61). Deus princeps (Arnob. passim).

(2) Dionys. Areopag. De Coel. hierarch. cap. 1 : Ἀρχιπρωτος Πατηρ ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν φωτῶν τοῦ Ἰου καὶ Πνεύματος : Greg. Teolog. Oper. sântilor Părinți, I, 39 ; II, 168 ; Athanas. De Sy-

Grigorie Teologul, este unică : este Dumnezeu ; dar unirea este Părintele, dela care provin cei-lalți doi și la care se rapörtă ei, neamestecându-se, ci rămăind cu El, și neputând să fie despartiiți nici prin timp, nici prin voință, nici prin putere (1).

Și pentru a-și reprezenta cum se cuvine atributul personal al lui D-zeu Tatăl, trebuie a-și aduce aminte precum observău învățătorii vechi ai bisericei, că El naște pre Fiul și purcede pre Sântul Spirit într'un chip cu totul spiritual, și prin urmare fără umbră de suferință seü de împărțire materială, căci esența lui D-zeu este nematerială și simplă (2) ; că naște și purcede din veci și tot-déuna, căci nu este un timp în care Părintele să nu fie Tatăl Fiului și să nu purcedă pre Sântul Spirit, pre cum nu este un timp în care să nu fi fost D-zeu ; dar ceia ce n'a avut început nu pôte să aibă nici sfârșit (3) ; că naște și purcede așa cum numai El cunösce, precum și Fiul și Sântul Spirit, dar nici o creatură nu este în stare de a pricepe (4) ; că în fine

---

nod. n. 26, 50 ; Contra Arian. Orat. IV, n. 1 ; Contra Gregal. Sabel. Opp. t. I, p. 508, ed. Commel ; Epifan. Fid. Cath. expos. n. 14 ; Hæres. LXV ; Gregor. Nyss. Tract. de Commun. Opp. t. I. p. 917. Paris, 1615 și alții.

(1). Cuv. 42. Oper. st. Părinți, IV, 38.

(2). Veđi mai sus p. 318, not. 7 ; precum și Alexandr. Ep. Alexandriei Epist. ad. Alexandr. Byz. apud Theodoret. H. E. I cap. 4 ; Cyril. Alex. Thesaurus lib. VI ; I. Damasc. Espun. cred. ortod. libr. I, cap. 8.

(3). Gregor. Theolog. serm. 29. Oper. st. Păr. III, 54 ; Ambrosie. De Symb. cap. 4 : „Quod Pater est esse non cœpit ; et si non cœpit, nec Filius cœpit“. (Conf. c. 5). Augustin, serm. 191 De Tempore I. Damasc. Exp. ex a. cred. ortod. lib. I cap. 8. p. 20.

(4). Veđi mai sus p. 318 nota 6 ; id. Cyril al Ierus. Cat. XI, n. 8, 11, p. 191 și 193 ; Gregor. Teolog. serm. 20 : „Ți se vorbește de naștere seü generatiune, să nu ai curiositatea a sci cum. Auđi vorbindu-se că Sântul Spirit purcede din Tatăl : nu întreba, cum?“ (Oper. st. păr. II, 173) „Voești să sci cum s'a născut ?

eternitatea și aseitatea nu-î sînt atribuite lui D-zeu Părintele, într'un chip exclusiv, de cât numai în raport cu celelalte persoane ale Santei Treimi, pre când din punctul de vedere al divinităței Fiul și Sântul Spirit sînt de o potrivă vecinici și-și au esistența prin sine însuși, séu, spre a țice mai bine, tótă Sânta Treime ființeză împreună prin sine însăși și este împreună vecinică (1).

§. 40. *Atributul personal a lui D-zeu Fiul.*

Invetătura bisericeii ortodoxe despre atributul personal a lui D-zeu Fiul are în Sânta Scriptură fundamente numai puțin solide. In adevăr, se numește adesea: 1° Fiul lui D-zeu Tatăl; de exemplu. . . *«Precum Tatăl înviează morții și le dă vieță, așa și Fiul dă vieță cui voește»* (Ión. V, 20, 21; Comp. XIV, 13; XVII, 1; Mat. XI, 27). 2°. Fiú unic: *«D-zeu atáta a iubit lumea, că a dat pre unicul seú Fiú, ca tot cel ce crede întru el să nu péră, ci să abă vieță vecinică»*, (Ión, III, 16-18; I, 14). 3°. Și éráși, ca Fiú unic fiind in sinul Părintelui; *«Pre D-zeu nimene nicí odinióră nu l-a vedut; unul născutul Fiú carele este în sinul Tatălui, Acela ne-a făcut cunoscut»*, (Ión. I, 18): 4°. Adevératul seú Fiú: *«Noi scim că Fiul lui D-zeu a venit, și ca ne-a dat înțelepciunea, pentru ca să cunoșcem pre adevératul D-zeu și să fim întru adevératul seú Fiú»*, (1 Ión V, 20). 5°. Propriul seú Fiú: *«El carele n'a cruțat pre propriul seú Fiú și care l-a dat pentru noi toți, nu ne va da împreună cu el tóte?»*, (Rom. VIII, 32). Ar fi de pri-sos a mai dovedi că în aceste deosebite locuri ale Scripturei

'Tí respond: *Precum scie Părintele care naște și Fiul care se naște*" (Ibid. III, 60).

(1). Alexandr. Episc. Alex Epist. ad. Alex. Byzant, apud Theodoret. H. E. I cap. 4. Euseb. Demonstr. evangel. lib. IV; Gregor. Teol. disc. 29. Oper. st. păr. III, 55.

precum și în toate cele-lalte, Domnul nostru Iisus Christos este numit Fiul lui D-zeu, în înțelesul propriu al cuvântului și nici de cum în înțelesul figurat; căci, precum scim acum, cărțile sante îi atribue și esență divină, și atributele divinității și consubstanțialitate cu Tatăl și cu Spiritul Sânt. (§ 33).

Apărând învățătura acésta privitoare la atributul personal a lui D-zeu Fiul în contra interpretărei false a ereticilor, Părinții vechi ai bisericei se îndeletniciră mai ales a adeseșura ideile următore :

1). Fiul este născut din ființa seú din substanța Părintelui, și din a nimărui altuea, nici din nimic ⁽¹⁾. Acésta rezultă din ideia cuvântului *„născut”*. Nașterea constă în aceea că chiar din esența seú din substanța născătorului provine născutul asemenea duple ființă, cu totul alt fel de cum se petrece lucrul în creațiune și edificare, unde creatura și edificiul provin de afară, și nu chiar din substanța creatorului și a arhitectului ⁽²⁾. Si acésta se întărește prin cuvintele positive ale Scripturei: *„Din pântece măr 'nainte de lucéfăr te-am născut”* (Ps. CIX, 4). *Dacă este născut chiar din pântece*, se pôte crede óre că Fiul provine din nimic ⁽³⁾? Acésta espresie nu însamnă că D-zeu are cu adevérat pântece; ci, precum toate nașterile adevérate provin în comun din sinul părinților, D-zeu este figurat aici, ca având pântece, spre a rușina pre cei nepioși, învățându-i, că chiar prin considerarea naturei lor proprie, Fiul este cu

---

(1). Hilar. De Trinit. lib. VI: „Hic ergo ingenitus ante omne tempus ex se Filium genuit, non ex aliqua subjacente materia, quia per Filium omnia; non ex nihilo, quia ex se Filium. . . etc” Augustin. Epist. 66: „Hunc de sua substantia genuit, non ex nihilo fecit“ . . .

(2). Ión Damascen Espunerea acurata a credinței ortodoxe, cart. I, cap. 8; Athanasie de decret. Sinod. Nicen. n. 6.

(3). Hilar. de Trinit. lib. VI. Conf. Athansie. contra Arianilor Orat. III. n. 27.

adeverat fructul Tatălui, pentru că esă din sinul seü (1).

ii). Apoi, cu tóte că Fiul este născut chiar din substanța Tatălui, în acéstă lucrare nu se desparte nimic din acéstă substanță, nici Tatăl nu perde nimic, nici că lipsește ce-va Fiului; nu : «D-đeü este nedivisibil; El a născut pre Fiul fără a se împărți pre sine (2); a născut Înțelepciunea, dar n'a rămas singur fără înțelepciune; a născut Tăria, dar n'a slăbit nici de cum : El a născut pre D-đeü. dar prin faptul acesta nu s'a despoiat de Divinitate, n'a perdut nimic, nu s'a micșurat, nu s'a schimbat. Precum și Fiul n'a primit prin acésta nici o neperfectiune : Părintele este perfect și Fiul este perfect; Părintele este D-đeü, și Fiul este D-đeü (3)», seü, spre a întrebuinta o comparațiune minunată : «Fiul este născut din Tatăl ca lumina din lumină (4)».

III). Nașterea Fiului lui D đeü este o naștere eternă; prin urmare ea nu a avut început nici sfârșit (5). Étă pentru ce însuși Părintele ție Fiului : «Mai 'nainte de lucéfăr te-am născut» (Ps. CIX, 4), adecă înainte de toți vecii, din eternitate (6); și aiurea : «Eü astă-đi te-am născut» (Ps. II, 7),

(1). Vas. cel mare. Contr. Eunom. lib. V; Oper. st. păr. VII. 182-183.

(2). 'Ο δέ θεός ἀμερής ὢν ἀμέριστος ἐστὶ, καὶ ἀπαθής τοῦ Ἰου Πατρὸς. (Athan. De decret. Nic. Synod. p. 409) Οὐκ ἐν τῷ γεννᾶν τὴν οὐσίαν μερίζει. (Gregor. Nyss. Contr. Eunom lib. 1. 18).

(3). Cyril. Ierus. Cat. XI, n. 18 p. 200, în rusește p. 190-195.

(4). Φῶς ἐκ φωτός Iustin. Dialog. cum Tryph. CXXVIII : Hypolyt adv. Noet. XI; Cyr. Ierus. Cat. XI, n. 4 : „Este născut din Tatăl, ca viéta din viéta, lumină din lumină, adevăr din adevăr, înțelepciune din înțelepciune“. Cyril Alex. Thesaur. lib. VI : 'Ο Πατήρ ἐξέλαμψεν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἰὸν ἀμερίστως τε καὶ ἀδιαστίτως, ὡς περ οὖν καὶ ὁ ἥλιος τὸ ἐξ αὐτοῦ πεμπόμενον ἀπαύγασμα.

(5). Veđi mai sus p. 328. not. 4. Veđi Aug. Epist. 17-4 : „Quid ergo dicemus? Si natus est Filius Dei ex Patre, jam Pater destitit gignere; et si destitio, cœpit. Si autem cœpit gignere, fuit aliquando sine Filio. Sed nunquam fuit sine Filio. . . ergo semper gignit Pater et semper nascitur Filius“.

(6). August. Homil. XLIII de Quinquaginta, 3 : „Quid est, ante

adecă, chiar în momentul acesta, s'eu vecinic (1). Éta pentru ce érași în alte părți ale Sânteii Scripturii, se dice indeferent, și că D-đeu a născut pre Cuvântul, care este Fiul, și că D-đeu naște pre Cuvântul, s'eu că Fiul s'a născut de Părintele, și că Fiul se naște de Tatăl (2); Decî spre a esprima taina acésta nepricepută a nașterei vecinice a Fiului într'un chip mai apropiat de ideile năstre ordinare, trebuie a prefera espresiunea acésta : Fiul este născut din Tatăl, a fost născut de Tatăl din eternitate, ceștia-lalte; naște s'eu se naște în etern; căci ceia ce naște s'eu se naște nu este încă născut, pe când Fiul este născut (3).

IV. In fine să nu uităm că Fiul este născut din Tatăl, dar nu s'a despărțit de El, s'eu ceia ce este tot una, că s'a născut fără să fi fost divisiune în substanță (*ἀδιασπάρτως*). De aceia El se numește acela care *este în simal Tatălui*, (Ión I, 18), *care este în Părintele*, (X, 38), așa precum focul și lumi-

luciferum? Per luciferum significantur tempora. Ergo ante tempora, ante omne, quod ante dicitur, ante omne, quod non est, vel ante omne, quod est. . . etc. „Conf. Athanas. Contra Arian, orat. III, n. 28.

(1). „Fiul însuși dise Părintelui“ : Dis'a Domnul către mine : Fiul meu ești tu, eū astă-đi te-am născut“ (Ps. II, 7). Astă-đi, adecă nu o durată scurtă, ci eternitatea, un timp infinit; *astă-đi*, adecă mai înainte de veci“ (Cyril. Cat. XI, n. 5, p. 18).

(2). „Quia unigenitus Filius idem Verbum Patris et perfectione natus dicitur et pro aeternitate semper nasci perhibetur; sacra Scriptura libere dicere de Deo consuevit, quia locutus est et loquitur. In eo enim quod perfectum Verbum genuit et locutus est Pater, in eo autem quod semper gignit, utique loquitur“ (Gregor. Pap. Moral. lib. XXIII).

(3). „Melior est *semper natus* quam qui *semper nascitur*, quia qui semper nascitur nondum est natus et nunquam natus est aut natus erit si semper nascitur. Aliud enim est nasci quam natum esse : per et hoc nunquam Filius si nunquam natus; Filius autem, quia natus, semper est Filius; semper igitur natus“ (Augustin Lib. Quaest. LXXXIII, quaest. 37) „Dicamus verius *semper natus*. Non autem possumus dicere *semper nascitur*, ne imperfectus videatur“ (Gregor. pap. Moral. lib. XXIX, cap. 1).

na provin de odată, ȕice St. Ión Damascen, împreună esis tente; că focul nu începe înainte de lumină, ci odată cu ea, și lumina provine din foc, și rămâne împreună cu el fără să se despartă vre-odată, așa și Fiul, născut din Tatăl, nu se mai desparte, ci rămâne tot-déuna în El. Numai, lumina acésta, ce provine din foc, de care nu se póte ea despartí, și remând împreună, n'are existență prin sine-însăși (ὁπόσ-τασον), ea nu esistă fără foc (lumina fiind o proprietate naturală a focului), pe când Fiul unic a lui D-ȕeú, născut din Tatăl fără descompunerea nici împărțirea esenței și remând vecinic în El, are ipostasul séu propriú, deosebit de ipostasul Tatălui (1).

§ 41. *Atributul personal al lui D-ȕeú Spiritul Sânt.*
a) *Insemnări preliminare.*

Înainte de a desvolta învățătura despre atributul personal al lui D-ȕeú Sântul Spirit, adecă a purcederei sale din Tatăl, trebuie să facem câte-va însemnări mai ântei.

Prima însemnare. Învățătura acésta constituie dogma cea mai împoritantă, care deosebește biserica ortodoxă de cea romano-catolică și de comunitățile protestante, care tóte cred și învață, că Sântul Spirit purcede nu numai din Tatăl, ci și din Fiul. De aceia merită din partea nóstră o deosebită luare aminte.

A doua însemnare. Spre a precisa ideile în desvoltarea acestei învățături, trebuie a stabili o distincțiune rigurósă între purcederea eternă a Sântului Spirit, care forméză a-nume atributul séu personal, și între purcederea sa temporală către făpturí séu misiunea sa în lume, care nu se rapórtă chiar la ipostasul Sântului Spirit, ci forméză ce-va

(1). I. Damasc. lib. I cap. 8. p. 20-21. Comp. Cap. 13 p. 46.

esterior, accesoriu, și nu se atribue mai mult Spiritului Sânt decât Fiului. (Ión. XVI, 28, 29). Că dacă Biserica ortodoxă afirmă, că Sântul Spirit purcede numai de la Tatăl contrar învățătorei creștinilor apusenî, cariî dic, că purcede și dela Fiul, ea nu înțelege propriu vorbind decât purcederea eternă și ipostatică a Sântului Spirit. Cât despre purcederea sa temporală, ortodoxii însuși cred cu creștinii apusenî că Spiritul Sânt purcede, adecă are misiunea sa în lume, nu numai dela Tatăl, ci și dela Fiul, seú mai bine dicënd prin Fiul ⁽¹⁾.

Insemnarea a treia. Spre a fi cu totul nepărtinitor în deslegarea acestei întrebări, care în decursul vécurilor, a fost un subiect de dispută între creștinătatea din Reserit și cea de Apus, vom căuta a aduce, cât se pôte de scurt, nu numai dovedile învățătorei ortodoxe despre atributul personal al Spiritului Sânt, ci și a celei eterodoxe, și le vom pune în paralel; lăsând fie carnea după voie de a vedea și a decide singur, comparându-le, în care parte se află adevêrul.

§. 42. b. *Cercetarea întrebărei relative la purcederea Sântului Spirit după Sânta Scriptură.*

1. Este óre în Scriptură vre un loc lămurit și direct care să dovedescă, că Sântul Spirit purcede din Tatăl? Da, negreșit, și chiar un loc așa de lămurit și direct,

(1). Ne ai dat o mijlocitoare de care ne mândrim: Acea care te-a năseut Dúmneđeescule Mănuitor. După rugăciunile sale ne ai trimis cu bunătate pre Spiritul împărțitor de char, carele purcede din Tatăl prin tine (*δὲν τοῦ προερχόμενος*), (Octoëch, art. 1-ju fol. 171. Mosc. 1838) „Luminat prin lumina Mângăitorului și învățat de El, ai predicat pre acela carele purcede din Tatăl și s'a arătat ómenilor prin Fiul; acest Spirit care este una cu Părintele vecinie și cu Cuvêntul cel D-đeesc, în dignitate și putere, care este de o ființă cu ei, tu l-ai predicat la tótă lumea, o! al nostru prea iubit“ (Leg. p. Sept. f. 299. Mosc. 1837; Comp. Triod. post. fol. 22 și 75; Mosc. 1835).

precât numai se pôte dori : sînt următorele cuvinte ale Mântuitorului către Apostoli : *•Éră când va veni Măngâitorul, Spiritul adevêrului, carele din Tatăl purcede, și he care eu-l voiî trimitte dela Tatăl (τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται), va mărturisi de mine, (Ión, XV, 26).* Dar este óre adevêrat, că espresiunea : *carele din Tatăl purcede*, însémná purcederea eternă a Sântului Spirit, și nu trimiterea sa temporală în lume? Da, prea adevêrat.

1°. Ceia ce dovedește acésta, este mai ântêi scopul ce-și propunea Mântuitoriul pronunțând cuvintele în cestiune. Tótă cuvêntarea din care fac parte (Ión, XIV, 16) tindea mai ales a mângâea pre ucenici de apropiata despartire a dascalului lor. De aceia le promite de a le trimitte în locul sêu pre Sântul Spirit; și acest Spirit îl numește mai ântêi *un alt Măngâitor*, care va rêmânea în veci cu ei (XIV, 16); și mai departe : *Spiritul adevêrului*, carele 'i va învăța tóte și-i va face să-și aducă aminte de tóte cele ce au auđit dela D-đeescul lor Invêțator. (XVII, 26). El adauge în fine, că acest Măngâitor ce are să vie, este Spiritul adevêrului, nu este o creatură, ci că purcede din Tatăl, adecă că are eternitatea lui D-đeu și că este prin urmare o persónă divină (XV, 26). Adausul acesta era necesar scopului ce-și propunea Mântuitoriul; fără acésta, mângâerea apostolilor n'ar fi fost complectă : căci numai după aceste cuvinte din urmă se convinseră ei că Invêțatorul lor viitor, ca persónă divină, va fi în adevêr în stare de a ținea locul ace-luea, care se despărtea de ei și pre care-l recunosceaŭ ei ca pre adevêratul Fiŭ al celui prea Inalt, *eșit din D-đeu* (Mat. XVI, 16; Ión VXi, 30); cu atât mai mult, că Mântuitorul, carele de mai multe ori le vorbise despre Sântul Spirit, nici odată însă nu le descoperise însuși natura acestui Spirit, nici dignitatea sa personală.

2°. Adevărul temei noastre resare și din conținutul și dispoziția cuvintelor citate. Dacă am admite că cuvintele : *«Carele din Tatăl purcede»*, nu esprimă procesiunea eternă a Sântului Spirit, ci numai trimiterea sa temporală în lume, mai întâi am fi constrinși a admite în cuvântarea Mântuitorului un fel de tautologie ; ar fi trebuit să cetim a.a : Când va veni Mângâitorul, pe care-l voi trimite dela Tatăl meu, Spiritul adevărului care este trimis de Tatăl va mărturisi de mine. Apoi nu s'ar putea explica pentru ce cuvântul *purcede* este la present, când este vorba de o trimitere viitoare a Sântului Spirit, și când mai înainte Mântuitorul de mai multe ori vestise această trimitere într'un timp viitor dîcînd de Părintele : *«El vă va da un alt Mângâitor (Ión, VIY, 16), sêtu : «Părintele îl va trimite în numele meu (Ibid. 26); și de sine însuși : pre carele eî îl voi trimite dela Tatăl» (Ión, XV, 26).* Pre când dacă vom lua, ca incontestabil, că în textul de care ne ocupăm, este vorba despre purcederea eternă a Sântului Spirit, nu vom găsi nici tautologie în cuvinte, nici nimic nepriceput în verbul *purcede*; din contra acest verb trebuie să fie la present, spre a arăta precît se pôte mai bine eternitatea, adecă statornicia și nemutabilitatea purcederei Sântului Spirit; precum și spre a arăta erăși eternitatea sa, Mântuitorul nostru Dumneđeesc dîce la present : *«Mai înainte de a fi Avraam sînt eî» (Ión, VIII, 58).*

3°. In fine acest adevăr este confirmat prin glasul unanim al întregii anticități creștine, care n'a încetat nici odată de a vedea în aceste cuvinte ale Mântuitorului : *«carele din Tatăl purcede»*, ideia unei purcederi vecinice a Sântului Spirit. Este de ajuns a aminti aici, că aceste cuvinte fură luate tot în același înțeles, nu numai de către Invêțatorii cei mai celebri ai bisericei : de Vasilie cel mare (1), Grigorie Teolo-

(1). Homil. asupra Ps. XXXII, p. 6 : „Precum cuvântul creator a

gul ⁽¹⁾, Ión Chrisostom, etc ⁽²⁾, ci de către un sinod ecumenic (al doilea), care le puseră chiar în simbolul credinței.

întărit cerurile, de asemenea și Spiritul care este al lui D-zeu, carele purcede din Tatăl, adevă din *gura sa*, ca să nu socoți ceva exterior sau creat, ci să-l premărești ca pre unul ce-și are ipostasul seū din D-zeu, ne-a adus împreună cu El și dela El tóte puterile care sînt în Tatăl“ (Oper. st. p. V p. 271). Și în omil. contra Sabelienilor : „De și se dice, că totul vine dela D-zeu, dar propriū vorbind, numai Fiul este din D-zeu și Spiritul Sânt este din D-zeu; căci Fiul este eșit din Tatăl, și Spiritul purcede din Tatăl; unul prin naștere, altul printr'un chip, care nu se póte esprima“ (Ibid. VIII p. 389).

(1). Serm. 29, 3°. Despre Teologie : „Unitatea, care dela început tindea la dualitate, s'a oprit la Trinitate. Noi avem pre Părintele, Fiul și Sântul Spirit : Părintele care naște și purcede, fără patimă și afară de timp și materie; Fiul care este născut; Spiritul carele purcede, sau nu știu cum să dic, facend abstracție de ceia ce se vede. . . . Remăind în marginile ce ne sînt puse, predicăm pre acela care nu este născut, acela care este născut și acela care purcede din Tatăl, precum însuși Cuvântul, carele este D-zeu, a spus-o singur“. (Ión. XV, 26) Oper. st. Păr. III, p. 53-54; Comp. Serm. 31 p. 109.

(2). „Precum s'a dis : *Spiritul lui D-zeu* (θεός) (Math. XII, 28), și aiurea : *Spiritul care este din D-zeu* (1, Cor. II, 11), așa se dice și : *Spiritul Tatălui* (Mat. X, 20); și pentru ca se veđi prin acesta o simplă analogie (ὁμοιωσιν), Mântuitorul confirmă această espresiune dicend : „Când va veni Mângăitorul, Spiritul adevărului, carele din Tatăl purcede“ Acolo Spiritul purcede din D-zeu; aici din Părintele. Fiind-că dice vorbind despre sine : „Eu dela D-zeu am eșit“ (Ión XVI, 27), mărturisește, vorbind de Spiritul Sânt, că *purcede din Tatăl*. Prin urmare Spiritul este tot odată și Spiritul lui D-zeu și Spiritul care vine din D-zeu Tatăl și purcede din Părintele. Ce însemneză deci cuvântul a purcede? Iisus Christos nu dice : este născut. . . . Fiul este născut de Tatăl, Spiritul purcede din Tatăl. Care este deci valórea cuvântului purcede? Ca să nu se ia Spiritul în loc de Fiul, Scriptura nu întrebuinteză cuvântul : *este născut*; ea dice că *purcede din Tatăl*; ea-l represintă purcedend ca apa din isvorul ei. . . Cine purcede? Spiritul Sânt. Cum? Ca apa din isvorul ei. . . Dacă deci Sântul Ión mărturisiind de Spiritul Sânt îl numește *apă vie* (VII, 38), și Părintele dice despre Sine : „Ei m'au părăsit pre mine, care sînt isvorul apei celei vie“ (Ier. II, 13). Părintele este isvorul Sântului Spirit, pentru că purcede din Tatăl. (Hom. de Spir. S. Chrys. Opp. t. III, p. 797. ed. Mont-

II. *Este 6re în Sânta Scripturã vre-un loc lãmurit și direct, care sã arate, cã Sântul Spirit purcede și din Fiul?* Nici unul. Numãi prin raționamente și interpretãri se cautã a se deduce învõtãtura acãsta din deosebite pãrți ale Scripturii.

1º. Se 6ice mai ântãiu, cã aceste cuvinte : *carele din Tatãl purcede* departe de a înlãtura ideia, cã Spiritul Sânt ar purcede și din Fiul, din contra o întãrește; de 6re-ce Pãrintele și Fiul sînt de o ființã, și Fiul posedã tot ce are Tatãl (1). Dar se p6te admite un ast-fel de raționament? De sigur cã nu. Pãrintele și Fiul, precum și Spiritul Sânt sînt de o ființã, dacã se deosebesc ca pers6ne; și tot ceia ce are Tatãl, are și Fiul și Sântul Spirit, afarã de attributele personale care nu le sînt comune, cãci almintrelea am cãdea în Sabelianism, amestecãnd ipostasurile Dumneștii. Și cãnd se 6ice cã Pãrintele naște pre Fiul și purcede pre Sântul Spirit, se vorbește numãi de Pãrintele ca de o pers6nã ce are atributul seii personal, care l deosebește de Fiul și de Sântul Spirit. Prin urmare și cãnd se 6ice, cã Sântul Spirit pur-

fauc. Venet 1734). Fotiu nu se îndoia de autentia operei acestia a lui Chrysostom (Biblioth. p. 841). Cãti-va autori inoderni se îndoesc farã cuvânt de acãsta și 6ic : „Vel Chrysostomi, vel quod potius reor, alterius alicujus ex *illa erudita antiquitate*, vel scriptor iste *non multo inferior* ætate Chrysostomo“ (Ibid. p. 795-996). Nu ne trebuie mai mult.

(1). Belarminus, lib. II. De Christo, cap. 27; Gerhardus. Loc. Theolog. t. 1. loc. 5. part. III cap. 4. § 88; Perrone, Prælect. Theol. tract. de S. Trinitate, cap. V, proposit. 1 p. 429, vol. II ed. Lohan. 1839 : „Eum (Spir. S) procedere a Patre testatur (Christus) *in sensu inclusivo Fili*“ . . . Obiectiunile Latinilor în contra dogmei aici esaminate sînt numãi o repetire acelor ce s'au fãcut tot-deuna; ast-fel, ca sã nu le mai luãm din diferite isv6re, le vom imprumuta mai ales din opera acum indicatã, pentru cã autorul seii, iesuitul Perone, este un teolog roman contimpuran, pentru cã este considerat ca unul din cei mai erudiți ai secolei sale și se presintã ca cel mai faãtie aparãtor al dogmelor false romane, ca un adversar-declarat al bisericeii ortodoxe.

cede din Tatăl, sub numele de Tatăl nu se p^ote înțelege tot odată și Fiul, care este una cu Tatăl după ființă și nu în personalitate (1). De almintrelea dacă se admite, că es-
presiunea : *purcede din Tatăl*, presupune ideia, că Sântul Spiritul purcede și din Fiul, de ôre ce Fiul este de o ființă cu Tatăl, va trebui să se admită éráși că aceste cuvinte : *născut din Tatăl*, nu esclud, ci presupun din contra ídeia că Fiul este născut și din Sântul Spirit, de ôre ce Spiritul este una cu Tatăl. Mai mult încă, am fi siliți a admite că Fiul, născut din Tatăl, este născut și din Sine-însuși, și că Spiritul Sânt, purcedetor din Tatăl, purcede și din Sine însuși, de ôre ce sînt de o ființă și împreună vecinici (2).

(1). Éta cum raționău Sântii părinți, bună oră St. Grigorie Ny-
sis : „*Εν γάρ και τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός, ἐστὶ οὐ ὁ Υἱὸς γεννᾶται, και τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. διὸ και κυρίως τὸν ἕνα αἰτιον ὄντα τῶν ἁγίων αἰτιατῶν, ἔνα θεὸν πάντων* (Tract. advers. Græcos ex commun. notion. t. II p. 85 ed. Morel Paris 1638); Gregorie Nazianzanul : „Eternitatea și divinitatea sînt comune Părintelui, Fiului și Spiritului Sânt; dar Fiul și Spiritul Sânt își aū existența din Tatăl. Atributul deosebitor al Tatălui, este de a nu fi născut; al Fiului, de a fi născut, și al Spiritului de a purcede“ (Serm 25. Oper st. păr. II p. 288). Sau mai bine : „Dacă Fiul și Sântul Spirit sînt împreună vecinici cu Părintele, pentru ce nu sînt cași el fără principiu? Pentru că sînt din Tatăl, cu tôte că nu sînt după Părintele. Dacă Fiul și Spiritul Sânt nu sînt fără principiu, acesta este în raport cu autorul lor“. (Disc. 29 ibid. III' 55). Vom videa mai departe și alte păreri ale Sântilor părinți.

(2). Dar se va dice : „Spiritul Sânt este al treilea în ordinea persónelor divine; el este prin urmare al doilea în ordinea procesiunei, este deci cu neputință ca Sântul Spirit să nască pre Fiul, care este înainte lui și prin rang și procesiune (qui ordine vel processione anterior est ipso)“. (Perrone Prael. Theol. vol. II, 432 ed. . .) Slabă apărare, care indepărtéază numai obiecțiunea. Care e întrebarea? Este că dacă Fiul care este de ofință cu Tatăl, conlucréază cu El la purcederea Spiritului Sânt, precum și Spiritul, care este de ofință cu Tatăl, contribue cu El la nașterea Fiului. Și cum se resolvește? Lăsând la o parte unitatea persónelor divine, se aruncă de adreptul asupra deosebirei lor ca persóne. . . . Și chiar și aici se admite o ideie falsă; că de ôre ce Fiul este al doilea in ordinea

În fine dacă cercetăm cu luare aminte însuși conținutul cuvântărei în care se află cuvintele citate, ne vom convinge și mai bine de absurditatea raționamentului ce ne preocupă. Mângâind pre ucenicii săi mai înainte de a se înălța la ceri, Mântuitorul le făgăduiește, că le va trimite în locul său pre Sântul Spirit, și această trimitere o atribuie Părintelui său chiar Săe însuși, dîcînd : *«Și eu-l voi trimite»*, (Ión XV, 26. Comp. XIV, 26). Dar, îndată după aceea vorbește despre purcederea Spiritului Sânt, și îndicã numai pre Părintele, fără a face nici o alusiune la persóna sa proprie. De ce óre am întreba noi împreună cu Marcu Efesanul, Mântuitorul nostru, după ce a vorbit așa direct de Sine însuși și ș'a atribuit Săeși ca și Părintelui trimiterea Spiritului Sânt, n'a dis și despre purcedere : *Carele de la noi purcedet* : (1).

Nu este óre evident, că El stabilește o deosebire între ceia ce li este comun față cu Spiritul Sânt și ceia ce aparține numai Părintelui? A afirma, precum se și face, ca dîcînd : *carele din Tatăl purcede*, Christos, sub numele de Tatăl, se înțelegea și pre sine ca Fiul, ar fi o aserțiune curat arbitrară. Căci, pentru ce în aceeași cuvîntare, vorbind despre trimiterea Sântului Spirit, Domnul în loc de a se ținea de același mód de vorbire, stabilește o distincțiune dîcînd Părintelui : *«Tatăl meu îl va trimite»*, și despre sine : *«Eu îl voi trimite»* (2) ?

persónelor santei Treimi, si Sântul Spirit al treilea, ar urma că Fiul și Sântul Spirit să nu fie împreună vecinic; că Fiul să fie născut de Tatăl înainte de a purcede Sântul Spirit și că de aceea Spiritul nu pôte participa cu Tatăl la nașterea Fiului? Nu; Fiul și Sântul Spirit sînt împreună vecinic cu Tatăl; Fiul este născut din Tatăl și Spiritul purcede din Tatăl din eternitate, de odată și nu unul înaintea altuea. Prin urmare dacă Fiul pôte participa cu Tatăl la purcederea Sântului Spirit, și Spiritul pôte participa la nașterea Fiului.

(1). Vedi acta concil Florent. sess. XXIII. in t. XIII, Concil. Labbei et t. IX, Concil. Harduini.

(2). În fine Perone recurge la cel din urmă espedient al Latinilor

2°. Se insistă asupra cuvintelor Mântuitorului: *Fă il voiă trimite* și cugetă așa : Dacă Spiritul este trimis de Fiul, de bună samă purcede dela El, căci almintrelea Fiul n'ar putea trimite pre Spiritul (1). Dar și aici este o judecată neadmisă. Ideia acésta, că în taina Sântei Treimi trimiterea unei persóne prin alta ar presupune numai decât că a doua să purcedă dela cea dinteiu, acésta ideie departe de a avea nici cel mai mic temei în sânta Scriptură, este cu totul în opunere cu ea ; căci Scriptura dice că chiar Fiul este trimis de Spiritul Sânt și nu numai de Tatăl (Is. XLVIII, 16 ; LXI, I ;

în discuțiunile lor despre purcederea Sântului Spirit, adecă la autoritatea fericitului Augustin, care credea, cum dic ei, că în cuvintele : *carele din Tatăl purcede*, trebuie a se înțelege : *și din Fiul* (Op. cit. p. 429). Dar mai înteiu cine ne pôte garanta, că locul citat din Augustin (Contra Maxim. Arian. lib. II cap. 14, n. 1) n'a fost alterat, când este sciut, precum vom vîdea, că în operile acestui autor, o mulțime de locuri de felul acesta aũ fost cu sciință alterate ? Este destul, a-l ceti cu luare aminte si ne vom convinge de integritatea sa. Etă-1 : „Queris a me, si de substantia Patris est Filius, de substantia Patris est etiam Spiritus Sanctus, cur unus Filius sit et alius non sit Filius“. (Să luăm sēma bine la natura și forma cestiunei). „Ecce respondeo, sive capias, sive non capias. De Patre est Filius, de Patre est Spiritus Sanctus, sed ille genitus, iste procedens. Ideo ille Filius est Patris de quo est genitus, iste autem Spiritus utriusque, quoniam de utroque procedit“. (Veđi cum decunge ideia din urmă din principiul pus, nu este aici ore o adeverată interpolare ?). „Sed ideo cum de illo Filius loqueretur, ait : *de Patre procedit* (Ioann XV, 26), quoniam Pater processionis ejus est auctor, qui talem Filium genuit, et gignendo ei dedit ut etiam de ipso procederet Spiritus Sanctus“. (Ore acestea aũ măcar cel mai mic raport cu cestiunea ce și-a propus fericitul Augustin să resolve ?) „Namsit“ etc (V, în Patrol. Curs. compl. t. XLII, Augustin VIII, p. 770. ed. Paris 1841). În fine să presupunem chiar integritatea locului acestuea a lui Augustin, ce însemnă părerea unui singur învățator bisericesc față cu acea a bisericei întregi ? Cuvintele lui Cyril și Atanasie, ce le citéză Perrone, n'au nici de cum înțelesul ce ar voi să-l dea citatorul. De almintrelea citațiunile făcute în latinește sînt departe de fi în acord perfect cu originalul.

(1). Veđi Perrone op. cit. p. 422. și alți teologi apusenî în tratatele lor despre purcederea Sântului Spirit.

Luc. XIV, 18), pe când nașterea eternă a Fiului, ea o atribuie numai Părintelui și nicăiri Spiritului Sânt (1). Acastă idee numai puțin este în opunere cu raționamentele teologice ale celor mai faimoși învățători ai bisericei vechi, cari esplică acastă trimitere cu totul alt-fel. Ei ne spun, în adevăr că Fiul trimite pre Spiritul Sânt, și că El însuși este trimis de Dênsul, numai pentru unitatea esenței, precum și pentru participarea sa conlucrarea lor la faptele

---

(1). Părțile citate din Isaia se raportă la trimiterea Fiului de Sântul Spirit; este un punct asupra căruia se unesc Origen, Vasilie cel Mare, Chrisostom, Ambrosie, Idatius, Ieronim, Augustin, Fulgențiu, Eusebiu Emesanul, Anastasie Sinaitul și alți învățători vechi ai bisericei. (Veđi estrase din toți acestia în Zœrnika_w. . .). La acêsta se obicinuește a se obiecta, că dacă textele acestea represintă pre Fiul ca trimis de Spiritul Sânt, este din punctul de vedere al omenirei sale, ca rescumpărător al lumei și nu e vorba de divinitatea sa. Dar mai ânteu însuși Părintele a trimis pre Fiul în lume, nu în privința divinității sale, ci ca *format-din femeie* (Gal IV, 4), ca rescumpărător al ômenilor; căci una cu Părintele prin divinitatea sa, El îndeplinește totul în univers. El există din vec și nu pôte fi trimis sa să trecă din o parte în alta. Ast-fel trimiterea Fiului în lume fu esplicata de Origen, Vasilie cel Mare, Grigorie Teologul, Chrisostom, de Părinții primului conciliu ecumenic, de Grigorie Nisis, Ieronim, Augustin, St. Nil, Cyril al Alexandriei, papa Leon și mulți alți. (Veđi estrasele acestor autori în Zœrnika_w, De process. Sp. S. tract. VIII, resp. VII, p. 505-513) Apoi erași în privința divinității Sântul Spirit a fost trimis și este încă trimis în lume de Tatăl și Fiul; căci în divinitatea sa El este una cu ei pretutinde și tot-deuna. „Când auzi dicând: *Voiți trimite* pre Spiritul Sânt, observă Chrisostom, să nu iați acêsta din punctul de vedere al divinității; căci D-đeu nu pôte fi trimis“ (Veđi Ibid. Zœrnika_w, p. 514-517 și alte espresiuni de asemenea a sântilor Părinți). Dar trimiterea Sântului Spirit în lume prin Tatăl și Fiul trebuie a se înțelege numai, precum făcură vechi învățători ai bisericei, mai ânteu de forme sensibile, sub care se pogori asupra Apostolilor în ziua Cinci-decimeii, apoi de vêrsarea darurilor sale în sufetele credincioșilor și în genere de manifestarea puterei sale bine-facătoare și minunate în cutare sa cutare loc, cu tôte că în virtutea divinității se găsea și se află în tôte timpurile (Veđi estrasele acelorăși părinți. ibid p. 517-524).

unul-altuia (1). Și acésta este esplicarea cea mai naturală ; căci cele trei persóne ale divinităței au tóte în comun, afară de atributele lor persnoale și mai ales, din cauza unităței de ființă, ei au voința identică, și acțiunea nedespărțită. Ast-fel când una din persónele divine lucréză ceva, celelalte doua participă negreșit la acțiunea sa. Fiul lui D-đeu se arătă în lume spre rescumpărarea ómenilor ; El este represintat ca fiind trimis de Tatăl și Sântul Spirit ; Spiritul Sânt vine spre sântirea luméi : El este represintat, ca avénd misiunea sa dela Tatăl și de la Fiul ; dar sânta Scriptură ne atribuind Părintelui nici o acțiune particulară în lume, nu este de mirare că ea nu represintă pre Părintele ca trimis de Fiul și Sântul Spirit (2). In genere se cuvine a ne aminti, că misiunea Fiului și a Sântului Spirit în lume, ca misiune temporală, se rapórtă la acțiunea esterioră a lui D-đeu, și că tótă lucrarea din afară este comună Treimeii ceé de o ființe și nedespărțite. Étă pentru ce unii învățatori vechi ai bisericeé exprimară acéstă ideie, că Fiul trimis în lume de Tatăl și Spiritul Sânt, ținea în același timp misiunea și

---

(1). Ambrosie : „Părintele cu Spiritul trimít pre Fiul ; de asemena Tatăl și Fiul trimít pre Spiritul. Prin urmare dacă Fiul și Spiritul se trimít unul pe altul, precum îi trimite Părintele, nu din cauza unei dependenți ore-care, ci fiind că au puterea comună. (De Spiritu S. lib. III, cap. 1) și aiurea : „Fiul a đis : *Care din Tatăl purcede*, din punctul de vedere al óriginei (propter originem). El a đis : *voú trimite*, din pricina comunităței și a unităței și de ființă (Lib. de Symb. Cap. 10 ; veđi mai departe p. 373, nota. 2). Ieronim : „Sântul Spirit, carele purcede din Tatăl, și care după comunitatea esenței, este trimis de Fiul“ (Coment. XVI, ad. Ier. cap. 57), Cyril al Alexandriei : „Fiul éráși îl dá ca al seú (pre S. Spirit), din cauza unităței sale cu esența Părintelui,“ (In. Iohann. Cap. 10.

(2). „Ubi operatio aliqua aut Patri, aut Filio, aut Spiritui Sancto designatur, non solum ad Sanctum Spiritum, sed etiam ad Patrem refertur et Filium nec solum ad Patrem, sed etiam ad Filium refertur et Spiritum“. Ambros. De Spiritu S. lib. I cap. 3. Veđi expresiuni-analoge la mai mulți părinți în Zœrnikaw tratat. VII, resp. 5. p. 486-489.

dela Sine-însuși, tot ca și Spiritul Sânt, trimis de Tatăl și de Fiul (1). Totuși este o cauză anumită, pentru ce Fiul trimite pre Sântul Spirit în lume; căci în calitatea sa de Răscumpărător al lumei Fiul ș'a câștigat prin meritele sale înaintea dreptății eterne a lui D-zeu, dreptul neapreciabil de a trimite ómenilor darurile harului Sântului Spirit, spre regenerarea și sântirea păcătoșilor. Étä pentru ce și misiunea Sântului Spirit în lume este pusă sub dependența prea mărireii Domnului Iisus, care avu loc numai după sevêșirea lucrării celei mari, după cuvintele : *«Că încă nu se dăduse Spirit Sânt, de óre-ce Iisus nu se proslăvise»*, (Ión, VII, 39).

3°. Se mai aduc cuvintele următóre, care se află în aceeași cuvântare a Mântuitorului către Apostolii sei : *«Multe am a vê dice, dar nu le puteți purta acum. Érá când va veni Spiritul adevêrului, vê va învăța tot adevêrul, căci nu va vorbi dela sine, ci tot ce va auzi va dice, și vê va vesti tóte. El mē va preamări, pentru că dintr'al meū va lua și vê va vesti vouē. Tot ce are Tatăl al meū este; de aceea vê dic, că dintr'al meū va lua și vê va vesti vouē»*, (Ión XVI, 12-15). Aici se opresc mai ântēiu asupra acestei expresiuni : *«Dintr'al meū va lua»*, și se dice : *«dintr'al meū : »*, adecă *«de la mine va lua»*, adecă *«purcede»*, apoi la cuvintele : *«Tot ce are Tatăl al meū este»*, și écă cum se raționéză : Dacă tot ce are

(1). „Nec sic arbitremur a Patre missum esse Filium, ut nor sit missus a Spiritu Sancto. . Nec sic a Patre et Spiritu Sancto missus est, ut se ipse non miserit. “ (Augustin, Contr. Maximin. Arian. lib. II, cap. 20 n. 4, in Patrolog. curs. compl. t. XLII, p. 790). „Nec quia illi (Pater et Filius) dant, ipse (Spir. S.) datur, ideo minor est illis. Ita enim datur sicut donum dei, ut etiam se ipsum det, sicut Deus. Non enim dici potest non esse suæ potestatis de quo dictum est : Spiritus ubi vult spirat“ (Ión. 3, 8), (Augustin. De Trinit. lib. XV, cap. 19, n. 36, în Patrolog. tom. cit. p. 1086) Veđi și altele de asemea în Zœrnika, p. 489-494.

Tatăl are și Fiul, și că Tatăl are între altele ca atribut : de a purcede pre Sântul Spirit, urmază că Spiritul Sânt purcede și din Fiul (1). Dar o interpretare și un raționament de felul acesta sunt cu totul în opunere cu conținutul cuvântărei. Din acest punct de vedere, eată care este cu adevărat înțelesul cuvintelor citate ale Mântuitorului : «Maî sînt încă multe adevăruri, pe care nu vi le-am spus până acum, pentru că nu sunteți în stare a le pricepe; érá când va veni Spiritul adevărului, pe care vi l-am promis, va îndeplini acéstă lipsă în locul meü și vë va învăța tot adevărul. El va face acéstă în locul meü; căci nu va fi o învățatură a lui o învățatură nouă, deosebită de a mea, aceia ce va învăța El : *«El de la sine nu va grăi, ci tot ce va auđi va spune»*; din contra El va continua a vë învăța aceiași învățatură ca și mine : *«El va lua dintr'al meü și vë va vesti»*. Și precum vë diceam maî 'nainte : *«Învățatura mea nu este a mea, ci a Tatălui celui ce m'a trimis»* (Ion. VII, 16; Comp. XIV, 10 și altele), așa și acum, spre a vë face și maî bine să pricepeți ceia ce vë dic, adaug că : *«Tot ce are Tatăl al meü este»*; și chiar pentru aceia v'am spus că Spiritul Sânt *«va lua dintr'al meü și vë va vesti vouë»*. (2) Prin urmare, cuvintele

(1). Perrone, Præt. Theolog. vol. II, p. 421, ed. Lovan. Conf. Feier, Institut. theol. I p. 294. Wien. 1819.

(2). Ast-fel înțeleg locul acesta nu numai învățătorii vechi și renumiți ai bisericei, ca Ion Chrisostom (Hom. LXXVIII, al LXXVII în Ion. n. 2 p. 460-461. în t. VIII, ed. Venet. 1741) Eusebiu al Cesariei (De Eccles. Theolog. lib. III, cap 5), Cyril al Alexandriei (De Trinit. dialog. VI, post principium) ei și câți-va comentatori moderni ai sântei Scripturi, cari aparținând Bisericei romane și bisericilor protestante, n'aveau nici un cuvânt spre a esplica în favorea noastră locul controversat, ast-felu sînt : Maldonat, Lampe (Coment. Evang. Ioann. t. III, Amstel. 1726), Hesselt (opusc fasc. II p. 53, Hal. 1788), Rosen Müller (Schol. în Evang. Iohann. ad XVI, vers. 13-15). Lukke (Commentar über die Schr. Iohann Bon. 1820), Kuinöl (Comment. în Iohann. Lips-1825) și alții.

acestea : *„dintr' al meu va lua*„, și acestea : *„tot ce are Tatăl al meu este*„ se rapoartă numai la învățătura pre carea Fiul, venind pre pământ spre a îndeplini voința Fărintelui cerească în privința mântuirii omenilor, a primit-o dela Tatăl, și pre care Spiritul Sânt ca următor Fiului pre pământ în aceeași lucrare a mântuirii, trebuia să o primescă dela Fiul. Si expresiunea acésta : *„Dintr' al meu va lua și va vesti voue*„, nu trebuie să se înțelégă așa : *„Spiritul Sânt va lua dela mine ceia ce nu cunoștea și n'avea mai înainte*„; căci Spiritul ca D-zeu știe tôte, și posedă totul din eternitate ⁽¹⁾; dar ecă cum trebuie a se înțelege : *„El va continua a vè învăța după mine învățătura me și nu o alta* : *„El vè va aduce aminte de tôte câte am spus voue*„, (Ión, XIV, 26), *„și vè va spune în locul meu tot ce aveam încă se va făc, dar voi nu puteți pricepe acum* ⁽²⁾„. Si de ce? Pentru că El și Eü suntem una în esență; pentru că și unul și altul avem aceeași înțe-

(1) „Aici cuvântul *va lua* trebuie a se lua într'un inteles potrivit cu naturadivină. Prin urmare, precum Fiul dând nu se lipsește de ceia ce împartășește, așa și Spiritul nu primește nimic care să nu fi avut mai înainte“ (Didymuss Alexandr. lib. II De Spir. S. în opp. Hieronymi, tom. VI). Să nu se scandalizeze nimene de cuvântul *va lua*, cu cât 'l aprofundeză cine-va cu atata îl pricepe mai bine; căci, în limba noastră omenescă, asemenea expresiuni, sînt adese ori întrebuintate vorbind de D-zeu; dar trebuie a le lua în alt înțeles : *Αληθινῶς τε ὁμοῦ τὸ Πνεῦμα φάμεν ἕκ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὰ αὐτῶν, ὁμοῦ ὡς καὶ ἐνὲν μὲν οὐκ ἔχον τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς γινώσκῃ τε καὶ δυνάμει ἅσι γὰρ ὁμοῦ καὶ δυνατὸν τὸ Πνεῦμα εἶναι*“ (Cyrill. Alex. lib. XI, in Ioann. Cap. 2 ad verba : De meo accipiet) Se vede lămurit prin ceia cât de întemeiată este părerea papiștilor, când chiar cuvintele : *dintr' al meu va lua*, ar însemna : El va primi învățătura sêu cunoștința, chiar în cazul acesta ar urma necesar ca Spiritul să primescă dela Fiul până și ființa, de ore-ce cunoștința și ființa sînt nedespărțite în D-zeu (Perone, Op. cit. p. 43).

(2) „El dice : *Dintr' al meu va lua*, adecă : Ceia ce am spus eu, va spune și El. Când va grăi, nu va grăi de la sine; el nu va dice nimic contrar de ceia ce am spus, nimic de la sine; va dice numai ceia ce este al meu. Precum și grăind despre persóna sa, El dicea : „*Eu dela mine nu grădesc*, adecă eü nu dic nimic alta decăt ceia ce

lepciune, aceeași știință, aceeași lucrare nedespărțită. Așa esplicău locul acesta învățătorii cei vechi (1). Că dacă unii dintre ei găsiră în cuvintele : *„Dintr'al meu va lua*, ideia purcederei vecinice a Spiritului Sânt, o pricepeau cu totul alt-fel decât creștinii apusenî. Eătă cum se exprimă sântul Atanasie : „Christos ȃice : *Va lua dintr'al meu*, adecă a Părintelui meu, căci adauge : *„Tot ceia ce are Tatăl, al meu este; de accia am ȃis că dintr'al meu va lua și va vesti vouă* (2). Fericitul Augustin se ȃsprimă și mai lămurit : „In ceia ce privește, că Mântuitorul ȃice despre Spiritul Sânt : *El va lua dintr'al meu*, decide singur cestiunea, pentru ca să nu-și închipuască cine-va că Spiritul este ceva mai inferior decât dēnsul, fiind că și El este din Tatăl; amēndoi fiind din Tatăl; unul prin nascere, altul prin pur-

este al Părintelui; nimic dela mine care să fie strein de dēnsul; tot așa trebuie a înȃlege și de Spiritul Sânt. Espresia acēta : *dintr'al meu*, insamnă, din ceia ce știu eū, din știinȃa mea; căci știinȃa mea și a Spiritului Sânt sînt una și accia (συνϕθ̃ τοις̃ ἐμοις̃). *Dintr'al meu va lua*, adecă va vorbi ca mine. *Tot ce are Tatăl al meu este*, și fiind-că este al meu, si Spiritul va vorbi cele ale Tatălui, prin urmare va vorbi ceia ce este al meu“. (St. Chrisost. loc. cit).

(1). Ambros. de Spiritu S. lib. II, cap. 2 : „Quod-si vis discere quia novit omnia et præscentiam habet omnium Dei Filius futurorum, quæ Filio incognita putas, ea de Filio Spiritus Sanctus accepit; accepit autem per unitatem substantiae, sicut accepit a Patre Filius“. Chrisostom, Hom. asupra lui Ión 78 n. 3; „*Dintr'al meu va lua*“ adecă saū din harul pogorit preste mine, saū din știinȃa mea. El va lua, nu că are trebuinȃa a primi ceva saū ca să-l înȃvețe cine-va, ci pentru că avem aceeași știinȃa. . . înȃvețatura lui și a mea sunt una si aceeași; si ceia ce maī am de ȃis, vȃ va spune el. . . căci voinȃa Tatălui, a Fiului si a St. Spirit este una“. (Ps. 462-463, t. VIII ed. Venet. 1741). Cyril al Alexandriei despre St. Treime, dial VI : „Adaugēnd : *dintr'al meu va lua*, arată lămurit unirea spirituală și naturală în puterea căria Sântul Spirit este una cu El“ (Opp. t V. part. 1).

(2). Athanas. Contra Macedon. dialog, I. n. 16. Cu tôte că, unii atribue dialogul acesta lui Teodoret și un altul lui Atanasie contra lui Macedoniu (Garnerius In opp. Theodoreti t. V, Hæret. fab. lib. V. Cap. 3.

cedere (cum ambo de Patre ille nascitur, iste procedat). Aşa, dic. casă nu-şi facă cine-va asemenea ideie, Domnul adaugă îndată : *‘Tot ce are Tatăl al meu este; de aceia am dat, că dintr’al meu va lua.* El voia fără îndoelă să fie bine înţeles că Sântul Spirit purcede din Tatăl ⁽¹⁾. Acastă es-plicare a testului fu adoptată mai târziu de celebrul Alcuin sau Albin în Occident ⁽²⁾, precum şi de către alţi scriitori atât la răsărit cât şi la apus ⁽³⁾.

Să intrăm acum în ôre-care amănunte. Dacă espresiunea : *dintr’al meu va lua*, însemnă : *‘Dela mine are el eternita-
tea existenţii, de la mine purcede,* întrebăm noi pentru ce
verbul *a lua* este la viitor precum şi cel precedent : *va
premarî*, şi cel următor, *va vesti*? Ore în momentul când
Fiul vorbea către Apostoli seî Sântul Spirit un era încă
purces din El, ci trebuia să purcedă numai după înălţarea

(1). Augustin. Contra sermon. Arianorum, cap. 23. Se află a-
desea ideia acésta în acelaşi autoriu; de exemplu : „Omnia, in-
quit, quæcumque habet Pater mea sunt; propterea dixi, quia de
meo accipiet. Quid vultis amplius? Ergo a Patre accipit Spiritus
Sanctus, unde accipit Filius; quia in hac Trinitate de Patre na-
tus est Filius, de Patre procedit Spiritus S.; qui autem de nullo
natus sit, de nullo procedit, Pater solus est“ (Tract. în Ioann. C).
„Vel qui reddidit causam, cur dixerit : De meo accipiet. Ait enim :
Omnia, quæcumque habet Pater mea sunt; propterea dixi quia de
meo accipiet; restat ergo ut intelligatur etiam Spiritus S. de Patre
habere, sicut et Filius“. (De Trinit. lib. II, cap. 3; Conf. Contra
Epistol. Parmeniani, lib. II cap. 15, et In Ioann tractat CVII).

(2). „De meo accipiet et annuntiabit vobis, id est de meo Patre.
De Patre accepit Spiritus S. quia de Patre procedit, de quo et
Filius natus est“ (Albin. Commentar în Ioann. adverba : De meo
accipiet).

(3). Cyrill. Alex. lib. VI, Dialog. de Trinit., Part. 1, in t. V,
opp; Nonnus Panopol. Paraphras. ad Ioann. in append. Biblioth.
Græc. Patr.; Viginius. Disput. cum Sabelio, Fotino et Ario; Apo-
llinar. In Catena Græc. Patr. ad Ioann. Cap. XVI; Zachar. Chry-
sopolit. Comment. ad Evang. adverba : De meo accipiet t. XII
part. I. Bibl. Pat, edit. Colon.; Haymo, Homil. aestiv. dominic.
IV post. Pascha, p. 127, Colon. 1539.

lui la ceriù? A pretinde că verbul *va lua* exprimă un trecut său present, ar fi a pretinde că cele-lalte două; *va prēmări* și *va vesti*, care sînt întim legate cu *va lua*, exprimă éráși trecutul său presentul; dar acéstă ar însemna a resturna cu totul înțelesul cuvēntărei (1). Dacă s'ar admite, deși fără temei, că numai verbul *va lua* îndigetăză presentul și cele-lalte viitoriul, ar fi o nouă alterațiune a înțelesului cuvēntărei. Va trebui decî a se înțelege ast-fel cuvintele Mântuitorului: «Sântul Spirit mă va prēmări, pentru că purcede din mine, și vė va vesti vouė. Și ce va vesti el? . . . Dăm preste niște urmări și măi grave când, precum fac eterodoxii, luând fără nici o restringere cuvintele Mântuitorului: «*Tot ce are Tatăl al meü este*, se cugetă ast-fel: «Dar Tatăl are însușia a purcede pre Spiritul Sânt; decî și Fiul are acesta»; căci s'ar putea face tot așa de bine și deduce-rile acestea: «Tatăl are însușia nenașterei, și Fiul o are. Părintele are proprietatea a naște pre Fiul, decî și Fiul o are..» Pe de altă parte fiind că și Fiul a đis Părintelui: «*Tôte ale mele ate tale sînt*, (Ión XVII 10) și fiind că atributul Fiului este de a fi născut din Tatăl, ar trebui óre să încheiem de aici că și Tatăl are acest atribut?! Fiului aparține întrupa-

(1). Teologii eterodoxi obiceinesc a observa că in Scriptură eternitatea se exprimă indiferent prin present trecut său viitor. (Perrone op. cit. vol. II, p. 431) Dar acésta presupunere este de mult combătută chiar de cătră ai lor. (Lampe. Comment. in Ioann. t. III, p. 321, Amstel. 1726). Apoi ei đic, că Christos întrebuiță viitoriul *va lua*, pentru că avea în vedere măi ales (potissimum) processiunea esterioră a St. Spirit. basată pe procesia interioră, adecă viitoreea trimitere a Sântului Spirit în lume. (Per. ibid). Minunată mărturisire! Deci aici nu e vorba de purcederea înterioră său eternă a Spiritului Sânt, cel puțin direct; ei trebuie a o deduce cu ajutorul raționamentului prin aceia numai că ea este presupusă prin procesiunea esterioră? Dar noi am vedut, că purcederea eternă sau trimiterea Spiritului Sânt in lume din partea fiului nu presupune purcederea eterna, și că între aceste două purcederi estē o deosebire insemnată. Prin urmare. . . . .

rea; deci s'ar cuveni ea și Părintelui?! Este numai un mijloc de a înlătura toate neconsecințele acestea : de a lua într'un înțeles restrâns toate cuvintele acestea ale Mântuitorului : Tot ce are Tatăl *al meu este*. Fiul are în adevăr tot ce are Tatăl, în privința esenței și a divinității, precum și Părintele are tot ce aparține Fiului, afară numai de însușiile personale. Ast-fel a fost înțelesă espresiunea acésta de către toți învățătorii vechi ai bisericei. După ei ea însemnă numai unitatea esenței Tatălui și Fiului, atributele lor esențiale, și ingenere tot ce au ei comun ⁽¹⁾, dar nici decum însușiile lor particulare ⁽²⁾. Și étă pentru ce credeaū ei că tot ceia ce are Tatăl are nu numai Fiul, ci și Spiritul Sânt ⁽³⁾. Prin ur-

(1) „Dicënd : *Tot ce are Tatăl al meu este*, și mai departe : *Tôte ale mele ale tale sînt și tote ale Tale ale mele*, însemna unitatea“ (Ambr. De Sacram. in carn. Dom. Capi 8) „Tot ce are Tatăl fiind deopotrivă propriu și Fiului, acésta cu dreptul se consideră de o ființă cu Tatăl. Luând lucrul in sensul acésta, Părintii recunoscură, în sinodul din Nicea, că Fiul este de o ființă cu Tatăl și chiar din substanța sa. (Atan. Ep. ad. Serap. II, n. 5. Conf. n. 2) „Illud quod ait. Omnia, quæ habet Pater meâ sunt, de his dixit, quæ ad ipsam Patris pertinent divinitatem, in quibus illi est equalis, omnia, quæ habet habendo,“ (Augustin. In Ioann. tractatus CVII). Așa vorbesc : Dionisie Areopag. (de divin. Nom. Cap. 2); Tertulian (Contr. Prax. cap. 17); Vasilie cel mare despre St. Spirit, cap. 8) Epifaniu (Hæres. 67); Chrysostom (Hom. de Trinitate); Ieronim (Expos. Fidei ad Cyr). Cyrille d'Alexandrie (lib. XII in Ioann. cap. 2), și mulți alții.

(2) „Tot ce are Tatăl, aceia și Fiul, fără să fie causă sau principiu“ (Greg. Teol. Serm. 34. Oper. St. păr III, 190). „Credem că Fiul este împreună vecinic cu Tatăl și că toate le are în comun cu Tatăl, afară de a naște“ (Cyril. Dialog. II ad. Hermiam) „Fiul are tot ce are Tatăl, întru cât 'i este de o ființă; dar se deosebește de ipostasul Tatălui prin naștere și raport“. (Dam. Esp. cred. ort. cart. III cap. 7). De asemenea Chrysostom (Homil. de Fide) Gregor. al Nisei (De Fide ad Simplicium t. II p. 472. Paris. 1615) și alții.

(3) *Τὸ τοῦ Πατρὸς-τοῦ ἑῶν, καὶ τὸ τοῦ ἑῶν-τοῦ ἀγίου πνεύματος ἐστὶ* (Chrysostom. In Ioann. hom. LXVIII, al. LVII, n. 2. in t. VIII, p. 407. Paris 1741). „Omnia quæcumque habet Pater ha-

mare ei n'aũ putut și nici nu s'aũ gândit să facă închierea, cum se face acum, că din aceste cuvinte ale Mântuitorului, ar urma purcederea eternă a Spiritului Sânt; căci almintrelea ar trebui să admitem, că Sântii Părinți priviau pre Sântul Spirit ca purcedând și dela sine însuși.

Este de observat că eterodoxii consideră dovețile acestea ale învățătorei apusene despre atributul personal al Sântului Spirit și mai ales pre cea din urmă, ca cea mai însemnată. Cele-lalte sînt privite ca mai slabe, și de aceia mai puțin demne de atențiunea noastră.

4°. Se caută a se deduce învățătura despre purcederea eternă a Sântului Spirit și din cuvintele Sântului Apostol Paul către Galateni : *«Fiind că sunteți fii, a trimis D-zeu în inimile vobstre pre Spiritul Fiului său, care strigă : Ava, părinte.»* (IV, 6). Și etă cum judecă ei : *«Spiritul Sânt se numește Spiritul Tatălui (Math. X, 20), negreșit pentru că purcede dela dēnsul; și tot pentru aceia se numește și Spiritul Fiului.»* Dar mai ânteu nu este absolut necesar, ca cea ce se atribue deosebitelor persoane să li se atribue anume din ună și aceiași causă. Spiritul se numește Spiritul Părintelui ori pentru că este de o ființa cu el și nedespărțit, ori fiind că purcede dela El; căci Scriptura ȃice lămurit acēsta (Iōn XV, 26); dar este numit Spiritul Fiului numai pentru că este de o ființa cu el și tot-dēuna nedespărțit de dēnsul, remâne statornic cu El, și Cuvēntul lui D-zeu nu ne autorisă a crede, ca să fie așa arătat ca cum ar purcede și de la Fiul. Vechii învățători priveau toți pre Sântul Spirit

---

bet et Filius, habet et Spiritus S. nec unquam in illa Trinitate defuit ista communio" (Leo Magn. In Pentecost. serm. 1). „Omnia quæ Patris ea Filii, et omnia quæ Filii sunt, ea omnia Spiritus S. sunt“. Hieronym. Exposit. Fidei ad Cyrillum) Omnia quæ habet Pater, non tantum Filii, sed etiam Spiritus S. sunt“. (Augustin. De Trinit. lib. X, Cap. 4).

numit Spiritul Tatălui și Spiritul Fiului anume din cauza consubstanțialității sale cu unul și cu altul ⁽¹⁾, și prin urmare, cu toate că-l numesc adesea nestrein Fiului, propriu Fiului, Spiritul Fiului, ei negau în același timp purcederea sa din Fiul ⁽²⁾. Trebuie a mai adăuga, că în cuvintele citate ale Apostolului, nu este nici decum vorba de ipostasul Spiritului Sânt, ci de darurile harului ce le revarsă în inima credincioșilor, de spiritul adopțiunii și al harității, de spiritul libertății și al siguranței înaintea lui D-zeu, de care se împărtășesc toți cei născuți din El, de acel spirit despre carele dice Apostolul : *„Voă n'ați primit spiritul servituzii, spre temere, ci Spiritul adopțiunii de fiu, prin care strigăm : Avă, Părinte!”* (Rom. VIII, 15). În cazul acesta este natural a numi pre Spiritul, *Spiritul Fiului*, căci toate darurile spirituale sînt căștigate prin darurile nesfêrșite ale Fiului, și prin el sînt revêrsate întru inimile noastre ⁽³⁾.

5°. Adversarii noștri voesc să vadă purcederea eternă a Spiritului Sânt și în cuvintele Epistolei către Romani. Să nu viețuiți dupre trup, ci dupre spirit; căci dacă cineva n'are Spiritul lui Iisus Christos, nu este a Lui. (VII, 9). Dar

(1). „Când Sântul Spirit este numit acum Spiritul Fiului, acum Spiritul Tatălui, nu se face acêsta spre a confunda (ὁμοῦ ἐν ὁμοῦ) pre Fiul cu Părintele, ci spre a arăta indivisibilitatea lor în privința esenței divine“ (Chrisost. Homil. în Pentecost. t. XII p. 814; ed. Montfauc. Paris). „Indifferenter idem Spiritus, ob naturæ societatem, nunc Patris dicitur esse, nunc Filii“ (Hieronimus, In Epist. ad Galat lib. II, cap. 4). Aceiași idee este esprimată de Didim. (De Spir. S. lib. II în opp. Hieronymi t. VI), Cyril al Alexandr. (De Trinit. lib VII, și alții).

(2). „Satis est Christiano credere Patrem, et Filius a Patre genitum, et Spiritum S. ab eodem Patre procedentem, sed unum eundemque Spiritum S. et Patris et Filii“. (Augustin. Enchirid. ad Laurent. Cap 9). Mărturiile lui Teodoret, Cyril al Alexandriei, Damascen, sunt și mai puternice; le vom cita mai departe.

(3). „Că Spiritul purcede din D-zeu, Apostolul mărturisește lămurit când dice : *„Noi nu am primit Spiritul lumii, ci Spiritul lui D-zeu“*

Sântul Spirit este numit Spiritul lui Christos și pentru că se numește și Spiritul Fiului, adecă pentru că este de o ființă cu El (1), și pentru că este același Spirit, care era tot-déuna cu Christos și-l însufleța ca pe Rescumpărătorul nostru (Is. XI, 2, 3) și pentru că ni s'a dat în virtutea meritelor lui Christos (2). Mai mult încă esaminând contestul acestor cuvinte ale Apostolului, se pôte înțelege ast-fel : « Să nu mai viețuiți o vieță trupescă și păcătósă, ci o vieță spirituală și sântă ; căci Spiritul lui D-deu este în voi. Eră acela, care nu viețuește spiritual, care n'are întru el Spiritul lui Christos, adecă nu întreține în el cugetări și sentimente care ar înlocui pre Christos, acela nu se pôte considera un bun creștin. În adevăr, espresiunea : Spiritul lui Christos este înlocuită în primul vers al aceluiași capitol numai cu cuvântul *spirit*, în opunere cu cuvântul *trup* ; pe când espresiunea : a avea *Spiritul lui Christos* este în opunere cu : « a fi în Christos », (VIII, 1), « a avea pre Christos în sine », (VIII, 10). Decă aici nu pôte fi vorba de o alusiune la purcederea eternă a Sântului Spirit din partea Fiului.

(1 Cor. II, 12) ; dar arată cu evidență, că Spiritul a fost manifestat de Fiul, când îl numește „*Spiritul Fiului*“. (St. Vas. Contr. Eun. lib. V. Oper. st. Păr. VII, 197-198). „Noi adorăm pre Sântul Spirit, ca Spiritul lui D-deu Tatăl, adecă purcedend dela El ; noi îl adorăm și ca Spiritul Fiului, pentru că prin el apăru și s'a comunicat creaturei și nici decum pentru că ar avea de la El ipostasul, saū esistența.“ (Damasc. orat. de Sabbato).

(1). Spiritus Christi, qui et Dei Patris est, datur nobis, in quibus enim unius naturæ unitas est, invicem sui sunt“. (Ambros. Comment. în Epist. ad Ephes. Cap. 3). „El se numește și Spiritul lui Christos, ca fiind unit cu el prin esență“ (St. Vas. Despre St. Spirit cap. 18. Op. st. Păr. VII, 301). „El dice, că când Spiritul lui D-deu locuește în noi, atunci este și Christos însuși (Rom. VIII, 9-10) ; căci în pătarea unităței esenței, Spiritul nu se disparte de Fiul, cu tóte că are ipostasul seu propriu“ (Cyril. Alex. lib. IV. In Ioann. Cap. 3).

(2). Observam, că locul acesta este esplicat în același sens de

6). Se mai aduce în fine narațiunea Evangeliului despre Mântuitorul nostru : «*Și dicând acestea, a suflat asupra lor și le-a zis : Luați Spirit Sânt, (Ión. XX, 22).* Dar dacă s'ar putea încheia, că de ore ce Mântuitorul împărtăși Spirit Sânt Apostolilor sei, suflând asupra lor, Sântul Spirit ar purcede și de la Fiul din eternitate, atunci ar trebui numai decât să se admită că Spiritul Sânt purcede și delă Apostoli, de ore ce și ei împărtășau Spiritul Sânt credincioșilor impunându-le mânilor (Act. VIII, 17); și a afirma că suflarea Mântuitorului indică purcederea eternă a Sântului Spirit, și nu un simplu dar al acestui Spirit, ar fi și mai absurd încă, căci din cuvintele lui Moisi, că *D-zeu suflă în fața lui Adam un suflet de viață*, ar urma érași se încheiem, că sufletul nostru purcede din D-zeu din totă eternitatea. Părinții bisericei însă insistară de multe ori asupra acestei espre-siunii a Evangeliului și esplicară deosebit dicând, că suflând asupra Apostolilor, Mântuitorul îi pregăti numai să primescă în ei pre Spiritul Sânt, séu le dădu puterea de a lega și a deslega, sau în fine le comunică, cu tóte că într'un grad mic, același dar și aceeași putere a Sântului Spirit, cu care fură înzestrați mai târziu în ziua Cinci-đecimeii. Dar nici unul dintre ei nu găsiră în textul citat ideia purcederei eterne a Spiritului Sânt (1).

III. Ce încheiere generală se póte trage din cele zise până aici?

Écă încheierea cu totă dreptatea. Sânta Scriptură învață destul de lámurit, și chiar literal, că Sântul Spirit purcede din

căți-va exegeți eterodoxi: Koppe (N. Test. perpet. ann. illustratum vol. 1 p. 104 Goting. 1778); Rosen-Müller (Schol. in N. Test. t. IV, p. 441. Norinberg. 1806).

(1). Christos. Homil. LXXXVI, al. LXXXV, post. medium; Cyrill. Hieros. chateh. XIV și XVII; Atanas. De Parabol. Evang. Quæst. 29; Hieronym. Epist. ad Hebid. quest. 9; Theofilact. Comment. in Ioann. Cap. 3 și 20.

Tatăl, dar ea nu învață, nici după literă, nici chiar după spirit, că ar purcede și din Fiul. Învețătura această este cu totul streină Scripturii; căci nu se poate deduce prin raționament, orî cât de mari silinți și-au dat în privința această apărătorii ei.

Să trecem acum la tradiția sacră, seú la credința bisericeii vechi în privința acestei dogme. Vom consulta mai înainte modelele generale ale credinței (Simbolele), care au fost întrebuințate, fie în bisericile particulare, fie în totă biserica ecumenică, și învețătura sinodală, atât ecumenică cât și provincială, care manifestară deopotrivă opiniunea bisericeii.

§. 43. c. Cercetarea cestiunei relative la purcederea Sântului Spirit, după simbolele vechi ale bisericeii, și învețătura sinodelor 1°. Ce învață simbolele vechi ale bisericeii despre purcederea Spiritului Sânt?

1. Tóte Simbolele vechi, unde este vorba de dogma această, învață în unanimitate, că Sântul Spirit purcede numai din Tatăl.

Așa în Simbolul sântului Grigorie Taumaturgul, întrebuințat dela redacțiunea sa în biserica Neocesariei, spre înstructiunea religiósă a poporului, se citește : «Credem. . . întru unul Sântul Spirit avându-și esistența din D-deú și prin Iisus manifestat (ómenilor). (1)». Aici espresiunea *din D-deú* însemná negreșit din D-deú Tatăl; căci se dice îndată după aceia : și manifestat ómenilor *prin Fiul*. Prin urmare aici este o deosebire vedută între ceia ce se cuvine Părintelui față cu Spiritul Sânt și ceia ce aparține Fiului : Părintelui însuși ipostasul Sântului Spirit; Fiului numai manifestarea sa ómenilor seú trimiterea sa în lume.

(1). Καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον, ἐκ θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον καὶ διὰ Υἱοῦ περηνός, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις.

Acastă deosebire este foarte însemnată ! Să nu uităm, că Simbolul acesta nu este compus de sântul Grigorie însuși, ci i s'a comunicat prin o descoperire specială de sus, și că din toate simbolele este cel dintăi, care conține învățătura despre purcederea Sântului Spirit.

Ast-fel Simbolul întrebuițat în biserică, duple cum spune sântul Epifanie, dela sinodul ântăi ecumenic și până la anul 373, spre învățătura credincioșilor carii se pregăteau la sânta taină a botezului, conține următoarele : «Credem... și în Sântul Spirit, Domnul de viêtă făcătorul, carele purcede din Tatăl, închinat și mărit cu Tatăl și cu Fiul (1)». Aici érási este o deosebire între ceia ce aparține Tatălui și Fiului față cu Sântul Spirit; se dice de Părintele că Sântul Spirit purcede de la El, că este închinat și mărit cu El; dar Fiului se dá numai cea din urmă din atribuțiunile acestea. Intrebăm pentru ce nu i se atribue și cea dintăi, dacă ar fi fost privită pe atunci ca revenindu-i de drept.

Intr'un simbol care, duple mărturia aceluași sânt Părinte, începu a se întrebuița în biserică din 373, cu ocazia eresiei lui Apolinarie și ale altor câțiva, cetim : «Credem și în Spiritul Sânt, ca Spirit Sânt, Spiritul lui D-deu, Spiritul perfect, Spiritul mângăitor, necreat, purcedând din Tatăl și primit prin Fiul, dar duple alte manuscripte, ce se primește prin Fiul (2)». Éta dar încă o deosebire și o deosebire lămurit întemeiată pe Sânta Scriptură, între aceia ce aparține Tatălul și Fiului în raport cu Sântul Spirit! Spiritul acesta, dice, purcede din Tatăl (Ión XV, 26), pe când el este primit

(1). Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον. (Epiphani. In Anchorato, n. CXX, t. II, p. 122)

(2). . . Ὅτι ἐστὶ Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα θεοῦ, Πνεῦμα τέλειον, Πνεῦμα παρακλητικόν, ἀκτιστόν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβανόμενον (al. λαμβάνοντα) (Epiphani. ibid. p. 123).

numai (XX, 22), seú se primește (XVI, 4) prin Fiul. Dacă atunci n'ar fi fost nici o deosebire între espresiunea : *purcede din Tatăl și ceia-laltă : dintr'al meu va lua*, și dacă s'ar fi privit ca identice, precum fac acum creștinii apusenî, de ce nu s'a đis în simbolul vechiú, precum đic astă-đi : *carele purcede din Tatăl și din Fiul*, căci ar fi fost mai scurt și mai lămurit?

În fine în Simbolul Niceo-Constantinopolitan, care a înlocuit pre tóte cele precedinte, sânta biserică ne învață a crede. . «Și întru unul Spiritul Sânt, Domnul de viétă făcător, carele din Tatăl purcede, cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit. . . Trebuie a se aminti-aici scopul ce-și propunea prin punerea acestor cuvinte în Simbol. Părinții sinodului al doilea ecumenic voiaú să espriime, pre câtse póte de exact, ideia consubstanțialității și a egalității perfecte a Sântului Spirit cu Tatăl și cu Fiul, în opunere cu erórea lui Macedoniú, care respingea divinitatea Sântului Spirit și-l numea *creatură a Fiului*. Dacă este așa, de unde vine că părinții n'aú preferat espresiunea : «carele purcede din Tatăl și din Fiul, închinat și mărit cu Tatăl și Fiul, în locul aceștia : «carele din Tatăl purcede. . .»; căci cea dinteiú s'ar fi potrivit mai bine cu scopul lor? Ea ar fi arătat direct consubstanțialitatea Sântului Spirit nu numai cu Tatăl, ci și cu Fiul. Și pentru ce, când vorbesc de purcederea Sântului Spirit se mărginesc a aminti pre Părintele, pe când vorbind de închinarea și preamărirea Sântului Spirit amintesc și de Tatăl și de Fiul? Că dacă în cazul dinteiú, numind pre Părintele, ei sub-înțelegeaú pre Fiul, pentru ce în al doilea, nu s'aú ținut de numele Părintelui și aú adaus și pre acel al Fiului? Semn vedit că pe timpul acela nu se credea, că Sântul Spirit ar purcede și dela Fiul (1).

(1). Savanții apusenî răspund la acésta : „Dacă Părinții puseră

ii. Ce obiectează la toate acestea scriitorii din Occident?

Ei obiectează mai întâi, că în aceste deosebite citațiuni ale Simbólelor, cu toate că se exprimă lămurit, că Sântul Spirit purcede din Tatăl, nu se adaugă nicăiri, că numai din Tatăl; că prin urmare aceste citațiuni nu esclud ideia, că Sântul Spirit purcede și din Fiul. Dar chiar aceste Simbóle, espunând doctrina despre atributul personal al Fiului.

în simbol espresiunea : *Carele din Tatăl purcede*, fără să adauge : și din Fiul, era numai pentru a înlătura de a dreptul învătătura falsă a lui Macedonie, care învăța că Sântul Spirit fu creat de Fiul, și pentru că în timpul acela nimene nu se îndoaia, că Sântul Spirit n'ar purcede și dela Fiul. (Perrone op. cit. p. 434). Dar aceste două socotițe sunt cu totul false. Și mai întâi noi am întreba dacă espresiunile acestea : *Spiritul Sânt carele purcede din Fiul și este creat de Fiul* sunt identice, dacă una nu esclude pe alta? Am întreba noi dacă Părinții dicând : Nu, Spiritul nu este o creatură a Fiului, ci purcede etern din Fiul ca și din Tatăl, n'ar fi combătut ideia nepiosă a ereticului? Ore nu făcuse ei acesta puind în Simbol : „Credem. . . și în Spiritul Sânt, Domnul de viață făcătorul, și mai departe : închinat și mărit cu Tatăl și cu Fiul?” Dar pentru ce n'au dis ei, că Sântul Spirit purcede și din Fiul? Apoi, cum se afirmă, că nimenea nu se îndoaia atunci că Sântul Spirit n'ar purcede din Fiul, când ereticii îl numeau creatura Fiului? Ore s'ar putea dice, că noi nu negăm că Sântul Spirit purcede etern din Tatăl, dacă ne-am îndoi că Spiritul este o creatură a Părintelui? Ast-fel dar spre a infunda pre un eretic, care considera pre Spiritul ca creatură a Fiului și resturna prin aceia ideia despre purcederea eternă a Fiului, - în loc de a nu dice nimic în simbol despre această purcedere, ar fi trebuit să amintescă de ea cu chiaritate și precisiune, în cas când o asemenea credință ar fi existat atunci cu adevărat în biserică; adevărul acesta este recunoscut chiar de către scriitorii apuseni; numai într'un alt cas, a-nume când ne spun pentru ce *Filioque* fu introdus în Spania în simbol. Éta cuvintele unuia dintre ei : „Este cunoscut, dice, că din vécul al șeselea cu ocazia convertirei Goților la catholicism, acesti barbari, aducând cu ei dela resărit rătăcirile lui Ariu, Macedoniu și Eunomiu, cari consideraū Sântul Spirit ca inferior Tatălui și Fiului, ca creat de Fiul, și prin urmare negau că ar purcede din Fiul, bisericile din Spania hotărâră ca Simbolul credinței să se cânte solemnel la liturgie cu adausul *Filioque*, și că ast-fel s'ar fi dat o mărturie publică a credinței adeverate”. (Perrone op. cit. p. 447). Cum se pôte acesta? Părinții sinodului al un-spre-șeculea

lui nu ȳice nicăiri că este născut *numai* din Tatăl; se mărginesc a ȳice că *este născut din Tatăl*. Dar cine ar putea ȳice că din aceste cuvinte ar urma că Fiul lui D-ȳeu a fost născut nu numai din Tatăl ci și din Sântul Spirit? Am vȳdut aiurea, că nepresintând acest cuvânt suplimentar simbóele daū lămurit purcederea Sântului Spirit din Tatăl ca o particularitate a Părintelui, ce nu aparține Fiului.

Ei mai obiectȳză, că în Simbolul cunoscut sub numele lui Atanasie al Alexandriei, se exprimă chiar direct că Sântul Spirit purcede și de la Fiul; căci, dupre manuscriptele lor, Latini citesc în simbolul acesta : «Sântul Spirit carele vine din Tatăl și dela Fiul, nu este nici creat, nici format, nici născut, ci purcedător;» dar cuvintele : *și de la Fiul*, lipsesc în manuscriptele grecești, afară de un mic număr ⁽¹⁾. Mai mult încă, acei dintre autorii apuseni cari sunt împarțiali mărturisesc însuși, că aceste cuvinte au fost adause mai târȳiu de către Latini, orī în manuscriptele lor seū în câte-va manuscripte grecești ⁽²⁾. În fine, înainte de vȳcul al

---

ecumenic nu voiră să adauge pe *Filioque* în simbol spre a înlătura dea dreptul ideia eretică, că Sântul Spirit a fost creat de Fiul; și ȳetă că bisericile Spaniei îl puseră cu întenȳiune spre același scop!! A afirma, de o parte că nimene nu se îndoia că Sântul Spirit nu purcede din Fiul ca și din Tatăl, pe când ereticii îl vesteau pretutindene ca creat de Fiul și a pretinde, de altă parte, că ereticii recunoscȳndu-l ca creatură a Fiului negau chiar prin această purcederea sa din Fiul, este a cădea în contradicȳrile cele mai vederate.

(1). Cu acesta se unea chiar un scriitor apusan Marcus Antoniū de Dominis : „Athanasii Simboli quodquot vidi græca exemplaria non habent; a Patre Filioque, sed a Patre dumtaxat“ (De Republ. Eccles. lib. VII, Cap. 10, n. 134); dar se află acest simbol cu suplimentul în douē din șese manuscripte publicate de Hundling (Eustratii Zialowsky Brev. delineat. Eccl. Græcæ, Norimb 1681), și în douē din cele patru publicate de Montfaucon (în Opp. Athanasii. t. II. p. 728).

(2). Anume Iacob Vitriago, episcop sirian, care viețuea în vȳc.

patru-spre-decelea, nimenea în Occident nu cita nici odată acest simbol contra Grecilor (1); dovadă evidentă și încontestabilă că era cunoscut încă în multe părți fără adausul acesta, sevă că se îngrijaă de a nu cita un loc recunoscut ca alterat. Trebuie a se aminti éráși că simbolul cunoscut sub numele lui Atanasie nu se întrebuița decât la finea vécului al cincilea sevă la începutul celui-lalt următor (2); nu se poate pune deci pînre modelele generale de credință întrebuițate în biserica veche. alătura cu cele citate.

Căți-va autori nu se tem de a afirma că în Simbolul de Nicea și de Constantinopole, Părinții sinodului al șeptelea ecumenic citeaă deja : « care purcede din Tatăl și din Fiul (3); » dar astă-đi acéstă idee cu totul lipsită de temeiă este respinsă chiar de teologii cari nu cred ca noi (4).

§. 44. 2°. *Ce învață despre purcederea Sântului Spirit sinódele vechi?*

1. Tóte sinódele ecumenice fără escepție, și dupre exemplul lor, măi tóte sinódele provinciale, care aă avut ocașiune a discuta dogma acéstă, aă recunoscut în unanimitate, că Sântul Spirit purcede număi din Tatăl anume :

La Sinodul ánteiă ecumenic, Leontie, episcopul Cesa-rei, rádicându-se, în numele tutúror asistenților, adresă a-

XII-lea (Hist. Hierosolym. Cap. 74, în Hist. Oriental. t. I. p. 1090 ed. Hannon. 1611) citată deja în observarea precedentă a lui Hundling (op. cit. pag. 83), Wossius (Diss. de tribus Symbol p. 51) și altele.

(1). Veđi părțile citate în Hundling et. Wossius.

(2). Bingham. Orig. eccles. lib. X, cap. 4 § 18, și teol. curs. compl. t. VII p. 423-425. Paris 1841.

(3). Așa făcúra la conciliul de Florența cardinalul Iulian și en-densul cei-lalți Latini (Concil. Florent. sess. V t. IX Concil. Har-duini p. 66.

(4). Curs. Theol. Compl. t. VIII, p. 651-652, Paris. 1841, conf. Teof. Procopov. teol. vol. I, 1072.

ceste cuvinte unui filosof, care cerea lămuriri : «Recunoșce numai divinitatea unică a Tatălui, care a născut pre Fiul într'un chip nespus, și a Fiului născut din El, și a Sântului Spirit care purcede din Tatăl (ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς) și propriu Fiului (ἰδίῳ δὲ ὄντι τοῦ Ἰουῦ), dupre mărturia sântului Apostol : «*Dacă cine-va n'are Spiritul lui Iesus Christos nu este al Lui* (1), (Rom. VII, 5). Aceste cuvinte : «*propriu Fiului*, arată numai că deși Sântul Spirit nu purcede din Fiul, totuși departe de a-i fi strein îi este propriu prin esență, consubstanțial, cum îl numește sântul Vasilie dîcînd : «*Spiritul se numește și Spiritul lui Christos, întru cât este una cu Christos prin esență* (2).

În sinodul al doilea ecumenic, Părinții puseră între altele în Simbolul credinței, cuvintele următoare : «Care purcede din Tatăl, și care este închinat mărit și cu Tatăl și cu Fiul», cuvinte a căror sens îl cunoșcem.

La al treilea se aduseră canonul acesta : «Să nu fie permis nimănui a pronunța, seú a scie, seú a compune o altă mărturisire de credință, decât cea care a fost decretată de Sântii părințradunați cu Sântul Spirit în cetatea Niceei. Și acei cari ar îndrăzni a compune o altă, a o presenta seú a o propune Iudeilor, păgânilor, și ereticilor voind să-i convertească la adevăr, să fie căduți din episcopat, dacă sunt episcopi, excluși din cler dacă sunt clerici, și dacă sunt laici să fie anatema. (Com. 7). Aici cu tôte că se vorbește direct de Simbolul din Nicea și nu de acel Niceo-Constantinopolitan, în care dogma Sântului Spirit fu espusă mai pe larg, cu tôte acestea este de observat, că părinții din Efes iaú aceste doué simbole pentru unul și același, și-l numesc Simbolul din

(1). Vid. Gelas. Cinycei Commentar. actorum concil. Nicen. lib. II cap. 20 în t. II. Concil Labbei p. 207.

(2). Veđi mai sus.

Nicea, pentru că la Nicea se puse temelie, și la Constantinopole se complectă numai, precum au fost și pricepută în adevăr, această decisiune a conciliului din Efes, în toate timpurile care urmară ⁽¹⁾. Era deci oprit prin canonul citat, nu numai a compune simbole nouă de credință spre folosul credincioșilor, ci și a schimba cât de puțin Simbolul

(1). De exemplu, Sofronie, patriarhul Ierusalimalui, în scrisoarea sa către Serghiu, patriarhul Constantinopolei, care fu citită la sinodul al șeselea ecumenic, dice între altele: „Conform cu cele cinci sinode fericite și sante, recunosc numai o hotărâre a credinței, o singură învățatură, un singur Simbol, care fu întocmit de către Sântul Spirit, de prea sântul și prea fericitul sinod al celor trei sute opt-spre-dece sânti Părinți reuniți în D-deu la Nicea, explicat de sinodul celor o sută cinci-deci Părinți inspirați la Constantinopole, și întărit (εὐδαιμονία) de către cei două-sute de Părinți la Efes. (Concil. VI, act. 12, apud Harduin. Concil. t. V, p. 702)“. Astfel se exprimă și împăratul Iustinian, în profesiunea sa de credință contra celor trei capite (Labbe. Concil. t. V, p. 702) și Ión patriarhul Constantinopolei, în apelul său către popor, citit la sinodul din Constantinopole în 518. (Binii Concil. pars. I, p. 732). Vom vedea îndată că chiar sinodele ecumenice, începând cu cel din Efes, primară cele două simbole din Nicea și Constantinopole, ca unul și același, și că, spre a confirma înviolabilitatea acestor două Simbole în privința acesta, ei repetară anume, mai după literă, chiar cuvintele hotărârei din Efes. Și dacă cu toate aceste scrierile din Occident insistă, dicând că sinodul din Efes numai confirmă simbolul din Nicea și nu pe acel din Nicea și Constantinopole (Perron op. cit. p. 446), le vom observa că desigur decisiunile sinodului din Chalcedon și a tuturor celor următoare au aceeași importanță în privința înviolabilității modelului universal al credinței; că se raporta fără îndoială la cele două Simbole deodată, la acel din Nicea și Constantinopole, ca cum ar fi unul, și papa Leon III, sprijinindu-se anume pe aceste hotărâri ale sinodelor ecumenice, nu voia nici decum să se învoiască cu adausul *Filioque* în Simbolul Niceo-Constantinopolitan cu toate insistențele trimișilor dela Aix-la-Chapelle. (Smaragdus, în t. VII Concil. Labbei, p. 1199). Dacă nu privim ca obligator pentru voi canonul sinodului din Efes care vorbește literal numai de simbolul din Nicea, pentru ce nu vă supuneți, cum făcu venerabilul papă, decisiunilor tuturor sinodelor ecumenice posterioare, care opresc anume și după literă de a schimba cât de puțin Simbolul din Nicea și Constantinopole?

din Nicea și Constantinopole, de a lăsa ceva, seú a adauge (b. o. Filioque); și acest simbol fu recunoscut ca un tip nevariabil de credință pentru toți credincioșii în tote timpurile viitoare (1).

În sinodul al patrulea ecumenic, la Chalcedon, după cetirea celor două simbole din Nicea și Constantinopole, sântii Părinți începură prin următorea observare : «Este de ajuns acest simbol înfinit înțelept și salutar al harului divin spre a învăța deseversit pre ómení și a-í întări în pietate; căci el învață cu perfecțiune tot ce trebuie despre Părintele, Fiul și Sântul Spirit». Pe urmă ei hotărîră «că credința celor trei-sute-opt-spre-zece Părinți să remâe întrégă și neatinsă», și confirmară învățătura ce acei o sută-cincedeci de Părinți, adunați în cetatea imperială a Constantinopolei contra Pneumatomachilor, ne-aú transmis despre esența Sântului Spirit, și pe care aú publicat-o spre folosul tuturor; totuși nu suplinind óre care omitere din Simbolul adoptat mai înainte (în Nicea), ci numai lămurind prin temeiturile santei Scripturí credința lor despre Sântul Spirit în contra ómenilor, carií aú îndrâsnit a nega stépânirea sa (δεσποτέιν). În fine ei repetară canonul amintit mai sus (al șeptelea) al sinodului din Efes : «Că nu este permis nimenuí a formula o altă credință, nici de a schimba cât de puțin Simbolul din Nicea și Constantinopole, sub o responsabilitate severă (2)». Afară de aceia în epistola lor dogmatică către împératul Marcian, aceiași sânti Părinți scriseră între altele : «Atleții credinței, reuniți în sinod la

(1). Așa s'a înteles canonul acesta de către Cyril al Alexandriei însuși, președintele sinodului din Efes, și de către alți Dascalí vechi. Veți mărturiile lor în privința acésta în Introducerea în Teologia ortodoxă § 143.

(2). Bnii Concil. t. III. p. 337 et sq. ed. Paris, 1636, Labbei. Concil. t. IV p. 567 et sq.

Constantinople, au nimicit, prin armele adevărului, toate încercările ereticilor, demonstrând că, după învățătura religiunii, Sântul Spirit este Domn și D-zeu și că purcede din Tatăl ⁽¹⁾.

Intr'al cincilea ecumenic ținut la Constantinople, vedem pre Părinți, că încep ast-fel canonul lor despre dogmă: «Mărturisim că recunoșcem cele patru sante Sinode, adică: acel din Nicea, acel din Constantinople, cel dinteu din Efes și cel din Chalcedon. Predicăm, precum am și făcut, toate hotăririle lor despre una și aceeași credință, privind pre acei cari le-ar respinge ca streini de biserica ecumenică». Ei repetă din cuvânt în cuvânt canonul sinodului din Chalcedon despre neschimbarea absolută a simbolului Niceo-Constantinopolitan. Ei aprobară după cetire epistola adresată papei Vigiliu de către Eutihie, patriarchul Constantinoplei, ce conține mărturisirea următoare: «Am conservat statornic și încă păstrăm credința desfășurată de către Părinți ce au fost față la cele patru sinode sante, și acestor sinode le urmăm noi în toate ⁽²⁾.

La sinodul al șeselea ecumenic, după cetirea Simbólelor din Nicea și Constantinople, Părinți se exprimă așa: «Pentru o cunoscință perfectă și o întărire pozitivă a credinței ortodoxe, este destul acest sânt și ortodox Simbol al harului D-zeesc; și ei repetară încă canonul celor trei sinode ecumenice precedente despre întréga sa neviolabilitate și nemutabilitate ⁽³⁾. Ei statorniciră între altele în ce dinteu canon al lor: «De asemenea mântinem mărturisirea de credință care a fost promulgată sub marele Teodosie, împératul nostru, de către cei o sută-cinci-deci Părinți reuniți în această cetate imperială și primim expresiunile lor

(1). Apud Biniu *ibid.* p. 465-472.

(2). Labbei *Concil.* t. V. p. 455, 544 et cel.

(3). Biniu t. V p. 260. et Labbei t. VI, p. 1024 și 1028.

teologice în privința Sântului Spirit (1).» Eî ascultară și aprobară ca un model al învățătorei ortodoxe, mărturisirea de credință a lui Sofronie, patriarchul Ierusalimului, care scrise între altele : «Cred. . și în Sântul Spirit, carele purcede din D-șeu Tatăl, de o potrivă mărturisit ca lumină și D-șeu, și cu adevărat împreună vecinic, de o ființă și omogen (ὁμοούσιον) cu Tatăl și cū Fiul (2)». In fine eî ascultară și aprobară cele două scrisori ale papei Agaton, în una din ele asigura, că Biserica romană remâne cu tărie alipită la credința transmisă de către cele cinci sinode ecumenice, și veghiază ca toate hotărîrele lor să rămâe neschimbate, fără suprimare seü adaus, și că se vor conserva în întegritatea lor cea dintîi, fie în cuvinte, fie în cugetări (3); și în ceia-laltă se exprimă ast-fel : «Pentru noi, deseversirea sciinței, este de a ne îngriji în tot chipul spre a păzi aceste articole (terminos) ale credinței catolice și Apostolice, pe care le ține și le învață până acum în unire cu noi scaunul apostolic, creșdend și în Spiritul Sânt, Domnul de vietă făcătorul, carele purcede din Tatăl, închinat și mărit cu Tatăl și cu Fiul (4).

In fine într'al șeptelea ecumenic, se ceti (în sedința a treia) și se aprobă în unanimitate mărturisirea sântului Teodor, patriarchul Ierusalimului, și în acéstă mărturisire se șice, între altele : «Credem și în Sântul Spirit, carele pur-

(1). Cartea canónelor sântelor sinode ecumenice și provinciale și canónele St. Părinți p. 62. St. Pet. 1843.

(2). Labbei Concil. t. VI. p. 856.

(3). Ibid. p. 633. „Quæ regulariter a S. S. atque apostolicis prædecessoribus, et venerabilibus quinque conciliis definita sunt, cum simplicitate cordis et sine ambiguitate a Patribus traditæ fidei conservamus, unum ac præcipuum bonum habere semper optantes atque studentes ut nihil de iis quæ et verbis et sensibus illibata custodiantur“.

(4). Apud. Labb. ibid., 682.

cede etern din Tatăl (*ἀπόθεος*), și cu adevărat împreună ve-
cinic, de o ființă, de o potrivă în cinste, cu Tatăl și cu
Fiul; și mai departe: «Acest sânt sinod (din Constantino-
pole), mulțemită direcțiunei și conducerei Sântului Spirit,
a recunoscut, că El purcede din Tatăl din tótă eternitatea,
că este de o ființă cu Tatăl și cu Fiul, că este închinat și
marit cu ei». Și, după cetirea Simbolului Niceo-Constan-
tinopolitan, tótă adunarea strigă: «Așa credem cu toții; cu
toții mărturisim această învățatură, și o semnăm cu toții în
unire. . . Cu toții urmăm constituției vechi a Bisericei ecu-
menice; mântinem canónele sântilor Părinți, și toți acei
carii adaugă seú scad ceva la biserica ecumenică, noi îi a-
natematisăm (1).

Dintre sinódele provinciale, este destul a cita pe unele,
care s'aú ținut la apus. Așa sinodul dela Roma, adunat sub
președința papei Damas, dîce în mărturisirea sa de credin-
ță: «Dacă cine-va nu mărturisește că Sântul Spirit, carele
purcede din Tatăl, este cu adevărat și propriu, ca și Fiul,
de ființă divină și D-đeu, cuvântul lui D-đeu, sa fie anate-
ma!», și aiurea: «Dacă cine-va are credința adevărată des-
pre Tatăl și Fiul, și rătăcește asupra Sântului Spirit, omul
acela este eretic (2)». Sinodul celor patru-sute de episcopi
ai Africei (în vécul al cincilea) în mărturisirea credinței ce
o presintă lui Huneric, regele Vandalilor, arian, se esprima
așa: «Credem că Tatăl este nenăscut, Fiul născut și Sântul
Spirit purcedător din Tatăl, sînt de una și aceeași substan-
ță, adecă ființă;» și în alt loc: «Dacă Sântul Spirit purce-
de din Tatăl și cêrcă inimile, dacă este Domn și sântește,
dacă crează cu Tatăl și Fiul, pôte fi îndoéla că este D-

(1) Labb. t. VII p. 176 et sq. . .

(2). Apud Theodorét. H. E. lib. V, cap. 2. „Dar aici, dîce ei, pa-
pa Damas dîce că Sântul Spirit purcede din Tatăl nu spre a esclude
purcederea sa din Fiul, ci spre a mărturisi împreună dumneđeirea

deu? (1). Părinții sinodului din Lateran, care avu loc în 649, pe timpul papei Martin, făcură profesiunea publică a credinței lor, pronunțând Simbolul Niceo-Constantinopolitan fără adausul *Filioque*; pe urmă ei repetară literal cano-nul sinodului din Chalcedon, care amenință cu pedepsă grea pe orî cine ar îndrăsni a întrebuița vre un alt Simbol său mărturisire de credință (2).

ii. Acum, ce concilii învocê său pot învoaca apusenii spre sprijinul credinței lor asupra atributului personal al Sântului Spirit? . .

1°. Dintre toate șapte sinódele ecumenice, ei citéză numai pe unul, acel din Efes, care, precum dic ei, mărturisește lămurit că Spiritul Sânt purcede și din Fiul. Și cum?

a). Mai înteiū, răspund ei, condamnând Simbolul nestorian prezentat de către preutul Chariciū și care conținea între altele despre Sântul Spirit, cuvintele acestea : «Noi nu-l numim Fiul său avênd esistența sa prin Fiul (3)». Dar condamnând simbolul nestorian, sinodul în cestiune nu condamnă negreșit tot ceia ce conținea el; căci multe dogme se aflaū acolo espuse într'un chip cu totul ortodox; el se mărgini a condamna tot ceia ce continea nestorian,

sa cu Tatăl (sed ad profitendam ejusdem cum Patre divinitatem) contra erorei partisanilor lui Macedoniū. (Perrone Op. citat. p. 434). Ca și cum Damas n'ar fi mărturisit destul de bine divinitatea Sântului Spirit cu Tatăl, dicînd că acest Spirit purcede din Tatăl și din Fiul! . . Ci mai ales, precum am observat deja, erórea lui Macedoniū, care pretindea că Spiritul este creatura Fiului și nega prin urmare purcederea sa eternă din Fiul, ar fi cerut din contră ortodoxilor ca să introducă pre *Filioque* în Simbol, dacă așa ar fi fost credința lor adevărată. (Veđi p. 347 nota 1).

(1). Apud Victorem, Uticensem episc. Persecut. Vandalic, Uticæ, lib. II în t. V Bibliot. Patr. Coloniens. part III. p. 638 et in antidoto contră divers. hæres. ed. Basil. 1528 p. 221-225.

(2). Labbei Concil. t. VI p. 241 și 248.

(3). . . Καὶ οὗτε ἴδιον νομίζομεν, ὅτε διὰ Ἰησοῦ τὴν ὑπαρξίν εἰληφός. (Labbei Concil. t. III p. 677).

precum se vede acésta lămurit chiar din decisiunea conciliului : «Dacă se presintă episcopi, clerici séu laici, cari cred séu învăță aceia ce conține espunerea preutului Chariciu, *atingătoare de Intrupărea Fiului lui D-zeu*, ori *dogmele necurate și depravate ale Nestorienilor*, să se supue hotărîrei acestui sânt sinod ecumenic (1)». Unde se află aici o cauză îndestulătoare spre a afîma, că condamnarea sinodului se îndreptă și către cuvintele amintite mai sus privitoare la Sântul Spirit? Nu; sinodul ne putënd chiar să condamne cuvintele acestea, căci nu numai că nu aveaū nimic ereticesc, din contră ele erau îndreptate în contră eresiei celei mai rele, acea a lui Macedoniū, care represinta pre Sântul Spirit ca o creatură a lui D-zeu, avënd esistența prin Fiul, și care, precum se scie, Nestoriū o combătuse singur cu căldură înainte de căderea sa. Dovadă se vede în toate espresiunile Simbolului, la urma căruia se află cuvintele citate : «Credem întru unul D-zeu, Părinte etern, care n'a început a esista în urmă, ci a esistat în tot-déuna, D-zeu etern. . . Credem și întru unul Fiul lui D-zeu, Fiū unic, ce esistă din ființa Tatalui, cu adevărat Fiū și de opotrivă cu Acela prin carele esistă El și este socotit prin credință ca Fiū. Credem și în Sântul Spirit, care este din esența lui D-zeu, dar nu ca Fiul, carele este D-zeu prin esență, avënd aceiași ființă cu D-zeu Tatăl, din care este prin esență; care este în sine deosebit de creatură și unit cu D-zeu, din care este el prin esență, alt-fel de cât creaturile, ce le recunoscem că au ființă de la D-zeu nu prin esență, ci prin creațiune. Noi nu-l

(1). Canonul sinodului al șeptelea din Efes. În genere nu este adevărat cum pretind unii papistași (Thomas d'Agui și alții), că Nestoriū a fost cel dintăiu care a negat că Sântul Spirit purcede din Fiul. Eresia lui Nestoriū era numai despre persoana D-zeu-omului și tot odată despre acea a Maicei Domnului; éra o în puține cuvinte : „Iisus Christos născut din prea Sânta Fecioră fu un simplu om, cu carele D-zeu Cuvëntul formă o uniune cu totul

numim Fiū sēū avēnd esistență prin Fiul, cî-l recunoscem ca pe o persoană perfectă, așa precum este Părintele și precum este și Fiul (1). Cine nu vede acum că aceste cuvinte : ‘Noi nu-l numim. . . . avēnd esistență prin Fiul,’ sunt cu totul afară de învățătura purcederei eterne a Sântului Spirit espusă mai înainte și îndreptate anume în contra acesteia idei false, cum că Sântul Spirit ar fi o creatură divină și ar fi primit esistența prin Fiul? Și cine ôre le va privi ca neortodoxe?

b). Apusenii se laudă încă cu aprobarea dată de același sinod anatimatismelor Sântului Ciril al Alexandriei. Ei dic în particular, în a noua, că sântul Părinte numește pre Spiritul lui D-șeu ca propriu sēū particular (ιδιος) Fiului, însemnând, la esplicarea ce o dă, că Fiul, chiar când s’a făcut om, avea propriu pre Sântul Spirit, îl avea prin Sine însuși și locuind esențialmente în El (2). Dar este de ajuns a ceti anatimatisma acēsta și a-i esamina scopul, spre a se convinge, că nu se află nici o idee despre purcederea eternă a Sântului Spirit. Nestoriū nu atingea nici într’un chip

morală; a fost numai un inspirat, care lucră minuni prin puterea Sântului Spirit, nu ca cum i-ar aparține ca propriu, ci ca strein de persoană sa; și prin urmare Sânta Fecióră n’a fost Maica lui D-șeu, ci maica lui Christos“. Acēsta rezultă în genere ori din epistolele lui Nestoriū însuși, adause la ediția actelor sinodului al treilea ecumenic, ori din aceia ce se aduse în același sinod, spre a combate erezia lui Nestoriū, un șir de estrase ale Cuvēntului divin și ale sântilor Părinți ai Bisericeii, care se rapórtă tóte esclusiv la misterul întrupării și la unirea ipostatică a celor douē naturi în D-șeu-omul. Cât despre purcederea eternă a Sântului Spirit, Nestoriū nu se atinse nimic. De asemenea nici Sinodul din Efes, nici unul din Invēțătorii, cari scriseră contra erorilor acestuia eresiarch, nu-i impută nimic față cu purcederea Sântului Spirit.

(1). Labbei Concil. t. III p. 677

(2). Καὶ ἴδιον ἔχων τὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ ὁμοιωδῶς ἐμπνευστὸς αὐτῷ πνεύμα ἁγίῳ. (ibid p. 823).

prin erezia sa caracterul ipostatic al Spiritului ⁽¹⁾; el afirma numai că divinul Rescumpărător nefiind unit cu Cuvântul lui D-zeu înainte de mărtea sa pe cruce, nu era consubstanțial cu Sântul Spirit; că prin urmare, el lucră minunile sale ca prin o putere streină persoanei sale și având o altă esență ⁽²⁾. Aceste idei le combate Sântul Ciril în anatimatismă sa a noua, afirmând că din contra prin Sântul Spirit Domnul lucră minunile sale, și acesta nu prin o putere care i-ar fi streină, ci prin o putere care-i era proprie și că Spiritul este consubstanțial seú propriu (*ὁμοιος*) Fiului, adevă posedă aceleși atribute (*ἰδιώματα*) divine și aceeași esență. Ecă însuși terminii acestei anatimatisme: «Dacă ȳice cine-va că unicul nostru *Donna Iesus Christos* s'a premărit prin Spiritul, mulțămită puterei propriie (*τῆ ἰσυχῆ*) a acestui spirit, ca streină (*ἄλλοτριον*) de persóna sa, și că dela El ar fi primit puterea de a învinge demonii și a face lucruri Dumneȳești pîntre ómenî, în loc de a ȳice din contra, că Spiritul prin care El (Domnul) sevêrși fapte D-ȳești îi este propriu (*ὁμοιος*), un asemenea om să fie anatema ⁽³⁾.

Dar Sântul Cyril, neesprimându-se în această parte cu destulă chiaritate și precisiune, cuvintele sale deșteptară chiar de atunci óre-care îndoeli la câți va episcopi din O-

(1). Veȳi mai sus. p. 357, not. 1.

(2). „Iesus era numai investit cu gloria Fiului unice a lui D-ȳeu și lucră minuni prin puterea Spiritului lui D-ȳeu, nu ca prin o putere care i-ar fi proprie, ci ca prin o putere streină“ (Epist. Nestorii Cyril, ad apud Binium Concil Ephes. part. I Col. 1613). Seú mai bine étă însuși terminii anatimatismei lui Nestorii, contra căria era îndreptată anatimatismă a noua a Sântului Cyril: „Dacă cine-va îndrăznește a afirma că acela care este chipul robului (adevă Iesus Christos) este de o ființă cu Sântul Spirit, și nu (ȳice) că avea comuniune cu D-ȳeu Cuvântul numai prin mijlocirea Sântului Spirit, în urmarea căria sevêrși tãmãduiri miraculoșe și avea putere asupra spîitilor, să fie anatema!“ (Apud Labbei Concil. t. III, p. 824).

(3). Apud Labbei. Concil t. III, p. 824).

rient, cariî îi erau puţin favorabilî, şi fericitul Teodorit scrise în numele lor : «Dacă el (Cyril) numeşte pre Spirit *propriu* Fiului în acest înţeles, că este de o fiinţă cu Fiul şi purcede din Tatăl, suntem de acord cu el şi recunoscem espresiunea sa ca ortodoxă ; dar dacă este într'un alt înţeles cum că Spiritul ar fi primit existenţa dela Fiul său prin Fiul, atunci noi o respingem ca impiosă şi blasfemătoare ; căci noi credem Domnului carele şice : «Spiritul adevărului carele purcede din Tatăl (1)». Acésta avu de rezultat că sili pre Ciril a-şi esprima mai lămurit cugetarea sa.

Apărându-se contra atacurilor lui Teodorit, sântul Părinte şise unuî episcop numit Enoptiu, că el numeşte pre Spiritul *propriu* Fiului nu în sensul condamnat de Teodoret, ci în celalalt înţeles că, «cu tóte că Sântul Spirit purcede din D-şeu Tatăl, dupre cuvintele Mântuitorului, cu tóte acestea nu este *strein* Fiului ; căci Fiul are tóte în comun cu Părintele (2)». În acelaşi timp şi pentru acelaşi motiv sântul Ciril scrise lui Ión din Antiochia şi celorlalţi episcopi din Orient : «Nu ne permitem nouă însine şi nu permitem nimănuî de a schimba o singură espresiune din Simbolul credinţei său de a omite o singură silabă, aducându-ne aminte de cuvintele celui care a şis : «Nu trece marginile vechi pe care le-au pus părinţii tēi» (Prov. XXII, 28) ; căci nu ei au vorbit, ci însuşi Spiritul lui D-şeu Tatăl, care purcede de la El *fără să fie* cu tóte acestea *strein Fiului în privinţa esenţei* (3). «După ce au cetit acéstă epistolă fericitul

(1). . . Εἰ δὲ ὡς ἐξ Ἰουῦ ἢ δι' Ἰουῦ ὑπαρξείν ἔχων, ὡς βλασφημίαν τοῦτο καὶ ὁ δυσσεβὴς ἀπορρίψομεν. (apud. Labbei. Concil. t. III, p. 928).

(2). . . Ἄλλ' οὐκ ἄλλοτριὸν ἐστὶ τοῦ Ἰουῦ. . . (Apud. Lab. Concil. p. 864, şi t. XIII în act. conc. Flor. ses. XXIII).

(3). . . Ἐστὶ δὲ οὐκ ἄλλοτριὸν τοῦ Ἰουῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. (Opp. Cyrilli t. V. part. II p. 108, Paris, 1633 et apud Harduin. In Act. Concil. Ephes t. 1. p. 1706, nec. non Labb. Concil. t, t. XIII p. 103.

Teodorit și cei-lalți episcopî orientali mărturisiră toți cu un glas : « Scrisórea de față a st. Ciril respiră o judecată sănătósă și cu adevărat Evangelică ; căci ea recunósce pre Domnul nostru Iisus Christos ca D-deu perfect și om deseversit și pre sântul Spirit nu ca avënd esistența sa dela Fiul său prin Fiul, ci ca purcedător din Tatăl și propriu Fiului. Descoperind în scrisórea acésta o dreptate așa de perfectă, am premărit pre acela care vindecă pre cei ce bângueaș și înlocueaș sunetele discordante prin o armonie plăcută ⁽¹⁾. Ast-fel anatimatisma a noua a sântului Ciril, citată până aici de occidentali, ca dovadă că biserica veche recunóscea pre Sântul Spirit ca purcedător și din Fiul, ne oferă din contra o dovadă încontestabilă, că biserica acésta, departe de a admite învătătura acésta, o respingea dea dreptul ⁽²⁾.

(1)... Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον οὐκ ἐξ Ἰουῦ ἢ οἱ Ἰουῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἰδίον δὲ τοῦ Ἰουῦ ὀνομαζόμενον. Vid. în Act. Concil Florent. apud Labbei t. XXII p. 366, et. Harduin, t. IX, 293. Cât despre autentia acestei scrisori a lui Teodoret, veđi Garnerium In auctario operum Theodoretii p. 93.

(2). Simțind ei înșiși puterea celor espuse, scriitorii apusenî au căutat a încurea o afacere așa de puțin favorabilă cauzei lor prin o mulțime de obiecțiuni, care tóte au fost combătute de apărătorii ortodoxiei. (Veđi Zœrnikaw. De Process. Sp. S. tract. t. p. 74-81, 89-96 și Th. Procopovici Theolog. p. 826-831). Acum ei adaugă că Theodorit nu nêgă că Sântul Spirit n'ar purcede din Fiul, și atăca pre Sântul Ciril fiind că-l presupunea că ar înclina la erezia lui Macedoniū și Apolinariū, dupre carii Sântul Spirit era creat din Fiul său prin mijlocirea Fiului (Perrone opp. cit p. 435). Dar, mai ânteiu cuvintele citate spre sprijinul acestei opinii sînt cu totul altă ceva : Teodoret arată ideia pe care o combate, adecă : că Sântul Spirit ar avea esistența sa dela Fiul său prin Fiul, ca o idee apropiată erorii lui Macedoniū și care decurgea din aceea a lui Apolinarie, dar nu identică cu ele. „Iste Apollinaris seminum fructus est, propinquat vero et Macedonii malignæ culturæ“ (apud Labb. Concil. t. V. p 506), și aceia este cu totul just. De almintrelea, dacă Teodoret ar fi cređut, că Sântul Spirit ar purcede din Fiul din totă eternitatea, în loc de a cere ast-fel esplicarea ana-

c). In fine adversarii nostri se razimă pe aprobarea dată de același sinod unei epistole scrise către Nestoriū din partea întregii biserici egiptene și care conținea între altele espresiunile următoare : «Sântul Spirit nu este nici de cum Fiul; totuși nu-î este strein, căci se numește Spiritul adevărului; dar Christos este adevărul, și Spiritul se revarsă prin El ca și prin Tatăl (1)». Dar espresiunea : «Se respân-
dește prin El», n'are nici decum același înțeles că «purcede din Fiul, ea însămnă numai purcederea temporală a Sântului Spirit său trimiterea sa prin Fiul în sufletele credincioșilor, dupre cuvintele sântului Apostol (Tit, III, 6) (2). Mai este de observat, că autorii acestei scrisori mai statoresc în privința acésta óre-care deosebire între Părintele și Fiul. «Spiritul ȃic ei, se revarsă prin (παρὰ) Fiul, ca venind din (ἐκ) D-ȃeu Tatăl».

2º. Dintre sinódele provinciale anterióre despărțirei lor de biserica ecumenică, apusenii nu pot cita decât pe acela

---

timatismei a noua a sântului Cyril : „Dacă el (Cyril) afirmă că Spiritul este propriū Fiului, în acel înțeles că-î este de o ființă și purcede din Tatăl, sunt de acord cu el. . . dar dacă în cela-lalt înțeles că Spiritul își ține existența sa dela Fiul său prin Fiul, protestăm“. ; el ar fi ȃis negreșit : „Dacă Cyril afirmă că Spiritul este propriū Fiului în acel înțeles că este de o ființă cu Fiul și purcede din Fiul ca și din Tatăl, suntem de acord; dar dacă în cela-lalt înțeles că Spiritul este creat din Fiul și prin Fiul, noi protestăm“. In fine pentru ce St. Cyril, esplicându-se asupra observărei lui Teodoret, n'a ȃis o singură dată macăr : „Nu, nu cred nici decum că Sântul Spirit este creat din Fiul său prin Fiul precum presupune Teodoret; dar numesc pre Spiritul propriū Fiului numai pentru că purcede și din Fiul? „Acéstă idee din urmă, dacă ar fi fost aceea a sântului Cyril, ar fi fost fórté împórtantă în esplicarea ce i-se cerea; dar el nu ȃise așa, ci numai : Numesc pre Spiritul propriū Fiului pentru că, cu tóte că purcede din Tatăl, totuși nu este strein Fiului în privința esenței“.

(1). Προχέεται, παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς. (Labbei Concil. t. III. p. 406).

(2). Οὐ (ὕνωματος ἁγίου) ἐξέχεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσιῶς διὰ Ἰησοῦ Χρι

din Toledo și altele câte-va, care se ținură în Spania de prin secolul al cincilea, și întroduseră pe *Filioque* în confesiunile lor de credință particulare, și acel din Aquisgranum, care se ținu pe timpul lui **Carol** cel mare în 809.

Dar mai întâi: *a*). Cât despre cele dintâi, nu s'ar putea afirma într'un chip pozitiv, dacă aceste concilii înseși adăuseră *Filioque* la profesiunile lor de credință seû dacă acest cuvânt n'a fost introdus mai târziu prin alte mâni; căci se întimpină în dispozițiunile acelorasi sinode espresiuñi, care afirmă că Sântul Spirit purcede din Tatăl, și că Părintele este unicul isvor a totă Dumnedeirea ⁽¹⁾. De almintrelea se scie, că actele sinodului din Toledo nu sunt scutite de alterațiune asupra materiei, care face obiectul cercetărei noastre ⁽²⁾. Apoi dacă admitem că introducerea adausului despre care vorbim, este lucrarea sinodului chiar, nu se pôte determina cu destulă precisiune în care înțeles întrebuintă ei cuvântul «purcede» (procedit) față cu Fiul, dacă ar fi voit se dică că Sântul Spirit purcede din totă eternitatea din Fiul precum este din Părintele, seû numai să arăte purcederea sa timpurală seû triniterea sa în lume. Căci când Grecii la sinodul al șeptelea, îi audea vorbind pentru prima ôră de o ast-fel de înovațiune a unor Invetați apusenî,

σρόβ. . . Prin urmare în epistola citată de conciliu lui Nestoriu, se întrebuintă spre a îndica reversarea St. Spirit prin Fiul, mai același verb (πρὸ-χρῖσω) ca și Apostolul (ἐκ-χρῖσω) adecă un verb cu aceeași rădăcină.

(1). Ast-fel, în profesiunea de credință a sinodului Toledan ținut în 638, se dice între altele: „Credimus Patrem ingenitum, increatum, fontem et originem totius divinitatis“ (Harduini Concil t. III p. 602, et Labbei t. V, p. 1741); și în aceea a sinodului din Toledo an. 675 se dice și cu mai multă forță: „Patrem non genitum, non creatum, sed ingenitum profiteremur; ipse enim a nullo originem ducit, ex quo et Filius nativitatem et Spiritus S. processionem accipit. Fons ergo ipse et origo est totius Divinitatis“ (Ibid. Harduini p. 1018, et Labb. t. VI, p. 541).

(2). Vide Ζερνικαυ. De Process. Spirit. S. tract. III p. 288-289.

și denunțându-i «Sântul Maxim Mărturisitorul scrise, spre a liniști pre ortodoxi, că apusenii, ȳicând cã Sântul Spirit ar purcede și dela Fiul, aveaũ învedere numai trimiterea sa temporalã în lume și nu consideraũ pre Fiul ca principiu al Spiritului (1); espicare, care fu confirmatã mai târziu chiar de catre un scriitoriu apusan, Anastasie Bibliotecariul (2). Cu tôte acestea chiar când unele sinode spaniole ar fi avut în vedere pe atunci, cã Sântul Spirit purcede etern dela Fiul ca și dela Tatãl, ar urma numai cã acestã eróre se ivi în unele pãrți ale Spaniei și nici de cum în tot apusul, și vocea acestor sinode mici provinciale este neînsemnatã față cu biserica întrégã, care privea atunci, atât la resãrit cât și la apus, pre Sântul Spirit ca purcedẽnd numai din Tatãl.

b). Cãt despre sinodul dela Aquisgranum, numai dacã s'ar ținea sãmã de împrejurãri, s'ar videa din contra, o mãrturie neînlaturatã a faptului, cã înainte de vécul al noulea purcederea Sântului Spirit, așa pãrecum o contestãm noi, nu era recunoscutã la apus și cã chiar atunci ea era consideratã ca o inovațiune. Cãci : 1°. Despre ce tratézã sinodul? Despre purcederea Sântului Spirit, respund autoriĩ contimporanĩ; era vorba de a sci, ori de cu adevãrat purcede și din Fiul pãrecum purcede din Tatãl. Cine provócã desbaterea? O cestiune rãdicatã de cãtre un cãluger din Ierusalim anume Ión (3). Dar dacã pãrecum afirmã astã-ȳi creștiniĩ apusenĩ, Biserica ar fi profesat statornic dela începutul seũ purcederea eternã a Sântului Spirit în înțelesul lor, óre mãi era nevoie a se chema în Galia, numai pe întrebarea unui cãluger nesciut dela Ierusalim, un sinod întreg de pãstorĩ,

(1). Veđi mãi sus 1.

(2). Veđi mãi sus.

(3). Aimonius, De Gest. Francorum, lib. IV, cap. 97 : „Imperator

și de a discuta o dogmă necontestabilă a bisericeii? Dovadă evidentă că chiar în Occident, această cestiune era desbătută, că nu se uneau în privința soluțiunii ce trebuia să-i dea, și că prin urmare chiar la apus, biserica nu învăța încă, pe timpul acela, într'un chip sciut, că Sântul Spirit ar purcede și de la Fiul. 2. Cum se petrecură lucrurile la sinod și care fu rezultatul deliberării? Actele sinodului nu s'au conservat; dar se pôte încheia din scurtele narațiuni ale cronicarilor, că contestările au fost fôrte animate, că nici una din cele doué părți nu voirà să cedeze alteia, și că chiar prin aceia, nimic nu saü hotărit definitiv ⁽¹⁾; dovadă nouă, că chiar în apus, nu se recunoscea încă, pe vremea aceea, ca dogmă a credinței, purcederea Sântului Spirit în înțelesul adversarilor noștri. 3°. Sesiunea conciliului terminată, imperatoarele Carol cel Mare, care-l preșidea și părtinea opiniunii că Sântul Spirit purcede și de la Fiul, trimise ambasadori și o epistolă către papa Leon III spre a căpăta întărirea dogmei nouă. Această scrisóre, pe carea trimișii o cetiră înaintea papei în numele sinodului, între altele conținea următoarele :

---

de Arduenna Aquisgranum reversus, mense novembris. concilium habuit de processione Spiritus S. quam quæstionem Iohannes quidam, monachus Hierosolymis primo commovit" (P. 232, Paris 1605). Ado, In Chronico ad anu. 809 : „In qua synodo de processione Spiritus S. agitur, utrum sicut procedit a Patre, it procedit a Filio. Hanc quæstionem Ioannes, monachus Hierosolymitanus, moverat“. Această se repeteste mai că literal de către autorul Cronicelor Francesilor din 741-804 (p. 46 t. II, Hist Francor. Script. Paris 1636), de către biograful lui Carol cel Mare (ibid. pag. 64), de un alt biograf (ibid. p. 84), Eginhard (ibid. p. 225), de către Cronicile din Fulda (ibid. p. 541), de autorul cronicelor Franceilor din 741-882), ibid. t. III p. 169) și alții.

(1). Se pôte încheia din aceste cuvinte a lui Aimonius, că, cu tôte că s'a discutat mult la sinod (Aimonius, loc. cit), și în parte din cele ale unui călugăr anume Herman în Chronica, cap. 809 : „Quæstio de processione Spiritus S. synoda habita ventilatur" (In. t. XI, Biblioth. Patr. Coloniens p. 295).

«Cestiunea decurând rădicată (nuper exorta) despre purcederea Sântului Spirit fu, pentru părinții bisericei, obiectul unei cercetări cu mare luare aminte. Totuși, fiind că căduse de mult timp în uitare, ea s'a ivit, nu ca o cestiune cercetată din vechime, ci cași cum erī s'ar fi ivit fără veste înaintea noastră». . . Și mai departe : «Acéstă cestiune rămăind de mult timp nedecisă la învestigatorii adevărului, D-zeū atot puternicul a bine-voit a opune în inima miniștrilor bisericei, pentru ca, ȕilele de neingrijire trecându-se, ei să se hotărască de a colaționa comóra cerescă cu ajutorul unei cercetări sante (2).». Se vede de aici cum că credința, că Sântul Spirit purcede din Fiul n'a esistat în tot-déuna în Biserică, căci dupre spusa trimișilor acéstă cestiune se uitate de mult; că învățătura despre purcederea Sântului Spirit din partea Fiului nu forma nimic dogmatic, nimic care să fie obligat cine-va a crede, ci că din vechime ea era o cestiune de care se ocupaū numai învățații și asupra căria își formaū opiniunile lor particulare; că în fine, chiar la ei, acéstă cestiune era încă nedecisă (jacebat indiscussa), încă nehotărītă la începutul vécului al noulea, pe timpul sinodului dela Aquisgranum. 4°. Trimișii împératului terminând discursul lor, în care ei au căutat a dovedi dreptatea opiniunei lor prin locuri din Scriptură (interpretate rēū) și mărturiī ale Sântilor Părinți (unele alterate, éra altele citate neexact) (1), papa se prefăcu, că este convins cum că Sântul Spirit purcede și dela Fiul și ordonă ca să se creȕă așa; dar el se opusă formal ca acéstă învățătură să fie adausă în simbolul credinței; chiar ordonă

---

(1). Labbei Concil. t. VII. 1199.

(2). Este ușor de a se convinge citind însuși discursul și colaționând cu isvórele mărturiilor citate. Veȕi la Labb. Concil t. VII. p. 1199 et sq. Conf. ZœrnikaW. De Process : Spirit. S. p. 304-308 și 373 et sq. ed. citată.

ca să se sape simbolul Niceo-Constantinopolitan pe două table de argint, fără adausul *Filioque*, și să le pue în biserica St. Petru, la Roma, cu inscripția acésta : «Eu, Leon, am pus acésta din dragoste către credința ortodoxă și spre conservarea ei (1). Dar, mai ântăiū, dacă purcederea Sântului Spirit, precum o înțeleg Latiniū, forma din vechime o dogmă a bisericeī, pentru ce trebuia să mai dovidescă acésta dogmă chiar înaintea papei, din Scriptură și din sântiī Părinți? Si de ce mai trebuia să decidă papa că de acum înainte are să se credă așa (2)? Apoi papa exprimă consimțirea sa prin aceste cuvinte «așa este credința mea, și mă țiu de acești autori și aceste mărturii ale sântei scripturī (3)». Dar citațiunile Părinților bisericeī erau false și textele Scripturēi rēu esplicate; prin urmare papa fu amăgit și se amăgi singur. Mai mult încă el ordonă a crede în purcederea Sântului Spirit numai celor capabili de a se înălța la concepțiunea unei taine așa de mari (4). Dar ce fel de dogmă este acésta, dacă nu sunt toți obligați a admite? In fine chiar după ce a consimțit, papa observă trimișilor că taina Sântei Treimi era neaccessibilă minței omenești, că Părinți sinódelor ecumenice, cari n'au fost pus și *dela Fiul* în Simbolul cre-

(1). Veđi mai sus. p. 316 not. 2.

(2). Terminând întrevorbirea sa cu trimiși, Leon III ar fi dis : „Sic fiat“. . . ut quod jam nunc a quibusque prius nescientibus recte creditur credatur“ (Labbei t. VII, p. 194-198).

(3). „Ita sentio, ita teneo cum his auctoribus et sacrae Scripturae auctoritatibus“ (Ibid).

(4). Quisquis ad hoc sensu subtiliori peringere potest, et id scire aut ita sciens credere noluerit, salvus esse non poterit. Sunt enim multa, e quibus istud unum est, sacrae fidei altiora mysteria, ad quorum indignationem peringere multi valent, multi vero. . . non valent. Et ideo, ut praediximus, qui potuerit et noluerit, salvus esse non poterit“ Și mai departe : Bonum certe et bonum valde ut pote tam fidei sacramentum magnum quod non licet non credere, quisquis valet ad hoc peringere (ibid).

dințel și hotărîse «ca nimene să nu îndrăsnescă a adauge seú a schimba ceva», nu erau mai simpli decât noi și aveau de povățuitor nu atâta înțelepciunea omenescă precât înțelepciunea lui D-zeú (1). Ast-fel el însuși, cu toate argumentele trimișilor, refușă de a consimți a însera în Simbol adausul cerut.

Mai trebuie óre să exprimăm conclusia generală care decurge din acéstă cercetarea Simbólelor vechi și a sinódelor? Se ne adresăm acum învățătorilor particulari ai Bisericeí.

§. 45. d. *Cercetarea cestiunei dupre mărturiile sântilor Părinți și învățători ai bisericeí. 1º. Cum să privim mărturiile de felul acesta, care ȕic că Sântul Spirit purcede număi din Tatăl?*

Aceste mărturii sunt fórté numeróse și variate (2), și cuprind din toate părțile adevérul ce-l confirmă, eí-l pun afară de orí ce îndoélă.

1. Sunt de acei carii, ȕicând că Sântul Spirit purcede din Tatăl, nu ȕic absolut nimic de Fiul. Așa :

1. Dintre dascálii resăriteni, *Sântul Vasilie* ȕice : «Pre-cum Cuvêntul creator întărește ceriurile, de aseminea Spiritul, care este a lui D-zeú, care purcede din Tatăl (adecă din gura sa, pentru ca să nu socoți, că este ceva de a-fară seú creat, ci să-l premărești ca pre ipostasul lui D-zeú chiar), luă din propriul seú sin toate puterile, care sunt în

(1). „Non tam humana quam divina sapientia illuminati fuerunt, non audeo dicere istud eos nobis minus intellexisse“ (Ibid). Obiecțiunile rădicate în privința acésta, împrejurările și întimpinările lor, veđi Zœrnikaw, p. 393-398.

(2). Se scie, bună oră, că Adam Zœrnikaw, în faimosul seú *Tratat*, citéză aprópe o mie de mărturii de acestea, cincí-decí și septe din scriitorí resăriteni din cele noué secole dinteu, și patru-decí și cincí apusení din cele opt vécuri dinteu, cu toate că nu le-a adus pe toate, din lipsa unor manuscripte publicate după el. Veđi Zœrnikaw. de Process. Špir. S. Trct. 1. IV, V XIII-XIII.

El ⁽¹⁾. *Sântul Grigorie Teologul* : « Spiritul este cu adevărat Spiritul Sânt, carele purcede din Tatăl, totuși nu ca Fiul (ὄν γ' ὕψωσ), pentru că purcede nu prin naștere γεννητῶς), ci prin purcedere (ἐκπορευτῶς), dacă trebuie a crea un cuvânt nou spre mai multă chiaritate ⁽²⁾. *Sântul Ión Chri-sostomul* : «Sectatorii lui Macedoniū nu voiaū sē crēdā cā Sântul Spirit carele purcede negrăit din Tatăl, este D-deū ⁽³⁾. *Sântul Efrem Sirianul* : «Sântul Spirit nu este născut; El purcede din ființa (ἐκ τῆς οὐσίας) Tatălui, nu imperfect și nu amestecat cu ea; căci nu este nici Tatăl, nici Fiul, ci Sântul Spirit, avēnd plinirea bunătăței și purcedēnd spre mărturia dumnezeirei ⁽⁴⁾». *Sântul Epifanie* : «Cu tōte cā sunt multe spirite, Spiritul acesta este nesfârșit mai presus de tōte cele-lalte, căci are din eternitate esistența chiar din Tatăl, și nici de cum dintr'o ființă creată. . . ; Fiul și Sântul Spirit sunt din una și aceeași divinitate; Fiul născut din Tatăl, Sântul Spirit purcedător din Tatăl ⁽⁵⁾. *Sântul Ciril al Alexandriei* : «Credem și în Sântul Spirit, adevărat, stēpânitor, bun, mângâitoriu, purcedător din Tatăl, nu născut, căci numai unicul Fiu este așa, și necreat; căci nu vedem nicăiri în Sânta Scriptură, cā s'ar putea pune în rândul creaturilor; din contra este pus alătura cu Tatăl și cu Fiul. Scim cā purcede din Tatăl, dar nu căutăm a apro-

(1). Veđi mai sus. p. 342, not. 1.

(2). Serm. 39. Despre sântele lumini ale arătării Domnului. Oper. st. Păr. III. 262.

(3). Homil. în Psalm. CXV, t. 1. p. 977. Paris. 1538. 5 și 6 pag. următ).

(4). Sermo de Confess. et sui ipsius reprehens. t. III p. 104, Rom. 1589.

(5). Haeres. LXXIV, opp. Epifan. t. 1. p. 900-901, ed. 1822. Ἐκ τῆς αὐτῆς θεότητος ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. . . Υἱὸς δὲ γεννητὸς ἐκ Πατρὸς καὶ Πνεῦμα προσελθὸν ἐκ Πατρὸς.

fundă cum purcede El, rămăind în marginile pe care înle-au pus prea fericiții teologi (1).

2. Pintre învățătorii apusenii : *Sântul Ambrosie* dîce : «Dacă numești pre Tatăl, numești și pre Fiul sĕu și pre Spiritul gurei sale, numai să ții tôte acestea întru inima ta; și dacă numești pre Spiritul, numești și pre D-đeu Tatăl, dela care purcede Spiritul, și pre Fiul, pentru că este și Spiritul Fiului (2). *Ilarie* : «Veni-va Măngăitorul pre carele Fiul îl va trimite dela Tatăl, Spiritul adevĕrului, carele din Tatăl purcede (3). *Fericitul Augustin* : «Ei (Arienii) đic că Fiul este născut din Tatăl și Sântul Spirit creat prin Fiul; dar acĕsta nu află ei nicăiri în Sânta Scriptură; căci Fiul đice singur, că Spiritul Sânt ese din Tatăl. . . Este adevărat, că Tatăl dă tuturor existență și că numai El n'a primit dela nimene nimic; dar nu ș'a dat pre nimene egal afară de Fiul născut prin El, și pre Sântul Spirit carele purcede din El (4). *Paschasiu*, diaconul bisericei Romane (vĕcul al cîncilea) : «Dacă Spiritul acesta nu era din Tatăl, și rămăind firește în Tatăl, n'ar fi locuit în El, n'ar fi putut purcede din D-đeu. Dar vei întreba : Este óre cu putință, că Spiritul să purcĕdă tot-dĕuna din Tatăl? El este tot-dĕuna cu Tatăl, și tot-dĕuna purcede din El neintrerupt, precum căldura purcede din foc, și nu se desparte de el. (5). *Haimo*, episcop de Alberstadt (IX, I) : «Sântul Spirit se numește Spiritul adevĕrului, pentru că purcede din Părintele Ade-

(1) Despre Sânta Treime, cap. 19. Lect. crest. 1847, III, p. 39.

(2). De Spirit. S., lib. I, cap. 3, n. 44, în Patrolog. Cours. Compl. t. XVI, p. 715, Paris 1845.

(3). De Trinit. lib. VIII, n. 18, în Patrolog. Cours. Compl. t. X, p. 250. ed. cit.

(4). Contra Sermon. Arian, cap. 21 și 29, în Patrolog, curs Compl. t. XLII, p. 698 și 703.

(5). De Spirit. S. lib. I cap. 10, în bibl. Patr. tom. IX, p 188, ed. Bigne Paris 1644.

verului ⁽¹⁾. *Raban Maurus* (IX, 5) : « Spiritul nu va vorbi dela Sine, pôte pentru că nu este din sine, ci din Tatăl; căci Fiul este născut din Tatăl și Sântul Spirit purcede din Tatăl. Nu va vorbi dela sine, pentru că nu este de sine; căci singur Tatăl nu este din altul; ci Fiul este născut din Tatăl, și Sântul Spirit purcede din Tatăl. . . Spiritul Sânt primește din Tatăl, pentru că iese din Tatăl, din care este născut și Fiul. ⁽²⁾ ».

Dar acésta este de ajuns. Insuși eterodoxii convin cu noi că aceste mărturii, în care Sântul Spirit este represintat ca purcedând din Tatăl se întimpină fôrte adesea la învătăorii bisericeii. Ei se mărginesc a ne dice : « Tôte mărturiile acestea nu dovidesc nimic; căci a afirma că Sântul Spirit purcede din Tatăl, acésta nu însamnă încă că n'ar purcede și din Fiul ⁽³⁾ ». Dar, mai ânteiu vechii învătăori diceau de ordinar, vorbind de Fiul, că este născut *din Tatăl* și nu *numai* din Tatăl; urméză ôre de aici, că ei să nu respingă ideia cum că ar fi născut și din Sântul Spirit? Apoi, dacâ este adevêrat cum că păstorii vechi, precum și toți creștinii, aũ privit pre Sântul Spirit, ca purcedând din Fiul ca și din Tatăl, cum se face, că ei ñic așa de adesea că Sântul Spirit purcede din Tatăl, fără să se facâ vre-o amintire de Fiul? Și dacâ acum, când totâ biserica apusanâ crede cu tãrie că Sântul Spirit purcede din Tatăl și din Fiul, ar veni vre-unul din fii sêi și ar ñice că Sântul Spirit purcede din Tatăl, fără să amintescâ de Fiul, ce s'ar ñice ôre de un așa scriitor?

---

(1). Haymo, episc. Halberstadensis, Homil. æstival. dominic. IV, post. Pascha p. 125 ed. Colon. 1535.

(2). Rabanus Maurus, Homil. 105, în opp. t. V, p. 653, ed. Colon. 1626. Și aiurea : „Pater origo est Divinitatis, quando sicut de Patre genitus est Filius, ita et Spiritus S. procedit a Patre“ (In Ecclesiasticum, lib. VI, cap. 2, t. III p. 456)

(3). Veđi mai sus.

Óre n'ar fi suspectă credința sa, condamnată chiar? De unde vine dar că tot pentru acest fapt ortodoxilor vechi nu li s'au imputat de fel din partea contimpuranilor și coreligionarilor? In sfârșit, dintre autorii citați de noi sunt doi apusenți, Haymo și Raban Maurul, cari viețuiră în vécul al noulea, într'un timp când cestiunea ce ne preocupă se cercetase într'adins de către sinodul din Aquisgranum, și apoi chiar de papa; și cu toate acestea, ei mărturisiră purcederea Sântului Spirit ca și noi! Ce dovidește acésta? Nu óre, că chiar la apus, și în vécul al noulea, nu consimțise cu toții a recunósce învétătura falșă dela Aquisgranum, și că erau și de acei cari se țineau morțiș de vechia învétătura a bisericei? . . .

II. Alte mărturii statoresc că Sântul Spirit purcede din Tatăl, citéză și pre Fiul, în adevér, dar atribuindu-ı fața cu Spiritul Sânt óre-care particularitate; ei dic bună oră că Sântul Spirit este în unire cu El, este manifestat prin El, sau că între El și Spiritul Sânt este înrudire de ființă etc-și dovidesc și măi lámurit că din vechime nu se credea că Sântul Spirit ar purcede și din Fiul.

Dintre resăriteni scrie *Sântul Athanasie*: «Dacă (ereticii) ar raționa bine despre Fiul, ei ar face acésta și despre Sântul Spirit, carele purcede din Tatăl, și care fiind propriu Fiu-lui (sau în unire, înrudit) s'a dat prin El ucenicilor sêi, precum și tuturor celor ce cred în El (1). Sântul Vasilie: «Cum că Spiritul este din D-đeú, acésta o învață lámurit Apos

(1). . . Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται καὶ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον ὄν, παρ' αὐτοῦ δίδοται. . . (ad Serapion. epist. 1, n. 2, p. 649, opp. t. I ed. Paris. 1698). Dar în ce înțeles se numește Spiritul Sânt înrudit sêu în unire cu Fiul; acésta o esplică Atanasie în aceeași epistolă dicând (n. 25 p. 673): „Dacă Fiul, care esistă din D-đeú (Tatăl) este chiar din ființa sa (ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστὶ), este neapărat ca și Sântul Spirit, care este éráși din D-đeú, să fie de aceeași esență cu Fiul (ἴδιον κατ' οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ)“.

tolul când dice : «*Nam primit spiritul lumēi. . . ci spiritul lui D-ḡeū*, (1. Cor. II, 12). Că s'a manifestat prin Fiul, arată destul de bine Apostolul numindu-l și *Spiritul Fiului* (1). Și aiurea : «*El (Spiritul Sânt) este din D-ḡeū, nu pre cum totul este dela D-ḡeū, ci purcedător din D-ḡeū; carele purcede nu prin naștere ca Fiul, ci ca Spirit din gura lui D-ḡeū. El se numește și Spiritul lui Christos, întru cât este unit cu Christos prin ființă. De aceia : «Dacă cineva n'are Spiritul lui Iisus Christos, nu este al Lui*, (Rom. VIII, 9) (2). *Sântul Grigorie Nisanul* : «*Să ne închipuim nu o rază a sórelui, ci un sóre care, provenind din alt sóre nenăscut, ar străluci cu el trăgându-și din el esistența sa, pe urmă o altă Lumină aseminea, și erăși de o dată cu lumina ne născută, strălucind cu ea, dar avându-și esistența din lumina primitivă* (3). Sēu; «*Avënd însuși (Spiritul Sânt) cauza esistenței séle din D-ḡeul a tóte și autor al luminei unice, strălucind de odată cu Lumina cea adevărată, nu este despartit de Tatăl séu de Fiul cel unul născut nici prin distanță, nici prin o deosebire de natură* (4). *Sântul Ciril al Alexandriei* : «*Spre a ni forma despre Dumneḡeirea supremă o idee sănătósă și conformă cu adevērul, ḡicem că D-ḡeūi Tatăl naște pre Fiul, care este deoființă cu El. . . și purcede pre Sântul Spirit, care învieză tóte, purcede din Ta-*

(1). . . Καὶ τὸ διὰ Υἱοῦ περὴνῆναι σαφὲς πεποιήκειν, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ. . . (Contr. Eunom lib. V, in Opp. t. I. p. 305, Paris. 1721; Oper. st. Pār. VII, 197-198).

(2). Ἄλλὰ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται ὡς ὀκειώμενον κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ. (De Spir. S. cap. 18, in opp. t. III p. 38-39 ed. cit: ibid. VII, 301).

(3). Ἄλλὰ δὲ αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπων, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως οὐσίαν ἔχων ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτός. (Contra Eunom. lib. I, in opp., t. II, p. 396, ed. Morel, Paris, 1638).

(4). . . Ἄλλ' ἔτι μὲν τοῦ θεοῦ τῶν ὄλων καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχοντος εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενὲς ἐστὶ φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός ἐκλάμπων. . . (Contra Eunom lib. 1. p. 364 t. II ed. cit.

tăl, precum am dis, nespus, dar s'a dat făpturei prin mijlocirea Fiului ¹⁾. *Evlogie*, patriarhul Alexandriei (vécul al șeselea) : «Cu adevărat, D-deu este unul. . . Fiul cunoscut în Tatăl, și Tatăl în Fiul, Spiritul Sânt purcedător din Tatăl și având pre Tatăl de principiū, dar pogorîndu-se preste făptură prin Fiul după a lui bună-voință pentru acei carii îl primesc ²⁾. *Sântul German*, patriarhul Constantinopolei (vécul al optulea) : «Precum sórele este isvorul și cauza razei și a luminei, lumina ne vine prin rază, ea în fine ne luminează și noi o primim; așa și D-deu Tatăl este isvorul și cauza Fiului și a Sântului Spirit, și Spiritul care purcede din Tatăl este dat și manifestat prin mijlocirea Fiului ³⁾.

Dintre apusenii : *Sântul Ilarie* : «Din Tatăl purcede Spiritul adevărului; dar prin Fiul se trimite din Tatăl ⁴⁾. *Sântul Ambrosie*, : Domnul dice în Evangelie : «*Când va veni Mângâitorul Spiritul adevărului, carele purcede din Tatăl, va mărturisi de mine*. Prin urmare Spiritul purcede din Tatăl și mărturisește de Fiul ⁵⁾»; și aiurea : «El (Fiul) dice : *El purcede din Tatăl*, pentru principiul existenței :

(1). . . Πρόεισι μὲν. . . ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ ζωοποιῶν ἅγιον Πνεῦμα, χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει δι' υἱοῦ. (Contr. Julian, lib. IV sub finem in opp. Cyril. t. VI, p. 147, Paris, 1638).

(2). Πνεῦμα ἅγιον, ἐκπορευόμενον ἐκ Πατρὸς. ἀρχὴν μὲν ἔχον τὸν Πατέρα δι' υἱοῦ δὲ εἰς κτίσιν ἐπέδερξεν τῶν δεχομένων ἐρχόμενον. (Orat. V, apud Photium, Biblioth. cod. 230, p. 866, ed. Aurel. Allobrog. 1611).

(3). . . Τὸ δὲ Πνεῦμα, ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, δι' υἱοῦ διαδίδεται καὶ πεφανερωταί (Theoria rerum sacr. in t. II. Patr. Græcor. ed. Paris 1624 p. 155). Cât despre autentia acestei opere, veđi Zernika. W. Despre Sântul Spirit, edit. lui Eugeniū Bulgaris, în Grec. t. 1. p. 142. rem. 22.

(4). „A Patre enim procedit Spiritus veritatis, sed a Filio a Patre mittitur“ (De Trinit. lib. VIII, n. 20, in Patrolog. curs. compl. t. X, p. 251, Paris, 1845).

(5). „Ergo et a Patre procedit Spiritus S. et testificatur de Filio.“

El dice : „ *Eū il voiū trinite* ; acēsta pentru comunitatea și unitatea naturei ⁽¹⁾ „. *Fericitul Ieronim*, esplicând cuvintele acestea : *Spirite aū eșit din mine*, dice : „Unii autori înțeleg aici pre Sântul Spirit, care la început se purta pe de asupra apelor și da viață la tôte, carele din Tatăl purcede și este trimis prin Fiul în puterea comuniunei de esență ⁽²⁾ „. *Augustin* : „Este de ajuns creștinului a crede, că causa tuturor celor create, cerești și pământestii, vedute și nevedute, este bunătatea Creatoriului, care singur este adevăratul D-zeu. . și care este Treime, anume Tatăl, și Fiul născut de Tatăl, și Sântul Spirit, carele purcede din același Tatăl, dar unul și același Spirit este și al Tatălui și al Fiului ⁽³⁾ „. *Papa Pelagiū* (vécul al șeselea) : „Cred în Sântul Spirit, a-tot-puternic, egal, împreună vecinic și de o ființă cu Tatăl și cu Fiul, carele purcede vecinic din Tatăl și este propriū Tatălui și Fiului ⁽⁴⁾ „. *Sântul Grigorie cel Mare* : „Când este cunoscut, că Spiritul mângâitor purcede din Tatăl și rămâne în

---

(De Spir. S. lib. 1. Cap. 1, n. 25, in Patrolog. curs. compl. t. XVI, p. 710).

(1). Așa se citește locul acesta în ediția romană a operilor St. Ambrosie (t. IV, p. 94); dar în noua ediție de Paris se citește ceva almintrelea, adică : „Ait Filius : Spiritus S. a Patre procedit (Ión. XV, 26); tamen propter societatem unitatemque naturæ a Filio mittitur“ (De Trinitate, al in Symbol. Apostol. Cap. X, in Patrolog. curs. compl. t. XVII p. 520 ed. cit). Editorii romani recunosceau această operă a St. Ambrosie ca autentică, dar cei noi nu se unesc cu ei în privința acesta și o raportă în vécul al șeselea.

(2). „Qui de Patre egreditur et propter societatem naturæ a Filio mittitur...“ (Comment. in Isaiam. lib. XVI, cap. 57 in Patrolog. curs. compl. XXIV p. 558).

(3). „Et Spiritus S., ab eodem Patre procedentem, sed unum eundemque Spiritum et Patris et Filii“ (Enchirid. ad Laurent. cap. 9 in cit. Patrolog. t. VI p. 236).

(4). „...Qui, de Patre intemporaliter procedens, Patris Filique Spiritus“ (Epist. ad Gildebertum regem, apud Harduin. Concil. t. III, p. 332, și in Patrolog. curs. compl. t. LXIX, p. 409. Conf. Garnerii In Auctario Theodoretii dissert. V p. 539).

Fiul, pentru ce Fiul, dice, că trebuie să se ducă, pentru ca se vină Acela, care nu se disparte nici odată de Fiul (1).

III, In fine sunt mărturiile și mai convingătoare, care exprimă ideea că în divinitate, este numai un principiu, un singur izvor, Tatăl; că El naște pre Fiul și purcede pre Sântul Spirit, sau că Fiul și Sântul Spirit sunt de o potrivă din El. De acestea aflăm atât la răsărit cât și la apus.

i. La răsărit : *Sântul Dionisie Ariopagitul* se exprimă așa : Este numai un izvor al divinității : Tatăl; așa că Fiul nu este Tată, Tatăl nu este Fiul și fie-căruea din ipostasele divine se cuvine numai decât cinstea a parte; și mai departe : «Noi am învățat din Cuvântul sânt că Divinitatea în izvorul său este Tatăl; dar Iisus și Spiritul sunt, dacă s'ar putea dice, ramure dumnezeeste plântate ale Dumnezeirei născute din D-zeu. S'ar dice flori și lumină naturale; dar cum? Acésta nici nu se pôte spune, nici închipui (2). *Origen* : «Dacă se află și Spiritul dragostei și Fiul iubirei, și D-zeul amórei, trebuie a înțelege fără îndoială că Fiul și Spiritul sunt din același izvor al Dumnezeirei părintești (3); sau : «Bunătatea cea dintâi trebuie să fie reprezentată în D-zeu Tatăl, din care Fiul născut și Spiritul Sânt purcedător conservă negreșit însușia bunătăței, ce esista în izvorul din carele Fiul este născut și Sântul Spirit purcede. (4).

(1). . . „A Patre procedat et in Filio maneat, . . . (Dialog. II, cap. ultim. secundum Græc. vers. Conf. Theofan. Procopovici. theolog. vol. 1. p. 1010).

(2) Μόνη δὲ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος. . . ὅτι μὲν ἐστὶ πηγαία θεότης ὁ Πατήρ. . . (De Divin nomin. Cap. 2. n. 5 și 7, în Opp. t. 1. p. 495 și 493. Antverp. 1634). Ori ce s'ar crede de operile st. Dionisie Ariopagitul, totuși trebuie să convenim a crede, că se rapórtă la cele dintâi vécuri ale creștinismului.

(3). . . „Ex uno paternæ divinitatis fonte et Filius intelligendus est et Spiritus S.“ (Lib. IV, Comment. in epist. ad Roman. ad cap. 5 sub medium. Vid. edit. Opp. Origenis Roman. 1759).

(4). . . „In eo fonte de quo est natus Filius vel procedens Spi-

Sântul Atanasie : «Cel ce crede în Tatăl recunoșce în Tatăl pre Fiul și pre Sântul Spirit nu afară de Fiul ; credem dar și în Fiul și în Spiritul Sânt ca în una și aceeași Dumeșire a Treimeî, dintru unul Tatăl (1)». *Sântul Vasilie* : «Este Tatăl, carele are o esistență perfectă și caria nu-i lipsește nimic, rădăcină și isvor al Fiului și al Sântului Spirit (2)». Și mai departe : «Cu toate că se dice că totul este din D-șeu, dar numai Fiul este din D-șeu și Spiritul Sânt este din D-șeu ; căci și Fiul este eșit din Tatăl și Spiritul Sânt purcede din Tatăl ; dar Fiul este din Tatăl prin naștere, și Spiritul este din D-șeu într'un chip negrăit (3)». *Sântul Grigorie Teologul* : «Noi ne închinăm unităței principiiului (μονορχία), totuși nu aceia, care se determină prin

ritus S⁴. (De Princip. lib. I, cap. 2 sub finem). Ar fi de prisos a mai explica pentru ce cuvintele lui Origen, trase din operele indicate sunt citate în latinește și nu în grecește.

(1). . . Μία τῆς Τριάδος ἡ θεότης, ἐξ ἐνὸς τοῦ Πατρὸς γνωστούμενη. (ad Serapion. Epist. III, n. 6. p. 695, în opp. t. I. Paris. 1698). Sântul Athanasie repetă aceeași idee în alte părți. de exemplu : Πατήρ, ὡς ἀρχὴ καὶ πηγὴ. . . (Ibid. ad Serapion epist. I. n. 28 p. 677) și încă cu mai multă putere : „Este numai un Principiu al divinităței, și nu două (ὁ ὁδο ἀρχαί) ; étă pentru ce este anume monarchie (μοναρχία). Din acest principiu unic este după ființă Fiul-Cuvântul ; nu este ca un alt principiu, ce există de sine-însuși, pentru că nu este dualitate și pluralitate de principiu. Este numai un principiu, prin urmare (κατὰ τοῦτο) și un singur D-șeu“ (Ibid. Orat. IV. Contr. arian. n. 1. p. 617 conf. p. 619).

(2). Ἐστὶ μὲν ὁ Πατήρ, τέλειον ἔχων τὸ εἶναι καὶ ἀνευδέες, οὐκ ἀ καὶ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. (Homil. Contr. Sabell. Arim et Anom. n. 4, p. 193 Opp. t. II, Paris, 1722, Oper. St. Părinți, VIII, 383-384).

(3). . . Ἀλλὰ κυρίως ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ θεοῦ. . . (Ibid. n. 7 p. 196. Oper. St. păr. VIII, 389). St. Vasilie dice încă ceva de aseminea „Nu numim pre St. Spirit nici nenăscut, căci numai pre unul cunoșcem de nenăscut și principiu unic a ceia ce există, Tatăl Domnului Nostru Iisus Christos ; nici născut, căci cunoșcem prin tradițiunea credinței numai pre Fiul unul născut ; era cât despre Spiritul adevărului, sciind că purcede din Tatăl, mărturisim, că este din D-șeu fără să fi fost creat“ (Oper. st. Par. X, 274).

unitatea persoanei (o singură persoană în neunire cu ea însăși formând pluralitatea), ei aceia, care constituie egalitatea onoarei, unității, împreună existența voinței, identitatea mișcării și tendința către unitate a Acelora, cari sunt *Unul*. . . unitate, care de la început înaintă până la dualitate și se opri la trinitate. Și la noi este Tatăl, și Fiul, și Sântul Spirit : Tatăl care naște și purcede, născând și purcedând fără patimă, afară de timp și necorporal ; Fiul, carele este născut, și Spiritul, carele purcede, sau nu știu cum s'ar putea numi acesta, făcând abstracțiune de toate cele vedute ⁽³⁾. Și în alt loc : «Avem un singur D-zeu, pentru că Dumnezeuirea este una. Și numai unui singur sunt Acei, cari sunt din D-zeu, cu toate că credem în trei. . . . Când avem în vedere divinitatea, cauza cea dintâi și principiul unic, cea ce ne închipuim noi este unul ; dar când ne gândim la la Acei în cari se află Dumnezeuirea, cari există prin cauza primară, și înainte de toate timpurile, și cu o cinste de o potrivă, atunci noi cinstim trei». ⁽⁴⁾. Intr'un al treilea loc :

⁽³⁾. *Καὶ πρὸς τὸ ἐν τῶν ἑξ ἑαυτοῦ σύννευσιν.* (Serm. desp. Teol. 3-a ebid. 53). Și mai departe : „Dacă Fiul și Spiritul sunt împreună vecinici cu Tatăl, de ce nu sunt ea și El fără principiu ? Pentru că sunt din Tatăl cu toate că nu după Tatăl. Fiul și Sântul Spirit nu sunt fără principiu față cu auziul lor“ (P. 55).

⁽⁴⁾. . . . *Καὶ πρὸς ἐν τὰ εἰς αὐτοῦ τὴν ἀναγορὴν ἔχει.* . . . (5-l. cuv. despre Teolog. ibid. III, 115-116). Așa este și locul următor : „Tatăl ar fi principiul unui lucru jos și nedemn, sau ca să vorbesc și mai drept, ar fi principiu într'un sens înjosit și nedemn dacă n'ar fi principiul divinității și al bunătății care se vede în Fiul și Spiritul Sânt, întru unul ca Fiul și Cuvânt, în altul ca Spirit purdător și nedespărțit. (Serm. 3 ibid. I, 39). Și acesta încă : „Învățați-vă pe de o parte, a nu da Tatălui un principiu ; căci ar fi a admite ceva anterior celui primitiv și a răsturna ast-fel existența celui dintâi ; pe de alta a nu-l refusa Fiului și Spiritului, căci ar fi a lipsi pre Tatăl de ceea ce-i este propriu. Fiind că Ei nu sunt fără principiu ; totuși erăși, în ore care privesc (aici îi greutatea), Ei sunt fără principiu. Nu sunt ast-fel față cu Auziul ; căci precum lumina este din Sore, așa sunt ei din D-zeu, cu toate că nu

«Esența în cei Trei este una : D-zeu; și unirea, este Tatăl din care Cei-lalți au existența și în care se reunesc, fără a se amesteca, rămânând cu El, și fără a fi despărțiți între ei nici prin timp nici prin voință, nici prin putere (1)». În al patrulea loc : «Ași numi de bună voie pre Tatăl mai mare, El din care-cei Egali își țin egalitatea precum și ființa, dar mă tem de a nu face din Principiul, principiul celor mai mici și a-i igni ast-fel prin o preferință; căci puțină glorie este pentru Principiul înjosind ast-fel pre acei cari sunt din El (2)». *Sântul Epifanie* : «Este de ajuns că se raporta

după El, ci sunt în raport cu timpul». (Disc. 25, Panegiricul lui Ieron. Oper. St. Păr. II 286).

(1). . . «*Ενωσις δὲ ὁ Ἰατρῆς, ἐξ ὧν καὶ πρὸς ὧν ἀνάσταται τὰ ἔσθς* (alocuțiune la episcopii reuniți în sinodul al doilea ecumenic. Oper. St. păr. IV, 38). Comp. II, 168 : „Nu trebuie a denega Tatălui demnitatea de a fi Principiul a aceia-că I se cuvine ca Părinte și Născătorii; eaci ar fi principiul unui lucru jos și nedemn dacă n'ar fi izvorul Divinității ce se arată în Fiul și Sântul Spirit. Trebuie a fi cu mare luare aminte, spre a conserva credința întru unul D-zeu și a mărturisi trei ipostasuri sau trei persoane, având fie-care atributele sale personale. Și după mine, se conservă credința întru unul D-zeu, dacă se raporta Fiul și Spiritul la unicul lor Autor, fără a-i reuni sau a-i confunda cu El» (Disc. despre hirotonia episcopilor și despre sânta Treime).

(2). . . «*Ἐξ ὧν καὶ τὸ ἴσον εἶναι τοῖς ἴσοι ἐσθς, καὶ τὸ εἶναι*. . . Disc. despre botez. Oper. St. păr. III 317). Comp. II, 220-221; „Te așa întreba, pe tine care tagăduiești nașterea și principiul : De cine se înjosește mai mult D-zeu, de acela care-l privește ca pre principiul Fiului și al Spiritului Sânt, sau de acela, care vede în el principiul Fiului și Spiritului Sânt egali în ființă și în glorie, precum propune învățătura noastră? Pote fi ceva pentru Părintele mai presus de onorea de a fi Tatăl unui Fiu, care înalță gloria sa în loc de a o micșura, și de a precede pre Sântul Spirit? Nu scii tu că Principiul (înțeleg principiul Fiului și Sântului Spirit), dacă-l recunoști ca principiu al creaturilor, nu-l onorezi și necinstești pre acei ce vin delă El? Tu nu cinstești Principiul, eaci faci din El principiul orî-cărui lucru mic și nedemn de divinitate. Necinstești pre acei cari vin din acest Principiul; pentru că-i despretuești, faci din ei niște creaturi, și chiar ceva puțin mai mult decât creaturile. . . Dar eu în virtutea Principiului meu al D-deirei nu temporal, per-

totă Treimea la unime, și că din Tatăl se presintă Fiul adevărat D-zeu și Spiritul adevăratului (1). *Sântul Cesarie*: «Fiul și Sântul Spirit au eșit din Tatăl, nu ominește, prin emanațiune, despărțire sau depărtare, ci precum ese dintr-un izvor riurile, care există prin el, în el și cu el, precum vin razele din soare, care există prin el, în el și cu el. . . Tatăl carele naște pre Fiul și purcede pre Sântul Spirit, prin esență, negrăit, afară de timp, înainte de toți vecii (2)». *Fericitul Teodorit*: «Scim, că Sântul Spirit are existența sa dela Tatăl. . . Căci Domnul Nostru Iisus Christos ȳice de El : *Érd când va veni Mângâitoriul, Spiritul adevăratului, carele purcede din Tatăl, și eă îl voiți trimite dela Tatăl.* (Ion. XV, 26). Prin aceste cuvinte : *Carele purcede din Tatăl* esprimă că Tatăl este izvorul Sântului Spirit (3)». *Sântul Anastasie Sinaitul*: «Cu tóte că Fiul și Sântul Spirit se ȳice că provine din Tatăl, tótuși, propriu vorbind, purcederea este atributul Sântului Spirit, precum nașterea acel al Fiului (4)». Și mai departe : «Tóte denumirele aceste (generale) se aplică ușor fie-cărei persóne, dar conservând-Tată-

manent, înfinit, cinstesc și Principiul și pre Acei cari provin din acest Principiū ; pre cel dintēiū pentru că este principiul unor ast-fel de Ființi ; pre cei-lalți pentru că sunt așa, că vin dela un ast-fel de principii, nefiind despărțiți de el nici prin timp nici prin esență, nici prin închinarea care le este dată, fiind una cu El» (Cuvēnt despre pace).

(1). Ἀρχαὶ γὰρ ἐπὶ τῷ ἐνὶ τὸν πάντα οὐνοῦσαυτον τῆς Τριάδος φέρειν, καὶ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. . . . (Ancorat, num. XI, p. 9, opp. t. II. ed. Petavii Paris 1622. Conf. Hær. 74 in t. 1. p. 901).

(2). . . . Πατὴρ τοῦ μὲν Ἰου γεννήτωρ, τοῦ δὲ Πνεύματος προβολέουσα κατὰ φύσιν. (Dialog. 1. post. initium, in t. I. Patr. Græc. p. 549-550).

(3). . . . Ἐδειξε πηγὴν οὐτα τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα (Epifan. divin. decret. cap. 3 : Lect. cr. 1844, IV, p. 190).

(4). . . Προϊέναι λέγονται ἐκ τοῦ Πατρὸς. . . (De Fide orthod. lib. I in t. VI Bibliot. Patr. Coloniens p. 693). Dar Fabriciu atribue opera acésta nu Sântului Anastasie Sinaitul, ci unui alt Anastasie, episcop Antiochiei mort în 599. (Bibl. Græc. lib. V c. 35 vol. IX, p. 312 și 332).

lui numai atributul său de Părinte, pentru că numai El este principiu; Fiului atributul său de Fiū, pentru că numai El este născut; Mângâitorului atributul său de Spirit Sânt, pentru că numai El purcede din Tatăl (1). *Sântul Maxim Marturisorul*: «Fiul este născut din esența Tatălui, și prin aceea El este Fiul unul născut, dar Spiritul purcede din aceeași esență (2). *Sântul Ion Damascan*: «Părintele singur este nenăscut, pentru că nu-și trage existența dintr'un alt ipostas; Fiul singur este născut, născut nu în timp, ci din eternitate, chiar din esența Părintelui; Spiritul Sânt singur purcede din esența Părintelui, nu prin naștere, ci prin purcedere. . . Fiul este din Tatăl, prin naștere, și Spiritul Sânt, cu toate că erași din Tatăl, dar prin purcedere, nu prin naștere. Și, cu toate că scim, că este o deosebire între naștere și purcedere, totuși nu scim în ce constă ea. Numai nașterea Fiului și purcederea Sântului Spirit sunt deopotrivă din Tatăl. Ast-fel tot ceea ce are Fiul și Sântul Spirit, au din Tatăl, și chiar existența. . . Recunoscem pre Tatăl, pre Fiul și pre Sântul Spirit, nu ca trei D-zei, ci un singur D-zeu în Sânta Treime; așa că noi raportăm pre Fiul și pre Sântul Spirit, la același Autor fără a-i reuni nici a-i amesteca cu El. . . Când considerăm în divinitate cauza cea dintâi, suveranitatea absolută, unitatea și identitatea, dic, de mișcare și de voință, în sfârșit identitate de esență, de putere, de acțiune și de suveranitate; nu ne represintăm decât pe una și aceeași ființă, unitatea. Dar, când avem în vedere pre acei în cari se află divinitatea, sau mai bine dicând, cari sunt însuși Dumneșeirea, persoanele, care sunt în Ea prin cauza primară, vecinic, deopotrivă cinstiți și nedespărțiți uniți, adecă ipostasele Fiului și al Sântului Spirit, atunci

(1). . . ὅτι μόνος ἐστὶν ἀρχὴ. (De Fide ort. lib. I ibid. p. 694).

(2). De Trinit. dialog, III, p. 437, în Opp. t. I ed. Paris. 1675.

ne închinăm Treimeî. Tatăl este singurul Părinte și fără principiu, sau fără cauză, căci nu-și are ființa dela nimene : Fiul este singurul Fiu, dar nu fără principiu sau fără cauză, căci el este din Tatăl ; Sântul Spirit este singurul Spirit Sânt, provenind din Părintele, dar prin purcedere și nu prin naștere (1).

La apus : *Philastriū*, episcop de Brescia (vécül al patru-lea) : «In D-zeu sunt trei persoane, eterne și de o perfectă egalitate în mărire și putere ; dar Fiul și Sântul Spirit sunt propriu din Tatăl (2)». *Fericitul Augustin* : «Din Tatăl primește Spiritul, érași din Tatăl primește Fiul ; căci în această Treime, Fiul este născut din Tatăl și Spiritul purcede din Tatăl ; numai Tatăl este nenăscut de nimene și nu purcede de nicăiri (3)». Si aiurea : «Când Domnul dice : *Voiu trimite dela Tatăl meu*, arată că Spiritul este al Tatălui și al Fiului ; căci după ce a ȕis așa : *Parintele 'l va trimite*, adaugă întru numele meu ; dar nu dice : Părintele meu îl va trimite *de la mine*, fiind că dice *il voiu trinitate dela Tatăl meu*, arătând ast-fel, că principiul a totă divinitatea, sau mai bine a totă Dumneȕeirea, este Tatăl (4), Intr'un alt loc : «Din Tatăl este Fiul ; și din Tatăl este și Spiritul Sânt ; dar Fiul este născut și Spiritul Sânt purcede. . . ; nu din sine-însuși este Spiritul Sânt, El este din Acela (și nu din acei) din carele purcede (5)». *Paulin*, episcop de Nola (vé-

(1). . . Ἄρα δὲ καὶ ἡ τοῦ Ἰουὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορευσις πάντα ὄντα ἔχει ὁ Ἰυὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι. (De Fide orthodox. lib. I. Cap. 8. p 136-140, în opp. t. I. ed. Paris. 1712.

(2). . . Filius tamen et Spiritus S. de Patre sunt proprie“ (Hæres. 51, in Patrolog. curs. Compl. t. XII, p. p. 1168).

(3). A Patre accipit Spiritus S. unde accipit Filius“ . . . (Tract. C. in Ioan in Patrolog. curs. compl. XXXV p. 1893).

(4). . . „Totius divinitatis, vel, si melius dicitur, Deitatis principium Pater est“ (de Trinit. lib. IV. Cap. 20 n. 29).

(5). Contra Maxim. lib. II cap. 14, n. 1 : „Sed ab illo de quo procedit“.

cul al cincilea) : «Sântul Spirit și Cuvântul lui D-zeu, deopotrivă D-zeu și unul și altul, rămăind în același cap, și provenind din unicul izvor, din Tatăl, Fiul prin naștere și Spiritul prin purcedere, conservă atributul lor personal și sunt deosebiți érá nu desparțiți între ei (1)». *Maxim* Episcop de Turin (vécul al cincilea) : „Dupre Evangeliu, precum Fiul este eșit din Tatăl, așa și Spiritul Sânt purcede din Tatăl; și precum Fiul unic este din D-zeu, de asemenea și Sântul Spirit este din D-zeu (2) *Sântul Leon papa* : «Ceia ce este din D-zeu nu este altul decât însuși D-zeu sau este însuși Fiul și Spiritul Sânt (3)». *Prosper Aquitanul*, Episcop din Reggio (vécul al cincilea) ; «Fiul este născut de Tatăl și Sântul Spirit purcede din Tatăl; dar Tatăl nu este născut și nici nu purcede dela nimene; și Fiul este egal cu Acela din care este născut; Spiritul Sânt este egal cu Acela (și nu Acei) din care purcede (4)». *Fulgentiu*, Episcop din Ruspina în Africa (vécul al șeselea) : «Recunoscem în D-zeu pre Părintele, autorul nu a totă Dumneđeirea, ci al Fiului și al Sântului Spirit; autor din care Fiul unic își are principiul nașterei sale eterne, și Sântul Spirit pre acel al purcederei sale eterne (5)». *Talasio* călugér din Africa (vécul al șeselea) : «Recunoscem pre Tatăl, ca unicul prin-

(1). . . „In uno capite permanentes et ex uno Patris fonte manentes, sed Filius nascendo, Spiritus procedendo“. . . (Epist. III ad Amandum, in opp. Paulini t. I. p. 113, ed. Paris, 1685, et in Max. Bibliot. Patr. t. VI, ed. Lugd.).

(2). . . „Sicut Filius a Patre exivit, ita et Spiritus S. a Patre procedit“ (Exposit. Symbol. in t. V. part. I. Bibl. Patr. Coloniens. p. 40).

(3). . . „Quod de ipso est, id est quod ipse, neque in aliud est quam Filius et Spiritus S.“ (Epist. XV, ad Turribium, cap. 5. in Patrol. curs. compl. t. LIV. p. 682).

(4). . . „Et Spiritus S. ei, de quo procedit, æqualis est“ (Lib. Sentent. ex Augustino, sent. 370, in Patrol. curs. compl. t. LI p. 488).

(5). . . „Sed Filii et Spiritus S. fatemur auctorem, de quo habet. . . et Spiritus S. æternæ processionis originem“ (Contra Fabian., lib. VIII in Bibliothec. Patr. Coloniens. part. I. p. 191).

cipiū a tôte, și anume al Fiului și al Sântului Spirit, ca născător și autor etern. . . . . «Și mai departe : «Ne represintă pre Tatăl, ca fără principiu și ca principiu : fără principiu, întru cât este nenăscut ; principiu întru cât este născător și producător al Acelora, cari sunt din El ; înțeleg pre Fiul și pre Spiritul Sânt (1)».

IV. In sfârșit sunt și de acele mărturi, cari, recunoscând pre Sântul Spirit că purcede din Tatăl, înlătură cu totul, ori după înțeles, sau chiar după literă, ideia cum că ar purcede și din Fiul.

1°. De acestea aflăm la Părinții resăriteni ; așa : *Sântul Vasilie* dice : «Ca Spirit Sânt. . . este unit cu Fiul, de care se arată nedespărțit, și are ființa dela autorul său, Tatăl din carele purcede. Caracterul deosebitor al atributului său ipostatic, este de a fi cunoscut după Fiul și împreună cu El, și a-și avea existența dela Tatăl. Cât despre Fiul, care face cunoscut după El și cu El pre Sântul Spirit, carele purcede din Tatăl, fiind eșit singur și unul născut, strălucind, din sinul luminei nenăscute, n'are, prin caracterele sale deosebitore, nimic comun (οὐδεμίαν κοινωνίαν) cu Tatăl și cu Sântul Spirit (2)». Sau : «Cunosc pre Spiritul cu Tatăl ; totuși Spiritul, nu Părintele ; am primit pre Spiritul cu Fiul, dar nu numit Fiul ; cu tôte acestea îmi închipuesc în El o înrudire cu Tatăl, pentru că purcede din Tatăl, și o alta cu Fiul, pentru că citesc : *Dacă cine-va n'are Spiritul lui Christos, nu este al Lui* (3)». *Sântul Grigorie Teologul*. Ceia ce

(1). „Principium unum omnium Patrem scimus, et quidem Filii et Spiritus S. ut genitorem et tamquam fontem aeternum“ (Hecatonstade IV, n. 92 și 99. in Bibl. Patr. Græc. t. II, p. 1199 și 1200.

(2). . . . Τοῦ Ἰουῦ μὲν ἤρτηται. . . τῆς δὲ τοῦ Π ατρὸς αἰτίας ἐξημμενον ἔχει τὸ εἶναι, ὄθεν καὶ ἐκπορεύεται. (Epist. 38 Gregorio fratri n. 4. p. 117, in opp. t. III, p. 117. Paris 1730, oper. St. Pār. X, 96).

(3). . . . Ἀλλὰ τὴν μὲν πρὸς πάσρα οἰκονόμησα νοῶ, ἐπειδὴ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς Ἰὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω. . . . (Homil. contr.

Tatăl, Fiul și Sântul Spirit au în comun, este de a nu fi creați și D-zeu pentru Fiul și Sântul Spirit este de a fi din Tatăl; dar ceia ce este propriu Părintelui este de a nu fi născut; Fiului de a fi născut; Sântului Spirit de a purcede ⁽¹⁾; și mai bine : «Fiului» aparține tot ceia ce are Tatăl, afară de paternitate; și tot ceia ce are Fiul este al Sântului Spirit, afară de însușia de Fiul și tot ceia ce se dice corporalmente despre Fiul pentru omenire și mântuirea mea ⁽²⁾. *Sântul Grigorie Nysis* : «Omenii nu-și au esistența dela unul și același; ci acesta o are dela cutare, cela-lalt de la altul, așa că toți făcătorii sunt deosebiți, precum și aceia pe care îi chiamă la viață. Alt-fel este în Sânta Treime; căci este una și aceeași persoană, Tatăl care naște pre Fiul și purcede pre Sântul Spirit; de asemenea dicem că în adevăr este numai un autor al acelor carii depind de dânsul, ca de cauza lor, numai unul D-zeu, care există nedespărțit de El. ⁽³⁾. Și aiurea : «Spirital este unit cu Tatăl în acel înțeles, că și unul și altul sunt necreați; dar se deosebește într'aceia că nu este Părinte cași El. Este unit cu Fiul într'acel înțeles că amândoi sunt necreați și au de principiu al ființelor pre D-zeu a toate; dar se deosebește intru aceia că purcede din Tatăl alt-fel decât Fiul

Sabel. . Ar et Anom. n. 6, în opp. t. II p. 194, ed. cit. ibid. VIII, 385-386).

(1). Κοινὸν γὰρ πατρὶ μὲν καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τοῦτ' ἐστὶ γένεσι καὶ ἡ θεότης. Υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἴδιον δὲ. . . (Orat. in laudom Heronis, n. 32, în opp. t. I p. 422, Paris, 1630, ibid II 288).

(2). Πᾶσι, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τὸ ἴδιόν ἐστι, πληρῆ τῆς αἰτίας. . . (Ibid., Orat. in Aegypt. adventum. n. 15 p. 429, ibid. III, 190). Ast-fel, dupre Sântul Grigorie, fiul nu pôte fi recunoscut nici într'un chip ca autor său isvor al Sântului Spirit; acesta aparține numai Tatălui.

(3). Veđi mai sus.

unul născut (μῆτε μονογενῶς) și este manifestat prin Fiul (1).

Sântul Epifanie : «Unul D-zeu și Tatăl este unul adevăratul D-zeu, și nu este ca acele ființi imaginare pe care păgânii le numeau D-zeu. Adevăratul D-zeu este unul, căci din unul singur provin singurul Fiul unul născut și singurul Spiritul Sânt (2). Saū : «Necreat este Tatăl, avēnd pre Fiul născut prin El, și necreat este Spiritul Sânt, carele purcede din El (și nu din ei) și érašī necreat (3). *Sântul Cyril* al Alexandriei : «Precum degetul este la mână, formând o unitate cu ea și neavēnd existență a parte, ast-fel este și cu Spiritul Sânt; este unit cu Fiul prin împreună ființa, cu tôte că purcede din D-zeu Tatăl (4). *Fericitul Teodoret* și alți épiscopī rēsariteni citați mai nainte (5). *Anastasiu Sinaitul* : «Deosebirea nașterei și a purcederei nu arată deosebirea esenței, căci ea nu arată însași existența, ci numai modul existenței, remăind aceiași esență și la acel dela care provine existența și la acei cari o primesc dela El deosebit. Prin urmare, precum am đis acum, modul existenței este deosebit, érá esența este una și aceiași; căci ea este din

(1). . . Τῆ πρὸς τὸν Ὑιὸν κατὰ τὸ ἀκτιστον συναρσία καὶ ἐν τῷ τῆν αἰτίαν τῆς ὑπέρβωος ἐκ τοῦ θεοῦ τῶν ὄλων ἔχειν. . . Contra Eunom. lib. 1. p. 342-343, în opp. t. II, Paris, 1638).

(2). . . Ἐπειδὴ μόνος ἐκ μόνου μονογενῆς καὶ μόνον τὸ ἅγιον Πνεῦμα. (Ancorat, num. II p. 7, in op. t. II, ed. Petavii)

(3). . . Καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐξ οὗτοῦ ἐκπορευόμενον. (Advers. Capitulum VIII Aetii, ibid, t. I p. 944; Conf. Advers. capitulum XIV, n. 2. p. 954; Adv. capitulum XXII, p. 967; adv. capitulum XXVII, p. 974).

(4). . . „Unitus est Filio, tametsi ex Deo Patre procedat“. Ast-fel se citesc cuvintele acestea a St. Cyril (in Catena Græcor. Patr. Latine edita a Corderio, Antverp, 1628, p. 324).

(5). Vedī mai sus. p. 359, nota 2, și p. 360, nota 3, Insuși scriitorii de apus mărturisesc unanim că Teodoret recunoșce pre St. Spirit purcedēnd numai din Tatăl; ei merg câte odată chiar până a-l numi cel dintēiū autor al unei aseminea învătăurī. (Vid Garner. In Auctoriū Theodoretī, p. 194, ed. Paris, 1634; Fabric. Bibl Græc., lib. V, vol. VII, cap. 2, p. 441).

unul și același, cu toate că în alt chip. Nu trebuie dar să ne mirăm, când auzim că și unul și altul (Fiul și Sântul Spirit) provin din Tatăl (1). *Sântul Maxim Marturisorul*: «Este numai unul D-zeu, Tatăl Fiului, unul născut, și izvorul Spiritului Sânt, unime neamestecată și Treime nedespărțită, Minte vecinică, singur autor al Fiului, unul născut vecinic prin esență și izvor al unicei vieți eterne, adecă a Sântului Spirit (2). *Sântul Ión Damascen*: «Ecă ce se cuvine a sci. Noi nu derivăm pre Tatăl de la nimene, ci-l numim Tată al Fiului; érá pre Fiul nu-l numim nici Autor (dupre alții: nici fără autor), nici Tată, ci dicem că este din Tatăl și este Fiul Tatălui. Dicem éráși că Spiritul Sânt este din Tatăl, și-l numim Spiritul Tatălui; dar nu dicem că este din Fiul, ci-l numim numai Spiritul Fiului (3). Aiurea același Părinte dice: «Tatăl este izvorul și autorul Fiului și Sântului Spirit, dar el este Tată numai Fiului și producător al Sântului Spirit Fiul este Fiul, Cavântul, Înțelepciunea, Puterea, Chipul, Strălucirea, Sigiliul Tatălui, érá Sântul Spirit nu este Fiul Părintelui: El este Spiritul Tatălui, fiind că purcede din Tatăl, căci nici o mișcare (ὁρμη) nu este fără Spiritul; El este și Spiritul Fiului, nu că este din Fiul, ci pentru că purcede din Tatăl prin Fiul, căci unicul autor este Tatăl (4). Intr'un al treilea loc: «Avem un singur D-zeu și

(1)... Καὶ τὸ ἐξ οὗ, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ... ἐκ γὰρ τοῦ αὐτοῦ, εἰ καὶ μὴ ὡσαύτως μὴ τοῖνον διακρίνομεν, ὅταν τὴν ἐπιτέρου ἐξόδον ἐκ τοῦ Πατρὸς ὀνομάξῃ. (De Fide orthodox., lib. I, in t. VI, Bibl. Patr. Coloniens. p. 693. Comp. nota 2 dela pag. 378).

(2)... Καὶ μόνος αἰδίου ζωῆς, Πνεύματος ἁγίου πηγὴ. Capit. Theolog. centur. I, cap. 4 in opp. Maximi t. I. ed. Paris, 1675).

(3)... Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λεγομεν. (De Fide orthodox., lib. I, cap. 8 p. 141, in opp. t. I Paris, 1721).

(4)... Καὶ Υἱὸς δὲ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς... (Ibid., cap 12, p. 148). Locul acesta lipsește în vechile manuscrite ale Teologiei lui Damascen, se află numai în unele manuscrite posteriore (Ved. ibid. 146).

Tată, și pre Cuvântul și pre Spiritul său : Cuvântul născut ipostatic, și prin urmare numit Fiū; și Spiritul purcedător ipostatic din Tatăl, Spiritul Fiului dar nevenind dela Fiul (1). In al patrulea loc : «Cinstim pre Spiritul Sânt, Spiritul lui D-deū Tatăl, ca purcedător din El; El se numește și Spiritul Fiului, ca manifestat prin el și comunicat creaturei, dar nu ca cum ar ținea dela El ființa sa (2)».

2°. Invătătorii apusenī ne procură de asemenea mărturii de acestea. Așa *fericitul Augustin* se exprimă precum urmază : Tatăl nu s'a micșurat născēnd pre Fiul; dar El a tras din sinul său pre un altul asemenea lui (El însuși), însă așa, că remâne întreg și se află cu totul întreg în Fiul. De asemenea și Spiritul Sânt este un tot prăvenind dintr'un tot (eră nu din toți). El nu se disparte de acela dela care purcede; dar este cu El, precum și este din El (eră nu din El), nici se micșurază purcedēnd, nici adauge ceva remāind (3). Aiurea : «Ce dicea El (Christos) de Sântul Spirit? *Dintr'af meū va lua*. Așa deslégă chestiunea, ca să nu-și închipuescă cineva, că Sântul Spirit este așa dicēnd, mai jos decât El, precum El însuși mai mic decât Tatăl, căci ambii sunt din Tatăl; unul născut, altul purcede, cu tôte că este greū a-ī distinge la înălțimea în care se află Ființa divină (4). In un al treilea loc : «Pôte că ar crede cineva, că Sântul Spirit

(1). . . Ἐκ Πατρὸς μὲν, Ὑιοῦ δὲ, καὶ μὴ ἐξ Ὑιοῦ. (Epist. de hymno trisagio, n. 28 p. 497, in t. I, ed. cit).

(2). . . Ὅπερ καὶ τοῦ Ὑιοῦ λέγεται, ὡς δι' αὐτοῦ φανερούμενον, καὶ τῆ κτίσει μεταδιδόμενον ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὴν ὕπαρξιν. (Homil. in Sabbatum Sanctum. n. 4 p. 817 in II ed. cit).

(3). . . „Similiter et Spiritus S., integer de integro, non præcedit unde procedit, sed tantus cum Illo quantus, ex Illo, nec minuit Eum procedendo, nec auget manendo“. (Epist. 170, al. 66, n. 5. in Patrolog. curs. Compl. t. XXXIII p. 750).

(4). . Cum ambo de Patre, ille nascatur, hic procedat, quæ dico in illius naturæ sublimitate discernere omnino difficile est“ (Contra

este născut din Christos, precum și Christos din Tatăl; căci el ȳicea de sine însuși : *Invețătura mea nu este a mea, ci Acelui ce mi-a trimis*; și despre Sântul Spirit : *Nu va vorbi dela Sine*; și mai mult : *El va primi dintr'al meu și vè va vesti*. Dar fiind-că Mântuitorul spuse anume pentru ce ȳicea el acèsta : *Dintr'al meu va-lua* adaugènd : *Tot ceia ce are Tatăl al meu este, de aceia ȳic că va-lua dintr'al meu și va vesti vouè*, numai remâne decăt a înțelegè așa cuvintele Mântuitorului : Sântul Spirit are esistența din Tatăl în tocmai ca Fiul. Și puțin mai departe : «Dacă Fiul este din Tatăl și Sântul Spirit purcede din Tatăl, de ce nu se numesc amèndoi Fii amèndoi născuți? . . Acest punct, cu ajutorul lui D-ȳeu, îl vom trata aiurea (1). *Vigiliu*, episcopul Tapsei (vècul al cincilea) : «Mărturisesc că Tatăl, Fiul și Sântul Spirit sunt de aceiași substanță și esență și cred că Fiul s'a născut și că Sântul Spirit purcede nu din nimic, nici din alt ceva ei din Tatăl (2).» *Fulgentiu*, episcopul Ruspinei (vècul al șeselea) : «Potrivit cu regula credinței apostolice: recunòscem pre Sântul Spirit ca D-ȳeu, nedeosebit de Fiul și de Tatăl și neamestecat cu Fiul și cu Tatăl; căci el este unul și același Spirit al Tatălui și al Fiului, purcedènd cu totul întreg din Tatăl, și remâind tot întreg în unul și altul, dar nu în fie care din ei a parte; căci este nedespărțit comun la amèndoi (3).» *Rustic*, cardinal diacon al Bisericeii

Serm. Arian. cap. 23, n. 19, in Patrolog. curs, compl. t. XLII, Augustini VIII, p. 700 ved. pag. . . nota 1.

(1). . . „Restat ut intelligatur etiã Spiritus S. de Patre habere, sicut et Filius. . . Cum vero et Filius de Patre sit, et Spiritus S. a Patre procedat, cur non ambo Filii dicantur, non ambo geniti. . .” (De Trinit. lib. II, cap 3, în Patrol. p. 848).

(2). „Non ex nihilo, neque ex aliquo, sed de Patre Filium genitum et de Patre Spiritum procedere. . .” (Disput. cum arrio, lib. I, n. 5, in opp. Athanasii, t. II, 644, ed. Paris. 1698).

(3). „Totus de Patre procedens, totus in utroque consistens” Respons. ad object. Arian, in opp. Fulgentii, ed. Venet. 1742, p. 32).

romane (vécul al șeselea) : «Tatăl a născut, dar nu este născut, și nu este din altul, precum cei-lalți sunt din El ; Fiul este născut, dar El n'a născut nimica împreună vecinic ; Spiritul Sânt purcede din Tatăl, dar nimica împreună vecinic, nu este născut și nu purcede din El. Unii dintre cei vechi adaugă acésta la atributē : Precum Spiritul n'a născut pre Fiul în unire cu Tatăl, de asemenea și Spiritul Sânt nu purcede din Fiul, precum purcede din Tatăl (1)». *Mansuetus* episcop de Mediolan (vécul al șeptelea) se exprimă ast-fel, cu un sinod de alți episcopii, în epistolă sa către împératul Constantin cetită în sinodul al șeselea ecumenic : «Când numim pre Fiul vecinic, îl punem în raport cu persóna Tatălui celui vecinic ; și când numim pre Sântul Spirit arătăm că purcede din persóna Tatălui celui vecinic (2)». *Anastasio Bibliotecariul* (vécul al noulea) : «Nu dicem că Sântul Spi-

(1). . . „*Quidam vero antiquorum et hoc proprietatibus, adjece-
runt quia, sicut Spiritus cum Patre Filium sempiternae non genuit,
sic nec procedit Spiritus a Filio sicut a Patre*“ (Contr. Acephal.
Disput. in Patrol. curs. compl. t. LXVII p. 1237). „Cât despre
mine, continuă Rustic îndată după aceia, mărturisesc că Spiritul
n'a născut din veci pre Fiul (căci nu admit doi Părinți) ; dar
óre purcede și din Fiul precum purcede din Tatăl ? Acésta este o
cestiune pe care nu o cred pe deplin deslegată (nondum perfecte
habeo satisfactum)“. Dacă chiar unul din cei mai învățați cardina-
li-diaconii ai Bisericeii romane, în vécul al șeselea, nu recunós-
cea purcederea Sântului Spirit în sensul roman, ca un adevér in-
contestabil, óre nu este evident că chiar la apus nu se considera
atunci acésta învățatură ca o dogmă de credință ? Cum dar se pre-
tinde că așa era credința bisericeii vechi ? Cum că Rustic s'ar fi
îndoit că Sântul Spirit ar purcede din Fiul și a recunoscut pur-
cederea sa din Tatăl numai, este un punct asupra căruia însuși
autorii apusenii sunt în unire cu noi. (Vide Petavii. De Trinit.
lib. VII, cap. 8 ; Conf. Zœrnikaw. De Proces. Sp. S. Trat. IV p.
355-357).

(2). „*Et cum nominamus Spiritum S. . . ab æterni Patris persona
eum procedere monstramus*“ (Apud. Labbeum. Concil. t. VI, p.
604). Dar dacă din persóna saú din ipostasul Părintelui vecinic

rit are pre Fiul ca cauză sau principiu; ci, cunoscând unitatea esenței Tatălui și Fiului, mărturisim că, precum purcede din Tatăl, de asemenea purcede din Fiul, dacă se ia cel puțin cuvântul *purcedere* ca sinonim *trimitere* în lume. Explicând ast-fel punctul acesta. . . . el (St. Maxim) ne învață și pre noi și pre Greci, în ce privință Sântul Spirit purcede și în ce privință nu purcede din Fiul (1).

Și cum răspund scriitorii apusenți la toate mărturiile acestea ale anticității, în care se spune că Sântul Spirit purcede numai din Tatăl, că Tatăl este unicul izvor a totă Dumeșdirea, unicul autor și al Fiului și al Sântului Spirit și chiar că Sântul Spirit nu purcede din Fiul? De sigur prin sofisme și subtilități, fiind că nu pot răspunde direct și inteligibil pentru totă lumea, fără a trăda dogma lor cea falsă. Ecă substanța răspunsului lor : «Tatăl este *causa primară* a Sântului Spirit, adecă *causa fără cauză* (*causa inproducta*), principiu fără să aibă principiu (*principium inprincipiatum*); izvorul primitiv (*principalis*); dar Fiul este *causa a dona* (*causa ex causa*), principiu ce depinde de principiul primitiv, Tatăl (*principium principiatum*). Ast-fel, când Părinții vechi dic, că Spiritul purcede numai din Tatăl, și că Tatăl este izvorul său principiul Sântului Spirit, ei înțeleg pre Tatăl, ca cauză fără cauză sau cauză primară. De asemenea când dic, că Spiritul Sânt nu purcede din Fiul, voesc să dică numai, că Fiul nu este *causa primară* a Sântului Spirit. Și, prin urmare,

---

purcede St. Spirit și ipostasul Tatălui este tot-odata deosebit și despărțit de acel al Fiului, cu toate că sunt una în ființă. Spiritul nu purcede deci din Fiul; alt-fel s'ar amesteca ipostasele Tatălui și Fiului.

(1). El purcede în adevăr, precum arată însași cuvântarea, în înțelesul unei purcederi *tempurale* asupra creaturelor sau trimiterii sale în lume, și nu în acel al unei purcederi *eternae* din Tatăl, carele singur este principiul și *causa* St. Spirit (Vezi mai sus p. 314 not. 1, chiar cuvintele lui Anastasie Bibliotec).

într'un cas și în altul, ei nu negă că Sântul Spirit nu purcede în același timp din Fiul ca cauză secundă sau principiu ce depinde (1).

- Dar 1° acesta este o interpretare curat arbitrară și fără temei. Am întreba noi, de unde se poate ști, că vechii învățatori, afirmând că Tatăl este cauza sau izvorul, sau principiu Sântului Spirit, aveau în vedere izvorul sau cauza primară într'un sens general, și negând că Spiritul Sânt ar purcede din Fiul era numai într'un sens particular. Acești învățatori ne spun însuși ôre, că așa trebuie a înțelege și nu almintrelea? Vedem noi ôre în mărturiile lor cea mai mică alusiune, care să ne autorise a interpreta așa? De sigur că nu : Aceste mărturii sunt înaintea noastră. Pentru ce dar să punem pe sêma altuia propriile sale sofisme? În zadar ni se dice, că câți-va pastori vechi, mai ales dintre Greci, admiteau, că Sântul Spirit ar purcede din Tatăl prin Fiul, espresiune care ar fi echivalentă cu acesta : *sz din Fiul*; căci însuși Părinții aceia stabileau o distincțiune rigurôsă între aceste cuvinte și nu le consideraü ca identice ; din contra Sântul Ión Damascen afirmă pozitiv, precum am vedut, că Sântul Spirit purcede din Tatăl prin Fiul, dar nu din Fiul. Și ce însemnă ôre *prin Fiul*? Aceia ce vom videa la locul sêu. Cu mai puțină dreptate încă Latiniü citéză spre sprijnul opiniunei lor scriitori Greci de o dată posteriôră, precum Manuel Paleka, Demetriü Sidoniü, Visarion și alții, cariü ar esplica înțelesul acesta pre vechii dascăli. Glasul acestor scriitori, ca scriitori moderni și mai ales ca disertori ai ortodoxiei, în folosul papismului, este de nici o valóre în cazul de care vorbim.

2°. Acesta interpretare arbitrară nu poate nici într'un chip

---

(1). Perrone Prælect. Theolog. vol. II. p. 473 ed. cit. Se află și la alți teologi apusenî.

să se aplice la a doua categorie a mărturiilor noastre (am vorbit acum deosebit de cea dintâi). Dacă învățătorii vechi ar fi crezut în adevăr, că Sântul Spirit, purcedând din Tatăl, ca din izvorul său primitiv, ar purcede și din Fiul, ca dintr'un al doilea izvor, s'ar fi putut exprima precum și fac ei în mărturiile ce le-am citat? Ar fi putut dice, spre exemplu; voind să determine raportul Sântului Spirit cu Tatăl și cu Fiul : «Sântul Spirit purcede din Tatăl; dar prin Fiul s'a dat creaturei, în puterea unității de ființă?». Sau : «Sântul Spirit purcede din Tatăl; dar după ființă nu este strein Fiului și este același Spirit al Tatălui și al Fiului». Sau : «Spiritul Sânt, cu toate că manifestat prin Fiul, are din Tatăl principiul Ființei sale? Nu, de sigur; credința i-ar fi făcut să dică : Deși Spiritul Sânt purcede din Tatăl, ca din cauza sa primară, totuși purcede și din Fiul, ca dintr'o cauză secundară; sau : «Spiritul Sânt purcede din Tatăl și din Fiul; și este Spiritul Tatălui și al Fiului»; sau încă : «Spiritul Sânt s'a dat creaturei prin Fiul; dar purcede din Fiul în același timp ca și din Tatăl», sau alt ceva de felul acesta.

3°. Această interpretare arbitrară se aplică și mai puțin încă la mărturiile de categoria a treia. În unele Părintele se numește fără distincțiune cauză și izvor, ori a Sântului Spirit, ori a Fiului; prin urmare, dacă sub numele de cauză, în raport cu Sântul Spirit, trebuie a înțelege, la vechii învățători, pre Tatăl ca fiind anume cauza fără cauză, și sub numele de izvor, izvorul primitiv, atunci suntem siliți a priimi, că tot după acești învățători, Fiul și Sântul Spirit au încă o altă cauză nu fără cauză, un alt izvor neprimativ. În alte mărturii de același ordin, Părintele este numit izvorul *unic* a toată divinitatea, principiu *unic* al Sântului Spirit, precum și al Fiului; dar păstorii vechi puteau eisa în-

trebuințe de cuvântul *unic* fără să recunoască în același timp pre Fiul ca principiu al Sântului Spirit, deși ca principiu secundar? Și espresiunea acésta : Tatăl este isvorul unic față cu cele-lalte persoane ale divinității nu dovedește ea direct, că nu este alt isvor al divinității, nici primitiv nici secundar? Sunt unele din aceste mărturii în care Tatăl se numește Născătorul Fiului și Producătorul (προβολεύς) Spiritului Sânt, sau care ȳic, că din persóna sa Tatăl a născut pre Fiul și purcede pre Sântul Spirit. Decî se pôte óre presupune aici, că ar fi un alt împreună producător al Sântului Spirit, Fiul, carele să-l purcédă și din sinul seú?

4°. In fine acéstă înterpretare nu pôte nici într'un chip să se aplice la mărturiile de categoria a patra, care prin sensul lor sau chiar dupre literă, resping ideia că Sântul Spirit purcede din Fiul. Cel ce crede că Sântul Spirit purcede nu numai din Tatăl, ci și din Fiul, mărginindu-se a recunoște pre Tatăl ca causă primară a Sântului Spirit și Fiul ca causă secundară, acela ȳicem noi nu va consimți nici odată a ȳice, fără nici o esplicare, cu Sântul Grigorie Teologul : «Tot ce are Tatăl aparține Fiului, fără de a fi *causa primară*» ; sau cu Augustin și Fulgențiu, că «Spiritul este întreg din Tatăl (totus de Patre), întreg din întreg (integer de integro)» ; cu Augustin și Paulin, că «Fiul și Spiritul sunt améndoî (ambo) din același isvor, din Părintele». Incă și mai puțin va voi el să repetéscă aceste cuvinte ale lui Grigorie Nysis, a lui Mansuetus, etc. că : «In sânta Treime este numai una și aceiași persónă : Tatăl, din care e născut Fiul și purcede Sântul Spirit ; că în adevér Tatăl este unicul autor al acelora, cariî depind de la El ca de la principiu lor ; că Sântul Spirit este unit cu Fiul întru cât ambiî sunt necreați și țin principiuî ființei lor dela D-ȳeu a tóte ; El se distinge de Fiul numai în aceia că purcede din

Tatăl almintrelea decât Fiul. În fine cel ce crede că Sântul Spirit purcede din Fiul, nu va putea desigur să facă aceiași mărturisire de credință ca Teodoret, Sântul Maxim Mărturisitorul, St. Ión Damascen, etc, dîcînd : « Spiritul purcede din Tatăl și nu din Fiul » ; dar ei va dîce numai decât : « Cu tóte că Spiritul purcede din Tatăl, ca din cauza sa primară, El purcede și din Fiul ca dintr'o cauză dependentă de Tatăl ».

Nu, nu, falsitatea, cu tóte sforțările sale nu póte micșura adevărul, când este mai curat de cât sórele.

§. 46. 2°. *Cum se pîrivesc mărturiile trase din scrierile sântilor pîrinți și învătători ai bisericei în sprijinul ideei, că Sântul Spirit ar purcede și de la Fiul ?*

1. Pîntre aceste mărturii sînt unele, care nu aparțin pîrinților și învătătorilor bisericei, ci li s'au atribuit pe nedreptul. Așa trimișii sinodului dela Aquisgranum (în 809), cîutînd a dovedi înaintea papei Leon III, că Sântul Spirit purcede din Fiul, citéză între altele, sub numele lui Ieronim, cuvintele următóre din a sa *espunere a Simbolului* : « Spiritul, carele purcede din Tatăl și din Fiul, este împreună vecinic cu Tatăl și cu Fiul și le este egal în tóte (1). Dar aceste cuvinte nu se află în numita *Espunere a Simbolului*; ele nu se află chiar nicăiri în scrierile fericitului Ieronim, duple cercetările făcute în privința acésta de către un autor apusan (2). La sinodul din Florența, Ión de

(1). Acest discurs al trimișilor se află în Labbey. Concil. t. VII. p. 1199 et sq. Aceleași cuvinte sînt citate mai tîrziu sub numele lui Ieronim de către Hugo Eteriane (lib. III. cap. 17 in t. XII, Bibl. Patr. Coloniens part. II p. 412) și de Paleka (lib. II p. 228, t. XIV, Bibl. citat).

(2). Petri Damiani Tract. de Process. Spirit. S., cap. 5, in opp. t. III, p. 288.

Provence aduse, spre sprijinul dogmei false romane, o mărturie din papa Damas, pe care o împrumută, dice el, din *Marturisirea de credință* trimisă lui Paulin, episcopul Antiochiei : «Credem. . . în Spiritul Sânt, care nu este nici Tatăl nici Fiul, dar care purcede din Tatăl și din Fiul; prin urmare Tatăl este nenăscut, Fiul și Mângâitorul purcede din Tatăl și din Fiul (1)». Dar *Marturisirea sa de credință* (2) citată nu conține nici o mărturie de acestea; din contră ea arată lămurit, precum am văzut, că Sântul Spirit purcede numai din Tatăl (3). Celebrul teolog roman Toma d'Aquina citează, în opera sa contra Grecilor, mai mult de zece locuri din discursul ținut înaintea sinodului din Nicea de către St. Atanasie al Alexandriei și dintr'o scrisoare a acelu-șii prelat către Serapion, locuri, care mărturisesc lămurit, că Sântul Spirit purcede din Fiul ca și din Tatăl, dar care nu se află nicăiri în operele acestui părinte al ortodoxiei (4). Același Toma d'Aquina, Belărmin, etc., aducîncă contra noastră mărturia lui Atanasie către Serapion : «*De omul eretic te ferește, după întâia și a doua sfătuire* (Tit. III, 11); și prin urmare, chiar când vei videa ómeni sburând prin aer, ca profetul Ilie, sau mergînd cu picioarele góle pe ape, ca Petru și Moisi, dacă aceștia nu mărturisesc împreună cu noi pre D-đeú Spiritul, carele este ființial din D-đeú Fiul, precum și D-đeú Fiul unul născut este din D-đeú Tatăl din vecini-

(1). Collat. XIII Synodi Florent., apud Labb. Concil. t. XIII, p. 1108.

(2). Acésta profesiune de credință este înserată în Teodoret. H. E, lib. V, cap. II, și în Patrolog, Cours. Compl. t. XIII p. 358-364

(3). Veđi mai sus, p. 355, nota 2.

(4). Aceste locuri sunt citate de Teofan Procopovici (în Teolog. vol. 1 p. 1081-1083). Că Toma Aquin și-a permis în adevăr a cita fals mărturia Părinților, mai ales în opera sa contra Grecilor, se dovedește și de alți învățați. (Vid. Casim. Oudini dissert. de scriptis Thom. Aquin. cap. 21).

cie, ferește-te de ei ⁽¹⁾. Dar în deșert vom căuta noi locul acesta în toate epistolele Sântului Atanasie către Serapion. Să nu insistăm mai mult asupra acestor interpolări și fraude; scriitorii eterodoxi pôte să folosiră de ele necugetând cum se cade, pôte din greșală. . . astă-dî nu le mai întrebuințază nimenea.

II. Sunt alte mărturii, care deși aparțin sântilor părinți și învățătorilor bisericei, dar sunt alterate sau cel puțin corupte în citațiuni. Este greu a aduce contra cuiva o acușare așa de grea și de a cugeta că au fost printre creștini oameni, cari au îndrăsnit a altera până și scrierile sântilor părinți; dar cu mult înaintea noastră o mulțime de învățați apuseni au adus acușări publice contra Latinilor, citând multe exemple în sprijinul cuvintelor lor. ⁽²⁾ Doi din scriitorii noștri au adunat mai mult de o sută de locuri, care se rapoartă numai la purcederea Sântului Spirit și care au fost falsate ast-fel de către Latini ⁽³⁾. Ar fi de prisos a mai cerceta aici, când avură loc aceste schimbări; dacă acesta s'a făcut la publicarea operilor sântilor Părinți sau înaintea acestei publicări și în manuscripte ⁽⁴⁾; dacă s'a făcut cu intenție bună sau rea; dacă s'a făcut cu consciin-

(1) Thom. Aquin. Opusc. contra Græcos, cap. 32; Bellarmin de Christo, lib. II, cap. 28; Vasquez, Disput. 146 in primam partem Thomæ, cap. 5.

(2) De exemplu: Franciscus Junius, in Præfat. ad indicem expurgator. Belgicium. Heidelbergæ, 1584; Daniel Francus: „In Disquisit. academica de papistarum indicibus librorum prohibitis et expurgatis . . . Lips. 1684 (operă cu deosebire însemnată); Gaspar Loëscherus: „In dissert. de latrociniis quæ in scriptores public. Patres præcipue, solent committere Pontificiæ“, Vitemb. 1674. Guill. Cavens, in Prolegom; ad. hist. litt. Scriptor. eccles., t. 1, p. 21 et sq.

(3) Adam Zörnigaw, De Process Spir. S. Tract. II și III; De corruptelis in scriptis Patrum. p. 198-309; et Theofan Procopovici, in Theolog. p. 1071-1147; Loca Patrum corrupta.

(4) Dar ele putură să aibă loc chiar înaintea publicării operi-

ță saŭ chiar câte odată și fără voință. Ne vom mărgini numai a observa că a fost folosită de vechii teologi eterodoxi, și spre mare mirare a noastră, sunt și astăzi, cel puțin unii, dintre cei moderni : Exemplele vechi sunt numeroase ; ne vom mărgini a indica numai pe unele.

1°. In unele edițiuni, operele Sântului Atanasie în latinește, al treilea cuvânt al său (dupre alții al patrulea) contra Arienilor conțin locul următor : Noi nu întroducem trei principii saŭ trei părinți, precum fac marcioniții și manicheii ; căci, ca asemănare, nu luăm trei sorii, ci luăm numai unul și strălucirea sa, și unica lumină, care vine și de la unul, și dela alta (1). Același învățat Bellarmin citează cu un aer triumfător locul acesta, ca o dovadă neînlăturată, că Sântul Spirit purcede din doi, adică din Tatăl și din Fiul (2); dar în textul grec, dupre toate edițiunile lui Atanasie făcute chiar de către Latini, cuvintele din urmă ale locului citat se citesc așa : « . . . . un singur sôre și strălucirea sa, și unica lumină ce provine *din sôre întru strălucirea sa* (3). »

2°. Toma Aquin, în opera sa contra Grecilor, citează locul următor din Epistola Sântului Atanasie către Serapion : « Apostolul atribue aceia ce Spiritul lucrăză întru el, autoru-

---

lor St. Părinți, pe timpul când începură a se îndesi desbaterile despre purcederea St. Spirit și mai ales la publicarea lor, făcută în genere de apusenii. Vezi mărturia lui Daniil Franc, în cercetările sale citate acum. (De Papistorum indicibus. cap. 10, p. 145).

(1). Anume în ediția de Basilea. 154 p. 233, în cea de Paris 1581 p. 155, și în cea din 1608 p. 118.

(2). Bellarminus, de Christo, lib. II, cap. 25 : „Vides hic clarissime, tria esse : solem, splendorem et ex utroque : lucem procedentem. Nec puto dubitari posse quin per solem Patrem, per splendorem Filium, per lucem Spiritum S. Athanasius intellexerit. Quid, quæeso, his responderi potest“ ?

(3). . . . . Καὶ ἐν τῷ ἐξ ἡλίου ἐν τῷ ἀπρυγίσματι φῶς. . . Vid. ed. Opp. Athanasii Heidelbergens. ann. 1601, 262 ; Parisiens, 1627, p. 467, et Parisiens., 1698, t. 1, p. 564.

lui s^{eu}, Fiul, precum și Fiul atribuea lucrurile ce le făcea el singur autorului s^{eu} D-^{eu} Tatăl (1). Dar în realitate după edițiile cele mai bune, locul acesta sună astfel : «Precum Fiul numea lucrurile ce le făcea El lucrurile Tatălui, de asemenea Sântul Paul numea lucrurile ce le făcea prin puterea Spiritului lucrurile lui Christos (2)».

3°. Petru Lombardul și alți partizanii ai papismului citează, din operele Sântului Ambrosie despre Sântul Spirit, locul următor : «Ceia ce este din om este din esența sa din puterea sa; din esență, precum Fiul, care este din Tatăl, precum Spiritul, carele purcede din Tatăl și din Fiul (3)». Dar astăzi în toate edițiunile lui Ambrosie se citește așa : «. . . . din esență ca Fiul, carele dicea : *am eșit din gura celui Prea înalt* (Eccl. XXIV, 5), precum Spiritul carele purcede din Tatăl, și despre carele Fiul dicea : *El mă va preamări, pentru că dintr'al meu va lua* (4)».

4°. Doi desertori ai ortodoxiei, Vec și Paléka, cari scrieră în favoarea dogmei false romane, citează dintr'al treilea discurs al Sântului Grigorie Nysis, despre rugăciunea duminicală, locul următor : «Spiritul Sânt este numit Spiritul Tatălui și El are mărturie, că este și Spiritul Fiului (ἐκ τοῦ Υἱοῦ)» (5); dar chiar jesuitul Péteau trebui să convie,

(1) Opuscul contra Græcos, cap. 32, in op. Aquitanis, t. XIX p. 21, ed. Venet. 1754.

(2) Ὅσπερ ὁ Υἱός, ἄπερ ἐποίησεν ἔργα, ἔλεγε τὴν Πατέρα ἐργάζεσθαι, ὁμοίως, ἄπερ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἐργάζετο ὁ Παύλος, ἔλεγε τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὰ ἔργα (Epist. ad Serap. l. n. 19, in op. Athan).

(3) Petr. Lombardus, Sentent. lib. III, distinct. 4; Hugo Ethe-rianus, lib. III, cap. 17, in Bibl. Patr. Coloniens. t. XII, part. II p. 412; Palecas, lib. II p. 288, in eadem Bibl. t. XIV.

(4) . . . . Sicut Spiritus S., qui a Patre procedit, de quo dicit Filius : Ille me glorificabit. . . (Ambros. de Spir. S. lib. II, cap. 5, n. 42, in Patrolog. curs. compl. XVI, p. 751).

(5) Beccus, In Congerie Sentent. de process. Spir. S., ed. Rom. 1630, p. 141; Palecas lib. II, in t. XIV Bibl. Patr. Coloniens., p. 275.

că locul acesta este alterat și că conținutul cuvântărei cere ca să se citească cum urmază : « Spiritul Sânt se numește Spiritul Tatălui și El are mărturie, că este Spiritul Fiului; căci se țice : *Dacă cine-va n'are Spiritul lui Iisus Christos (Χριστοῦ), nu este al lui* (1) ».

5°. In toate edițiile scrierilor fericitului Ieronim la esplacarea simbolului credinței, pe care o scrise către Sântul Ciril, cetim : « Spiritul Sânt purcede anume și în adevăr din Tatăl și din Fiul (2) ». Dar teologii români însuși, cari esplotară operile Sântului Ieronim, când ele erau numai în manuscris, citază același loc fără suplimentul « și din Fiul (3) »; mai mult, unul din ei, Petru Lombardul, după ce a citat acest loc al Sântului Ieronim și alte două de asemenea, se întreabă cu neliniște : « Pentru ce decî Ieronim, după ce a țis, că Sântul Spirit purcede din Tatăl, n'a adaus : și din Fiul (4) » ?.

6°. Operile lui Augustin despre Sânta Treime procură lui Petru Lombardul citațiunea următoare : « Spiritul este darul Părintelui și al Fiului, pentru că purcede din Tatăl și din Fiul (5) ». Dar astă-đi în toate edițiile acestui autor, locul acesta sună ast-fel : « Spiritul Sânt este darul Tatălui și al Fiului, pentru că *purcede din Tatăl*, dupre cuvintele Domnului (Ión, XV, 26, și pentru că ceia ce țicea Apos-

(1). Petavius. De Trinit., lib. VII, cap. 3, n. 14.

(2). Veđi, bună óra, in Patrolog. curs. compl. t. XXX, Hieronymi, XI, p. 179. Dar editorii recunosc opera acésta a lui Ieronim de apocrifă.

(3). Petri Damiani Tract. de Spir. S. cap. 2, in opp. t. III, p. 287, Paris 1642; Petr. Abailardus, Introd. in Theolog. lib. II, cap. 14.

(4). „Cur Hieronymus dixerit Spiritum S. a Patre procedere proprie, non addito Filio?“ (Sent. lib. I, distinct. 12).

(5). Lambardus. Senten. lib. I. distinct. 18.

tolul : *Dacă cine-va n'are spiritul lui Iesus Christos nu este al său*, este  is chiar despre Spiritul-St. (1).

7°. Iesuitul Antonie Posevin dupre unele edițiuni ale Sântului Damascen, citez  din istoria lui Varlaam  i Iosafat (cap. XIX), cunoscută sub numele său, espresiunea următore ‘Recunósce pre unul Spiritul S nt, carele purcede din Tatăl  i din Fiul (2)’. Dar un editor mai consciin ios al Sântului Ión Damascen (Iacob Bill), cola ion nd cele mai vechi manuscrite ale acestui scriitor, nu găsi  i *din Fiul*  n partea citată ;  i de aceia îl omise în ediția sa (3). După aceia, Belarmin însuși și cel mai aprig adversar al Biserice i ortodoxe, Leon Allatius, fură sili i a recunósce de alterat locul citat al istoriei lui Varlaam  i Iosafat (4).

8°. A  fost unii, cari în epistola lui Fotiu către Mihail, regele Bulgariei, nu ro ir  de a micsura Simbolul Niceo-Constantinopolitan cu adausul lor favorit; într’o epistolă a lui Fotie, care precum scie t t  lumea protestă cu at ta t rie  i solemnitate în contra acestei inova iuni a Latinilor  i suportă at t de eroic at tea nenor ciri (5)!

Iată acum în ce fel  i ast - i chiar Latinii ap r  dogma lor cea falsă cu ajutorul locurilor falsificate.

(1). De Trinit. lib. V, cap. 2, n. 12, in Patrolog. curs. compl. t. XLII; Augustini VIII p. 999.  n genere, operele fericitului Augustin procur  lui Adam Zornicav  i lui Teofan Procopovici p na la dece locuri falsificate. (Ve i apud utrumque Corruptel. in Script. P. P. Occident., XIII-XXII).

(2). Opp. Damasceni, edit. Colon. 1546, p. 319, et Basil., 1559, p. 607. Conf. Posevini apparatus Sacri, t. II.

(3). Edit. Parisiens. 1577, p. 584.

(4). Bellarmin. Lib. de Scriptor. eccles.; Leo Allatius, De Consens. Orient. et Occid. Eccles. cap. 2. n. 8.

(5). Vid. apud Canisium, Antiq. lection, t. V, part. 1. p. 184. Ingolstadt 1604. Altera iunea esista deja, precum atestă Canisiu, în manuscriptul care-i servi ca edi ie a sa.  n urmă, acest  epistolă a lui Fotiu se publică fără Filioque (ex, gr.  n ed. Montacutii Epistolarum Fotii. Lond. 1651).

1°. Celebrul teolog roman Perrone, după ce a dovedit, necontestabil după el, că biserica apusană credea din *vechime* că Spiritul Sânt purcede din Fiul ca și din Tatăl (și cum aceasta?), arătând că în vécul al șeptelea Grecii din Constantinopole, monoteliți, precum ȕic ei, imputară Latinilor ortodoxi (1); că în vécul al optulea se rădică la apus o dispută între Grecii iconoclaști, după spusa lor, și latinii ortodoxi, și că un sinod se reuni în Galia pe timpul lui Pepin (2); că către finea vécului al noulea Foțiú,

(1). Perrone, repetând aceste cuvinte după Lequin indică e-pistola cunoscută a St. Maxim Márturisorul către Marin, preut din Cypru (Perrone Prælect. theol. vol. 1. p. 418 și 422 ed. cit); dar aici St. Maxim nu numește pre Greci *monoteliți*; el ȕice că în genere locuitorii cetăței imperiale (οί της βασιλίδος), imputară Latinilor că învață că St. Spirit purcede și din Fiul. (Veđi mai sus p. 313, not. 2. Conf. Labbei Concil., t. V p. 1772 și t. XIII, p. 376). La ce să-și închipue că erau monoteleți. numai spre a ne acușa pe noi ortodoxii, represintându-ne ca pártinitori credinței ereticilor? Ostenelá zadarnică! Dacă așa era credința monoteliților, și acestá credință era ereticá pe când biserica lui Christos în Orient precum și în Occident, credea că Spiritul Sânt purcede și dela Fiul, pentru ce, am întreba noi, nu s'a imputat acestá monoteleților, nici de către sinodul ecumenic (al șesele) care esamină și condamnă tótá doctrina lor falsă, nici de către cele-lalte sínóde și învățatori particulari, carii se ocupară cu acestá? . . . Și de unde vine că monoteleții din Constantinopole avură ideia de a înputa anume creștinilor apusení, învățătura lor falsă despre purcederea Sântului Spirit, și nu a celor din resărit?. Óre în Orient tótá lumea era monoteletá? . .

(2). Tot după Lequin Perrone repetă aceste cuvinte (loc. cit) și precum dovedește aserțiunea sa citézá acestá mărturie a cronicarului Ado : „Facta est nunc temporis synodus, et quæstio ventilata est inter Græcos et Romanos de Trinitate, et utrum Spiritus S. sicut procedit a Patre ita procedat a Filio, et de Sanctorum imaginibus“. Dar Grecii se numesc aici iconoclaști? Răsare óre din locul acesta, că anume Grecii respinseră la conciliul din Galia închinarea icónelor, pe când Lequin, pe autoritatea căruia se raze-mă Perone, convine însuși, că atuncí, până și la Galí, domnea dispoziție puțin favorabilá închinărei icónelor? Dissert. Damasc I n. 12). Pentru ce deci, am întreba noi încă în casul actual, Grecii carii negăú că St. Spirit ar purcede și din Fiul, se numesc fără

patriarchul Constantinoplei, schismatic, după părerea sa, făcu Latinilor violente imputări în privința acésta; că în fine din vécul al șeselea până într'al decelea, câte-va concilii mici din Spania, din Galia, Germania și Italia întroduseră pe nesimțite ⁽¹⁾ acésta inovațiune până și în simbolul credinței (minunată dovadă! . . .), se adresăză bisericei din Orient și dice: «Este încontestabil că așa a fost tot-de-una credința bisericei resăritene. Acésta cunóscea exact credința bisericei occiaentale însași asupra acestui punct; căci ea cunóscea scrisórea papei Hormisdas către împăratul Iustinian, în 521, unde se dice între altele: «Se scie că particularitatea (proprium) Părinteluă, este de a naște pre Fiul; aceea a Fiului, de a fi născut din Tatăl, egal cu El; aceea a Sântului Spirit, de a purcede din Tatăl și din Fiul cu aceiași esență a divinităței». Și cu toate acestea nimenea dintre Greci, adaugă Perrone, nu făcu nici cea mai mică protestare. . . . și papa Hormisdas n'ar fi scris nici odată: «Se scie. . . . » dacă n'ar fi fost convins că cele două biserici aveau atunci aceeași credință ⁽²⁾. Dar am întreba noi, pentru ce eruditul apusan n'a ținut sémă de o observare foarte importantă a lui Mansi, alt erudit din Occident, care, după ce a colationat cu manuscriptele locul în cestiune din scrisórea lui Hormisdas, se exprimă așa: «Mâna primitivă a scris locul acesta cum urméză. «Se scie éráși în ce constă particularitatea Sântului Spirit. . . . » și la cetiņa acésta o altă mână veche și mai aseminea au sub-

de nici un cuvânt cu numele de eretici iconoclaști? Și dacă în adevăr în acésta negațiune ar consta erezia, pentru ce conciliul ecumenic (șeptele) și cele-lalte concilii care condamnară pe iconoclaști nu i-au găsit vinovați și cu acésta?

(1). Vedi mai sus p. 362, not. 2 și p. 366, nota 4 și însuși textele.

(2). Op. cit. p. 423. Terminii epistolei lui Hormisdas sunt citați aici de Perrone după textul imprimat în Collect. Concil. Labbei, t. IV p. 1553.

stituit acesta : «Se scie că particularitatea Sântului Spirit, este de a purcede din Tatăl și din Fiul (1)». Pentru ce acest savant a neglijat mărturia lui Adam Zoernikaw, care cu ochii săi a vădut, în unul din codicele bibliotecii din Hamburg, aceiași restaurațiune a textului primitiv la locul acesta, făcută pe originale și înaintea lui Mansi (2)? In două cuvinte, pentru ce savantul acesta citéză un loc despre a căruși alterațiune i s'a demonstrat așa de bine? . . . .

2°. Același teolog citéză aceste cuvinte trase din scrierile lui Didim din Alexandria despre Sântul Spirit : «Mântuitorul a ȃis : El (Sântul Spirit) *nu va vorbi dela sine*, adică fără mine, fără consimțimântul meu și acel al Părintelui meu, pentru că nu este despărțit de voiața mea, nici de cea a Tatălui meu, pentru că nu este dela sine, ci din Tatăl și dela mine; căci tot ceia ce este El și tot ceia ce ȃice, ține dela Tatăl și dela mine (3)». Dar este cunoscut că Ratramnus, călugăr din Corbia, carele în vécul al noulea scrise contra Grecilor din ordinul Papei Nicolae I-ii, citéză același loc a lui Didim într'un chip cu totul diferit, anume fără a repeta de două ori cuvintele : *din Tatăl și din mine*. . . . cu tóte că ar fi fost necesare spre scopul său și nu le-ar fi putut omite cu plan; dovadă că în vécul al noulea cuvintele acestea nu se găseaș încă în manuscriptele operilor lui

---

(1). Mansi, in Collect. Concilliorum amplissima t. VIII, p. 521, sub text : „*Primigenia manus ita hunc textum ferebat : Notum etiam quod sit proprium Spiritus Sancti. . . proprium autem Filii Dei, ut juxta id, etc. Quam lectionem ita reformat manus antiqua et fere æqualis : Notum etiam quod sit Spiritus S. ut de Patre et Filio procederet! . . . .*”

(2). Zoernikaw, De Process Spir. S. p. 288, Corruptela XXIX in script. P. P. Occident.

(3). Perrone, Op. Cit., p. 426. Așa s'a imprimat locul acesta, chiar in ediția din urmă a operilor lui Didim, in Patrol. curs. compl. t. XXIII p. 133.

Didim (1). Se știe iarăși, că aceleași cuvinte lipsesc în unele din edițiile compunerii acelueași autor despre Sântul Spirit, eșite din mâinile savanților apusenî din vécul al șese-spre-decele (2), adică că chiar în veacul al șese-spre-decele erau încă manuscrise, în care cuvintele acestea nu erau intercalate. Se pôte ôre considera locul acesta ca scutit de alterațiune?

3°. În fine Perrone aduce locul acesta din cartea a treia a Sântului Vasilie cel Mare contra lui Eunomiu : «Că El (Sântul Spirit) este al doilea în dignitate după Fiul, *ca unul ce și ține dela el existența, primind și învățând dela El, și depinzând în totul de cauza acesta*, acesta se învață prin doctrina pietății; dar cum-că ar fi al treilea prin esență acesta nu ne învață Scriptura, și nu este ușor de a deduce riguros ceia ce s'a dis până aici (3). Autenticitatea acestu loc a fost susținută de cătră latini în contra Grecilor la sindul din Florența. Ei stăruiră mai un an întreg fără să-și pôtă ajunge scopurile. În adevăr, Marcu Efesanul le opuse cu dreptul, pe deoparte, un manuscript grec foarte vechiu al Sântului Vasilie, care esista pe timpul seii și nu conținea în locul contestat cuvintele favorabile Latinilor. Ecă cum se citea : «Că Spiritul ar fi, după Fiul, al doilea în dignitate, aceia pôte că (ἕως) se învață de doctrina pietăței; dar că ar fi al treilea prin esență, acesta nu ne învață de loc

(1). Rattramus. Opuscul. contra Græcos, lib. II, cap. 5, in Dalcherii Spicileg. veter. Scriptor. t.p. 78, ed. Paris. 1723. Ecă cum se citește aici locul citat : „Salvator ait : Non enim loquitur a semetipso hoc est sine me et sine meo et patris arbitrio, quia inseparabilis a mea et Patris est voluntate; hoc enim ipsum, quod subsistit et loquitur, ego veritas loquor, si quidem Spiritus veritatis est“.

(2). Vil. apud Zoernikaw. De Process. Spir. S., p. 213, et Teofan Procopovici, Teolog. vol. 1. p. 1085-1086.

(3). Perrone, op. cit. p. 427.

Sânta Scriptură, etc. El asigură chiar că la Constantino-
pole putea să găsească până la o mie de manuscripte tot așa
de vechi, care aū tot aceiași cetință, cu tôte că se întim-
pină în patru sau cinci și cetința coruptă de care se țin Lati-
ni. Pe de altă parte, Marcu Efesanul arată lămurit că alte-
rarea cetinței latine se cunósce chiar din conținutul cuvên-
tărei St. Vasilie, în care se află locul acesta, precum și din
locuri paralele, care se întimpină în cele-lalte opere ale
Sântului Părinte, și care mărturisesc, că n'a cređut nici o
dată că Sântul Spirit ar purcede din Fiul (1). Astă-đi putem
să adaugem, că autentia cetinței susținută de Marcu, și prin
urmare alterarea aceia pe care o urmaū Latiniū este con-
firmată și de alte doveđi. Cea dintăiū, este că însuși sava-
nții apusenī, măi în tôte edițiile operilor sântului Vasilie în
limba Grécă, și în versiunea latină, citesc locul acesta în-
tocmai ca Marcu (2) și că autoriū celei măi bune edițiunii
(1830-1831) a operilor acestui sânt Părinte observară, că din
cele șapte manuscripte, care serviră la lucrarea lor, numai
unul nu conțineă particula ἵσως, pôte (3). A doua dovadă
este, că manuscriptul cōservat în biblioteca Sântului Si-
nod, la Moscva, și care se crede a fi din vécul al un-spre-
decelea, presintă pentru locul citat al Sântului Vasilie per-
fect aceiași cetință (4). Dovada din urmă, este că Nechita,

(1). Acésta este espusă de Zœrnikaw cu tótă precisiunea și tótă
soliditatea posibilă. Veđi Tract. II, Corruptel. in Script. P. P.
Orient., măi ales în ediția Grécă a lui Eugeniū Bulgaris, p. 233-261.

(2). Anume în edițiile : Venet. 1535, p. 87 ; Basil., 1551, p. 676;
1565, t. I p. 139 ; 1566, p. 339 ; Paris, 1618, t. II p. 78 ; 1566.
p. 280 ; înfine în acea a Benedictinilor Paris. 1730 și 1839.

(3). Ecă însuși terminiū : „Eaque (cuvintele contestate) hodie eti-
am in editio et in septem M.S.S. desunt. . . . Consentit cum li-
bro Latinorum (privitóre la particula ἵσως) unus tantum regius ;
consentiunt vero cum libro Græcorum tum editi, tum reliqui sex
M.S.S., in quibus omnibus hæc vox ἵσως invenitur“.

(4). Duprē catalogul lui Matthey, sub n°. XXIII.

Mitropolitul Salonicului, care pela finea vécului al doi-spre-decelea, se apucă să combată scrierea lui Hugo Heterianul contra Grecilor, citéză în totă întregitatea sa, locul acesta al Sântului Vasilie, cu tóte că el însuși nu era ortodox despre purcederea Sântului Spirit (1), și Heterianul a citat locul acesta în limba latină și acum falsificat (2). De ce dar un erudit se razimă pe un text, a cărui alterare este așa de evidentă și așa de generalminte recunoscută chiar de persóne părtașe opiniunilor sale? Sau mai bine, dacă alterarea nu este evidentă, ce nevoie să-și întemeeze învățătura sa pe un text discutat și supus la atâtea contradiceri? Nu sunt óre altele mai bune scutite de contestări? Ecă cum se esplică misterul acesta :

III. Sunt și mărturi (destul de numeróse) care, cu tóte că citate exact din operele sântilor Părinți, totuși sunt puțin precise, îndirecte, și în genere n'aũ înțelesul ce voesc să li se deie de către interpretările false.

Aici se rapórtă : 1° unele locuri isolate din operele vechilor învățători și esplicate afară de contextul lor. Ast-fel de exemplu, ni se citéză douë din St. Atanasie, care dic, că Fiul este *isvorul* Sântului Spirit (3); dar și în unul și în altul, sântul părinte vorbește ast-fel despre Fiul spre a esprima anume, că el varsă Spiritul Sânt în sufletul credincioșilor săi le împarte darurile harului său. În adevér, în aceste douë cazuri citéză cuvintele Mântuitorului : *« De înseteăz cine-va, să vie la mine și să bea. »* (Ión. VII, 37); cuvintele sale către Apo-

(1). Ambele puncte se atestă de Nil Cavasila (Vid. Allatii de Niliis : Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγος Ἀπριών ; et conf. Fabricii Biblioth. Græc. ; ed. vet. ad calcem. t. V, p. 65).

(2). Veđi mărturia lui Visarion de Niceă, apud Allatium, De Consens. Eccles. Orient. et Occident. p. 654 și însuși opera lui Heterianu în Max. Biblioth. Patrum. t. XXII.

(3). . . Ἡγή τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Vid. Heinrich. Klée, Cathol. Dogmatik. II B. s. 185, Mainz 1835 și Perrone, p. 425.

stoli : «*Luați Spirit Sânt*, (Ión, XX, 22); cuvintele sale către Samarinenca despre apa cea vie (IV, 10-15), unde înțelege prin această apă pre Sântul Spirit¹; și alte cuvinte deasemenea pentru versarea darurilor Sântului Spirit (1). Așa se mai citéză și frasa acesta a Sântului Vasilie : «Precum Fiul se rapórtă la Tatăl, așa Spiritul se rapórtă la Fiul, după formula pronunțată la botez» (2). Dar écă ce cugeta St. Vasilie : Dacă ei (ereticii) cred că posterioritatea (ὕπαρξις) se cuvine numai Spiritului, să scie ei că Spiritul se pronunță deopotrivă cu Domnul, și Fiul cu Părintele, căci se procliamă unul și același nume al Tatălui și al Fiului și al Spiritului Sânt. (Mat. XXVIII, 19). Ast-fel după formula botezului, precum Fiul se rapórtă la Tatăl, de asemenea Spiritul se rapórtă la Fiul. Și dacă Spiritul este pus alătura cu Fiul și Fiul alătura cu Tatăl, este evident că Spiritul este pus alătura și cu Tatăl. Apoi șede bine óre a afirma, vorbind de nume reunite prin una și aceeași legătură, că unul din ele are prioritate și altul posterioritate (3)? Unde se află aici cea mai mică ideie, că Spiritul St. ar purcede etern din Fiul? .

Aici se rapórtă : 2°. unele locuri, care đic că Sântul Spirit este dela Tatăl și dela Fiul, saũ mai bine dela amêndoĩ, și se întimpină în Sântul Epifanie, Ilarie și Ciril al Alexandriei (4). Dar mai ântăiũ espresiunea acesta : *A fi din cine-va* (τὸ ἐκ τινὸς εἶναι), precum observă și Marcu Efesanul la sinodul din Florența (5), nu înséamnă numai de cât «a purcede

(1). Athanasii. De Incarnat. et contra Arian n. 9. in opp. t. I p. 877 Paris, 1698, nec non De Trinit. et Spir. S. n. 19. ibid., p. 978-979.

(2). Perrone, op. cit., p. 425.

(3). De Spir. S. cap. 17, n. 43; Oper. St. păr. VII, p. 297:298.

(4). Aceste locuri sunt citate de Klée (op. cit. p. 185-186) Perro-ne (Op. cit. p. 424-426) și alții.

(5). Synodi Florent. sess. XVIII.

din cine-va, sau «a ținea dela cine-va existență», ci, în limba sacră, ea presintă și alte însemnări, spre exemplu aceia a identității atributelor și a naturei, aceia a trimiterei din partea cui-va, aceia a însușirii cutăruși sau cutăruși lucru ce vine dela o altă persoană, ca în cuvintele Mântuitorului : «*Voî, voi sunteți de aici de jos, ér d' eü sunt de sus*», (Ión, VIII 23; Comp. 47); sau : «*Dela D-deü am eșit și dela dënsul am venit : căci n'am venit de sine, ci El m'a trimis*», (Ibid. 42); și încă : «*Mă va preamări, pentru că dintr' al meü va lua*», (Ión, XVI 14). Se pöte dice dar cu drept cuvënt despre Sântul Spirit că este dela doi, dela Tatăl și dela Fiul; numai în deosebite înțelesuri : Este din Tatăl întru cât are împreună cu el una și aceeași natură, purcede din El și este trimis de El în lume; este dela Fiul întru cât are împreună cu el una și aceeași natură, ș'a însușit învătătura sa spre a o predica în lume, și este trimis și împărțit de El credincioșilor. In aceste înțelesuri deosebite St. Părinti numiți dice despre Sântul Spirit, că este dela amândoi. De câte ori Sântul Epifanie dice, că Spiritul este din Tatăl și din Fiul său dela amândoi, el desvoită tot-déuna ideia sa, înainte sau dupre aceia, prin cuvintele Mântuitorului : «*Dela Tatăl purcede*», (Ión, XV, 26), și «*Dintr' al meü va lua*», (Așa de exemplu : «*Spiritul Sânt din Tatăl și dela Fiul este de una și aceeași divinitate; El purcede din Tatăl și primește tot-déuna dela Fiul*» (1); sau mai bine : «*Spiritul este dela Christos sau dela amândoi, precum dice Christos : «*din Tatăl purcede și dintr' al meü va lua*» (2)). Ilariü, după ce s'a esprima unde-*

(1). Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ Υἱοῦ λαμβάνον ἅει. (Haeres. LXII. Sabellianorum, cap. 7; Conf. Haeres. LXXIV, Pneumatomach., cap. 10).

(2). . . τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρὰ ἀμφοτέρων, ὡς ποσὶν ὁ Χριστὸς, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήθηται. (In Ancorato, n. 67).

va așa : «Trebue a mărturisi pre Sântul Spirit cu Tatăl și cu Fiul ca autori, (dupre alții : din Tatăl și din Fiul, autorii sîi) ⁽¹⁾, esplică aiurea, că el numește pre Fiul *autor* al Sântului Spirit întru cât este *împărțitor* al darurilor spirituale ⁽²⁾; și în alt loc dîce : «dela Fiul primește Sântul Spirit, care este și trimis prin Fiul și carele *purcede* din Tatăl», observând că cuvântul a *purcede* n'are aceiași însemnare ca a *primi*, și că ceia ce Spiritul Sânt primește dela Fiul, este numai puterea, saũ tãria saũ învătătura ⁽³⁾. Sântul Ciril esplică érași ce înțelege el când dîce că Spiritul este

(1). „Loqui de eo non necesse est, qui Patre et Filio auctoribus confitendus est“ (De Trinit., lib. II, n. 29). Așa s'aũ imprimat de către editorii moderni de pe manuscriptele vechi (Patrolog. Cours. Compl., t. X, p. 69); dar edițiunile vechi presintau o diferență; în unele se citea : „quia de Patre et Filio“, și în altele : „qui a Patre et Filio“. Editorii moderni sub înțeleg aici prepoziția *cum*. Dar cu saũ fără prepoziția acésta, cugetarea totuși rămâne obscură.

(2). . . . Deo in Filii creatione subveniant (Ariani). . . Jam vero quid mirum ut de Spirit S. diversa sentiant, qui in *largitore* ejus creando. . . tam temerarii sint auctores? atque ita dissolvant perfecti hujus sacramenti veritatem : Patrem negando, dum Filio quod est Filius adimunt; Spiritum S. negando, dum et usum et auctorem ejus ignorant? (De Trinit., lib. II, n. 4, în Patrolog., t. cit. p. 53).

(3). „Et interrogo utrum id ipsum sit a Filio accipere quod a Patre procedere? Quod si differe credetur inter accipere Filio et a Patre procedere, certe id ipsum atque unum esse existimabitur a Filio accipere quod sit accipere a Patre. Ipse enim Dominus ait. . . . . Ioann. XVI, 14, 15. Hoc quod accipiet (sive *potestas* est, sive *virtus*, sive *doctrina* est) Filius a se accipiendum esse dixit; et rursus hoc ipsum significat accipiendum esse de Patre. . . . .“ și mai departe repetă : „A Patre procedit Spiritus veritatis; sed a Filio a Patre *nittitur*“ (De Trinit., lib. XIII. n. 20, în Patrolog., *ibid.*, p. 251). Tot acest loc ni-l cîteză (Perone) spre a ne dovedi că Ilariũ ar fi recunoscut ca identice espresiunile : Sântul Spirit *purcede* din Tatăl și *primește* din Fiul, pe când Ilariũ dîce cu totul din contra! Faptul este, că, în edițiunile precedente, înaintea cuvântului *differe* s'a adaus anume *nil*, deși cele următore se opun întercalãrei aceștia; dar autorii moderni aũ suprimat-o dupã manuscriptele vechi.

dela amândoi; de exemplu : « Spiritul, care este esențial min-
te dela amândoi, adică care se revarsă dela Tatăl prin Fiul
(sau se comunică credincioșilor), este Spiritul lui D-zeu Ta-
tăl și tot odată al Fiului (1) ».

Aici se rapórtă : 3°. Espresiunile sântilor Părinți învătă-
tori ai bisericeii, mai ales Grecii, cari dic, că Spiritul Sânt
purcede, este sau vine dela D-zeu Tatăl *prin* Fiul : διὰ Υι-
οῦ, per Filium. Écă cum esplică Latiniii espresiunile de felul
acesta : « Este cunoscut, prin exemple numeroșe, că particu-
lele *prin* (διὰ) și *din* (ἐκ) sunt întrebuițate fără deosebire
în Sânta Scriptură și în operile sântilor Părinți. Așa în cu-
vintele evangelistului : *Tóte printr'ensul s'au făcut*, (δι' αὐ-
τοῦ), sau : *Lumea prin El se făcu* (Ión I, 3, 10) prin El
(δι' αὐτοῦ), însamnă fără îndoială *din* El (ἐκ αὐτοῦ). Prin ur-
mare, la învătăorii vechi, espresiunea acésta : « *Sântul Spi-
rit este din* Tatăl *prin* Fiul », este cu totul equivalentă cu
acésta : « Sântul Spiritul este *din* Fiul (2) ». Dar, mai întâiú
(o observare generală), din aceia că cuvântul Dumneđeesc
și operile sântilor Părinți ne presiurta câte odată, să dicem
chiar că adesea, particula *διὰ*, *prin*, întrebuițată în sensul
particulei *ἐκ*, *din*, urméză óre că să o tea tot-déuna în ace-
lași sens? Nu, desigur. Din cóntra, cine a cetit cuvântul
Dumneđeesc și pre sântii Părinți scie, că se află o mulți-
me de locuri în care particula *διὰ* se întrebuițéză și în alte
însemnări, adică în înțelesul : *cu, după, în decursul*, etc. Mai
ales se scie, că tocmai într'un caz ca acesta direct și conchi-
dător, învătăorii vechi, vorbind despre purcederea Sântu-
lui Spirit *prin* Fiul, nu puteau să tea cuvintele lor în înțele-

(1). Ἐπερ ἐστὶ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ μὴν καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ
ὁμοιωθῆς ἐξ ἀρχαίων, ἤγγον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχέμενον Πνεῦμα
(De Adorat. in Spirit et verit., lib 1. p. 9 in Opp., t. 1. ed. Au-
berti. Lutet., 1638).

(2). Perrone, Op. cit., p. 436; Klée, op. cit., p. 184.

sul; *din* Fiul, pentru că în cazul acesta ei statoreaŭ o deosebire mare între particula $\delta\acute{\iota}\alpha$, prin, și particula $\acute{\epsilon}\zeta$, din. Espresiunea *prin Fiul* fu întrebuițată, spre exemplu, chiar de Sântul Grigorie Nisis, care ȃicea totuși despre Sântul Spirit : (Prin «El adică prin lumina înăscută) strălucește; dar El își trage principiul existenței sale din Lumina primitivă (1). Ea fu întrebuițată și de Maxim Mărturisorul și de Sântul Ión Damascen, cari respingeaŭ de a dreptul ideia că Sântul Spirit ar purcede *din Fiul* (2); și Teodoret numia chiar nelegiuită și blasfematoră espresiunea *prin Fiul* în acel înțeles, ca cum Spiritul Sânt și-ar ținea existența *din Fiul* (3). In fine se scie din operele sântilor Părinți și învățători ai bisericei că $\delta\acute{\iota}$ $\Upsilon\omega\upsilon$, aplicat la Sântul Spirit, însemna pentru ei, *cu Fiul*, *după Fiul* și mai adesea *prin Fiul* (4), adică de a înțelega că cu Fiul are El existența sa din Tatăl; că după Fiul vine în ordinea persónelor Santei Treimi; că prin Fiul s'a trimis în lume, s'a arătat făpturilor, s'a împărțășit credincioșilor, etc. Și etă și exemple : 1º. Sântul Vasilie ȃice : «Intru cât Sântul Spirit. . . . este unit cu Fiul prin o unire nedespărțită, și are o existență dependentă de Autorul, de Părintele, dela carele purcede, semnul deosebitor al atributului său ipostatic, este de a fi cunoscut ($\gamma\gamma\omega\rho\iota\zeta\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$) după ($\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}$) Fiul și cu ($\sigma\upsilon\nu$) Fiul și de a avea existența sa din Tatăl. Dar Fiul, care face cunoscut

(1). Veđi mai sus, p. 395, nota 3.

(2). Veđi mai sus p. 319, nota 2; p. 398, nota p. 399 n. 1 și 2.

(3). Veđi mai sus p. 371, nota 1.

(4). Ast-fel Marcu Efesanul esplică espresiunea acésta în *Mărturisirea sa de credință* espusă în scris la Florența (Veđi, Lect. dim. an. V. p. 412-416), unde este imprimată în traducere pe un manuscris vechiŭ grecesc conservat la Moseva în biblioteca Sântului Sinod sub nº. 13) Cât despre prepoziția $\delta\acute{\iota}\alpha$, cum că între alte însemnări are și pe acele indicate de noi, veđi d. e. Diction. Grec-franc. de Alexandre, Paris. 1846.

(γνωρίζω) cu (διὰ) Sine-însuși și după (μετά) El pre Spiritul, carele purcede din Tatăl, strălucind singur din sinul luminei nenăscute, n'are în atributele sale distinctive nimic comun cu Tatăl și cu Spiritul Sânt (1). Aici prepoziția (διὰ) este evident pusă în locul prepoziției (σύν); căci se repeteste aceeași idee, adică despre raportul Spiritului Sânt cu Fiul, și particulele indicate sunt într'o correspondință perfectă una cu alta, și, cu toate că se afirmă că Sântul Spirit există δι' ἑωσ, totuși purcederea eternă a Spiritului se atribuie numai Tatălui. 2°. Sântul Grigorie Nisanul scrie : « Tatăl este fără început și nenăscut; El este reprezentat tot-deauna ca Părinte. După el, nemijlocit (κατὰ τὸ προσεχές), Fiul unic este reprezentat ca nedespărțit unit cu Tatăl. Și în urma (διὰ) Fiului și după (μετά) Fiul, îndată după aceea, spre a întimpina ideea vre unei mijlociri nefolositoare și care nu există, este cuprins érași în unire Sântul Spirit, care de almintrelea, nefiind posterior Fiului prin existență, așa ca să se pótă reprezenta când-va Fiul unic fără Spiritul, ci avénd el însuși rațiunea de a fi în D-deu a toate, dela care și este unica Lumină, strălucind în urma (διὰ) Luminei adevărate, nu se distinge de Tatăl sau de Fiul unic, nici prin distanță, nici prin deosebire de natură (2). Aici, desigur, scriitorul a avut în vedere ordinea persónelor divine, și spre a exprima că Sântul Spirit urmăzează nemijlocit după Fiul, întrebuintază prepoziția διὰ; dice că, cu toate că Sântul Spirit vine după (διὰ) Fiul, el are érași rațiunea de a fi în D-deul

(1). Vedi mai sus p. 395 nota 2.

(2). Vedi mai sus, p. 384, nota 4. Tot în sensul acesta pot se fi luate și cuvintele lui Tertulian, pre care se sprijină adesea papi-stași : „Filium non aliunde deduco, sed de substantia Patris. . . Hoc mihi et in tertium gradum dictum sit, quia Spiritum non aliunde puto quam a Patre per (nonne post? Filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam destruas. . .“ (Contr. Prax, cap 4. in Patrolog, curs compl., t. II, p. 159).

a tóte, ca și Fiul. 3°. Sântul Ciril de Alexandria, dovedind că taina Sântei Treimi era accesibilă până la óre care punct chiar filosofilor păgânismului, ȃice între altele : «Dumnezeul a tóte este unic, dar ideia acestuǐ D-ȃeǔ unic se întinde, așa ȃicȃnd, asupra Sântei și deofinȃă Treime a Tatǎluǐ, a Fiuluǐ și a Sântuluǐ Spirit, pe care Platon îl numea sufletul lunei; dar Spiritul dǎ vieȃă și purcede din Tatǎl vieȃuind *prin Fiul*». Pe urmǎ, dupǎ ce a spus câte-va idei ale luǐ Platon despre persónele Sântei Treimi, el încheie ȃicȃnd : «Ast-fel el îl recunóscea (pre Sântul Spirit) ca realminte esistând, înviind și nutrind totul, și decurgȃnd óre-cum din isvorul cel sânt al luǐ D-ȃeǔ Tatǎl; *cǎci El purcede din Tatǎl prin esenȃă și se respȃndește asupra creatureǐ prin Fiul* (1)». Așa spune sântul Pǎrinte, sfârșind, ce însémnǎ, dupre el, «a purcede din Tatǎl prin Fiul», ideie pe care o enunȃase la început, fǎrǎ sǎ adauge nici o espicare. 4°. Sântul Ión Damascen, care a repetat éráși de mai multe óri, că Spiritul purcede din Tatǎl prin Fiul, determinǎ și mai lámurit cum trebuie sǎ se înȃelegǎ espresia acésta : «Noǐ adorǎm pre Sântul Spirit, Spiritul luǐ D-ȃeǔ Tatǎl, întrǔ cât purcede dela El; se numește și Spiritul Fiuluǐ, ca fiind manifestat prin El (*δι' αὐτοῦ*) și împȃrtășit creaturelor, dar nu ca ȃinȃnd de la el esistenȃa sa (2)». Aceste esemple în care espresiunea *prin Fiul* este întrebuintǎă vorbind de Sântul Spirit, anume spre a arǎta, că prin mijlocul Fiuluǐ, saǔ prin Fiul, s'a dat, manifestat, trimis etc, ómenilor, s'aǔ citat în numér îndestulǎtor și ar fi de prisos a le mai repeta (3).

(1). . Ἡρόσιον ἐκ ζώντος Πατρὸς δι' Ἰουῦ. . πρόσεισι γὰρ ἐξ αὐτοῦ (Πατρὸς) κατὰ φύσιν, καὶ δι' Ἰουῦ χορηγεῖται τῇ κτίσει (Contr. Iulian. lib. 1. p. 34-35, în Opp., t. 1. ed, Auberti; Lutet. 1638) Acésta se repetǎ mai departe de același pǎrinte (contra Iulian. lib. IV, p. 147, ed. cit).

(2). Veđi mai sus, p. 399, nota 2.

(3). Veđi mai sus p. 355, nota 1; p. 384; nota 1; p. 385, nota

Aici se rapoartă : 4° Locuri din sântii Părinți și învătători bisericeii, cari dic că Sântul Spirit rămâne în Fiul, stă preste Fiul și este primit de Fiul, este imagina Fiului, etc (1). Dar Sântul Spirit rămâne în Fiul, stă preste Fiul, numai pentru cuvântul, că și Fiul rămâne în Tatăl și Tatăl întru Fiul (Ión, XIV, 10), adică în puterea consubstanțialității lor, a deplinei neimpărțirii a naturei, și nici de cum pentru că ar purcede din Fiul; almintrelea ar trebui să se încheie din cuvintele Mântuitorului : «Eü întru Tatăl și Tatăl întru mine», cum că purcede reciproc unul dela altul. În particular se dice, că Spiritul stă asupra Fiului, ca D-đeu-om, dupre cuvintele Profetului : «*Și se va repausa pe el Spiritul Domnului, Spiritul înțelepciunii și al priceperii, Spiritul Sfatului și al puterii, Spiritul sciinței și al temerei de D-đeu și se va umple de Spiritul pietății*», (Is., XI, 2, 3). «Spiritul este primit de către credincioși dela Fiul, pentru că Fiul este Rescumpărătorul și Mijlocitorul, acela carele ne-a împăcat cu D-đeu», (Eph., II, 14-16), și care ș'a câștigat prin meritele sale dreptul de a ne da «töte cele ce privesc la viața și temerea de D-đeu», (II Petru, I, 3; Comp. VII, 37) «de a vërsa în inimile noastre darul Spiritului», (Tit, III, 6), care, tot pentru aceea, s'a numit darul lui Christos, (Rom. XVI, 20). În fine, dacă cetim câte odată la Părinți, că Spiritul este imagina Fiului, nu putem încă să încheiem că Spiritul purcede dela Fiul; căci, o mulțime de ființi născute sau produse nu sunt imagina aceluï care le produce sau le naște (fructul ce provine din arbore, bună-oră), și n'ar putea fi decât prin unitatea naturei, și nu prin extracțiune (așa se întimpină câte odată o asemănare förte mare între indiviđi de familiï deosebite). Fiul este chipul nevedutului D-đeu,

2 și 3 și altele.

(1). Acestea sunt espresiele indicate de Klée (Dogmatic. II p. i 183-184 Dogmengesch. I, s. 217-218. Mainz, 1837.

întru cât este consubstanțial cu Părintele, și întru cât l-a manifestat și-l manifestă întru El și prin El creaturelor, prin egalitatea de putere, de tărie, și cele-lalte atribute divine. (Col. I, 15; Hebr. I, 1-3). De asemenea Spiritul p^ote să fie numit imagina Fiului întru cât îi este consubstanțial și face cunoscut pre Fiul, precum Fiul pre Tatăl, prin înțelepciunea sa, sântenia sa și cele-lalte lucrări ale sale în lume. Pe de altă parte Spiritul merită o ast-fel de numire, pentru că ne face pre noi credincioșii, *conformă cu chipul Fiului său*, (Rom., VIII, 29) (1).

4°. În fine sunt mărturii citate exact din operele Părinților bisericeii, și care spun chiar într'un mod direct că Sântul Spirit purcede de la Fiul ca și dela Tatăl.

Dar, mai întâi, la cine se află mărturiile de felul acesta? Desigur nu se află nici la unul din Părinții și învățătorii bisericeii vechi reșăritene; nici unul din ei n'a ȃis lămurit că Spiritul Sânt *purcede* din Tatăl și *din Fiul* în înțelesul unei purcederi eterne, și espresionile ce se citéză din scrierile lor, îndirecte și nexacte, nu conțin nici într'un chip ideia acéta (2). Nu se află nici la părinții și dascălii bisericeii apuse-

---

(1). Ast-fel înțeleg Sântul Vasilie cel mare când ȃice : „Chipul lui D-ȃeu este Christos, care este ȃupre Scriptură, *chipul nevȃdutului D-ȃeu* (Col. I, 15); și chipul Fiului este Spiritul; și pȃrtașii Spiritului devin fiis asemenea chipului său, precum este scris: „Acei pe cari i-au cunoscut în presciința sa i-a și predestinat, ca să fie asemenea chipului Fiului său, ca să fie cel întâi născut între mulți frați“ (Rom. VIII, 29) și mai departe : Creatura nu sânteste creatura, ci totul este sântit prin unul Sânt, care ȃice : „Mă sântesc pre mine însumi“ (Ión XVII, 19), și el sânteste prin Spiritul. Ast-fel Spiritul nu este o creatură, ci imagina sânteniei divine și isvorul sânteniei pentru toți. Suntem chemați a fi mântuiți întru sântirea Spiritului, precum învața Apostolul. (II Thess. II, 13). El ne reînsoeste și ne crează din nou ȃupre chipul lui D-ȃeu. (Contra Eun., lib. V; Oper. Sântilor părinți, VII, 190 și 192).

(2). Am esaminat cele mai importante din espresionile acestea; cât despre cele-lalte, ce se citéză din dascălii bisericeii orientale

ne înainte de vécul al cincilea ⁽¹⁾, sau pânã la fericitul Augustin, care mărturisește cu tărie dicând : «Până acum erudiții și marii investigatori ai sântelor Scripturi n'au discutat încă cu destulã grijã și circumspecțiune despre Spiritul Sânt, pentru ca să fie ușor de a pricepe atributul său personal dupre care nu-l numim Fiul nici Părinte. . . ci Spirit Sânt.

Totuși, ei observã în predicarea lor, cã Spiritul Sânt nu este nãscut de Tatãl ca Fiul, cãci numai unul este Christos; cã nu este *din Fiul* ca un nepot al Părintelui suprem, ci cã tot ceia ce este El este dator numai Părintelui, dela care sunt toate, pentru ca să nu admitem *douë principii* fără principiu : ceia ce ar fi cu totul fals, absurd și chiar o erezie, și nici de cum dupre credința catolicã ⁽²⁾. Chiar în vécul al cincilea, dacã credem teologilor apusenî ⁽³⁾, nu se aflã asemenea mărturii decãt la fericitul Augustin, trei sau patru ⁽⁴⁾, la papa Leon și la Genadie de Marsilia, câte una ⁽⁵⁾, și mai târziu la câțiva scriitori puțin cunoscuți din vécul al șeselea, adică : Paschasiu, diaconul bisericeî române, Fulgențiu, episcop de Ruspino, Fulgențiu Ferrandus

și pre cari în interpretã fals eterodoxii. Veđi cercetarea pe larg la Zoernikaw. (De Process. Spir. S. Tract., XV p. 693-856).

(1). Se citezã de ordinar mărturiile lui Tertulian, Ilarie și Ambrosie. Am vedut acum înțelesul celor douë mărturii dinteu (Veđi mai sus p. 421, not. 1 și 3 și p. 424 not. 2). Vom da mai târziu sensul mărturieî lui Ambrosie. Veđi p. 430. nota 1.

(2). De Fide et Symbolo, cap. IX, n. 19, în Patrolog curs. compl. t. XXXVI, p. 191. Se mai pôte adauge cã aceste cuvinte aluî Augustin cad nu numai asupra învețaților apusenî, ci și asupra orientalilor.

(3). Petavius, De Trinit., lib. VII, cap. 8; Curs. Theolog. compl. t. VIII, p. 635-637; Klée Dogmatic. B. II, s. 184-186; Perrone op. cit. p. 424.

(4). De Trinit., lib. IV, cap. 20, n. 29; lib. XV, cap. 17, n. 29; cap. 26, n. 47. Sunt în fer. Augustin câte-va locuri de asemenea care au fost alterate. Veđi mai sus. p. 412 n. 1.

(5). Leo. Epist. XV, ad Turribium, Asturie, episc., cap. 1; Gennadius, Lib. de Eccles. Dogm. cap. 1.

și Venantius Fortunatus (1). Ar fi de prisos a mai cita scriitorii posteriori, adică din vécul al șeptelea și al optulea; căci atunci, în Occident începea a se disputa pe față despre purcederea Sântului Spirit. Apoi, ce să ȳicem de mărturiile aceste? 1°. Ne putem îndoi despre autentia și întegritatea lor, mai ântăiū pentru că se află numai la scriitorii apusenī, și acolo aveaū cuvânt a altera mărturii de felul acesta, sau chiar a le înterca la în scrierile celor vechi, de în dată ce s'aū deschis debaterile publice asupra purcederei Sântului Spirit, adică de prin vécul al optulea; apoi pentru că la apus aveaū nu numai causa de a falsifica mărturiile de felul acesta și a le înterca la în scrierile celor vechi, dar în réalitate își permise, precum ne este cunoscut din exemple numeroase, și precum convin astă-ȳi chiar învętații apusenī, în ediția operilor fericitului Augustin, Ilarie, Prosper și alții (2); în fine pentru că chiar acești autori, din care ni se citęză mărturii prin care se crede că s'ar dovedi purcederea Sântului Spirit și de la Fiul, anume Paschasiu, Fulgențiu, Leo cel mare și Augustin, vorbesc, precum am vędut, cu totul almintrelea în alte părți ale scrierilor lor, mai ales Augustin și Fulgențiu, cari resping de a dreptul învęțătura acé-

---

(1). Paschasius, *De Spirit. S.*, 1, lib. I, cap. 12: Fulgentius. *De Fide*, ad Petrum diac. cap. II, n. 52; Ferrandus, *Epist. adv. arian.*, cap. 2, in *Mai Collect.*, t. III; Fortunatus, *Expos. Fidei cathol.*

2). Augustin., *Epist.* 170 ad Maxim. medic. n. 3, in *Patrolog. curs. compl.*, t. XXXIII, p. 749, sub text: *Abest Filioque a Mss. Corb. Germ. Regio et Vict. Alii quidam Codd., uti Edd. Bad. Am. Er., hunc verum prorsus omittunt: Sed sic a Patre Filioque procedit, ut nec a Filio, nec a Patre sit factus.* *Enchir. ad Laurent.* cap. 9. in *Patrolog. curs. compl.*, XXXVI, p. 236 sub textu n. 1. Hilar de Trinit., lib. VIII, cap. 20, în cit. *Patrolog.* t. X. p. 251, sub textu n. b. d; Prosper. *Lib. Sent. ex. op. Augustini*, *Sentent.* 370 in cit. *Patrol.* t. LI, sub textu n. s: Niceta, *De Spir. S. potentia*, cap. 5 in cit. *Patrolog.*, t. LII, p. 856, sub textu n. 1.

sta. În urmarea acestor cauze, avem dreptul, cel puțin, a nu da credință mărturilor citate până ce nu ne vor convinge de autenticia și integritatea lor manuscrite vechi de prin vécul al optulea și chiar din al șeptelea. 2°. Mai mult încă dacă consimțim noi a admite autenticia și integritatea acestor mărturii, nimic nu ne împedecă a le înțelege almintrelea de cum se face acum la apus. Este permis de a crede că câți-va din autorii romani din vécul al cincilea, al șeselea și al șeptele, dicând că Spiritul Sânt purcede dela Fiul, au întrebuințat cuvântul purcede (procedit) numai în înțelesul unei purcederi timpurale sau unei trimiteri în lume. În adevăr este necontestabil, că în înțelesul acesta s'a luat câte odată și în vécul al patrulea la apus, după cum se vede din exemplul Sântului Ambrosie, și chiar după mărturia învetașilor apusenii, editorii seii moderni (1); tot în înțelesul acesta se lua câte odată chiar în vécul al șeptelea, precum asigura Maxim Mărturisorul pre Grecii timpului seii, care a făcut în privința acésta cercetări la dascalii Romei; tot în înțelesul acesta se lua și de câți-va scriitori din vécul al noulea, precum recunósce Anastasie Bibliotecarul (2).

1). Etă cuvintele St. Ambrosie : „Non ergo quasi ex loco mittitur Spiritus, aut quasi ex loco procedit, quando procedit ex Filio, sicut ipse Filius, cum dicit : De Patre processit et venit in mundum,“ (Ion, XVI, 18). Și mai departe : „Neque, cum de Patre exit (Filius, de loco recedit . . . . . Spiritus quoque S., cum procedit a Patre et Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio. (Aceste cuvinte le citează apusenii spre întemeerea dogmei lor greșite). Ecă ce observă editorii la citațiile acestea : Ambrosius hic, ut missionem temporalem Spiritus significet, adhibet verbum procedere; quare mirum est Estium in lib. 1. Sent., dist. 14, ista scripsisse : *Sciendum non facile reperiri apud Patres ut missio Spiritus S. nomine processionis significetur, præterquam apud Bedam, etc.*“ (Ambros. De Spir. S. lib. 1. cap. 10 n. 119, 120, et not. sub textu, in cit. Patrolog. t. XVI, p. 732-733). Să adaugem, că în locul al doilea citat din Ambrosie repetiția cuvintelor *a Filio* se considera ca o intercalare (Zœrnikav De proc. Sp. S. III, cor. 7 p. 270).

2). Veđi mai sus p. 326 nota 1 și p. 322, nota 1.

3° În fine, chiar dacă consimțim a înțelege mărturiile acestea, precum fac astă-dî creștinii bisericeii apusene, adică dacă admitem, că fericitul Augustin, Fulgențiu și alții câți-va în vécul al cincilea și al șéselea, credeau în adevăr că Spiritul Sânt purcede vecinic nu numai din Tatăl, ci și din Fiul, în casul acesta, credința lor în privința acesta nu trebuie să aibă pentru noi de cât greutatea unei *opiniuni particulare*, și nimic mai mult. Căci, nu se pôte numi credința bisericeii întregi, sau dogmă, o opiniune, care nuse sue până la Apostoli, fără nici o întrerumpere, și care în decursul celor patru vécuri dintêi, ar fi fost necunoscută orî în Orient, orî în Occident; o opiniune pe care fôrte puține persóne, și acesta numai la apus, a început să o întroducă câte odată în serviciile lor de prin vécul al cincilea, și încă așa că cei-lalți, coreligionarii cei mai de aprópe ai lor, au avut îndoeli asupra învêțătorei nouă ⁽¹⁾ sau o înțelegeau într'un înțeles deosebit ⁽²⁾; o opiniune care, consolidându-se puțin câte puțin, rădică în vécul al optulea, chiar la apus, disputele cele mai vii, și fu admisă de unii, respinsă de alții ⁽³⁾; o opiniune, în sfêrșit, spre confirmarea și propagarea căria, și acesta numai la creștinii apusenii, s'a întrunit la începutul seculului al noulea, la Aquisgranum, un sinod, unde nu s'a decis nimica din cauza divergenței de idei, și că, pentru aceea papa Leon al III însuși nu o declară obligatóre de cât spre credința acelor dintre creștini cari ar fi capabili a se înălța la concepțiunea unei taîne așa de mari ⁽⁴⁾

1). Să ne amintim cuvintele lui Rustic, cardinal diacon al bis. romane, veđi mai sus p. 386, nota 1.

2). Ei înțelegeau anume purcederea (processio) Sântului Spirit, din partea Fiului, în înțelesul unei purcederi temporale. Veđi mai sus p. 319 not. 1 și p. 320, not. 1.

3). Veđi mai sus p. 376, nota 1; p. 381, nota 5.

4). Veđi mai sus p. 375, nota 3; p. 376, nota 1; p. 377, notele 1, 2, 3; p. 378, notele 1, 2, 3, și 4 și însuși textele.

§ 47 Consecința acestor marturii ale Părinților

Acastă consecință se p^ote resuma în următoarele două propozițiuni :

1° Cum că Spiritul Sânt purcede din Tatăl, acesta a^u înv^oțat unanim părinții bisericei creștine de la răsărit și apus, și chiar de la începutul creștinătății ; dar că Spiritul Sânt purcede și din Fiul, începura a înv^oța un^u înv^oțator^u, cu totă opunerea un^u mare număr, numai de prin v^ocul al cincilea (dacă se țin ca întegre și autentice mărturiile citate în privința ac^osta) și ac^osta numai la apus, până ce pe nesimțite înv^oțătura ac^osta prinse rădăcini, dar nu înainte de v^ocul al noulea, prin urmare

II. Ideia cum că Spiritul Sânt purcede din Tatăl fu considerată din vechime ca o dogmă a bisericei și ca credința a sa generală. Cât despre ceia-laltă idee, cum că Spiritul Sânt ar purcede și de la Fiul, ea apăru în v^ocul al cincilea ca o părere particulară, sau ca credința un^u mic număr, și nu se considera ca o dogmă chiar la apus, înainte de v^ocul al noulea.

Am putea încheea cu ac^osta cercetarea noastră despre atributul personal al lui D-deu Spiritul Sânt ; dar, fiind că scriitorii eterodoxi caută a întemeia dogma lor falsă și prin raționamente teologice, basându-se pe doctrina pozitivă a cuv^ontului dumnezeesc și a bisericei, și că, pe de altă parte apărătorii dogmei ortodoxe întrebuintară din totă anticitatea aceeași armă contra eterodoxilor (¹), credem că nu este nefolositor a dice câte-va cuvinte și în privința ac^osta.

¹) De exemplu, patriarchul Fotie, în epistola sa enciclica către patriariachii resariteni, și Mareu Efesanul, într'o operă Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συλλογιστικά κεφάλαια πρὸς Λα-

§. 48. *Scurtă privire asupra raționamentelor teologice despre purcederea Sântului Spirit.*

1. *Ce raționamente presintă de ordinar ortodoxii în favoarea învățătorei că Spiritul Sânt purcede numai din Tatăl și nu purcede tot odată și de la Fiul. ?*

Etă cele mai principale :

1°. Este un adevăr necontestat, admis de toți creștinii, fie în biserica răsăritenă, fie în cea apusană, că în Sânta Treime, Tatăl, Fiul și Spiritul Sânt sunt unul prin esență, dar deosebiți ca persoane, și prin urmare au attribute de două feluri : attribute esențiale, nedespărțite și comune la tustrei, și attribute personale, distincte, ce aparțin fie-căruia din ei, deosebit. Écă acum întrebarea : La cine se rapoartă în Tatăl purcederea Sântului Spirit (precum și nașterea Fiului ?) óre la esența Tatălui său la personalitatea sa ? Dacă la esență trebuie să admitem numai de cât că Spiritul Sânt purcede nu numai din Tatăl și din Fiul, ci și din sine însuși (absurditate respinsă chiar de apusenii), căci ființa, la tóte persoanele divinităței este una și nedespărțită. Și dacă la personalitate, suntem siliți a recunoște că Spiritul Sânt purcede numai de la Tatăl : căci Tatăl ca persoană este cu totul deosebit de Fiul și de Spiritul Sânt, și ceia ce aparține unuia din ei nu póte să aparție altuia.

2°. Este un adevăr necontestabil, éráșî din vechime admis de către toți creștinii, că în Sânta Treime, pe lângă trinitatea persónelor există numai un singur principiū, *μὴ ἑνότης* (1). Și noi ne ținem de adevărul acestă, și mărturisim unitatea principiului in Divinitate, când ȳicem că dintr'unul și același Părinte este născut Fiul și purcede Spiritul Sânt. Dar creștinii apusenii nu se țin de acésta ; ei admit două principiū în loc de unul, când ȳic că Spiritul Sânt pur-

τίνοος, publicată de Eugeniū Bulgaris, cu traducerea grécă a operei lui Adam Zernikaw despre purcederea Sântului Spirit, t. II, p. 709-741.

(1). Veđi mai sus, p. 387, nota 2 ; p. 389, nota 1 ; p. 393 nota 1 ; p. 424, nota 2.

cede din Tatăl și din Fiul ; căci Tatăl și Fiul sunt uniți prin esență, dar ca persoane, sunt doi, și între ei este numai unitatea de ființă, care ar putea constitui un principiu unic pentru Sântul Spirit. Dar, a admite că purcederea Sântului Spirit se rapoartă la esența Tatălui și a Fiului, care, precum am arătat, este comună chiar Sântului Spirit, ar fi a admite o absurditate.

3°. Tota biserica creștină, la răsărit și la apus, a învățat și învață, că în Sânta Treime, precum nu trebuie a despărți ființa, de asemenea nu trebuie a amesteca ipostasele, ori ce ar dice ereticii, Sabelianii. Dar învățătorii apuseni amestecă astă-și ipostasele Tatălui și al Fiului (și ead, prin urmare în Sabelianism) întru cât admit între Tatăl și Fiul, pe lângă unitatea esenței, un fel de minune particulară în virtutea căria aceste două persoane, prin o acțiune una și nedespărțită, precum dic ei, purced pre Spiritul Sânt, și sunt pentru El, nu două principii sau doi autori, ci un singur principiu și un singur autor.

4°. Dupre învățatura bisericeii universale tustrele persoanele prea Santei Treimi, fac o unitate prin esența lor comună, urmază de aici că aceiași unitate ce o are Fiul cu Tatăl, o are și Spiritul Sânt. Dar învățătorii apuseni admit acum că Fiul are cu Tatăl o unitate mai mare de cât Spiritul Sânt, când afirmă că Tatăl și Fiul sunt unul și în raport cu acțiunea acastă comună prin care produc ei pre Sântul Spirit, că ei sunt una cu un singur principiu etern și indivisibil al Sântului Spirit.

5°. Biserica universală nu recunosc nici odată în D-deu de cât unitatea de ființă și trinitatea persoanelor. Dar apusenii nu numai că recunosc astă-și unitatea și trinitatea, dar tot odată introduc și duplicitatea. Ei recunosc unitatea, pentru că învață că Tatăl, Fiul și Spiritul Sânt sunt una dupre ființă ; recunosc trinitatea, pentru că învață că Tatăl Fiul și Spiritul Sânt sunt trei persoane ; ei introduc duplicitatea, pentru că învață că Tatăl și Fiul formază un principiu etern și nedespărțit față cu Spiritul Sânt, ca principiu al

său, dar că Spiritul Sânt față cu ei, formeză un al doilea întru cât purcede din acest principiu. (1)

Tôte ideile acestea sunt incontestabile; destul de evident, căci ele se întemeiază pre învățătura pozitivă a bisericei universale, și sunt stabilite pe principiile minței sănătoșe fără nici o greutate.

II. Ce considerațiuni presintă de ordinar teologii apusenș spre întemeierea ideei lor, că Spiritul Sânt purcede și de la Fiul?

Din tôte câte au fost imaginate de scolastici, se aduce până acum, și prin urmare se recunosc ca cele mai bune următoarele patru.

1°. Dacă Spiritul Sânt n'ar purcede de la Fiul ca și de la Tatăl, nu ar mai fi realminte deosebit de El; căci persónele Santei Treimi Tatăl, Fiul și Spiritul Sânt, în care totul este una, nu se disting decât prin corelațiunea care există între una din persóne ca autorii, și o altă persónă, ca provenind, dela cea d'întăi, de la autor, și reciproc (2). «Dar aceste două idei sunt arbitrare, și departe de a fi întemeiate pre învățătura pozitivă a Bisericei vechi, îi sunt cu totul opuse. Căci, acéstă biserică învață că, cu tôte că Fiul și Spiritul Sânt sunt din unul și același Părinte, totuși se deosibesc între ei, în aceia că Fiul este născut din Tatăl și Spiritul Sânt purcede din Tatăl. Mai mult încă ea deosebea în general persónele divine, nu stabilind între ele un fel de corelațiune, ci creșdend pre Tatăl nenăscut, pre Fiul născut de Tatăl și Sânt Spiritul purcedetoriu din Tatăl (3).

---

(1). Se află și alte considerațiuni de felul acesta opuse latinilor de către ortodoxi, în opera menționată (p. 415, n. 1) alui Marcu Efesanul și în Zernicaw. De Process. Spir. S. Tract., t. VI. p. 431-460.

(2). Curs. Teolog. Compl., t. VIII p. 641 : Perrone, Op. cit., p. 441.

(3). Veđi mai sus; p. 337, nota 1; p. 338, nota 1; p. 384, no-

2°. Numai admitând că Spiritul Sânt purcede din Fiul putem să ne represintăm între ei un raport perfect. Este adevărat că afară de acesta sunt într'un raport cunoscut de unitate, mai întâi pentru că amândoi provin numai din Tatăl, apoi deosebirea, pentru că provin amândoi într'un chip deosebit. Dar prin aceea nu este un raport nemijlocit al unuia cu altul, nici prin urmare un raport de înaltă perfecțiune, așa precum se cuvine a ni-l închipui în Sânta Treime (1). Și acestea sunt idei curat arbitrare, neîntemeiate pe doctrina pozitivă a bisericii. Căci, pe ce se pretinde că trebuie să existe un raport imediat între persoanele Sântei Treimi, ca persoane distincte, când, după învătura Sântei biserici, ele constituie prin esență o unitate sântă și nedespărțită, și că prin urmare, sunt mult mai bine între sine decât într'un raport nemijlocit? Și, pe de altă parte de ce să nu numim de o potrivă perfecte celelalte două raporturi indicate între Fiul și Spiritul Sânt, acel al unității de principiu și acel al deosebirii de provenire din acest principiu?

3°. Dacă Spiritul Sânt, dic ei, nu purcede din Fiul ca și din Tatăl, rezultă că Tatăl se deosibește îndoit de Fiul, anume prin nașterea Fiului și prin purcederea Spiritului Sânt. Dar trebuie a admite numai o singură distincțiune, o singură particularitate în fie-care din persoanele divine, de ore ce perfecțiunea lor consistă atât în maximul unității cât și în minimul diversității, și prin urmare, cere ca să nu se atribue fie-căruia decât numai un caracter distinctiv său personal (2). Dar cine din noi este drept a determina numărul punctelor particulare din care se formează atributul personal al fie-căruia din persoanele Sântei Treimi, când taina acesta este necuprinsă de minte, și după înv-

---

ta 3; p. 390, nota 2; p. 393, nota 1; p. 395, nota 2; p. 396, notele 1.

(1). Așa este espusă considerația acesta de către Klée, Dogmatik II B. 187.

(2). Klée, ibid. p. 187-188.

țătura pozitivă a bisericeî vechî, atributul personal al Tatălui conține în realitate, nu numai două, ci până la trei particularități distincte : că este nenăscut și nu purcede de la nimene, că naște pre Fiul și purcede pre Sântul Spirit ? Și, pe de altă parte, de unde aū luat'o ei, că cea mai înaltă perfecțiune a persónelor divine cere ca ele să nu aibă decât un semn saū atribut deosebitor, și că Tatăl ar înceta de a fi perfect dacă noi i-am oferi, în atributul său personal, două saū trei semne particulare ?

4°. Fiul primește tóte de la Tatăl, afară de paternitate, care este singură neîmpărtășită ; prin urmare primește și voința divină productivă (fruchtbaren) ; și, pentru aceea, prin mijlocul acestei voinți divine, Fiul participă cu Tatăl și ca și Fiul la purcederea Sântului Spirit (¹). «Dar de unde se scie că la Tatăl numai paternitatea este neîmpărtășită și că facultatea de a purcede pre Sântul Spirit este împărtășită, pe când din contră părinții bisericeî vechî, atribueaū și pe una și pe alta numai persónei Tatălui, și diceaū că Fiul a primit totul dela Tatăl, afară de însușia de a fi autorul unei alte persóne, adică și de a nasce pre Fiul și a purcede pre Spiritul Sânt (²). Și apoi de unde vine ideia acésta, că în unire cu Tatăl, Fiul purcede pre Sântul Spirit prin un act al voinței sale ?

§. 49. Inchierea generală.

După ce am cercetat, pre cât se póte, tot ceia ce ne oferă mai însemnat creștinii răsăriteni și apusenî ca dovadă a învățătorei lor despre atributul personal allui D-đeū Spiritul Sânt, putem să judecăm cu o exactitate perfectă de care lature se află adevărul ; putem să dicem orî căruî cugetător nepărtinitor : *Vino și veđi !*

Biserica ortodoxă de răsărit învață despre purcederea Spiritului Sânt, însăși învățătura ce se află cu tótă chiari-tatea posibilă în Cuvântul lui D-đeū, în Simbólele vechî

(¹). Klée, Dogmatik. p. 188.

(²). Veđi mai sus, p. 339, nota 1 p. 396, nota 2 ; p. 392 nota 2.

și sinódele ecumenice precum și provinciale, în scrierile sântilor părinți și învățatori ai bisericei răsăritene și apusene, și acesta într'un mod cu totul inteligibil și drept chiar dupre aprecierile minței sănătoșe aplicată la materiile acestea. Cine deci, cu conștiința curată, va afirma că creștând noi că Spiritul Sânt purcede din Tatăl suntem departe de adevăr? Cine va îndrăsni, pre sufletul și pre conștiința sa, să ne acuse de eróre și eresie, căci a ne aduce o asemenea acusațiune, ar fi a da aceeași lovitură tuturor sântilor părinți și învățatori ai bisericei, a acusa nu numai sinóde provinciale ci chiar de cele ecumenice, și în genere, totă biserica veche; ar fi a acusa de eróre și eresie până și Cuvântul lui D-șeu! Dar cine va îndrăsni a rosti o astfel de blasfemie?

Din contra învățătura bisericei apusene despre purcederea Sântului Spirit se întemeiază, nu pre cuvântul lui D-șeu, ci numai pre o interpretare falsă a unor locuri ale sale; nu pre simbolele vechi ale bisericei și pre sinódele ecumenice, ci numai pe câte-va sinóde mici provinciale ținute în Ispania de prin vécul al cincilea (dacă se recunoșce integritatea actelor sale), și pe sinodul din Aquisgranum, adunat la începutul vécului al noulea; nu pre învățătura unanimă a Sântilor Părinți și învățatori ai bisericei, ci numai pre o interpretare falsă a învățătorei lor, sau pe alterațiuni, din cauza interpolărilor făcute în mărturiile lor, și pe un mic număr de expresiuni a unor învățatori de prin vécul al cincilea și al șeselea, despre autenticia cărora éarăși este îndoială; în fine învățătura lor se arată arbitrără și puțin întemeiată, chiar la tribunalul minței. Se pôte da óre numele de adevărată unei asemenea învățaturi? Cu atâta mai mult încă, este drept óre a da unei asemenea învățaturi numele de dogmă divină și a o pune până și în simbolul credinței, când orî ce dogmă creștină trebuie numai decât să se întemeieze pre cuvântul lui D-șeu, să fie îmbrățișată de totă biserica universală, să existe în ea din timpurile apostolice și să nu se ivescă abia prin vécul al cincilea sau al noulea? Dar nu, acesta este o eróre și încă o eróre

förte gravă ; este o inovaşune într'o materie unde nu numai o biserică particulară, ci chiar biserica ecumenică, nu sunt în drept de a face inovări, căci toate dogmele ni sunt învăţate de D-şeü : aici, prin urmare, în ore care privinşa este, un atentat îndrăsneşu chiar contra drepturilor lui D-şeü.

§. 50. *Aplicaşunea morală a dogmei.*

Orî cât de abstractă ar fi învăşatura despre atributele personale ale lui D-şeü, totuşi putem scöte importante învăşaturî morale.

1°. Töte persönela prea Sântei Treimi, pe lângă atributele generale ce le aparşine dupre fiinşa, au însuşiile lor particulare şi deosebitöre, aşa că Pärintele este însuşi Pärintele şi ocupă primul loc în ordinea persönelor divine ; că Fiul este Fiul, şi ocupă locul al doilea ; că în fine Spiritul Sânt este Spiritul Sânt şi ocupă locul al treilea, cu töte că în puterea dumnezeirei lor sunt toşii egalî între ei. Fie căruia din noi a împärşit Creatoriul, pe lângă calitaşile ce ne sunt comune tuturor prin natura nöstră ominescă, însuşii particulare care ne deosibesc pre unii de alşii ; El ne-a dat capacitaşii particulare, talente particulare, determinând vocaşiunea nöstră proprie şi locul nostru propriu în cercul amicilor nöştri. A deştepta în sine aceste aptitudini şi talente, ale pune în serviciul seü şi al apröpelui, precum şi spre märerea lui D-şeü, pentru că sä respundă ast-fel chemärei sale, este negreşit datoria fie-cäruü om.

2°. Töte persönela Sântei Treimi, deosebindu-se între ele prin atributele personale, se află cu töte acestea una cu alta într'o unire statornică : Tatäl römâne în Fiul şi în Spiritul Sânt ; Fiul în Tatäl şi în Spiritul Sânt (1) ; Spiritul Sânt, în Tatäl şi în Fiul. (Iön, XIV, 10). De asemenea şi noi, orî care

(1). *Ἐστι γάρ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ἐν ἀλλήλας.* Cyril Alex., *De Trinit. Dialog. VII*, Precum şi la *Dionis. Areopag. De divin. nom., cap. 2, n. 4* ; *Athanas. Contr. Arian. orat. III, n. 25* ; *Damascen., De Fide orthodox., lib. 1, cap. 8, 14.* Veşii Rusc., p. 29, 48 etc.

ar fi diferența ce există între calitățile noastre personale, trebuie să menținem, pre cât se poate, între noi o unire reciprocă și morală, să fim legați unii cu alții prin unitatea naturii și legătura dragostei frățești.

3°. Mai ales părinții se-și aducă aminte ce nume Sânt p^ortă ei, precum și fiii sau toți aceia cărora părinții le-au dat naștere. . . (1) și amintindu-și să fie cu statornicie preocupați cu grija de a căuta să sântescă numele ce le p^ortă de părinte sau de fiu, împlinind punctual obligațiunile ce le impun numele acestea.

4°. Amintindu-ne în fine la ce urmări triste ajunseră creștinii apusenți prin iscodirele lor asupra atributului personal al lui D-^oeu Spiritul Sânt, să ne învețăm a păzi cât se poate de strict dogmele credinței, care ne sunt propuse de Cuvântul lui D-^oeu și de biserica Ortodoxă și a nu trece nic^o odată marginile ce ne sunt puse de părinții noștri în credința (Prov. XXII, 28).

---

(1). Trebuie a seii, *dice St. Damascen* cu alți părinți, că denumirele de paternitate și filialitate n'au fost date de noi divinității, ci din contră divinitatea ni le-au împărțit, cum *dice Apostolul* : „Pentru acesta plec genunchele mele către Părintele Domnului nostru Iisus Christos, de la carele totă familia în ceri^u și pre pământ se numește; (Efes. III, 14, 15) (Espunerea acurată a credinței ortodoxe, lib. 1. cap. 8, p. 23).

SECȚIUNEA II-a.

Despre D-zeu în raport cu lumea și cu omul.

Că dinr'insul, și printr'insul și întru El
sunt tóte (Rom. XI, 36).

*§. 51. Concepțutul acestuî raport, și învățătura bisericeî în
privința acésta.*

Unul adevăratul D-zeu în trei ipostasuri, posedând tóte perfecțiunile în gradul cel măi înalt, și prin urmare, bucurându-se de o glorie și o fericire fără margini, cu tóte că nu are trebuință de nimene și de nimic, dar fiind a tot bun, a voit să existe creaturi, care să se pótă împărțăși de bine-facerile sale. El creă universul din nimic și de atunci neconținut pórtă grije de el. In acéstă îndoită lucrare a lui D-zeu, creațiunea și providența, constă raportul general, pe care'l susține D-zeu atât cu universul, cât și cu omul în particular, și pre care s'aú stabilit, de la început, religia primitivă în némul omnesc ⁽¹⁾. Acest raport se numește ge-

---

(1). Veđi întroducerea în teologia. orth. §§ 12-13; Fundamentul și condițiile religiunei.

neral în opunere cu raportul particular și supranatural, ce D-deu îl susține nemijlocit și numai cu omul decăzut, raport cunoscut sub numele de economie (*οικονομία*), sau tăina răscumpărării noastre, și formând baza și esența religiei proprii dise creștină, regenerată (1).

Invățătura bisericeii ortodoxe despre D-deu, în raportul său general cu universul și cu omul, este exprimată pe scurt în cuvintele următoare ale Simbolului Niceo-Constantinopolitan : «Cred, întru unul D-deu, Tatăl a tot fiitorul, făcătorul Ceriului și al pământului, al tuturor celor vădute și ne vădute», și se compune din două părți deosebite, care trătăză : una, despre D-deu, ca Creatoriū, alta despre D-deu, ca fiitoriū a tôte sau providență (2).

---

(1). Veđi ibid., § 46-49 : Natura, fundamentul și condițiile religiei creștine, și compară § 5 din opera prezentă.

(2). Παντοκράτωρ, dice Sântul Ciril al Ierusalimului, esplicând cuvântul acesta al Simbolului, ἐστίν ὁ Πάντων κρᾶτων, ὁ πάντων ἐξουσιᾶων, adică a tot puternic sau Stăpânitor a tôte, Cela ce ține ôte în mâna sa, are putere preste tôte. (Cat. VIII, n. 1).

CAPUL ANTĒIU

Despre Dumnezeu ca creatoriū.

§. 52. *Învățătura bisericii în privința acésta.*

Étă ce ne învață biserica ortodoxă despre D-șeū în însușia sa ca Creator : «D-șeū este, fără îndoială, creatoriul tuturor vėđutelor și nevėđutelor. Mai înainte de tóte creă prin cugetarea sa tóte puterile cerești, ca vestitori ai gloriei sale, și lumea acéstă inteligentă, care, duple darul ce i s'a dat are cunoștință de D-șeū și este supusă în tóte voinței sale. După aceia trase din nemic lumea acéstă vėđută și materială. In fine creă pre om, compus dintr'un suflet nematerial, înțelegător, și dintr'un corp material, pentru ca să se arate lămurit, prin om, singura ființă formată ast-fel, că D-șeū este creatoriul ambelor lumī ; al celei nemateriale și al celei materiale. De aceia omul se numește și *lumea mică* ; căci pórta în sine chipul lumēi celei mari. (Mărtur. ortod. art. I, resp. 18).

Acéstă învățatură cuprinde evident douē părți : 1° ideia generală a creațiunei prin D-șeū, și 2° ideile particulare asupra ordinelor principale ale creaturilor lui D-șeū : lumea nevėđută saū spirituală, lumea vėđută saū materială, lumea mică saū omul.

ARTICULUL I.

Despre creațiunea divină în genere.

§. 53. *Conceputul creațiunii divine, și prescurtare din istoria dogmet.*

Sub numele de creațiune, în înțelesul strict al cuvântului, se înțelege acțiunea de a face ceva din nimic, de a scöte o ființă din neștiință. Prin urmare, când dicem că D-zeu a creat universul, exprimăm ideia că tot ce există afară de D-zeu a fost tras de către El din nimic, adică s'aü chemat din neștiință la ființă (1).

Acest adevăr este din numărul adevărurilor distinctive ale descoperirii dumnezeesci; este un adevăr, care era necunoscut nu numai în genere nemuritorilor, ci chiar și înțelepților. Căci, unii dintre ei credeau că lumea este veșnică (2); alții o

(1). În sânta Scriptură, toate ființele din care se compune lumea se numesc cerii și pământ (Gen. I, 1, 2); sau „cerul și pământul mare și toate cele ce sunt într'însele“ (Ps. CXLV, 5; CXV, 15; CXXIV, 6; Neem. IX, 6; Act. IV, 24) sau „lucrurile vedute și nevedute (Col., 1, 16), etc. Cuvântul *lume* însemnă câte odată numai pământul (Marc. XVI, 15); câte odată numai nemul omii (Ión III, 16); câte odată chiar cei neleginiți (1 Ión V, 5).

(2). Heraclit, Henofane, Aristot.

recunoscău ca emanată din D-zeu (1); o sémă învățău că s'a făcut de sine, din întâmplare, din hausul etern sau din atome (2); și unii diceau, că D-zeu a formato dintr'o materie împreună vecinică cu El (3). Nimene nu se putu înăța până la înălțimea ideii acestia, că lumea s'a făcut din nimic prin a tot puterea lui D-zeu. Biserica creștină, primind dela D-zeu acest adevăr nepriceput de mintea noastră, voind se îl împrime bine în spiritul fiilor săi, îl învăță statornic, dela începutul său în simbolele publice ale credinței sale (4). Părinții și învățătorii bisericei 'l introduseră érași în marturisirele lor de credință (5), și căutară tot-deauna al propune turmei lor, ca unul din cele mai importante (6). Din nefericire se găsiră curênd chiar pîntre creștinii, ómenii cari nu numai reînóiră mai tóte erorile vechi asupra originii lumii, ci încă mai adăuseră și altele nouă; anume: Ermogen și mulți alți eretici admiteau eternitatea materiei din care s'a format universul (7); Simon Magul, Menandru, Vasilide, Carpocrat și alții, învățau că lumea este din materia eternă și formată de Angeri (8); Cerint, că fu plăsmuită de o

(1). Filosofia Indiană, neo-platonicii.

(2). Democrit și Epicur cu discipulii.

(3). Anaxagora, Zenon, Plato, Seneca etc.

(4). Așa cetim în Simbolul constituțiilor apostolice: „Cred și mă botez întru unul adevăratul D-zeu, a tot puternicul nenăscut, Părintele lui Christos, creatoriul și autorul tuturor vedutelor și nevedutelor. . . .”; „în acel din Cēsareă“: „Credem „într'unul D-zeu Părinte a tot puternic, creatorul tuturor vedutelor și nevedutelor„. Aceiași se află și în alte simbole. Veđi în Bingham., Orig. Hist. eccles., lib. X, cap. 4 §§ VII-XV.

(5). Simbolele lui Irineu, Origen, Tertulian, Cyprian și alții, ibid. §§ 1-VI.

(6). Herm. Past., lib. II mand. 1; Πρώτων πάντων πίστευσον, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ θεός, ὁ τα πάντα κτίσας, καὶ κατατίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μη ὄντος ἕως τό εἶναι τὰ πάντα; Iren. Contr. Hæres., 1, 22, n. 1; Tertul. De Præscr. hæret., cap. 13; Origen. De Princip. proleg., n. 4.

(7). Tertull. adv. Hermog., cap. 2; Euseb H. E., V, cap. 27.

(8). Tertull. De Præscr. hæret., cap. 46; Iren. Adv. Hæret., 1, cap.

putere inferioară, fără scirea D-șeului celui prea înalt ⁽¹⁾; Ofitii, Manicheii și Priscilianii, că este lucrarea principiului rău, a diavolului ⁽²⁾. Origen considera lumea ca o consecință necesară, ne-înlăturată, a a tot puterei lui D-șeu și pentru aceea o credea creată din eternitate ⁽³⁾. Tote erorile acestea fură condemnate de biserica întrégă și combătute de mulți învătători, mai ales de Irineu, Tertulian, Metodiù și Augustin ⁽⁴⁾; totuși nu dispărură cu totul. In evul mediù, Paulicianii și Bogomilii credeau, că lumea datorește origina sa demonului său Satanei ⁽⁵⁾. Câți-va pretinși filosofi au reprodus, în timpurile moderne, aceleași erori, învătând că materia din care s a format lumea a esistat tot-deauna ⁽⁶⁾; că lumea nu este alt-ceva decât o emanațiune sau o desvoltare alui D-șeu însuși (emanatismul și panteismul) ⁽⁷⁾; că creațiunea fu o necesitate pentru D-șeu, și lumea, prin urmare, creată din eternitate ⁽⁸⁾.

Tote opiniunile acestea trebuie să fie considerate ca eretice, căci sunt în opunere directă cu ceia ce Cuvântul lui D-șeu și biserica ortodoxă ne învață despre origina lumei.

24; Epifan. Hær. 22 și 24; Euseb. H. E. IV, cap. 7.

(1). Iren. Adv. Hæret., III, cap. 11; Epifan. Hær. 28; Augustin. Hær., 8.

(2). Iren. Ibid., I, 30; Tertull. De Præser., 47; Epifan. Hær. 37, Augustin. De Natura boni, cap. 47; Leo, Epist. XV ad Turib.

(3). Origen. De Princip., lib. II, cap. 1-3, și lib. III, cap. 5. Cu tote că saù căutat a disculpa pre Origen în privința acesta (Huetius, In Origenian, lib. II, Quest. 2 și 12).

(4). Iren. Adv. Hæret., lib. II cap. 30; Tertul adv. Hermog.; Method. περί γεννητῶν (Apud Fot. Bibl. cod. 235); Augustin. De Civil. Dei, VII, 30; XI, 4-6; XII, 15-17.

(5). Phot. Adv. Manich. II, 5; Euthym. Zygab. Panopl., cap. 27.

(6). Voltaire, Rousseau și alții.

(7). Spinoza, Iacob Behm. etc.

(8). Schelling, Hegel și scôla lor.

§. 54. *D-zeu a creat lumea.*

«D-zeu este creatoriul celor vădute și nevădute, écă ce ne învață biserica ortodoxă (Mărt. ort. art. 1 resp. 18), și étă și dovețile ne înfrănte în gura ómenilor inspirați de D-zeu. Așa se exprimă profetul Moisi : «*La început, creă D-zeu ceriul și pământul* (Gen., 1, 1); profetul David : «*Fericit este acela care are protector pre D-deul lui Iacob, și nădăjdueste în Domnul D-deul său, care a făcut ceriul și pământul, marea și toate cele ce sunt într'însele*, (Ps. CXLV, 5, 6); profetul Isaia : «*Domnul care a creat ceriurile, D-zeu care a creat pământul și l-a format, care i-a dat ființă și care nu l-a creat în zadar, ci l-a făcut ca să fie locuit*, (Is. XLV, 18; Comp. XLII, 5); profetul Ieremia : «*D-zeu care a creat pământul prin puterea sa, care a întărit lumea prin înțelepciunea sa, care a întins ceriurile prin mintea sa înaltă*, (Ier. X, 12); Esdra : «*Tu ești singurul Domn; tu a-ai făcut ceriul și ceriul ceriurilor, totă oștirea lor, pământul și tot ce conține el, mările și tot ce cuprind ele; Tu însufletești toate făpturile acestea și fie se închină oștirea ceriurilor*, (Neem. IX, 6). Apostoli, după demiterea lui Petru și Ión de către archierei și preoții judei, cu o gură mulțamiră lui D-zeu dîcînd : «*Dó-mne, Tu ai făcut ceriul și pământul marea și toate cele ce sunt într'însele*, (Fapt. IV, 24). Apostolul Paul, mai ales dîse înainte Areopagului din Atena *D-zeu, care a făcut lumea și toate cele din lume, și care este Domnul ceriului și al pământului, nu locuiește în temple făcute de mîni ominești* (Ibid. XVII, 24); și între altele scriea către Ebrei : «*Nu este casă care să nu fi fost zidită de cine-va; dar Architectul și creatoriul a toate este D-zeu*, (Hebr. III, 4). Infine Apostolul Ión declară că a auzit cum : «*Ângerul ura pre Acel care viețuiește în vecii vecilor, care a creat ceriul și tot ceia ce este în ceriul,*

pământul și tot ceia ce este în pământ, marea și tot ceia ce se află în mare, (Apoc., X, 6; Comp, XIV, 7).

Să mai adaugem aici : 1° că în totă Sânta scriptură, numai D-deu este numit etern, și că nimene nu este reprezentat împreună vecinic cu El. «Domnul, dice «este D-deul cel vecinic, care a creat totă întinderea pământului, care nu slăbește și nu ostinește, (Isaia XL, 28) : sau mai bine : «Atz mâniat pre D-deul cel vecinic care v'au creat, jertfind demoulă și nu lui D-deu, (Bar. IV, 7); Comp. Ps. XCII, 2); sau încă : «Tote printr'însul său făcut. El este înaintea tuturor și tote subsistă întru El, (Col., I, 16-17). 2° Că D-deu este numit cel d'ânteu, alfa, principiul a tote : «Eu sunt cel d'ânteu și cel din urmă. Mâna mea a întemeiat pământul; drépta mea a măsurat cerurile, (Is. XLVIII, 12, 13). Eu sunt alfa și omega, începutul și sfêșitul, dice Domnul D-deu, cel ce este, a fost și va fi, a tot puternicul. (Apoc. 1, 8) Că dintr'ênsul, printr'ênsul și întru dênsul sunt tote (Rom. XI, 36).

3° În fine că creațiunea lunei este considerată ca unul din semnele caracteristice ale adevăratului D-deu. *Prietenilor, ce voilți sa faceți?* strigară Paul și Varnava, când idololatrii din Listra, luându-i în loc de deș pogorâți pe pământ, erau gata să le aducă jertfe ; și noi suntem niște ômeni muritori ce voi, caril vă vestim să părăsilți idolil aceștia mîncinoși și să vă întorcelți la D-deul cel viu, carele a făcut cerul și pământul, și tote cele ce cuprind? (Fapt. XIV, 15; Comp. Is., XLY, 48).

Sânții Părinți și învățatorii bisericeii nu se mărginiră a predica dogmatic adevêrul acesta credincioșilor întemeiându-se pe cuvêntul lui D-deu ; ei se siliră câte odată al stabili și cu ajutorul raționamentului. Pe de o parte ei dovediră pozitiv, că D-deu a creat lumea. Tote ființele, dice spre pildă Sântul Iôn Damascin, sunt orî create orî necreate.

Dacă sunt create, sunt fără îndoelă și variabile, căci ceia ce a început existența sa prin o schimbare, va fi negreșit supus schimbărilor, adică corupțiunii și unei transformări spontanee. Dacă nu sunt create, atunci prin o consecință naturală trebuie să fie și nemutabile, căci fiind oprite prin existență aū și o manieră de a exista oprite, adică și proprietăți oprite. Cu toate acestea cine nu va primi, că toate ființele, nu numai cele simțuale, ci chiar și ângerii sunt supuși schimbărilor, iaū diferite aspecte și aū mișcări felurite? Ființele spirituale, adică ângerii, sufletele, demonii, se schimbă moralmente, dupră cum în puterea voinței lor libere sunt mai mult sau mai puțin apropiate sau depărtate de D-zeu. Toate cele-lalte, adică corpurile, se schimbă prin naștere și distrugere, prin creștere și descreștere, schimbare în calitate și pozițiune. Dar ceia ce este schimbător este numai decât creat, și ceia ce este creat are un creator. Creatoriul însă trebuie să fie necreat; căci dacă ar fi creat, ar trebui să fie de cine-va, care datorește existența sa altuia, și așa mai departe, așa că ar trebui să ne suim până ce am ajunge la un ce necreat. Deci Creatoriul trebuie să fie necreat și prin urmare și nemutabil. Dar ceia ce este nemutabil, ce pôte fi alta decât D-zeu? (1). Pe de altă parte, părinții vechi și învățătorii bisericei, respingeaū energetic toate opiniunile oprite :

1°. Opiniunea că lumea ar exista din eternitate. «Dacă D-zeu nu este singurul etern, diceaū ei, și că totul provine dela

1). Esp. cred. art. lib. 1., cap. 3, p. 5-6. Se află același argument espus, dar și mai concis în multe părți, la ser. Augustin d. e. „Ecce sunt celum et terra, clamant quod facta sunt; mutantur enim atque variantur Quiquid autem factum non est, et tamen est, non est in eo. quidquam quod ante non erat, quod est mutari atque variari“. (Confess. lib. XI, cap. 4; Conf. De Civit. Dei. lib. XI, cap. 4, n. 2).

El, atunci nu este D-zeu ; și dacă lumea este împreună vecinică cu El, și prin urmare deopotrivă cu El prin existență, îi este egală și în nemutabilitate, în nemărginire și în toate adică este un alt D-zeu. Dar două principii vecinice și opuse nu se pot admite de mintea sănătoasă (1).

2°. Opiniunea că lumea ar fi fost făcută de ângeri sau de oricare altă putere inferioară. «Dacă ângerii, ȃic ei, sau oricare altă ființă a creat lumea contra voinței lui D-zeu, ei sunt mai puternici decât D-zeu. Dacă prin voința sa au creat-o ei, au avut trebuința de conlucrarea lor: Dar D-zeu n'are trebuința de nimene, nici de nimic (2). Și apoi fie-care ânger nu este mai mult în stare a crea lumea decât a se crea pre sine (3). Ângerii fiind creaturi nu pot să fie creatori (4).

3°. Opiniunea că lumea ar fi efectul întâmplărei. «Dacă totul ar exista din întâmplare, fără un motiv raționabil, totul s'ar forma la întâmplare, fără plan și ordine. Dar noi videm cu totul din contră; observăm pretutindene în lume o ordine admirabilă și o organizare a tot înțeleptă, și acesta ne silește numai decât a presupune că lumea este lucrarea unei ființe a tot înțelepte, adică alui D-zeu (5).

(1). Tertull. adv. Hermog., cap. 4-7; adv. Marcion, 1, 15; Dionis. Prax. Fragm. III ex. lib. adv. Sabell. apud Galand., III. p. 494; Lactant. Instit. divin., lib. II, cap. 9; Basil. In Hexaem., Homil. II. n. 2; Oper. St. păr. V, p. 23; Metod. apud. Fot. Bibl. cod. 236.

(2). Iren. adv. Hær. lib. II, cap. 2 și 4; Ambros. In Hexaem., III, 7.

(3). August. De Genes, ad. litt. IX, 15, n. 28 „Creare naturam nullus angelus potest, quam nec se ipsum“. (Conf. De Civit. Dei, XII, p. 24).

(4). Damascen. De Fide Ort. lib. II, cap. 3 : Κτίσματα ὄντες (ἄγγελοι) ὄντ εἰσι δημιουργοὶ . . . .

(5). Athanas. Orat. de incarnat. Dei. n. 2. in Opp., t. 1. p. 48 ed. Paris. 1693; Chrisostom. In Genes., homil., IV, n. 4; Greg. Teol., Serin., 28, Oper. St. păr. III p. 32-33; Dam. Esp. cred. ort. lib. I. cap. 3.

§. 55. *El a creat o din nimic.*

D-zeu a creat lumea din nimic; etă ce învață biserica ortodoxă (Mart. ort., art. I, resp. 18).

1°. Acest adevăr se cunoște cu evidență din următoarele cuvinte ale istoricului sacru: *«La început creă D-zeu ceriul și pământul»*. (Gen. 1, 1). Cu toate că verbul ebreesc *bara*, a creat, are o îndoită însemnare, că exprimă și producerea unui lucru din nimic și formarea dintr'o materie creată acum (Gen., I, 2) ⁽¹⁾, cu toate aceste aici de sigur este luat în sensul dintăi; căci, îndată după aceea, Moisi urmăze în terminii aceștia: *«Pământul era neformat și netocmit»*. (Ibid 2); și din acest pământ neformat, organisa apoi D-zeu treptat tot ceia ce se vede (Ibid., 6, etc.) ⁽²⁾. Mai mult încă, însuși espresiunea acăsta: *«La început creă»*, dă a se înțelege negreșit, că El creă atunci, când încă nu exista nimic ⁽³⁾.

2° Același adevăr se confirmă și prin faptul, că în biserica Vechiului Testament se credea realminte, că lumea a fost creată din nimic. Așa, pe timpul persecuției Iudeilor de către Antioch Epifan, o femeie pișă dintre Iudei, îndemnă pre fiul său să primescă cu curaj mórtea pentru religia părinților săi, dice între altele: *«Te conjur, fătul meu, să pricești ceriul și pământul, și toate cele ce sunt într'ensele și să pricepi bine că D-zeu le-a creat din nimic, precum și pre ómeni»*. (II Mac. VII, 28); din nimic, adică din ceia ce nu era ⁽⁴⁾.

(1). David Kimchi, Radic. Hebraic, art. *Bara*.

(2). Un rabin iudovese dicea: „Cel prea înalt (fie bine-cuvântat) a creat din nimica tot ce există, a scos din neștiință. Spre a exprima felul acesta de creațiune, n'avem în limba saeră alt cuvânt de cât *Bara*. („Moses Nachmani des Rouban, com. in Genes. fol. 8 vers., edit. Wilmendorff).

(3). Chrysost. In. Gen. Hom. II, n. 4; Augustin. De Civit. Dei, lib. XI, cap. 6.

(4) *«Ου εστι οδχ ουτων εποίησεν αυτα (τα πάντα) ο θεος. In cod. Alexandriei se citește: Οδχ εστι ουτων.»*

3°. Acest adevăr rezultă și din acele locuri ale Testamentului Noii, unde se dice că *«Domnul a creat toate»*, (Col., I, 16; Eph., III, 9; Hebr., III, 4; Ap., IV, 11); că *«Toate sunt din El, și prin El și întru El»* (Rom., XI, 36); *«Toate printr'ensul s'au făcut și fără de El nimic nu s'a făcut din cele ce s'au făcut»*. (Ión, I, 3). Toate aceste espresiuni n'ar fi exacte, dacă materia ar exista prin sine însăși din eternitate și că D-zeu a format lumea dintr'o materie creată.

4°. In fine acest adevăr se dovedește de a dreptul prin declarațiile positive ale Sântului Apostol Paul: *«Prin credință știm că lumea a fost făcută prin cuvântul lui D-zeu, și că tot ceia ce este vădut a fost format din cele nevădute»*. (Hebr. XI. 3). *«D-zeu chiamă cele ce nu sunt ca cum ar fi»* (τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα). (Rom., IV, 17).

Sânții părinți și scriitorii bisericești 1° au predicat și mărturisit tot-déuna, că lumea a fost făcută din nimic; așa: Herma (1), Tațian (2), Atenagora (3), Ireneu, (4), Tertulian (5), Efrem Sirul (6), Chrisostom (7), Gregorie Teogul (8) Gregorie Nyssis (9), Augustin (10) și mulți alții.

(1). Vedī mai sus p. 444. nota 11.

(2). Καθ' ἕπερ ὁ λόγος, ἐν ἀρχῇ γεννηθεὶς, ἀντεγέννησε τὴν καθ' ἑμᾶς πῶρσιν, αὐτὸς ἐκωφ τὴν ὄλην δημιουργήσας. Tatian., contr. Græc., cap. 5.

(3). Legat. pro Christ., cap. 4, 15, 19.

(4). Quoniam homines quidem de nihilo non possunt aliquid facere, sed de materia subjacenti: Deus autem, quam homine hoc primo melior, eo quod materiam fabricationis suæ, cum antea non esset, ipse adinvenit. Iren. adv. hæ. lib. II, cap. 10, n. 4. Conf. lib. IV, cap. 20, n. 8.

(5). . . . Deum esse, nec alium præter mundi Conditozem, qui universa de nihilo produxerit. De Præscr. hæret., cap. 13.

(6). In Genes., I, 1.

(7). Τὸ γὰρ λέγειν ἐξ ὑποκειμένης ὄλης τὰ ὄντα γεγενῆσθαι, καὶ μὴ ὁμολογεῖν ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὰ παρήγαγεν ὁ τῶν ἀπ ντων δημιουργός, τῆς ἐσχάτης παραφροσύνης ἄν εἴη σημεῖον. Chrysost., In Genes, homil. II, n. 2.

(8). Sermon. 29. Oper. st. pâr. III p. 60, 61.

(9). In Psalm. Tract., II cap. 8.

(10). Ad Orosium contra Priscillian., cap. 2.

«Ce lucru mare ar fi fost, dacă D-zeu ar fi format lumea cu o materie pregătită ? „întrebă Teofil al Antiochiei, chiar și la noi artistul face ce voește dacă i se dă o materie óre-care. Dar puterea lui D-zeu se arată întru aceea că a creat din nimic tot ce a voit (1). «Ast-fel dar,, observă un alt scriitoriu bisericesc: nimeni să nu întrebe cum a creat D-zeu atâtea lucruri mari și minunate : El a creat totul din nimic (2).

2°. Ei respingeaū ideia, că D-zeu ar fi creat lumea cu o materie eternă. A admite o asemenea idee, ȳiceaū apărătorii adevérului, ar fi a subordina pre D-zeu materiei, de care ar fi avut nevoie la creațiune (3) ; ar fi a recunósce în El o slăbiciune (4). Pe de altă parte, dacă materia ar fi fost eternă, ar fi fost și nemutabilă, și prin urmare ar fi fost cu neputință a crea lumea cu ea (5). Dacă ea ar fi fost împreună vecinică cu D-zeu, și ast-fel, ea și D-zeu, ar fi avut existența în sine, ar fi fost cu totul independentă de El. Cum s'ar fi putut servi de ea spre a forma lumea (6) ? «Să ni se esplice cum s'a întâlnit puterea activă a lui D-zeu și natura pasivă a substanței; cum s'a întâlnit substanța, care dă materia fără formă și D-zeu care cunósce forma fără materie : cum de s'au învoit așa de bine că u-

(1). Ad Autolic., lib. II, cap 14; conf., cap. 10.

(2). Lactant., Instit. divin., lib. II, cap. 9.

(3). Deum subiecit materiæ cum vult Eum de materia cuncta fecisse. Si enim ex illa usus est ad opera mundi, jam et materia superior invenitur, quæ Illi copiam operandi subministravit, et Deus subjectus materiæ videtur, cujus substantia eguit“ (Tertul adv. Hermog., cap. 89).

(4). *Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι τῆς ὅλης αὐτὸς αἴτιος, ἀλλ' ὅλος ἐξ ὑποκειμένης ὅλης ποιεῖ τὰ ὄντα, ἀσθενὲς εὐρισκεται* (Athanas. De Incarn. verbi n. 2; cont. n. 3).

(5). Tertuli. adv. Hermog. cap 12; Lact. Instit. divin, lib. II, cap. 9.

(6). Tertull. Ibid. cap. 9.

uul a primit ceia ce-î lipsea, adică Creatoriul a primit ce-va asupra căria să și desfășure arta sa, și substanța prin care să se desfacă de netocmirea și diformitatea sa (1).

3°. Sântii Părinți combăteau și opiniunea, că D-zeu a făcut lumea din sinul său propriu. «D-zeu n'are trebuință de mâni spre a crea, scrie Sântul Vasilie cel Mare, și El a creat nu trăgând ființele din sine, ci chemându-le la existență prin activitatea sa, așa precum un meșter lucrând ceva nu-l ia din sine (2)». De asemenea St. Augustin face însemnarea următoare : «D-zeu creă toate din nimic ; dar nu din sine însuși a creat El. El a născut o Ființă asemenea lui, pe care o numim Fiul lui D-zeu ; prin el s'a creat toate cele ce s'a făcut din nimic (3) ; Și aiurea : «Universul a fost creat ; dar D-zeu nu l'a tras din sinul său pentru ca să fie aceia ce este El. Din contră el l-a creat din nimic, pentru ca să nu fie egal nici cu acel care-l creă, nici cu Fiul său prin care-l creă (4)».

Cât despre cuvântul celor vechi, repetat adesea că «nimic nu se face din nimic», trebuie a observa că este foarte drept în ore care înțeles, adecă că prin sine însuși nimic nu poate să provie din nimic». Dar noi nu țicem, că universul a eșit din *neființă* prin sine însuși ; credem că a tot puterea cea nemărginită a lui D-zeu îl chemă din neființă la existență, și prin urmare, noi arătăm tăria, care este îndestulătoare spre săvârșirea lucrărei, cu toate că într'un chip ne priceput pentru mîntea noastră cea slabă (5).

(1). St. Vasil. Despre creațiune în șese zile, serm. 2 Oper. st. păr. V, 26.

(2). Refutarea lui Eunom. lib. V, Oper. st. păr. VII, 195-200.

(3). De libero Arbitr., lib. I. cap. 2 (al 5).

(4). In Genes. contr. Manich. lib. I, cap. 2.

(5). Sântul Chrisostom demonștră cât de nedrept este a respinge învățatura acesta numai pentru că nu este pricepută. (In Genes., homil II, n. 4).

§. 56. *D-zeu a creat universul nu din vecie, ci în timp sau odată cu timpul.*

Dacă universul s'a creat din nimic, a fost un timp când încă nu exista; deci el a avut un început; nu este deci creat din vecie; ci fu în timp, sau ca să zic mai bine, cu timpul, sau în același timp cu el. Căci, timpul nu este succesiunea lucrurilor, forma necesară a existenței ființelor, obiectelor mărginite, supuse schimbărei. De aceea nu putea să existe înainte de ființele acestea și a trebuit să se ivescă odată cu ele; așa că începutul lumii este și începutul timpului, și când s'a creat cea dintâi, fu și acesta creat (1). Biserica ortodoxă învață în adevăr că «D-zeu este Creatoriul nu numai al lucrurilor, ci și al timpului în care primira făpturile existența.» (Mărt. Ort. art I. resp. 33); că «mai înainte știința și mai înainte hotărîrea era în D-zeu înainte de a exista ceva» (Ibid. resp. 30) și că el cunoscuse toate înainte de crearea lumii» (Ibid. resp. 26). Și sânta Scriptură afirmă érași: 1º. Că a fost un timp când lumea nu exista. Acéstiã idee este exprimată în următoarele cuvinte ale psalmistului către D-zeu. „*Maî înainte de a se face munții și pământul a fost format și lumea, din véc și până în véc Tu ești*». (Ps. LXXXIX, 2); în cuvintele Mântuitoriului însuși: «*Părinte, predămăresce-mă acum întru Tine cu mdrîrea care am avut-o întru Tine până a nu fi lumea*». (Ión. XVII, 5); și în cuvintele Sântului Apostol

(1). Cea ce zice Augustin este foarte însemnat: „Procul dubio, non est mundus factus in tempore, sed cum tempore. Quod enim fit in tempore et post aliquod fit, et ante aliquod tempus; post id, quod preteritum est; ante id, quod futurum est. Nullum autem posset esse preteritum, quia nulla erat creatura, cujus mutabilibus motibus ageretur. Cum tempore autem factum est mundus. . .” (De Civil. Dei Lib. XI, Cap. 6).

Paul, : *Bine-cuvântat fie D-zeu, Tatăl Domnului nostru Iisus Christos, care ne-a încărcat în Christos cu tot felul de bine-cuvântări spirituale întru cele cerești, precum ne-au ales întru El mai înainte de crearea lumii . . . . .* (Efes. I, 3, 4 ; Col. I, 17 ; Sir., XXIII, 29 ; Prov. VIII, 23). 2°. Că lumea a avut începutul său. *«De la începutul lumii, și se Domnul, D-zeu formă bărbat și femeie»* (Marc. X, 6). Aceiași idee se află în textele : *«La început a creat D-zeu ceriul și pământul»* (Gen., I, 1) (1) ; *Dintru început, Dămine, ai întemeiat pământul, și ceriurile sunt lucrul mânilor tale»* (Ps. CI, 26), de și cuvântul *la început* are câte odată în Scriptură un alt înțeles și înseamnă propriu, *mai înainte de toate, înainte de crearea lumii, din eternitate* (Ion. I, 1 ; Prov. VIII, 23). 3°. În fine, că timpul însuși, ca și lumea, n'a existat tot-deuna și a fost creat de D-zeu. *«Din etern domnă am fost»*, dice înțelepciunea ipostatică alui D-zeu, *«din început înainte de a fi pământul. Născută am fost, când adâncurile încă nu erau, nici izvoarele încărcate de apă. Mai înainte de ce s'au înfipt munții, înainte de colini am fost născută»* (Prov., VIII, 23, 25). Și St. Apostol adaugă, că tot prin această înțelepciune ipostatică, D-zeu Tatăl *«a creat și ve-curile»* (Hebr. I, 2).

Desvoltând și apărând acest adevăr sântii părinți și scriitorii bisericești întrebunțau mai ales următoarele raționamente. 1°. Dacă lumea a fost creată de D-zeu, nu este creată din veci, căci cauza producătoare trebuie numai de cât să pre-

(1). Fôrte bine adaugă înțeleptul istoric, esplicând creațiunea; că D-zeu a creat lumea *la început* adică, la începutul timpului, τὸ ἔσχατον, ἐν ἀρχῇ τῆς τῆς κατὰ χρόνον. Veđi St. Vas. Exaimeron, serm. 1. oper. st. păr. V, 9). Și st. Ambrosie observă ; „In principio itaque temporis coelum et terram Deus fecit. Tempus enim ab hoc mundo non ante mundum ; dies autem temporis portio est, non principium“ (In Hexæm. lib. 1. cap 6).

esiste efectulăi produs ⁽¹⁾; 2°. Dacă lumea a fost creată din nimic, nu este creată din veci, căci fu un timp când ea nu era ⁽²⁾. Lumea este supusă schimbărei și există în timp; nu este deci creată din eternitate; căci mutabilitatea și timpul, orî cât de departe le-am sui, nu pot să fie reprezentate fără început ⁽³⁾. Tot odată apărătorii adevărului acestuia nu lăsară ne deslegate îndoielele rădicate în privința lui.

A afirma, că lumea a fost creată de D-zeu, nu din eternitate, ci în timp, ăicea unii, este a afirma, că însuși ideia despre lume și intențiunea de a o crea n'a fost în D-zeu din eternitate, ci-i veniră numai la un timp determinat; deci ar fi a admite în D-zeu mutabilitate. La acesta răspunde St. Augustin: «Nu este contradicere între intențiunea eternă a lui D-zeu de a crea lumea și creațiunea acesteia lumii în timp. D-zeu avu din eternitate ideia despre lume: și din eternitate se hotărî a o crea, dar a o crea numai la o epocă anumită. Nu este deci loc de a presupune, că D-zeu ar fi suferit nici cea mai mică schimbare când creă realmente lumea ⁽⁴⁾.

Alții, plecând dela ideia, că D-zeu este o ființă neconținut activă, întrebău: Ce făcea D-zeu înainte de a crea lumea, dacă acesta n'a fost creată din eternitate? «La întrebarea acesta D-zeu însuși ar putea răspunde, ăicea St. Irineu, căci Scriptura nu ne descopere nimic în privința acesta ⁽⁵⁾.

⁽¹⁾. Athenag. Legat. pro Christian. Cap 16.

⁽²⁾. Cyril Alex., lib. I. In Evang. Ioan. Cap. 6; Greg. Magn., lib. XVI, Exposit monal Iob. cap. 21 și lib. XXVII, cap 3.

⁽³⁾. Augustin. De Civit. Dei. lib. XI, cap. 4. n. 2; lib XII, cap. 15, n. 2.

⁽⁴⁾. Augustin. Confess, lib, XI, cap. 10, 11; De Civit. Dei, lib. XI, cap. 4, n. 2.

⁽⁵⁾. Adv. Hæres., lib. II, cap. 28, n. 3.

Nu voiŭ Ńice, scriea Augustin, ca un autor 6re care, spre r6spuns la ıntrebare, c6 D-Ńeu preg6tea atunci iadul pentru acei ce ar ındr6sni s6 p6trund6 cele nep6trunse; ci voiŭ Ńice mai bine c6 *nu sciŭ, nu sciŭ Ńi pace*. Ńi ceva mai de parte : «Inainte de crearea ceriului Ńi a p6m6ntului ınc6 nu exista timpul, de ce s6 mai ıntreb6 : Ce f6cea *atunci* D-Ńeu? c6ci pe c6t6 vreme nu era timpul nu era *atunci* (1)». Asupra aceluŃi subiect cetim ın S6ntul Grigorie Teologul urm6t6rele : «Intreb dac6 nu se p6te atribui lui D-Ńeu neactivitate Ńi imperfecŃiune, cu ce se ocupa cugetarea lui D-Ńeu ınainte de ce Cel prea ınalt, domnind ın vidul secolelor, a creat lumea Ńi a ımpodobit'6 cu formele sale? Ea contempla splend6rea cu foc dorit6 a bun6t6tei sale, str6lucire egal6 Ńi, ın totul perfect6 a DumneŃeirei ipostatice, precum este ea cunoscut6 numai de D-Ńeu Ńi de acela c6ruia a bine voit a se manifesta. ıntelepciunea carea f6cu lumea mai cerceta ın concepŃiunile sale sublime, formele lumei, acestia, care fu creat6 ın urm6, dar care, pentru Ea, era atunci prezent6. D-Ńeu vede tot-d6una cele viitoare, cele trecute Ńi cele prezente. Pentru mine aŃa e ımp6rŃit timpul c6 este o parte ın urm6 Ńi alta ınainte; pentru D-Ńeu totul este amestecat Ńi ın m6nele majest6tei sale divine (2).»

Maı er6u Ńi de acei cari Ńiceau : Fiind c6 D-Ńeu este din veci Domn Ńi st6p6nitor a t6te, lumea pe care o guvern6z6 a trebuit s6 existe din veci; sau cari r6aŃion6u aŃa : Dac6 D-Ńeu posed6 din eternitate a tot puterea, trebuie s6 fi creat din veci lumea. La argumentul d6nt6iu care era pus de Ermogen, r6spunse Tertulian c6 cuvintele Domn Ńi St6p6nitor a t6te (Dominus) nu esprim6 ın D-Ńeu nici esenŃa sa, nici vreuna din propriet6Ńile sale intime, ci numai raportul s6u es-

(1). Confess., lib. XI, cap. 12, 13 : „Non enim erat *tunc* ubi non erat tempus“.

(2). Hymne sacram., serm. 4, Oper. st. p6r. IV, 228-229.

terior cu lumea; că ast-fel el nu fu Domn și Stăpânitor a tôte decât numai după crearea lumii (¹). Cât despre al doilea care este alui Origen, sântul Metodiü îi arată tötă absurditatea prin observarea că argumentul acesta presupune, că D-șeu n'ar fi fost a tot puternic dacă n'ar fi creat universul; și prin urmare, că El ar fi a tot puternic și în tôte perfect nu prin Sine-însuși, prin natura sa, ci depin-dând de lucrurile ce le-au creat (²).

§. 57. *Participarea tuturor persónelor Sântei Treimi
la lucrarea Creațiunei.*

Mărturisind, că D-șeu a creat lumea, biserica ortodoxă atribue lucrarea acéstă mare, nu unei persóne a Sântei Treimi, ci tuturor de odată. Așa în Simbolul credinței ea numește pre D-șeu Tatăl-*Creatoriü*; ea dice de Fiul: *Prin El totul s'au creat*; numește pre Sântul Spirit-*Domn de victă făcătoriü*. Acésta se exprimă mai lămurit încă în Epistola patriarhilor de resărit despre credința ortodoxă: «Credem că singurul trei ipostaticul D-șeu, Tatăl, Fiul și Spiritul Sânt, este creatoriul tuturor vedutelor și nevedutelor, (art. 4). (³).

Acésta învățatură este întemeiată destul de lămurit pe Sânta Scriptură. Cici, pe lângă că găsim o mulțime de locuri unde creațiunea este atribuită lui D-șeu în genere (Gen., 1, 1; Is., XLV, 7; Ier., X, 12; Ps. CXV, 15; CXXX III, 3; Act., XIV, 14; XVII, 24; 1 Cor., XI, 12; Hebr., III, 4) aflăm și de acelea unde se atribue în particular.

1. Lui D-șeu Tatăl. De exemplu: «Pentru noi unul este

(¹). Tertull. Adv. Hermog., cap. 3. Conf. Augustin. De Civit. Dei, lib. XII, cap. 15.

(²). Method. Περὶ γεννητῶν, apud Phot. Biblioth., Co. CCXXXV p. 935 Genev. 1612.

(³). Acésta se află și în cărțile cultului divin.

D-deu Tatăl, dela carele sunt toate. (1. Cor., VIII, 6; Ebr., II, 16). Și cuvintele din rugăciunea Apostolilor: *«Domme, Tu ai făcut ceriul și pământul, marea și toate cele ce sunt într'însele»*, adresându-se în particular la ântăia persoană a Treimeii; căci noi cetim mai departe: *«Care a-î dis prin gura lui David servul tău; Pentru ce s'au întăritat nămurile și norodele au cugetat cele deșerte? Sculatu-s'au regi pământului și diregătorii s'au adunat împreună asupra Domnului și asupra unsului lui. Că în adevăr asupra sântului prunc al tău Iisus, pră carele tu l'ai uns, sa-î adunat Irod și Pontiu-Pilat cu păgăni și cu poporul lui Israil. Ca să facă câte mâna ta și sfatul tău mă'nainte a hotărât să fie»*, (Act. IV, 24-28).

II. *Lui D-deu Fiul*. Așa: *«Toate printr'însul s'au făcut și fără de dănsul nimic nu sa-î făcut ce s'a făcut»* (Ión, 1, 3); sau *«Toate prin El s'a făcut în ceri și pre pământ... toate printr'însul și pentru El sunt toate»*. (Col. 1, 16; Comp. Hebr., 1, 3).

III. *Lui D-deu Spiritul Sânt*. Dreptul Iov. dice despre sine: *«Spiritul lui D-deu m'a format»*, (Iov. XXXIII, 4) și Psalmistul: *«Cu cuvântul Domnului Ceriurile s'au întărit și cu suflarea gurei sale s'a produs totă oștirea lor»*. (Ps. XXXII, 6; Comp. CIII, 30) (1). În fine istoricul sânt, Moisi, represintă pre Sântul Spirit ca unul ce se purta preste ape în momentul creațiunei lumii, și revărsa vieță în materia creată decurând. (Fac. 12). (2).

(1). Dar fiind-că în D-deu „observă St. Vasilie“ Cuvântul nu este rostit cu gura, ci este un cuvânt viu, independent, bine-făcător, de asemea în D-deu Spiritul nu este o suflare care se respăndește în aer, care se risipește; ci o putere care sântăște, există și se manține prin sine însăși cu totul independentă“ (Contr. Eun., lib. V, Oper st. păr., VII, 181).

(2). Cuvântul, se purta este întrebunțat în tradiție în loc de reînsuflă și învica apa, precum face paserea care acopere ouele sale și le comunică prin căldură o putere viu-făcătoare. O idee ana-

Sânții părinți și scriitorii bisericești atribuiră erăși creațiunea lumii lui D-zeu în genere ⁽¹⁾ și în particular lui D-zeu Tatăl ⁽²⁾, lui D-zeu Fiul său Cuvântul ⁽³⁾ și lui D-zeu Spiritul Sânt ⁽⁴⁾. Și spre a determina partea fiecărei persoane a Treimeii în lucrarea creațiunei sânții părinți diceau ast-fel : «Tatăl creă universul prin Fiul în Spiritul Sânt. ⁽⁵⁾ Observând ast-fel, că universul nu s'a creat prin fie care din Ei separat, ci de tustrei de odată ⁽⁶⁾, sau «Totul provine din Tatăl prin Fiul în Spiritul Sânt», totuși nu în acel înțeles că Fiul și Sântul Spirit ar fi avut în creațiune o acțiune curat servilă sau pasivă, ci în înțelesul că creând Ei au împlinit voința Părintelui ⁽⁷⁾. Și acé-

logă, se dice, că este exprimată și aici prin cuvântul acesta. Spiritul se purta pe deasupra apelor, adică pregătea materia apasă spre a produce ființi însuflețite. Acésta răspunde într'un mod satisfăcător la chestiunea ce ni se adresează : Sântul Spirit remase ôre neactiv în lucrarea creațiunei? (St. Vas. Despre făcerea în șese zile, serm. 2. Oper. st. păr. V, 33-34).

(1). Iustin. Apolog., II 4; Athenag. Legat. pro. Christ., XVI; Iren. adv : Hær., II, cap. 2, n. 5 etc.

(2). Clem. Rom. 1 ad Corinth., n. 19; Iren. Adv. Hæres., II, 2, n. 6; IV, 20, n. 1; V, 17, n. 1; Athanas. Exposit. Fidei, n. 1.

(3). Iustin. Cohort. ad Græc., n. 15; Iren. Adv. Hær., IV, 20, n. 1; V, 18, n. 2; Tertul. Adv. Herimog. cap. 22; Greg. Thaummat. Orat. paneg. in Origen., n. 4; Athanas. Exposit. Fidei, n. 2; Chrysost. In Hebr., homil. II, n. 3; Epifan. Ancorat 28; Augustin, in Ps. 33.

(4). Teofil. ad autol. 1, n. 7; st. Vas. Contr. Eunom, lib. V, Oper. st. Par. VII, 181; st. Cyr. Alex. St. Treime, cap. 22, Lect. Crest. 1847 III, 42.

(5). Athanas. Serm. 3. n. 5 : «Ὁ γὰρ Πατήρ διὰ τοῦ λόγου ἐν τῷ Πνεύματι κτίσει τὰ πάντα (Conf. De Comuni Patr., Fil. et Spir. S. essentia, n. 48); Efræm. In Genes. I, 1; Cyril Alex. De Fide ad Reg. Serm. II, n. 51; Contr. Iulian, lib. III. Epifan. Fid. cat. Espos. n. 14.

(6). Iren. Adv. Hær., IV, 20, n. 1; Augustin. De vero Relig., cap. 7. n. 13.

(7). Iren. Adv. Hæres, V, 18, n. 2; Basil. De Spirit. S. cap 8. n. 19 Oper. st. păr. VII, 261.

stă învățatură se întemeiază pe Sânta Scriptură, unde se țice pozitiv că « *Totul este dela Tatăl*, (1. Cor. VIII, 6; II. Cor., V, 18), « *prin Fiul*, (Iôn 1, 3; Hebr. 1, 3 etc), « *în Spiritul Sânt*, (Efes., II, 18); că « *Tôte dintr'însul, și printr'însul și într'însul*: ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα (1) (Rom., XI, 36), Sântul Grigorie Teologul espune aceeași idee mai pe larg când țice descriind ordinea creațiunei : « *D-țeu (Tatăl) închipuî mai ântăiū puterile îngerești și cerești; apoi cugetarea sa devenî un fapt împlinit prin Cuvânt și sevêrșit prin Spiritul Sânt (2)*. Sântul Vasilie este și mai precis, mai esplicit, când țice : « *În creațiunea lor (a Ângerilor) represintă și cauza primară (προκαταρκτικὴ αἰτία) a lucrărei pre Tatăl, cauza creatôre (δημιουργικὴ), pre Fiul, și cauza sevêrșitôre (τελειωτικὴ), pre Spiritul, așa că spiritele subordnate aū existența prin voința Tatălui, sunt aduse la existența prin lucrarea Fiului și perfecțiunate în existența prin prezența Spiritului Sânt. Ceia ce face perfecțiunea ângerilor este că sunt sânti și că rêmân în sântenie. Dar nimene să nu și închipuască, că eū ași susținea că sunt trei ipostasuri independente, și că lucrarea Fiului este imperfectă; căci nu există decât un principiū al ființilor, care crează prin Fiul și perfecționéză în Spiritul. Și în Tatăl, care face tôte întru tôte, lucrarea nu este imperfectă, și în Fiul creațiunea nu este defectuôsă, dacă nu este sevêrșită prin Spiritul; căci, precum Tatăl, care crează prin singură voința sa, n'ar avea trebuința de Fiul și totuși voește prin Fiul; de asemenea*

(1). În Cuvintele acestea : Tôte din El, prin El și in El, se rapôrtă la un singur nume tôte atributele distinctive a Tatălui, Fiului și Spiritului St. căci este numai un D-țeu, dela care există totul, un singur Domn Iisus Chr, prin care există totul; un singur Spirit Sânt în care exista totul (St. Vas. Contr. Eun. lib. V. Op. St. pâr. VII, 208).

(2). Serm. 38, Oper. st. pâr. III, 240; Comp. 4, 157 : Καὶ τὸ ἐννοήμα ἔργον ἦν Λόγῳ συμπληρούμενον καὶ Πνεύματι τελειούμενον.

Fiul, care lucrăză ca și Tatăl, n'ar avea trebuință de lucrare, dar totuși voește a sevrși prin Spiritul Sânt. «*Cuvântul Domnului ceriurile s'au întărit și cu suflarea gurei lui tōta oștirea lor s'au produs* (Ps. XXXII, 6). Cuvântul nu este o modificare semnificativă a aerului, produse prin organele vocii, și Spiritul nu este o suflare a gurei, expirată prin organele respiratōre; este «*Cuvântul carele era la început la D-deū, este D-deū*, (Iōn I, 1); și «*Suflarea gurei lui D-deū este Spiritul adevărului carele pūrcede din Tatāl*, (XV, 26). Represinta-ți deci pe câte și trei deodată : Domnul care ordonă, Cuvântul care crează, și Spiritul Sânt care întărește (1). «*În fine Sântul Iōn Damascen numește pre Tatāl isvorul și cauza (πηγή γεννητική και προβλητική) nu numai în raport cu cele două persōne divine ci fără îndială și în raport cu tot ce există; Fiul puterea Părintelui preordonând (δύναμις προκαταρκτική) creațiunea tuturor lucrurilor; Sântul Spirit sevrșitorul a tōta creațiunea (2).*

Trebue a mai adauge : 1° că învățatura despre participarea tuturor persōnelor Santei Treimi la lucrarea creațiunei este o consecință necesară a învățaturei despre unitatea lor și perfecta indivisibilitate, în privința esenței și a atributelor divine; 2° că însuși ordinea și măsura participărei fie căruia la acēstă operă conrespund tot-odată ordinei lor personale și a relațiunei care există între ele.

(1). Despre St. Spirit. cap. 16. Op. st. păr. VII, 288, De aseminea : „Spiritul sevrșește tot ce provine dela D-deū prin Fiul“ (Contr. Ean. V. Op. st. p. VII, 193); și mai departe : „Cel ce esclude pre Fiul înlătură principiul creațiunei a tōte; căci principiul existenței a tōte este Cuvântul lui D-deū prin care există totul. Cine esclude Spiritul înlătură desevrșirea celor create; căci, prin trimiterea și împărțășirea Spiritului, ceia ce a primit principiul existenței este adus la existență. (Ibid. p. 200).

(2). De Fide Ort., lib. 1 cap. 12. Conf. lib. II, cap. 2 : Κριθεὶ δὲ (ὁθεοῦ) ἐνοῶν, καὶ τὸ ἀνόσημα ἔργον ὑφίσταται Λόγῳ συμπληρούμενον καὶ Πνεύματι τελειούμενον.

§. 58. Modul creațiunei.

Relativ la modul cum creă D-zeu lumea, biserica ortodoxă ține; acum că prin *cugetarea sa* (Mărtur. ort. Art. I resp. 18); acum prin *voința sa* (Ibid., resp. 14), sau prin *ordinul său* (Ibid., resp. 22). Și în acésta este cu totul în acord cu Cuvântul lui D-zeu, care atestă, ca D-zeu creă lumea :

1°. **Prin mintea și înțelepciunea sa :** «*Domnul a întemeiat pământul prin înțelepciunea sa*. (Prov., III, 19; Comp. Ps. CXXXV, 5 Ier. X, 12), adică că l'a întemeiat conform cu concepțiunile acestea a tot înțelepte în care contemplă din eternitate lucrările sale viitoare; *D-zeu cunoște lucrarea sa din eternitate*. (Act., XV, 18; Comp. Dan., III, 42; Sir., XXIII 29; XXXIX, 26); «*Mai înainte de veci m'a întemeiat pre mine, întru început mai înainte de a face pământul*. ține érași înțelepciunea lui D-zeu; «*Când pregătea ceriurile, eram de față . . . când închidea marea în limitele sale . . . punea temelii pământului, eram cu El și regulam toate*. (Prov., VIII, 23-30). Părinții și scriitorii bisericești (1) au recunoscut în unanimitate realitatea acestor concepțiuni eterne ale Creatoriului, în care exista lumea chiar înainte de a primi existența, și le numeau prototipi (πρωτότυπα), planuri (παραδείγματα), predeterminațiuni (προορισμοί), etc. ale tuturor lucrurilor (2). «D-zeu

(1). Iren. Adv. Hær., II, cap. 2; Origen. De Princip., lib. 1, cap. 2; Euseb. Præparat. evang. lib. XI, Cap. 10; Athanas. Contra Gentes, cap 1; Hieronym. Comment., lib. 1, in epist. ad Efes. cap. 1; Cyril. Alex., lib. VII In Evang. Ioham., cap, 16; Augustin. De Genesi ad liter., lib. V, cap. 18 : „Hæc antequam fierent utique non erant, quomodo igitur Deo nota erant quæ non erant? Non enim quidquam fecit ignorans. Nota igitur fecit, non facta cognovit; proinde, antequam fierent, et erant et non erant; erant in Dei scientia, non erant in sua natura“.

(2). Παραδείγματα δὲ φάμεν εἶναι τοῦς ἐν θεῷ τῶν ὄντων οὐσιολο-

videa operile sale înainte de a exista ele,» scrie St. Ión Damascen «și le represintă în spiritul său din tótă eternitatea, și fie-care lucru primește existența sa în timpul determinat, în puterea cugetărei sale eterne, care reunită cu voința sa, este tot odată, predeterminațiune, formă și plan (1). Și aiurea: «Ideia divină a fie-cărei din ființi, care trebuie să primescă existența dela El, este forma, planul său, sau după cum ȳice St. Dionisie, predeterminațiunea sa. Căci, chipul a cărei existență este determinat mai înainte, și care trebuie numai decât să fie, este plănuit dinainte în sfatul său. (2).

2°. **Prin voința sa, dorința sa,** adică cu total liber și nu în urma unei constrângerii sau necesități ore care. De aceea se ȳice: «*D-deul nostru în ceriū și pre pământ, tóte câte a vrut a făcut,* (Ps. CIII, II).

«*Câte a vrut Domnul a făcut, în ceriū, pre pământ, în mări și întru tóte adâncurile,* (CXXXIV, 6). «*Vrednic este Domne! D-deul nostru, se primești glorie, onóre și putere, pentru că Tu ai creat tóte și prin voia ta subsistă și ai fost creat,* (Ap. IV, II). De aceea și scriitorii vechi ai bisericei mărturisău, că D-deu a creat lumea nu în urma unei necesități sau a unei constrângerii ore care, ci numai din bună voia sa (3); că El a creat tóte câte a voit și precum a

ὄς καὶ ἐνιαίως προῤρξιστώτας λόγους, ὄς ἡ θεολογία προορισμοῦς καὶς, καὶ θεῖα καὶ ἄγαρα θεκλήματα, τῶν ὄντων ἀποριστικά, καὶ ποιητικά, καθ' ὄς ὁ Ὑπερόδῖος τα ὄντα πάντα καὶ προῤρξισα καὶ παρήγαγεν. (Dionis. Areopag. De Divin. Nom. Cap. 5, n. 8; Conf. C. 7 n. 2).

(1). Exp. acur. a credinței ortod. lib. 1. Cap 9, p. 33

(2). De imaginibus orat. III, n. 19, și la finea Mărt. Ort. a bis. cat. și apostolicee de resărit.

(3). Iren. Adv. Hær., II, cap. 1, n. 1: „Neque ab aliquo motus, sed sua sententia et libere fecit omnia, quum sit solus, Deus“; Augustin. De Civit. Dei, XI, cap. 24: Liberrima voluntate fecit“... Teodoret. In Genes., quest. III; Damasc. De Fide ort. II. C. 2.

voit (1); că voința sa este temelie, principiul și măsura tuturor lucrurilor. (2); că ea este însuși lucrarea aceluia ce o numim lume (3).

3°. **Prin cuvântul său.** «*Și a zis D-zeu: să se facă lumină și s'a făcut lumină*», istorisește sântul autor al Facerei. «*Și a zis D-zeu: Tărie să fie în mijlocul apelor, și să se despartă apă de apă și facu D-zeu tăria. . . . și a zis D-zeu: Să se adune apele de sub ceriul într'un loc și să se arate uscatul, etc.*» (Fac. I, 3, 6, 7. 9). «*El a zis și s'a făcut, el a poruncit și s'a zidit*, (Ps. CXLVIII, 5). Totuși aici prin cuvântul lui D-zeu, observă părinții bisericei, nu trebuie a înțelege un sunet articulat sau un cuvânt așa ca al nostru; nu, ci cuvântul acesta creatoriului arată semnul său expresiunea voinței a tot puternice alui D-zeu, care făcu universul din nimic. (Ap., IV. 11; Ier., XXXII, 17). «*Creatoriul universului, zice Sântul Vasile*», având o putere creatoare nu numai îndestulătoare, ci infinit superioară pre câtă i trebuia ca să creze lumea, chemă la existență toate lucrurile vedute, și această prin un singur act al voinței Sale. Și când atribuim lui D-zeu voce, cuvânt și poruncă, nu înțelegem prin cuvântul lui D-zeu simplul sunet produs prin organele vocii și aerul pus în mișcare prin mijlocul limbei; dar spre a înțelege mai bine, vom se exprimăm, sub forma de poruncă

(1). Teofil. ad. Autolyc., XI, 13: Καθὼς Βούλεται; Hipolyt. Adv. Noet, n. 70, n. 11: Εποίησεν ὡς ἐθέλησεν: Iren. Adv. Hæer., III 8, n. 3: „Quemadmodum voluit“ . . .

(2). Ambros. In Hexæm., lib. I. cap. 5 n. 19: „Ex ipso principium et origo substantiæ universorum, id est ex voluntate ejus et potestate. . . ; cap. 6; Omnia reposita in ejus existimo voluntate, quod voluntas, ejus fundamentum sit universorum; lib. II, cap. 2 n. 4, Voluntas ejus mensura rerum est“.

(3). Clem. Alex.: Οὐ γὰρ πῖτε ἀσθενεῖ ὁ θεός. ὡς γὰρ τὸ θέλημα αὐτοῦ ἔργον ἐστὶ, καὶ τοῦτο κόσμος ὀνομάζεται (Pædag. lib. 1, cap. 6).

însuși actul voinței (1). Un asemenea raționament se află în St. Ambrosie (2). St. Ión Damascen (3) etc.

Prin urmare, spre a exprima în puține cuvinte învățătura bisericeii asupra modului cum s'a creat lumea, ȳicem : *«D-deu creă lumea»*, dupre ideile ce le-au avut din vecie, cu totul liber și prin un simplu act al voinței Sale. Planul creațiunii există etern în cugetarea sa; voința sa liberă hotărî executarea acestui plan; un singur act al acestei voințe îl realisă. Dar cum un singur act al voinței a tot puternice, un singur cuvânt creatoriu putu să facă universul din nimic; acesta, după Scriptură, este o taină, care nu pöte fi pricepută decât prin credință : *«Prin credință»*, ȳice Sântul Apostol, *«scim că lumea a fost făcută prin cuvântul lui D-deu și tot ceia ce se vede s'a format»*. (Hebr., XI, 3).

§. 59. Motivul și scopul creațiunii.

D-deu creând lumea, nu din necesitate, ci cu totul liber, urmăză că a avu o causă, un motiv spre a o crea; căci putea și să nu o creeze. Și fiind că o creă prin mintea și înțelepciunea sa, a trebuit se facă acesta spre un scop öre care, de öre ce înțelepciunea sa nu pöte lucra fără scop. Etă ce ne învață biserica ortodoxă în privință acesta : *«Trebuie a crede că D-deu. . . carele este bun și prea bun, cu töte că în sine însuși în totul perfect și glorios, trase universul din neființă pentru ca să fie creaturele, care premărindu-l să se împărtășască de bunătatea sa»* (Mărt. Ort.

(1). Despre creațiune în șese zile, serm. 1, p. 4. Oper. St. păr. V, și serm. 11, p. 35 ibid.

(2). Naturæ Opifex lucem locutus est, et creavit. Sermo Dei voluntas est, opus Dei natura est. (Ambros. In Hexam., lib. I cap. 9).

(3). Prin cuvintele *gură și cuvânt* trebuie a înțelege manifestarea voinței lui Dumnezeu, precum și noi manifestăm sentimentele noastre întine prin buze și cuvânt (Esp. ex. a Cred. Ort., cap. 2, 36)

Art. I, resp. 8; Comp. Catech. cel Mare). Prin urmare biserica privește ca motiy al creațiunei lumii numai bunătatea nemărginită a Creatoriului, și ca scop al acestei creațiuni gloria Creatoriului, pe deoparte, și fericirea creaturilor pe de alta.

I. *Motivul.* Cugetând cu luare a minte la Cuvântul lui D-zeu, căpătăm ușor convingerea că Cel prea Inalt n'a putut fi îndemnat de a crea lumea decât prin bunătatea sa nemărginită. Sânta Scriptură ne conduce la această idee în parte chiar prin locurile unde ne învață că D-zeu este o Ființă desevășită în perfecțiuni (Ps. CXIV, 5; Mat., V. 45), și prin urmare cu totul glorios (Ps. XXIII, 10; XXVIII, 3), și înfinit fericit (1 Tim, I, II; Ps., XV. 11); că nu are trebuință de nimene și de nimic (Act., XVII, 25, 26); Că El singur a existat din veci în lume (Ps. LXXXIX, 2; Efes. I. 3, 4), și prin urmare a putut se existe ast-fel în vecii vecilor, dacă nu ar fi aflat de bine a produce creaturile. Dar ea ne arată și mai bine, când înturnând privirea noastră asupra făpturilor lui D-zeu, strigă : *«Domnul este bun către toți, și îndurările sale preste toate făpturile»* (Ps. CXLIV, 9; Comp. Prov., XI, 25-27), și ne învață a mărturisi îndurarea sa manifestată în lucrarea creațiunei : *«Lăuda-ți pre Domnul, că este bun, că în vec este mila lui. Lăuda-ți pre D-zeul dumnezeilor, că în vec este mila lui; lăuda-ți pre Domnul Domnilor că îndurarea lui este eternă; Cea ce singur face minuni mari, că milostivirea lui este vecinică; cea ce a făcut cerurile cu a tot înțelepciunea sa, că în vec este mila lui; care a întărit pământul preste ape, că mila lui este vecinică; cel ce a făcut luminătorii cei mari, că îndurarea lui este eternă sôrele spre stăpânirea zilei, că în vec este mila lui; luna și stelele spre a domina noaptea, că eternă este îndurarea lui»* (Ps. CXXXV, 1-9). Părinții și scriitorii bisericești sunt una-

nimi, asigurând că cauza creațiunii este nemărginita bunătațe alui D-zeu.

Etă cum se exprimă St. Grigorie Teologul în privința acésta : «Fiind că contemplarea launtrică de sine însuși era o ocupațiune neîndestulătoare pentru a tot bunătața sa, și trebuia ca binele să se respândescă din ce în ce mai mult, precum și numărul creaturilor deveni din ce în ce mai considerabil (căci aici este unul din atributele Celui prea Înalt), D-zeu imagină mai întâiü puterile ângerești și cerești, și gândul i se împlini (1)». Cetim în Sântul Atanasie : «D-zeu este bun, sau mai bine este însuși isvorul bunătaței; și fiind că tötă antipatia este streină Ființei a tot bune, creă tôte din nimic prin Cuvântul sêi, Domnul Nostru Iisus-Christos (2)». «Domnul D-zeu dice fericitul Teodoret, n'are trebuință de laudele nôstre; dar, numai prin bunătața sa, dădu ființă Ângerilor, Archangelilor și tuturor făpturilor». Si mai departe : «D-zeu n'are trebuință de nimic; dar fiind adâncul bunătaței, bine voi a da existență celor ce nu erau (3)». St. Ión Damascen, se exprimă așa : «În a tot bunătața sa, D-zeu nu se multămi cu contemplarea de sine însuși; ci prin supra abondența acéstei bunătați, bine voi a produce creaturi ca să se bucure de bine-facerile sale și să participe de acésta bunătațe (4)».

II. *Scopul*. Sânta scriptură și după ea învêțatoriü bisericeï, dau înainte de tôte ca scop al creațiunii premărirea lui

(1). Serm. 45 oper. St. păr. IV, 156-157.

(2). De Incarnat. Verbi, n. 3, in op. t. 1. p. 49 Paris, 1698.

(3). In Genes. Quæst., 4 Lect. Crest. 1843; III, 324-325, St. Chrisost. op. t. 1. p. 157-158 ed. Montfanc.

(4). Esp. ex. a cred. ort. lib. II cap. 2. Aceiași cugetare se află în Dionisie Areopagitul (De divin nomin., cap. 4) și Augustin : „In eo vero quod dicitur : Vidit. Deus quia bonum est, satis significatur Deum nulla necessitate, nulla suæ cujusquam utilitatis indigentia sed sola bonitate fecisse quod factum est, id est, quia bonum“ (De civit. Dei, lib, XI, cap. 24).

D-zeu. Cea dintăiū exprimă ideia acēsta în trāsuri generale cānd ōice : *«Domnul a făcut tōte pentru El»*. (Prov., XV, 4) și cā. *«Tōte sunt prin El și pentru El»* (Hebr., II, 10). Ea exprimă și mai lāmurit și mai direct, orī cānd atestă cā, *«perfecțiunile nevēdute ale lui D-zeu, vecinici-î putere și dumnezeire, au devenit arātate dela crearea lumēi»* (Rom. I, 20) (și tocmai în acēstā manifestare a perfecțiunelor lui D-zeu constā gloria sa exterioră); orī cānd ōice : *«Ceriurile vestesc gloria lui D-zeu»* (Ps. XVIII, 1), și *«pāmēntul este plin de gloria sa»* (Is., VI, 3). În fine ea se exprimă fōrte lāmurit cānd ne recomandă sā *«pēmărim pre D-zeu în corpurile nōstre și în spiritele nōstre, care-î aparțin Lui»* (Cor. VI, 29) și cānd ne ōice : *«Orī de mânca-ți, orī de beți, sāv alt ceva de face-ți, tōte sāv le face-ți spre mārirea lui D-zeu»* (I Cor; X, 31); în genere învită ceriul și pāmēntul a glorifica pre Creatoriul. *«Lāuda-ți pre Domnul, cei din cārriuri; lāuda-ți întru cele înalte. Lāuda-ți pre El toți āngerii lui, lāudați pre El tōte puterile lui. Sorele și luna. lāuda-ți-l; stelele și lumina, lāuda-ți l'împreună. Lāuda-ți-l, ceriurile ceriurilor și āpa cea māv pre sus de ceriuri sē laude numele Domnului. Cā el a dis și s'a făcut, el a poruncit și s'āv zidit. . . . Se laude pre Domnul, de pre pāmēnt; Balaurii și tōte adāncurile! Focul și grindina, zāpada și negura, Furtuna ce împlinește cuvēntul lui! Munții și tōte colinile! Pomii roditori și toți cedrii. Fērale și tōte vitele, tārītōrele și paserile aripate! Regii pāmēntului și tōte popōrele., Māv māv și toți judecatori pāmēntului, Tinerii și feciōrele; Bātărāni și prunci se laude numele Domnului, cāci numai numele Lui este înalt și mare. Ceriul și pāmēntul vestesc laudele Sale»* (Ps. CXLVIII, 1, 13). Aceiași cugetare se aflā în sântii pārinți și scriitorii bisericești. Ea este exprimată între alții, de St. Iustin Martirul, care ōice cā *«D-zeu creā lumea spre a manifesta pu-*

terea sa divină; (1) de Teofil al Antiochiei : «D-zeu chie-mă toate dintru neființă la existență, pentru ca făptura să facă cunoscut și să pricépa totă întinderea mărireii sale (2); de Tertulian : «Din nimic a scos lumea spre podôba majestății sale (3); de Atenagora, Atanasie cel Mare, Lactantiu, Augustin, Ieronim etc. (4).

Că D-zeu ș'a mai propus, ca scop al creațiunei lumei, și fericirea făpturei, acesta se vede lămurit din motivul care-l îndemna la lucrarea acesta. Căci dacă creă universul numai pentru nemărginita sa bunătate, ca și făpturile să guste ca și El din plăcerile existenței și să se împărtășescă de favorurile sale, este lămurit că într' acesta se află unul din scopurile creațiunei. In binele acesta, «D-zeu nu încetează de a mărturisii ceea ce este El făcând bine omeniilor» (Fapt., XIV, 16) dându-le tuturor «viață și suflare și toate» (XVII, 25); și, «procurându-ne cu îndestulare toate cele de trebuință vietei» (1 Tim. VI, 17) «El umple pământul cu bunătatea sa (Ps. CIII, 25) și toate animalele se umplu de bunătate» (CXLIV, 16). Etă înce înțeles și învățătorii bisericeii dic adesea, că D-zeu a creat toate, nu pentru El, căci n'are trebuință de nimic, ci pentru noi, făpturile sale (5). Apoi, scopul acesta este și o

(1) . . . Πρὸς ἐνδοξασεν τῆς θείας αὐτοῦ δυνάμεως. Justin. Aristotelic. Dogm. evers. p. III.

(2) . . . Ἴνα διὰ τῶν ἔργων γινώσκηται καὶ νοηθῆ τὸ μέγεθος αὐτοῦ. Teofil. ad autol. 1, cap. 4.

(3) „De nihilo (mundum) expressit in ornamentum majestatis suae“. Tertul. Apolog. cap. 17.

(4) Athenag. De Resurrect. mort., cap. 12 : Εὐδελον, ὅτι κατὰ μὲν τὸν πρῶτον καὶ κοινότερον λόγον, δι' εαυτὸν καὶ τὴν ἐπὶ πάσης τῆς δημιουργίας θεωρουμένην ἀγαθότητα καὶ σοφίαν ἐποίησεν ὁδοῦ ἀνθρώπων. . . . ; Atanas. Contra Arian, orat. II n. 81 : Lactant. Divin. Instit., lib. VII, cap. 6; Augustin. De lib. Arbitr., III, 11, n. 32; Hieronym. In Efes. 1, 14.

(5) Tertull. Adv. Marcion, 1, cap. 13 : „Deus mundum non sibi, homini fecit : „Greg. Nyss. Orat. catech., cap. 5; Hilar. Tract. in Ps. II, n. 14 : „Deus igitur, ex quo omnia sunt, nullo eorum

urmare necesară aceluși dintăiū. Ființele morale (singurīle, care aū făcūlitatea de a pricepe și a tinde liber la acēsta, pe cānd tōte cele-lalte sunt necapabile de a premārī cu sciința pre Creatoriul lor și nu sunt pline de gloria sa, nu pot sā o manifeste creaturelor īnzestrate cu mințe), ființele morale dīcem, premārīnd pre Creatoriul, chiar prin acēsta, gustā fericirea. Cācī, nu pot sā premārēscā cu adevērat, precum voește Māntuitorul, decāt prin *fapte bune și o viață piōsā* (Mat. V, 16), dar, urmarea naturalā a faptelor bune, este fericirea, dupā evangeliū (V, 3-12), și pietatea, «dīce apostolul : «este spre tōte de folos avēnd promisiunea vieței de acum și acelei viitoare,» (1 Tim. IV, 8).

De aici se vede recunoscēnd ca scop al creațiunei, gloria creatoriului și fericirea creaturei, obiecte așa de strāns legate una cu alta, nu respingem nici decum ideia cā lumea a fost creatā și spre desvoltarea moralā a ființilor raționabile și a perfecțiunei lor treptate īn bine. Fārā perfecționarea treptatā īn bine, acestea n'ar putea sā premārēscā cu adevērat pre Autorul lor nici sā tindā la fericire. Decī se pōte face, ōre cum, și din perfecționarea acēsta un alt scop, al creațiunei lumei, un scop deși nu principal și definitiv, cel puțin pregātitor și mijlocitor, față cu scpul principal. «*Fiīnd creați spre fapte bune,*» (Efes; II, 10), se premārīm pre Domnul prin faptele acestea, ca prin acēsta sā atingem fericirea.

§. 60. *Perfecțiunea creaturei și originea rēului īn lume.*

«Despre făptură, dīce biserica ortodoxā, étā ce trebuie a cugeta. Intru cāt ea a fost creatā de o Ființă a tot bunā,

indiget, quibus id quod sunt esse largitus est, omnia vero ad perfectum eorum, quæ gignerentur, creavit" In Patrol, curs. compl., t IX. p. 269); Leo, Serm. II, in Natal. Domini.

este însăși bună, numai cu această deosebire că, când făptura rațională și liberă se întorce dela D-zeu, devine rea; nu că a fost creată așa, ci pentru că faptele sale sunt contrare rațiunii. Eră făptura nerațională, nefiind liberă este cu totul bună prin natura sa. (Mărtur. Ort., art. 1, resp. 31). Și aiurea: «Creatoriul fiind bun prin esența sa, tot ce a creat El este pentru aceia chiar foarte bun, și El nu poate fi nici odată creatoriul răului. Că dacă se află în om sau demon, vre un rău ore care, adică păcatul, care este în contra voinței lui D-zeu, acest rău provine dela om sau dela demon. Căci, este foarte adevărat și afară de totă îndoiala, că D-zeu nu poate fi autorul răului și că prin urmare dreptatea cere ca să nu-i se impute». (Epistola patr. Or. despre credința Ort., art. 4).

În adevăr, Sânta scriptură întărește pe de o parte; că tot ce a creat D-zeu a creat desevârșit. Așa Moisi, făcând istoricul creațiunei, adaugă după descrierea lucrărei. «*Și a vădut D-zeu că este bine*» (Fac., I, 4, 10, 12, 18, 21, 25), și termină dicând: «*Și a vădut D-zeu toate câte le-a făcut, și etă erăă bune foarte*» (Ibid, 31). Scriitorii sacri cari i-au urmat repeta aceeași cugetare în feliurite moduri; așa Psalmistul: «*Cât de mară și minunate sunt lucrurile tale Dōmne! Tote cu înțelepciune le ai făcut*» (CIII, 25); Ecclesiastul: «*Tot ce a făcut El este bun la timpul sēu*» (III, 11; Comp. Prov., XI, 25); înțeleptul fiu al lui Sirah: «*Lucrurile Domnului sunt foarte bune*» (XXIX, 21); și Sântul Apostol Paul: «*Totă făptura lui D-zeu este bună*» (I Tim. IV, 4). Pe de altă parte aflăm în Scriptură că dacă răul există în unele creaturi raționale, anume în om și în demon, acest rău nu vine dela D-zeu, ci de la făpturile acelea. «*A fost ucigător de omenă dela început*», dice Mântuitorul despre diavolul «*și n'a rămas întru adevăr, pentru că adevărul nu este întru el. Când*

spune minciună, *ține ceia ce află în el, căci mincinos este și tatăl al minciunei*. (Ión, VIII, 44). «Prin un om a intrat păcatul în lume», *ține Apostolul și prin păcat mărtea; ast-fel mărtea a trecut în toți ómenii prin un singur om întru carele toți au păcatuit*. (Rom. V, 14); sau: «*Cel ce sevrșește păcatul al diavolului copil este, pentru că diavolul păcătuește dela început*» (1 Ión VIII, 8). Pentru aceia ni se *ține*: «*Ferește-te de rău și fă bine*». (Ps. XXXIII, 14); *spălați-vă, și vă curați-ți; radica-ți viclesugurile din inimile vóstre; înceta-ți a face rău*» (Is., I, 16), etc.

Sânții părinți și scriitorii bisericești au desvoltat ideile acestea despre perfecțiunea făpturii și origina rului în lume, orî combătând pre gnostici, manichei, marcioniți și alți eretici, cari învțăau că lumea este împertectă și plină de rău, și că autorul rului este D-đeu, sau un principiū particular, principiul rului opus celui bun; orî comentând facerea în șese zile. Ecă cum raționaū ei mai ales in refrângerile lor. «Rul nu este un lucru a parte, având ca alte ființi create de D-đeu o existență reală; nu este decât o abatere a ființelor dela starea lor normală, naturală, în care leau aședat Creatoriul. Decî nu este D-đeu autorul sau causa rului; rul provine chiar dela ființi, care se abat dela starea lor normală și destinațiunea lor primitivă.

Și fiind-că ființele numai morale pot să se abată de bună voie dela starea lor naturală, urmază că rul, în înțelesul strict al cuvântului, nu póte fi decât moral. Cât despre rul físic, trebuie să fie considerat în parte ca o urmare a rului moral, și în parte ca o pedepsă trimisă de D-đeu pentru păcătoși și ca un mijloc de îndreptare pentru aceștia (1). Și,

(1) Dionis. Areopag. De divin. Nomin., Cap. 4, n. 18, 35; Teofil. ad. autolic XI, 27; Tatian. Ad. Græc., XI; Iren. Adv. Hær. IV, 29 n. 1; Tertull. Adv. Marcion; 1, 16, 25, 26; 11, 6, 14; Origen. Contr. Cels., IV, 54; Athanas. Contr. Gent. cap. 7; Am-

în comentariile lor asupra facerii în șese zile, sântii părinți cercetați pe rând fie-care ordine a operilor divine, după ziua în care au apărut, și arătau pe larg semnele înțelepciunii creatoare în perfecta lor organizare (1).

În fine mintea sănătoasă, plecând numai dela ideia de D-zeu, adoptă de bună voie învățătura santei scripturi și a sântilor părinți despre perfecțiunea creațiunii și originea răului în lume. D-zeu este o ființă a tot înțeleptă și a tot puternică; El n'a putut să facă lumea imperfectă; El n'a putut se produce nimic care să nu răspundă scopului său și care să nu conlucreze spre perfecțiunea totului. D-zeu este o ființă a tot Sântă și bună, prin urmare, n'a putut să fie nici autorul răului moral, nici al celui fizic; și dacă ar fi creat lumea imperfect, acesta ar fi fost său pentru că n'ar fi putut face mai bine său pentru că n'ar fi voit. Dar aceste două presupunerii sunt deopotrivă contradicătoare cu ideia adevărată despre Ființa supremă.

§. 61. *Aplicarea morală a dogmei.*

Dacă pătrundem acum sensul dogmei creațiunii, putem să scötem numeroase lecțiuni, ori în raport cu Creatoriul, ori în raport cu creaturele.

1°. D-zeu creă universul, și prenoi împreună cu el, numai prin bunătatea sa nemărginită și prin dragostea sa, ne avënd trebuință de nimic și de nimene. Ast-fel cel dintăiu sentiment de care trebuie să fie pătruns fie-care din noi, la vederea naturei, precum și la ideia despre propria

bros. In Hexam., I, cap. 8; Greg. Teol. Oper. St. păr. III, 320; St. Vas. Ibid., VIII, 142-163; Augustin. Contra Manich. XI, 29, n. 43; De Civ. Dei, XII, 5, 6; I. Damasc., Esp. ac. a cred. ort.

(1). Veđi Comentarii asupra facerii în șese zile și asupra cărtei Facerii a St. Vasilie, St. Chrisostom. St. Ambrosie, Greg. Nissanul, St. Efreem etc.

sa existență, este al celei mai profunde recunoștinți către Creatoriul.

2°. Lumea făcută din nimic, întinderea sa impunătoare, organizarea admirabilă, fie în total, fie în cele mai mici amărunte, varietatea surprinzătoare a ființelor care o locuiesc și calitățile de care se împărtășesc, toate acestea manifestă a tot puterea, mărirea și înțelepciunea nemărginită a lui D-zeu, așa că în genere lumea este oglinda perfecțiunelor Dumnezeirei. Deci să privim cât se poate de des în această oglindă, chipul Domnului Nostru, ca să mergem în prezența sa și să imităm perfecțiunile sale.

3°. Scopul principal al creațiunii lumii fu gloria Creatoriului; și lumea care ne încunjură, oferindu-ne o imagine așa de curată a perfecțiunelor lui D-zeu, este cu adevărat un templu măreț în care totul celebră și premărește neîncetat pre Creatoriul său. Să ne deprindem și noi a uni vocea noastră plină de recunoștință cu cea a naturii întregi; să ne învățăm *«a tremări pre D-zeu în sufletul și în corpul nostru, care-i aparțin lui»* (1 Cor. VI, 20), și *«tote să le facem spre mărirea lui D-zeu»*. (1 Cor. X, 31).

4°. Tote faptele lui D-zeu sunt perfecte, și perfecțiunea lor constă în aceia că fie-care este cu desăvârșire îndestulătoare spre a împlini scopul ce i s'a prefapt. Să scim dar a respecta această perfecțiune a creaturei păzindu-ne bine de a nu întrebuița vre-un obiect sau vre-o ființă nici odată în contra naturii și a destinațiunii Sale.

5°. Tote faptele lui D-zeu sunt frumoase. Să iubim dar aceste frumuseți ca pe niște fapuri eșite din mâna Domnului nostru; dar să le iubim așa ca faptura să nu ne facă a uita pre Făcătoriul; ci din contră, la privirea frumuseței vedute, să ne înălțăm din ce în ce mai mult la contemplarea frumuseței nevedute, necreate și prea înalte a-

lui D-zeu, de dânsa să ne lipim inima noastră, și acolo să căutăm adevărata fericire.

ARTICOLUL II.

Despre ordinele principale ale creaturilor.

I. Despre lumea spirituală.

§. 62, *Învățătura bisericeii și privire asupra ideilor false în privința dogmei aceștia.*

Învățătura bisericeii ortodoxe privitoare la lumea nevădută sau spirituală, privită anume ca făptură alui D-zeu, se poate prezenta ast-fel : «Ângerii sunt spirite necorporale, dotate cu înțelegere, voință și putere. . . . . Ei au fost creați înaintea lumii vădute și a omului. . . . se împart în două cete. . . . chiar și Ângerii răi au fost creați buni de D-zeu, dar au devenit răi prin voința lor proprie», (Cateh. cel. mare art. 1; Mărt. ort. art. 1. resp. 19, 21). Această învățătură carea precum vom vedea, a existat tot-deauna întrégă în biserică, a fost deosebit interpretată și chiar respinsă în totalitatea ei. Așa au fost și sunt încă de aceia, cari négă existența ângerilor, fie buni, fie răi, aducând mai ales spre întemeierea ideiei lor locuri din Sânta scriptură unde se amintesc de dânsii și care după ei trebuie a se înțelege într'un sens figurat (1). Alții avură opiniunile lor particulare în privința naturii ângerilor, unii atribuindu-le corpuri, dar foarte subtile și eterice (2), érá o sémă îi

(1). Hobbesius, Leviath., cap. 34; Semler. Dissert. de Dæmoniis, Halæ, 1760; Schott. Epitom. Theol. Christ. dogmat., p. 83, și alții.

(2). Iustin. Dialog. cum Triph. cap. 57; Clem. Alex. Strom., IV, 3; Tatian. Adv. Græc., XII.

considera ca fiind de o natură inferioară în dignitate sufletelor omenești (1). Aū fost și de acei carii rătăciră în privința originei ângerilor; mai întâi asupra modului originii lor, afirmând că n'aū fost creați de D-zeū, ci sunt emanați din esența sa (2); apoi în privința timpului originii lor, presupunându-i creați îndată după crearea materiei dar înainte de formarea sa în lumea vedută (3), sau în divina dintăiū odată cu lumina (4), sau după crearea lumii materiale și a omului (5); chiar, după unii, spiritele decădute erau rele prin natura lor și de la început, și nu deveniră ast-fel din voința lor proprie (6). În fine aū fost o mulțime de opinii particulare în privința numărului și a categoriilor ângerilor bunī și rēi, în privința modului și a cauzei căderii celor dintăiū, în privința naturii păcătuirii lor, etc.

Valoarea fie-căria din opiniunile acestea, expuse sau neexpuse, se va cunoșce dela sine din desvoltarea amărunită a învățătorei ortodoxe asupra spiritelor bune și rele privite ca creaturi ale lui D-zeū.

A. Despre spiritele bune sau despre ângeri.

§. 63. *Conceptul ângerilor și realitatea existenței lor.*

Cuvântul ânger (ἄγγελος, trimis), după expresiunea pă-

(1). Tertull. adv. Marcion., II, 8, 9; Origen. In Math., t. X, n. 13; In Ioan. t. 1. n. 24.

(2). Așa cugetaū Cerint, Carpocrăt, Saturnin și alții. Veđi la Augustin Contra Faust., XV, 5; și De Gen. ad litter., VII, 2 n. 3.

(3). Gennad. de Dogmat. eccles., cap. 10, in Patrolog. curs. compl., t. XLIII p. 983.

(4). Epifan. Hæres., LXV, 4, 5; Augustin. De Civit. Dei, XI 7, 9.

(5). Ast-fel cugetaū unii în timpurile vechi, judecând după disa lui Augustin (De Civit. Dei, XI, cap. 2), și în timpurile moderne, între alții Schubert (Institut. teol. dogmat., I, cap. 4 § 51).

(6). Anume Ebionitii, gnosticii și în genere dualiștii. Vid. apud Clem. Alex. Homil XIX, n. 12, 13.

rinților vechi ai bisericeii, este o denumire nu a naturei, ci a oficiului (1). Deci nu este de mirare dacă Sânta Scriptură numește așa pe diferiți trimiși ai lui Iehova, spre a vesti voința sa. Ast-fel în Testamentul-Vechiu, această denumire se atribue lui Mesia însuși, care de almintrelea nu se numește numai ânger simplu ci ângerul alianței (Mat., III, 1); lui Moisi (Numer., XX, 16) și la alți profeti (Agg. 1, 13; Is., XXIII, 7); preoților (Mal., II, 7); chiar ființelor ne-însuflețite care fac voia lui D-zeu (Ps. LXXVII, 49); și în Testamentul Nou, Înainte-Mergătorului lui Mesia (Math. XI, 10); învătăceilor Mântuitoriului (Luc. IX, 52); și ai Mergătorului-înainte (Ibid., VII, 24, după textul original), precum și a reprezentanților bisericilor (Ap. I, 20; II, 1). Dar în înțelesul strict și propriu, Scriptura numește ângeri ființi de o specie particulară, deosebiți de divinitate și de om, ființi spirituale, reale și nu imaginare, și acesta într'o mulțime de locuri din Vechiul și Noul-Testament, ce nu s'ar putea interpreta figurat fără a constrînge textele.

Etă câte-va exemple luate din Testamentul Vechiu.

1°. Se dice de patriarchul Iacob că : *«El vedu în vis o scară, care cu un capăt sta pe pământ și cu celalalt atîngea cerul, era ângerii lui D-zeu se suiau și se pogorau pe densa. Vedu și pre Domnul în capul scării, care-i dise : Eu sunt Domnul D-zeul lui Abraam părintelui tîu și D-zeul lui Isaac»*. (Fac., XXVIII, 12, 13). Aici, de sigur ângerii se deosibesc de D-zeu și de om; și, cu tôte că videnia acesta s'a făcut în vis, totuși trebuie să fie recunoscuți, așa ca și pre D-zeu care se arăta cu ei, de ființi reale, cu atît mai

(1). Origen. Contr. Cels., V, 4 : Τοῖτοις δὲ ἀγγέλοις ἀπὸ τοῦ ἔργου αὐτῶν μεμνημένοι καλεῖται; Hilar. De Trinit., V, 22 : Augustin Serm 1. in Ps. CIII, n. 15; Sev. Gab. Homil. III, p. 103 ed. Ancher), „angeli nomen non naturæ est, sed ministerii est nomen“.

mult, cu cât visul acesta al patriarhului fu o dispensațiune divină.

2°. In cartea lui Iov cetim : *Ore îndrăsni-va omul a se numi drept față cu D-deu ? și fi-va mai curat de cât acel ce-l-a creat ? Chiar acei carii serveau lui D-deu n'au fost statornici, și El a aflat desordine până și între ângerii săi.* (IV, 17-18). Și aici ângerii se deosibesc de D-deu și de om și sunt reprezentați ca superiori acestuia prin natura lor. Dar s'ar fi putut óre stabili o ast-fel de comparațiune dacă ângerii n'ar fi existat în adevăr ?

3°. Psalmistul éráși face o asemenea comparațiune între om și ânger, numai în terminii mai energici : *«Ce este omul că-l pomenești pre el ? Său Fiul omului că-l cercetezi pre el ? Măsuratu-l-ai pre el cu puțin ore ce de cât ângerii, cu mărire și cu cinste l-ai încununat pre el,* (VIII, 4, 5).

4°. De și numele de *ânger*, precum am observat, se dá câte odată și Profetiilor, totuși, în înțeleș propriu, ângerii sunt lămurit deosebiți de profeti, pentru că li se arătară în numele lui Iehova și le vestiră voința sa. Așa un ânger se arată lui Ilie (IV Regi, I, 3-5), lui Daniil (I, 16; IX, 21), lui Zaharia (I, 13).

Testamentul Nouă ne procură doveđi și mai lămurite și conchiđetóre despre adevéruľ acesta, fie în cuvintele Mântuitorului însuși, fie în acele ale Apostolilor.

1. *Cel ce séměnd séměnta cea bună, este fiul omului, érd ogorul este lumea. Séměnta bună sunt fii împératiei, și neghina sunt fii celui rău. Érd vrájmașul, care o séměnd este diavolul ; secerișul este sferșitul luměi, și secerătorii sunt ângerii,* (Mat., XI, 37-39). In parabola acésta ângerii sunt reprezentați ca avěnd o existență cu totul reală ca și fiul omului, ca lumea și ca fii împératiei.

2. *Luafți sěma să nu desprețuiți nici pre unul din acești mici : căci vă đic vouă că în cerii ângerii lor vėd neîncreta*